

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**KURAMSAL VE DÖNEMSEL BAĞLAMDA
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ANALİZİ**

MURAT DURAN

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

EKİM 2020

**KURAMSAL VE DÖNEMSEL BAĞLAMDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN
ANALİZİ**

MURAT DURAN

DOKTORA TEZİ

**SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2020

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Murat DURAN

01/10/2020

KURAMSAL VE DÖNEMSEL BAĞLAMDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ANALİZİ
(Doktora Tezi)

Murat DURAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ekim 2020

ÖZET

Bu tez Türk milliyetçiliği ideolojisini kuramsal bir yaklaşımla ele alma ve dönemler itibariyle ortaya çıkan farklılıkları tespit etme çalışmasıdır. Tezde tarama değerlendirme ve tarihsel karşılaştırma metodu kullanılmış olup, konuya dair daha önce yapılmış bilimsel çalışmalar incelenerek Türk milliyetçiliği ile ilgili yeni bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tez üç ana bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde milliyetçiliğe dair kuramsal çalışmalara değinilmiş, devamında ise Türk milliyetçiliğinin ideolojik olarak ortaya çıkmasına sebebiyet veren, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler incelenmiştir. Akabinde Osmanlı Devleti zamanında Türk milliyetçiliği ele alınmış, dönem itibariyle yaşanan gelişmeler açıklanmıştır. Tezin ikinci bölümünde Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği ideolojisi incelenerek, Türk milliyetçiliğinde yaşanan ayrışmalar ve milliyetçiliğin Türk siyasal hayatındaki yeri tartışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise, küreselleşme karşısında Türk milliyetçiliğinin savları incelenmiştir. Bu bölümde esas olarak tezde izah edilmeye çalışılan *tarih temelli yaklaşım* açıklanmış ve akabinde Türk milliyetçiliğini ideoloji haline getiren esaslar dokuz başlık altında açıklanmıştır. Türk milliyetçiliği ideolojisinin; “milleto, Türk Dünyasına, dile, inanç özgürlüğüne, devlete, yönetime, bilime, medeniyete ve geleneğe” bakışı tarih temelli yaklaşım esasında izah edilmeye çalışılmıştır.

Bilim Kodu : 117111
Anahtar Kelimeler : Millet, Milliyetçilik, Ulus Devlet, Türk Milliyetçiliği, Tarih Temelli Yaklaşım
Sayfa Adedi : 381
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tefvik ERDEM
Orcid Kod : <https://orcid.org/0000-0002-8523-9330>

THE ANALYSIS OF TURKISH NATIONALISM IN THE THEORETICAL AND
PERIODICAL PERSPECTIVE

(Ph. D. Thesis)

Murat DURAN

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

October 2020

ABSTRACT

The main aim of this thesis is the explanation of Turkish nationalism in a theoretical perspective and definition of the divisions in Turkish nationalism ideology. The method used in this study is detection and evaluation, and historical comparison by using theoretical scientific studies about nationalism. There are three sections in the study. In first section, theories about nationalism are studied and then the political, economic and socio-cultural reasons which caused the emergence of Turkish nationalism are studied. In this chapter, development about Turkish nationalism in the period of Ottoman State are also explained. In second section of the thesis, ideology of Turkish nationalism in the period of Republic is explained and the divisions of the Turkish nationalism are discussed with the place of Turkish nationalism in Turkish political history. The third and last section of the study is about relations between globalization and Turkish nationalism, moreover, the principles of ideology of Turkish nationalism are studied in this chapter. *History Based Approach*, which is the main idea of the study, is explained in third section and nine ideological principles about Turkish nationalism are explained also. The places of “nation, Turkish World, language, freedom of belief, state, administration, science, civilization and traditions” in the ideology Turkish nationalism are studied with the perspective of history based approach.

Science Code : 117111
Key Words : Nation, Nationalism, Nation-State, Turkish Nationalism,
History Based Approach
Page Number : 381
Supervisor : Prof. Dr. Tevfik ERDEM
Orcid Kod : <https://orcid.org/0000-0002-8523-9330>

TEŞEKKÜR

Dünya’da milliyetçiliğe dair yapılan bilimsel çalışmalar gün geçtikçe artmakta ve milliyetçiliğin önemi her geçen gün daha fazla anlaşılmaktadır. Ülkemizde ise maalesef bu konuda henüz istenilen seviyeye gelinememiş, milliyetçilik araştırmaları yapacak bir kuruluş henüz kurulmamıştır. Türk Ocağı ve Türk Yurdu Dergisi’nin çabalarını bir kenara koyarsak, iki yüzden fazla üniversitemiz ve binlerce enstitümüz ve araştırma merkezimiz olmasına rağmen hala bir milliyetçilik araştırmaları enstitüsü veya merkezi kurulmamış ve milliyetçiliğe dair uluslararası yayınlarımız ortaya çıkmamıştır. Zira bir Ziya Gökalp’in, bir Yusuf Akçura’nın, bir İsmail Gaspıralı’nın ve milliyetçilik tarihine imza atmış bütün Türk fikir adamlarının dünyaya tanıtılması ancak uluslararası bir yayın aracılığıyla olabilir. Türklerin, tarihte ilk olarak millet bilincine ulaşmış en kadim topluluklardan birisi olması hasebiyle, milliyetçilik araştırmalarının en iyi şekilde Türkiye’de yapılmasından daha doğal ne olabilir ki?

Bu bilinçle, biz de naçizane Türk milliyetçiliği araştırmalarına bir katkı sunmak amacıyla bu tezi hazırladık. Tezin hazırlanması sürecinde sabırla beni teşvik eden ve değerli fikirleriyle aydınlatan danışman hocam Prof. Dr. Tefvik ERDEM’e gönülden teşekkür ediyorum. Tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Serdar SAĞLAM ve Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK hocalarıma da teşekkür ederim. Hakeza, on bin ciltlik kütüphanesini tereddütsüz kullanmama izin veren kayınpederim Prof. Dr. Salim CÖHCE’ye de, milliyetçilik üzerine yaptığımız sohbetlerde beni aydınlattığı için teşekkür ederim. Her şeyden önemlisi bugüne kadar yetişmemde katkısı olan başta aileme, ismini saymayacağım kadar çok olan hocalarıma ve evde bana huzurlu bir çalışma ortamı sağlayarak bir asistan edasıyla yazdığım metinleri okuyup düzeltmelerini yapan kıymetli eşim Gökçen DURAN’a da sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak ifade edelim ki, Cemil Meriç “sosyoloji tarafsız bir bilim dalı olabilir mi?” diye sorar ve cevap olarak der ki; “taraf tutmayan insan, şahsiyeti felce uğramış insandır. Kimse tarafsız değildir ve tarafsız sosyoloji de yoktur.” Bugünün sosyal bilimlerinde tartışma konusu olan “değerden bağımsız bilim yapılabilir mi?” sorusunun cevabını Meriç aslında yarım asır önce net bir şekilde ifade etmiştir. İnsanoğlu değerleriyle var olan ve yaşayan şahsiyetli bir varlıktır. Değerleri alınmış ve ruhsuzlaşmış bir kişinin ne

kadar insan olduğu ise elbette tartışmalıdır. Bu nedenle bu tezin, konuya ilgi duyan herkes için faydalı bir eser olması temennisiyle iyi okumalar dilerim.

Murat DURAN
2020/ANKARA

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ: KURAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. Milliyetçilik Kuramları Çerçevesinde Türk Milliyetçiliği	9
1.1.1. Kavram Olarak Millet	10
1.1.2. Milliyetçiliğe Dair Temel Kuramlar	14
1.2. Türk Milliyetçiliği İdeolojisini Doğuran Nedenler	32
1.2.1. Siyasi Nedenler	33
1.2.1.1. Rusların türk dünyasını işgali	34
1.2.1.2. Avrupa karşıtlığı	50
1.2.2. Ekonomik Nedenler	52
1.2.3. Sosyal ve Kültürel Nedenler	57
1.3. Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliği	78
1.3.1. Edebi ve Kültürel Alanda Milliyetçilik	79
1.3.1.1. Türk derneği	82
1.3.1.2. Genç kalemler dergisi	84
1.3.1.3. Türk yurdu cemiyeti ve dergisi	85
1.3.1.4. Türk ocakları	87
1.3.2. Siyasi Alanda Milliyetçilik	90

Sayfa

1.3.2.1. Osmanlıcılık ve islamcılık karşısında türkçülük	95
1.3.2.2. İttihat ve terakki cemiyeti (partisi)	116

2.BÖLÜM**CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ**

2.1. Tek Parti Döneminde Türk Milliyetçiliği	122
2.1.1. Atatürk'ün Milliyetçiliğe Dair Görüşleri	123
2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesinde Türk Milliyetçiliği	133
2.1.2.1. Siyasi alanda türk milliyetçiliği	133
2.1.2.2. Ekonomik alanda türk milliyetçiliği	142
2.1.2.3. Sosyal ve kültürel alanda türk milliyetçiliği	145
2.1.3. Atatürk Sonrası Dönemde Türk Milliyetçiliği	151
2.3.1.1. 1944 Milliyetçilik olayı ve türkçülüğün devletten tasfiyesi	156
2.1.3.2. Türk ocakları ve türk yurdu dergisi (yeniden).....	164
2.2. Çok Partili Dönemde Türk Milliyetçiliği	166
2.2.1. 1950 – 1960 Arası Dönemde Türk Milliyetçiliği	166
2.2.1.1. Türk milliyetçiler derneği	167
2.2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Milliyetçiliğine Etkileri	170
2.2.3. 1960-1980 Arası Dönemde Alparslan Türkeş, Dokuz Işık Doktrini, Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkücü Hareket	172
2.2.4. Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi	192
2.3.12. Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Türk Milliyetçiliği	215
2.3.1. Yeni Sağ ve Liberal Politikalar.....	218
2.3.2. Yeniden Kurulan Milliyetçi Partiler	222

3. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KARŞISINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE TARİH TEMELLİ YAKLAŞIM

3.1. Küreselleşme Karşısında Türk Milliyetçiliği.....	231
3.1.1. Küreselleşme	231
3.1.2. Küreselcilerin “Düşmanları”	247
3.1.3. Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği	249
3.2. Temelli Yaklaşım Ve Türk Milliyetçiliğinin İdeolojik Kabulleri.....	261
3.2.1. Tarih Temelli Yaklaşım	261
3.2.2. Türk Milliyetçiliğinin İdeolojik Kabulleri	269
3.2.2.1. Tek millet	270
3.2.2.2. Türk dünyası	276
3.2.2.3. Dil birliği	281
3.2.2.4. İnanç özgürlüğü	285
3.2.2.5. İdeal devlet	291
3.2.2.6. Adil yönetim ve bölüşüm	302
3.2.2.7. Bilim arayışı	311
3.2.2.8. Türk-islam medeniyeti	322
3.2.2.9. Geleneğe bağlılık	331
SONUÇ	337
KAYNAKLAR	353
ÖZGEÇMİŞ	381

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.y.	Adı geçen yayın
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti
BBP	Büyük Birlik Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
MBK	Milli Birlik Komitesi
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MP	Muhafazakar Parti
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TMD	Türk Milliyetçiler Derneği
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TDK	Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Türk siyasal hayatında milliyetçilik ideolojisi son yüz yirmi yılda etkin olmuş ve özellikle de çok partili hayata geçildiği 1946 yılı sonrasında, siyasal yelpazede partilerin yerini anlamak için milliyetçiliğe bakışını tespit etmek önemli bir unsur haline gelmiştir. Buna rağmen Türk milliyetçiliği ideolojisi, akademik anlamda çalışılması güç ve bir o kadar da siyasi olarak görüldüğü için yeterince incelenmemiştir. Türk milliyetçiliğine dair yapılan çalışmalar da kuramsal yapıdan uzak, tarihi olay, kurum veya kişilerden hareketle incelenmiştir. Bu tezde amaçlanan ise Türk milliyetçiliği ideolojisini, bütünsel bir yaklaşımla ve teorik bir çerçevede inceleyerek, Türk siyasal hayatındaki milliyetçiliğe dair yaşanan kırılmaları dönemler itibariyle ortaya koymaktır.

Batı'da özellikle son elli yıldır milliyetçiliğe dair önemli çalışmalar yürütülmekte, milliyetçilik araştırma merkezleri, enstitüleri ve akademik yayınları her geçen gün artmaktadır. Buna karşılık Türkiye'de ise henüz milliyetçiliğin akademik anlamda derinlemesine incelenip tartışılacağı bilimsel kuruluşlar, enstitü veya araştırma merkezi olarak henüz yapılandırılmamıştır. Batı'da milliyetçiliğe dair yapılan kuramsal çalışmalar bir hayli olmasına rağmen, Türk milliyetçiliği ideolojisi Batılı bilim adamlarınca da çok fazla incelenmemiştir. Yapılan çalışmalar da modernist bir bakış açısıyla yapılmış ve Türk milliyetçiliği burjuva milliyetçiliğine indirgenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, teorik bir yaklaşımla Türk milliyetçiliği ideolojisini analiz etmek ve geçirdiği merhaleleri net bir şekilde ortaya koymaktır.

Milliyetçilik ideolojisi, özellikle de Fransız İhtilali sonrası halk egemenliğine dayalı cumhuriyetler ve demokratik rejimler ortaya çıktıktan sonra revaçtadır. Aristokrasiye dayalı rejimler birer birer yıkılırken, aynı zamanda imparatorluklar çağı da sona ermiştir. Osmanlı Devleti de milliyetçilik ideolojisinin tesiriyle yıkılmış ve bakiyesinden Türkiye Cumhuriyeti ve birçok ulus devlet çıkmıştır. Milliyetçilik rüzgârının tesirine kapılan dünyanın birçok milleti gibi Türkler de, millet esasına dayalı ve halk egemenliğinin hâkim olduğu bir devlet kurarak, varlığı tehlike altına giren Türk milletinin hayatta kalmasını amaç edinmiştir. Her ne kadar Türkler'de milliyetçilik hissiyatının varlığını Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı eski çağlarda aramak gerekirse de, Türkler'de milliyetçilik ideolojisi görece geç bir dönemde yani 20. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Bunun nedenlerinin ve sonuçlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Tezde tarama değerlendirme ve tarihsel karşılaştırma metodu kullanılmıştır.¹ Milliyetçiliğe dair bilimsel çalışmalar incelenmiş, Türk milliyetçiliğine dair yazılan akademik makaleler, tezler, kitaplar ve söyleşiler incelenerek literatür taranmıştır. Ayrıca tezde Türk milliyetçiliği dönemlere ayrılarak bir karşılaştırmaya tabi tutulmuş ve Türk milliyetçiliğinde yaşanan ayrışmaların nedenlerine vakıf olunmaya çalışılmıştır. Tezde cevabı aranan araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir;

1. Türk milliyetçiliğini hangi kuramsal yaklaşımla değerlendirmek mümkündür?
2. Türk milliyetçiliği bir ideoloji midir?
3. Türk milliyetçiliği ideolojisini doğuran nedenler nelerdir?
4. Türk milliyetçiliğinde yaşanan fikri ayrışmalar nasıl ve ne şekilde meydana gelmiştir?
5. Dönemler esas alınarak incelendiğinde Türk milliyetçiliği hangi aşamalardan geçmiştir?
6. Türk milliyetçiliğinin partileşme süreci nasıl olmuştur?
7. Türk milliyetçiliğinin küreselleşme karşısındaki tutumu nedir?
8. Tarih temelli yaklaşım nedir?
9. Türk milliyetçiliğinin ideolojik önermeleri nelerdir?

Bu araştırma sorularından hareketle tez üç bölüm olarak kurgulanmıştır. İlk üç sorunun cevabı, birinci bölüm olan Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve başlığında aranmıştır. Bu bölümde Batı’da ortaya çıkan milliyetçilik kuramları araştırılarak, Türk milliyetçiliğinin hangi kuramdan hareketle incelenebileceği tartışılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde son dönemde ortaya çıkan Anthony Smith ve Azar Gat gibi düşünürlerin tezlerinin Türk milliyetçiliği ideolojisini açıklamakta yararlı olacağı düşünülse de, bu teorilerin de eksik yanlarının olduğu görülmüştür. Yine bu bölümde Türk milliyetçiliğinin ideolojik olarak ortaya çıkmasına sebep olan olaylar incelenmiştir. Siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler olarak üç başlıkta incelenen bu olaylara genel olarak bakılacak olursa, Rus Çarlığı’nın Türk Dünyasında yürüttüğü işgal hareketleri, Fransız İhtilali’nin ortaya çıkardığı halk egemenliği ve ulus devlet yapılanması, Avrupalı devletlerin ve Rusların Osmanlı Devleti’ne karşı yürüttükleri emperyalist politikaları siyasi nedenler arasında sıralayabiliriz.

¹ Neuman, L. W. (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar II*. çev. Sedef Özge. İstanbul: Yayınodası Yayınları. 601-653.

Ekonomik nedenler ise yine Batı'da Rönesans, Reform, Aydınlanma, Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi gibi gelişmeler sonrası ortaya çıkan yeni üretim modeli ve bunun karşısında Osmanlı Devleti'nin iktisadi olarak geri kalması ve bir müddet sonra da Batı karşısında yarı-sömürge hale gelmesidir. Osmanlı'nın geri kalmışlığını gören dönemin Türk aydınlarında milliyetçilik, bir kurtuluş yolu olarak telakki edilmiştir. Sosyal ve kültürel nedenler ise yine Batı'da, Rusya Türklerinde ve Osmanlı Türklerinde Türkoloji alanında yapılan çalışmalar, Osmanlı döneminde uzun süre ikinci planda kalan Türk kimliğinin tekrar canlanmasına ve siyasal bir harekete dönüşmesine vesile olmuştur. Özellikle Osmanlı'da edebi alanda yapılan çalışmalar, Türkçe'nin sadeleştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik hareketler, bu alanda kurulan edebi ve kültürel dernekler etkin bir rol almıştır. Türk Yurdu ve Türk Ocakları'nın ise Türk milliyetçiliği konusunda müstesna bir yeri vardır. Sadece Anadolu Türklüğü değil, bütün Türklük şiarıyla hareket eden Türk Ocakları ve Türk Yurdu Dergisi, Türk milliyetçiliğinin bir dönem yegâne hamisi olmuştur. Akabinde İttihat ve Terakki Fırkası'nda görülen milliyetçi yönelimler, o dönem Batı karşısında iyiden iyiye geri kalmışlık duygusuna kapılan Türk aydınları için siyasal tezler üretmek bakımından çeşitli imkânlar sağlamıştır. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak ortaya atılan bu kurtuluş formülleri arasında Türk aydınlarından bazılarının tercihi Türkçülük yani Türk milliyetçiliği ideolojisi. İsmail Gaspıralı, Hüseyinzade Ali Turan, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ömer Seyfettin, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul gibi birçok fikir adamı Türkçülük ideolojisinin yegâne kurtuluş yolu olduğunu iddia etmişler ve I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin dağılması neticesinde, Kurtuluş Savaşı'nda galip çıkan Türkler, Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk milliyetçilerinin tezlerinden hareketle kurmuştur.

Dört, beş ve altıncı araştırma sorularının cevabı, tezin ikinci bölümü olan Cumhuriyet Döneminde Türk Milliyetçiliği başlığında aranmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ulus esasına dayalı ulus devlet yapılanmasıyla kurulmuş ve Anadolu'da Türk kimliğinin tekrar egemen kılınması için siyasi, kültürel ve sosyal birçok inkılap gerçekleştirilmiştir. Bazı tarihçilere göre Türkiye, tarihte Göktürklerden sonra Türk adıyla kurulan ikinci devlet olması nedeniyle, Türkler için bu gelişme çok önemlidir. Siyasal alanda TBMM'nin kurulması ve milletin, temsilcileri aracılığıyla yönetime dâhil edilmesi ayrıca I. Dünya Savaşı sonrasında işlevini yitiren saltanatın kaldırılması, akabinde de Ankara hükümetine bir tehdit olarak görülen ve millet egemenliği dışında başka bir egemenlik biçimi kabul etmeyen bir görüşle Hilafetin ilgası gerçekleştirilmiştir.

Ekonomik alanda da birçok reform gerçekleştirilerek devletçi bir ekonomi modeli benimsenmiş, Türk sanayisinin gelişmesi için devlet eliyle yatırımlara başlanmıştır. Eğitim, sanat, kültür ve tarih alanlarında da birçok inkılap gerçekleştirilerek Türk Milleti'nin batılı bir şekilde kalkınacağına kanaat getirilmiştir. Bu dönemde, Türk milliyetçilerinin batılılaşmaya karşı takındıkları olumsuz tutumdan ziyade, batıcıların görüşleri kabul görmüş ve topyekûn bir batılılaşma hareketi başlatılmıştır. Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak idealinde, İslamlaşmanın yerini batılılaşmak almış, Niyazi Berkes'in deyiimiyle Tanzimat'tan beri devam eden batı taklitçiliği son haddine gelmiştir. Atatürk döneminde savunmacı bir yaklaşımla, Batı'da ortaya çıkan antropolojik temelli ırkçılık tezlerinin Türkleri ikinci sınıf ırka mensup göstermesi nedeniyle, Afet İnan başkanlığında yürütülen çalışmalar, Türk milliyetçiliğine ırkçı/kafatasçı gibi olumsuz yakıştırmaların eklenmesine sebep olmuştur. Yine birçok Türk milliyetçisi aydının itiraz etmesine rağmen, Atatürk döneminde hazırlanan, Türklerin ezelden beri Anadolu'nun gerçek sahipleri olduğunu ispatlamaya yönelik, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalar, Türk milliyetçiliğinin ütopyacı ve maceraperest şeklinde bir damga yemesine de sebep olmuştur. Bu dönem ayrıca millet tanımı, Fransız milliyetçiliğinden esinlenilerek vatandaşlıkla sınırlandırılmış ve Türkiye dışında yaşayan Türkler, devlet politikasından uzak tutulmuştur.

Atatürk dönemi, *Türkleşmek*, *Batılılaşmak*, *Muasırlaşmak* şekilde formüle edilebilirken, Atatürk sonrasında Türkleşmek ideali de geride bırakılmış ve sadece her ne pahasına olursa olsun batılılaşmak temel ilke haline gelmiştir. Bu dönem Türk milliyetçiliğinin devletten tamamen tasfiye edildiği, milli eğitimin de batılılaşma temelli bir anlayışla örgütlendiği dönem olmuştur. CHP, Atatürkçülük/Kemalizm adıyla yeni bir ideoloji benimseyerek, milliyetçiliği mümkün olduğu kadar gündemden düşürmeye çalışmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi ve SSCB'nin galip gelmesi nedeniyle dış politikaya uygun olacağı düşünülerek, Türkçülük/Turancılık dönemin idarecileri tarafından mahkûm edilmiş ve 1944 Milliyetçilik Olayları meydana gelmiştir. İçlerinde Zeki Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız, Alparslan Türkeş gibi tanınmış Türkçülerin olduğu kalabalık bir grup tutuklanarak, dava açılmıştır. Bu tarih Türk milliyetçiliği ideolojisinde kırılmaların netleşmeye başladığı bir döneme de tekabül etmektedir.

SSCB tehdidi karşısında Batı'nın desteğini almak isteyen CHP iktidarı, 1946 yılında tek partili rejime son vererek yeni siyasi partilerin kurulmasına izin vermiştir. 1950 genel seçimlerine doğru iktidarı kaybedeceği vehmine kapılan CHP'liler, katı laiklik ve batılılaşma politikalarından taviz vererek imam hatip okullarının ve İlahiyat Fakültesi'nin açılmasını sağlamışlardır. Her şeye rağmen 1950 yılında CHP, iktidarı DP'ye devretmiş ve ülkede görece bir özgürlük atmosferi oluşmuştur. Ancak bu özgürlük atmosferi milliyetçiler için geçerli olmayacak; Türk milliyetçilerinin kurduğu Türk Milliyetçiler Derneği, genel başkanı DP milletvekili olmasına rağmen iktidar tarafından hukuksuz bir şekilde kapatılacaktır. DP döneminde de Türk milliyetçileri, devletin, Türklüğe dair takındığı tutumun, CHP döneminden farklı olmadığını görmeleri nedeniyle; sivil toplum kuruluşları şeklinde teşkilatlanarak, çeşitli süreli yayınlarla Türklük bilincinin canlı tutulmasını sağlamaya çalışmışlardır. 1960 yılında ise DP politikalarından rahatsız olan Ordu, 27 Mayıs'ta darbe yapmış ve yönetime el koymuştur. İçlerinde Alparslan Türkeş'in de bulunduğu ve bir kısmı Türk milliyetçisi olan, askeri darbeye görevli ve Milli Birlik Komitesi üyesi subaylardan 14'ü, darbeden altı ay sonra, MBK'nin diğer üyeleri tarafından tasfiye edilerek yurtdışına sürgüne gönderilmiştir. Sürgün sonrası siyasi hayata atılan 14'lerin bir kısmı Alparslan Türkeş öncülüğünde CKMP'ye girmiş ve sonrasında Türkeş bu partiye genel başkan seçilmiştir. Partiyi milliyetçi bir doktrine büründürmek isteyen Türkeş, 9 Işık Doktrini adıyla bir program hazırlamış ve 1969 yılında da partinin ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirerek Türk siyasal hayatında milliyetçiliği temsilen bir partinin kurulmasını sağlamıştır. Türkeş'in Türk-İslam Ülküsü şeklinde ortaya koyduğu Türk milliyetçiliği ideolojisinde; İslami değerlerin dışlanmadığı ve Türklüğün ancak İslamiyet'le varlığını devam ettirebileceği söylemi, Türkçü çevrelerce eleştirilerek, Türk milliyetçiliğinde yeni bir kırılma daha meydana gelmiştir. Türkçü/Turancı Türk milliyetçiliği, Türk-İslam Ülkücülüğü çizgisine muhalif, Türklüğün tek başına yegâne değer olması ve bütün Türklerin tek bir devlet çatısı altında toplanması gibi romantik bir hal alarak, sivil alanda varlığını devam ettirmiştir. Yine 1960'lı yıllarda önemli bir kırılma da Anadolu Milliyetçilik diye adlandırılan bir akımın ortaya çıkmasıdır. Türklüğün İslamiyet sonrasında Anadolu'da şekillendiğini esas alan bu görüş, diğer görüşlerin aksine dış Türkleri reddeden ve sadece Anadolu'da yaşayanlara seslenen bir söylem geliştirmiştir.

1960-80 arası dönem, 1940'lı yıllarda CHP'nin, milli eğitimi, Türklükten soyutlayarak kozmopolit hale getirmesi nedeniyle güçlenen sol hareketler ve milliyetçi hareketler arasındaki mücadeleyle geçmiştir. Özellikle 1960 Anayasası'nın üniversitelere

bilimsel özerklik kazandırmak adına getirdiği düzenlemeler neticesinde, üniversitelerde kurulan sol örgütler, Milli Demokratik Devrim yaparak ülkeye sosyalizmi getirecekleri hevesine kapılmışlardır. 1971 Muhtırası sonrası Ordu'nun sola karşı olduğunu gören söz konusu bu örgütler, bu defa millilikten vazgeçerek tamamen sosyalist bir jargonla ve sivil/silahlı yöntemlerle üniversiteleri eğitim yapılamaz hale getirmişlerdir. Sol örgütler karşısında, silahlanan milliyetçi gençler de Türk-İslam Ülküsü idealiyle komünizm karşıtı bir tavır içerisine girmişler ve çeşitli çatışmalarda yer almışlardır. 1970-1980 arası dönem, Türk milliyetçiliği ideolojisinde Türk-İslam Ülküsünün hâkim olduğu ve komünizme karşı mücadelenin yegâne hedef olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönem ayrıca Aydınlar Ocağı'nın kurulduğu ve Türk-İslam Sentezi'nin şekillendiği dönemdir.

Mümtaz Turhan, Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Erol Güngör gibi milliyetçi Türk aydınlarının şekillendirdiği Türk-İslam Sentezi'ni, Kafesoğlu iki kitapta toplamış ve nihai şeklini de vermiştir. Türk milliyetçiliğinde soy bağından ziyade kültür bağını ön plana çıkartan bu görüş, Türklerin İslamiyet'le tanışması ve İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Türk-İslam terkinin oluştuğunu ve ortaya yeni bir Türk-İslam kültürünün çıktığını savunmaktadır. İslamiyet, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte güç kazanırken, Türkler de kendi kültürlerini İslamiyet'le birlikte zenginleştirmişler bununla birlikte de İslamiyet, Türkler sayesinde parçalanmışlıktan kurtarılarak cihanşümül bir din haline getirilmiştir. Bu nedenlerle tarihin derinliklerinden gelen ortaklıklar vesilesiyle oluşan Türk-İslam Sentezini görememek, Türklüğü İslamiyet'ten ayırmaya çalışmak beyhudedir. Türk ancak İslamiyet'i kabul etmesiyle Türk kimliğini koruyabilmiştir. Bir bakıma Türkçü-Turancı görüşte olanlara ve sosyalistlere karşı savunma refleksiyle oluşturulan bu çalışma, Türk milliyetçiliği ideolojisini derinden etkilemiş ve günümüze kadar da etkilerini sürdürmüştür. Türkçü/Turancı görüşün İslamiyet'in Türk kültürüne ve kimliğine zarar verdiği ve hatta Türkleri Araplaştırdığı, Türklerin İslamiyet öncesi dini inançları olan Şamanizm'in Türkler için daha uygun olduğu gibi görüşler, hem Ülkücüler hem de Türk-İslam Sentezi'ni savunanlar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Kafesoğlu, Türklerin eski dininin Gök Tanrı dini olması nedeniyle Türklerin hiçbir zaman paganist bir yapıda olan Şamanizm'i kendilerine din olarak kabul etmediklerini ısrarla vurgulamıştır. Hatta Gök Tanrı dini ile İslamiyet arasındaki benzerlikler sayesinde Türklerin büyük çoğunluğunun İslamiyet'i kendilerine din olarak seçmeleri söz konusu olmuştur. Bu gibi nedenlerle Türkçü/Turancı milliyetçilik, Türk-İslam Ülküsü/Sentezinden tamamen uzaklaşarak 1980

sonrası dönemde de radikal bir hareket olarak dernekler aracılığıyla varlığını devam ettirmiştir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin Türk siyasal hayatına ve doğal olarak Türk milliyetçiliğine oldukça derin etkileri olmuştur. 1980 öncesi yaşanan çatışma ortamına son vermek amacıyla darbe yaptığını iddia eden Askeri Cunta, Türk milliyetçilerini çeşitli işkencelere tabi tutup, idamlara mahkûm ederken hapishanelerde uzun süre tutuklu kalan Türk milliyetçisi gençlerde dine daha fazla meyil gösterme ve dini yaşantılarına çeki düzen verme gibi değişimlere sebep olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde 12 Eylül'ün izlerinin silinmeye çalışıldığı Türk siyasal hayatında, milliyetçi bir parti olarak MÇP yeniden kurulurken, MÇP içerisinde Türk-İslam Ülkücülüğü çizgisinin 1980 öncesi söylemlerinden yavaş yavaş uzaklaşarak, daha merkeze ve devletçi bir söyleme yaklaşan MÇP/MHP politikalarından rahatsız olan bir grup ülkücü, Muhsin Yazıcıoğlu öncülüğünde partiden istifa ederek BBP'yi kurmuşlardır. Daha İslami bir bakışı ön plana çıkartan ve devlet ile devletin katı laiklik politikalarını sorgulayan söz konusu bu hareket, MHP'deki bozkurt, laiklik, soy bağı, dış Türkler gibi İslamiyet'le bağdaştıramadıkları hususlar nedeniyle ayrıışmışlar ve yeni bir siyasal oluşuma dönüşmüşlerdir. Ancak BBP hareketinin toplumsal alanda karşılığı çok fazla olmamış, zaten dini referans alan, İslamcı politikalar yürüten siyasal partilerin varlığı, bu hareketi, dar bir seçmen kitlesi içerisinde bırakmıştır.

1990 sonrası MHP ise, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla iki büyük başarı elde etmenin sevincini yaşamıştır. Komünizmin çökmesi ve Batı Türkistan'da Türk Cumhuriyetlerinin kurulması, 1980 öncesi MHP'nin en çok üzerinde durduğu iki konudur. 1980 Darbesi'nin de tesiriyle MHP'deki İslami söylemler, 1990 sonrasında yavaş yavaş terk edilmiş ve komünizm tehlikesinin de ortadan kalkması bu politika değişikliğinde önemli bir etken olmuştur. Özellikle 1997'de Alparslan Türkeş'in vefat etmesi ve yerine Devlet Bahçeli'nin seçilmesi, MHP'de radikal söylemlerin de geride bırakılmasına ve hatta 1999 seçimlerinde elde edilen başarı neticesinde, 1980 öncesinin iki zıt kutbu olan iki partinin bir araya gelerek koalisyon kurmalarına imkan tanımıştır. Bu sayede daha merkezde bir görüntü sergilemek isteyen MHP, devletin temel unsurlarıyla çatışmaz bir politika benimsemiş ve dış Türkler konusunu da bir dış politika aracı olarak benimseyerek daha ziyade Türk milliyetçiliğinin sınırlarını Türkiye sınırlarına çekmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde son üç araştırma sorusunun cevabı aranmaktadır. 1990 sonrası Türk milliyetçiliği için öne çıkan en önemli sorun, küreselleşme tartışmaları ve küreselleşme karşısında nasıl tavır takınılacağıdır. Bu dönem milliyetçi yazında gerileyen fikir hareketleri nedeniyle de küreselleşme tartışmalarına daha önce medeniyet ve modernizm tartışmalarına verilen karşılık kadar bir karşılık üretilememiştir. Küreselcilerin ortaya koyduğu tezler, milleti ve ulus devleti modernizmle ilişkilendirerek, modernizm sonrası bu iki yapıya da gerek kalmayacağına dair iddialar, milliyetçi aydınlar tarafından çok fazla ciddiye alınmamış veya karşı tez üretilememiştir. Küreselleşme genel olarak, Batının medeniyet götürme ve modernleşme iddialarında olduğu gibi, geri kalmış olarak görülen toplumları tasarımlama ve zapturapt altına alma projesi olarak görülmüştür.

Son bölümde esas olarak Türk milliyetçiliği ideolojisinin hangi teorik yaklaşımla ele alınması gerektiği meselesi üzerinde durulmuş ve *Tarih Temelli Yaklaşım* açıklanmıştır. Bu yaklaşıma göre Türk milleti ve Türk milliyetçiliği irdelenmiş ve Türk milliyetçiliğini de bir ideoloji haline getiren kabullere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ve sonuç bölümünde detayları tartışıldığı üzere, Türk milliyetçiliği ideolojisinin kabullerini; tek millet, Türk Dünyası, dil birliği, inanç özgürlüğü, ideal devlet, adil yönetim, bilim arayışı, Türk-İslam medeniyeti ve geleneğe bağlılık olarak sıralamak mümkündür.

1. BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ: KURAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. Milliyetçilik Kuramları Çerçevesinde Türk Milliyetçiliği

Milliyetçilik ideolojisi², bir yandan Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi çok milletli yapıları parçalayıp küçük ulus devletler ortaya çıkarırken; diğer yandan da küçük devletçikler şeklinde varlığını sürdüren İtalyan, Alman gibi milletlerin bir araya gelerek daha büyük ulus devletler inşa etmelerine imkân sağlamıştır. Milliyetçilik ideolojisi, 19. ve 20. yüzyıldan itibaren dünyayı etkisi altına almış ve dünya siyasal sisteminde köklü değişikliklere neden olmuştur. Milliyetçilik ideolojisi bazı düşünürlerin etkisini yitirdiğini iddia etmelerine rağmen, 21. yüzyılda da etkisini sürdürmektedir ve kuvvetle muhtemeldir ki bu çağın egemen ideolojilerinden biri olarak varlığını devam ettirecektir.

Özellikle küreselci tezler karşısında milliyetçilik ideolojisi, ulus devletlerin varlığını devam ettirmeleri gerektiği tezini savunarak, millet üstü yapılanmaların karşısında güçlü bir şekilde duracaktır. Avrupa Birliği gibi millet üstü yapılanmalar, ilaveten milli devletlerin yok edilmesine yönelik girişimler, henüz amacına ulaşmamış olup, Avrupa Birliği içerisinde yer alan Fransa ve Almanya gibi ülkelerde milliyetçilik duygusu yok olmamıştır. Bu ülkelerde halen İngiliz milliyetçiliği, Fransız milliyetçiliği, Alman milliyetçiliği (her ne kadar 19. yüzyılda ki şeklinden farklı bir şekilde de olsa) varlığını devam ettirmekte ve hatta her geçen gün Avrupa Birliği'nin geleceğine dair kuşkulular artmaktadır. Hatta İngiltere'de 2010 yılında yapılan halkoylaması neticesinde İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması onaylanmış ve ayrılma işlemleri 2020 yılında tamamlanmıştır.

² İdeoloji kavramının birçok tanımı olmakla birlikte bu çalışmada Andrew Heywood'un yapmış olduğu tanım esas alınarak ideoloji kavramı bu anlamda kullanılacaktır: "İdeoloji, mevcut iktidar sistemini muhafazaya, biraz değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelmiş örgütlü siyasal eylem için zemin oluşturan, az çok tutarlı fikir kümeleridir. Bundan dolayı tüm ideolojiler, (a) genellikle 'dünya görüşü' biçiminde mevcut düzene ait bir açıklama sunarlar, (b) arzulanan geleceğe ilişkin bir model, bir 'iyi toplum' görüşü geliştirirler ve (c) siyasal gelişmenin nasıl yapılacağı ve nasıl yapılması gerektiğini, a'dan b'ye geçişin nasıl olacağını açıklarlar." Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*. çev. Ahmet Kemal Bayram. Ankara: Adres Yayınları. 15. Bunun karşısında ideolojiye birçok olumsuz anlam da yüklenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Mardin, Ş. (2006). *İdeoloji*. (On birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bu nedenlerle, Türkiye’de de Türk milliyetçiliği ideolojisinin boyutlarının her yönüyle incelenmesinde fayda vardır. Bu bölümde kavram olarak milliyetçilik konusu ve milliyetçiliğe dair kuramlar ele alındıktan sonra, Türk milliyetçiliğinin ideolojik olarak ortaya çıkışına etki eden faktörler incelenecektir.

1.1.1. Kavram Olarak Millet

Milliyetçilik kuramlarına geçmeden önce millet tanımına değinmekte fayda vardır. Sosyal bilimlerde millete dair çok farklı tanımlar yapılmış, milleti oluşturan unsurlar sayılırken düşünürler birçok faktörü kıstas almışlardır. Galip Erdem, millet tanımında bu denli farklılık olmasını, her milleti oluşturan temel kriterlerin farklı tarif edilmesine bağlamaktadır.³ Benzer şekilde Max Weber de her milletin oluşumunda önem verilen kavramların değişiklik göstereceğini savunarak, hiçbir özelliğin tüm milletlerin oluşumunda ortak belirleyiciliğe sahip olmadığını belirtir.⁴ Erdem’in tespitlerinde haklılık payı vardır ancak Batı’da son dönem ortaya çıkan milliyetçiliğe dair kuramlar, evrensel geçerliliği olan ve tüm milletleri de içine alacak şekilde millet tanımı yapma gayreti içerisine girmişlerdir. Beyhude bir çaba olan bu girişim, pozitivizmin batılılara vermiş olduğu sosyal olguların sistematik bir şekilde, belirli kurallar koyarak açıklanabileceği inancına dayanmaktadır. Oysaki dünyada meydana gelen sosyal olaylar ve oluşumlar, nevi şahsına münhasır olup her biri farklı dinamikler ve koşullardan beslenmektedir. Bu nedenle millete dair tek, genel geçer ve evrensel bir tanım yapmak anlamsız olacaktır.

Milliyetçilik alanında çalışma yapan Türk düşünürler, millete dair farklı farklı tanımlar yapmışlardır. Türkçülüğün kurucu babalarından sayılan Ziya Gökalp’in bile birden çok millet tanımı vardır. Bunlardan biri: “İsanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Türk

³ Erdem’e göre; “Millet adını alan insan topluluklarının inceleme ve araştırma sahasına girmesinden bu yana, iki yüz yıla yakın bir zamandır, pek çok millet tarifi yapılmış, buna rağmen, herkesin, her yerde ve her zaman kabul ettiği sağlamlıkta bir tarife henüz ulaşamamıştır. Yanlış bir anlamaya imkan vermemek için, hemen ilave etmeliyiz: Böyle olması hiç şüphe yok ki, milleti anlamaya ve anlatmaya çalışanların, ehliyetizliğinden ileri gelmez. Tek bir tarifte birleşememenin gerçek sebebi, milletlerin yapısındaki özelliklerdir. Her şeyden önce, tek bir tarifte yetinme imkansızlığının anahtarını işaret edelim: Milleti teşkil eden unsurlar içinde, tarife esas olabilecek vasıflar; bütün milletlerde ortak değildir. Bir milletin diğer milletlerden farklı bir hüviyet kazanmasını sağlayan ortak vasıf dil iken, başka bir milletin ortak vasfı, kültürdür.” Erdem, G. (2008). *Türk Kimdir, Türklük Nedir*. İstanbul: Töre Devlet Yayınları. 91.

⁴ Dural, A.B. (2018). *Batı’da ve Türkiye’de Kuramsal Milliyetçilik*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık. 96-97.

köylüsü onu ‘dili dilime uyan, dini dinime uyan’ diyerek tarif eder.”⁵ Diğer bir tanımı ise şu şekildedir: “Millet asırlarca beraber yaşamış, zulüm ve felaketlere beraberce göğüs germiş, şan ve şerefi beraber istihsal etmiş, beraber ağlayarak beraber sevinmiş, gelecekte de ortak gayeye ulaşmak için beraber muzaffer olmaya azmetmiş, dayanışma halindeki fertler topluluğudur.”⁶

Yine Türkçülük alanında önemli bir isim olan Yusuf Akçura’ya göre millet: “İrk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hâsıl olmuş bir insan topluluğudur.”⁷ Bir başka eserinde ise Akçura milleti şöyle tarif etmiştir: “...aynı menşe’den, yani aynı ırktan gelmek teşkilat-ı bedeniyesi ve lisanı aynı olan, aynı âdât ve ahlak ile mütahalli (donanmış) ve me’luf bulunan, mazi-yi tarihlerinde vahdet ve iştirak hasebiyle menafî ve hissiyatında ve binaenaleyh mu’tekidat-ı esasiyesinde muvafaat ve imtizac husule gelmiş olan efrad-ı beşeriyenin teşkil ettikleri bir cemiyete ‘millet’ namı verilir.”⁸

Sadi Maksudi Arsal’ın millet tanımı ise şöyledir: “Millet, antropolojik manada ırk birliği ile birbirine bağlanmış fertlerin mecmuu olmaktan ziyade, milli ruh birliği ve müşterek tarih, müşterek kültür, müşterek maşeri ruh, milli seciye, lisan, örf ve adet birliğiyle birbirine bağlanmış insanlar kütlesinden ibaret, etnolojik ve psikolojik bir varlıktır.”⁹ Remzi Oğuz Arık ise milletleri kendi kaderlerini kendileri tayin etme özgürlüğünü elinde bulunduran topluluklar şeklinde bir tanımlama yaparak,¹⁰ Wilson’un milletlerin kendi kaderini tayin etme hakkına gönderme yapmıştır.

Hüseyin Nihal Atsız ise milleti, binlerce yılın geliştirip şekillendirdiği sosyal varlıklar ve var olma şuurunun ifadesi olarak tanımlamaktadır. Atsız’a göre insanlık durmaksızın ilerleyerek bugünkü durumuna gelmiş, tarih öncesindeki ırkların değişik şekillerde birbirleriyle karışmasından bugünkü ırklar doğmuş ve bu ırklardan da zamanla

⁵ Gökalp, Z. (2009). *Türkçülüğün Esasları*. (İkinci baskı). Ankara: Elips Kitap. 22.

⁶ Kösoğlu, N. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 152.

⁷ Akçura, Y. (2009). *Türk Yılı 1928*. yay. haz. Arslan Tekin&Ahmet Zeki İzgören, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 306. Akçura’nın, bu tanımda kullandığı ırk kavramını, kan ve soy birliği manasına gelen ırk anlamında kullanmadığını, köken manasına gelen cins, kavim, nesep gibi anlamları muhteva eden bir kavram olarak kullandığı ifade edilmektedir. Uçar, F. (2008). *Üç Tarz-ı Siyaset, Türkçülüğün Manifestosu: Osmanlılık-İslamcılık-Türkçülük*. Ankara: Fark Yayınları. 254.

⁸ Akçura, Y. (2004). *Muâsır Avrupa’da Siyasi ve İctimaî Fikirler ve Fikrî Cereyanlar*. (İkinci baskı). İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları. 29-30.

⁹ Arsal, S. M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları: Milliyet Duygusunun Sosyolojik, Psikolojik ve Tarihi Temelleri Üzerine Araştırmalar*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 44.

¹⁰ Erdem, a.g.e. 110.

günümüz milletleri meydana gelmiştir. İnsan olgunlaşmasının toplum hayatındaki son durağının millet olduğunu ifade eden Atsız, Türk milletinin de Türk kökünden gelenlerle sonradan Türkleşmiş olan kimselerden oluştuğunu ifade etmektedir.¹¹

Diğer taraftan ülkemizde bazı durumlarda millet kavramının yerine ulus ve milliyetçilik kavramının yerine de ulusçuluk kavramı da kullanılmaktadır. Çoğu zaman eşanlamli kullanılan bu kavramlar arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Cumhuriyet sonrası dönemde öz-Türkçeleşme hareketi kapsamında Arapça bir kelime olan millet yerine dil bilimciler Moğolca kökenli “ulus” kavramını önermişler, yine aynı şekilde milliyetçilik yerine de “ulusçuluk” kavramını önermişlerdir. Ancak zamanla millet ve ulus kavramları farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla ulus kavramı seküler bir anlam kazanarak maneviyattan uzaklaşmış ve seküler milliyetçiler için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır.¹² Özellikle anayasal vatandaşlık esasına dayalı bir milliyetçilik anlayışı ortaya çıkarak, Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesi Türk Ulusu ve bu ulusun menfaatlerini önceleme düşüncesine de ulusçuluk denmeye başlanmıştır. Akademik yazında da zaman zaman konuya dair kavram kargaşası yaşanmaktadır. Özellikle yabancı yazarlardan çevrilen eserlerin adlarında, çevirenin keyfine göre milliyetçilik-ulusçuluk, millet-ulus kavramları gelişigüzel kullanılmıştır.¹³ İngilizce tek bir kelime ve kavramla ifade edilen (nation-nationalism) bu durum, ülkemizde bilinçli bir şekilde farklılaştırılarak millet ve milliyetçiliğe olumsuz

¹¹ Atsız, H. N. (2003). *Türk Ülküsü*. İstanbul: İrfan Yayıncılık. 50-53.

¹² “Gerçekte ulusalcılık kavramıyla milliyetçilik kavramı arasında, onlara yüklenen anlamlar dolayısıyla, büyük farklılıklar vardır. Ulusalcılık, maneviliğin dini boyutunu ya yok sayan ya da geri plana iten bir anlam içeriğine sahiptir. Milliyetçilik ise değerlere, manevi unsurlara en kristalize biçimde bağlılığın uygun zeminidir.” Köktürk, M. (2016). *Millet ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 89. Naci Bostancı da benzer şekilde millet ve ulus ayrımını şu şekilde ifade etmektedir: “Türkiye’de milli kelimesini genellikle sağ, ulus kelimesini ise sol kullanır. Bu da her iki kavrama onları kullanan çevrelerin imalarını yerleştirir. Türkiye’de son dönemde dile getirilen ulusalcılık eğilimi bir fikri ve siyasi damar olarak var olan milliyetçilikten farklıdır. En temel ayrım noktalarından birisini din hakkındaki kanaatler oluşturur. Ulusalcılık, milliyetçiliğin o geniş coğrafyasında daha laik ve seküler eğilimleri ifade ederken, bizim tarihimizde milliyetçilik olarak adlandırılan eğilim ise dinle çok daha barışık bir çizgi takip eder. Siyasi konularda ittifaklar ve itirazlar konusunda da her iki çevrenin ilgileri farklıdır. Ancak ulusalcılık dediğimiz ekol tarihimizde henüz yenidir. Zamanla bir siyasi formül olarak ulus devlete milli devletten farklı anlamlar atfederse, o zaman işte köken olarak aynı yerden gelseler de tarihi süreç içinde göndermeleri itibarıyla birbirinden farklılaşan iki ayrı devlet tahayyülünden bahsetmek mümkün olur. Henüz böyle bir müktesebat oluşmuş değildir.” Bostancı, N. (2009). “Ulus Devlet Soruşturması”. *Türk Yurdu Dergisi*. 29(265), 13.

¹³ Örneğin Ernest Gellner’in *Nations and Nationalism* adlı eseri Türkçeye *Uluslar ve Ulusçuluk* şeklinde tercüme edilirken, *Encounters with Nationalism* adlı eseri *Milliyetçiliğe Bakmak* şeklinde tercüme edilmiştir.

anlamlar yüklenmiş, ulus ve ulusçuluğa pozitif anlamlar yüklenmiştir.¹⁴ Milay Köktürk bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Ulusalçılık, ‘dini nitelikli manevilik’ten soyutlanmış bir millilik söyleminin adıdır. Mukaddesata mesafeli bir kısım vatanseverin geleneksel anlamdaki milliyetçilerden kendilerini ayırmak için kendi çizgilerini böyle adlandırdıkları görülüyor. Bu kitle medyaya egemen olduğu için, uzun yıllar kullanılan milliyetçilik kavramını değil de ulusalçılık kavramını yaygınlaştırdı. Ancak milliyetçilik kavramının Batı dünyası kaynaklı olarak zihinlerde yarattığı olumsuz çağrışım da bunda etkili oldu. Milliyetçilik ise ulusalçılığın öne sürdüğü tüm değer ve kavramları içine aldığı gibi, özellikle dini nitelikli mukaddesatı da ihtiva eder. Millet, bunların tamamını taşıdığı için millet vasfını haiz görülür. Yani milliyetçilik düşüncesinin temelinde, tüm mukaddesatıyla birlikte kabul edilen bir millet olgusu yatmaktadır. Söylemlere bakınca, ulusalçıların katı devletçi eğilim taşıdığı görülüyor. Bu nedenle, aralarında önemli müştereklikler var gibi görünse de, milliyetçilik ile ulusalçılık aynı kefeyle konamaz.¹⁵

Bir diğer önemli ayrım ise ulus devlet ve milli devlet ayrımıdır. Ulus devlet 19. yüzyılda Batı’da Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan ve daha çok toprak esasına dayalı milliyetçilik anlayışının şekillendirdiği ve vatandaşlık kavramının ön plana çıktığı devlet yapılanmasıdır. Milli devlet ise milliyet esasına dayanan ve bir milletin kurduğu ve baskın olduğu devlet yapılanmasıdır ve ulus devletler, milli devletlerin daha rafine bir şeklidir.¹⁶

Bu çalışmada milletin şu tanımı esas alınacaktır: dil, irade, inanç, soy, kültür, tarih, vatan, bilinç, gelecek tasavvuru gibi unsurların tamamı veya birçoğunu barındıran, tarihte devlet sahibi olmuş veya halihazırda bir devleti olan toplumlar.

¹⁴ Bayram, C. (2013). *Türk Milliyetçiliği: Tarihi Seyri Yeni Hedefleri*. İstanbul Ötüken Neşriyat. 66-68.

¹⁵ Köktürk, *a.g.e.* 228-229.

¹⁶ Durmuş Hocaoglu bu ayrımı net bir şekilde yapmaktadır: “Millî devlet “national state” ile millet devlet, yani “nation-state” (Türkçe’de yerleşmiş şekliyle “ulus-devlet”), arasında yakın bağlantı olmasına rağmen birbirleriyle özdeş terimler değiller. Millî devlet, biraz Halduncu bir felsefe zemini üzerinde daha rahatlıkla anlaşılabilir bir terim. İbni Haldun’un hâlâ bugün ihtişamını muhafaza eden tarih ve devlet felsefesinin omurgası mesabesinde olan asabiye kavramını biliyoruz. Millî devlet, belirli bir asabiye istinat eden, bu asabiye üzerine müesses ve bu asabiye tarafından tesis, muhafaza ve müdafa edilmiş ve devlet dara düştüğünde de herkesin çil yavrusu gibi dağıldığı bir ortamda yalnız devletin kan bedeli ödemek için bu asabiyenin çocuklarını çağırdığı devlettir. Bu bakımdan, çok milletli bir imparatorluk olan Osmanlı da bir millî devlettir, Selçuklu da, Göktürk de, Türkiye Cumhuriyeti de; bir kurucu asabiye vardır ve İbni Haldun bu asabiye soy asabiyesi olarak çok net bir şekilde tarif eder, aynı soy!” Hocaoglu, D. (2003). “Millî Devletimizin Geleceği” *Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yıl Dönümü Vesilesiyle ‘Millî Devlet ve Türkiye Cumhuriyeti’ Paneli*. yay. haz. Mustafa Kahramanyol. Ankara: Azim Matbaacılık. 29. Nur Vergin ise milli devletlerin ulus devletlere göre daha erken bir tarihte ortaya çıktığını, ulus devletlerin ortaya çıkması için Fransız İhtilali’ni beklemek gerektiğini belirtir. Vergin, N. (2008). *Siyasetin Sosyolojisi*. (Altıncı baskı). İstanbul: Doğan Kitap. 215-216.

1.1.2. Milliyetçiliğe Dair Temel Kuramlar

Kuramsal anlamda milliyetçilik çalışmaları, 20. yüzyılda sosyal bilimlere konu olmaya başlamış ve bu dönemde bazı milliyetçilik kuramları geliştirilmiştir.¹⁷ Öksüz bu konuda önemli bir tespit yapmakta, 1970 sonrası dönemde milliyetçilik konusunun önemine binaen büyük fonların bu konu için ayrıldığını ve bunun neticesinde birçok akademik yayının ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹⁸ Ancak Türk milliyetçiliğine dair sistematik çalışmalar 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi birçok Türk düşünürü, Türk milliyetçiliği konusunda önemli eserler vermiş, özellikle Ziya Gökalp Türk milliyetçiliğine sistematik bir şekilde yaklaşarak bugün bile hala geçerliliğini koruyan tanımlamalar üretmiştir. Dahası Batı’da milliyetçilik kuramları ortaya çıkmadan önce Ziya Gökalp’in millet, milliyetçilik, milli devlet, milletlerin sınıflandırılması konularında çok detaylı çalışmaları mevcuttur.¹⁹ Ancak Türklerin milliyetçiliğe dair yapmış oldukları çalışmalar Türkçe olarak kaldığı ve yabancı dillere çevrilmediği için, batılılar tarafından kıymet görmemiştir. Batı’da ise John Alexander Armstrong, Benedict Anderson, Ernest Gellner, Eric Hobsbawm, Anthony Douglas Smith ve Azar Gat gibi milliyetçilik uzmanları ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli kuramlar geliştirerek milliyetçiliği açıklamaya çalışmışlardır. Anthony Smith, bu kuramları genel olarak üç başlık altında toplamıştır: İlkçi yaklaşım (primordialist), modernist yaklaşım ve etno-sembolcü yaklaşım.²⁰

İlkçi yaklaşıma göre milletler, doğal varlıklardır ve tarihin eski çağlarından beri varlıklarını devam ettirmektedirler. Milletler; “doğada özgül bir kökene ve mekâna, özel bir karaktere, misyona ve yazgıya sahiptirler.”²¹ Milletler tıpkı ırklar gibi doğada vardır, dolayısıyla daim ve kadimdirler. Münferit milletler gelip geçiciyken, bir kategori ve tarihi cemaat olarak “millet” olgusu ebedidir. Bu kişiler milletlerin “zamanın başlangıcından” beri var olduğunu ve doğanın kendisine değilse bile insanın var oluşuna içkin olduğunu düşünmektedirler. Milliyetçilik ideolojisi ve hareketi yakın tarihli ve yeni olabilir ancak milletler, genişletilmiş akrabalık formları olarak görülür dolayısıyla evrensel ve aile

¹⁷ Smith, A. D. (1999). *Myths and Memories of the Nations*. Oxford: Oxford University Press. 3.

¹⁸ Bu büyük fonların milliyetçilik çalışmalarına aktarılma nedeni; milliyetçiliğin giderek artan öneminin kavranmış olması ve 21. yüzyılda da milliyetçiliğin hakim ideolojilerden bir tanesi olacak olmasıdır. Öksüz, İ. (2016). *Millet ve Milliyetçilik*. Ankara: Panama Yayınları. 193.

¹⁹ Bu bahse Ziya Gökalp anlatılırken detaylı olarak değinilecektir.

²⁰ Smith, *a.g.e.* 3.

²¹ Smith, A. D. (2002). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*. çev. Derya Kömürcü. İstanbul: Everest Yayınları. 29.

kavramı kadar eskidir.²² “Bu yaklaşımın öncülerinden olan Clifford Geertz, bireyler arasında ilksel (*primordial*) bağlar olduğunu ve bu bağların zaman ve etkileşim ile yapılandırılmış değil, o toplumun içinde doğmak itibarıyla önceden verilmiş, doğal ve kan bağı, dil, inanç, tutum, gelenekler gibi doğal uyuma noktalarıyla varlığını sürdüren bir niteliğe sahip olduğunu savunmuştur. Geertz’a göre, ilksel bağların gücü ve biçimi insandan insana, toplumdan topluma ve dönemden döneme değişiklikler gösterirler. Ancak, her insanın ve topluluğun içinde doğal hissiyattan çıkarımlanmış birtakım bağlar bulunur ve bu bağlar insan karakterinin rasyonel olmayan ve duygusallıktan beslenen alt yapısını oluşturur. Bir başka deyişle Geertz; etnik, dinî ve kabilesel türden kimliklere ilksel kimlikler adını vermektedir.”²³

Nadim Macit de benzer bir yaklaşımla milletlerin tarihini çok eski çağlara götürerek, kimlik edinme ve millet olmanın tabii ve insani bir durum olduğunu belirtir. Eski çağlardan beri insanoğlu içtimai birlik duygusu içinde bir kimlik edinmiştir ve bu kimliğin varlığını sürdürebilmesi için kültürel aklın belirlediği esaslara ve sembollere ihtiyaç duymuştur.²⁴ İlkçi yaklaşımı savunanlara göre, milletlerin kökeni antikiteye kadar uzanır ve “her ne kadar kendi kaderini tayin hakkı modern çağda doğmuşsa da; milletler ve milliyetçiliklerin olmadığı bir çağ asla olmamıştır.” Hatta ve hatta eski çağlardan beri siyasal yaşamda egemen olan milletlerdir.²⁵

Modernist yaklaşıma göre ise “...milletler ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak ortaya çıkar.”²⁶ Hans Kohn’a göre milliyetçilik 18. yüzyılın ikinci yarısından daha eski bir dönemde aranmaz ve Fransız İhtilali milliyetçiliğin manifestosudur.²⁷ Kohn, “modernizmin erken döneminde gerçekleşen önemli yeniliklerin milliyetçiliğin gelişiminde katkısı olduğunu ifade etmiştir. Bu önemli yenilikler arasında Ortaçağ kilise yapılanmasından ulusal kiliselerin kuruluşuna, ulusal yazı dilinin görünür hale gelmesine, ulusal orduların yükselişine, orta sınıfların ortaya çıkışına ve kapitalizmin

²² Özkırmı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları. 84-85.

²³ Çoban, M. (2012). “Milliyetçilik Teorileri”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32(295), 345.

²⁴ Macit, N. (2011). *Türk Milliyetçiliği: Kültürel Akıl, İhtihat ve Siyaset*. Ankara: Berikan Yayınevi. 17.

²⁵ Smith, *a.g.e.* 33.

²⁶ Özkırmı, *a.g.e.* 105.

²⁷ Kohn, H. (1946). *The Idea of Nationalism: A Study in It's Origins and Background*. New York: The Macmillan Company. 3.

gelişmesine kadar uzanan gelişmelerden meydana gelmektedir.”²⁸ Batı Avrupa’da meydana gelen değişimler de milliyetçilik düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çünkü Kohn’a göre Reform, Rönesans ve Aydınlanmanın sonucunda şekillenen rasyonalizm ve özgürlük düşüncesi, siyasal alanda da bazı talepleri meydana çıkarmış ve “sivil bir yurttaşlık anlayışının belirli bir kalıba bürünmesini sağlayan milliyetçilik ve ulus düşüncesinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.”²⁹

Modernist yaklaşımın temsilcilerinden olan Benedict Anderson, milleti, hayal edilmiş bir topluluk olarak görür. Anderson’a göre millet: “...hayal edilmiş bir siyasal topluluktur-kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”³⁰ Hayal edilmiş olmakla birlikte milletler uzun süren bir yoldaşlık sonucu ortaya çıkar ve derin bir kardeşlik bağı oluşur.³¹ Milliyetçiliğin ortaya çıkışında ise birçok faktör etkin olmakla birlikte en önemli unsur kapitalizmdir.³² Kapitalizmle ortaya çıkan yeni üretim ilişkisi ve özellikle yayıncılığın gelişmesi sayesinde Avrupa’da halk dilleri gelişmiş ve milletlerin nüveleri ortaya çıkmıştır. Dilin en önemli özelliği ise hayali cemaatler türeterek, tikel dayanışma grupları inşa edebilme yeteneğidir. Ancak milliyetçiliği inşa eden belli bir dilin kendisi değil, yayın dilidir.³³ Bu sayede büyük kitleler yayın dili etrafında birleşerek milletlerin oluşumunu hızlandırmışlardır. “Yazılı basının gelişmesi sayesinde insanlar ortak bir dil etrafında birleşmeye başlamış ve zamanla yerel diller unutulmuş ve tek bir dil ailesi oluşmuştur. Ortak dilde basılan kitaplar ve özellikle de dergi ve gazeteler insanları bu dili öğrenmeye zorlamış ve zamanla anadiller ortadan kalkmaya başlamıştır. Basın yoluyla ortak dil konuşan bu insan topluluğuna çeşitli duygular yüklenerek ‘hayal edilmiş bir cemaat’ olan milletler ortaya çıkmaya

²⁸ Yanık, C., Kara, M. (2016). “Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Yaklaşım”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(1), 568.

²⁹ Yanık, Kara. *a.g.m.* 568. Hans Kohn ayrıca Türk milliyetçiliğine dair de 1929’da çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. A History of Nationalism in the East adlı eseri maalesef ülkemizde çok yer bulamamış ve henüz Türkçeye de çevrilmemiştir. Eserin orijinal kopyasına internetten erişmek mümkündür. Kohn, H. (1929). *A History of Nationalism in the East*. London: Routledge LTD. 222-265. Erişim: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.217888/page/n5>

³⁰ Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (Dördüncü baskı). çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları. 20.

³¹ Anderson, *a.g.e.* 22.

³² “Her ne kadar, basılı malzemelerin bir meta haline dönüşmesi, eş zamanlılık hakkında toptan yeni bazı fikirlerin doğmasına yol açan kilit unsurdusa da, bu noktada, henüz yalnızca “yatay-dünyevi, çaprazlama zaman” tipi cemaatlerin doğuş anına gelmiş oluruz. Bu tür cemaatlerden, topluluklardan biri olan ulus, neden bu kadar popüler oldu? Bunda rol oynamış olan etkenler besbelli ki çok karmaşık ve çeşitlidir. Ama önceliğin kapitalizme verilmesi için önemli gerekçeler var.” Anderson, *a.g.e.* 52.

³³ Anderson, *a.g.e.* 150-151.

başlamıştır.”³⁴ Tabi ki Anderson’un iddiaları gerçeklikle örtüşmekten uzak olmakla birlikte, mantıki tutarsızlıklar da içermektedir. Baran Dural, Anderson’un iddialarına karşılık, şayet milleti salt hayali bir cemaat olarak kabul edeceksek, dini grupların veya işçi sınıfının başaramadığını bu sonradan yetme ve hayali olan cemaatin nasıl başardığını haklı olarak sormakta ve milletlerin nasıl devletleri ele geçirerek milli devletleri inşa ettiklerini merak etmektedir.³⁵ Elbette ki 19. yüzyılda ortaya çıktığı iddia edilen millet yapılanmalarının hızlı bir şekilde dünyayı ele geçirmeleri söz konusu olamazdı.

Modernist yaklaşımın bir başka temsilcisi olan Ernest Gellner ise milletlerin eski çağlardan beri var olmadığını, aksine milliyetçiliğin milletleri ortaya çıkardığını iddia ederek, milleti iradi ve kültüre dayalı bir yapı olarak tanımlar.³⁶ İnsanlar aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı millettten sayılırlar. Millet ise iradidir çünkü insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür ve milletleri insanlar yaratır.³⁷ Milliyetçilik, milleti yaratmak için ölü dilleri canlandırmakta, gelenek icat etmekte ve oldukça hayali bir takım eskiye ait özellikleri gündeme getirmektedir.³⁸ Milliyetçiliğin tarihi ise Gellner’a göre çok eski değildir.³⁹ Özellikle sanayi toplumu için türdeş insan topluluklarına gereksinim vardır. Tarım toplumunda insanların çeşitli diller konuşması ve çok farklı kültürel özelliklere

³⁴ Öksüz, *a.g.e.* 218. “Okuryazarlık vurgusu büyük ölçüde yanıltıcı olmuştur, çünkü okuma yazma bilmeyen toplumların kendilerine özgü geniş çaplı ve etkili kültürel aktarım araçları vardı. Halihazırda ülkenin dört bir yanına kurulmuş mezhepsel-ruhban merkezlerinin oluşturduğu yoğun ağdan bahsetmiştik. –Her zaman bizim olan- tanrıları, kralları, kahramanları ve halkı yücelterek dolaşan ozanlarca okunan sözlü destanlar kültürel dağıtımın bir diğer önemli aracı olarak işlev gördü. Büyük ölçekli “hayali topluluklar”ın konsolidasyonu üzerinde sahip oldukları etki abartılamaz.” Gat, A., Jakobson, A. (2019). *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*. çev. Şeyma Özcan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. 21.

³⁵ Dural, *a.g.e.* 33.

³⁶ Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (İkinci baskı). çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: Hil Yayınları. 138.

³⁷ Gellner, *a.g.e.* 78. “Uluslar, eşyanın tabiatında var olan ve doğal türler öğretisinin siyasal uyarlaması olan şeyler değildir; ne de ulusal devletler, etnik ya da kültürel grupların belirgin ve nihai kaderidir. Gerçek var olan kültürlerdir; çoğunlukla belirsiz gruplar halinde yaşayan, birbirlerine karışan, örtüşen, iç içe giren kültürler.” Gellner, *a.g.e.* 128-129.

³⁸ “Uluslar aynı anda hem irade hem de kültürle ilişkili biçimde ve gerçekten bu ikisinin siyasal birimlerle birleşmesi olarak tanımlanabilir... Ulusçuluk, ulusların bir ürünü değildir, tam tersine, ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Kabul etmek gerekir ki, ulusçuluk önceden var olan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yapıyor ve onları çoğunlukla tamamen dönüştürüyor olsa bile bu kültürel zenginlikten yararlanır. Ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir, oldukça hayali, eskiye ait olduğu sanılan birtakım saf özellikler gündeme gelir.... Ulusçuluğun kullandığı kültürel parçalar ve yamalar çoğu kez gelişigüzel yaratılmış tarihsel icatlardır. Zaten eski parça ve yamaların herhangi biri de iş görürdü; ancak bundan, ulusçuluğun somut biçimlerine varana dek girdiği kılıkların verebileceği izlenimin aksine, ulusçuluk ilkesinin kendisinin olumsuz ve raslantısal olduğu sonucu çıkmaz.” Gellner, *a.g.e.* 138.

³⁹ “Halk arasında geçerli olan inancın ve hatta bilimsel kanaatin aksine, ulusçuluğun insan ruhunda hiç de çok derin kökleri yoktur... Ulusçuluk, yani insan gruplarının büyük, merkezi eğitim almış, kültürel açıdan türdeş birimler olarak örgütlenmesi de bu olasılıklardan biri, hatta nadir sayılabilecek bir tanesidir. Ulusçuluğun gerçek açıklaması için önemli olan, özgül kökenlerin tanımlanmasıdır. Ulusçuluğu ancak bu özgül kökenler açıklayabilir. Böylece özgül nedenler ortak evrensel bir temel üzerine oturtulmuş olacaktır.” Gellner, *a.g.e.* 112.

sahip olması sorun teşkil etmezken, sanayi toplumunda kültürel farklılıklar sorun olmaktadır. Aynı fabrikada çalışan işçilerin iletişim kurabilmeleri için aynı dili konuşmaları ve aynı zamanda kendilerine verilen yazılı talimatları anlayabilmeleri için de okur-yazar olmaları gerekmektedir. Tarım toplumunda ihtiyaç duyulmayan bu durum, sanayi toplumu ile ortaya çıkmış ve Gellner'in tabiriyle "ortak yüksek kültür"e duyulan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Ortak yüksek kültür sayesinde de millet olarak tanımlanan topluluklar ortaya çıkmıştır. Bu türdeşliği sağlamak içinse zorunlu eğitimler ortaya çıkmış ve devletler resmi bir dil belirleyerek bu dilde temel eğitim mahiyetinde vatandaşlarını zorunlu eğitime tabi tutmuşlardır.⁴⁰ Yapılan çalışmalar neticesinde insanlar arasında bir türdeşlik oluşmuş ve bunun neticesinde milletler ortaya çıkmıştır. Netice itibariyle Gellner'a göre sanayileşmenin ve modernleşmenin en önemli sonuçlarından birisi milletlerin ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasıdır ve millet, milliyetçiliğin nedeni değil sonucudur.⁴¹

Gellner, milliyetçiliği, kişinin Tanrıyı aradan çıkararak millete tapması olarak ifade etmektedir.⁴² Bu koşulda liberalizm, bireyin kendine tapması veya sosyalizm, kişinin topluma tapması anlamına gelir ki bu durum da abesle iştigaldir. Milliyetçilik ancak kişinin millete olan muhabbeti olarak ifade edilebilir. Bu duygu halinin önce aileye, sonra sülaleye, sonra millete ve sonrasında tüm insanlığa muhabbet beslemek olarak genişletilmesi mümkündür. Bu da insanın fitratı gereğidir.

Milliyetçiliğe dair çalışma yapan modernist diğer bir düşünür Eric Hobsbawm'a göre de milliyetler icat edilmiş, sonradan ortaya çıkartılmış toplumsal yapılardır ve bu nedenle millet kavramı, tarihsel açıdan çok gençtir.⁴³ Anderson gibi Hobsbawm da milletleri, devletlerin ortaya çıkardığını düşünür ve hayali cemaat kavramına vurgu yapar.⁴⁴ Milletlerin devletlerin temelini oluşturmadığını, aksine devletlerin kurulduktan sonra kendi milletlerini icat ettiklerini belirten Hobsbawm, 18. yüzyıldan sonra gelişmeye başlayan bu süreç için Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya örneklerini verir, ancak tek başına bir

⁴⁰ Gellner, *a.g.e.* 113-116.

⁴¹ Gellner, E. (2009). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (Üçüncü baskı). çev. Simten Coşar vd. İstanbul: İletişim Yayınları. 225. Anthony Giddens'a göre milletlerin oluşumu milliyetçilikten öncedir. Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*, (İkinci baskı). çev. Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

⁴² Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*. 141.

⁴³ Hobsbawm, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik*. (Beşinci basım). çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 33.

⁴⁴ Hobsbawm, *a.g.e.* 65.

devletin kurulmasının da bir millet inşa etmek için yeterli olmadığını da belirterek,⁴⁵ milliyeti vatandaşlıkla eş tutmaktadır.⁴⁶ Hobsbawm'a göre millet, bir toplumsal mühendislik ürünü olan icat edilmiş gelenekler arasındadır ve en çok gelenek icat edilen dönem 1870-1914 arasındadır.⁴⁷

Hobsbawm, geçmiş dönemin etnik bağılıklarının günümüz milletlerinin ortaya çıkışında çok önemsiz bir rol oynadığını ifade ederek,⁴⁸ günümüz milletlerinin oluşum sürecinde ise dilden ziyade dinin daha etkili olduğunu ifade eder ve Hırvatlar ile Sırları örnek verir. Aynı etnik kökenden gelmelerine rağmen Hırvatlar Katolik, Sırlar Ortodoks olmaları hasebiyle ortaya iki ayrı millet çıkmıştır.⁴⁹ Son olarak Hobsbawm, milli devletlerin ortadan kalkmasıyla birlikte, milliyetçiliğin ve doğal olarak milletlerin de ortadan kalkacağını ummaktadır.⁵⁰ Bu öngörüsünün haklı çıkıp çıkmayacağını tarih gösterecektir ancak şunu ifade edelim ki 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da milliyetçilik dünyanın egemen ideolojilerinden bir tanesi olmaya devam edecektir.⁵¹

Milliyetçilik konusunda Marksist sosyal bilimciler de birçok çalışma yapmıştır. Marksistlere göre millet, iktisadi şartların, kapitalist üretim tarzının sonucudur. Kapitalizm

⁴⁵ Hobsbawm, *a.g.e.* 100.

⁴⁶ “Potansiyel yurttaşlarının bilinçli politik tercihleriyle oluşturulan devrimci millet kavramı, kuşkusuz ABD’de saf biçimiyle hala varlığını korumaktadır. Kim Amerikalı olmak istiyorsa Amerikalıdır. Fransızların bir plebisite benzeyen “millet” kavramı da özsel politik karakterini kaybetmemiştir. Fransız milliyeti, Fransa yurttaşlığıydı: Etnik köken, tarihsel geçmiş, dil ya da evde konuşulan ağzın “millet” tanımıyla hiçbir ilintisi yoktu.” Hobsbawm, *a.g.e.* 111.

⁴⁷ Aksakal, E. (2015). “Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 54. 214.

⁴⁸ “Öyleyse, etnik kökenin ya da “ırk”ın modern milliyetçilikle hiçbir ilgisi yok mudur? Belli ki vardır, çünkü vücut yapısındaki gözle görülür farklar görmezden gelinemeyecek kadar çok belirgindir ve bunlardan sık sık, milli ayrımlar değil, “biz” ve “onlar” arasındaki ayrımlara işaret etmek ya da pekiştirmek amacıyla yararlanılmıştır... Bu nedenle en belirgin etnik farklar dahi, modern milliyetçiliğin doğuşunda oldukça küçük bir rol oynamıştır.” Hobsbawm, *a.g.e.* 86-87.

⁴⁹ Ayrıca Hırvatların Latin alfabesi, Sırların Kiril alfabesi kullanmaları da bu süreçte etkin olmuştur. Hobsbawm, *a.g.e.* 91.

⁵⁰ “İleri sürmüş olduğum gibi, “millet” ve “milliyetçilik” artık, böyle tanımlanan politik birimleri, hatta bir zamanlar bu sözcüklerle tanımlanan duyguları –bırakın çözümlemeyi- tanımlamak için bile uygun terimler değildir. Milliyetçiliğin ulus devletin gerilemesiyle birlikte bir gerileme içine girmesi imkansız değildir; bu süreç gerçekleşmezse İngiliz olmak, İrlandalı olmak, Yahudi olmak ya da bütün bunların bir karışımı olmak insanların kimliklerini tanımlamalarının tek yolu olacaktır; halbuki insanların yeri geldiğinde bu amaçla kullandıkları birçok başka yol vardır. O günün yakın olduğunu iddia etmek saçma olur. Ama bunun en azından tasarlanabileceğini umuyorum. Her şey bir yana, tarihçilerin milletler ile milliyetçiliğin incelenip analiz edilmesinde en azından biraz ilerleme kaydetmeye başlamaları bu fenomenin zirve noktasını geride bıraktığını düşündürmektedir. Hegel’in dediği gibi, Minerva’nın bilgelik taşıyan baykuşu alacakaranlıkta uçar. Onun şimdi milletler ile milliyetçiliğin etrafında dolanması iyiye işarettir.” Hobsbawm, *a.g.e.* 227.

⁵¹ Son dönemde Hobsbawm bu görüşlerinden vaz geçmiş ve milletlerin kısa vadede ortadan kalkmayacağına dair yazılar kaleme almıştır. Küreselleşme bölümünde değinilecektir.

yıkılınca, milletler arası rekabetin de kendiliğinden sonu gelecektir.⁵² Milli devlet, proletarya döneminde yerini sınıf devletine bırakacaktır. Nitekim, Marksizm'in millet anlayışını açıklayan J. Stalin şöyle diyor: “Burjuva milletleri kapitalizme bağlıdır ve kapitalizm yıkılınca bu milletler de sahneyi terk etmek zorundadırlar.”⁵³ Marksistler milliyetçiliği ise yanlış bilinç, sınıf ideolojisi biçiminde ele almaktadırlar.⁵⁴ Edward Carr’a göre de millet, doğal ve evrensel bir oluşum olmadığı için, milletlerin doğal haklarının olmadığını ifade eder. Bu noktada milletlerin özgürlük ve eşitlik hakkı diye bir şey söz konusu değildir, çünkü haklar bireye mahsustur. “Milletlerin eşitliği yalnız ulaşılamaz bir şey olmakla kalmamakla; ayrıca ne adil ne de arzu edilebilir bir şeydir.”⁵⁵ Özetle Carr, milletin kendi başına bir amaç olarak bireyin üstünde bir varlık olarak yüceltilmesini, insanların milliyetçilik putuna kitleler halinde feda edilmesi olarak görür.⁵⁶

Özetle modernist kuramcılar:

1. Milliyetçilik ideolojisinin ve hareketinin hem yakın tarihli hem de yeni olduğunu;
2. Milletlerin de yakın tarihli ve yeni olduğunu;
3. Her ikisinin de “modernleşmenin”, yani toplumların küresel olarak “modernlik” durumuna geçmesinin ürünü olduğunu öne sürmektedirler.⁵⁷

Modernist yaklaşımın eleştirisi üzerine ortaya çıkan etno-sembolcü⁵⁸ yaklaşımın ortaya koyduğu temel görüş; milletin ve milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğu ancak milliyetçiliğin sadece kapitalizm, sanayileşme gibi süreçlerle açıklanamayacağı, etnik

⁵² Marx, K., Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto*. (İkinci baskı). çev. Celal Üstel, Nur Deriş. İstanbul: Can Yayınları. 72.

⁵³ Erdem, *a.g.e.* 76. Türkiye’de de son zamanlarda buna benzer yaklaşımlarla Türk milliyetçiliğini açıklamaya çalışanlar vardır maalesef. Türk milliyetçiliğinin anti-emperyalist duruşunu idrak edememiş olmaları nedeniyle, Türk milliyetçiliğini burjuva ideolojisi olarak tanımlayan bir akım ortaya çıkmıştır. Çağla Gül Yesevi daha sonra kitap olarak da yayınladığı doktora tezinde şu ifadeleri kullanmıştır: “Türk milliyetçiliği görece geç bir milliyetçiliktir. Milliyetçilik, burjuvazinin ideolojisidir. Seçkincidir, sivil-asker bürokrasi ve entelektüellerin yardımıyla inşa edilmiştir. Kırım ve Azerbaycan’da sermayenin birikimi, burjuvazinin gelişmesini ve güçlenmesini sağlamıştır.” Yesevi, Ç. G. (2018). *Türk Milliyetçiliği, Doğuşu, Yükselişi ve Siyasal Yansımaları*. Ankara: Kripto Yayınları. 9.

⁵⁴ Breuilly, J. (2008). *Gellner’in Uluslar ve Ulusçuluk Kitabına Sunuş*. (İkinci baskı). İstanbul: Hil Yayınları. 21.

⁵⁵ Carr, E. H. (2007). *Milliyetçilik ve Sonrası*. İstanbul: İletişim Yayınları. 59-63.

⁵⁶ Carr, *a.g.e.* 15.

⁵⁷ Smith, A. D. (2017). *Etno- Sembolizm ve Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Basım. 17.

⁵⁸ Anthony D. Smith, etno-sembolizmi tam anlamıyla bir kuram olarak görmez: “Etno-sembolizm bilimsel bir kuram gibi görünmez. Aksine, milletler ve milliyetçilik çalışmalarına dair belirli bir bakış açısı ve araştırma programı olarak görülmelidir. Aslında bu terim, 1980’lerin sonunda London School of Economics’te (LSE) etnik grupların ve milletlerin doğası ile bunların sembolik boyutlarını göz önünde bulunduranın gereğine dair münazaralardan doğduğundan, başlı başına rastlantısalıdır.” Smith, *Etno-Sembolizm...* 11.

bağlılıkların da göz önüne alınması gerektiğidir.⁵⁹ Çünkü “bugünün milletleri modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır.”⁶⁰ Hangi milletin hangi halk adına, hangi sınırlar içinde ortaya çıkacağını tayin eden kadim kaynaklar vardır. Bunlar milli destanlar, semboller, damgalar, desenler, hikâyeler, dil, coğrafya sınırları gibi millettten önce de var olan unsurlardır. Moderniteyle ortaya çıkan her milletin modernite öncesine ait bir “ethnie”si bulunur. Her etnisite millet olmaz ama her millet bir etnisiteye dayanır.⁶¹ Etno-sembolcü yaklaşımın temsilcilerinden birisi olan John Alexander Armstrong, milletlerin moderniteden önce var olduğunu ve milliyetçilikten önce milletlerin ortaya çıktığını öne sürmektedir.⁶²

Etno-sembolizm, modernizmin bütünüyle yapısal olan açıklamalarının yanı sıra, millet ve milliyetçiliklerin oluşumunda ve biçiminde hayati rol oynayan kültürel ve sembolik unsurların bu açıklamalarda dikkate alınmamasıyla ilgili tatminsizlikten doğmuştur. Çeşitli ekollerden modernistler ve ilkçiler arasında süregelen tartışmalarda, etno-sembolcü yaklaşımlar milletlerin iki tür izahatta da yer verilmeyen biçimini ve yerini irdeleyerek, her iki yaklaşımla da ilişkilendirilen sorunlardan kaçınmanın amaçlandığı bir orta yol sunmuştur. Böylece kavramsal ve deneysel anlamda birbirine yakın, entelektüel anlamda ise ayrı olan etnik köken ve milliyetçilik alanlarını, farklı akademik geleneklerle bir araya getirmeyi, dolayısıyla milletler ve milliyetçilik çalışmalarını genişletmeyi amaçlamıştır.⁶³

Etno-sembolcü olarak kabul edilen Anthony Smith⁶⁴ milleti şu şekilde tarif etmektedir: “Tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı.”⁶⁵ Milliyetçiliğe dair bir sonraki eserinde ise Smith, milleti, şu şekilde

⁵⁹ Smith, *Küresel Çağda...* 78.

⁶⁰ Özkırımlı, *a.g.e.* 210. “Smith’in de iddia ettiği gibi modern uluslar çoğu zaman hiç yoktan ortaya çıkmamıştır. Çoğu örnek vakada uzak geçmişe değin uzanan dil, gelenek, bellek, ortak ataya duyulan inanç ve müşterek bir kimlik bilinci gibi özellikleri paylaşan daha eski etnik topluluklardan doğdular.” Gat, Yakobson, *a.g.e.* 17.

⁶¹ Öksüz, *a.g.e.* 223.

⁶² Armstrong, J. A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler*. Çev. S. Erdem Türközü. İstanbul: İletişim Yayınları.

⁶³ Smith, *Etno-sembolizm...* 188.

⁶⁴ İlk başlarda modernist bir bakış açısına sahip olan Smith, zamanla yaptığı çalışmalarla modernist yaklaşımın önermelerinin tam olarak milliyetçiliği açıklayamadığını anlayarak yeni bir yaklaşım üzerine yoğunlaşmıştır. Smith, A. D. (2008). *Nationalism and Modernism*. (Seventh edition). New York: Routledge Press.

⁶⁵ Smith, A. D. (2009). *Milli Kimlik*. (Beşinci baskı). çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları. 32.

tanımlamıştır: Millet; “üyelerinin paylaşılan hatıra, sembol, mit, gelenek ve değerler geliştirdiği, bir tarihi bölgeye ya da ‘anavatana’ bağlı olduğu ve buralarda yaşadığı, belirgin bir toplumsal kültürü oluşturduğu ve yaydığı, paylaşılan adetleri ve standartlaştırılmış yasaları gözettiği, isimlendirilmiş ve kendini tanımlamış insan topluluğu.”⁶⁶ Smith’in milletlerin modern öncesi dönemde nüvelerini oluşturan etnisiteye özel bir anlam yükleyerek etnik topluluğun altı ana niteliği olduğunu belirtir. Bunlar: kolektif özel bir ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve dayanışma duygusudur.⁶⁷

Smith’e göre milliyetçilik 18. yüzyılın sonlarına doğru siyasi arenada ortaya çıkmış, modern çağın ürünü bir ideoloji olabilir ancak milletleri daha eskilerde aramak gerekir.⁶⁸ Ayrıca Smith, hissiyat olarak milliyetçilik ile ideolojik anlamda milliyetçiliğin birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini düşünür.⁶⁹ Milletler modernistlerin iddia ettikleri gibi verili, icat edilmiş, hayal edilmiş topluluklar da değildir:

Ulus verili bir toplumsal varlık, insan topluluklarının zaman dışı bir birimi olarak değerlendirme imkânımız kalmadığı gibi, endüstriyel toplumun zorunlu bir biçimi ve kültürü ya da kapitalizmin sinirsel tiki gibi değerlendirerek tamamıyla modern bir olgu olduğunu da kabul edemeyiz. Kapitalizmin endüstriyel devrimleri, bürokratik devlet ve seküler kitlesel eğitim, insanlık tarihinde neolitik geçişle karşılaştırılabilecek bir süreci temsil ederken, modern öncesi dönemlerde oluşmuş kimlik ve kültürlerin çoğunu silmemiştir. Kesinlikle çoğunun biçimini değiştirmiştir; bir kısmını ortadan kaldırmıştır, diğer bir kısmı ise birleşmiş ve yeniden canlanmıştır.⁷⁰

Milletleri oluşturan değerleri nesnel ve öznel olarak ikiye ayıran Smith, nesnel değerler olarak; nüfus büyüklüğünü, ekonomik kaynakları, iletişim sistemlerini ve bürokratik merkeziyetçiliği sıralar. Nesnel faktörlerden ziyade öznel faktörlerin milletlerin oluşumunda daha önemli bir yere sahip olduğunu ifade eden Smith, öznel faktörleri; bellek, değer, mit ve sembolizm olarak sıralar ve bunları kalıcı kültürel nitelikler olarak

⁶⁶ Smith, *Etno-Sembolizm...* 45. Smith, A. D. (2008). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press. 11.

⁶⁷ Smith, *Milli Kimlik...* 42.

⁶⁸ Smith, A. D. (2004). *The Antiquity of Nations*. Cambridge: Polity Press.

⁶⁹ “Eğer milliyetçilik sadece kültürel ve siyasi olarak hariçtekilere direniş anlamına geliyorsa o zaman Kamose ve ardılları milliyetçiydiler ve milliyetçilik her çağ ve iklimde görülebilecek bir şeydir. Ama şayet milliyetçilikle, her biri kendine özgü bir karakter taşıyan milletlerden müteşekkil bir dünyayı varsayan ideoloji ve hareketleri, yegane siyasi iktidar kaynağı ve dünya düzeninin temeli olarak millete karşı duyulan asli bir sadakati düşünüyorsak o zaman bırakın eski Mısır’da Eskiçağ ve Ortaçağ dünyasında da ilhamını bu fikirlerden alan herhangi bir hareket bulmak epeyce güç olacaktır.” Smith, *a.g.e.* 80.

⁷⁰ Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. çev. Sonay Bayramoğlu vd. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. 23-24.

ifade eder. Kalıcı kültürel nitelikler, gelenekler yoluyla aktarılır, daha sonraki nesiller üzerinde kanun, bilim, dil ve sanatla kalıcı izler bırakır.⁷¹ Smith'e göre milliyetçilik sadece siyasi ideoloji olarak değil, bir kültür biçimi olarak da görülebilir. "Bir ideoloji ve bir dil olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru siyasi arenada ortaya çıkan milliyetçilik, görece moderndir. Ama milletler ve milliyetçilik başka bir kültür, toplumsal örgütlenme ya da ideoloji türünden daha fazla 'icat edilmiş' değildir. Milliyetçilik 'çağın ruhu'nun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlıdır."⁷² Bu nedenle milliyetçilik ifadesi birkaç farklı biçimde kullanılır:

- 1- Bütün olarak millet ve milli-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame etme süreci,
- 2- Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olma,
- 3- Millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm,
- 4- Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji,
- 5- Milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket.⁷³

İdeolojik ve kültürel olarak kullanılabildiğinden hareketle Smith milliyetçiliği şu şekilde tanımlar: "hal-i hazırda ya da potansiyel olarak bir milleti kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket."⁷⁴ Milliyetçiliğin ideolojik olarak önermelerini ise şu şekilde sıralar:

- 1- Dünya, her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüştür.
- 2- Millet, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve millete bağlılık bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir.
- 3- Şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunludur.
- 4- Dünyada barış ve adalet hâkim olacaksa milletlerin özgürlük ve güvenlik içinde bulunmaları zorunludur.⁷⁵

Smith ayrıca günümüz milletlerini meydana getiren unsurların başında sembollerin geldiğine değinir. Bu milli semboller, gelenekler ve eski törenler milliyetçiliğin en etkili ve süreklilik arz eden unsurlarıdır. Soyut olan milliyetçiliği, somut hale getirir ve millet

⁷¹Smith, *a.g.e.* 24.

⁷²Smith, *Milli Kimlik...* 118.

⁷³Smith, *a.g.e.* 119. Smith, A. D. (2008). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press. 7-8.

⁷⁴Smith, *Milli Kimlik...* 121.

⁷⁵Smith, *Milli Kimlik...* 121. Smith, *Küresel Çağda...* 170.

mensupları için daha anlaşılır kılar. “Seremoni ve sembolizm, milliyetçiliğin ideolojisi ile millete dair kavramları eklemleyerek ve onları elle tutulur kılarak tarihi ve kaderi olan soyut bir topluluğun devam edegelmesine yardımcı olur.”⁷⁶ Smith’e göre milliyetçilik önceden var olan yatay etnik kimliğe yeni bir milli siyasi kimlik kavramı katmıştır. Özellikle imparatorluklar döneminde, kültürel anlamda türdeşlik derecesi yüksek olan grupların milletleşme süreci daha hızlı ve kolay olmuş ve bu sürece milliyetçi fikir ve semboller yardımcı olmuştur.⁷⁷ Türk milliyetçiliği ideolojisinde de mitler, semboller ve seremoniler önemli bir yer tutar. Bozkurt gibi, Ergenekon Destanı gibi, düğün törenleri gibi birçok unsur, Türk milliyetçiliğini besleyen kaynaklardır.⁷⁸

Özetleyecek olursak, etno-sembolistler milletlerin belirli tarihsel çağlara yerleşik, aktif ve amaçlı sosyolojik topluluklar olduğunu vurgulayan modernistlere bu açıdan katılırken, millet oluşumunun dönemselleştirilmesi ve etnik kökenin rolü konusunda onlardan ayrılmaktadır. Modernistler, etnik bağları önemsiz göstermeye eğilimliken; etno-sembolizm, etnik köken ve cemaatleri milletlerin oluşumu ve devamlılığı açısından elzem görmektedir. Milletler, kısmen siyasi kurumlar tarafından şekillendirilmiş olabilir ancak uzun vadede sağlam bir cemaat yaratabilmek için kültürel kaynaklar gerekmektedir, bunun temel sebebi ise öznel boyutlardaki bir milli kimlik anlayışının kritik önemidir. Aynı zamanda bu, milletlerin niçin yalnızca seçkinlerin projeleri olarak görülemeyeceği sorusunun da yanıtıdır. Seçkinler ve yankı uyandıran sembol, mit ve hatıralar aracılığıyla harekete geçirmeyi amaçlayabildikleri genel nüfusun çeşitli kesimleri arasındaki çoğu zaman karmaşık olan etkileşimi anlamamız gerekmektedir. Son olarak, böylesine karmaşık bir süreç her zaman çatışma ve değişime açıktır, ancak ekonomik, siyasi ve askeri gelişmeler ne kadar önemli olursa olsun, milletlerin şekillenmesi ve devamlılığı açısından en kritik unsurlar iç değişiklikler ve yeniden yorumlamalardır.⁷⁹

Son dönemde milliyetçilik çalışmaları yapan önemli düşünürlerinden bir tanesi de Azar Gat’tır. Azar Gat’a göre de milletlerin kadim geçmişleri vardır⁸⁰ ve tarihte yaşanan

⁷⁶ Smith, *Milli Kimlik...* 127.

⁷⁷ Smith, *a.g.e.* 167.

⁷⁸ Özellikle Türk mitolojileri, Türk milliyetçiliğinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olmuştur. Türk mitolojileri hakkında detaylı bilgi için bkz: Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi 1-2*. (Beşinci baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 1-2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

⁷⁹ Smith. *Etno-sembolizm...* 36.

⁸⁰ Gat, A. (2016). “Premodern Nations, National Identities, National Sentiments and National Solidarity”. *The Roots of Nationalism: National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600-1815*. Ed. Lotte Jensen. Amsterdam: Amsterdam University Press. 31-46.

mücadelelere bakıldığı zaman etnik toplulukların yabancı egemenliğine karşı verdikleri mücadelenin ve fedakârlıkların gayesi yalnızca kolektif bağımsızlık, yani ulusal bağımsızlık olabilir.⁸¹ Özellikle de devletleri inşa edenler, milletlerdir. Her ne kadar imparatorluklar döneminde milli devletler olmasa da, bu imparatorlukları inşa edenler de bir takım etnik unsurlar yani milletlerdir.⁸² Modernistlerin milliyetçiliğe dair tezlerini eleştiren Gat, modernist teorisyenlerin yirminci yüzyıla kadar siyasi bağımsızlık tarihçesi olmayan Finler, Estonyalılar, Letonyalılar ve Slovaklar gibi örneklerle bakarak milliyetçiliği açıklamaya çalıştıklarını belirtir.⁸³ Milliyetçilik, modernite sayesinde radikal bir şekilde dönüşmüş ve gelişmiş olabilir ancak modern dönemde icat edilmemiştir. Gat’a göre milletler ve milliyetçilik ilkçi de değildir ancak insan doğasına işlemiş akraba-kültür ilişkisi, dayanışma ve karşılıklı işbirliği gibi daimi insani hassasiyetlere dayanır.⁸⁴ Gat’a göre Osmanlı gibi çok etnisiteli bir yapıda dahi, baskın unsur olarak Türkler yer almaktadır. Yine aynı şekilde Hindistan gibi sayısız etnisitenin bir arada yaşadığı bir coğrafyada kurulan Babür Devletinde de kurucu ve baskın unsur Türkler’dir.⁸⁵ Benzer şekilde İran’da kurulan Safevi Devleti’nde, Mısır’da kurulan Memlûk Devleti’nde kurucu ve baskın etnik unsur Türkler’dir. Bu durum da Türk milletini kadim tarihine dair önemli deliller arasında sayılabilir.

Smith, değişen dünya düzeninde milliyetçiliğin tek gerçekçi sosyo-kültürel çerçeveyi sunarak, kültürel tatmin, kök salmışlık, güvenlik ve kardeşlik ihtiyaçlarını karşıladığını düşünmektedir.⁸⁶ Azar Gat ve Anthony Smith’in yapmış olduğu analizler Türk milliyetçiliği ideolojisini⁸⁷ açıklamada elverişli olmakla birlikte, Türk milliyetçiliğinin

⁸¹ Gat, Yakobson, *Uluslar...* 23.

⁸² “Etnisite, belli bir etnik grubun aksine, genel olarak türümüzün tanımlayıcı bir ögesi olması açısından başlangıçtan beri mevcuttur. Milliyetçilik ise bu açıdan bakıldığında başlangıçta var olan bir kavram değildir, çünkü modern dönem öncesinde ya da modern dönemde gerçekleşmiş olsun, siyasi etnisitenin bu özel türü tarihi olarak sadece devlet toplumlarının doğuşu ile iç içe gözlenir. Gerçekten de etnisite ve milliyetçilik her ikisi de tüm zengin biçimleri ile beraber, kültürel-tarihi gelişmeler ile ilişkili olmuşlardır. Ama yine de bu kavramlar, kişinin akraba-kültür grubuna doğuştan gelen insani bir imtiyaz tanımındaki esaslar olmadan sırf kültürel-tarihi oluşumlara indirgenemez ya da indirgenebilir değildir.” Gat, Yakobson, *a.g.e.* 58.

⁸³ Gat, Yakobson, *a.g.e.* 229.

⁸⁴ Gat, Yakobson, *a.g.e.* 465.

⁸⁵ Öksüz, *a.g.e.* 267-270. Cöhce, S. (2002). “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”. *Türkler VIII*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 689-730.

⁸⁶ Bora, T., Can, K. (2004). *Devlet ve Kuzgun: 1990’lardan 2000’lere MHP*. İstanbul: İletişim Yayınları. 546.

⁸⁷ Türk milliyetçiliğini ideoloji olarak görmeyen yazarlar da vardır. Örneğin Prof. Dr. Milay Köktürk’e göre: “Türk milliyetçiliğine önce ideoloji formu giydirip ardından insanlığa evrensel kurtuluş mesajları sunan bir misyon yüklemek sadece kulağa hoş gelen ve mensuplarını hoşnut eden bir söylemden öteye geçmez... Türk milliyetçiliği, dayandığı kültürel temel dolayısıyla ideoloji değildir. Ama her milliyetçilik gibi o da bireylerin elinde ideolojileşebilir. Acaba ideolojileşme Türk milliyetçiliği için olumlu bir süreç midir? Hayır. Türk milliyetçiliği ideolojileştirilmemeli, ideoloji olarak algılanmamalıdır. Çünkü Türk milliyetçiliği kültür

gelişim süreci bazı özgün yanlar taşımaktadır. Smith de zaten her milliyetçiliğin kendine özgü yanlarının olduğunu kabul etmekte ve milliyetçiliklerin gelişim süreçlerinin farklı olmasını doğal karşılamaktadır.⁸⁸ Bu çalışmada Smith'in milliyetçilik ideolojisi hakkında yapmış olduğu tanımlama esas alınacak ve Türk milliyetçiliği ideolojisi, kendine has gelişim süreci de dâhil edilerek, açıklanmaya çalışılacaktır.⁸⁹

Batıda ortaya çıkan milliyetçiliğe dair kuramlar pozitivist bir anlayışla, bir kuramla dünyadaki tüm hakikatleri tek bir bakış açısıyla açıklama gayreti içerisine girerek toptancı bir yaklaşım içine girmişlerdir.⁹⁰ Özellikle modernist kuramcılar, Batı'daki birkaç örnekten hareketle tüm dünyadaki millet ve milliyetçilik hareketlerini de aynı kuramdan hareketle açıklamaya çalışmışlar ve gerçeklikten sapmışlardır.⁹¹ Milleti Fransız İhtilali sonrası ortaya

dünyasını temele almakla, kültür çeşitliliğini de onaylamış olmaktadır. Kültür dünyasının en temelindeki müştereklikler güncel yaşantıdaki çeşitlilikleri de içinde taşır. İdeolojilerde, aynı düşünce içeriğinin tonları bile istenmeyen ilan edildiğinden, ideolojileşen bir milliyetçilik milli ve manevi olana duyulan sevgi ve bağlılık tezinin aksine olarak, kutuplaştırıcı hale gelir. Türk milliyetçiliği, bu ülkeye bağlılığın her türünü; vatanseverlik, yurtseverlik, ulusalcılık, Türkiyelilik adlarıyla ifade edilen bağlılık biçimlerini veya milli-manevi değerler bütünü olarak milliyet niteliklerine ya da sırf fiziksel mekâna bağlılıkları kendi şemsiyesi altında toplayan genel bir “duygusal aidiyet çerçevesi” olarak algılanmamalıdır. Onun ideali somut ya da soyut milliyet niteliklerine bağlılık duygusunun yaygın biçimde oluşması olsa da, her birey aynı bilinç düzeyinde bağlılık geliştiremez; bu bakımdan da tüm aidiyetlerin aynı nitelikte olması beklenemez. Ayrıca bugün geldiğimiz noktada, aidiyet kavramları üzerinde kavga etme lüksümüz kalmamıştır. Özü itibarıyla duygusal ağırlıklı bir tasarım olan milliyetçiliğin sırf duyguya karşılık gelen içeriği ile akla karşılık gelen içeriğini titizce ayırıp doğru ilişkilendirmek gerekir.” Köktürk, *a.g.e.* 143-144. Bunun karşısında Türk milliyetçiliğine önemli katkılar sağlamış olan Erol Güngör, Nevzat Kösoğlu gibi düşünürler de Türk milliyetçiliğinin ideoloji olduğunu belirtmektedir. Güngör, E. (2005). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*. (Onuncu baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. Kösoğlu, N. (2003). “Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (İkinci baskı). Ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları. Özdağ, Ü. (2006). *Yeniden Türk Milliyetçiliği*, (İkinci baskı). İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.

⁸⁸ Millet kavramını yalnızca “modern millet” ile eşit tutmadığımız takdirde, milletlerin ortaçağda, hatta ilköğretilerde var olduğu fikrini göz önünde tutabiliriz.” Smith, *Etno-Sembolizm...* 65.

⁸⁹ “Türk milliyetçisi düşünce adamı Galip Erdem, milliyetçilik konusundaki araştırmalarında, Fransızların kültüre, Almanların kana, yani genetiğe dayalı millet tarifine bakarak şu soruyu ortaya atmıştı: Evet, millet, kültür, dil, tarih, din, ülkü ve daha birçok birlikten teşekkül eder. Fakat biz, Fransız ve Almanları gibi pragmatik, mensup olanların hepsini içine alan, mensup olmayanları dışarıda bırakan – efradını cami, ağyarını mani – bir tarif yapmak istersek hangi unsuru öne çıkartmalıyız? Vardığı sonuç, etnosembolistlerinkine yakındır. Galip Erdem’e göre Türklere en uygun tarif, “bir soya mensubiyet şuuru”dur.” Öksüz, *Millet ve Milliyetçilik...* 226. Detaylı bilgi için bkz: Erdem, *Türk Kimdir...*

⁹⁰ Kemal Karpat bu durumu çok güzel özetlemektedir: “Batı’da sosyal bilimler alanında geliştirilen kavramlar ve analitik kategoriler başka toplumlara uygulanamaz ve uygulanmamalıdır. Sosyal bilim kuramları ve kavramlarının evrensel geçerliliği yoktur. Bunlar, en başta, Batı toplumunun kültürel, siyasi ve ideolojik değer ve varsayımlarını tarihsel-toplumsal tecrübelerini ve evrimlerini yansıtır. Bugün İslam dünyasında vukuu bulan ve yanlışlıkla bir “İslami uyanış” olarak adlandırılan, derin siyasi ve kültürel devrim, “Batı yanlılarının” uzun süren tahakkümüne ve özellikle Batılı sosyal bilim kavramlarının İslam toplumları çalışmalarında mekanik biçimde uygulanmasına karşı entelektüel bir tepkiden başka bir şey değildir.” Karpat, K. (2017). *Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları. 147.

⁹¹ Marx bile oluşturduğu kuramda Asya toplumlarının ekonomik ve sosyal yapısını açıklayamadığı için Asya Tipi Üretim Tarzı diye bir fikir ortaya atmış ve Asya’da; Batı’da yaşanan tarihsel gelişim seyrinden farklı bir seyriz izlediğini ifade etmek zorunda kalmıştır.

çıkan bir toplumsal hareket olarak göstermek gibi bir yanıla düşerek, Doğu'nun kadim milletlerini görmezden gelmişlerdir. Fransız, İtalyan gibi Batı'da 18. yüzyılda şekillenen uluslar olduğu gibi, Doğu'da tarihi çok eskilere dayanan kadim milletler de mevcuttur. Türkler, Araplar, Farslar⁹² gibi kadim milletlerin tarihini ne Fransız İhtilaliyle ne de moderniteyle açıklamak mümkündür. Bu noktada etno-sembolizm modernistlerden ayrılmakla birlikte onun da eksik yanları söz konusudur. Etno-sembolizm milletlerin etnik kökenlerinin modernizm öncesi dönemde var olduğunu iddia etmesine rağmen, milletlerin modernizm öncesi var olmadığını iddia etmektedir. Bu analiz de başlı başına sorunludur. Bu noktada Azar Gat, milletlerin de modernizm öncesi var olduğunu iddia etmenin mümkün olduğunu belirterek konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Bu tezde önerilen ise milletleri modern ve kadim olarak ikiye ayırmak ve Batı'da Fransız İhtilali ve modernite ile birlikte oluşumunu tamamlayan toplumları “modern uluslar”, Doğu'da ise tarihin eski çağlarından beri var olan ve millet şuurunu taşıyan toplumları ise “kadim milletler” olarak ele almaktır.⁹³ İkinci ayırım ise milliyetçiliği ideolojik (veya siyasal) ve psikolojik (veya hissi) olarak ikiye ayırmaktır. Psikolojik milliyetçilik eski çağlardan beri millet özelliği taşıyan toplumlarda millete duyulan sadakat duygusunu ifade ederken, ideolojik milliyetçilik ise Smith'in de belirttiği şekilde 19. yüzyılda gelişen ve ideolojik önermeler içeren siyasal harekettir. Psikolojik milliyetçilik daha çok kişisel düzeyde kalmış ve kişilerin millete sadakatle bağlanması, milletini sevmesi ve milletin menfaatlerini üstün tutması şeklinde tezahür ederken, ideolojik milliyetçilik ise daha çok kitle hareketlerine dönüşmüş, kurumsallaşmış, millet

⁹² Durmuş Hocaoglu, Farslardaki milliyetçilik için Taberi'yi örnek verir. Taberi'nin eserlerinde baskın bir şekilde Fars milletini övmek ve yüceltmenin o zamanın şartlarına göre milliyetçilik olduğu açıktır. Hocaoglu, D. (2000). “Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri”. *Türk Ocakları Yüzyıllığı*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 66.

⁹³ Bu noktada Hans Kohn da benzer bir ayırım yaparak milletleri doğu ve batı diye ikiye ayırır: “Kohn'un bu algısı Batı ve Doğu ulusçuluğu arasında yaptığı etkili araştırmadan kaynaklanıyor. Batı ulusçuluğu ulus devletler içinde oluştu (Britanya, Fransa ve ABD). Bu devletleri liberalleştirmek ve demokratikleştirmek dürtüsü, ulusun yurttaşlardan oluşan bir topluluk olarak tanımlanmasına yol açtı. Doğu ulusçuluğu, alt-devletler ya da çokuluslu devletler içinde oluşmuştu ve ulusal bağımsızlık dürtüsüne kapılarak, ulusa bir etnik grup ya da bir dil grubu olarak yaklaşıyordu. Britanya ve ABD'nin yurttaş (civic) ulusçuluklarını Alman, İtalyan ve Japon etnik ulusçuluklarıyla kapıştıran bu ayırımın 1944'te nasıl işlemediğini görmek mümkün.” Breuilly, *a.g.m.* 22. Sadri Maksisi Arsal ise milletleri tarihi milletler ve kavim milletler olarak ikiye ayırarak inceler. Arsal, S. M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları: Milliyet Duygusunun Sosyolojik, Psikolojik ve Tarihi Temelleri Üzerine Araştırmalar*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 78-79. Mehmet Niyazi ise milletleri kök milletler ve halita milletler diye ikiye ayırır. Kök milletler; bir kavmin gelişmesi veya akraba kavimlerin birleşip gelişmesiyle ortaya çıkan, soy birliği olan Türkler, Çinliler gibi milletler, halita milletler ise; değişik kavimlerin kaynaşarak ortaya çıkardığı Fransız gibi milletlerdir. Niyazi, M. (2018). *Milliet ve Türk Milliyetçiliği*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 19.

egemenliğini savunan, iktidar kaygısıyla hareket eden ve kabulleri olan bir hareket olmuştur.⁹⁴

Türklerin tarihi kaynaklarında millet olma şuurunu yansıtan birçok örnek bulmak mümkündür. Göçebe toplum olmanın vermiş olduğu hareketliliğin de Türkler’de millet şuurunun gelişmesine katkı sağladığını söylemek mümkündür.⁹⁵ Yine aynı şekilde 7. yüzyılda yaşamış olan Hz. Muhammet’in hadislerinde vurguladığı üzere, o dönemde bir nevi milliyetçiliğe dair emarelerin var olduğunu iddia etmek mümkündür.⁹⁶ Ancak bu örnekleri modern anlamda milliyetçilik ideolojisiyle bir tutmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.⁹⁷ Bu duygu durumu ancak psikolojik milliyetçilik olarak adlandırdığımız ve millete bağlılık hissiyatının bir tezahürüdür.

Milletlerin modern dönemin ortaya çıkardığı bir yapay oluşum olduğunu ileri süren modernist teoriler karşısında, Türk milletinin modern öncesi dönemlerde de Türk adıyla⁹⁸ var olduğunu ve millet şuuruna sahip olduklarını gösteren birçok eser vardır. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde Türklerin kurucu ve baskın unsur olarak yer alması, modern öncesi dönemde Türk milleti diye bir şeyin olmadığını iddia edilemeyeceğinin en önemli

⁹⁴ Tarih temelli yaklaşım olarak adlandırdığımız bu teoriye tezin üçüncü bölümünde devam edilecektir.

⁹⁵“Avrupa milletlerinde millet birimi açısından üç şart ancak Fransız İhtilali sırasında, 18. asırda gerçekleşebilmiş ve bugün tanıdığımız Avrupa milletleri kendi kendilerini ancak iki asır önce fark edebilmişlerdi.... Atı erken ehlileştirmesi ve önce Orta Asya’nın, sonra Ortadoğu ve Anadolu’nun milletler trafiğinin merkezinde bulunuşu Türk’e Avrupalıdan çok önce millet şuurunu verdi. Teşekkülünden itibaren bu millet kendisinden farklı başka milletler bulunduğunu kavradı. Geniş bir coğrafya üzerinde büyük bir hareketliliğe sahipti. Bir taraftan Çin’e diğer tarafta Roma’ya, Avrupa’ya kadar dünyanın çeşitli bölgelerine tesir ediyor ve tesir altına alıyorduk. Bu durum ilk şartı gerçekleştirdi. Türklerin büyüdüğü bir bölümünün göçebeliği ve devlet kurma arzusu yeterli yoğun teması da sağladı ve ikinci şart ortaya çıktı. Diğer milletleri ve dolayısıyla kendini tanıma Türklerde o kadar erken olmuştur ki bütün yaratılış destanlarının aksine Türk destanında insan dokuz ayrı tip olarak yaratılır. Bir ağacın dokuz dalında dokuz insan olur ve bunların her birinin özelliği başka başkadır. Bu tema daha destan çağında teşekkül eden milli şuura işaret etmektedir. Türklerdeki mekan ve millet şuru komşularını da tesiri altına aldı.” Öksüz, *Türk Milliyetçiliği...* 198-199.

⁹⁶ Hz. Muhammet’in “Arap olanın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap olana herhangi bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük Allah (c.c.) katında ancak takvadır.” mealindeki meşhur hadisinden anlaşılacağı üzere VII. yüzyılda Araplarda bir milliyetçilik şuurunun olduğu ve kendilerini diğer milletlerden üstün göstermek gibi bir gayretlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁷ “Milliyetçilik ne zaman başladı... Şunu soralım: Memlekete, değerlere, içinde bilfiil yaşanan topluma bağlılıktan mı söz ediyoruz, yoksa bilinçli, siyasal/ toplumsal aidiyet algısına dayalı, millet tanımından sonra ortaya çıkan bir değerlilik yargısından mı? İlk anlamıyla, her toplumda şu veya bu ölçüde böyle bir aitlik ve mensubiyet duygusu ve bunun farkındalığı vardır. Ama ikinci anlamda milliyetçilik, dünyada özellikle sanayi devrimi sonrası değişen toplumsal ve siyasal durum sonucu/etkisiyle telaffuz edilmeye başlanmıştır. Çünkü millet artık derinlemesine (tarihsel) ve genişlemesine (yaygın, güncel ve yüzeysel) varoluş bağlantıları ve aidiyetleriyle tanımlanır. İlk başlardaki milliyetçilik eğilimlerinin Osmanlı coğrafyasındaki karşılığı, Türkçülük akımıdır. Başlangıçla ilgili bu yargılardan, örneğin Fatih’in bir milliyetçilik kahramanı olduğu sonucu çıkmaz. Ama yine bu yargılardan, Fatih’in milliyetçiliğe ters ve karşıt olduğu sonucu da çıkmaz. Çünkü Fatih milliyetçilik diye bir duygu durumu bilemezdi. O, devletini, dinini, toplumunu sevmekteydi. Ama milliyetçilik, daha genel ve yaygın bir toplumsallığa dayalı, siyasal karakteristik taşıyan bir aidiyet ve mensubiyet bilincidir.” Köktürk, *a.g.e.* 241.

⁹⁸ Kafesoğlu, İ. (2002). “Tarihte Türkler”. *Türkler I: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 422-437.

örneğidir.⁹⁹ Özellikle birçok esere kaynaklık etmiş olan Oğuz Kağan Destanı da Türklerin modern dönem öncesine ait tarihlerine dair önemli ipuçları vermektedir.¹⁰⁰

Türkler’de millet bilincinin eski çağlardan beri var olduğunu gösteren önemli örneklerden bir tanesi; Kaşgarlı Mahmud’a (1008-1102) ait olan Divanu Lugat-İt-Türk adlı eserdir. Bu eserde Kaşgarlı Mahmud’un Türkler ve Türkçe’ye yapmış olduğu vurgu, millet bilincinin bir göstergesidir.¹⁰¹ Yine Yusuf Has Hacib’e (1007-1077) ait olan ve 11. yüzyılda yazılan Kutadgu Bilig adlı eserde, Türklerdeki millet şuurunu yansıtan birçok örnek mevcuttur.¹⁰² Aynı şekilde 15. yüzyılda eser vermiş olan Ali Şir Nevayi’de (1441-1501) de baskın bir şekilde Türklük şuru vardır. Yazmış olduğu Muhakemetül Lugateyn adlı eserde, Türklere ve Türkçe’ye dair önemli tespitler mevcuttur.¹⁰³

Türk tarihi konusunda önemli çalışmaları olan Prof. Dr. Osman Turan, Türklerin modern öncesi dönemde sahip oldukları millet bilincini ele almış ve Türklerin kadim tarihine dair bilimsel eserler ortaya koymuştur. Turan’a göre de milliyetçiliğin ideolojik anlamda ortaya çıkışını Fransız İhtilali sonrasında görmemiz mümkün iken, milletlerin oluşum sürecini Fransız İhtilali’ne indirgemek abesle iştigaldir. Turan’a göre; “Gerçekten milli duygular da din duyguları gibi eski devirlere kadar çıkar. Müşterek dil, din ve kültürlerin, ortak sevinç, bayram, tehlike ve matemlerin başlamasından itibaren milli

⁹⁹ Bu konuda daha detaylı örnekler için bkz: Öksüz, *a.g.e.* 283-298.

¹⁰⁰ Demir, N. (2019). *Oğuz Kağan Destanı*. (Dördüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

¹⁰¹ Divan-ü Lugat-İt-Türk’te Kaşgarlı Mahmud aynen şu ifadeleri kullanmaktadır: “Yüce Tanrı, devlet güneşini Türk burçlarında doğurdu. Dönenceleri onların ülkeleri çevresinde döndürdü. Bundan dolayı onları Türk diye adlandırdı. Onları çağın hakanları yapıp dünyanın egemenlik dizginlerini ellerine verdi. Onları herkese üstün kıldı, tüm insanlıkla görevlendirdi, doğruluğa yöneltti. Onlara katılanları ve onlar adına çabalayanları güçlendirdi. Bu nedenlerle, istedikleri her şeyi elde ettiklerini ve çapulcuların rezillüğünden kurtulduklarını kavradım –(ve anladım ki) akıl sahibi her insan onlara katılmalıdır; yoksa, onların ok yağmuru altında kalırlar. En iyisi onların gönüllerini almak, onlara kulak vererek yanaşmak ve onlara kendi dillerinde konuşmaktır. Onların düşmanlarından biri, onlardan yana geçerse, onu diğerlerinin hışmından korurlar; başkaları da onunla birlikte sığınabilirler. Böylece kötülüğe uğrama korkuları kalkmış olur.” Mahmud, K. (2017). *Divan-ü Lugat-İt-Türk*. (İkinci baskı). Haz. Fuat Bozkurt. İstanbul: Salon Yayınları.19. Kaşgarlı Mahmut ve diğer kadim Türk tarihçilerinin Türklere dair söylendiğini belirttikleri hadisler vardır. Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı bu hadisleri bir kitabında toplamıştır. Kitapçı, Z. (1996). *Hız. Peygamberin Hadislerinde Türkler: Selçuklular-Moğollar-Osmanlılar*. (Üçüncü baskı). Konya.

¹⁰² Dural, *a.g.e.* 18.

¹⁰³ Ali Şir Nevayi’nin ifadesiyle: “Şöyle bilinmeli ki; Türk, Fars’tan daha çok anlayışlı, daha yüksek kavrayışlı ve yaratılış bakımından daha asildir. Bu hal Türklerin doğruluğundan, dürüstlüğünden, açık gönüllülüğünden, Farsların da bilgi ve hünerlerinden ileri gelmektedir. Sözü manalandırma işinde Türk Fars’ı geride bırakır. Gene Türk’ün Fars’tan ileriliğine, üstünlüğüne bundan daha açık ve aydınlık bir delil olur mu ki, Türklerin hepsi de Fars dilini konuşmada ve kullanmada ustalık gösterirler. Halbuki Farslardan hiçbiri Türkçe konuşamazlar. Fars dili yüksek ve derin konuları anlatmada geridir, çünkü Türkçenin yapısında ve kuruluşunda pek çok incelikler, hususiyetler düşünülmüştür.” Hacıeminoğlu, N. (1976). *Milliyetçilik Ülkücülük Aydınlar*. (İkinci baskı). Ankara: Töre-Devlet Yayınları. 38.

duyguların tabii olarak mevcut olduğu sabittir.”¹⁰⁴ Turan, milliyetçiliğin Fransız İhtilali’nin çocuğu olarak milletler arasına kin soktuğu düşüncesine karşı çıkar ve “milliyetçiliğin insan doğası gereği ve onunla birlikte var olduğunu, onun Fransız İhtilalinin sonucu olmadığını, İhtilalin zaten var olan milliyetçiliğe sadece yeni bir hüviyet verdiğini söyler.”¹⁰⁵

Yine Turan, Türk tarihine dair yaptığı derinlikli çalışmalarda, Türk isminin kadim geçmişine değinerek,¹⁰⁶ Türklerde dünyaya nizam getirme anlayışının eski çağlardan beri var olduğunu ortaya koymaktadır:

Göktürklerle ait Orhun Kitabeleri ise baştanbaşa milli şuur, demokratik ruh, insanlık duygusu ve cihan hâkimiyeti ideali ile dolu olup bu fikirlerin tarihinde misli olmayan bir eserdir. Kitabe: ‘Üstte mavi gök, altta yağız yer ve ikisi arasında kişiöğlü yaratılmış; kişiöğülları üzerinde de dedem Bumin ve İstemi kağanlar hükümdar olmuşlardı. Onlar dört tarafta bulunan düşmanları idareleri altına almışlar; harpten vaz geçirmişler; başlılarını eğdirmiş ve dizlilerini çöktürmüşlerdi... Böylece sahipsiz ve teşkilatsız Göktürkleri nizama koyup hüküm sürmüşlerdir.’ Hitabı ile bu mefkûrelerini millete ve dünyaya duyuruyor; muahhar nesillere miras bırakıyorlardı.¹⁰⁷

Bilge Kağan milletin esaretten kurtuluşunu ve İkinci Göktürk Devletinin kuruluşunu (681 yılı) anlatırken: “Türk Tanrısı Türk Milletinin adı ve sanı yok olmasın diye babam Kağan (Kutluğ) ile anam Hatun’u yükseltmiş; şimdi de beni tahta çıkarmıştır. Ben hali ve vakti yerinde bir millet üzerinde hükümdar olmadım. Aç ve çıplak halkın hanı

¹⁰⁴ Turan, O. (2005). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi- Türk dünyası Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 31.

¹⁰⁵ Köktürk, a.g.e. 74.

¹⁰⁶ “Türk adının tarih sahnesine çıkışı VI. asırda Gök-türk devletinin kuruluşuna bağlıdır. Nitekim bu kavmi Çin’liler **Tu-kiu** Bizanslılar da **Tur-koi** adı ile tanıyorlardı ki, Orhun kitabelerinin keşfinden önce bu isimlerin “Türk” olduğu anlaşılmıştı. İslamdan önce **Cahiliyye** şairleri (A’sa ve Nabiga gibi) ve Hazret-i Peygamber’in hadisleri de Türkleri kendi isimleri ile tanıyor ve kaydediyorlardı. Gök-türk kağanları tabiiyetlerinde bulunan ve hatta kendi devletlerine karşı isyan eden Oğuz, Türkes ve Kırgız uluslarını da Türk adı ile zikrediyor ve bunları “kendi *Türk milletim idi*” (**Türküm budunum erti**) ifadesi ile gösteriyorlardı. Bu durum Türk adının sadece Gök-türk hakanları hanedanının, mensup oldukları bir boya veya devlete ait olmayıp bütün bir millete şamil bulunduğunu ifade eder. Türk adının bu kadar geniş bir mana kazanması onun Gök-türklerden önce mevcut olduğuna bir delil teşkil eder. Nitekim eski İran ve Arap kaynaklarında Ak-hunlar (**Hayatile**) da Türk adı altında gösterilmiş; destani Turan isminin Türkten geldiği anlaşılmıştır. 1.asır Latin müellifi **Pompenius**, Ural (Yayık) ile İtil nehirleri arasında bir **Turkae** kavminin yaşadığını kaydeder. Hatta meşhur Sinoloji alimi De Groot Hunlardan önce Çin’in şimalinde **Tik** adlı bir kavmin bulunduğunu ve bu adın da Türk ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür.” Turan, a.g.e. 42. Türklerin kökenine dair önemli bir diğer çalışma için bakınız: Taşağıl, A. (2018). *Kök Tengri’nin Çocukları: Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*. (On dördüncü baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

¹⁰⁷ William Thomsen, “*Moğolistan’da Türkçe Kitabeler*”, TM, III, 99. Aktaran: Turan. a.g.e. 105-106. Yine Göktürk Abidelerinde geçen şu ifadeler de Türklerde millet şuru ve milliyetçilik bilinci için örnek gösterilmektedir. “Biz devlet sahibi bir millet idik, şimdi bizim devletimiz nerede? Biz kendi hanı olan bir millet idik, şimdi bizim hanımız nerede? Biz şimdi kuvvetimizi hangi devlet, hangi han için sarf ediyoruz?” Arsal, a.g.e. 167.

oldum. Türk milleti için gündüz oturmam; gece uyumadım, ölesiye çalıştım. Başka yerlere göçmüş ve bitkin olan halkı tekrar yurtlarına topladım. Milletin belini doğrultayım diye şimalde Oğuz iline, şarkta Kıtaylara, cenupta Çinlilere karşı on iki sefer yaptım. Tanrı yardım ettiği için ölgün milleti dirilttim. Çıplak halkı giydirdim... yoksul halkı zengin ettim; nüfusu azalmış milleti çoğalttım. Türklerin başka milletler arasında mevkiini yükselttim. Dört yandaki milletleri sulha mecbur ettim.” ifadeleri milliyetçilik tarihinde misli görülmemiş yüce duyguları ve barışseverliği belirtmektedir. Türk hükümdarı isyan eden ve kendisine karşı savaşan Oğuz, Türkeş ve Kırgız kavimlerinin de Türk ve kendi milletinden olduğunu ve “yanıldıkları için yazık ettiklerini” bildirirken de ileri derecede bir milli birlik şuuruna sahip bulunduğunu gösterir.¹⁰⁸

Türklerde milliyetçilik bilincinin eski çağlardan beri var olduğunu örnekleriyle ortaya koyan bir diğer bilim adamı Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’dur. Hatta Kafesoğlu’na göre tarihte milliyetçilik ilk defa Türkler’de görülmüştür. Asya Hun İmparatorluğu’ndan örnek veren Kafesoğlu, Alman bilim adamı Dr. Hirth’in eski Çin yıllıklarında yaptığı araştırmalarda Türk başbuğunun devlet anlayışının doğrudan doğruya milli duygulara dayandığını ve bu nedenle tarihte milliyetçiliği devlet siyasetine temel yapan ilk devlet adamının Asya Hun İmparatoru Çi-çi olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹ Ancak Kafesoğlu’nun iddia ettiği üzere Türkler’deki bu milliyetçilik anlayışı ideolojik anlamda bir milliyetçilik değildir. Türkler o dönemde daha çok fetihçi bir anlayışla devletlerini örgütlemişler ve hakimiyetleri altına birçok kavmi ve milleti alarak daha çok otonom bir yönetim şekliyle bu kavimleri/milletleri idare etmişlerdir. Çok farklı etnisitenin ve dilin bir arada yaşadığı, dini çeşitliliğin olduğu bu devlet yapılanmalarında Türkler baskın güç olmakla birlikte, devlet tamamen milli bir devlet değildir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Batı’da ve Doğu’da milliyetçiliğin seyri farklı olmuştur. İdeolojik milliyetçilik ile psikolojik milliyetçiliği de yine birbirinden ayırt etmek gerekir. Milliyetçilik duygusu neredeyse milletlerle aynı şartlarda ortaya

¹⁰⁸ Turan, *a.g.e.* 109. Ancak Türklerdeki bu duygu durumunun bugünkü anlamda milliyetçilikle alakası olmadığını savunanlar da mevcuttur: “İddia edildiği gibi, Göktürk Abideleri’ne dayanarak ‘Türklerde millet bilinci ta o zamandan beri mevcuttur’ diyemeyiz. Abidelerde “Türk Milleti, sesimi iştin’ denildiyse, ortada zamanına göre yüksek bilinçliliği anlatan bir sosyal grup var demektir. Ancak bu sosyal grup, bugünkü anlamıyla millet formunu kazanmış büyük topluluk değil, millet varoluşunun en önemli ontolojik temeli, bir nüve, kültür varlığı olarak bilfiil birliktelik bilincinin egemen olduğu bir gruptur. Bildiğimiz gibi daha sonraları da İslam bu kültürel dokunun asıl içeriğini oluşturmuştur.” Köktürk, *a.g.e.* 30.

¹⁰⁹ Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. (Altıncı baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 20.

çıkıştır.¹¹⁰ Özellikle Türk tarihine bakıldığında, Türkler’de kuvvetli bir millet bilincinin ve milliyetçi duyguların varlığı eski çağlara dayanmaktadır.¹¹¹ Ancak ideolojik anlamda milliyetçi bir söylemin ortaya çıkması 19. yüzyıl ve sonrasında.¹¹² Bir sonraki bölümde ideolojik anlamda Türk milliyetçiliğini doğuran nedenlere detaylı olarak yer verilecektir.¹¹³ Bu tezin konusu ise psikolojik milliyetçilikten ziyade ideolojik anlamda Türk milliyetçiliğinin dönemlere ayrılarak incelenmesidir.

1.2. Türk Milliyetçiliği İdeolojisini Doğuran Nedenler

Türkler’de ideolojik anlamda milliyetçilik, 19. yüzyılda oluşmaya başlamış ve 20. yüzyılda gelişimini büyük oranda tamamlayarak, hem kültürel alanda hem siyasi alanda etkisini göstermiştir. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere Türkler’de psikolojik anlamda millet bilincinin ve milliyetçilik duyguların varlığını 19. yüzyıl öncesinde de görmek mümkündür.¹¹⁴

Türk milliyetçiliğini bir ideoloji olarak doğuran nedenleri genel olarak üç başlık altında incelemek mümkündür; siyasi nedenler, ekonomik nedenler ve sosyal ve kültürel nedenler.¹¹⁵ Siyasi nedenler olarak ele alınacak konular; gerek Osmanlı gerek “Rusya

¹¹⁰ “Nerede bir kavim-millet teşekkül etti ise, orada derhal o kavim-milliete mensup fertlerin ruhunda bu milliete bağlılık hissi de doğmuştur. Yani teşekkül etmiş millet, kendi varlığını, milli mevcudiyetini, hürriyetini korumak ve var olarak kalmak için, mevcudiyetine tecavüz eden kavimlerle mücadele etme zarureti de duymuştur. Eğer millet teşekkülü ile beraber, bu milliete mensup fertlerin ruhlarında milliete bağlılık hissi (milliyetçilik) de doğmamış olsa idi, o millet, müstakil bir millet olarak yaşayamazdı; varlığını, hürriyetini ve siyasi istiklalini koruyamazdı. Millet hissi beşeri camialar, milletler kadar eskidir. Milletle milliyetçilik yaşattırlar.” Arsal, **a.g.e.** 159.

¹¹¹ Öz, M. (2012). “Tarih, Millet ve Milliyetçilik Üzerine Bazı Notlar”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32(295), 204-205.

¹¹² Sarınoy, Y. (2002). “İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”. *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1471.

¹¹³ Hocaoglu, Sanayi Devrimi öncesi milliyetçiliği *naif milliyetçilik*, Sanayi Devrimi sonrası milliyetçiliği ise *modern milliyetçilik* olarak ikiye ayırmaktadır. Modern anlamda milliyetçiliği ise; tekil, homojen bir topluma dayanan, ulus-devlet ile büyük ölçekte özdeşleşen tekelci, bir vatan toprağı içerisinde kendisinden başkasına hükümlanlık hakkı tanımayan şekilde tanımlamaktadır. Hocaoglu, **a.g.m.** 70.

¹¹⁴ Türkler’de millet ve milliyet bilincinin tarihini 7. yüzyıla kadar dayandıran görüşler için bkz. Sarınoy, Y. (1990). *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları. Gökalp, Z. (1976). *Türk Devletin Tekamülü*. Yay. Haz. Kazım Yaşar Koprıman. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Togan, Z. V. (2019). *Umumi Türk Tarihine Giriş: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. (İkinci baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Turan, O. (2006). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları*. (Onaltıncı baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. Güngör E. (2007). *Tarihte Türkler*. (Ondördüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. Taneri, A. (1997). *Türk Devlet Geleneği*. (Üçüncü baskı). İstanbul: MEB Yayınları. Roux, J. P. (2008). *Türklerin Tarihi: Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*. (Beşinci baskı). çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

¹¹⁵ Kemal Karpat da Osmanlı’da milliyetçiliğin ortaya çıkışını ekonomik ve sosyal olaylara bağlamaktadır. Karpat, **a.g.e.** 9.

Türkleri”ne* karşı 16. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden Rus emperyalist politikaları ve Batı’nın büyük güçlerinin dönemin en büyük Türk devleti olan Osmanlı’ya karşı yürüttükleri emperyalist politikalardır. Rus Çarlığı ve Batı Avrupa tarafından işgal edilmeye başlanan Türk coğrafyasında, bu emperyalist politikalara karşı oluşan tepki sonucu, Türkler’de milliyetçilik akımı güçlenmeye başlayacak ve nihayetinde siyasi, ekonomik ve kültürel alanda Türk milliyetçiliği ideolojisi doğacaktır.

Ekonomik nedenler başlığı altında ise; Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi ile başlayan süreçle birlikte, Batı’da ortaya çıkan yeni ekonomik yapı ve bunun Türk yurtlarına olumsuz yansımaları yer almaktadır. Son olarak ise sosyal ve kültürel nedenlerden söz edilmelidir. İlk önce Batı’da başlayan Türkoloji çalışmaları ve sonrasında Rusya Türkleri ve Osmanlı Türkleri arasında Türklük şuurunun tekrar oluşmasında büyük önem taşıyan edebiyat, sanat, tarih gibi alanlarda yapılan çalışmalar, Türk milliyetçiliği ideolojisinin doğuş sürecine katkı sağlamıştır.¹¹⁶ Siyasi nedenlerden başlanılarak bu bölümde sırasıyla bu nedenlere değinilecek ve Türk milliyetçiliği ideolojisinin oluşum süreci genel olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Siyasi Nedenler

Türkistan Türkleri, 16. yüzyıldan itibaren bağımsızlığını yitirmeye başlamış ve Türkistan, bölgeye sınırları olan Rus Çarlığı ve Çin İmparatorluğu’nun yayılma sahası olarak görülmüştür. Neticede, 20. yüzyıla gelindiğinde Batı Türkistan* Ruslar, Doğu Türkistan ise Çinliler tarafından işgal edilmiştir. Ayrıca Avrupa’da da Osmanlı Devleti gerilemeye başlamış ve 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu birçok bölge İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bu gerileyiş karşısında 19. yüzyılın sonlarında Türk dünyasında Avrupa ve

*İsmail Gaspıralı Rus Çarlığı hâkimiyeti altında yaşayan Türkleri “Rusya Türkleri” olarak adlandırmaktadır. Bu çalışmada Gaspıralı’nın bu kavramı esas alınacaktır.

¹¹⁶ “Müslümanlar arasında milliyetçilik, ilk olarak Rus işgaline ve Kırım ve Bucak’ta yaşayan Müslüman ahalinin tehcir edilmesine karşı bir nefsi müdafaa hareketi olarak on sekizinci yüzyılın sonlarında ortaya çıktı. Balkan milliyetçiliğinin yükselişine paralel olarak hızla olgunlaştı. Müslüman milliyetçiliği, ilk başlarda, ideolojik olarak bilinçli liderlerden ve tutarlı bir ideolojiden yoksundu. Gerçek anlamda modern bir Müslüman milliyetçiliği ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Batı’nın ve onun Osmanlı ülkesindeki temsilcilerinin (çoğunlukla gayrimüslim ticari gruplardan oluşuyorlardı.) ekonomik tahakkümüne ve Batı’nın üstünlüğüyle sonuçlanan kültürel kimlik kaybına karşı bir kitle hareketi olarak ortaya çıktı.” Karpas, *a.g.e.* 143.

*Batı Türkistan: Bugün ki Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan devletlerinin oluşturduğu coğrafyaya verilen genel addır.

Rus sömürgeciliğine karşı tepki doğmuştur.¹¹⁷ Artan Avrupa ve Rus karşıtlığı Rusya Türklerinde ve Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliği ideolojisinin oluşma nedenlerinden biridir.

1.2.1.1. Rusların türk dünyasını işgali

Türk milliyetçiliği ideolojisinin ortaya çıkış sürecinde, Rus Çarlığı'nın gerek Batı Türkistan'da yürüttüğü emperyalist politikalar ve gerekse Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü Panslavist politikalar etkili olmuştur.¹¹⁸ Ruslar, Altınordu Devleti'nin zayıflaması sonucu bölgelerinde önemli bir güç haline gelerek Türk topraklarında genişleme siyaseti izlemişlerdir. Batısında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, güneyinde ise Osmanlı Devleti gibi iki gücün bulunması, Rus Çarlığı'na 16. yüzyıldan başlayarak yayılma alanı olarak Sibiry, Kafkasya ve Türkistan'ı bırakmış ve Rus Çarlığı bölgede hızla ilerlemeye başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Sibiry, Kafkasya ve Batı Türkistan'da Türklerin yaşadığı topraklar, büyük oranda Rus Çarlığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. İşgal ettikleri Türk topraklarında Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikası izleyen Ruslara karşı Türk aydınlarının bir kısmı arasında İslam ve Türkçülük* çerçevesinde tepki doğmuştur. Jacob Landau, din ve milliyet bilincinin, Rusya Türklüğünün birleşme ve ortak hareket etmesinde önemli faktörler olduğunu ileri sürmektedir.¹¹⁹

Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları arasında fiili bir bağımlılık söz konusu olmasa da, Türk Hanlıkları Osmanlı Devleti'ni İslam Dünyasının lideri ve koruyucusu olarak görmüşlerdir. Sürekli Osmanlı Devleti ile irtibat halinde olmuşlar, bağımlılıklarını bildirmişler ve hatta bazı durumlarda meşruiyet sağlamak için Osmanlı Devleti'nden icazet alma gereğini hissetmişlerdir.¹²⁰

¹¹⁷Kösoğlu, N. (2003). "Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (İkinci baskı). Ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları. 221.

¹¹⁸Kohn, H. (1991). *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*. (Üçüncü baskı). çev. Ağah Oktay Güner, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. 140.

* Bu çalışmada "Türkçülük" Türk milliyetçiliği ideolojisi anlamında kullanılacaktır.

¹¹⁹Landau, M. J. (1999). *Pantürkizm*. çev. Mesut Akın, İstanbul: Sarmal Yayınevi. 18.

¹²⁰1837 yılında Hokand Hanlığından Osmanlı Devletine gönderilen elçinin isteklerinden birisi de şudur: "Bir Serasker veya Başkumandan olarak Padişahımızın yüksek nişanlarına layık bulunarak tabiliğe kabul edildiği 7-8 seneden beri, diğer bağlı olanlar ile rütbece yükseltilmeye hak kazanmış bulunduğu için name-i hümayunda Hanımızın Fergane ülkesi, Deşt-i Kıpçak Kazakları ve Deşt-i Alay Kırgızları'nın 'Hanlar Hanı' unvanıyla hitap buyrulması, bu vesileyle, kendi başlarına hareket eden İl Hanlarına nasihat ederek onları

Zengin yer altı kaynaklarına¹²¹ ve stratejik öneme sahip olan Batı Türkistan, Rus Çarlığı'nın ilgisini kısa zamanda çekmiş ve Ruslar bu bölgeleri işgal ederek İngilizlerin Hindistan üzerindeki hâkimiyetini kırmak istemişlerdir. Ruslar ayrıca denizlerdeki İngiliz üstünlüğüne galip gelemeyeceklerini anladıkları için, İngilizlerle mücadelenin karadan ve dolayısıyla Batı Türkistan'da yapılmasını düşünmüşlerdir. Rus Çarlığı, Batı Türkistan'da ilerleyişini devam ettirirken, dünya kamuoyuna bu ilerleyişlerini Batı'nın oryantalist bakış açısıyla açıklamıştır. Nasıl ki ABD Kuzey Amerika'da, İngiltere Hindistan'da, Fransa Cezayir'de ve Hollanda kolonilerinde “vahşi memleketleri” istila edip buraları medenileştiriyorlarsa, Ruslar da Batı Türkistan'da düzeni sağlayacaklarını iddia etmişlerdir.¹²²

Moğol İmparatorluğu'nun Cengiz Han'ın oğulları arasında paylaşılması sonucu kurulan Altınordu Devleti'nin yıkılmasıyla (1502)¹²³ Moskova Prenslığı genişlemeye başlamıştır. Rus Knezi III. İvan döneminde çevresindeki prenslikleri kontrol altına almaya başlayan Ruslar, 1530 yılına gelindiğinde prensliğin topraklarını yaklaşık üç katına çıkarmıştır.¹²⁴ Nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bu coğrafyada, Rus Çarlığı, 1552'de Kazan Hanlığı'nı, 1556 yılında da Astrahan Hanlığı'nı ele geçirerek sınırlarını Hazar Denizi'ne kadar genişletmiştir.¹²⁵

1593-1604 yılları arasında Sibirya'yı işgal eden Rus Çarlığı, 1604'te Nogay topluluğunu, 1628'de Kırgız Türkleri'ni hâkimiyeti altına almıştır.¹²⁶ 18. yüzyılda da Rus ilerlemesi Batı Türkistan'da devam etmiş ve Rus Çarlığı Başkurt Türklerinin yaşadığı bölgeleri işgal etmiştir. Başkurt bölgesinin işgalinden sonra sıranın kendilerine geldiğini anlayan Kazak Türkleri, Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmiş ancak Osmanlı Devleti, Prut Savaşı'ndan (1711) sonra Rus Çarlığıyla yapmış olduğu barış antlaşmasını göz

itaate davet etmemize müsaade buyurulması” Saray, M. (1994). *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 49. Bu istekten açıkça anlaşıldığı üzere, Hokand Hanı isyan halinde olan diğer Türk illerini hâkimiyet altına alabilmek için Osmanlı Padişahı'nın vereceği unvana ihtiyaç duymuştur.

¹²¹Hokand Hanı Hudayar Han'ın 1846 Kasımında Osmanlı Padişahı'na gönderdiği elçinin aktardığına göre, bölgedeki zengin yer altı kaynakları şöyle sıralanmaktadır: Altın, gümüş, yakut, firuze, bakır ve kalay. Saray, *a.g.e.* 53.

¹²²Saray, *a.g.e.* 61-67.

¹²³Altınordu Devleti'nin yıkılmasıyla bölgede Kazan, Kırım, Astrahan Kasım ve Sibir Hanlıkları kurulmuştur. Şimşir, S. (2009). *Dünden Bugüne Türkistan'da Türkler*. İstanbul: IQ Yayıncılık. 167. Rusların bağımsızlığını kazanmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. McNeill, H. W. (2008). *Dünya Tarihi*. (Onüçüncü baskı). çev. Alaeddin Şenel. Ankara: İmge Kitabevi. 458.

¹²⁴Andican, A. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Doğan Kitap. 182.

¹²⁵Andican, *a.g.e.* 183.

¹²⁶Şimşir, *a.g.e.* 167.

önünde bulundurarak, Kazak Türkleri'ne net bir cevap vermemiştir. Osmanlı Devleti'nden gerekli desteği alamayan Kazak Türkleri, 1730 yılında Rus Çarlığı'na Anna'ya gönderdikleri elçilik heyetiyle Rus Çarlığı'na bağlanmak istediklerini bildirmişler, bu talepleri, zaten bölgeyi işgal etmek isteyen Rus Çarlığı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹²⁷ Kazak liderlerinin bu kararına rağmen Kazak Türkleri Rus Çarlığı işgalini kabullenememiş, zaman zaman isyan etmiş ve bağımsızlık mücadelesini sürekli canlı tutmaya çalışmışlardır.¹²⁸

Rus Çarlığının Batı Türkistan'da ilerleyişi Hokand Hanlığının istila edilmesiyle devam etmiştir. 23 Haziran 1865'te Taşkent, Rus Çarlığı tarafından işgal edilmiş ve hanlığın diğer şehirlerinin de Buhara Hanlığının eline geçmesi sonucu Hokand Hanlığı tarihe karışmıştır.¹²⁹ Rusların Hokand Hanlığı'nı işgalini müteakiben Buhara Emir'i Rus Çarlığının eline geçen Taşkent'i kurtarma planları yapmaya başlamış ve bu teşebbüsü Buhara Emirliği'ni işgal etmek için bahane arayan Rus Çarlığı'na bir fırsat vermiştir.¹³⁰ Ocak 1866'da başlayan Rus işgali, 2 Haziran 1868'de Buhara ordusunun mutlak mağlubiyetiyle sonuçlanması sonucu, Buhara Emirliği bağımsızlığını yitirmiş ve Rus Çarlığı hâkimiyeti altına girmiştir.¹³¹ Buhara Emirliği, Özbek Hanlığının dağılmasından sonra, Osmanlı Devleti tarafından Türkistan'da Özbek Hanlığının meşru mirasçısı olarak görülmüş ve bu sebeple diğer hanlıklara nazaran Osmanlı Devleti'nden daha fazla ilgi görmüştür. Buhara Emirleri de bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış, Rus işgalinde önce her defasında Osmanlı Devleti'ne bağlı olduklarını bildirmişlerdir.¹³²

Hîve Hanlığı ve Rus Çarlığı arasındaki husumet, Rus Çarlığının Kazak illerini işgal etmesinden sonra bir kısım Kazak Türkü'nün Hîve Hanlığı'na sığınması ve Ruslara karşı saldırıda bulunmalarıyla daha da artmış ve Rus Çarlığı Hîve Hanlığını işgal etme planlarına hız vermiştir. Esasında Rus Çarlığı'nın Hîve Hanlığı'nı işgal etmesinin en önemli sebebini Mehmet Saray şöyle açıklamaktadır; "Türkistan'da müstakil Hîve

¹²⁷ Andican, *a.g.e.* 192.

¹²⁸ Saray, *a.g.e.* 55.

¹²⁹ Gömeç, S. (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. (Üçüncü baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 181.

¹³⁰ Saray, *a.g.e.* 77.

¹³¹ Gömeç, *a.g.e.* 182.

¹³² Buhara Emirliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını göstermesi bakımından, Buhara Emiri Muhammed Masum'un Osmanlı Sadrazamı'na 1789'da gönderdiği mektup önemlidir. Cengiz soyundan olmadığı için "han" unvanını alamayan emir, Osmanlı Padişahı'ndan ülkesini yönetmesi için bir şehzadesini göndermesini, eğer bu mümkün değilse bir valisini göndermesini talep etmektedir. Bu talep Osmanlı Devleti tarafından karşılanmayacaktır. Armaoğlu, F. (2007). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım Yayınevi. 199.

Hanlığının varlığı Rusların işgal ettiği Hokand ve Buhâra'daki hâkimiyetlerini güçleştiren bir unsur olarak görülüyordu, Ruslar Türkistan ticaretini tamamıyla kontrol etmek istiyorlardı.”¹³³ Nisan 1873 tarihinde başlayan işgal hareketi, 9 Haziran 1873'te Hanlığın başkenti olan Hîve şehrinin düşmesiyle sona ermiş ve bir Türk hanlığı olan Hîve Hanlığı da tarihe karışmıştır.¹³⁴ Başkentini işgal edilmesinden sonra güneydeki Türkmen bölgesine kaçan bazı Türkmenleri takip eden Rus Ordusu, bölgeyi tamamen kontrol altına alabilmek için sert uygulamalara gitmiş, yaş farkı gözetmeksizin birçok Türkmen'i öldürmekten çekinmemiştir. Rus Ordularını kumanda eden General Kaufman, ordularına şu emri vermiştir: “Çıktığınız bu seferde kadın-erkek ve yaş farkı gözetmeden onları ezecek ve öldüreceksiniz, ta ki bir daha bize başkaldırmassınlar.”¹³⁵ Generallerinden bu emri alan Rus Ordusu, bölgede etnik temizlik harekâtına benzer bir tutumla sert uygulamalar gerçekleştirmiş ve Türkler, Rus katliamı altında çaresiz bir şekilde can vermiştir.¹³⁶

Rus Çarlığının Batı Türkistan'da işgal ettiği bir diğer devlet; Türkmen Devleti'dir. 1865'te Hive Hanlığı'na ve 1860'ta da İran'a karşı kazandığı zaferlerle tam bağımsızlığını ilan eden Türkmen Devleti, Rus Çarlığı'nın yayılma sahasındadır.¹³⁷ 1859'dan itibaren Türkmenlere karşı seferlere girişen Rus Çarlığı, 1869 sonlarında büyük bir hücumla geçmiş ve Hazar'ın bütün doğu kıyılarını zapt etmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Türkmenler üzerindeki Rus baskısı bir süreliğine hafiflemiştir.¹³⁸ Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği mücadeleyi kazanan Rus Çarlığı, 1879'da Türkmenler üzerine yürümeye devam etmiş ve bölgeye takviye kuvvetler göndermiştir. Eylül 1879'da saldırıya geçen Rus Orduları, Göktepe'de Türkmenler karşısında ağır bir yenilgi alıp geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹³⁹ Bu yenilginin ardından Rus Çarlığı yeni bir işgal planı yaparak bölgeye yeni komutanlar atamış ve 1880 yılı sonları ve 1881 yılı başlarında Rus saldırısı yeniden başlamıştır. 25 Ocak 1881'de Göktepe'de Türkmenlerin ağır bir yenilgi almaları sonucu Türkmen direnişi kırılmış ve Rus işgali hız kazanmıştır.¹⁴⁰ Nihayetinde Rus Çarlığı'yla

¹³³Saray, *a.g.e.* 97.

¹³⁴Gömeç, *a.g.e.* 182.

¹³⁵Saray, *a.g.e.* 101.

¹³⁶ Bölgedeki katliamın boyutlarını bir Rus subayının ABD'nin Petersburg Konsolosu Schuyler'e aktardıklarından net bir şekilde anlıyoruz: “Türkmenlerle karşılaşmaya başlayınca daha önce verilen katliam emri bize yeniden hatırlatıldı. Biz de önümüze çıkan her Türkmen'i küçük-büyük, erkek-kadın demeden öldürdük. Hatta Kossaklar o kadar korkunç hareket ettiler ki, çocukların ve kadınların ‘Aman! Aman’ diye yalvarmalarına aldırmadan hepsini katlettiler.” Saray, *a.g.e.* 101.

¹³⁷ Saray, *a.g.e.* 120.

¹³⁸ Gömeç, *a.g.e.* 215-216.

¹³⁹ Saray, *a.g.e.* 124.

¹⁴⁰ Gömeç, *a.g.e.* 217.

mücadelelerinde destek bulamayan ve yetersiz kuvvetleriyle galip gelemeyeceklerini anlayan Türkmenler, Ocak 1884 tarihinde Rus hâkimiyetini kabul etmişler ve Rus işgali tüm ülkenin Rus Çarlığına eline geçmesiyle son bulmuştur.¹⁴¹

Rus Çarlığının işgal ettiği bir diğer Türk yurdu Azerbaycan'dır. Uzun yıllar Osmanlı-İran mücadelesine sahne olan Azerbaycan, 18. yüzyıla kadar bazen Osmanlı hâkimiyetine bazen de İran hâkimiyetine girmiştir. 1747'de İran Şah'ı Nadir Şah'ın ölmesi üzerine İran etkisinden kurtulan Azerbaycan'da birçok hanlık ortaya çıkmıştır: Şirvan, Şeki, Taliş, Karabağ, Kuba, Gence, Revan ve Bakü Hanlıkları. Azerbaycan'ın birlikten yoksun bu görüntüsü, Kafkasların tamamını işgal etme niyetinde olan Rus Çarlığının işini kolaylaştırmıştır. Bölgedeki Ermeni ve Gürcülerin sürekli olarak Rus Çar'ından yardım istemeleri, işgal hareketini tetikleyen bir diğer unsurdur.¹⁴² 1799-1800 tarihleri arasında Gürcistan'ı işgal eden Rus Çarlığı, 1804 yılında Azerbaycan'ı işgale başlamış, ilk önce Gence'yi, 1806'da ise Derbend ve Kuba Hanlıklarını işgal etmiştir.¹⁴³ Eylül 1807'de Bakü Hanlığı Rus egemenliğine girmiş, 31 Aralık 1812'de ise bir başka Türk Hanlığı olan Taliş (Lenkeran) Hanlığı Rus Çarlığı tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra Rus Çarlığı sırasıyla 1815'te Şeki Hanlığı'nı; 1820'de Şirvan Hanlığı'nı; 1822'de Karabağ Hanlığı'nı; İlisu Hanlığı'nı, 1825'te Nahcivan Hanlığı'nı ve son olarak da 1826'da Revan Hanlığı'nı işgal ederek Azerbaycan işgalini tamamlamıştır.¹⁴⁴

Rus Çarlığı işgali altındaki Azerbaycan Türkleri arasında milli bir uyanış başlamış ve ilk olarak Azerbaycan Türkleri 1890'da "Kaçak Hareketi" adı ile bilinen isyanı çıkarmışlardır. Her ne kadar bu isyan Rus Çarlığının sert tedbirleriyle bastırılrsa da, yapmış olduğu etki önem arz etmektedir.¹⁴⁵ Bu isyan, Azerbaycan Türklerinde millet bilincinin ve antiemperyalist tutumun göstergesidir. Bir diğer önemli husus ise, Rus Çarlığının Kuzey Azerbaycan Türklerinin kendi dillerini kullanmalarına müsaade etmesi sonucu Türkler arasında milli bilincin uyanmasına vesile olmasıdır. Rus dilinin bölgede kullanılmasını başaramayan Rus Çarlığı, Kuzey Azerbaycan Türklerinin Güney Azerbaycan Türkleri'yle olan irtibatlarını da kesmek için Farsça'yı yasaklamıştır. Halk Türkçe'yi kullanmak durumunda kalmış ve bu sayede milli kimlikleri diğer Türk ülkelerine nazaran erken

¹⁴¹ Saray, *a.g.e.* 130.

¹⁴² Saray, *a.g.e.* 134-35.

¹⁴³ Umudoğlu, V. (2000). "Kuzey Azerbaycan'ın Çar Rusyası Tarafından İşgali ve Sömürgeciliğe Karşı Mücadele (1801-1826)". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 124, 63.

¹⁴⁴ Saray, *a.g.e.* 137-39.

¹⁴⁵ Gömeç, *a.g.e.* 36.

sayılabilecek bir dönemde gelişmiş ve kültürel alanda ilerleme kaydetmişlerdir. Mirza Ahmetzade Feth-Ali'nin bu dönemde yazmış olduğu Türkçe şiirler ve tiyatrolar, ayrıca 1875 yılında Hasan Melikzade Zerdabi'nin "Ekinci" adıyla çıkardığı Türkçe gazete, Türklerin kimliklerini korumalarında etkili olmuştur.¹⁴⁶ Azerbaycan Türklerinde kültürel alandaki faaliyetler 20. yüzyılın başlarında artarak devam etmiş, 1905 yılında "Hayat" ve "İrşat" gazeteleri Türkçe yayın hayatına başlamıştır.¹⁴⁷ 1913 yılında yayımlanmaya başlanan "Açık Söz" gazetesi, "Türk" kavramını ilk olarak bu dönemde kullanmaya başlamıştır.¹⁴⁸ Bu dönemde bölgede İsmail Gaspıralı'nın etkisi de büyük olmuş, politik sahada da Türklerin faal olmaları Gaspıralı'nın tesiri ile mümkün olmuştur.¹⁴⁹ 1911 yılında kurulan "Musavat" Partisi, Rus Çarlığında yaşayan bütün milletler için eşit haklar isterken, 1917 yılındaki kongresinde bağımsız bir Azerbaycan için mücadele kararı almıştır.¹⁵⁰ 1917 Rus Devrimi'nden sonra 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın ömrü uzun olmamış, Kızıl Ordu Nisan 1920'de Azerbaycan'ı işgal ederek yeniden SSCB'ye bağlamıştır.¹⁵¹ Daha sonra Ruslar, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın birleşmesinden oluşan "Federatif Trans-Kafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"ni Mart 1922'de kurarak bu bölgede hâkimiyetlerini sağlamlaştırmışlar¹⁵² ve Azerbaycan Türkleri SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar Rus hâkimiyeti altında yaşamışlardır.

Türk yurtlarında, 16. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden Rus yayılması ve Rusların hâkimiyeti altına aldıkları bölgelerde yaşayan Türklere kötü muamelede bulunmaları Türkler'de "Rus karşıtlığı"nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uzun bir süre Türklerin Ruslaştırılmaya çalışılması ve din değiştirmeleri için zorlanmaları, Türklerin milli kimliklerine daha fazla sahip çıkmalarına neden olmuş, tüm baskılara rağmen Türk varlığı bu bölgelerde devam etmiştir. Nitekim 1991'de SSCB'nin dağılması sonrası ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri, Türklerin kimliklerini koruduklarının örneği olarak gösterilebilir. İşgal ettikleri Türk topraklarında asimilasyon politikaları yürüten Rus Çarlığı, Türklerin dini ve kültürel faaliyetlerini engellemek için birçok tedbire

¹⁴⁶ Hostler, *a.g.e.* 56-57.

¹⁴⁷ Bayat, A. H. (1992). *Ali Bey Hüseyinzade ve Türkiye'de Yayınladığı Eserleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. 10-11.

¹⁴⁸ Hostler, *a.g.e.* 58.

¹⁴⁹ Saray, *a.g.e.* 141.

¹⁵⁰ Gömeç, *a.g.e.* 39.

¹⁵¹ Hostler, *a.g.e.* 59-64.

¹⁵² Gömeç *a.g.e.* 44.

başvurmuştur. İlk olarak, 1593 yılında çıkarılan bir kararname ile bölgedeki bütün camiler ve okullar yıktırılmıştır.¹⁵³ Alan Fisher bu baskıları şöyle ifade etmektedir:

Deli Petro, Ruslarla Müslümanlar arasındaki dini ayrılıklarla pek ilgilenmemekle beraber, fırsat buldukça Müslüman aydınlarını ve sosyal üst tabakasını yok etme siyasetini gütmüştür. Mesela, bütün Müslüman Kazan Tatarlarının asilzadelik unvanlarını kaldırmış ve onları devlet köylüsü sosyal kategorisine sokmuştur. Yeni Mühtediler Kazan Dairesi kurulduktan sonra 1740 ve 1750’lerde Müslümanlara karşı daha saldırgan bir Ortodoks misyonu uygulanmıştır. Bu dairenin kurulmasını sağlayan emre göre, amaç, gerektiğinde zor kullanarak bütün Müslümanları vaftiz etmektir.¹⁵⁴

Baskılar karşısında isyan hareketine girişen Tatar Türkleri, 1670’de “Stepan Razin” ayaklanmasını, 1735’de “İlmiak Abz” ayaklanmasını, 1737’de “Karasakal” ayaklanmasını çıkarmışlar ancak bu isyanlar her defasında şiddetle bastırılmıştır.¹⁵⁵ Yaşadıkları baskı karşısında tekrar ayaklanan Türkler, 1773 yılında “Pugachev” ayaklanmasını büyük bir katılımı ile başlatmışlar ve bu ayaklanma Rus Ordusu tarafından ancak iki senede bastırılabilmiştir. İsyanlar karşısında uyguladıkları politikaları gözden geçirmek zorunda kalan Rus Çarlığı, neticede Ruslaştırma politikasından vazgeçmek zorunda kalmış ve II. Katerina (1762-1796) döneminde Türklere bazı kültürel ve ekonomik haklarını iade etmiştir. 1788 yılında çıkarılan bir kararname ile “İslam Din Şurası” kurularak din işlerinin düzenlenmesi bu kurula bırakılmıştır. Ayrıca bu dönemde birçok şehre yeni camiler ve medreseler yapılmıştır. Bu medreseler sayesinde eğitim düzeyi artmış ve birçok bilgin, fen adamı, din âlimi ve reformcu yetişmiştir.¹⁵⁶ Bu reformculardan bazıları; Şahabeddin Mercani (1818-1899), Abdül Kayyum Nasırı (1825-1902) ve Musa Carullah Bigi’dir (1875-1952). İslam dünyasında geri kalmışlığı ele alan bu kişiler, dini dogmatizmi sorgulamaya başlamışlardır.¹⁵⁷ Bu reformcular sayesinde daha sonra Türk milliyetçiliğinin önemli savunucuları olan İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura gibi önemli isimler ortaya çıkmıştır.

¹⁵³ Hostler, C. W. (1976). *Türkler ve Sovyetler: Türklerin, Bugünün Dünyasında Tarihsel Durumu ve Politik Önemi*. çev. Mithat San. Ankara: Şanal Matbaası. 83.

¹⁵⁴ Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*. çev. Eşref Özbilen. İstanbul: Selenge Yayınları. 104.

¹⁵⁵ “Bu ayaklanmaları merhametsizce ve kanla boğan Ruslar, bütün İslam kültür ve din merkezlerini yıkarak, yeniden Hristiyanlaştırma hareketine giriştiler. 1742 yılında, Kazan’ın bir bölgesinde 546 camiden 418’i yerle bir edildi ve Müslüman din adamlarının kanuni hakları ellerinden alındı. Ticaret hürriyeti geniş ölçüde kısıtlandı. Tatar sanatkarlarının maden işletmeleri; bıçak, kılıç ve hatta nal ve mih yapmaları bile yasak edildi.” Hostler, *a.g.e.* 84.

¹⁵⁶ Hostler, *a.g.e.* 84-85.

¹⁵⁷ Bennigsen, A. (1984). *SSCB’deki Müslümanlar*. çev. Selim Taygan. Ankara: Mavi Yayınları. 20.

Rus Çarlığının Türkler aleyhine izlediği bir diğer politika Osmanlı topraklarının işgal edilmesi ve bu topraklarda yaşayan Türklerin göçe zorlanması veya asimile edilmeye çalışılmasıdır. Rus Çarlığı, 18. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgale başlamış ve sıcak denizlere açılma politikası gütmüştür. Bu nedenle Kırım ve Kafkasya gibi Osmanlı topraklarını işgal ederken, Balkanlar'da da Panslavist bir politika takip ederek milliyetçi hareketleri desteklemiştir. Rus Çarlığının işgal ettiği bölgelerden Anadolu'ya yoğun Türk göçleri yaşanmış ve bu göç edenler arasından Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi Türk milliyetçiliğinin oluşmasına önemli katkılar sağlayan bazı düşünürler çıkmıştır. Bu düşünürlerin Türk milliyetçiliği anlayışı bir nebze "Rus düşmanlığı"¹⁵⁸ olarak karşımıza çıkmakta ve esaret altında kalan Türklerin kurtarılması amacı da Türk milliyetçiliği ideolojisinin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte Rus Çarlığı, Osmanlı aleyhine genişleme siyasetine de hız verecek ve Balkanlar'da milliyetçi hareketleri destekleyerek Panslavist politikalar takip edecektir. İlk olarak 18. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan Panslavizm, Avusturya, Osmanlı ve Prusya içinde yaşayan Slavların birleşik bir kültür ve edebiyat oluşturmaları amacını taşımaktadır.¹⁶⁰ Rus Çarlığının 19. yüzyılda Panslavizm'i politika haline getirmesiyle birlikte, Panslavizm'in en önemli hedefi Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması ve Türklerin Avrupa sahnesinden silinerek büyük bir Slav imparatorluğunun kurulması olmuştur.¹⁶¹ Kurulacak olan Slav İmparatorluğu'nun başkenti de İstanbul olarak düşünülmüştür.¹⁶²

Rus Çarlığının Osmanlı Devleti aleyhine genişleme politikası ilk olarak Rus Çar'ı I. Petro döneminde başlamış ve Çariçe II. Katerina döneminde hız kazanmıştır.¹⁶³ 1699 yılında Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu karşısında yenilmesi sonucu, Rus Çarlığı lehine ilk toprak kaybı gerçekleşmiş ve Rus

¹⁵⁸ Tarihte Osmanlı ile Rus Çarlığı'nın 14 defa savaşı ve bu savaşlar neticesinde büyük acıların yaşanmasını Atsız Anadolu'da Moskof düşmanlığının temel sebebi olarak görmekte ve Türklerle Rusları tarihin barışmaz iki düşmanı olarak ifade etmektedir: "Biz Anadolu'nun kuzey kıyılarına gelen yıkıcı poyraza 'Moskof rüzgarı' derdik. Onlar, Ukrayna'nın güneyine saldıran yıkıcı lodosa 'Türk dalgası' dediler. Türk kelimesinin Moskof halk dilindeki mecazi manasını bilmiyorum, fakat Türkçe'de Moskof 'hain, kötü' anlamını aldı. Atsız, *a.g.e.* 64.

¹⁵⁹ Özdağ, Ü. (2003). "Türk Milliyetçiliği ve Jeopolitik". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (İkinci baskı). Ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları. 175-176.

¹⁶⁰ Oba, A. E. (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi. 50.

¹⁶¹ Landau, *a.g.e.* 19.

¹⁶² Kohn, *a.g.e.* 140.

¹⁶³ McCarthy, J. (2006). *Osmanlı'ya Veda: İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*. çev. Mehmet Tuncel. İstanbul: Etkileşim Yayınları. 27.

Çarlığı Karadeniz’e açılabilceği bir toprak parçası elde etmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesini sürdüren Rus Çarlığı, II. Katerina döneminde Osmanlı Devleti’ni mağlup etmesi sonucu imzalanan Karlofça Antlaşması’yla büyük toprak parçaları elde etmiştir.¹⁶⁴ 1787-1792 arası cereyan eden Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı sonrası Rus Çarlığıyla imzalanan Yaş Antlaşması ile de Rus Çarlığı daha önceki kazanımlarını pekiştirmiş ve topraklarını daha da genişletmiştir.¹⁶⁵

Rusların Türk coğrafyasına karşı giriştikleri bir diğer işgal hareketi Kırım Hanlığının işgalidir. 15. yüzyıla kadar Altınordu Devleti egemenliği altında olan Kırım, 1475’ten sonra Osmanlı egemenliği altına girmiş ve 1774 yılına kadar Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. Yerel halk büyük oranda Tatar Türklerinden oluşmakta ancak 13. yüzyılda bölgeye Anadolu’dan Türklerin yoğun bir şekilde göç ettikleri de bilinmektedir.¹⁶⁶ 18. yüzyıla kadar Türk toprağı olan Kırım, Rus Çarlığının yayılmacı siyaseti sonucu Osmanlı Devleti’nden koparılacak ve daha sonrasında Rus Çarlığınca ilhak edilecektir. Rus Çarlığının Kırım’ı işgalindeki amacı; Rus Çarı Deli Petro’nun sıcak denizlere açılma politikası sonucu Karadeniz’de hâkimiyet kurmak istemesidir.¹⁶⁷ 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı’nı Osmanlı ordusunun kaybetmesi sonucu imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) gereği Müslüman Türk toprağı olan Kırım, Rus Çarlığının dayatmaları sonucu bağımsız hale gelmiştir.¹⁶⁸ Rus Orduları 1783’te Kırım’ı işgal ederek, buranın Rus Çarlığı’na bağlandığını ilan etmiş ve Osmanlı Devleti bu durumu kabullenmek zorunda kalmış ve uluslararası alanda küçük duruma düşürülmüştür.¹⁶⁹

Kırım’ı işgal ettikten sonra diğer Türk yurtlarında olduğu gibi burada da baskı ve Ruslaştırma siyasetini takip eden Rus Çarlığı karşısında Kırım Türkleri vatanlarını terk etmek zorunda kalmış ve Osmanlı Devleti’ne iltica etmişlerdir. Türklerden boşalan topraklara ise Ruslar yerleştirilmiştir.¹⁷⁰ Özellikle Kırım Savaşı’nda (1853-56) ağır bir yenilgi alan Rus Çarlığı, bu yenilgilerinde Kırım Türklerinin ihaneti olduğu gerekçesiyle

¹⁶⁴ Armaoğlu, *a.g.e.* 4-5.

¹⁶⁵ Karal, E. Z. (1998). *Büyük Osmanlı Tarihi*. I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 20.

¹⁶⁶ Fisher, *a.g.e.* 14.

¹⁶⁷ Fisher, *a.g.e.* 64.

¹⁶⁸ Yücel, Y. Sevim, A. (1992). *Türkiye Tarihi IV. Osmanlı Dönemi (1730-1861)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 64.

¹⁶⁹ Arnold Toynbee, Osmanlı Devleti’nin savaş yenilgisinden ziyade Müslüman Türk toprağı olan Kırım’ın Doğulu bir Hristiyan devletin eline geçmesi nedeniyle çok içerlediğini ifade etmektedir. Kireççi, M. A. (2002). “Toynbee ve Gökalp’te Medeniyet Değiştirme Sorunsalı ve Osmanlı Devleti’nin Çöküşüne Bakışlar”. *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1528.

¹⁷⁰ Fisher, *a.g.e.* 114-117.

baskılarını artırmış ve bu baskılar karşısında halk Osmanlı Devleti'ne göç etmeyi hızlandırmıştır. Şöyle ki, işgal öncesi dönemde yaklaşık iki milyon olan Kırım Türk'ü sayısı, 1897'de 186.000'e kadar gerilemiştir ve bu sayı toplam nüfusun %34'üne tekabül etmektedir.¹⁷¹

Bu gelişmeler sonucunda, Rus baskısı altında yaşamak zorunda kalan Kırım Türkleri arasında milliyetçi duygular kısa zamanda ortaya çıkmış ve 19. yüzyılın sonlarında güçlü bir akım şekillenmiştir. Büyük oranda İsmail Gaspıralı öncülüğünde gerçekleştirilen eğitim reformları sayesinde bilinçlenen Kırım Türkleri, örgütlenmeye başlamışlar ve 1909'da "Vatan" adlı siyasi bir yer altı örgütü kurmuşlardır. Kısa zamanda örgüt ağını genişleterek ve bütün Kırım'da faal hale gelmiştir. Nihai amacını bağımsızlık olarak belirleyen örgüt, bu amacına 1917 Rus İhtilali ile ulaşacak ve 26 Aralık 1917'de bağımsızlığını ilan edecektir. Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmesi İstanbul'da büyük yankı uyandırmış ve basın bu konuyu gündemde tutmaya çalışmıştır.¹⁷² Osmanlı ve Almanya'nın çabaları sonucu Ukrayna'nın işgalinden kurtulan Kırım Türkleri, I. Dünya Savaşı'nın Almanya ve Osmanlı aleyhine bitmesi sonucu Rus işgalinden kurtulamayarak 1918'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hâkimiyetine girmiştir.¹⁷³

Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı karşısında gerilediği bir diğer savaş 1828-1829 yılları arasında cereyan eden savaştır. Bu savaş neticesinde imzalanan Edirne Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti, Kafkaslar'da bazı bölgeleri Rus Çarlığı'na terk etmek zorunda kalmıştır ancak antlaşmanın asıl önemli sonucu Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ve Eflak-Boğdan eyaletinin özerklik statüsüne kavuşması olmuştur.¹⁷⁴ Osmanlı Devleti'ne karşı Rus ilerlemesi 1877-78 (93 Harbi) yılları arasında geçen Osmanlı-Rus Savaşı ile devam etmiştir. Savaşı Rus Çarlığının kazanması sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması gereğince Osmanlı, Kars, Ardahan ve Batum'u Rus Çarlığı'na vermek zorunda kalmıştır.¹⁷⁵ 93 Harbi'nin ve sonuçlarının Türk toplumuna etkisi derin olmuştur. Savaş esnasında ve sonrasında Rus işgalinden kaçan binlerce Türk, Anadolu içlerine doğru göç etmiş ve halkta Ruslara karşı aşırı bir öfke hâkim olmuştur. Moskof ya da Rus düşmanlığı

¹⁷¹ Kırımoğlu, M. A. (2004). **Kırım Tatar Milli Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihi**. çev. Hakan Kırımlı. Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları. 5.

¹⁷² Hostler, *a.g.e.* 105.

¹⁷³ Hostler, *a.g.e.* 110.

¹⁷⁴ Öztuna, Y. (1998). *Büyük Türkiye Tarihi*. VII. Cilt, İstanbul: Ötüken Yayınevi. 11-12.

¹⁷⁵ Berlin Antlaşmasından önce Ruslarla Osmanlı Devleti arasında Yeşilköy Antlaşması imzalanmış, ancak İngiltere'nin müdahalesi ile bu antlaşma yerine Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*. I. Cilt, Kısım I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 1-2.

şeklinde ifade edilen bu durum, Türk aydınları arasında milliyetçi duyguların oluşmasında etkin olmuştur.¹⁷⁶ 93 Harbinden sonra Osmanlı-Rus çatışması I. Dünya Savaşı'na kadar duracaktır. Bu süre içerisinde de Rus Çarlığının hâkimiyeti altındaki Türklere uyguladığı politikalar, Rus Çarlığından Osmanlı'ya göç eden bazı Türkçü yazarlar tarafından Osmanlı kamuoyunda tartışılmıştır.

Rus Çarlığının yürüttüğü bu emperyalist politikalar, Türkler arasında milli bilincin oluşması ve milliyetçi hareketlerin yükselmesini sağlamıştır. Özellikle Balkan topraklarının elden çıkması sonrasında Türk milliyetçiliğinin siyasi alanda yükselişi hızlanmıştır.¹⁷⁷ Balkan Savaşları sonrasında Hristiyan tebaanın Osmanlı'dan kopması, devleti büyük oranda Müslümanların yaşadığı bir ülke haline getirmiş ve Osmanlılık siyasetini gözden düşürmüştür.¹⁷⁸ Ayrıca Balkan toplumlarından olan Müslüman Arnavutların da bağımsızlık elde etmesi, İslamcılık siyasetinin de çok başarılı olamayacağını göstermiş ve neticede Türkçülük Balkan Savaşlarından sonra tek çıkar yol olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁹ Nitekim 1913'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de resmi politikası Türkçülük olmuştur.¹⁸⁰

Türk milliyetçiliği ideolojisinin doğuş sürecinde Rus Çarlığının izlediği Panslavist politikalar sonucu Balkanlar'da milliyetçi akımların güçlenerek, Balkan milletlerinin Osmanlı'dan ayrılmaları da etkili olmuştur.¹⁸¹ Balkan toplumlarının aydınlarında milliyetçi uyanış, Rönesans sonrası oluşmaya başlamıştır ve 18. yüzyılda zenginleşen tüccarların, kilisenin faaliyetleriyle ve Avrupalı devletlerin desteğiyle gelişmiştir.¹⁸² Balkan toplumlarında milliyetçiliğin siyasi alanda etkin olması Rus Çarlığının büyük desteği sayesinde olmuştur. Rus Çarlığı Panslavizm'i yaymak amacıyla Osmanlı içindeki Ortodoks muhalefeti teşvik etmiştir.¹⁸³

¹⁷⁶ Özdağ, a.g.m. 175-176.

¹⁷⁷ Macfie, A. L. (1998). *The End of The Ottoman Empire:1908-1923*. London: Longman. 85-87.

¹⁷⁸ Karakaş, M. (2000). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*. İstanbul: Vadi Yayınları. 134.

¹⁷⁹ Akın, R. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908-1918*. İstanbul: Der Yayınları. 13.

¹⁸⁰ Davison, R. H. (1981). *Turkey: A Short History*. Walkington: The Eother Press. 112.

¹⁸¹ Balkanlar'da Panslavizm sadece Rus Çarlığı tarafından değil diğer bazı Avrupalı devletler tarafından da desteklenmiştir. Tezin Avrupa Karşıtlığı bölümünde bu hususa değinilmiştir.

¹⁸² Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (Yirmiyedinci baskı). İstanbul: Timaş Yayınları. 69.

¹⁸³ Karpat, K. H. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitapevi. 28.

Hans Kohn'a göre; "Türk milliyetçiliği Panslavizm'e bir tepki olarak doğmuştur." Her ne kadar bu indirgemeci yaklaşım kabul edilebilir olmasa da, Panslavizm'in Türk milliyetçiliğinin doğuşunda önemli bir yer teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Panslavizm'in amacı, Rusların himayesi altında büyük bir Slav imparatorluğu kurmaktır. Kurulacak olan bu imparatorlukta; Rusya, Çek-Moravya-Sloven Devleti, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Bulgar Krallığı, Romanya, Yunanistan, Macaristan, İstanbul Eyaleti, Rumeli-Anadolu Bölgesi, Çanakkale Boğazı-Gelibolu Yarımadası ve Bozcaada yer alacaktır.¹⁸⁴ Büyük bir bölümü Osmanlı'ya ait olan bu toprakların ele geçirilmesi için Rus Çarlığı gerek Balkan milletlerinin bağımsızlığı için çaba göstermiş gerekse de Osmanlı Devleti'yle bilfiil savaşarak toprak elde etmiştir.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti aleyhine genişleme siyaseti güden Rus Çarlığı, Balkan milletlerinin Ortodoks Hristiyan olmaları nedeniyle bunları Osmanlı'ya karşı savaşlarında yardımcı birer unsur olarak kullanmayı uygun görmüş ve Balkanlar'da milliyetçi akımları desteklemiştir.¹⁸⁵ 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla zaten Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaası üzerinde koruyuculuk görevini üstlenmek amacı güden Rus Çarlığı, bu sayede Osmanlı'da yaşayan Ortodoks Slavların haklarını koruma bahanesiyle sürekli olarak baskı yapmıştır.¹⁸⁶ 1804 yılında çıkan Sırp ayaklanmasına destek sağlayan Rus Çarlığı,¹⁸⁷ bu şekilde Balkanlar'da nüfuz sahibi olmayı amaçlamıştır. Sırlara milliyetçilik duygusu aşılamak amacıyla bölgeye ajanlar göndermiş, bağımsızlık için Sırları teşvik etmiştir.¹⁸⁸ 1807'de Sırp isyanı lideri Kara Jorj ile Rus Çarlığı arasında bir ittifak yapılmış, Rus Çarlığı Sırların Osmanlı'ya karşı savaşması durumunda para, silah, asker ve sıhhi yardım taahhüdünde bulunmuştur.¹⁸⁹ Zaman zaman kesilmekle birlikte, Rus Çarlığının desteğiyle 1816'ya kadar süren Sırp İsyanı, Osmanlı Devleti'nin bazı imtiyazlar vermesi sonucu sona ermiş, ancak Sırlar'daki bağımsızlık düşüncesi artarak devam etmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Oba, *a.g.e.* 49-60.

¹⁸⁵ Ögün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları. 100.

¹⁸⁶ Akçura, Y. (1940). *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*. İstanbul: Maarif Matbaası. 17.

¹⁸⁷ Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Onyedinci baskı). çev. Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları. 53.

¹⁸⁸ Karal, *a.g.e.* 103.

¹⁸⁹ Oba *a.g.e.* 78-79.

¹⁹⁰ Bu isyan hareketi sonucu Sırlar kendi knezlerini seçme hakkını elde etmişler, kilise ve okulları hakkında da bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Karal, *a.g.e.* 106. Sırbistan'ın bağımsızlığı ancak 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile olacaktır. Bayur, *a.g.e.* 1-2.

1821’de çıkan Yunan isyanını da doğrudan destekleyen Rus Çarlığı, özerk bir Yunanistan’ın kurulması için Avrupa’nın diğer büyük güçlerinin de desteğini sağlamaya çalışmış ve bu gayesinde de başarılı olmuştur.¹⁹¹ Yunan İsyanı sadece Ruslar tarafından değil aynı zamanda Fransızlar tarafından da desteklenmiştir. Mısır’da ve Doğu Akdeniz’de egemenlik kurmak isteyen Napolyon Bonapart, “Halkı kazanmak için elinizden geleni yapınız. Eğer halkın bağımsızlığa eğilimi varsa bağımsızlık duygusunu körükleyiniz” şeklinde komutanlarına verdiği emirle, Rumları Osmanlı yönetimine karşı kullanmak istemiş ve Yunan İsyanına zemin hazırlamıştır.¹⁹² Önce İngiltere ve ardından Fransa, 1827’de Rus Çarlığı ile birlikte Yunanistan’ın özerkliği konusunda anlaşarak Osmanlı Devleti’ne bu kararlarını dayatmışlar, Osmanlı Devleti’nin bu karara direnmesi sonucunda ise ortaklaşa geliştirdikleri bir harekâtla Navarin’de Osmanlı ve Mısır donanmalarını imha etmişlerdir.¹⁹³ Navarin olayından sonra daha da gerginleşen Osmanlı-Rus ilişkileri en nihayetinde savaşa dönüşmüş ve 1828’de Rus Çarlığı Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. 1828-1829 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı’nın neticesinde ise Osmanlı mağlup olmuş ve Rus Çarlığı’yla 14 Eylül 1829’da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma gereği Yunanistan’ın bağımsızlığı tanınmış¹⁹⁴ ve Fransız İhtilali’nin Osmanlı Devleti’nde ilk somut etkisi hâsıl olmuştur. Yunanistan’ın bağımsızlığını elde etmesi diğer unsurlara örnek teşkil etmiştir ve Osmanlı Devleti’nden diğer ayrılıkçı hareketler hız kazanmıştır.¹⁹⁵ 1829 Edirne Antlaşması’nda önemli olan bir diğer husus Sırların özerklik elde etmesidir. Bu tarihten itibaren Sırların bağımsızlığı için mücadele eden Rus Çarlığı, 1856 Paris Antlaşması’na da Sırlar’a yönelik maddeler ekletmiş ve Sırların özerkliğini Avrupa’nın büyük devletleri garantisi altına aldırılmıştır.¹⁹⁶

Rus Çarlığının bağımsızlıkları için uğraştığı bir diğer Balkan toplumu Bulgarlar’dır. 19. yüzyılın başlarından itibaren uyanmaya başlayan Bulgar milliyetçiliği sonrasında Bulgarlar Rus Çar’ından bağımsızlıkları için taleplerde bulunmaya başlamışlardır.¹⁹⁷

¹⁹¹ 18. Yüzyılda Avrupa’da başlayan Yunan dostluğu, Yunanlıların Osmanlı idaresinden kurtarılması gerektiği fikrini doğurmuştur. Avrupa’da aydın halk Rumların geleceği hakkında yazılar yazmaya başlamış ve bu akımdan etkilenen yöneticiler siyasi neticeler almak için çalışmaya başlamışlardır. İlk somut adım Ruslar tarafından atılmıştır. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar, Mora’yı bir müddet elinde tuttukları dönemde Rumlara milliyetçilik aşılamışlar ve bağımsızlık yönünde teşvikte bulunmuşlardır. Karal, *a.g.e.* 108.

¹⁹² Karal, *a.g.e.* 101.

¹⁹³ Navarin saldırısını İngiltere, Fransa ve Rusya ortaklaşa gerçekleştirmelerine rağmen, Osmanlı’da Ruslara karşı büyük bir kin oluşmuştur. Armaoğlu, *a.g.e.* 180, Karal, *a.g.e.* 118.

¹⁹⁴ Armaoğlu, *a.g.e.* 184, Karal, *a.g.e.* 121.

¹⁹⁵ Armaoğlu, *a.g.e.* 187.

¹⁹⁶ Armaoğlu, *a.g.e.* 273.

¹⁹⁷ Oba, *a.g.e.* 99.

Bulgarlar'da milliyetçiliğin gelişmesi Rus Çarlığının işine gelmiş, Rus Çarlığı, Bulgarlar'a Panslavizm ideallerini aşılamağa başlamış ve bu amacını gerçekleştirmek için Balkanlar'da daha çok Bulgar okulu açılması için Osmanlı yönetimi nezdinde girişimlerde bulunmuştur.¹⁹⁸ Rus Çarlığının da desteğini sağlayan Bulgarlar zaman zaman Osmanlı idaresine karşı isyan ederek bağımsızlık isteklerini dillendirmişlerdir.¹⁹⁹ Bulgarların yaşadığı yerlerde ıslahat yapılması için sürekli olarak Bâb-ı Âli'ye baskı yapan Rus sefiri,²⁰⁰ Osmanlı yönetiminden, 23 Aralık 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi'nin tüm Osmanlı tebaasını kapsadığı ve dolayısıyla herhangi bir ıslahat yapılmasına gerek olmadığı yanıtını almıştır. Osmanlı'ndan istediği yanıt alamayan Rus Çarlığı, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve savaş Osmanlı'nın yenilmesiyle neticelenmiştir. Savaş sonrası 3 Mart 1878'de imzalanan Yeşilköy (Ayestefanos) Antlaşması ile Bulgar Devleti'nin özerkliği, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı kabul edilmiştir.²⁰¹ Ayrıca Ermenilerin durumuyla da ilgili bir madde antlaşmaya eklenmiş ve Ermenilerin haklarına yönelik ıslahat yapılması talep edilmiştir.²⁰² Rus Çarlığının Batı politikası Balkan milletlerini hâkimiyeti altına alıp Boğazlara egemen olmak ve Akdeniz'e ulaşmak iken, Doğu politikası Kafkaslar ve İran üzerinden Akdeniz'e ulaşmak olmuştur. Bu amacını gerçekleştirebilmek içinse Ermeniler'i kullanmıştır.²⁰³

Rus Çarlığı Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini, Osmanlı mensubu tebaalar üzerinden yürüttüğü Panslavist politikalar yoluyla gerçekleştirme yolunu takip etmiştir. Balkan milletlerinin bağımsızlıkları elde etmeleri Türk milliyetçiliğinin gelişmesi açısından önemlidir. Özellikle yoğun olarak Müslüman-Türk nüfusun yaşadığı Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve sonrasında Bulgaristan'dan İstanbul ve Anadolu'ya göçlerin yaşanması Türkler'de Balkan milletlerine karşı bir tepki doğurmuştur.

¹⁹⁸ Karpat, *a.g.e.* 54.

¹⁹⁹ "1843 yıllarında, Rus ajanları Bulgarların kesif bir şekilde bulundukları Gabrovo civarında gerek broşür, gerek gizli toplantılarla halkı isyana teşvik etme faaliyetlerini artırmışlar, bu faaliyet Turnova, Vidin ve diğer yerlere de yayılmıştır. Kırım Savaşı başlarında Rus orduları Bulgaristan'a girdikleri zaman Bulgar halkı onları bir kurtarıcı gibi karşılamıştır." Oba, *a.g.e.* 99.

²⁰⁰ Saray, *a.g.e.* 115.

²⁰¹ Yeşilköy Antlaşması, Rusların aşırı derecede kuvvetlenmesinden korkan İngiltere'nin müdahalesiyle değiştirilecek ve 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanacaktır. Ancak Berlin Antlaşması'nda da Bulgaristan'ın özerkliği korunmuş ve Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı tanınmıştır. Bayur, *a.g.e.* 1-2.

²⁰² Bayur, *a.g.e.* 1-2.

²⁰³ Akçura, *a.g.e.* 21.

Yunan, Sırp ve Bulgar ayaklanmaları sırasında Türklerin kötü muamelelere maruz kalmaları bu tepkilerin nedenlerinden birisi olmuştur.²⁰⁴

Rus Çarlığının takip ettiği Panslavizm politikasıyla Ortodoksların bağımsızlıklarını elde etmesi ve Osmanlı Devleti aleyhine genişleme siyaseti Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türklerde bir tepki yaratmıştır. Rus Çarlığının ve Avrupalı büyük devletlerin çabaları sonucu Balkanlarda güçlenen milliyetçi akım, Osmanlı yani Müslüman-Türk karşıtlığı/düşmanlığı üzerine kurulmuştur.²⁰⁵ Balkan milletlerindeki Türk düşmanlığına karşı ise Türkler'de bu milletlere karşı bir tepki doğmuştur. Bu tepki de Türk milliyetçiliğinin doğuşunu hazırlayan unsurlardan birisi olmuştur.²⁰⁶

Rusya Türkleri'ne karşı baskı politikaları Çarlık Rusya sonrası kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler (SSCB) döneminde de devam etmiştir. SSCB, Türk Dünyasında “parçala ve yönet” politikaları çerçevesinde Türk toplumlarını birbirinden ayırmaya çalışmış ve önemli yerlere Slavları yerleştirerek ve Türk toplumlarının etrafını Türk olmayanlarla çevirerek Türklerin dış dünya ile bağlantısını kesmek istemiştir. SSCB'nin bu politikayı uygulamasına, 1917 Devrimi'nden sonra Türkler'de artan milliyetçilik ve bağımsızlık duyguları neden olmuştur. SSCB yöneticileri Türklerin yaşadığı coğrafyayı şu şekilde düzenlemiştir: Sovyet Sosyalist Türk Cumhuriyetleri; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan: Sovyet Sosyalist Türk Muhtar Cumhuriyetleri; Başkır, Çuvaş, Kırım, Karakalpak, Tatar ve Yakut, Kabardin-Balkar: Sovyet Sosyalist Türk Muhtar Bölgeleri; Altay, Karaçay, Hakas ve Tuvin bölgeleri.²⁰⁷ Türkler arasında idari bir bölünmenin yanında Türk boylarını çeşitli şekillerde birbirine düşürme politikası izleyen Sovyet Yönetimi, bu şekilde Türkçülük ve Panislamizm'in önüne geçmeye çalışmıştır.²⁰⁸

²⁰⁴ Bulgaristan'da etnik çoğunluğu sağlamak amacıyla yapılan etnik temizlik harekâtı sonu üç yüz bin Türk öldürülmüş, bir milyon kadar Türk de yerlerinden sürülmüştür. Karpas, *a.g.e.* 55.

²⁰⁵ “1878'den sonra Balkanlar'da, tümü bölgenin tarihini yeni bir radikal yoruma tabi kılan büyük bir ulusçu yazın akımı gelişti. Yeni ulus-devletlerin her birinin iddiası, aslında çok eski çağlardan beri var oldukları, fakat bu durumlarına yaraşır haklarının ancak şimdi verildiği; daha önce tanınmamış olmalarının nedeninin, Balkan anlayışında “Müslümanlar” ile aynı anlama gelen Türklerin yüzyıllar boyu uyguladıkları baskı ve zulüm olduğu; Osmanlı öncesi geçmişlerinin şan ve şeref dolu olduğu ve aslında kendilerinin Berlin Anlaşmasıyla verilen topraklardan daha fazlası üzerinde tarihsel hak sahibi olduklarıydı.” Karpas, *a.g.e.* 12.

²⁰⁶ Oba, *a.g.e.* 62.

²⁰⁷ Hostler, *a.g.e.* 9-16.

²⁰⁸ Landau, *a.g.e.* 31.

Rusya Türkleri'nde, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında başlayan milli uyanış, Birinci Dünya Savaşı sırasında darbe almış ve Rusya Türklerinin Osmanlı Devleti ile olan bağlantıları kopmuştur.²⁰⁹ SSCB, Türkler'deki milliyetçi akımların önüne geçebilmek için Türkçülük hareketi önderlerini ortadan kaldırmış ve Türk boyları arasındaki bağları koparmaya çalışmıştır.²¹⁰ “Sovyet döneminde, ortak İslam kültürüne sahip Türk boylarının dahi kültürlerini ayrı ayrı geliştirmeleri için tedbirler alınarak bunların her birinde ayrı milli şuur yaratılmasına özen gösterilmiş ve kısmen başarılı olunmuştur.”²¹¹ Türk dilinin çeşitli lehçelerini konuşan Türk boyları arasında dil farklılığı da teşvik edilerek Türk boylarının birbirleriyle doğrudan anlaşmalarının ve Anadolu Türkleri'yle olan iletişimlerinin de önüne geçilmek istenmiştir.²¹² Yapılan alfabe değişiklikleri de Türkler arasındaki iletişimi koparmanın bir diğer boyutudur: “Stalin'in 1930'ların sonunda Orta Asya dillerinin yazımında Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçişi emretmesinin nedeni, hem dilleri kendi içlerinde farklılaştırmak (çünkü bir dilden diğerine değişen yazım sistemi uygulanıyordu), hem de artık Latin harfleriyle yazılan Türkiye Türkçesiyle iletişimi güçleştirmekti.”²¹³

Ruslar, hâkimiyeti altındaki Türk boylarının aynı soydan geldiğini inkâr edememiş, ancak bütün enerjisini her bir boyu ayrı bir millet olduğuna inandırmak için harcamıştır. Her Türk boyu için değişik alfabeler hazırlanmış, dillerini birbirinden gittikçe uzaklaştıracak değişik yazı ve imla kaideleri icat edilmiştir. Rus işgali başlamadan önce Türkistan Türklüğünün paylaştığı tek bir lehçe –Çağatay veya Hakaniye lehçesi- varken, bugün Özbek, Kazak, Türkmen, Kırgız, Başkurt ve daha bir yığın lehçe meydana getirilmiştir. Türk boylarını birbirinden ayırmanın geçmişteki gerçeklerini bulmak üzere, adeta yeni bir tarih keşfedilmiştir.²¹⁴ Alınan bir diğer önlem “Sovyet insanı” yaratma

²⁰⁹ Devlet, N. (1981). “Rusya Türlerinde Milliyetçilik (Türklük) Şuurunun Gelişmesi”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 14, 160.

²¹⁰ Devlet, *a.g.m.* 160.

²¹¹ Devlet, N. (1987). “Batı’da Rusya Türkleri ile İlgili Çalışmalar”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 50, 118.

²¹² Georgeon, F. (2009). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*. (İkinci baskı). çev. Ali Berktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 81.

²¹³ Georgeon, *a.g.e.* 81.

²¹⁴ Erdem, *a.g.e.* 55. Benedict Anderson da Türkler arasındaki dil birliğinin bozulmasına değinmektedir. “Bugünkü Türkiye, İran, Irak ve SSCB sınırlarına dahil edilmiş olan ve Türk dilleri ailelerine mensup dilleri konuşanların durumu özellikle ibret verici. Bir zamanlar Arapça yazı sistemine sahip, derlenebilir ve dolayısıyla karşılıklı olarak anlaşılabilir bir konuşulan diller ailesi oluşturan bu diller, bugün söz konusu birliklerini bilinçli manipülasyonlar sonucu yitirmiş durumdadır. Türkiye’nin milli bilincini, daha geniş bir İslami kimlik aleyhine yükseltmek için Atatürk, zorunlu Latin alfabesini dayattı. Sovyet otoriteleri de bu örneği, önce İslamiyet’e ve İran’a karşı Latin harflerini dayatarak, daha sonra Stalin’in 1930’larında ise Ruslaştırıcı bir zorunlu Kirilizasyonla izlemekte gecikmediler.” Anderson, *a.g.e.* 61.

politikasıdır. SSCB içerisinde yaşayan bütün milletlere Rusça öğretilerek ortak bir Rus kültürü etrafında insanlar bir arada tutulmaya çalışılmıştır.²¹⁵ Aynı şekilde Çin'in de Doğu Türkistan Türkleri'nin Türk kimliğinden ayrılarak yeni bir kimlik edinmeleri için asimilasyoncu bir politika izlediğini söylemek mümkündür.

Özetle Rus Çarlığının yürüttüğü yaklaşık üç yüz yıl süren emperyalist politikalar neticesinde Türk toprakları bağımsızlığını yitirmiş ve uzun sürecek olan bir esaret dönemine sebebiyet vermiştir. Rusların işgal ettiği Türk topraklarında asimilasyon politikaları izlemesi ve Türklerin kültürlerini yaşatmalarına izin vermemesi hasebiyle, Rusya Türkleri'nde Türkçülük Osmanlı Türkleri'ne göre daha hızlı gelişmiştir. İlerleyen süreçte ise esir Türklerin kurtarılması Türk milliyetçiliği ideolojisinin bir parçası haline gelecektir.

1.2.1.2. Avrupa karşıtlığı

Osmanlı Devleti'nin, 18. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamasıyla birlikte Avrupalı büyük devletler Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında çeşitli politikalar üretmeye başlamışlardır. Uzun bir müddet Osmanlı'nın toprak bütünlüğü esas alınmış (Rus Çarlığı hariç) ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde bu politikadan vazgeçilerek toprakları Avrupa'nın büyük güçleri tarafından (Fransa, İngiltere, Avusturya ve sonrasında İtalya) doğrudan işgal edilmeye başlanmıştır.²¹⁶ Doğrudan işgallerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nde baş gösteren ayrılıkçı hareketler de Avrupalılar tarafından desteklenmiştir.²¹⁷ 18. yüzyılda Avrupa devletlerinin Balkanlar'a doğru saldırılarının başlaması, Balkanlar'da ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin gelişmesine neden olmuştur.²¹⁸ Özellikle Sırp, Rum ve Bulgar tarihçilerin çoğu eğitimlerini Batı'da tamamlamışlar ve tarihsel kökenleri hakkında araştırmalar yapmışlardır.²¹⁹ 19. yüzyıla gelindiğinde ise bağımsızlık amacı taşıyan isyan hareketleri Balkanlar'da yayılmış ve bu isyan hareketleri Avrupa'nın büyük güçleri tarafından desteklenmiştir.²²⁰

²¹⁵ Devlet, *a.g.m.* 118. SSCB döneminde Türklere karşı uygulanan sistematik asimilasyon politikalarını için bkz: Togan, Z. V. (1972). *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*. (İkinci baskı). yay. yaz. Tuncer Baykara. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

²¹⁶ Quataert, D. (2000). *The Ottoman Empire: 1700-1922*. New York: Cambridge University Press. 57.

²¹⁷ Ortaylı, *a.g.e.* 57.

²¹⁸ Karpat, *a.g.e.* 26.

²¹⁹ Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin...* 79.

²²⁰ Quataert, *a.g.e.* 55.

Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişmesinde bir boyut olan Osmanlı toplumunda Batı düşmanlığı²²¹, Fransa'nın 1830'da Cezayir'i işgal etmesiyle ortaya çıkmıştır.²²² 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nı fırsat bilen Fransızlar, Cezayir Dayısının²²³ Fransa'ya karşı tutumunu da bahane ederek bir Osmanlı toprağı olan Cezayir'i işgal etmiş, Osmanlı ise içinde bulunduğu koşullar gereği bu duruma ses çıkaramamıştır.²²⁴ Cezayir uzun bir müddet Fransız işgalinde kalacaktır.²²⁵ Cezayir'in Hristiyan bir devlet tarafından işgal edilmesi, Müslümanlar üzerinde derin üzüntüye neden olmuş, Avrupa en büyük düşman olarak algılanmaya başlanmıştır.²²⁶ Ayrıca Batılı devletlerin Osmanlı aleyhine yaptıkları girişimler, bir tepki biçiminde de olsa Türkçülüğün gelişimine belli bir zemin oluşturmuştur.²²⁷ Balkan milletlerinin isyan ederek bağımsızlıklarını kazanmasında Rus Çarlığının yanında Avrupa'nın büyük devletlerinin de etkisi söz konusudur. Balkanlardaki milli devletler, 1878 Berlin Antlaşmasıyla İngiltere, Fransa, Rus Çarlığı ve Avusturya İmparatorluğu tarafından yaratılmıştır.²²⁸

İngilizlerin 4 Haziran 1878'de imzalanan Kıbrıs Antlaşması ile Kıbrıs'ı ve 1 Eylül 1882'de Mısır'da yaşanan iç karışıklıkları bahane ederek Mısır'ı işgal etmesi Türkler'de Batı karşıtlığının oluşmasında bir başka etkidir. Aynı şekilde 5 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesi ve 1912 Şubat'ında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması sonucu İtalyanların 1911'de işgal ettikleri Trablusgarp ve 12 Adalar'ın İtalya'ya bırakılması²²⁹ da Türkler'de Batı'ya karşı bir tepki doğurmuş²³⁰

²²¹ Esasında Türkler'deki Batı karşıtlığından önce Batı'da Türklerin önlenemez ilerleyişi karşısında bir Türk karşıtlığı hali hazırda oluşmuştur: "Avrupalı Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkabileceği, Türkleri Güneydoğu Avrupa'dan, Balkanlar'dan çıkarabileceği ve Türk yurdunu da paylaşıp sömürge yapabileceği, buna yeterli kudreti kazandığı inancına eriştiği devrede Türk'e karşı düşmanlığını yoğunlaştırmış, tavır ve zihniyetini de buna uygun tarzda değiştirmiştir. Artık Türk sadece rakip bir dinin mensubu değil, medeniyet düşmanı, medeniyet yaratmaya, medenileşmeye istidatsız, tahripkar, tembel, zeka ve fikir yeteneklerinden yoksun, gaddar, zalim, sarı ırktan gelme, Moğol melezi bir ırk olarak gösterilmeye başlanmıştır. Avrupalı milletlerde, yeni yetişen nesillere tarihi karşılaşmada uzun süre yenik kalmanın da hıncıyla Türk; korkulan, tiksnilen, medeni milletler camiası dışına atılması, öncelikle Avrupa'dan tard edilmesi gereken yabani bir topluluk olarak gösterilmeye çalışılmış, zihinler bu yönde şartlandırılmış, Osmanlı hukuk ve barış düzeni içinde yüzlerce yıl uyum halinde yaşayan milletler, özellikle Hristiyan halklar Türk zulmüne katlanan, her halde kurtarılması gereken esirler olarak gösterilmiş, Türklerle karşı silahlı mücadeleye, tedhişe teşvik edilmiştir." Özdağ, M. (2018). *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto Yayınları. 258-259.

²²² Ortaylı, *a.g.e.* 60.

²²³ XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti idaresi altına giren Tunus, Trablusgarp ve Cezayir eyaletlerinde yönetimi ele geçiren kimselere verilen unvan. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/dayi--garp-ocaklari>

²²⁴ Karal, *Balkanlarda Osmanlı...* 123-124. Armaoğlu, *a.g.e.* 191.

²²⁵ Cezayir 1962'de bağımsızlığını kazanana kadar Fransız sömürgesi olarak kalmıştır.

²²⁶ Ortaylı, *a.g.e.* 60.

²²⁷ Karakaş, *a.g.e.* 158.

²²⁸ Karpat, *a.g.e.* 8.

²²⁹ Armaoğlu, *a.g.e.* 535-643.

ve milliyetçi duygular yükselmiştir.²³¹ I. Dünya Savaşı'nda ise İngiltere, Fransa, Rus Çarlığı ve sonrasında İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne dair yürüttükleri yıkıcı politikalar hakeza Türklerin Batı'ya karşı bakışlarında olumsuz bir iz bırakmıştır.

1.2.2. Ekonomik Nedenler

Türkler'de Avrupa karşıtlığının oluşmasında bir diğer neden Batı'nın ekonomik olarak Osmanlı Devleti'ne dayattığı uygulamalardır.²³² Duyun-i Umumiye ve Reji İdaresi gibi Batı'nın emperyalist uzantıları olan kurumlara karşı Türk toplumunda bir tepki doğmuştur. Türk gençliği ve aydınları anti-emperyalist bir tutum içine girmiştir.²³³ 18. yüzyıldan itibaren, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra, kapitalist üretim şeklinin egemen olmaya başladığı Avrupa ülkeleri, ekonomik olarak ilerleme kaydetmeye başlamıştır ve bu gelişme karşısında Batı'nın gerisinde kalan Osmanlı Devleti 19. yüzyıldan itibaren ekonomik olarak geri kalmış olmanın verdiği sıkıntılarla yüz yüze kalmıştır.²³⁴ Kapitalizm öncesi dönemi yaşayan Osmanlı toplumunda, ekonomi tarıma dayalı olmakla birlikte, devlet halkın ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gıda teminini politika edinmiştir. Merkantilist politikalar geliştiren Batılı devletler ise ihracatı teşvik ederken ithalatı engelleme yönünde çaba sarf etmişler ve ihracat yapabilmek amacıyla da halkın gereksinimlerinden daha fazla gıda ve sanayi malı üretimini teşvik etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin hiçbir döneminde merkantilist politikalar hayat bulmamıştır.²³⁵

Sanayileşme sürecinde geride kalan Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda Avrupa sanayi mallarının açık pazarı haline gelmiş,²³⁶ özellikle de İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması (1838), Osmanlı topraklarında İngiliz tüccarlara serbest ticaret hakkı getirmiştir. Bu antlaşmayı zamanla diğer devletlerle yapılan anlaşmalar takip etmiş ve 1850'lere gelindiğinde neredeyse tüm Avrupalı tüccarlar Osmanlı pazarlarında serbest

²³⁰ Georgeon, *a.g.e.* 26.

²³¹ Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 39.

²³² "Müslüman milliyetçiliği ilk olarak Batı'nın ve araçlarının ekonomik tahakkümüne karşı bir tepki olarak ortaya çıktı ve sonrasında belli başlı grupların etnik ve dilsel mensubiyetlerine göre gelişti." Karpaz, K. (2017). *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları. 121.

²³³ Georgeon, *a.g.e.* 9.

²³⁴ Küçükömer, İ. (2007). *Batılılaşma: Düzenin Yabancılaşması*. (Beşinci baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

²³⁵ Zürcher, *a.g.e.* 33.

²³⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun pazar haline gelmesi ve sömürülmesi konusunda detaylı bilgi için bkz. Novîçev, A. D. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*. çev. Nabi Dinçer. Ankara: Onur Yayınları.

ticaret hakkını elde etmiştir.²³⁷ Batılı devletler Osmanlı Devleti'nin sanayileşmesinin önüne geçerek, böylece ellerindeki büyük bir pazarı kaybetmek istememişlerdir.²³⁸ Bu dönemde Balkan topraklarının Avrupa ile gittikçe bütünleşmesiyle Rum tüccarlar ticari hayatta başat konuma yükselmişler ve Osmanlı ekonomisi Batı ekonomisine bağımlı olmaya başlamıştır.²³⁹

Osmanlı'da ekonomik geri kalmışlığın bir yansıması da maliye alanında yaşanmış ve Devlet 1875'te dış borçlarını ödeyemediği için moratoryum ilan etmiştir.²⁴⁰ Osmanlı Devleti uzun süre dış borç alımına direnmesine rağmen, ilk olarak 1852'de 50 milyon Frank borç almış ve 1856 Kırım Savaşı'ndan sonra dış borçlanma hızlı bir şekilde artmıştır.²⁴¹ 1852'den 1875'e kadar on altı kez dış borçlanma yoluna giden Osmanlı, borçlarının faizini bile dış borçla kapatma yoluna gitmiş ve nihayetinde 1875'de maliyenin iflasını ilan etmek zorunda kalmıştır.²⁴² Osmanlı maliyesinin iflasını açıklaması sonrasında alacaklarını tahsil etme çabası içine giren Batılı devletler ve sermayedarlar, alacaklarını garanti altına almak için baskı uygulamışlar ve neticesinde Osmanlı Devleti 1881'de Muharrem Kararnamesi'ni ilan etmiş ve Borçlar İdaresi anlamına gelen Düyun-ı Umumiye kurulmuştur.²⁴³ Yönetiminde; İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Bankası temsilcilerinin yer aldığı bu kurum,²⁴⁴ devlet gelirlerinin bir kısmını dış borçlar karşılığında tahsil edecek ve alacaklılara ödeyecektir. Gülten Kazgan'ın ifadesiyle; "Osmanlı böylece politik gücü olan alacaklı devletlerin temsil edildiği bir konsorsiyum karşısında tam bir mali tutsaklığa düşürülmüştür."²⁴⁵ Düyun-ı Umumiye sonrası Osmanlı Devleti'nin yarı-sömürgeleşmesi devam edecek, bazı ülkelere tekel imtiyazları tanınacaktır. 1883'te tütün tekeli bir Fransız şirketine, 1886'da Ereğli kömürleri başka bir

²³⁷ Kazgan, *a.g.e.* 19-20.

²³⁸ Mccarthy, *a.g.e.* 43.

²³⁹ Akın, *a.g.e.* 4.

²⁴⁰ Kazgan, *a.g.e.* 24.

²⁴¹ Çavdar, T. (1970). *Osmanlıların Yarı-sömürge Oluşu*. İstanbul: Ant Yayınları. 40-41.

²⁴² Kazgan, *a.g.e.* 23-24.

²⁴³ Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. (Dokuzuncu baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi. 39-40. Kazgan, *a.g.e.* 27. Düyun-i Umumiye'nin kurulması II. Abdülhamit'in eseri olarak görülür ancak Osmanlı maliyesi zaten Abdülhamit'ten önce çökme emareleri göstermiştir. Küçükömer bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "Üretim güçlerinin tasfiyesiyle eş-anlı olarak ilerleyen batılılaşma hareketleri sonucunda, kaçınılmaz olarak İmparatorluk, Düyunu Umumiye Anlaşması'na sürüklenecekti. Bana göre batılı emperyalistlerin en sert notası karşısında Abdülhamit'in devletin iflasının ilanı olarak kabul edilen meşhur Muharrem Kararnamesi (1881) aslında onun eseri değil, sadece önceden gelen tarihi bir gelişimin, ekonomiyi istila eden emperyalizmin kaçınılmaz sonucudur." Küçükömer, *a.g.e.* 65-69.

²⁴⁴ Ortaylı, *a.g.e.* 40.

²⁴⁵ Kazgan, *a.g.e.* 24.

Fransız şirketine, 1887’de boraks madenleri İngilizlere ve diğer birçok imtiyaz yabancı şirketlere verilmiştir.²⁴⁶

Balta Limanı Antlaşması ve sonrasında Düyun-ı Umumiye’nin faaliyete geçmesiyle birlikte gayrimüslimlerin ekonomik hayatta üstünlük elde etmeleri Müslümanların tepkisine neden olmuştur. Müslüman tebaa genellikle tarım ve küçük el sanatları işlerinde yoğunlaşırken, gayrimüslimler Batılı iş çevreleriyle kurdukları yoğun bağlantılar sayesinde önemli kazanımlar elde etmişler ve sermaye birikimi sağlamışlardır.²⁴⁷ Şerif Mardin, gayrimüslimlerin Batılı girişimcilerle olan bu bağlarını değerlendirirken onlardan “emperyalizmin yordakçıları” olarak bahsetmektedir.²⁴⁸ “Avrupa ile Osmanlı arasındaki ticarete Avrupa devletlerinin Osmanlı azınlıkları ile iş yapmayı tercih etmeye başlamaları, Türk milliyetçiliğinin gelişimini hızlandıran önemli nedenlerden biridir. Osmanlı Türklerinin bu değişen ticaretten azınlıklar kadar fayda sağlayamamaları, azınlıkların ticari başarısına karşı düşmanlık beslemelerine yol açmış ve bu da Türk milliyetçiliğini pekiştirmiştir.”²⁴⁹ Ayrıca azınlıkların elde ettikleri bu üstün konum ve yabancıların Osmanlı’da elde ettikleri ayrıcalıklı ticaret hakları zamanla Türkler’de antiemperyalist bir tutumun da ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁵⁰ 1895 yılında İstanbul’da Düyun-ı Umumiye ve Reji İdaresi’ne karşı doğan tepkiler şöyledir:

Neden Düyun İdaresi ve Reji bizi mahvediyor? Reji tütünümüzü okkası 60 paradan (40 para eşit bir kuruş olduğuna göre 1.5 kuruş) alıp 30 kuruşa satıyor. Her devletin borcu vardır ama sadece bizde Düyun İdaresi var... Neden buraya her gün yüzlerce Avrupalı gelip bizim zararımıza servet yapmakta? Sanki bizim işçilerimiz yokmuş gibi bayındırlık işleri için bize işçi göndermekteler.²⁵¹

Osmanlı’da Müslümanlar tarafından giderek daha fazla hissedilen ekonomik çöküntü, Türk milli sermayedarları yaratma çabasıyla birleşip Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır.²⁵² Her ne kadar Osmanlı’da ticaret vasıtasıyla ekonomik zenginlik

²⁴⁶ Ortaylı, *a.g.e.* 40.

²⁴⁷ Kösoğlu, *a.g.m.* 218.

²⁴⁸ Mardin, Ş. (2008). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*. (On sekizinci baskı). der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları. 87.

²⁴⁹ Göçek, F. M. (2003). “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (İkinci baskı). ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları. 67.

²⁵⁰ Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. (On beşinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 307.

²⁵¹ Kazgan, *a.g.e.* 35. (içinde), Quataert, D. (1987). *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılmı ve Direniş: 1881-1908*. çev. Sabri Tekay. Ankara: Yurt Yayınları.

²⁵² Göçek, *a.g.e.* 68.

elde eden bir grup gayrimüslim ve az sayıda Müslüman olsa da, bu grup Avrupa örneğinde olduğu gibi bir burjuva sınıfı teşkil etmemiş, hiçbir zaman devlet yönetiminde etkin olabilecek siyasal güç ve yetkiye sahip olamamıştır.²⁵³ Engin Oba'ya göre Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliğinin geç bir dönemde ortaya çıkma nedenlerinden birisi de, Avrupa'nın aksine, Osmanlı'da burjuva sınıfının oluşmamış olmasıdır. Avrupa'da milliyetçi hareketler burjuva sınıfının desteğiyle güçlenirken, Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliği bürokrasi ve bir kısım aydın kesim tarafından savunulmuştur.²⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin sanayi alanında Avrupa'nın gerisinde kalması sonucu, toprakları Avrupa sanayisi için bir pazar haline gelirken, ayrıca Avrupa sanayisine hammadde sağlayan bir konumdadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru bu çarpık ilişkinin bilincine varan bazı münevverler, Batı emperyalizmi karşısında milliyetçi bir duruş sergileyeceklerdir. Özellikle Yusuf Akçura bu konu üzerinde çok durmakta ve geri kalmışlığın önüne geçebilmek için Türkler'den oluşan mili bir burjuvazi yaratılması gerektiğini önemle vurgulamaktadır.²⁵⁵ Mehmet Emin Yurdakul'un Türk Derneği dergisinde "*Türklerin Obasında Yahut Sinaat*" başlıklı yazısında Türklerin sanayide geri kalmaları ironik bir şekilde hikâye edilmiştir.²⁵⁶

İkinci Meşrutiyet sonrası ekonomide "Milli İktisat" düşüncesi ortaya atılacaktır. Korumacı bir anlayışı savunan bu paradigmayı; Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Tekin Alp gibi dönemin Türkçüleri savunmuşlar ve düşüncelerini İktisadiyat Mecmuası ve Türk Yurdu dergilerindeki yazılarıyla ortaya koymuşlardır. Ziya Gökalp ve diğer Türkçülerin takındıkları tavır "İngiliz emperyalizmine bir başkaldırma ve tam bağımsızlığa yönelen bir

²⁵³ Feroz, A. (2008). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Yedinci baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları. 32.

²⁵⁴ Oba, *a.g.e.* 41-48.

²⁵⁵ Çakmak, O. Yücel, A. (2002). *Yusuf Akçura*. Ankara: Alternatif Yayınları. 119.

²⁵⁶ Karagöl'de bir yaylada göçebelerin yazın koyunlarını kırmalarından hareketle anlatılan hikâyede bir çocuk annesine: Ana, babamın götürdüğü bu yünleri ne yaparlar? diye sorar. Annesi ise ne bileyim oğul diye cevap verir. Bunun üzerine yazar soruyu şöyle cevaplandırır: "Senin babanın götürdüğü bu yünlerle, biz Osmanlıların başımıza giydığımız fesleri yaparlar, ananın bacın için ısmarladığı şalları yaparlar, sizin yarın obürgün göçeceğiniz kışlağın ovalarında yetişen pamuklarla da yine biz Müslümanların feslerimize sardığımız sarıkları yaparlar, senin sırtına giydiğin gömlekleri yaparlar, kimler yaparlar? Frenkler yaparlar, yabancılar yaparlar oğlum! Onlar bizim toprağımızda yetişen mahsullerimizi bizden yok pahasına satın alırlar; kendi memleketlerine götürürler, fabrikalarında dokurlar ondan sonra yine bize ağırınca altına satarlar. Bunları niçin biz yapmıyoruz öyle mi? Çünkü: Bizler yalnız kılıcımızın hakkıyla geçinmek, fethettiğimiz memleketlerden aldığımız ganimet mallarıyla, haraçlarla yaşamak yolunu tutmuştuk. Hüner ve marifet edinmekten, sınaat ve ticaret ehli olmaktan uzak durmuştuk. Bugün zaman değişmiş, kılıç hakkıyla geçinmek, ganimet malıyla haraçla yaşamak yolları kapanmış olduğu halde biz hala hüner ve marifete, sınaat ve ticarete karşı kayıtsızız." Arai, M. (2008). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. (Dördüncü baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 31.

eylem biçiminde olmuştur.”²⁵⁷ Savunulan temel görüş milli bir burjuvazinin yaratılması yani Türklerin de sermayedar olmasıdır.²⁵⁸ Akçura’ya göre; “Modern devletin temeli burjuva sınıfıdır. Çağdaş refah devletleri, işadamları ve bankerlerin omuzları üzerinde var olur. Türkiye’deki ulusal uyanış Türk burjuvazisinin doğuşunun başlangıcıdır. Türk burjuvazisinin doğal gelişimi, eğer kesintiye uğramaksızın sürerse, Türk devletinin sağlam biçimde kurulmasının garanti edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.”²⁵⁹

Osmanlı’da yaşanan ekonomik geri kalmışlığın sonuçlarından birisi de Balkanlar’da yaşayan gayrimüslim halkın isyan etmesidir. Avrupa ile daha bütünleşik yaşayan bu toplumlar, Osmanlı’nın geri kalmışlığını Anadolu’da ve devletin diğer bölgelerinde yaşayan unsurlardan daha iyi görebilmişler ve neticede bu durum huzursuzluk yaratmıştır. Yaşanan huzursuzluğu giderebilmek amacıyla Tanzimat Fermanı sonrasında bir takım önlemler alınsa da, bu durum bölge halkının isyan etmesine engel olmamıştır. Özellikle 19. yüzyılda angarya uygulamasının kaldırılması gibi tedbirler, 1840’larda ve 1850’lerde Balkan köylülerinin milliyetçilik akımlarının da etkisiyle merkezi devlete karşı çeşitli ayaklanma ve direniş hareketlerine engel olamamıştır.²⁶⁰ Erol Güngör bu durumu açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bir memlekette azınlıkların durumu canlı organizmadaki çürütücü bakterilere benzer. Organizma sağlam olduğu müddetçe bakteriler faaliyet gösteremez; fakat zayıf düştüğü zaman onu yemeye çalışırlar.”²⁶¹

İsmail Gaspıralı’nın sanayileşme sonrası Batı’da ortaya çıkan toplumsal yapıya dair tespitleri önemlidir. Londra ve Paris’ten örnekler veren Gaspıralı, buralarda mutlu bir azınlık grubun sefahat içerisinde yaşarken, halkın büyük bir çoğunluğunun sefalet içerisinde olduğunu ifade eder. Apartmanların alt katlarında havasız, rutubetli ve her türlü pisliğin içerisinde yaşayan insanları örnek gösteren Gaspıralı, Avrupa medeniyetinin görünmeyen yüzünü de açığa çıkartmaktadır. O’na göre Avrupa bilim, ticaret ve sanatta ilerlemiştir ancak medeniyet bunlardan ibaret değildir. Medeniyet ondan faydalanan insanların her birinin refah içerisinde yaşamasıdır ve medeniyetin temeli hakkaniyettir.²⁶² Bu nedenle Gaspıralı, 19. yüzyılda hüküm süren kapitalizmin eşitsizlik anlayışına da itiraz

²⁵⁷ Çavdar, *a.g.e.* 82.

²⁵⁸ Akın *a.g.e.* 142.

²⁵⁹ Ahmad, *a.g.e.* 59.

²⁶⁰ Pamuk, Ş. (1999). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. (Beşinci baskı). İstanbul: K Kitaplığı. 244.

²⁶¹ Güngör, E. (1994). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. (Sekizinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 141.

²⁶² Gaspıralı, *a.g.e.* 66-70.

eder ve Avrupa medeniyetini eleştirir.²⁶³ Avrupa’da yaşanan bu hakkaniyetsiz düzenin İslam dünyası için örnek olmayacağını belirten Gaspıralı, İslam dünyası için yeni bir medeniyet önerir. Avrupa her ne kadar en iyi medeniyet olduğunu iddia etse de, Avrupa medeniyetinin temelinde haksızlık ve eşitsizlik yatar. Avrupa medeniyeti yaşlı bir medeniyettir ve birçok tecrübeye sahiptir. İslam dünyası bu tecrübelerden ders çıkarmalı ve Avrupa’da ne görse onu alıp uygulamaya kalkmamalıdır. Avrupa’dan alınacak eserlerin vicdan ve hakkaniyete uygun olup olmadığına bakılmalı ancak uygun olanlar seçilmelidir.²⁶⁴

19. yüzyıl ve sonrasında yaşanan ekonomik geri kalmışlık, Türkler’de Batı’nın emperyalist politikalarına karşı bir tepki doğururken, milliyetçilik ideolojisinin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Türkler, ekonomik geri kalmışlığın zararlarını göz önüne alarak, milli bir ekonomi yaratmanın da gerekli olduğuna inanmışlar, bunun için de ticaret ve sanayi alanında Türklerin hâkim olması gerektiğine dair bir inanç ortaya çıkmıştır. Türk girişimci yaratmanın zorluklarının görülmesi neticesinde, Türk Milliyetçiliği ideolojisinde bu durum daha sonra devletçilik politikası olarak karşımıza çıkacaktır.

1.2.3. Sosyal ve Kültürel Nedenler

Batı’da Türklere yönelik eserler 19. yüzyıl öncesinde de var olmasına rağmen²⁶⁵ esas olarak, oryantalizm çerçevesinde Türklere yönelik sistemli akademik çalışmalara 19. yüzyılda başlanılmıştır. Türkoloji²⁶⁶ adı altında yapılan bu çalışmalarda Türklerin çok eski bir millet oldukları ve geniş bir alanda hayatlarını devam ettirdikleri üzerinde durulmuş,

²⁶³ “Bir mizan alalım da Avrupa’da göreceklerimizi çekelim. Hesap ve çekiye gelir mi acaba? Roçilt gibi on on beş adamın milyonlarla servetine mi taaccüb edelim, on on beş milyon ahalinin ölümlük iki arşın toprağı olmadığına mı şaşalım. Londra’da bir leydinin, bir Paris hanımının terbiye, letafet ve nezaketine mi hayran olalım; Londra ve Paris sokaklarında vücut ve ırzını müzayedede etmekte olan defter mucibi 150.000 fahişe kadınlara mı dikkat edelim? Bir ineklerinin bizim on inek kadar süt verdiğini mi tahsin kılalım, yüzde doksanının bir ineğe sahip olamadıklarından mı ibret alalım. Milyonlar sarfedip cihati muhtelifede nasraniyete davet ve tergibe mi bakalım, Avrupa’nın kiliseye ve incile imanı kalmadığına mı hayran olalım? Güya hürriyet için yaptıkları muharebeleri mi seyredelim, biçare Alsasoren bakire kızlarının Paris’te elli franga kadar satıldığını mı mizan insafa çekelim.” Seydahmet, K. C. (1997). *Gaspıralı İsmail Bey: Dilde, Fikirde, İşte Birlik*. İstanbul: Avrasya Bir Vakfı Yayınları. 23.

²⁶⁴ Gaspıralı, a.g.e. 71.

²⁶⁵ Batı’da 19. yüzyıl öncesi Türkler hakkında yazılan eserler romantik eserler olup genelde romanlar, seyahatnameler gibi bilimsel değeri olmayan ve genellikle Türkler’in Hristiyanlar karşısındaki üstünlüğünü ve Türk düşmanlığını konu edinen eserler olmuştur. Bu eserler hakkında geniş bilgi için: Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*. (Beşinci baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

²⁶⁶ Hüseyin Namık Orkun Türkoloji’yi şöyle tanımlamaktadır: “Türkoloji ilmi Türklük ilmidir. Türk’ün tarihi, dili, etnografisi, antropolojisi velhasıl her tarafı ile ilmi bir surette uğraşır.” Orkun, H. N. (1977). *Türkçülüğün Tarihi*. (İkinci baskı). Ankara: Kömen Yayınları. 30.

daha çok Türkistan'a yönelik eserler verilmiştir.²⁶⁷ 1700'lerin sonları ve esas olarak 1800'ler ve sonrasında Türklere yönelik çalışmalar artmış ve bu alanda birçok eser verilmiştir. İlk olarak Fransa'da başlayan Türkoloji çalışmaları Oryantalizm olarak adlandırılan Doğu Bilimi çerçevesinde ele alınmış ve Türklerin tarihi, etnik kökeni, kültürel hayatı gibi alanlarda incelemeler yapılmıştır. Türkler'le ilgili bilinen ilk eser bir Fransız yazar olan Josephe De Guignes'in (1721-1800) *Hunlar Moğollar ve Daha Sair Tatarların Tarihi* adlı eseridir.²⁶⁸ Ziya Gökalp bu eserin Türk aydınları arasında büyük bir etki yaptığını ifade etmektedir.²⁶⁹ Daha sonrasında Paris'te Türkoloji kürsüsü kurularak, bu kürsüde Türkçe derslerin yanı sıra Çağatayca, Osmanlı Türkçesi gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır.²⁷⁰

Türkoloji alanında çalışma yapmış bir diğer isim Alman asıllı Julius Klaproth'dur (1783-1835). Başlıca eserleri; *Kafkasya ve Gürcistan'a Seyahat, Asya'nın Tarihi Tablosu, Asya Hakkında Muhtıralar, Uygur Lisan ve Menşei Hakkında Konuşmalar ve Asia Ployglotta'dır*.²⁷¹ Leon Cahun (1841-1900) adlı Fransız Türkolog da 19. yüzyılın son çeyreğinde, Doğu ülkelerinde incelemeler yaparak Türk dili ve edebiyatına yönelik araştırmalar yapmıştır. Yaptığı çalışmaların ürünü olan *Asya Tarihine Giriş* (Introduction a l'Histoire de l'Asie) adlı eseri Türkçülerin önem attıkları eserlerden birisidir.²⁷² Necip Asım, Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş* adlı eserini Türkçe'ye çevirmiş ve *Türklerin ve Moğolların Kökeni* adlı eserini 1896 yılında bastırmıştır. Kitapta öne sürülen tez Türkler ve Moğollar'ın aynı etnik kökenden geldikleridir.²⁷³ Bu çalışmalar, bazı Türkler arasında Türklerin kökenleri ve mirası konusunda gurur duymalarına yol açacak ve milli bir uyanışı destekleyecektir.²⁷⁴

Türkoloji çalışmalarının yoğunluk kazandığı bir diğer ülke de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'dur.²⁷⁵ Yapılan çalışmaları sistematik hale getirmek için Budapeşte

²⁶⁷ Gökalp, Z. (2009). *Türkçülüğün Esasları*. (İkinci baskı). Ankara: Elips Kitap. 10.

²⁶⁸ Orkun, *a.g.e.* 31.

²⁶⁹ Gökalp, *a.g.e.* 10.

²⁷⁰ Karakaş, *a.g.e.* 93.

²⁷¹ Orkun, *a.g.e.* 32.

²⁷² Karakaş, *a.g.e.* 94.

²⁷³ Landau, *a.g.e.* 49.

²⁷⁴ Landau, *a.g.e.* 49-50.

²⁷⁵ Avusturya-Macaristan'da Türkoloji alanında çalışma yapan kişiler arasında: J. Von Hammer, G. Meyer, J. Grunzel, Fr. Von Kraelitz-Greifenharst, P. Wittek, H. Jonsky, H. W. Duda, A. Tietze, A. Boller, O. Blav, J. Schinkuvitsch, M. Bittner, O. Pritsok, Repczky Yanos, Aminus Vambéry, J. Thury, I. Kunos, Zoltan Gonbocz, B. Munkocsi, Hunfalvy Pal, G. Kuun, Vilmos Pröhle, G. Balint, F. Vineze, Gy. Naravesik, G. Fokos, G. Feker bulunmaktadır. Karakaş, *a.g.e.* 95.

Üniversitesi'nde Türkoloji kürsüsü kurulmuştur.²⁷⁶ Kürsünün önde gelenlerinden birisi de Armenius Vambéry'dir (1832-1913). Türkistan ve Macar-Türk kavimleriyle ilgili yaptığı çalışmalarla tanınan Vambéry'nin en önemli iki eseri; *Macar ve Türk-Tatar Dillerinin Lügatçeleri* ve *Bir Sahte Dervişin Asya-ı Vusta'da Seyahati'dir*.²⁷⁷ Macaristan'da ayrıca Turancılık akımı da hayat bulmuş ve *Turan* adlı bir dergi 20. yüzyıl başlarında yayınlanmıştır.²⁷⁸

Fransa, Avusturya ve Macaristan'ın dışında İngiltere, Almanya, Danimarka, Polonya, Finlandiya, Norveç, İsviçre ve Rusya'da da Türkoloji alanında çalışmalar yapılmıştır.²⁷⁹ Özellikle Rusya'da çalışmalar yapan Wilhelm L. Radloff ve Danimarkalı Vilhelm Thomsen'in önemi büyüktür. Radloff ve Thomsen'in 1893'te VIII. yüzyıldan kalma Göktürk Abideleri'ni²⁸⁰ çözmeleri ile Türk terimi siyasi bir anlam kazanmıştır. Bu yazarların Türkler üzerine yaptıkları çalışmalar Türk dünyasında büyük ilgi uyandırmış, Osmanlı Devleti'nde Türkçü çevreler bu yazarları her zaman övgüyle anmışlardır.²⁸¹ Göktürk Abideleri'nin çözülmesiyle birlikte Türklerin İslam öncesi dönemine ait önemli bir kaynak elde edilmiş ve Türklerin tarihi hakkında birincil kaynaktan veriler sağlanmıştır.²⁸²

Türkoloji alanında 19. yüzyılda yapılan bu çalışmaların büyük bir kısmının Türklerin kimlikleri, etnik kökeni ve dilleri üzerine yapılmasının sonucu, Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişmesine katkı sağlaması ve Türk milliyetçisi ilk düşünürlerin bu çalışmalardan faydalanarak Türk milletini tanımlarken elde edilen bulgulardan yararlanmalarıdır. "Başlangıçta Türkoloji çalışmalarının Osmanlı aydınlarına etkileri çok sınırlıdır. Etkilenen aydınların da konuya ilgisi yüzeysel olmuştur. Süreç içerisinde bu çalışmalar Türklük bilincinin oluşmasında Türk aydınları üzerinde etkisini hissettirmiştir."²⁸³

²⁷⁶ Karakaş, *a.g.e.* 94.

²⁷⁷ Kushner, D. (1977). *The Rise of Turkish Nationalism: 1876-1908*. Londra: Frank Cass. 10. Söz konusu kitap Türkiye'de yayınlanmıştır: Vambéry, A. (1993). *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*. yay. haz. Ahmet Özalp. İstanbul: Ses Yayınları.

²⁷⁸ Karakaş, *a.g.e.* 96.

²⁷⁹ Karakaş *a.g.e.* 98-99.

²⁸⁰ Abidelerin tam metni için bkz. Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Hisar Neşriyat.

²⁸¹ Akın, *a.g.e.* 22.

²⁸² Karakaş, *a.g.e.* 101.

²⁸³ Karakaş, *a.g.e.* 158.

İşgal altında hayatlarını devam ettirmek zorunda kalan Rusya Türkleri'nde de kültürel alanda yapılan çalışmalar Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle Kırım, Kazan ve Bakü'de yapılan çalışmalar bu süreçte etkindir. Rus Çarlığı'nda yaşanan sermaye birikiminin etkisi Türkler'de de görülmüş, Türkler arasından varlıklı bir kesim ortaya çıkmış ve Türk milliyetçiliği hareketine maddi olarak destek sağlamışlardır.²⁸⁴ Rus okullarında aldıkları modern eğitim sayesinde, Batı dünyasında ortaya çıkan fikir hareketlerinden de haberdar olan Rusya Türkleri'nde, Türk milliyetçiliği 19. yüzyılın ikinci yarısında hayat bulmaya başlamış, sade Türkçe'ye dayanan bir edebiyat dilinin geliştirilmesi ve eğitim reformu gündeme gelmiştir.²⁸⁵ Rus Çarlığı'nın baskıları ve Ruslaştırma politikasına karşı doğan tepki sonucu ortaya çıkan Türkçülük akımı, başlangıçta kendi benliğini koruma ve kimliğine sahip çıkma amacına yönelik olarak ortaya çıkarken,²⁸⁶ sonrasında siyasi bağımsızlık fikri de Rusya Türkleri arasında yayılmaya başlamıştır. İslamiyet, Rusya Türkleri arasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkler din birliğini de Türk milliyetçiliğinin bir boyutu olarak ele almışlardır.²⁸⁷

Nadir Devlet, Rus Çarlığında milli şuurun ve Türk Birliği fikrinin doğmasına öncülük eden, bu uğurda çalışan bir hayli kimse gösterilebileceğini ifade etmektedir. Bu kişiler İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura başta olmak üzere; Abdünnasır Mercani, Şihabettin Mercani, İbrahim Halfin, Hüseyin Fayızhani, Kayyum Nasırı, Abbas Kulı Ağa Bakıhanlı, Hacı Seyyid Azim Şirvani, Hasan Melikzade Zerdabi, Çokan Velihan Cengizoglu, İbrahim Altınсарın, Abay Kunanbay, Ahmed Daniş, Münevver Kari, Mahmud Behbudi, Abdürreşid İbrahim, Ali Hüseyinzade (Turan), Ali Merdan Topçubaşı, Ahmed Ağayev (Ağaoğlu)'dir.²⁸⁸ Bu kişilerin eğitim, sanat, kültür ve en nihayetinde siyasi alanda yapmış oldukları çalışmalar neticesinde Rusya Türkleri arasında Türk milliyetçiliği şuuru Osmanlı Türklerinden önce belirmeye başlamıştır. Rusya Türklüğü, modernleşmiş yarı Doğulu bir toplum içinde bulunması nedeniyle laik bir anlayışla Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlamıştır.²⁸⁹ Rus Çarlığının baskı ve asimilasyon politikalarına maruz

²⁸⁴ Akın, *a.g.e.* 223-224.

²⁸⁵ Öğün, *a.g.e.* 117-118.

²⁸⁶ Karakaş, *a.g.e.* 151.

²⁸⁷ Oba, *a.g.e.* 23.

²⁸⁸ Devlet, *Rusya Türklerinde...* 154-155.

²⁸⁹ Ortaylı, *a.g.e.* 29.

kalan Rusya Türklerinde milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla birlikte Türk Birlikçi bir akım da doğacaktır.²⁹⁰

Osmanlı Devleti dışındaki kültürel alanda yapılan çalışmaların yoğunlaştığı merkezlerden bir tanesi Kırım'dır. Kırım'da ön plana çıkan isim İsmail Gaspıralı'dır (1851-1914). "Dilde, fikirde, işte birlik" parolasıyla çıkardığı Tercüman Gazetesi ve modern eğitim sistemine uygun olarak kurduğu Usul-i Cedid okulları sayesinde Kırım Türkleri arasında milli bilincin uyanmasına katkı sağlamış, etkilerini Kırım dışında Türklerin yaşadığı diğer coğrafyalarda da göstermiştir.²⁹¹ Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Rus Çarlığı hâkimiyetine geçmesinden yaklaşık yüz yıl sonra yaşamış olan İsmail Gaspıralı, Rusya Türklüğünün kültür ve dillerini kaybederek yok olmalarının önüne geçmek için ömrünü Türkçülüğe adanmıştır.²⁹² Gaspıralı, Rus Çarlığı hâkimiyeti altında bulunan Kırım'da faaliyetlerini yürütmesi bakımından, daima temkinli davranmış ve siyasi bağımsızlığı öne çıkarmaktan ziyade, millet bilincinin oluşmasında en büyük etken olan kültürün ve dilin korunmasına, geliştirilmesine önem vermiştir. Rusların Türklere karşı uyguladığı Ruslaştırma politikalarının,²⁹³ Türklerin yok olmasına yol açacağı bilinciyle Gaspıralı, Rusya Türklerini birleştirmek amacıyla faaliyetlerde bulunmuştur. "Dilde, işte, fikirde birlik" şeklinde formüle ettiği görüşlerini hayata geçirmek için eğitim ve kültür alanlarında faaliyet göstererek, Rusya Türkleri arasında milli bilincin uyandırılması için gayret sarf etmiştir. Gaspıralı, Osmanlı Türklerinde milliyetçilik duygusunun zayıf olduğu bir dönemde milli bilince sahiptir. Gaspıralı'daki Türklük bilincini şu ifadesinde açık bir biçimde görmek mümkündür:

Siyasi inanç ve görüşümün esası 'Türkoğlu Türk' olduğumdur. Önce Türk olmadıkça ne aristokrat olurum ne demokrat. Ne halkçılardan olurum ne sosyalistlerden. Eğer bana 'Halin bedbahttır, Türklük yani kavmiyet, milliyet fikrini bırak da saadete nail ol' deseler, bu yüzden gelecek saadete, bedbahtlığı tercih ederim, ben, ben olmamak ne aklıma uyar ne vicdanıma yatar.²⁹⁴

Gaspıralı'nın Türk olduğunu kesin ifadelerle vurgulamasının nedeni, Rusya Müslümanları için kullanılan Tatar kelimesine tepki göstermesinden kaynaklanmaktadır.

²⁹⁰ Landau, *a.g.e.* 19.

²⁹¹ Öğün, *a.g.e.* 118.

²⁹² Devlet, *a.g.e.* 76.

²⁹³ Zahidullin, I. K. (2004). "İsmail Gaspıralı ve Çarlık Hükümetinin Ruslaştırma Siyaseti". (içinde); *İsmail Bey Gaspıralı İçin*. Ed. Hakan Kırımlı, Ankara: Kırım Türkleri Yardımlaşma Derneği Yayınları. 31.

²⁹⁴ Gaspıralı, İ. (2004). *Seçilmiş Eserleri-II: Fikri Eserleri*. Yay. Haz. Yavuz Akpınar, İstanbul: Ötüken Neşriyat. 332.

Gaspıralı Tatar diye bir milletin olmadığını dile getirmiş ve Tatar diye anılanların aslında Türk olduklarını ifade etmiştir.²⁹⁵ Rus Çarlığı, işgal ettiği bölgelerde yaşayan Türklerin birlik olması halinde, Türkleri elde tutamayacağını bildiği için, Türkleri farklı adlar altında çeşitli milletlere bölmeye çalışmıştır. Rus Çarlığı, Türkler'e; Tatar, Kırgız, Kazak, Azeri, Özbek, Türkmen, Başkurt gibi isimler vererek yıllardır asimile edemediği Türk milletini bu şekilde yok etmeye çalışmıştır.²⁹⁶ Gaspıralı'ya göre Tatar, Kırgız, Kazak ve diğer tüm unsurlar Türk'tür.²⁹⁷

Kendisine ait bir millet tanımı olmamakla birlikte, Türkler'in kimler olduğunu ifade ederken kurduğu cümlelerden millet anlayışının; tarih, kültür, dil ve din esasına dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin şartlarını dikkatle değerlendiren Gaspıralı, milliyetçiliğin önemini kavramıştır. Gaspıralı'ya göre: "Bugün de zaman karışıklığı ile, 'milliyet ve milliyetçilik' biraz dalda ve taldada kalmış gibi görünür ise de bu hal muvakkattir. Var olan ve var olacak milleti setredemeyecektir."²⁹⁸ Milliyetçiliğin 19. yüzyılda yükselişini iyi analiz eden Gaspıralı, ayrıca gelecekte de milletlerin geçmişte olduğu gibi var olacaklarını ifade eder; "Cümlemizin gece gündüz tekrar ve tekrar edeceğimiz söz: Var idi, vardır, var olacaktır millet."²⁹⁹

Gaspıralı'nın önemle üzerinde durduğu konu dildir. Bütün dünya Türklüğü arasında bir dil birliği oluşturulması gerekliliğine inanmış ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Tercüman Gazetesi vasıtasıyla ortak bir Türkçe etrafında tüm Türkleri bir araya getirmek, Gaspıralı'nın temel gayesidir. Bu nedenle gazetesinde ortak dil olarak İstanbul şivesini tercih eden Gaspıralı, Türkçe'nin en gelişmiş ve kullanışlı şivesi olarak İstanbul şivesini kabul eder. Yalnız, İstanbul şivesi de sadeleştirilmeli, ağdalı ibareler atılarak tüm Türklerin anlayabileceği bir hale getirilmelidir. Dilde sadeleşmeyi savunan Gaspıralı'nın bu öncü hareketi, daha sonra Osmanlı Türkleri için de ilham kaynağı olacak, dil inkılabına kadar uzanan bir süreç başlayacaktır.

²⁹⁵ Arıkan, S. (2006). *Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri İşleri Tavsiyeleri ve Haberleri I*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. 535-537.

²⁹⁶ Hablemitoğlu, N. (2004). *Gaspıralı İsmail*. İstanbul: Bir Harf Yayınları. 10.

²⁹⁷ "Dil, lisan itibarıyla Şarki Sibirya'nın Yakutları, Sibirya Türkleri, Baraba, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Başkurt, Nogay, Kazanlı, Kumuk, Uygur, Özbek, Tarançı, Sart, Azerbaycan ve Osmanlı namları ile maruf taifeler, Uruğlar hep Türk dili söyleşirler, hep Türk'türler. Rusya' ya tabi bulunan Türklere 'Tatar' lakabı verilmiş ise de bu bir isnaddır, hatadır. Rusların 'Tatar' ve Buharalıların 'Nogay' tesmiye ettikleri halklar hakikat-i halde Türk'tür." Yüksel, Z. (2003). "Gaspıralı ve Dil Birliği". *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. yay. haz. Dündar Karaca. Ankara: Türksoy Yayınları. 31-32.

²⁹⁸ Arıkan, *a.g.e.* 132.

²⁹⁹ Arıkan, *a.g.e.* 132.

Türk şiveleri arasındaki benzerlikler ustaca işlenebilirse, ortak bir Türk dili oluşturmak mümkündür. Bu görevi yerine getirebilmek amacıyla çıkarılan Tercüman Gazetesi, dil birliğini tam olarak sağlayamasa da, Türkler’de milliyetçilik bilincinin oluşmasının önünü açmıştır. Tercüman gazetesinin önemini vurgulayan Akçura, bu gazete sayesinde Türkler’de milliyetçilik bilincinin oluşmaya başladığını ifade ederek, Gaspıralı’nın bu faaliyetini takdir eder:

“Zannımca bütün Türklük görüşünü ilk evvel meydana çıkaran, eski Kırım Hanlıklarının bugün terk edilmiş ve unutulmuş, adeta dünyadan arı ve uzak gibi yaşayan küçük başkentlerinde haftada bir defa yayınlanan ufacık bir gazete olmuştur. 30 yıl önce Bahçesaray’da çıkmaya başlayan bu küçük gazete Tercüman’dır. Tercüman’ın yazar ve yayıncısı ise Kırım Mirzalarından Gaspıralı İsmail Bey’dir. İsmail Bey bütün Türk âlemini göz önünde tutarak, ona göre çalıştı. Tercüman’a göre Kazan Tatarı, Orta Asya Sartları, Tarancıları filan yoktur; bir dine inanan, bir dille konuşan ‘Türkler’ vardır.”³⁰⁰

Gaspıralı, birlik fikrini savunurken siyasi bir birliktelikten ziyade dil ve kültür birliğini savunmuştur. O’na göre Türkler ayrı devletler şeklinde yaşayabilir ancak dil ve kültür bir olmalıdır. Aksi takdirde bu büyük millet yok olabilir.³⁰¹ Siyasi bağımsızlık için mücadele edilmesi gerektiğini söyleyenlere verdiği cevap, dönemin koşulları açısından rasyoneldir: “Bize yasak olan bazı fikirler vardır. Bunları gelecek kuşaklara bırakalım; biz önce manevi birliği sağlayalım, dillerimizi birleştirelim. Siyasi birliği başkaları düşünsün.”³⁰²

Siyasi birlikteliğin oluşması için öncelikli olarak Türkler arasında ortak bir milliyet anlayışının gelişmesi gerektiğini düşünen Gaspıralı, zamansız bu tür söylemlere girişmenin yapacakları çalışmaların da önüne geçeceğinin farkındadır. Nitekim kapalı oturumlarda bu konuya değinerek, “...erişilmesi güç birlikleri bayrak edinmek, mümkün olan birliklerin altyapısını gerçekleştirebilmenin de altyapısını tehlikeye atardı. Kaldı ki, o altyapı olmaksızın daha ilerisi zaten olmazdı”³⁰³ görüşünü savunmuş ve gelecek nesiller için

³⁰⁰ Akçura, *Türkçülük...* 92.

³⁰¹ Ortaylı, İ. (1968). *Çarlık Rusyasında Türkçülük Hareketleri ve Gaspıralı İsmail Bey*. Ankara: Anadolu Matbaası. 17.

³⁰² Akçalı, P. (2003). “Türk Kimliğinin İki Öncü İsmi: İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp”. *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. yay. haz. Dünder Karaca. Ankara: Türksoy Yayınları. 13.

³⁰³ Kırımlı, H. (2003). “İsmail Bey Gaspıralı ve Birlik Kavramı Üzerine”. *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. yay. haz. Dünder Karaca. Ankara: Türksoy Yayınları. 22.

altyapı hazırlamanın gayreti içerisine girmiştir. Gaspıralı'da, dil birlikteliğinin Türkler arasında sağlanması sonrasında siyasi birliktelik için toplumsal ve kültürel zeminin oluşacağı inancı vardır.³⁰⁴ O gelecekte bir gün Türkler arasında birliktelik olacağı inancını taşımış ve bu yönde çalışılması gerektiğine inanmıştır.³⁰⁵

Gaspıralı'ya göre milletlerin siyasi bağımsızlık elde edebilmeleri için eğitilmiş olmaları ve olgunlaşmaları şarttır. Rus Çarlığında esaret altında yaşayan Türklerin siyasi bağımsızlığı için şartların olgunlaşması gerektiğine inanmaktadır.³⁰⁶ İlber Ortaylı, İsmail Gaspıralı'nın Rus Çarlığında başlattığı Türkçülüğü "... milletimizi kurtarmayı, kültürümüzü diriltmeyi ve hürriyetimizi hak etmeyi öngören bir akımdı. 19. yüzyıl milliyetçi akımları içinde modernleşmeyi, hürriyet ve bağımsızlığı, sosyal adaleti ve kültür birliğini öngören, yegane realist, ilmi, beşeri ve ilerici akımdı"³⁰⁷ şeklinde ifade etmektedir. Gaspıralı, millet fikrinin uyanmadığı toplumların gelişemeyeceğini ve milletin zihniyeti değişmedikçe de medeniyet yolunda mesafe kat edilemeyeceğini savunmuştur.³⁰⁸

Kazan'da yoğunlaşan Tatar Türklerinin elde ettikleri ticari kazançlar sonrasında ortaya Tatar burjuvazisi olarak adlandırılabilir zengin bir kesim çıkmış ve Türkçülük bu grup tarafından desteklenmiştir. Rusya'da dağınık halde yaşamakta olan Türk grupları arasında iletişimin kolaylıkla sağlanabilmesi amacıyla Tatar burjuvazisinin ilk hedefi tüm Türklerin anlaşabilecekleri ortak bir Türkçe etrafında Türkleri bir araya getirmek olmuştur.³⁰⁹ Tatar Türkleri arasında Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlayanlar arasında: Abdulnasır Kursavi (1775-1813), Şehabettin Mercani (1815-1889), filoloji üzerine yaptığı çalışmalarıyla ünlü Abdülkayyum Nasırı (1824-1907), Hüseyin Feitskani (1815-1889), Alimcan Barudi, Yusuf Akçura (1876-1935) ve Sadi Maksudi Arsal (1880-1957) gibi düşünürler bulunmaktadır. İlk olarak Kazan tarihini Kazan Türkçesi'yle yazarak, dini birliktelikten ziyade Türk milletinin varlığını dile getiren kişi Şehabettin Mercani olmuştur.³¹⁰

³⁰⁴ Yaman, E. (2002). *İsmail Gaspıralı ve Ortak Türkçe*. Ankara: Alternatif Yayınları. 38.

³⁰⁵ Arıkan, *a.g.e.* 436-437.

³⁰⁶ Hablemitoğlu, *a.g.e.* 31.

³⁰⁷ Ortaylı, *a.g.e.* 9.

³⁰⁸ Hablemitoğlu, *a.g.e.* 33.

³⁰⁹ Landau, *a.g.e.* 19-20.

³¹⁰ Karakaş, *a.g.e.* 147.

Kazan’da doğup sonrasında Osmanlı Devleti’ne göç etmiş olan Yusuf Akçura Türkçülük konusunda önemli çalışmalara imza atmıştır. Akçura’ya göre Rus Çarlığında yaşayan Müslümanlar Tatar diye bilinmelerine rağmen Türk’tür. Tatar kelimesinin bilimsel ve tarihi bir kavram olmadığını belirten Akçura, kelimenin askeri bir kavram olduğunu belirtir. Tatar kelimesinin, Cengiz Han’ın ordularından kalma bir kavram olduğunu, Cengiz Han’ın ordularının da Türk olması nedeniyle Tatarların Türk olduklarının tartışmasız olduğunu ifade eder. Rus Çarlığında yaşayan diğer Müslüman topluluklar da Türk’tür.³¹¹

Akçura’ya göre Müslümanlara ve dolayısıyla Türklere milliyet fikri Batı’dan geçmiştir. Avrupa; bilim, sanat, ticaret ve sanayide ilerledikçe, milliyetçilik de Avrupa toplumlarında gelişmiştir. Ancak Türk kavimlerinde 19. yüzyıldan önce de milliyetçi eğilimleri görmek mümkündür. Milliyetçiliğin temelinde, diğer kavimler karşısında kendi menfaatlerini korumak amacıyla kavimlerin dayanışma içerisine girmesi ve kendi kavimlerini diğer kavimlerden üstün görmesi anlayışı yatar. Bu anlayış ise Türk kavimlerinde her zaman mevcuttur.³¹² Milliyetçilik aşamasında ise kavimlerden oluşan topluluklar daha büyük bir grup olan milleti oluştururlar ve milletleşme süreci de önce Batı’daki kavimlerde ortaya çıkmıştır. Avrupa’da 15. yüzyıldan başlanılarak milliyet konusu işlenmeye başlanmış ve nihayetinde 19. yüzyılda bugün anlaşılan anlamda Avrupa milletleri ortaya çıkmıştır. Avrupa’daki milliyet anlayışının içeriği ise şudur: “Bir milleti teşkil etmiş olan insan toplulukları, müstakil bir devlet halinde teşkilatlanarak yaşamak hakkına haizdirler.”³¹³

Akçura’ya göre, Batı karşısında geri kaldığını gören Müslümanlar, Batı’ya yetişmek için 19. yüzyıldan itibaren Batı’dan her türlü fikrin yanında, milliyet fikrini de almışlardır. Milliyet fikrinden önce Müslümanlar’da kavmiyet bilinci zaten mevcuttur. Kavmiyet bilincinin Müslümanlar’da olması milliyetçilik fikrinin de kolay yayılmasını sağlamıştır. Milliyetçilik fikrinin Müslüman toplumlarda başarılı olmaması içinse hiçbir neden

³¹¹ “Rusya’da oturan Müslümanlar Türkoğlu Türk’türler. Hepsinin lisani birdir, Türkçe’dir. Ancak ehemmiyetsiz bazı şive farkları vardır. Bir Kazan Tatar’ı Kırgızlar arasına giderse ilk gününden itibaren pek kolay konuşup anlaşılabilir. Türkistan’dan gelen bir Sart, hiç zahmetsiz bizimle sohbet eder. Nitekim, geçen sene Buhara Emiri ile tercümanlıktan konuşabildim. Hâsılı Rusya Müslümanları, dince hep Müslüman, cins olarak hep Türk’tür.” Arıkan, *a.g.e.* 515.

³¹² Akçura, Y. (1981). *Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 3-4.

³¹³ Akçura, *a.g.e.* 4.

yoktur.³¹⁴ Türkler’de ise durum biraz daha farklıdır. Türklerin geçmişi eskilere dayanmaktadır ve İslamiyet öncesi Türkler’de medeniyet seviyesi yüksektir. Göktürk Abidelerinden anlaşılacağı üzere Türklerin varlığı VIII. yüzyılda mevcuttur ve o dönemde Türklerin medeniyet seviyeleri, Abidelerde kullanılan dilin mükemmelliğinden ve içerisinde barındırdığı fikirlerden anlaşılmaktadır. Türkler’de bu açıdan milletleşme aşamasında ileri bir durum söz konusudur.³¹⁵

Cafer Seydahmet, Yusuf Akçura’nın Türkçülüğü hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bütün Türklerin, milliyetçiliğin kuvvetini anlamalarında, milli mefkureyi, Türkçülüğü bulmalarında, kültürde ve siyasi hayatlarında bunun tatbikine geçmelerinde hiç kimse Yusuf Bey kadar müessir olmamıştır.”³¹⁶ Akçura’da, milliyetçilik fikrinin gelişmesi Fransa’daki eğitim yılları sürecinde oluşmuştur. Milliyetçilik fikrinin en canlı yaşatıldığı yer olan Fransa’da, Batı’daki farklı milliyetçilik anlayışlarını kavramış, Fransız, Alman ve İtalyan milliyetçiliklerinin sentezini yaparak, kendi milliyetçilik anlayışını ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti’nin kurtuluşunu Türkçülük siyasetinde gören Akçura, Osmanlıcılığı savunanları eleştirerek bu akımın Osmanlı’da birliği sağlayamayacağını, ilk yazılarında dile getirmeye başlamıştır.³¹⁷

Akçura, Fransa dönüşü Rusya’da kaleme aldığı ünlü *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesinde Osmanlıcılığın artık nasıl uygulanamayacak bir siyaset olduğunu etraflıca işlemiştir. Bu makale sonrasında Türk yazınında Osmanlıcılık-Türkçülük konusunda konunun taraftarları arasında hararetli bir tartışma başlamıştır. Özellikle Ali Kemal ve Süleyman Nazif Türkçülüğü ateşli bir şekilde eleştirmişler ve karşı çıkmışlardır.³¹⁸ Makalede Akçura, dönemin üç önemli siyasi akımı olan; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğü ele almış ve bu siyasi akımların olumlu ve olumsuz yanlarını, uygulanabilirliklerini etraflıca tartışmıştır. Akçura’ya göre, artık Osmanlıcılık siyasetini izlemek imkânsızdır.³¹⁹ İslamcılık ve Türkçülük konusunda ise kesin bir yargıya varamayan Akçura, İslam’ın halen

³¹⁴ Georgeon, F. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*. (Dördüncü baskı). çev. Alev Er. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 171-172. (içinde) Yusuf Akçura, “Şark’ta Milliyet Fikri” 23-24.

³¹⁵ Arıkan, *a.g.e.* 515.

³¹⁶ Temir, A. (1987). *Yusuf Akçura*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 68-69.

³¹⁷ “Fikr-i millinin bu kadar inkişafından ve muhtelif milliyetler arasında ve özellikle iki din arasında bu derece düşmanlığın ortaya çıkmasından sonra, İmparatorluğun muhtelif unsurlarını birleştirerek ve uzlaştırarak ondan bir millet meydana getirmek mümkün değildir.” Akçura, *Türkçülük...* 156.

³¹⁸ Çalen, M. K. (2017). *Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 70-110.

³¹⁹ Akçura, Y. (2008). *Üç Tarz-ı Siyaset*. (Üçüncü baskı). Ankara: Lotus Yayınevi. 54.

çok güçlü olmasına ve insanları bir arada tutacak güce sahip olmasına rağmen, dış engellerin İslamcılık siyasetine mani olacağını iddia etmiştir. Çünkü İslam ülkelerinin büyük çoğunluğu Hristiyan devletlerin hâkimiyeti altındadır ve bu güçlü devletlerin İslamcılık siyasetine mani olacaklarını ifade eder: “Binaenaleyh, zamanımızda en kuvvetli İslam devleti olan Osmanlı Devleti’nin bile ciddi bir surette İslam birliği siyasetini takibe kalkışmasına, belki de muvaffakiyetle, karşı koyarlar.”³²⁰ Son olarak Türkçülük siyasetine değinen Akçura, Türkçüğün daha yeni yeni ortaya çıkan ve güçlenen bir siyaset olduğunu ifade ettikten sonra, Türkçülük siyasetinin izlenmesindeki faydaları şu şekilde ifade eder:

Dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa’nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafaza edebilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı. Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya’nın sarılar âlemine yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktır.³²¹

Osmanlı Devleti için Türkçülük siyasetinin İslamcılıktan daha elverişli olduğunu ifade eden Akçura, Türkçülük siyasetinin karşısında tek engel olarak Rus Çarlığını göstermektedir. Dünya Türklüğünün sadece Rus hâkimiyeti altında olması nedeniyle, İslamcılığa nazaran Türkçülük siyasetinin takibi daha kolay olacaktır. Rus Çarlığını Türkçülüğün karşısındaki en büyük engel olarak göstermesinin nedeni ise Rusya Türkleridir. Akçura’ya göre Türkçülük Osmanlı Devleti’nin sınırlarıyla belirlenemez: “Türklük siyaseti de, tıpkı İslam siyaseti gibi umumidir; hudud-ı Osmaniye ile mahdud değildir, binaenaleyh, kürenin Türkler ile meskûn diğer nukâtına göz atmak iktiza eder.”³²²

Yusuf Akçura’ya göre Osmanlı Türklerinde milliyetçilik bilinci, ilk olarak Batı ile temas halinde olan kişiler arasında doğmaya başlamıştır. Osmanlı Türklerindeki Türkçülük çalışmalarını çeşitli dönemlere ayıran Akçura, Türkçülüğün ilk faal dönemi olarak, Tanzimat sonrası dönemde bazı yazarların Türk dili üzerine yaptıkları çalışmalar üzerinde durmuştur. Bu yazarların, Türk, Türklük, Türk Milleti, Türk Milliyeti gibi kavramları kullanmasalar bile, milli edebiyatın gelişmesinde, adını koymadan Türkçülüğe hizmet

³²⁰ Akçura, *a.g.e.* 58.

³²¹ Akçura, *a.g.e.* 59.

³²² Akçura, *a.g.e.* 43.

ettiklerini belirtmiştir.³²³ Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Mustafa Celaleddin Paşa gibi, dil üzerinde çalışmaları olan bazı yazarları örnek vermiş ve bunların ortak özelliği olarak Türk dilinin gelişmesine yapmış oldukları katkıları ifade etmiştir. Bu nedenle Türkçülüğün ilk faal dönemi olarak 1865 ve 1870 yılları arasını göstermiştir.³²⁴

Türkçülüğün ikinci faal dönemi olarak 1876-1880 yılları arasını gösteren Akçura, bu dönemde Türkçülük çalışmalarının sadece dil alanında değil, tarih, eğitim ve siyaset alanlarında da faal olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde öne çıkan isimler ise Süleyman Paşa, Özbekler Şeyhi Süleyman Efendi, Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'dır. Türkçülüğün üçüncü faal dönemi ise 1897 ile 1900 yılları arasındır. Bu dönemde yayın yapan Türkçüler; Şemseddin Sami Bey, Necip Asım Bey, Veled Çelebi, Bursalı Tahir Bey, Raifpaşazade Mehmet Fuat Bey, Ahmet Hikmet Bey, Şair Emin Bey, Tunalı Hilmi Bey, Ahmet Cevdet Bey, Emrullah Efendi ve Necip Bey'dir.³²⁵ Bu dönemin özelliği, artık açıkça Türk milliyetçiliğinin işlenmeye başlamasıdır. Siyasi Türkçüler için ayrıca bir bölüm açan Akçura, siyasi Türkçüleri; Tunalı Hilmi, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey olarak sıralar. En nihayetinde Türkçülüğün teşkilatlanma dönemine değinen Akçura, Türkçülüğün teşkilatlanmasında, Türk Yurdu, Türk Ocağı, Genç Kalemler dergisini sayar ve bu dönemde teşkilatlanmada emeği geçen diğer yazarlar olarak Hamdullah Suphi ve Ziya Gökalp'i sıralar. Cumhuriyet dönemine geldiğinde Türkçülerin, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarak hedefini gerçekleştirdiklerini ifade eder.³²⁶

Akçura, Türkçülerin örgütlenme döneminde de aktif görevde bulunmuştur. Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı'nın kuruluşunda yer almıştır. Türkçülük akımının ilk kurumsallaşmış teşkilatları olan bu kuruluşlarda yapılan faaliyetlerle, topluma Türk milliyetçiliği bilinci aşılanmaya çalışılmıştır. 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Mecmuası'nın programını, Akçura yazmış ve programda Türkçülük adına yapılabilecek faaliyetleri sıralamıştır. Bütün Türk dünyası arasında kültür ve dil birliği amacına hizmet edecek olan bu mecmua, Akçura'nın deyişiyle *Tercüman Gazetesi'nin* küçük kardeşidir.³²⁷ 1912 yılında Türk Ocağı'nın kurulmasında da öncü rol oynayan Akçura, bu

³²³ Akçura, *Türkçülük...* 37.

³²⁴ Akçura, *a.g.e.* 49.

³²⁵ Akçura, *a.g.e.* 99.

³²⁶ Akçura, *a.g.e.* 219.

³²⁷ Georgeon, *a.g.e.* 70.

derneğin amacının da Türklük bilincini geliştirmek olduğunu ifade eder. Dernek tüzüğü'nün ikinci maddesi şöyledir: “Cemiyetin maksadı, İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin ilerleme ve yükselmesiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.”³²⁸ Bir başka yerde ise Akçura, Türk Ocağı'nın amacını şöyle açıklar: “Türk Ocakları'nın ilk işi, Türk'e Türklüğünü anlatmaktır. Türk'e Türk olduğunu anlatmak demek, onun harsını kafasına yerleştirmek, onu Türklükle iftihar edecek bir hale getirmek, onu sanat ve iktisat itibariyle yükseltmek demektir. Eğer Türk kuvvetli olursa mukabil temsil kendi kendine başlar.”³²⁹

Gerek Türk Yurdu'nda yazdığı yazılarıyla ve gerekse Türk Ocağı'ndaki etkinlikleriyle bütün dünya Türklüğü'nün birliğini savunan Akçura, I. Dünya Savaşı yıllarında da Rus Çarlığı'nda esir düşen Türkler'in geri alınması için görevlendirilen Kızılay heyetinde yer almış ve görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Rus Çarlığı'nda gerçekleşen ihtilal sonrası, Rusya Türklüğü'ne artık bağımsızlıktan ziyade kültürel haklarını korumalarını telkin etmeye başlamıştır. 1919 yılında verdiği bir konferansta Türkçülüğü; *Demokratik Türkçülük* ve *Emperyalist Türkçülük* diye ikiye ayıran Akçura; Demokratik Türkçülüğü; milliyet esasını, her millet için bir hak olarak telakki eden ve Türkler için talep ettiği bu hakkı, diğer milletlere de aynı hak olarak tanıyan bir Türkçülük olarak tanımlamıştır. Emperyalist Türkçülüğü ise; “ekser Avrupa nasyonalistlerine benzeyen, mücerred hakka değil, sırf kendi kuvvetlerini artırmaya taraftar olan milliyetçilik anlayışı” olarak tanımlamıştır.³³⁰ Kendisini demokratik Türkçü olarak tanımlayan Akçura, emperyalist Türkçülüğe karşı çıkmaktadır:

Efendiler, Türklerin taarruzi imperyalist milliyetçiliği hatadır. Bugün bu sözleri söyleyen, eline kalem aldığı, mektebde, medresede veya böyle bir serbest kürsüde söz söylemeye başladığı andan beri daima demokratik Türkçülüğü müdafaa etmiştir. Bundan sonra, vekayi'in verdiği derslerden ibret alarak, bu esası daha ziyade katıyetle müdafaa edecektir.³³¹

Mili Mücadele yıllarında Ankara Hükümeti ile birlikte hareket ederek, Türk Kurtuluş Savaşı'nda aktif görev alan Akçura, milli devlet esasına dayalı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türkçülerin, amaçlarını gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir:

³²⁸ Akçura, *a.g.e.* 194.

³²⁹ Şenoğlu, *a.g.e.* 64.

³³⁰ Georgeon, *a.g.e.* 173-174, içinde, Yusuf Akçura, “Cihan Harbi'nde İştirakimiz ve İstikbalimiz” Siyaset ve İktisat, 1919.

³³¹ Akçura, *a.g.m.* 174.

Türkiye Cumhuriyeti'nin başta Büyük Millet Meclisi Hükümeti namıyla, sonra hakiki adıyla kurulması, Türk milliyetçiliği açısından Türkçülük idealinin gerçekleşmesi demektir. Çoğu Türkçülerin belki hayatlarında gerçekleşeceğini ümit bile edemedikleri ideal, bir Türk dehasının kudretiyle bir gerçek olmuştur, milli Türk devleti kurulmuştur.³³²

Akçura'ya göre çağdaş bir devlet, milli olmalıdır ve bu devletin en önemli birimi de millettir: “Çağdaş bir devletin en önemli unsuru olan millet, türdeşdir: Çoğunlukla aynı dili konuşur; fertlerin bilimsel ve düşünsel düzeyi, hukuku, ahlakı, estetik hatta siyasi fikir ve hisleri çok farklı değildir. Çağdaş bir devlette millet, aynı harsın ürünüdür; bundan dolayı, hiç olmazsa çoğunluğu, aynı mefkureye tutkundur. Dolayısıyla çağdaş bir devlet millidir.”³³³ Milli devlet esasına dayalı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, milliyetçiliğin gereği olarak egemenliğin halka dayandırıldığını ifade eder. Akçura'ya göre, “...Çağdaş devlette egemen güç, o devleti kuran milletin kendisidir ve bundan dolayı çağdaş devlette egemenlik bölünmezdir...”³³⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün önemine de değinen Akçura, Atatürk'ü “Türk âleminde Türk idealini tahakkuk ettiren dahi ve kahraman” olarak görür.³³⁵ Türkiye Cumhuriyeti'nde bazı görevler alan Akçura, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* gibi kurumlarda çalışarak yeni kurulan devlette hizmetlerini yürütmüştür.

Osmanlı Devleti dışında Türk milliyetçiliği ideolojisinin doğuşuna katkı sağlayan bir diğer merkez Bakü'dür. Bakü petrollerinin sağladığı zenginlik sonrası ortaya çıkan varlıklı Azerbaycan Türkleri, eğitimin yaygınlaşması, okuma-yazama oranının artırılması konusunda çaba sarf etmişler, birçok okul açmışlardır. Bu eğitim faaliyetleri Türkler'de milliyetçi hislerin gelişmesinde etkindir.³³⁶ Azerbaycan'da Fethali Ahundov milli tiyatro akımını kurmuş ve ilk piyesleri kaleme almıştır.³³⁷ Ahundov ayrıca alfabenin ıslahına yönelik de bir proje geliştirmiştir.³³⁸ Zerdabi Hasan Bey'in Bakü'de çıkarmaya başladığı *Ekinci* gazetesi Azerbaycan Türkleri'nin kültür hayatına önemli katkılar sağlamış ancak

³³² Akçura, *Türkçülük...* 219.

³³³ Şenoğlu, *a.g.e.* 54.

³³⁴ Şenoğlu, *a.g.e.* 54.

³³⁵ Akçura, *Yeni Türk...* 212.

* Türk Tarih Kurumu.

³³⁶ Akın, *a.g.e.* 224.

³³⁷ Bayat, *a.g.e.* 11.

³³⁸ Ögün, *a.g.e.* 118.

Çarlık Rusya tarafından bir tehdit unsuru olarak görüldüğü için 1877 Osmanlı-Rus savaşı sırasında kapatılmıştır.³³⁹

Bakü'nün önemli simalarından Hüseyinzade Ali (Turan) (1864-1940), Türklerin kökenine dair kaleme aldığı yazılarında, Türk kavimlerinin bir bütün teşkil ettiklerini göstermeye çalışmıştır. “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak*” adlı makalesinde Hüseyinzade bu üç akımı Türkçülük içerisinde bir araya getirmeye çalışmış ve daha sonra Ziya Gökalp'in görüşlerini de etkilemiştir.³⁴⁰ Çıkardığı dergilerde Azerbaycan Türklerinin bilinçlenmesine ve Azerbaycan'da milli hareketin olgunlaşmasında önemli rol oynamıştır.³⁴¹ Osmanlı Devleti'nde eğitim aldığı dönemde (1889-1894) Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de okuyan diğer öğrencilere de Osmanlı dışında da Türklerin yaşadığını anlatan kitaplar tavsiye etmiş ve böylece tıbbiye öğrencileri arasında, dışarıdaki Türklere olan ilgiyi artırmıştır.³⁴² 1892 yılında yazdığı Turan adlı şiiri Turancılık hareketinin de habercisi olacaktır.³⁴³

1903 yılında İstanbul'dan Azerbaycan'a dönen Hüseyinzade Ali, yazı hayatına orada devam etmiş ve Azerbaycan Türklüğü'nün milli uyanışında önemli bir rol almıştır. Önceleri Hayat gazetesinde yazan Hüseyinzade Ali, bu gazetenin kapanmasıyla Zeynel Abidin Tagiyef'in desteğiyle Füyuzat mecmuasını çıkarmaya başlamıştır. Bu mecmuada değişik isimler adı altında birçok yazı yazan Turan, genel olarak; “Türk birliğine giden yolda en önemli şeyin dil olduğu düşüncesiyle, İstanbul Türkçesinin bütün Türk illerine yayılmasına, Kafkas Türklüğünü, asırlardır mezhep duygularıyla kendine çekmeye çalışan İranlılık ile yakın zamanda ortaya çıkan Ruslaştırma siyasetine karşı Türkçülüğü, Türklüğü müdafaya, Sünni-Şii ihtilafının kalkmasına, Osmanlı medeniyetinin tanıtıp sevilmesine çalışmış ve başarılı olmuştur.”³⁴⁴ Hüseyinzade Ali'ye göre Tatar diye bir millet yoktur.

³³⁹ Bayat, *a.g.e.* 11.

³⁴⁰ Bayat, *a.g.e.* 14.

³⁴¹ Devlet, *a.g.m.* 156.

³⁴² Bayat, *a.g.e.* 19-20.

³⁴³ Sizlersiniz ey kavm-i Macar bizlere ihvan,
Ecdadımızın müştereken menşei Turan,
Bir dindeyiz biz, hepimiz hakperestan,
Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kuran? Bayat, *a.g.e.* 49.

³⁴⁴ Bayat, *a.g.e.* 12-23.

Kırımlılar, Kazanlılar, Orenburglular ve diğer Rus esareti altında değişik adlarla anılan kavimlerin tamamı Türk'tür.³⁴⁵

Hüseyinzade Ali'nin fikri düzeyde verimli olduğu dönem esas itibarıyla 1903 ile 1910 yılları arasında Azerbaycan'da yaşadığı dönemdir. Bu dönemde Azerbaycan Türkleri'nin milli uyanışları için gayret etmiş ve Türkçe yazılı basının gelişmesi için çaba göstermiştir. Turan'ın en çok üzerinde durduğu konu Azerbaycan Türkleri arasındaki mezhep ayrılığıdır. Sünni-Şii ayrışmasına şiddetle karşı çıkan Turan, Rus işgali ve Ruslaştırma siyaseti karşısında Azerbaycan Türklerini Türklük şuuruyla bir araya gelmeye ve anlamsız mezhep ayrılıklarını bir kenara bırakmaya davet etmiştir. Füyuzat mecmuasında Turan'ın en önemli gayesi Şii ve Sünni ihtilafının kalkması ve Osmanlı-Türk medeniyetinin Azerbaycan'da tanınarak sevilmesidir.³⁴⁶

Turan'ın Azerbaycan'da Türkçe yazın hayatı Hayat gazetesi ile başlamıştır. Hayat gazetesinin ömrü kısa olmasına rağmen Azerbaycan'da etkileri büyüktür. Hayat gazetesinin kapanması ardından varisleri olan İrşad, Ülfet, Vatan Hadimi, Debistan gibi gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Hayat gazetesi ile Turan, Azerbaycan'da yeni bir istikamet başlangıcını ortaya koymuştur ve istikamet daha sonra ardılları tarafından takip edilmiştir. Bu sebeple Hüseyinzade Ali Azerbaycan'da Türkçülüğün babası sıfatını hak etmektedir. Bu gazetede çıkan ilk makalelerinin en önemlileri “Türkler Kimdir ve Kimlerden İbarettir?”, “Bize Hangi İlimler Lazımdır?” ve “Gazetemizin Dili Hakkında Birkaç Söz” isimli makaleleridir. Birinci makalesiyle Türklerin ırk ve dillerine dair incelemelerde bulunur ki, gayesi Türk kavimlerinin bir bütün teşkil etmekte olduklarını göstermektir. Bu makalesinde Turan şu görüşleri ileri sürmektedir: “Tarihimize ve geçmişimizdeki anasır-ı milliyemiz hakkında hakikati meydana çıkarmak için evvel emirde özümüzü tanımalıyız. Yani Türklerin kim olduklarını ve kimlerden ibaret olduklarını, nereden neşet ettiklerini neçe şubeye ayrıldıklarını, bugün nerede sakın olduklarını ve ne namlar tahtında yaşadıklarını göstermeliyiz. İçimizde Özbeklerin, Kırgızların, Başkırtların Türk olduklarını bilmeyenler vardır. Türklükle iftihar ettikleri halde Türkün kim ve kimlerden olduğunu bilmeyen ne kadar muharrirlerimiz vardır.”³⁴⁷ Makalesinde Turan,

³⁴⁵ Oba, *a.g.e.* 155.

³⁴⁶ Akçura, *Türkçülük...* 175.

³⁴⁷ Hüseyinzade Ali; “Türkler Kimdir ve Kimlerden İbarettir?” *Hayat*, Sayı, 4, 1905, içinde; Süleymanoğlu, Ö. F. (2004). *Ali Bey Hüseyinzade'nin Makaleleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi. 116-123.

tarihten bazı örnekler vererek Türk tarihin çarpıtıldığına dikkat çekmiştir. Tarihte önemli bir Türk devlet adamı olan Timur bilinçlice Moğol olarak gösterilmeye çalışılmakta ve Türk tarihine dair yanlış bilgiler verilmektedir. Turan, bu makalesinde Timur'un Burlas adlı Türk sülalesine mensup olduğunu ve Türkçe'den başka bir dil bilmediğine değinmektedir. Tatarların da Türk olduğunu bu makalesinde ispat etmeye çalışan Turan, Tatarların üç alt bölümden oluştuğunu ve tamamının Türk olduğunu ifade etmektedir:

Sibirya'nın geniş sahralarında yüzlerce ad altında yaşayan kabileler, vaktiyle Altınordu Devleti'ni kuran Kıpçak Türkleri'nin soyundandırılar. Rusya-Avrupa Türkleri; Kazanlılar gibi Kıpçak soyundan olup antropolojik açıdan Avrupalı simasına sahiptirler ya da Kırımlılar gibi Nogay vs. eski Türklerin torunudurılar. Kafkasya'nın komşu milletler tarafından yanlışlıkla Tatar diye adlandırılan Türkleri de bunlardır. Kafkas sıradağlarının güneyinde yaşayan Azerbaycan Türkleri Şirvanlı, Bakülü, Karabağlı, Genceli, İrevanlı vs.den oluşmuştur ve adı geçen sıradağların kuzeyinde yaşayan Nogay, Bulgar, kısmen Lezgilere karışan Kumuk ve dış görünüş olarak Çerkezlere çok benzeyen ve adeta Çerkezleşmiş bulunan Kabartaylar...³⁴⁸

Yayın hayatı kısa süren Hayat gazetesinde sonra Füyuzat mecmuasını çıkarmış ve bu dergide Türklük bilincinin gelişmesi için gayret göstermiştir. Füyuzat'da Turani, İndicani, Salyani, A.H. imzalarıyla makaleler yazan Turan, Türklük ve İslamiyet'i birleştirerek Avrupa medeniyetinden faydalanmayı Azerbaycan Türkleri'ne telkin etmeye çalışmıştır. "Türk birliğine giden yolda en önemli şeyin dil olduğu düşüncesiyle, İstanbul Türkçesi'nin bütün Türk illerine yayılmasına Kafkas Türklüğünü, asırlardır kendisine çekmeye çalışan İranlılık ile yakın zamanda ortaya çıkan Ruslaştırma siyasetine karşı Türkçülüğü, Türklüğü müdafaaya, Sünni-Şii ihtilafının kalkmasına, Osmanlı medeniyetinin tanınıp sevilmesine çalışmış ve başarılı olmuştur."³⁴⁹ Turan, bütün Türkler arasında Osmanlı Türkçesi'nin yayılmasını, bütün Türklerin edebi dilinin Osmanlı Türkçesi olmasını istemiş ve kendisi de yazılarını Osmanlı Türkçesiyle yazmıştır. Siyasi olarak ise Osmanlı Devleti'ni bağımsız Türklüğün nüvesi saymıştır.³⁵⁰

Azerbaycan'da Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlayan bir diğer isim Ahmed Ağaoğlu'dur. Ağaoğlu bir taraftan Rus hükümetinin Azerbaycan'da uygulamaya çalıştığı asimilasyon politikalarına karşı mücadele ederken diğer yandan Türk Birliği fikrini aşılama çalışmıştır.³⁵¹ Hayat adlı gazetenin editörlüğünü Hüseyinzade Ali Bey ile

³⁴⁸ Süleymanoğlu, *a.g.e.* 123.

³⁴⁹ Bayat, *a.g.e.* 23.

³⁵⁰ Akçura, *a.g.e.* s.174.

³⁵¹ Devlet, *a.g.m.* 156.

birlikte yürüten Ahmed Ağaoğlu, bu gazetede İstanbul Türkçesi'ni Azerbaycan'da yaymaya çalışmış ve bu çalışmasında nispeten başarılı da olmuştur.³⁵² Rusya'da Türk milliyetçilerine yönelik baskıların artması sonucu İstanbul'a gelen Ağaoğlu, çalışmalarına burada devam etmiş ve Osmanlı'da Türk milliyetçiliğinin gelişmesi sürecinde önemli bir rol oynamıştır.³⁵³

Ağaoğlu'na göre Türk dünyasının geri kalmasının üç önemli nedeni vardır. Birincisi Türk doğasındaki aşırı heyecan ve kendini beğenmişlik; ikincisi, çevresine aşırı duyarlılık; üçüncüsü ise milli bilincin olmamasıdır. Birinci neden özellikle Türkler arasındaki mezhep farklılıklarının derinleşmesine neden olmuştur. Sunni ve Şii ihtilafı nedeniyle Türkler arasında birliktelik zorlaşmaktadır. İkinci nedenden ötürü ise Türkler, fethettikleri yerlerde çok çabuk asimile olmakta ve kimliklerinden uzaklaşmaktadırlar. En nihayetinde üçüncü neden olan milli bilincin olmaması ise Türkler arasında birliktelik olmamasının en önemli nedenidir. Milli bilinçten yoksun olan Türkler birlikte hareket etmekten mahrum olup zayıf düşmektedirler.³⁵⁴

Ağaoğlu'nun Türk milliyetçiliğine dair ilk faaliyetleri, üniversite eğitimi sonrasında Azerbaycan'a dönerek burada yapmış olduğu yayın faaliyetleridir. Rus esareti altında yaşayan Azerbaycan Türkleri'nde, Türk kimliğinin gelişmesi adına yapılan yayın faaliyetlerinde Ağaoğlu da aktif olarak yer almıştır. Bir yandan Rus asimilasyon hareketi ve bir yandan da Fars etkisi altında kalan Azerbaycan Türkleri'nde Türk kimliğinin gelişmesinde yapılan yayınların etkisi büyük olmuştur. Ağaoğlu da bu dönemde Hayat ve İrşad gazetelerinde Türk dünyası ve İslam dünyasının gelişmesi ve birlikte hareket etmesi adına yayınlar yaparak Türk birliği fikrini ön plana çıkarmıştır. 1908 yılında İstanbul'a gelene kadar Ağaoğlu, Azerbaycan Türklüğü'nün gelişmesi için gayret göstermiştir. Akçura, Hüseyinzade Ali ve Ahmet Bey'in Azerbaycan'da yapmış olduğu çalışmalar sayesinde Azerbaycan Türklerinde milli şuurun gelişmeye başladığını ifade etmektedir.³⁵⁵

Türk dünyasının geri kalmışlık sorununa çözüm üretme arayışı içerisinde olan Ağaoğlu, Türklerin birlikte hareket etmesinden yana olup, İslam dünyasının da gelişmesine taraftardır. Ağaoğlu Türklerin geri kalma sebebini, Türkler arasında milli bir bütünlüğün

³⁵² Bayat, *a.g.e.* 22.

³⁵³ Oba, *a.g.e.* 161.

³⁵⁴ Shissler, A. H. (2005). *İki İmparatorluk Arasında: Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye*. çev. Taciser Ulaş Belge. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 266.

³⁵⁵ Akçura, *Türkçülük...* 188.

olmamasına bağlar.³⁵⁶ Ağaoğlu'na göre Türk dünyasının kurtuluşu kadın hakları ve alfabe sorununun çözümüne bağlıdır. Kullanılan alfabenin anlaşılması zordur ve okuma ve yazmaya engel teşkil etmektedir. Aynı zamanda kadınların da eğitimsiz olması, İslam dünyasının geri kalmışlığının önemli nedenlerinden birisidir. Bu nedenle alfabe sorunun çözülmesi ve kadınlara gerekli hakların verilmesi, yapılması gereken başlıca işlerdendir.³⁵⁷ 20. yüzyılın ilk yıllarında yayınladığı *İslama Göre ve İslam Aleminde Kadın* adlı eserinde, İslam dininde kadının yerini ele almış ve İslamiyet'in ilk dönemde kadınların daha eğitilmiş ve sosyal olduklarını anlatarak, Abbasiler döneminden itibaren kadının toplumsal hayatta gerilemeye başladığını, özellikle de İslamiyet'te İran etkisinin artmasıyla birlikte de kadınların daha fazla toplumdan soyutlandıklarını iddia etmiştir. Ağaoğlu'na göre Türk ve İslam dünyasında atılacak adımlardan birisi kadın haklarının İslamiyet'in ilk yıllarında olduğu gibi yeniden geliştirilmesi ve kadınların daha nitelikli eğitim almalarının sağlanmasıdır. Ağaoğlu'na göre Türk dünyasının bir diğer önemli sorunu alfabe sorudur. Dönem itibarıyla kullanılan alfabenin anlaşılması zordur ve bu durum Türklerin eğitim hayatında önemli tahribatlar yaratmaktadır. Bu nedenle Türk dünyası daha anlaşılabilir bir alfabe kullanmalı ve Türkler arasında ortak bir Türkçe için çaba gösterilmelidir.³⁵⁸

Ağaoğlu'nun Türk milliyetçiliği alanında en faal olduğu dönem 1908 sonrası dönem olmuştur. İstanbul'a gelmesiyle birlikte Türkçülerle daha sıkı ilişkiler içerisine girmiş ve ilk Türkçü örgütlenmelerin kuruluşunda yer almıştır. Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocakları'nın kurucu üyesidir. Aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de üye olmuş, Meclis-i Mebusan'da görev almıştır. Ağaoğlu İstanbul'a taşındıktan sonra Darülfünun'da dersler vermeye başlamıştır. Diğer taraftan İstanbul'da da yazın hayatına devam etmiş Türk Yurdu dergisinde makaleler yayınlamıştır. Türk Yurdu dergisinin birinci sayısından itibaren, Türklük ile ilgili çeşitli konuları ele almış ve eski Türklerin medeniyetini ortaya çıkarmaya çalışarak, Türkler'de milliyetçilik bilincinin gelişmesine gayret göstermiştir.³⁵⁹ Türk Yurdu Dergisi'nde çıkan *Türk Alemleri I* adlı makalesinde Türk dünyasına dair görüşlerini paylaşan Ağaoğlu, bu coğrafyaya Kırım, Kafkasya, İdil, Volga, Ufa, Kazan, Moğolistan, Doğu Türkistan, Batı Türkistan, Afganistan, Azerbaycan, Anadolu, Bağdat, Musul, Suriye, Ege Denizi ve Rumeli'yi dahil eder. Sayılan bölgelerde

³⁵⁶ Oba, *a.g.e.* 165.

³⁵⁷ Kengerli, A. A. (2008). *Azerbaycan'da Romantik Türkçülük*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi. 140.

³⁵⁸ Ağaoğlu, A. (1985). *İslamiyette Kadın*. Ankara: Birey Toplum Yayınları.

³⁵⁹ Oba, *a.g.e.* 161.

yaşayanları da Türk olarak kabul eden Ağaoğlu Türk dünyası ile ilgili şu görüşleri öne sürmektedir:

İşte size bugünkü Türk alemi! Şu alem, mesafenin genişliğince Avrupa ve Amerika'dan muazzam, aded-i nüfusça yetmiş-seksen milyon ahaliyi havidir. Fakat, şu alem son zamanlara kadar vasi olduğu miktarda perişan ve azameti derecesinde kendinden gafil ve bi-haber idi. Ecza-yı muhtelifesi yekdiğerini tanımaz, kendi aralarında maddi ve manevi bir rabitanın husulünden aciz ve muattal idi! Osmanlı Türkleri Kafkasya Türklerinden ayrı, Kafkasya Türkleri Kazan Türklerinden, Kazan Türkleri Azerbaycan Türklerinden, Azerbaycan Türkleri ise Semerkant Türklerinden ve Semerkant Türkleri de Kolca Türklerinden müteferrikdiler.³⁶⁰

Ağaoğlu'na göre Rus Çarlığı'nda yaşayan Müslümanların kahir ekseriyeti Türk'tür: "Bütün bu toplum yalnız bir dini toplum olmakla kalmayıp, aynı zamanda etnik bir varlıktır. Çünkü bütün Rusya Müslümanları pek az bir istisna ile büyük Türk-Tatar ırkına mensupturlar. Bir tek umumi dille konuşur ve aynı inançları taşırlar."³⁶¹

Milliyetçiliğin gücünün farkında olan Ağaoğlu'na göre; "Milliyetçilik, bünyesinde saygıya layık, muhteşem bir hadisedir. O her bir halkın hayatında sabittir. Bence beşerin tekamülü tarihinde insan kalbinin dinden sonra ikinci büyük tapınağı milliyetçiliktir. Milliyetçilik tarih boyu eşsiz hünerler kaynağı olmuş ve olacaktır diye düşünmekteyim."³⁶² Milliyetçiliğe dair bu görüşleri taşıyan Ağaoğlu, kendisini de Türk milliyetçisi olarak tanımlamaktadır: "Ben içinde çok samimi ve kızgın milletperverim. Türkün yükselmesi için çalışmak, onun izzet-i nefsinin, şerefini, hakkını, hürriyetini müdafaa için kendimi tehlikeye atmak fikrini sevinçle kabul ederim."³⁶³ Ancak dönem itibarıyla milliyetçilik fikrine karşı güçlü bir muhalefetin bulunması Ağaoğlu'na göre anlaşılması güç bir durumdur.³⁶⁴ Türkçülerin karşısında yer alan İslamcıların milliyetçilik karşıtı tezlerine karşı da makaleler yayınlayan Ağaoğlu, İslamcılarının iddia ettikleri gibi milliyetçiliğin dine

³⁶⁰ Ağaoğlu, A. "Türk Alemi" içinde; Çalen, M. K., Kayıcı, H. (2014). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları. 169.

³⁶¹ Kengerli, *a.g.e.* 140.

³⁶² Kengerli, *a.g.e.* 140.

³⁶³ Kengerli, *a.g.e.* 137.

³⁶⁴ "Ne için diğer milletlerin hayat tarzını Müslümanlar için uygunsuz görmekteler? Şimdi Avrupa'da birçok parti ve ittifak vardır: Pan-İranizm, Pan-Slavizm, Pan-Latinizm, Pan-Amerikanizm vs. panlar... Böyle cemiyetler sözde değil, gerçekte mevcuttur ve faaliyet gösterirler... Pan-Slavizm adı altında Rusların cemiyeti var ve onlar bütün Slavları siyasi yönden birleştirmeye teşebbüs gösterirler. Bu en kadim cemiyetlerden biridir. Rusya'nın bütün meşhur adamları Petersburg'daki bu cemiyete dahil olup, bütün güçleriyle maksatlarına ulaşmaya çalışırlar. Bu cemiyetin Slav topraklarında kendi hadimleri var... Maksada ulaşmak için diğer devletlerle hatta muharebe de yapmışlar. Almanlar da, Pan-Germenizm cemiyetinin amacına ulaşmak için Fransa, Avusturya vs. devletlerle muharebe yapmışlar." Kengerli, *a.g.e.* 141.

aykırı bir durum olmadığını ifade etmektedir. Ağaoğlu'na göre; İslam'ın karşı olduğu asabiyettir ve asabiyet ile millet arasında önemli farklar mevcuttur. Bu noktadan hareketle İslam'ın milliyetçiliğe karşı olduğunu iddia etmek de abesle iştigaldir: "İslamiyet hiçbir zaman kavmiyeti kaldırmak gibi tabiata, hatta irade-i azmiyeye muhalif olan bir teşebbüse girişmezdi. Kur'an'da ne de hadiste İslamiyet kabul edilince şahsiyetten, kavmiyetten vazgeçilecek diye bir işaret bulamazsınız."³⁶⁵

Ağaoğlu'na göre Türkler arasındaki bölünmüşlüğün başlıca nedenleri; mezhep farklılıkları, siyasi çekişmeler ve milli bilinç yoksunluğudur.³⁶⁶ Bu bölünmüşlükler Türkler'in Batı dünyasından geri kalmasına sebep olmuştur. Ancak Türkler gayret gösterdikleri takdirde bu zorlukları aşabilecek kapasitededirler. Nitekim Asya kıtasına bakıldığı zaman bu kıtanın en gelişmiş ve medeni milleti Türk Milleti'dir ve Türk dünyasında yaşanan gelişmeler göstermektedir ki, Türk dünyasının gelişmesi önündeki en büyük engel birlikten yoksunluktur.

Rusya Türkleri arasında milliyetçi uyanıştan ve Türk Birlikçi akımlardan rahatsız olan Ruslar, bu akımları önlemek amacıyla baskılarını artırmışlar, Türkçü yazıları ve yayın organlarını engelleme girişiminde bulunmuşlardır. Neticede Rus baskısından kaçan Türkçü düşünürler Osmanlı Devleti'ne iltica ederek fikirlerini burada yayma yolunu seçmişler ve Osmanlı'da Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişmesinde öncü rol oynamışlardır.³⁶⁷ Kültürel alanda yapılan bu çalışmalar Türk milliyetçiliği ideolojisinin zeminini oluşturmuş, siyasi bir hareket olarak 19. yüzyılın sonlarında doğmuş olan Türkçülük hareketine fikri temel sağlamıştır. Türkçülüğün ideolojik zemini Türkoloji araştırmaları ve kültürel Türkçülük tarafından hazırlanmıştır.³⁶⁸

Özetle Türk milliyetçiliği ideolojik anlamda ortaya çıkaran üç temel unsur vardır. Siyasi nedenler dolayısıyla Türk milliyetçiliği Rus ve Batı emperyalizmine karşı bir duruş sergileyerek anti-emperyalist bir özellik taşımaktadır. Türklerin dünyanın neresinde olursa olsun özgür ve bağımsız bir devlete sahip olmaları gerektiği fikrinden hareketle Türk milliyetçiliği emperyalizmin karşısında durmuştur. Ekonomik nedenler dolayısıyla da Türk milliyetçiliği anti-kapitalisttir. Özellikle İsmail Gaspralı'nın Batı'da sanayileşme sonrası

³⁶⁵ Kengerli, *a.g.e.* 145.

³⁶⁶ Oba, *a.g.e.* 162.

³⁶⁷ Landau, *a.g.e.* 25.

³⁶⁸ Akın, *a.g.e.* 21.

ortaya çıkan toplumsal yapıya dair yapmış olduğu sosyolojik analizlerde ortaya koyduğu üzere, kapitalizm Batı toplumlarında gelir dağılımı arasında müthiş derecede eşitsizlikler ortaya çıkartmıştır. Fabrika ortamında gayri insani şartlarda uzun saatlerce karın tokluğuna çalışmak zorunda bırakılan kitlelere bakarak Gaspıralı, bunun ne insani ne de İslami bir yanı olamayacağını, Türklerin şayet sanayileşme sürecine girecekse de asla kapitalizmin bu vahşi yönlerini kendine örnek alamayacağını ifade etmiştir. Gaspıralı'ya benzer şekilde ilk Türk milliyetçileri de kapitalizmin bu eşitliksiz ve gayri insani yönüne dikkat çekerek daha solidarist ve dayanışmacı bir toplum yapısını kurmaya yönelik fikirler üretmişlerdir. Son olarak ise kültürel nedenler bağlamında Türk milliyetçiliği kültür esasına dayalı bir millet anlayışından hareketle anti-ırkçıdır. İlk Türk milliyetçilerinin önemle üzerinde durdukları nokta, kültürel birliktelik olmuştur ve asla Batı'da olduğu gibi ırka dayalı bir üstünlük teorisi ortaya atmamışlardır. Kültürün önemli unsurları olarak dili, dini, gelenekleri ve sembolleri ön plana çıkartmışlar, tüm insanlığın eşit haklara sahip olduklarını ve milletine sadakat ve sevgi beslemenin kişinin anne-babasını sevmesi gibi insanın fıtratından kaynaklanan bir durum olduğunu ortaya koymuşlardır.

1.3. Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliği

Türk milliyetçiliğinin ideolojik anlamda gelişmesi ve örgütlenmesi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde aydınların çabaları sayesinde olmuştur. Bu çalışmaların başında ise edebi, kültürel ve siyasi alanda yapılan çalışmalar gelir. Kemal Karpat'a göre Türk milliyetçiliğinden önce aslında Osmanlı'da Müslüman milliyetçiliği doğmuştur.³⁶⁹ Kavramsal düzeyde dahi kabul edilmesi mümkün görülmeyen bu iddia, ancak belki Müslüman ümmetçiliği şeklinde ifade edilirse doğru olabilir. Aksi halde milleti tek başına aynı dine inanların oluşturduğu bir topluma indirgemek doğru değildir. Milliyetçiliği de her kavramın arkasına eklenebilecek elastiki bir yapı olarak da görmek hakeza mümkün değildir. Aksi takdirde masa/sandalye milliyetçiliği gibi ortaya çok garip ve anlaşılması mümkün olmayan sosyolojik kavramlar çıkacaktır.

³⁶⁹ “Müslümanlar arasında milliyetçilik, ilk olarak Rus işgaline ve Kırım ve Bucak'ta yaşayan Müslüman ahalinin tehcir edilmesine karşı bir nefsi müdafaa hareketi olarak on sekizinci yüzyılın sonlarında ortaya çıktı. Balkan milliyetçiliğinin yükselişine paralel olarak hızla olgunlaştı. Müslüman milliyetçiliği, ilk başlarda, ideolojik olarak bilinçli liderlerden ve tutarlı bir ideolojiden yoksundu. Gerçek anlamda modern bir Müslüman milliyetçiliği ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Batı'nın ve onun Osmanlı ülkesindeki temsilcilerinin (çoğunlukla gayrimüslim ticari gruplardan oluşuyorlardı.) ekonomik tahakkümüne ve Batı'nın üstünlüğüyle sonuçlanan kültürel kimlik kaybına karşı bir kitle hareketi olarak ortaya çıktı.” Karpat. *a.g.e.* 143.

1.3.1. Edebi ve Kültürel Alanda Milliyetçilik

19. yüzyılda Osmanlı'da Türklük bilincinin önem kazanmasıyla dil alanında çalışmalar hız kazanmıştır. Sade, anlaşılabilir, Saray'ın konuştuğu ağdalı dilden ziyade, halkın konuşmasına daha yakın bir Türkçe anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Dil ve tarih alanında ilk Türkçülük hareketi Ahmet Vefik Paşa ile başlamış daha sonrasında Süleyman Paşa, Süleyman Efendi, Ali Suavi, Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa gibi yazarlar tarafından devam ettirilmiştir.³⁷⁰ Türk lehçelerine yönelik çalışmalar yapan Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani* adlı eserinde Türkçe sözleri bir araya toplamış, Türkçe'deki Arapça ve Farsça kelimeleri tespit etmiştir.³⁷¹ Dilde sadeleşmeyi savunan kişilerden birisi olan Süleyman Paşa yazdığı *Tarih-i Âlem* adlı tarih kitabında Osmanlı öncesi Türk tarihini incelemiştir.³⁷² Eserinde Türklerin kökeninin Asya'da aranması gerektiğini belirterek Tatarlar, Oğuzlar, Hunlar, Macarlar, Bulgarlar, Peçenekler gibi çeşitli Türk boylarına dair bilgiler vermiştir.³⁷³ Ayrıca Türkçe gramer kitabı yazan Süleyman Paşa, eserine *İlm-i Sarf-ı Türki* adını vermiştir.³⁷⁴ Esere bu adı vermesinin gerekçesini Nihat Sami Banarlı şöyle açıklamaktadır: Süleyman Paşa “Osmanlı edebiyatı sözünün yanlış olduğunu, dilimize Osmanlı dili, milletimize Osmanlı milleti denilemeyeceğini söylüyor, Osmanlı tabiri devletin adıdır; milletimizin adı ise sadece Türk'tür. Bu sebeple lisanımıza Türk dili, edebiyatımıza Türk edebiyatı demek lazımdır.”³⁷⁵

Tanzimat edebiyatının üç önemli ismi olan Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa da yazdıkları eserlerinde sade, anlaşılabilir bir Türkçeyi kullanarak dilde Türkçülük hareketine siyasi Türkçülük'ten bağımsız olarak katkı sağlamışlardır.³⁷⁶ Özellikle Ziya Paşa yazdığı şiirlerinde Osmanlı elitinin kullandığı ağdalı dilden ziyade halkın kullandığı sade Türkçeyi tercih etmiş ve Türklerin asıl şiirinin halk ağzında dolaşan şiirler olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁷

³⁷⁰ Oba, *a.g.e.* 189.

³⁷¹ Orkun, *a.g.e.* 53.

³⁷² Öğün, *a.g.e.* 107.

³⁷³ Oba, *a.g.e.* 192.

³⁷⁴ Gökalp *a.g.e.* 12.

³⁷⁵ Oba *a.g.e.* 191.

³⁷⁶ Bu yazarlar eserlerinde halkın anlayabileceği sade bir Türkçe'yi kullanmayı tercih etmişlerdir. Oba, *a.g.e.* 189.

³⁷⁷ Ziya Paşa, Türkçe şiirler hakkında şunları ifade etmektedir: “Bizim tabii şiir ve inşamız, taşra halkıyla İstanbul ahalisinin halk tabakası arasında aynen durmaktadır. Bizim şiirimiz, hani şairlerimizin ahenksiz, ölçsüz diye beğenmedikleri halk şarkıları ve çöğür şairleri arasında deyiş, üçleme ve kayabaşı tabir olunan

Eski Türkler (Les Anciens Turcs) adlı eseriyle Türklük konusunda çalışma yapan bir diğer kişi Mustafa Celaledin Paşa'dır. Eserinde Türklerin Asyalı bir kavim olmadıklarını, Avrupa'nın bazı ırklarının da ataları oldukları arî bir ırk olduğunu savunmuştur.³⁷⁸ Türkoloji'ye karşı ilgisi Avrupa Türkologları'nı tanimasından sonra artan Ali Suavi de yaptığı çalışmalarla Türklerin tarihi, dili gibi konulara değinmiş, ayrıca Rus esareti altında yaşayan Türklerin maruz kaldıkları Rus politikalarını kaleme alarak Osmanlı Türklerinin Türkistan Türklüğü'ne dikkat çekmesini sağlamıştır.³⁷⁹ Dil alanında savunduğu temel görüş; Osmanlıca diye bir dilin olmadığı, konuşulan dilin Türkçe olduğudur. Bu dil dünyanın en mükemmel dilidir, bütün dillerden üstündür.³⁸⁰ Osmanlıca diye bir dilin olmadığını, konuşulan dilin Türkçe olduğunu savunan bir diğer edebiyatçı Şemsettin Sami'dir (1850-1904). *Kamus-i Türk-i* adlı bir eser de veren Sami, Osmanlıcanın üç dilin birleşmesinden meydana gelen ayrı bir dil olduğu tezine karşı çıkararak kullanılan dilin Türkçe olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Sami, Avrupa'da Türkoloji alanında yapılan çalışmaların bir kısmını Türkçe'ye çevirerek bu sayede Türklerin zengin bir kültüre sahip oldukları bilincine erişmelerine katkı sağlamıştır.³⁸¹ Türk dilinin sınırlarının Adriyatik Denizi kıyılarından Çin sınırlarına ve Sibiry'a'nın iç kesimlerine kadar yayıldığını ifade eden Sami, bu alanda Türkçe konuşanları da Türk milleti olarak tanımlamış, Osmanlı Devleti içindeki Türklerle Türkistan'da yaşayanlar arasında dil ve tarih açısından güçlü bağlar olduğunu ifade etmiştir.³⁸²

Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişmesine katkı sağlayan unsurlardan bir diğeri ise yazılı basındır. Bu dönemde çıkan gazete ve dergilerden bazıları kültürel alanda Türklük şuurunun gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemde çıkan gazetelerden bazıları; Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve İkdâm gazeteleridir. "1893 tarihinde İkdâm gazetesinin 'Türk gazetesidir' başlığıyla çıkması, Türkçülüğün kültürel bir hareket olarak gelişeceğini işaretliydi. İkdâm kadrosunda Türkçülüğe kültürel açıdan bakan Necip Asım, Veled Çelebi ve Emrullah Efendi gibi yazarları topluyordu. Bu kimseler de Türklerin ana kültürel niteliklerinin neler olduğunu tespit etmeye çalışıyorlardı."³⁸³ Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlayan dergilerden birisi de "Genç Kalemler Dergisi"dir. Ömer

nazımlardır." Akçura, Y. (2007). *Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları. 39.

³⁷⁸ Öğün, *a.g.e.* 108.

³⁷⁹ Oba, *a.g.e.* 194.

³⁸⁰ Ülken, H. Z. (1966). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Selçuk Yayınları. 112.

³⁸¹ Oba, *a.g.e.* 203.

³⁸² Landau, *a.g.e.* 50.

³⁸³ Mardin, *Jön Türklerin...* 65.

Seyfeddin, Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöndem'in kuruculuğunu yaptığı bu dergi dilde sadeleşmeyi savunmuş ve Türkçeyi halkın konuştuğu sade bir dil haline getirmeyi ilke edinmiştir.³⁸⁴

Daha önce ifade edildiği üzere, Osmanlı Devleti'ne 19. yüzyılda göç eden dış Türklerin de Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişmesinde, kültürel alanda yaptıkları çalışmalar önemlidir. Azerbaycan Türk'ü Hüseyinzade Ali (1864-1940) ve Ağaoğlu Ahmet (1869-1939) ve Kazan Türk'ü Yusuf Akçura (1876-1935) bu akımın önde gelen temsilcileridir.³⁸⁵ Özbek göçmenlerinin Üsküdar'da kurdukları Özbek Tekkesi şeyhi Buharalı Süleyman Efendi'nin 1882'de yaptığı *Lügat-ı Çağatay ve Türk-i Osmanlı* adlı çalışmada Çağatayca ve Osmanlı Türkçesi arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarmış ve Çağatay Türkleri ile Osmanlı Türklerinin aynı milletten olduklarını iddia etmiştir.³⁸⁶ Aynı şekilde Tekke'nin bir diğer müridi Mehmed Sadık ise *Üss-i Lisan-ı Türki* başlıklı Çağatayca bir sözlük hazırlamıştır.³⁸⁷

19. yüzyılda Türkçülük alanında yapılan kültürel faaliyetler bireysel çabalardan ibarettir. 20. yüzyılın başında bu çalışmalar artık örgütlü hale gelmeye başlamış ve Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocağı gibi Türkçülük ideolojisi güden örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk Türkçülerin çalışmaları dil, tarih ve edebiyat ağırlıklıdır. Özellikle Türk dili üzerine yapılan araştırmalar, Türk dilinin millet bilinci için önemli olduğu kabulüne dayanır.³⁸⁸ Osmanlı aydınları kullandıkları dili sadeleştirmek ve Türkçenin üstünlüğünü öne çıkarmak için Türkçe yazmak zorundaydılar. Bu gelişmeye paralel olarak, devletin toprak bütünlüğü ve vatana bağlılık temelinde vatan sevgisi kavramı ve vatani devlet ile eş anlamlı görme fikri özellikle edebiyatta görünür oldu.³⁸⁹ "Bu arada, gerek Türk diline ve Türk dil ailesinin tarihine yönelik bilimsel ilgi, gerekse Rus idaresinin panslavist baskısından kaçan Müslüman ve Türkçe konuşan grupların ideolojik etkisi, bir dip dalgası olarak etnik Türklüğün gelişmesine katkıda bulundu. Osmanlı bürokrasisinin ve entelektüellerin bir kısmı, Osmanlı Devleti'ni bir tür ulusal yapı

³⁸⁴ Öğün, *a.g.e.* 121.

³⁸⁵ Ercilasun, B. (2002). "XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını: Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet". *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1541.

³⁸⁶ Kushner, *a.g.e.* 10.

³⁸⁷ Öğün, *a.g.e.* 120.

³⁸⁸ Köktürk, *a.g.e.* 69.

³⁸⁹ Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin...* 129.

telakki ederek Osmanlıcılığı, Türklük olarak tanımlamaya ve Osmanlı tarihini Türk katkısı ışığında değerlendirmeye başladılar.”³⁹⁰

1.3.1.1. Türk derneği

Türk Derneği, Yusuf Akçura’ya göre Türkçülükte örgütlenme döneminin ilk girişimi olmuştur.³⁹¹ Kültürel alanda yapılan faaliyetlerin örgütlü bir şekilde yürütülmesi amacıyla dernek Aralık 1908’de İstanbul’da kurulmuştur.³⁹² On altı kişilik bir kurucu ve yönetici kadroyla hayat bulan derneğin kurulmasında Necip Asım (Yazıksız) ve Veled Çelebi (İzbudak) öncülük etmiştir.³⁹³ Türk Derneği’nin üyeleri zamanla artacak ve üyeler arasına Osmanlı Devleti dışından da kişiler katılacaktır.³⁹⁴ Türk Derneği kurulduktan sonra ilk şubelerini 1911’de Rusçuk’ta, ikinci şubelerini İzmir’de, üçüncü şubelerini ise Kastamonu’da açmıştır. Osmanlı dışındaki tek şube ise Macaristan’ın başkenti Budapeşte’de “Edebiyat-ı Osmaniye Cemiyeti” adı altında kurulmuştur.³⁹⁵ Derneğin nizamnamesinin ikinci maddesinde, derneğin amacı şu şekilde tarif edilmiştir:

Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve haldeki asar, ef’al, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin âsar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahval-i içtimaiyyesi ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tarıştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir.³⁹⁶

Derneğin, siyasi Türkçülükten ziyade Türk dilinin geliştirilmesi amacını güttüğü anlaşılmaktadır. Bu maddede dış Türkler ile ilgili açık bir ifade bulunmamasına rağmen, derneğin kuruluş beyannamesinin altıncı maddesinde, Osmanlı Devleti dışındaki Türklerin de ortak bir Türkçe etrafında birleştirilmesi amacı taşıdığı anlaşılmaktadır: “Türk Derneği,

³⁹⁰ Karpat, *a.g.e.* 137.

³⁹¹ Akçura, *Türkçülük...* 197. Darendelioğlu, E. İ. (1977). *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Tokar Yayınları. 40-41.

³⁹² Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1921-1931)*. (İkinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 15-16. Masami Arai, *a.g.e.* 25.

³⁹³ Kurucu kadroda yer alan kişiler şunlardır: Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Veled Çelebi, Necip Asım, Korkmazoğlu Celal, Akçuraoğlu Yusuf, Akyığıtoğlu Musa, Fuad Raif (Köseraif), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ferit, Bursalı Tahir, Agop Boyacıyan, Arif, Mehmed Celal, Ahmet Hikmet ve Ispartalı Hakkı (Ağlarca). Üstel, *a.g.e.* 16-17.

³⁹⁴ Vladimir Gordlevski, Vasili Vasiliyeviç Vodovozov, İsmail Gasprinski derneğe Osmanlı Devleti dışından üye olan bazı kişilerdir. Arai, *a.g.e.* 27-28.

³⁹⁵ Üstel, *a.g.e.* 19-20.

³⁹⁶ Türk Derneği Nizamnamesi, Karabet Matbaası. 1324. (içinde) Sarıay, Y. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 105.

teşebbüsat-ı ilmiyesi esnasında bütün Osmanlıları ticaret cihetinden de müstefid kılmak için onların ileride saha-i ticaretleri bulunacak olan Azerbaycan, Afganistan, Kaşgar, Buhara ve Hive gibi memalikin lisanları – Türklükten bilistifade – Osmanlı Türkçesine ve hatta merkez şivesine kolaylıkla yaklaştırmaya çalışılacaktır. Ve bu maksada evvel emirde oralara göndereceği açık yazılmış ilim ve fen kitaplarıyla vasıl olacaktır.”³⁹⁷ Bu itibarla derneğin kültürel alanda Türkçü bir yol izlediği iddia edilebilir.³⁹⁸

Derneğin taşra şubelerine gönderdiği çalışma programında, şubelerden istenen başlıca işler şunlardır: Bölgede kullanılan Türkçe kelimelerin kayıt altına alınması, kullanılan kelimelerin Şemseddin Sami'nin *Kamus-u Türk-i* ve Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani'sinde* yer alıp almadıklarının tespit edilmesi, köylerde Türklerin söyledikleri eski yerli türkülerin, darb-ı mesellerin ve hikayelerin kayıt altına alınması, bölgede yaşayan halkın Türklükle olan ilişkilerinin, adet ve geleneklerinin tetkik edilmesi, Türk aşiretlerinin isimlerinin, şekillerinin ve nüfuslarının incelenmesi, bölgede daha önce kurulmuş Türk devletleri hakkında bilgi toplanması, bölgede eskiden kalma muteber Türk ailelerinin araştırılarak bunların şecereleri ile ilgili bilgi toplanması, bölgedeki kütüphanelerde Türklük ve Türk diline yönelik kitapların incelenmesi ve kaydedilmesi, bölgede Türklerin meydana getirdikleri sanat eserlerinin incelenmesi, bölgede eskiden beri kullanılan ilaç ve tedavi yöntemlerinin incelenerek kayıt altına alınması.³⁹⁹ Çalışma programına göre, dernek sadece dil alanında faaliyet göstermekle kalmamış ayrıca Türk kültürünün ve tarihinin de araştırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.

Dernek her ne kadar kültürel amaçlarla kurulmuş olsa da, gerek nizamnamesinde gerek kuruluş beyannamesinde bulunan dilde Türkçülük, yani tüm Türklerin ortak bir dil etrafında birleşmeleri arzusu ve gerekse derneğin üyeleri arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden (İTC) kişilerin bulunması, derneğin aynı zamanda siyasal Türkçülük amacı güttüğü izlenimi vermiştir. Türk Derneği ileride kurulacak olan Türkçü örgütlenmelere zemin hazırlamıştır.⁴⁰⁰

Türk Derneği kısa faaliyet hayatı boyunca Türk Derneği Dergisi adında yedi sayı dergi çıkarabilmiştir. Necip Asım'ın *Türklerin Pek Eski Yazısı* ve Bursalı Tahir'in

³⁹⁷ Türk Derneği Beyannamesi, Türk Derneği, Yıl 1, no. 1, 1327 (1911). (içinde), Üstel *a.g.e.* 39.

³⁹⁸ Arai, *a.g.e.* 25.

³⁹⁹ Üstel, *a.g.e.* 23-24.

⁴⁰⁰ Üstel *a.g.e.* 22.

Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri adlı kitapları da derneğin yayınları arasında yer almıştır.⁴⁰¹ Türk Derneği Dergisi'nde ele alınan başlıca konular ise Osmanlı Devleti'nin tarihi ve güncel olayları ile Türkistan'ın tarihi ve güncel olayları şeklindedir.⁴⁰² Zamanla üyelerinin diğer Türkçü örgütlenmelere dağılması sonucu dernek faaliyeti sona ermiştir, ancak kesin kapanış tarihine ilişkin bir bilgi mevcut değildir.

1.3.1.2. Genç kalemler dergisi

Bir edebiyat dergisi olarak 1908 yılında çıkmaya başlayan *Hüsn-ü Şiir* dergisinin devamı olan Genç kalemler dergisi, Nisan 1911'de Selanik'te çıkarılmaya başlanmıştır. Ali Canip ve Ömer Seyfeddin'in öncülüğünde çıkarılan bu dergi, dilde sadeleşmeyi ve yeni Türkçe'yi amaç edinmiştir. Ali Canip'e göre Tanzimat'tan beri edebiyatta görülen modernleşme çabaları bilinçten yoksundur ve amaçlanması gereken şey; edebiyat vasıtasıyla halka ayırt edici bir bilinç aşılmasıdır. Masami Arai'ye göre bu bilinç Türklük bilincidir.⁴⁰³

Dergide yayınlanan ilk yazılarda Türklük'ten ziyade Osmanlılığa bir vurgu olmasına rağmen ilerleyen dönemde Türk kavramının ön plana çıktığı görülmektedir.⁴⁰⁴ Özellikle Osmanlı Devleti'nde konuşulan dilin Osmanlıca değil Türkçe olduğuna vurgu yapan yazarlar, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsurunun Türkler olduğuna dikkat çekmişler ve dilde sadeleşmenin gerekliliğini ifade etmişlerdir. Ömer Seyfeddin, Osmanlıca'yı "mahvolmuş, karışık, ilme ve mantığa aykırı" diye nitelendirir.⁴⁰⁵ Yapılması gereken ise dilden Arapça ve Farsça tamlamaları atarak, daha anlaşılabilir yeni bir Türkçe inşa etmektir.⁴⁰⁶ Ömer Seyfeddin'in bu talebine olumlu yanıt veren Ali Canip, dilde sadeleşme politikasını Genç Kalemler dergisinde uygulamaya koymuş ve daha sonra derginin kadrosuna Ziya Gökalp'ın da katılmasıyla dergi İTC'nin de desteğini alarak çalışmalarına

⁴⁰¹ Akçura, *Türkçülük...* 199.

⁴⁰² Arai, *a.g.e.* 29.

⁴⁰³ Arai, *a.g.e.* 50-51.

⁴⁰⁴ Arai, *a.g.e.* 56.

⁴⁰⁵ Arai, *a.g.e.* 58.

⁴⁰⁶ Ziya Gökalp yapılması gereken dil reformunu şu şekilde ifade etmektedir: "Türkçeyi ıslah için bu lisandan bütün Arabî ve Farisi kelimeleri değil, umum Arabî ve Farisi kaideleri atmak; Arabî ve Farisi kelimelerden de Türkçesi olanları terk ederek, Türkçesi bulunmayanları lisanda ibka etmek." Gökalp, *Türkçülüğün...* 15.

hız vermiştir.⁴⁰⁷ Genç Kalemler Dergisi ve Yeni Lisan Hareketi, Tanzimat ile birlikte gelişen Türkçülük akımının bir boyutunu oluşturmuştur.⁴⁰⁸

Dilde sadeleşme diğer bir ifadeyle *Yeni Lisan*'ın gerçekleştirilmesi için ne yapılması gerektiğini Ali Canip şu şekilde ifade etmektedir:

1. Arapça ve Farsça tamlamalar ve çoğul isimler kullanılmamalıdır. Bunlara tek istisna, teknik terimler ve ahlak ve kainat, sadrazam gibi tekil olarak kullanılan çoğul isimlerdir.
2. Arapça ve Farsça edatlar, amma, şayet, yani, lakin gibi konuşma diline girmiş olanlar hariç, atılacaktır.
3. Arapça ve Farsça kelimeler, eski imlaları şimdilik korunarak kullanılacak. Fakat bunlardan, kalabalık, hoca gibi halk dilinde telaffuzunu değiştirenlerin Türkçe'de aldıkları şekil yeğlenecektir.
4. Türkçesi olan Arapça ve Farsça kelimeler bırakılacak. Güneş varken şems, mihr; ay varken kamer, mah gibi.
5. Yazı dilinde yalnız milli ve basit gramer hâkim olacak.
6. Konuşma dili, birçok Türkler tarafından anlaşılan latif, tatlı İstanbul lehçesi nazım ve nesirde ölçek olacak.⁴⁰⁹

Çerçevesi bu şekilde çizilen Yeni Lisan Hareketiyle amaçlanan; Osmanlı içinde yaşayan halkın, aydınların yazdığı eserleri anlayabilmesi ve birbirine daha da yakınlaşmasıdır. Dergi amaçlarını Osmanlı sınırları içinde yaşayan halkla sınırlandırmış ve dış Türkleri ele almamıştır. Ömer Seyfeddin'e göre zaten millet, bir iktidar tarafından idare olunan bir toplum demektir⁴¹⁰ ve bu nedenle dış Türkler göz ardı edilerek Anadolu Türklüğü esas alınmıştır.

1.3.1.3. Türk yurdu cemiyeti ve dergisi

Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde katkı sağlayan örgütlenmelerden birisi de Türk Yurdu Cemiyeti olmuştur. Cemiyet resmen 18 Ağustos 1911 tarihinde İstanbul'da; Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Turan ve Doktor Akil Muhtar Bey tarafından kurulmuştur.⁴¹¹ Türk Yurdu Cemiyeti Nizamnamesi'nin dördüncü maddesine göre cemiyetin amacı "Türk çocuklarına mahsus bir pansiyon açmak ve Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, gelir ve teşebbüs sahibi olmalarına

⁴⁰⁷ Arai, *a.g.e.* 59-60.

⁴⁰⁸ Oba, *a.g.e.* 213.

⁴⁰⁹ Arai, *a.g.e.* 62.

⁴¹⁰ Arai, *a.g.e.* 64-65.

⁴¹¹ Akçura, *Türkçülük...* 200.

hizmet etmek üzere gazete çıkarmak”⁴¹² olarak belirlenmiştir. Gazeteden ziyade dergi şeklinde çıkmaya başlayan Türk Yurdu, ilk sayısını Yusuf Akçura’nın imtiyazı ve müdürlüğünde 30 Kasım 1911’de çıkarmıştır.⁴¹³ Türk Yurdu Dergisi’nin ilk sayısında amaç şöyle açıklanmıştır: “Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız işte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi, mecmuamızın mündericatı göstereceğinden mesleğimizin teşrihini fazla buluyoruz. Tanrı yardımcımız olsun.”⁴¹⁴ 1911’den 1918’e kadar olan dönemde 161 sayısı çıkan Türk Yurdu dergisi, 1918’den 1924’e kadar yayın yapamamıştır. Türk Yurdu Dergisi’nin yayın hayatı 1931’de Türk Ocağı’nın kapatılmasıyla sona ermiştir ancak 1942’de tekrar yayına başlamıştır.⁴¹⁵

Büyük oranda Yusuf Akçura tarafından kaleme alınan ve daha sonra bazı değişiklikler yapılarak kabul edilen Türk Yurdu Dergisi’nin programının önemli bazı maddeleri şu şekildedir:

1. Risale Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlaşılacak, istifade olunacak tarzda yazılacaktır. Bu nedenle dili sade olacaktır. Milletın çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir. Zor konular bile kolay ifade edilmeye çalışılacaktır.
2. Risale bütün Türklerce makul olabilecek bir ideal ortaya koymaya çalışacaktır.
3. Risalede Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve fen bilgileriyle zenginleşmelerine hizmet eden mevzular en ziyade yer alacak, siyaset bunlardan sonra gelecektir.
4. Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve bilhassa kardeşler arasında sevinç veya kedere sebep olan vakalar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir cereyanları kaydolunacak, Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün ferlerine bildirmek için çalışılacaktır.
5. Risale, Osmanlı Devletinin iç siyasetinden bahsederken, hiçbir siyasi partiye taraftarlık etmeyecek, ancak Türklüğün, Türk unsurlarının siyasi ve iktisadi menfaatlerini müdafaa edecektir. Türk unsurlarının menfaatlerini müdafaa ederken, muhtelif unsurlar arasında ihtilaflar doğmasından kaçınacaktır.
6. Risale, Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun gelişme ve takviyesine idealsizlikten doğan tembellik ve bedbinliğin giderilmesine çalışacak ve ekseriye hiçbir şeye dayanmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.

⁴¹² Cemiyetin ilk amacı olan pansiyon, Evkaf Nazırı Hayri Bey’in çabalarına rağmen gerçekleştirilememiş, gazete çıkarma amacı ise dergi çıkarma şeklinde gerçekleşmiştir. Akçura, *a.g.e.* 200-202.

⁴¹³ Sarıay, *a.g.e.* 125.

⁴¹⁴ Üstel, *a.g.e.* 43.

⁴¹⁵ Gümüsoğlu, F. (2003). “Türk Yurdu”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (İkinci baskı). Ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları. 269.

7. Risalenin devletlerarası esas fikri, Türk âleminin menfaatlerini müdafaa etmektir.⁴¹⁶

Tüm dünya Türklüğünü kapsayacak şekilde yayın yapmak amacıyla yayın hayatına başlayan Türk Yurdu Dergisi bünyesine sonraki yıllarda Celal Sahir, Fuad Köprülü, Halide Edip, Aka Gündüz, Ispartalı Hakkı, Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ömer Seyfettin gibi değişik görüşte olan kişileri de katmış, hatta dergide uzun bir dönem sosyalist görüşlere sahip olan Parvus Efendi de yazılar yazmıştır.⁴¹⁷ Derginin dilde sadeleşme politikası dönem itibariyle birçok eleştiriye de maruz kalmıştır. Derginin savunduğu bir diğer husus yabancı şirketlerde ve gayrimüslim unsurların işyerlerinde Türkçe kullanılmasının zorunlu hale getirilmesi, denetim altına alınmasıdır.⁴¹⁸ Dergide Osmanlı üzerine yazılan yazılar kadar dış Türklerle ilgili yazılar da yer almıştır. Özellikle Ahmet Ağaoğlu Türk Yurdu'nun ilk sayısında başladığı 'Türk Âlemi' yazı dizisini, derginin ikinci cildinin altıncı sayısına kadar sürdürmüştür. Ağaoğlu dışında dış Türklerle ilgili yazı yazarların başında Yusuf Akçura ve Halim Sabit gelmektedir. Türk Yurdu Dergisi'nde Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu gibi yazarların genellikle üzerinde durduğu konu, Osmanlılık siyasetinin imkânsızlığı ve izlenmesi gereken yolun Türk milliyetçiliği olduğudur. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in önemle üzerinde durduğu konu, Tanzimat'ın yaratmaya çalıştığı Osmanlı milleti gayretinin beyhude olduğu ve başarısızlığa mahkûm olduğudur. Yapılması gereken ise Osmanlı milleti değil Türk milletindeki milliyetçi duyguları ortaya çıkarmaktır.⁴¹⁹ Türk Yurdu Dergisi, ele aldığı konular itibariyle Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli bir etken olmuş ve 1913'ten sonra devletin Türkçülüğü ideolojik olarak benimsemesiyle, dergi Türkçülüğü sistemleştirmek adına adımlar atmıştır.⁴²⁰

1.3.1.4. Türk ocakları

Örgütlenme, şube sayısı ve üye sayısı açısından geniş bir kitleye hitap eden ve Türkçülüğün en önemli örgütlenme yeri olan Türk Ocağı, resmen 25 Mart 1912'de Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik ve Fuad Sabit'in önderliğinde İstanbul'da kurulmuştur.⁴²¹ Ocağın kurulması yönünde ilk talep Askeri Tıbbiye öğrencilerinden

⁴¹⁶ Akçura, *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri*. 192-193.

⁴¹⁷ Üstel, *a.g.e.* 46.

⁴¹⁸ Üstel, *a.g.e.* 49.

⁴¹⁹ Arai, *a.g.e.* 87-99.

⁴²⁰ Oba, *a.g.e.* 231.

⁴²¹ Sarıay, *a.g.e.* 141.

gelmiştir.⁴²² Tıbbiye öğrencileri görüştükleri bazı aydınlardan olumlu yanıt almışlar ve neticede Türk Ocağı hayat bulmuştur.⁴²³ Kuruluşundan sonra geçici olarak başkanlığa Mehmet Emin Yurdakul seçilmiş, ikinci başkanlığı da Yusuf Akçura yapmıştır.⁴²⁴ Mehmet Emin Yurdakul'dan sonra bir süre başkanlığı Ahmet Ferit Tek yapmış ancak Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurmak üzere başkanlıktan ayrılmıştır.⁴²⁵ Daha sonra yapılacak olan başkanlık seçimini Hamdullah Suphi (Tanrıöver) kazanmış ve ikinci başkanlığı da yine Yusuf Akçura devam ettirmiştir.⁴²⁶

Bir edebiyatçı ve tarihçi olan Hamdullah Suphi, Balkan Savaşları'ndan sonra Türkçülük ideolojisinin savunuculuğunu yapan Milli Edebiyat hareketi içerisinde yer almış ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkılar sağlamıştır.⁴²⁷ Hamdullah Suphi'nin Türk Ocağı başkanı olmasıyla birlikte Ocağın faaliyetleri canlanmış ve maddi sıkıntılar da büyük orada giderilmiştir.⁴²⁸ Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi'nin başkan olmasından sonra Türkçülük fikrinin gençler ve münevverler arasında yayıldığını ve yerleştiğini ifade etmektedir.⁴²⁹ Türk Ocağı'na üye olanlar arasında kısa zamanda bir birliktelik havası doğacaktır. Türkçülük cereyanı etrafında bir araya gelen bu kitle kısa zamanla kaynaşarak "II. Meşrutiyet döneminden sonra Türk unsurunun Osmanlıcı politika nedeniyle içine düştüğü kimlik bunalımına yanıt vererek yeni bir seçkin tipi"⁴³⁰ yaratacaktır. Cumhuriyet öncesi dönemde Türk Ocağı'nın üzerinde durduğu en önemli konular; dilin millileştirilmesi yani dilde sadeleşme konusu, kadının toplumdaki konumu, siyasal ve sosyal hayata katılması konusu ve tüm dünya Türklüğüne yönelik konulardır. Bu amaçla yayınlar yapılmış, konferanslar, toplantılar düzenlenmiş, tiyatro ve piyesler tertip edilmiştir.⁴³¹

Türk Ocağı'nın Nizamname-i Esas ve Dâhilîsi'nin 2. maddesinde Ocağın amacı şöyle tanımlanmaktadır: "Cemiyetin maksadı, akvam-ı İslamiyyenin bir rûknü mühimmi

⁴²² Askeri Tıbbiye, diğer kurumlara nazaran modern eğitimin yapıldığı ve pozitivist bir anlayışın hâkim olduğu yerdir. Bu nedenle akılcı ve pozitivist bir zihniyetle yetişen öğrenciler arasından çok sayıda reformcu, düşünür ve eylemci çıkacaktır. Zürcher, *a.g.e.* 70.

⁴²³ Öğrencilerin görüştükleri aydınlar; Ahmet Ferit, Mehmet Emin, Yusuf Akçura ve Rıza Tevfik'tir. Arai, *a.g.e.* 113-114.

⁴²⁴ Akçura, *Türkçülük...* 206.

⁴²⁵ Sarıay, *a.g.e.* 143.

⁴²⁶ Üstel, *a.g.e.* 58.

⁴²⁷ Üstel, *a.g.e.* 59.

⁴²⁸ Sarıay, *a.g.e.* 145-146.

⁴²⁹ Akçura, *Yeni Türk ...* 204.

⁴³⁰ Üstel, *a.g.e.* 62.

⁴³¹ Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları (1912-1931)*. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı. 81-173.

olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.”⁴³² Türkler’in kültürel ve iktisadi olarak gelişmesini amaç edinen Ocak, bu amaçları gerçekleştirmek için yapacağı faaliyetleri nizamnamesinin 3. maddesinde şöyle açıklamaktadır: “Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşr edecek, mektepler açmaya çalışacaktır. Milli serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve irşatlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.”⁴³³ Bu amaç ve araçlarla yola çıkan Türk Ocağı mensupları, kısa sürede Türkçülük akımının Osmanlı Devleti’nde başlıca siyaset olması sürecini başlatmışlardır.

Türk Ocağı’nın başarısı, 14 Haziran 1918’de yaptığı ikinci kongresinde sunulan raporlardan anlaşılmaktadır. İdare Heyeti’nin kongreye sunduğu raporda, Ocak kurulduktan sonra İdare Heyeti’nin hedef koyduğu beş amacın gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu amaçlar; Ocağa müstakil bir hizmet binası kazandırmak, halk ile iletişime geçerek, milliyet fikirlerini şuurla, hitabeyle, yazıyla ve sohbetle yayınlamak, tüm Türk çocuklarına yardım etmek, Ocak’ta bir kütüphane kurmak ve Ocağa gelenlerin rahatça okuma yapabilecekleri, gazete ve mecmualara ulaşabilecekleri bir ortam hazırlamak ve son olarak da sık sık yapılacak olan toplantılarla Türkleri birbiriyle tanıştırap kaynaştırmaktır. Bu amaçlar gerçekleştirilmiş olup ayrıca Türk Ocağı, İstanbul’da konferanslar düzenleyerek, bu konferanslarda her kesimden kişilerin görüşlerini açıkça ifade etmelerine imkân tanımıştır.⁴³⁴ Konferansların yanı sıra Ocak; tiyatrolar, konserler, piyesler, sergiler düzenleyerek toplumsal bilincin artması yönünde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Darülfünun hocaları tarafından Ocak’ta Türk, İslam ve Osmanlı edebiyatı, kültürü, tarihi gibi konularda dersler verilerek halkın bilgi düzeyi artırılmaya ve Türklük bilinci aşılarmaya çalışılmıştır.⁴³⁵

Türk Ocağı müstakil bir dergi çıkarmak yerine, Türk Yurdu Dergisi’ni bünyesine katmış ve dergi Ocak bünyesinde çıkarılmaya başlanmıştır.⁴³⁶ Türk Yurdu’nun Ocak

⁴³² Sarıay, *a.g.e.* 152, içinde, Türk Ocağı’nın Nizamname-i Esas ve Dahilisi, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328.

⁴³³ Üstel, *a.g.e.* 100-101, içinde, Türk Ocağı’nın Nizamname-i Esas ve Dâhilisi, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328.

⁴³⁴ Üstel, *a.g.e.* 83-84.

⁴³⁵ Üstel, *a.g.e.* 88.

⁴³⁶ Sarıay, *a.g.e.* 183.

bünyesine geçmesiyle birlikte abone sayısında büyük bir artış olmuştur.⁴³⁷ Türk Ocağı'nın başarısını gösteren bir diğer örnek ise üye sayısında yaşanan artıştır. İkinci kongrede sunulan raporlara göre ilk kongrede 1200 olan üye sayısı, ikinci kongrede 2005 kişiye çıkmış, şube sayısı ise 35'e yükselmiştir. Üye sayısının artışına paralel olarak da Ocağın maddi gelirlerinde önemli derecede artış olmuştur.⁴³⁸

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiş ve işgal güçleri Şubat 1920'de Türk Ocağı binasını da işgal etmiştir. Binanın işgal edilmesi sonucu başka bir binaya taşınan Ocağın yeni binası 9 Mart 1920'de tekrar işgal edilmiş⁴³⁹ ve neticede Türk Ocağı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yeniden açılacağı 29 Temmuz 1923'e kadar kapalı kalmıştır.⁴⁴⁰ Cumhuriyet'in kurulması sonrasında 1928 yılında merkezini Ankara'ya taşıyan Türk Ocakları yurt genelinde birçok şube açmıştır. "1927 yılında toplanan Türk Ocakları Kurultayında, Türk Ocağı Yasası'nda değişiklik yapılarak Ocak, Cumhuriyet Halk Partisi ile ilişkilendirilmiştir. Bu değişikliğe göre, "Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerini takip eden Türk Ocağı, mefkureleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber" olacaktır.⁴⁴¹ Bu gelişmeyle beraber Ocağın CHP ile birleşmesinin önü açılmış ve nitekim gelen siyasi baskılar neticesinde 10 Ocak 1931'de Türk Ocağı 264 şubesi ile birlikte tüzel kişiliğinin feshedilmesine karar verilmiş ve Ocağın tüm varlıkları CHP devredilmiştir.⁴⁴²

1.3.2. Siyasi Alanda Milliyetçilik

1789 Fransız İhtilali ile ilan edilen "*İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi*"nin⁴⁴³ etkileri Osmanlı toplumunda ilk olarak gayrimüslim tebaa arasında görülmüştür. İhtilalin yaydığı "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" ilkeleri Osmanlı'da gayrimüslim toplumlarda

⁴³⁷ Abone sayısı 350-400 civarından 1000 düzeyine çıkmıştır. Üstel, *a.g.e.* 91.

⁴³⁸ Üstel, *a.g.e.* 92.

⁴³⁹ Sarıay, *a.g.e.* 256

⁴⁴⁰ Üstel, *a.g.e.* 141.

⁴⁴¹ Sefercioğlu, N. (2001). "Türk Ocaklarının Kısa Tarihçesi". *Türk Ocakları Sitesi* (erişim)

<https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi-3496>

⁴⁴² Sefercioğlu, *a.g.y.*

⁴⁴³ İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinin Avrupa'da milliyetçilik akımını doğuran ve sonrasında Osmanlı'da gayrimüslim tebaayı etkileyen bazı maddeleri şunlardır:

- 1- İnsanlar hakları bakımından eşit doğarlar ve öyle kalırlar.
- 2- Bu haklar; hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnmedir.
- 3- Her türlü egemenlik esas olarak millettir.
- 4- Kanun genel iradenin ifadesidir. Armaoğlu, *a.g.e.* 40.

milliyetçilik duygusunu doğurmuş ve özgürlük ilkesinden bir hayli etkilenen Sırp ve Yunanlılar gibi milletlerde bağımsızlık fikri doğmuştur.⁴⁴⁴ Batı ile sürekli temas halinde olan Sırp ve Yunan tüccarlar, Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirleri kendi toplumlarına taşımışlar ve neticede bu toplumlarda bağımsızlık fikri hızla yayılmıştır.⁴⁴⁵ Batı'da milliyetçilik akımına göre, her milletin bir devleti olması gerektiği görüşü hâkim olmaya başlamıştır.⁴⁴⁶ Nitekim 1808'de ilk ayrılıkçı ayaklanmayı Sırp çıkarmışlar ve bağımsızlık talebinde bulunmuşlardır. Sırp'lar'dan sonra ayaklanarak bağımsızlık talebinde bulunan Rumlar, 1814'te *Filiki Eteryia* adlı bir cemiyet altında örgütlenerek, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurma amacı gütmüşlerdir.⁴⁴⁷

Fransız İhtilali'nin Osmanlı'da bir diğer etkisi anayasal hareketlerin başlaması yönünde olmuştur. *Her türlü egemenlik esas olarak millettir ve kanun genel iradenin ifadesidir* ilkelerinin gereği olarak Avrupa'da öne çıkan anayasal hareketler ve parlamentolar, Osmanlı aydınlarını da kısa zaman içerisinde etkisi altına alacak ve padişahın mutlak iktidarı sorgulanmaya başlanacaktır. İlk olarak 1839'ta Tanzimat Fermanı, daha sonra 1856'da Islahat Fermanı ve en nihayetinde de 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı gerçekleşmiş ve Osmanlı yönetim şekli, mutlak monarşiden meşruti monarşiye dönüşmüştür.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte padişahın egemenlik hakları sınırlandırılmış, kişiye bağlı can, mal ve onurun korunması hakları yasal düzenlemelere bağlanmış, yürütmenin; "Mevad-ı Esasiye" olarak nitelendirilen ilkeler çerçevesince düzenlenecek yasalarla çalışması esas alınmıştır. Buna göre devlet yönetimi yeni yasalara göre düzenlenecek, kanunlar şeriata uygun olacak ve kanunların amacı can, mal ve onur hakkının korunmasına yönelik olacak, kanunlar din farkı gözetilmeksizin bütün tebaaya eşit şekilde uygulanacak ve hükümdar kanunlara aykırı şekilde eylemlerde bulunmayacağına söz verecektir. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nda ise Tanzimat Fermanı'nı tamamlayan bazı somut tedbirler ilan edilmiştir: Bütçe yapılması, bir bankanın

⁴⁴⁴ Orkun, *a.g.e.* 50.

⁴⁴⁵ Oba, *a.g.e.* 84.

⁴⁴⁶ Mardin, *Türk Modernleşmesi...* 94.

⁴⁴⁷ Zürcher, *a.g.e.* 53-54.

kurulması, ekonomik kalkınma için Avrupa sermayesi ile o ülkelerin yetkili uzmanlarının çağrılması, karma mahkemelerin kurulması gibi.⁴⁴⁸

1839'dan 1876'ya kadar süren Tanzimat dönemini sona erdiren gelişme ise, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan *Kanun-i Esasi'nin* 1876 yılında ilan edilmesi ve Âyan ve Mebusan olmak üzere meclislerin açılmasıdır.⁴⁴⁹ Anayasanın ilanı ile birlikte padişahın mutlak iktidarı sona erecek ve Fransız İhtilali'nin getirdiği egemenliğin millete dayanması ilkesi Osmanlı'da hayat bulacaktır. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı'da meclisler kurularak meşruti monarşi rejimi başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu gelişmelerin nedeni; Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da ortaya çıkan yeni devlet düzenleri ve iktidarların meşruiyet kaynağının halka dayandırılması anlayışıdır.⁴⁵⁰ Yaşanan bu gelişmeler Osmanlı'da birlikten ziyade dağılmanın önünü açmıştır.

Özellikle ıslahat hareketlerinin Osmanlı'da beklenenden farklı sonuçları olduğunu ifade eden Karpat, bunları altı sonuçla özetlemektedir. İlk olarak çeşitli dini topluluklar arasındaki iletişimin kolaylaşması, onlar arasında birlik ruhunun oluşmasına neden olmuştur. İkinci olarak, sadece din adamları değil çeşitli meslek gruplarından kişilerin karar alma süreçlerine katılması nedeniyle bu gruplarda aydınlanma, özgürlük ve medeniyet gibi fikirlerin daha hızlı yayılmasına sebep oldu. Üçüncü olarak gayrimüslim milletlerin dini önderlerine verilen önem ve bu sayede onların kontrol altına alınması siyasetinin terk edilmesi, bu grupları kontrol edilemez hale getirdi. Dördüncü olarak, yeni milletler ve kiliseler çoğunlukla dil ve etnik temele göre örgütlendi, dolayısıyla farkında olunmaksızın, millet ve milliyet, dolaylı olarak da sekülerizm fikri güçlendi. Beşinci olarak, millet ıslahatları Müslimler ile gayrimüslimler arasındaki ayrımı keskinleştirdi. Bundan sonra artık Hristiyanlar için ekalliyet(azınlık) ve Müslümanlar için Millet-i Müslüme terimleri sık sık kullanılmaya başlandı. Son olarak, diğer gelişmelerle birlikte millet ıslahatı, son geleneksel yapılanma biçimini ortadan kaldırarak veya zayıflatarak fertlerin yeni bir siyasi birliktelik biçimi olan millet kavramı içinde kimlik ve aidiyet aramalarına fırsat tanıdı. Bundan sonra, dini cemaatler değil milliyetler vardı artık.

⁴⁴⁸ Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*. (Üçüncü baskı). Ankara: İmge Kitabevi. 25-26.

⁴⁴⁹ Karal, E. Z. (1998). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 220-232.

⁴⁵⁰ Çavdar, *a.g.e.* 21-47.

Kolektif dini-cemaat kimliğinin korumasından mahrum kalan bireyler kendi hükümetlerini yeni dini-ulusal kimlikleri ışığında değerlendirmeye başladılar.⁴⁵¹

Batı'nın 19. yüzyıldan itibaren belirginleşen ekonomik üstünlüğü sayesinde, Batılılar kendilerini diğer toplumlardan üstün görme anlayışı içine girmişlerdir. Batılılar; Doğu toplumlarını geri kalmış, ilkel toplumlar olarak nitelendirmeye başlamışlar ve neticesinde Doğu toplumlarında Batı üstünlüğünün kabul edilmesiyle birlikte, modern olarak görülen Batı'ya yetişme anlayışı, modernleşme/batılılaşma gibi bir olguyu ortaya çıkarmıştır.⁴⁵² Modernleşme ekonomik ve teknolojik alanın yanında, siyasi alanda da bir ihtiyaç olarak görülmüş ve Batı'da egemen olmaya başlayan halk egemenliğine dayalı yeni devlet düzeni, Doğu toplumları için de bir model oluşturmuştur.⁴⁵³ Osmanlı Devleti'nde yaşanan anayasal hareketler ve neticesinde ilan edilen Meşrutiyet'in temel nedenlerinden birisi bu olurken, asıl amaç dağılmakta olan devleti bir arada tutmak ve yaşatmaktır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için farklı görüşler ortaya atılmış, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları dönemin belirgin üç siyasi hareketi olmuştur. Ortaya çıkan akımların cevabını aradığı temel soru "*Bu devlet nasıl kurtulur?*" sorusudur.⁴⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan, 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından 1876 I. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan dönemde, Namık Kemal, Şinasi, Ali Süavi ve Ziya Paşa gibi dönemin aydınları, devletin kurtuluşunu anayasal meşruti bir yönetimde görmüşler ve devletin ilk siyasi muhalefet hareketi olan *Yeni Osmanlılar* hareketini oluşturmuşlardır.⁴⁵⁵ Yeni Osmanlılar'ın faaliyetleri neticesinde Osmanlı toplumunda parlamento, halka karşı sorumlu yönetim, siyasal özgürlük, hürriyet, vatan ve millet gibi kavramlar tartışılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁶ Özellikle Namık Kemal'in vatan ve hürriyet kavramı Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye gibi okullarda okuyan gençler üzerinde etkili olmuştur.⁴⁵⁷ Namık Kemal'in "vatan" kavramı toprak esasına dayalı olarak

⁴⁵¹ Karpat, *a.g.e.* 115.

⁴⁵² Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme Değişim ve Başkaldırı*. çev. Ufuk Coşkun. Ankara: Doğu Batı Yayınları. 11.

⁴⁵³ Karakaş, *a.g.e.* 118.

⁴⁵⁴ Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*. I. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları. 41.

⁴⁵⁵ Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Onuncu baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 153.

⁴⁵⁶ Çavdar *a.g.e.* 37.

⁴⁵⁷ Avcıoğlu, D. (2001). *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*. Birinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi. 239.

dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu yerleri ifade etmektedir.⁴⁵⁸ Ancak Namık Kemal salt toprağa bağlı bir vatandan ziyade, vatan kavramı içerisine soyut değerleri de katarak vatani şöyle tarif eder: "...vatan öyle bir galibin şemşiri veya bir kâtibin kalemiyle çizilen mevhum hatlardan ibaret değil; millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, yâd-ı şebâbet gibi birçok hissiyatı ulviyenin ictimâ'ından hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddestir."⁴⁵⁹ "Hürriyet" kavramıyla ise Anayasal bir yönetimi savunur. Namık Kemal'e göre Osmanlı'nın Avrupa'dan geri kalmasının nedenlerinden birisi anayasal yönetimin, parlamentonun olmayışındır ve şayet bunlar gerçekleştirilirse kötü gidişatın da önüne geçilebilecektir.⁴⁶⁰ Namık Kemal'in öne sürdüğü fikirler ve *Yeni Osmanlılar* hareketinin yaptığı çalışmalar görece başarılı olmuş ve II. Abdülhamit 1876'da Kanun-i Esasi'yi ilan etmek şartıyla tahta geçerek I. Meşrutiyet'i ilan etmiş ve ilk meclis kurulmuştur.⁴⁶¹ Ancak meşruti yönetim çok uzun sürmemiş, iki yıl sonra padişah meclisi feshederken anayasayı da uzun bir süreliğine yürürlükten kaldırarak, mutlak monarşi yönetimine geri dönmüştür.⁴⁶²

II. Abdülhamit döneminde eğitim alanında atılan adımlar, Batı tarzı eğitim alarak yetişen bir nesil sağlamıştır. Daha önce açılan askeri okulların yanında maliye, hukuk, güzel sanatlar, ticaret gibi alanlarda okullar açılmış ve en önemlisi ise Batılı anlamda ilk üniversite açılarak, bu eğitim kurumlarından kalifiye öğrenciler yetişmiştir.⁴⁶³ Modern eğitim kurumlarında yetişen bu öğrenciler arasından da meşrutiyeti savunanlar, daha önemlisi Türklük bilincine erişmiş bireyler çıkmıştır.

Eric Jan Zürcher, 19. yüzyılda Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne etkisinin üç farklı alanda ortaya çıktığını ifade etmektedir. İlk olarak Osmanlı ekonomisi giderek daha fazla kapitalizmin nüfuzu altına girmeye başlamış, ikinci olarak Osmanlı Devleti'ni parçalamak veya varlığını muhafaza ederek siyasi/iktisadi hegemonya altına alma planları hızlanmış ve sonuncu olarak da milliyetçilik, liberalizm ve laiklik gibi ideolojilerin etkisi Osmanlı'da kendini göstermeye başlamıştır.⁴⁶⁴ Osmanlı aydınları milliyetçilik düşüncesi ile tanıştıklarında, yayılmacı güçler karşısında çökmekte olan bir devleti nasıl ayakta

⁴⁵⁸ Lewis, *a.g.e.* 141.

⁴⁵⁹ Kemal, N. (2005). *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri: Bütün Makaleleri 1.* yay. haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları. 475.

⁴⁶⁰ Lewis, *a.g.e.* 143-145.

⁴⁶¹ Lewis, *a.g.e.* 161-163.

⁴⁶² Çavdar, *a.g.e.* 47.

⁴⁶³ Lewis, *a.g.e.* 179-180.

⁴⁶⁴ Akın, *a.g.e.* 3.

tutabileceklerinin kavgasını vermişlerdir. Milliyetçiliğe yönelişteki temel nedenlerden biri; devleti kurtarmaktır.⁴⁶⁵

19. yüzyılda Osmanlı’da yaşanan reform hareketine karşı iki muhalefet odağı ortaya çıkmıştır. Birinci grup olarak adlandırılabilir olan Müslüman çoğunluk, reform hareketlerini atalarının kılıç zoru ile kabul ettirdikleri üstünlükten feragat etmek anlamına geldiğini düşündükleri için, reform hareketine direnmiş ve durumu kabullenmek istememiştir. İkinci grup ise reformcu çevrenin içinden çıkmış, mevcut yönetimden dışlanmış genç bürokratlar ve yazarlar topluluğunun oluşturduğu liberal değerleri İslami kanıtlarla savunanlardan oluşmaktadır. İkinci grubun talebi; temsili, anayasal ve parlamenter yönetimdir.⁴⁶⁶ Vatan, millet, hürriyet gibi kavramlar Osmanlı aydınlarının bilincine yerleşmesiyle birlikte, ıslahat yoluyla devleti kurtarmak isteyen Yeni Osmanlılar ve sonrasında da Yeni Osmanlılar düşüncesinden etkilenen Genç Türkler; devletin kurtuluşunu anayasal bir düzende aramışlardır.⁴⁶⁷

Devleti kurtarmak için farklı fikirlerin ortaya atıldığı bu dönemde siyasi akımları Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak üç başlık altında inceleyebiliriz.⁴⁶⁸ Zürcher’e göre dönemin siyasi akımları birbirlerinden çoğu zaman kesin çizgilerle ayrılmıyorlardı: “Osmanlılığı akılcı şekilde savunan birçok Jön Türk, aynı zamanda da, romantik bir Pantürkist, milliyetçiliğine güçlü duygularla bağlanmış olup dindar Müslüman’dı.”⁴⁶⁹

1.3.2.1. Osmanlılık ve islamcılık karşısında türkçülük

Osmanlı Devleti’nde milliyetçi akımların ortaya çıkmasıyla birlikte isyan hareketleri baş göstermiş, ilk olarak Sırplar ve Yunanlılar gibi gayrimüslim tebaa bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. İsyen hareketleri zamanla başarılı olmuş, Yunanlılar, Sırplar,

⁴⁶⁵ Kösoğlu, *a.g.m.* 209.

⁴⁶⁶ Akın, *a.g.e.* 6.

⁴⁶⁷ Zürcher, *a.g.e.* 32.

⁴⁶⁸ Genelde dönemin siyasi akımlarını inceleyenler Batıcılığı da bu başlık altına eklemektedirler. Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Süleyman Nazif, Kılıçzade Hakkı ve Ahmet Muhtar gibi bazı düşünürlerin savundukları bu akıma göre; devletin gelişmesi için her alanda Batı’nın örnek alınması gerekmektedir. Başlıca yapılması gerekenler ise; “tek kadınlı aile, kadınların hürriyete kavuşturulması, Batılı bir medeni kanunun kabulü ile şeriat mahkemeleri yerine laik mahkemelerin kurulması, Latin alfabesinin kabulü, kadercî zihniyetin yok edilmesi amacıyla tekkelerin kapatılması ve ekonomik alanda da ulusal bir ekonominin kurulması, sanayileşme, yol ve ulaşım araçlarının geliştirilmesi”dir. Karpat, H. K. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*. (Üçüncü baskı), Ankara: İmge Kitabevi. 118. Ancak Batıcılığı siyasi akım olmaktan ziyade fikir akımı olarak değerlendirmek daha doğru olacağından, bu bölümde Batıcılık konusuna yer verilmemiştir.

⁴⁶⁹ Zürcher, *a.g.e.* 187.

Bulgarlar ve diğer gayrimüslim gruplar bağımsızlıklarını kazanmışlardır.⁴⁷⁰ Devletin dağılmaya başladığı bu süreçte, devletin nasıl kurtulabileceği sorusu karşısında bazı aydınlar; Osmanlı'da yaşayan tüm unsurların ortak bir kimlik altında bir araya getirilmesini savunmuşlardır. Din, dil ve etnik köken fark etmeksizin Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan bütün topluluklar için bir hukuk düzenlemesi yapılarak Osmanlı kimliği yaratılmak istenmiştir.⁴⁷¹ Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan bu süreç, Islahat Fermanı ve sonrasında I. Meşrutiyet'in ilanı ile devam etmiş, devletin temel politikası tebaasının tamamını Osmanlı milleti olarak adlandırmak olmuştur. Yeni Osmanlılar tarafından savunulan bu siyaset, daha sonra bir dönem Genç Türkler tarafından da savunulmuştur.⁴⁷² Ziya Paşa ve Namık Kemal'in önderliğini yaptığı Yeni Osmanlılar hareketinin temel tezi, anayasal düzenin kurulması ve tüm Osmanlı tebaasının eşitliğine dayalı meşruti bir monarşinin kurulmasıdır.⁴⁷³ Verilen mücadele sonucunda Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi 1876 yılında ilan edilmiştir.⁴⁷⁴ Ancak anayasanın ilanı da ayrılıkçı hareketlerin önüne geçememiştir. 1910'dan itibaren Müslüman Arnavutlar'da da milliyetçi hareketler ortaya çıkmış, Arnavutlar, Arnavutluklarını Osmanlı kimliğine tercih etmişlerdir.⁴⁷⁵ Osmanlılık siyasetine en büyük darbeyi Balkan Savaşları indirmiştir. Balkan Savaşları sonrasında Balkanların büyük oranda devletin elinden çıkması ve artık Osmanlı'da yaşayan gayrimüslim unsurların çok küçük bir azınlık teşkil etmeleri, bu

⁴⁷⁰ Kemal Karpat Osmanlı'da gayrimüslimlerde gelişen milliyetçilik akımını şu şekilde özetlemektedir: "Islahatların etkileri beklenenden farklı oldu. İlk olarak, çeşitli dini topluluklar arasındaki katı yerelci eğilimler kırıldı ve aynı dilsel- dini gruba ait çeşitli toplumsal sınıflar arasındaki iletişim kolaylaştı. İkinci olarak, ruhban sınıfından olmayanların karar alma süreçlerine katılımı sağlanınca her bir milletin liderliği genişledi ve demokratikleşti. Dolayısıyla, zanaatkar, esnaf ve öğretmenler sadece gruplarının işleriyle ilgilenmekle kalmadılar, aynı zamanda, aydınlanma, özgürlük ve medeniyet fikirlerini kendi anladıkları biçimiyle yaymaya başladılar. Üçüncü olarak, ruhbanların gücünü sınırlandıran yeni düzenlemeler, Osmanlı idaresinin gayrimüslim ahalî üzerindeki otoritesini sağlayan en önemli nüfuz kanallarından birini ortadan kaldırdı. Dördüncü olarak, yeni milletler ve kiliseler çoğunlukla dil ve etnik temele göre örgütlendi, dolayısıyla farkında olunmaksızın, millet ve milliyet, dolaylı olarak da sekülerizm fikri güçlendi. Beşinci olarak, millet ıslahatları Müslimler ile gayrimüslimler arasındaki ayrımı keskinleştirdi. Bundan sonra artık Hristiyanlar için ekalliyet (azınlık) ve Müslümanlar için Millet-i Müslüme terimleri sık sık kullanılmaya başlandı. Son olarak, diğer gelişmelerle birlikte millet ıslahatı, son geleneksel yapılanma biçimini ortadan kaldırarak veya zayıflatarak fertlerin yeni bir siyasi birliktelik biçimi olan ulus kavramı içinde kimlik ve aidiyet aramalarına fırsat tanıdı. Bundan sonra, dini cemaatler değil milliyetler vardı artık. Kolektif dini-cemaat kimliğinin korumasından mahrum kalan bireyler kendi hükümetlerini yeni dini-ulusal kimlikleri ışığında değerlendirmeye başladılar." Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*... 115.

⁴⁷¹ Öğün, *a.g.e.* 102.

⁴⁷² Karakaş, *a.g.e.* 124.

⁴⁷³ Lewis, *a.g.e.* 149-160.

⁴⁷⁴ Karal, *a.g.e.* 170.

⁴⁷⁵ Zürcher, *a.g.e.* 188.

siyasetin de sonunu getirmiştir. Osmanlı artık İslam devleti görünümüne bürünmüş, buna bağlı olarak da izlenen politikalar değişmiştir.⁴⁷⁶

Osmanlıcılık siyasetinin yanı sıra Osmanlı'da ortaya çıkan bir diğer siyasi akım İslamcılıktır. II. Abdülhamit döneminde güçlü bir şekilde savunulan İslamcılık akımı, Osmanlı Devleti'nin İslam devleti görünümü almasıyla daha da gözde hale gelmiştir. II. Abdülhamit tahta ilk çıktığı zaman Osmanlıcılık ilkesini egemen kılmak isteyerek 'bila tefrik-i ırk ve din' bir millet kurma yolunda Tanzimat adamlarının giriştikleri çabayı devam ettirmek istemesine ve 'hiçbir milleti gücendirmeme' politikasına⁴⁷⁷ rağmen 20. yüzyılın başlarında İslamcılığa daha ağırlık verdiği görülür. Karpat'a göre; Osmanlı Devleti'nin anayasal düzeninin temeli Kur'an ve Şeriat'tır. Farklı etnik ve dini gruplar için de Kur'an'a bakılarak hareket edilmiştir. Kur'an'a göre Allah insanları yaratmış ve birbirlerini tanımaları için milletlere ve kabilelere ayırmıştır ve kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. Dolayısıyla Kur'an, ayrı etnik-dilsel grupların varlığını kabul etmekle birlikte bir grubun diğeri üzerinde üstünlük kurmasına da izin vermez. Kur'an'ın, ümmete bağlılığın ötesine geçebilecek ya da ümmetin birliğini ve dayanışmasını yıkacak bir etnik bağlılığa izin vermediği de bu ayetten hareketle öne sürülmüştür. Uygulamada ise Osmanlı'da, etnik farklılıklara saygı gösterilmiş; yerel ve bölgesel düzeyde, grup bağlılığının temeli olarak etnik menfaatlerden sık sık faydalanılmış, buna karşılık bunların siyasal bir nitelik kazanmasına asla izin verilmemiştir.⁴⁷⁸

II. Abdülhamit'in İslamcılık politikasını takip etmesinin nedenlerinden en önemlisi, Batılı devletlere karşı İslam birliği kozunu oynamaktır.⁴⁷⁹ Batı'nın büyük güçleri arasında denge politikası güden Abdülhamit, bu sayede devletin devamını sağlamaya ve Batı'dan

⁴⁷⁶ Karakaş, *a.g.e.* 134.

⁴⁷⁷ Mardin, *a.g.e.* 75.

⁴⁷⁸ Karpat, *a.g.e.* 149.

⁴⁷⁹ II. Abdülhamit her ne kadar İslamcılık politikasını takip etse de Anadolu'nun Türkleştirilmesinde de etkin rol oynamıştır. "Devletimiz hudutları dâhiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeğe dikkat etmeliyiz. Muhaceret yalnız milli kudreti artırmakla kalmayacak aynı zamanda İmparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlaştıracaktır. Rumeli'de ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek şarttır." Demirel, M. (2007). "Artvin ve Batum Göçmenleri: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra." *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*. III. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. 1126. Ayrıca Osmanlı dışında yaşayan Türklerle de ilgilenmiştir: "İkinci Abdulhamid Han, İslam kitleleri arasında sınırlarımız dışındaki Türk Müslümanlarına özel bir önem verdi. İstanbul'da basılan binlerce kitap ve broşür Rus idaresi altında yaşayan Türk ülkelerine gönderiliyor, böylece her tarafta Türkler ortak bir kültür kaynağından besleniyorlardı. İran'da Türkçe eğitimi yasak edilmişti. Padişah İran Şahı'na tesir ederek Türkçe'yi tekrar kabul ettirdi." Güngör E. (2006). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 442.

gelebilecek tehditlere karşı cihat silahını kullanmaya çalışmıştır.⁴⁸⁰ Nitekim 19. yüzyılın sonlarında İngiliz, Fransız ve Rus boyunduruğu altında yaşayan Müslüman topluluklar vardı ve bu güçler Halife sıfatını taşıyan Osmanlı padişahına bağlı olduklarını bildirmektedirler.

Osmanlı Devleti'nde 1880'lerde başlayan Alman nüfuzunun da İslamcılık politikasının takip edilmesinde etkisi söz konusudur. İngilizlerin Mısır'ı 1882'de işgal etmelerinden sonra İngiliz-Osmanlı ilişkileri bozulmuş, Osmanlı Devleti'nde Alman etkisi artmaya başlamıştır.⁴⁸¹ Osmanlı'da askeri ve ekonomik alanda nüfuzunu artıran Almanya, İslamcılık politikasının takip edilmesinde kendi açısından yarar görmektedir. Kayzer II. Wilhelm Osmanlı Devleti'ne yaptığı ziyarette, kendisini 300 milyon Müslüman'ın dostu ilan ederek, İslamcılık politikasına desteğini açıkça ifade etmiştir.⁴⁸² Almanların da desteğiyle Panislamist bir şekil alan İslamcılık akımı, 1908'den sonra yazın alanında gelişerek, Mehmet Akif (Ersoy)'in kurduğu *Sırat-ul Mustakim* ve onun devamı olan *Sebil-ül Reşat* dergilerinde İslamcılık akımı temellendirilmeye çalışılmıştır.⁴⁸³ Bu dergilerin yanı sıra İslamcılık akımı; "*Ceride-i Sufiye, Ceride-i İlmiye, Beyan-ül Hak, Hikmet* gibi dergilerde siyasal hayat içindeki sesini duyurmuştur."⁴⁸⁴ İslamcılık akımının temel düşüncesi; Müslümanlığın temel kaynaklarına dönmek ve İttihad-ı İslam'ı oluşturmaktır. Bu düşünce, Cemaleddin Afgani ve Mısırlı Muhammed Abduh'un görüşlerinden beslenmiştir.⁴⁸⁵ İslamcılara göre; "din ve şariat bütün akıllılığın başı ve sonudur ve ondan sapma Osmanlı'nın bütün dertlerinin sebebidir."⁴⁸⁶ Devletin çöküş nedeninin İslam'ın terk edilmesinde aranması gerektiğini savunan İslamcılara göre;

Siyasal ve toplumsal konularda rehberlik için Batıya gitmeye hiç gereklilik yoktu; çünkü siyasal ve toplumsal gelişmenin bütün unsurları, bunları bizzat Batının da kendisinden iktibas ettiği İslam geçmişinde bulunabilirdi. Bilim ve teknoloji Batıdan alınabilirdi; bunların benimsenmesine ve ilerlemesine İslamlık hiçbir engel göstermezdi. Fakat devlet, hukuk, toplumsal gelenek, eğitim, temel bağlılıkta İslamlık egemen kalmalıydı.⁴⁸⁷

⁴⁸⁰ Zürcher, *a.g.e.* 124.

⁴⁸¹ Almanların 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'da elde ettikleri nüfuz için bkz. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. 47-48., Rathmann, L. (1976). *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*. çev. Ragıp Zaraklı. İstanbul: Gözlem Yayınları.

⁴⁸² Landau, M. J. (2001). *Pan-İslam Politikaları: İdeoloji ve Örgütlenme*. çev. Nigar Bulut. İstanbul: Anka Yayınları. 68., Ortaylı, *a.g.e.* 84.

⁴⁸³ Landau, *a.g.e.* 99.

⁴⁸⁴ Tunaya, *a.g.e.* 42.

⁴⁸⁵ Landau, *a.g.e.* 18.

⁴⁸⁶ Lewis, *a.g.e.* 233.

⁴⁸⁷ Lewis, *a.g.e.* 234.

Özetle İslamcılara göre çözüm; İslam uygarlığının yeniden canlandırılmasında ve İslam'ın ruhu olan şeriatın yüzde yüz uygulanmasındadır.⁴⁸⁸ İslamcılar, Türkçülerin savunduğu manada milliyetçiliğe karşı olmuşlar, İslam'ın milliyeti reddettiğini ve milliyetçilik yapmanın İslam birliğini zedelediğini savunmuşlardır.⁴⁸⁹ İslamcılara göre “dinin reddettiği kavmiyet ve milliyet iddiası tatbik edilmek istendiği içindir ki, ortaya, ilahi cezalar ve müeyyideler halinde siyasi felaketler çıkmıştır: İmparatorluk parçalanmıştır.”⁴⁹⁰ İslami kaynakları⁴⁹¹ referans göstererek Türkçülere açıkça cephe alan İslamcılar, devletin kurtuluşunun tüm Müslümanların birlik olmasıyla mümkün olabileceğine inanmışlardır. Halife'nin idaresinde bir İslam İmparatorluğu'nun kurulması İslamcılarının en büyük hedefi olmuştur.⁴⁹²

Osmanlı'da İslamcılık akımının gelişme nedenlerinden birisi de Avrupa emperyalizmi ve Hristiyanların elde ettikleri ekonomik üstünlük karşısında Müslüman tebaada ortaya çıkan tepkidir. Bu tehditler karşısında Müslümanlar arasında duygudaşlık ve dayanışma duygusu gelişmiştir.⁴⁹³ İslamcılar, ekonomik gerilik ve kapitülasyonların yol açtığı iktisadi esaretin üzerinde durmuşlar ve İslam dünyasının ekonomik olarak ilerlemesini gaye edinmişlerdir.⁴⁹⁴ İslamcılık akımı Osmanlı yıkılana kadar etkisini devam ettirmesine rağmen, Balkan Savaşları'ndan sonra ve özellikle de Araplar'da baş gösteren ayrılıkçı hareketlerden sonra gözden düşmeye başlamıştır. Araplar, Osmanlı'da başlayan Batılılaşma hareketleri karşısında Türklerin dinden çıktığı tezini kullanmışlar ve Arapların Osmanlı'dan ayrılması gerektiği fikrini şiddetle savunmuşlardır.⁴⁹⁵ İslamiyet'in birleştirici

⁴⁸⁸ Berkes, N. (2007). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları. 63.

⁴⁸⁹ Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*. II. Cilt, Kısım 4, (Üçüncü baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 413.

⁴⁹⁰ Tunaya, T. Z. (2003). *İslamcılık Akımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 69.

⁴⁹¹ İslamcılar milliyetçiliğe karşı söylemlerinde genellikle hadislerle başvurmuşlardır. En sık kullanılan hadis ise: “Asabiyyet davasına kalkışan, onu tedvic ve teşvik eden bizden değildir. Asabiyyet üzerine kitale girişen de bizden değildir. Kezalik asabiyyet üzere ölen de bizden değildir.” Bayur, *a.g.e.* 415.

⁴⁹² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*. 114.

⁴⁹³ Zürcher, *a.g.e.* 120.

⁴⁹⁴ Tunaya, *a.g.e.* 11-12.

⁴⁹⁵ “Özellikle Arap ülkelerindeki dini, tutucu gruplar, Avrupa ile ittifakı (1853), gayrimüslimlere tanınan eşitliği ve modern yasal düzenlemeleri, İslami idarenin temel prensiplerinden sapma olarak telakki ettiler ve Osmanlı otoritelerine itaat etmemeye hakları olduğu sonucuna vardılar. On dokuzuncu yüzyılın büyük devlet adamı ve tarihçisi Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) özel günlüğünde Cidde'nin Osmanlı yöneticisi Kamil Paşa ve Mekke Muhafızı Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin birbirleriyle iyi geçinemediklerini not eder. Köleliğin kaldırılmasını eleştiren Abdülmuttalib, Cidde'nin önde gelen tüccarlarına idarenin siyasi görüşündeki sapma hakkında bir mektup yazmıştır. Abdülmuttalip Mekke ulemasının başına şöyle der: “Türkler mürted oldu. Şu an (İslam'ı) reddettiklerini saklamalarına rağmen, kısa zaman içerisinde bunu açık edecekleri meydandadır. Bu savaş (Kırım) bizim için gerçek bir imkandır. Şimdi eskiden beri hakkımız olan kendi devletimizi tesis edebiliriz. Buralarda bize kadar ulaşmasa bile başka yerlerde uygulanan köleliğin kaldırılması kararını bir gerekçe olarak kullanabiliriz.” Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin...* 130

özelliği göz önünde bulundurulmasına rağmen, tüm Müslümanlar'ın bir çatı altında tutulamayacağı anlaşılmış ve İslam İmparatorluğu fikri zayıflamıştır. Ancak İslamcıların sosyal ve ekonomik hayat için öne sürdükleri fikirler Cumhuriyet sonrasında bile güncelliğini korumuştur.⁴⁹⁶

İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde Türkler başat olmakla birlikte zamanla etkinlikleri azalmış ve özellikle devşirme usulünün uygulanmasıyla da devlet yönetiminde etnik olarak Türklerin varlığı azalmıştır.⁴⁹⁷ Merkezi devlet anlayışının Osmanlı Devleti'nde egemen olması nedeniyle de yerel düzeyde hâkim olan güçlü Türk beyleri zamanla güçlerini kaybetmişler ve Osmanlı Devleti çok milletli bir yönetim anlayışını devletin yıkılmasına kadar sürdürmeye çalışmıştır.⁴⁹⁸ Ancak Osmanlı devşirdiği tüm çocukları sıkı bir eğitimden geçirmiş, Müslümanlaştırmış ve Türk gelenek ve göreneklerini öğrenmelerini sağlamıştır. Bunun en iyi örneği de yüzyıllar boyunca Osmanlı'da idarenin dilinin Türkçe olmasıdır.⁴⁹⁹ Bunun yanı sıra 19. yüzyılda yaşayan Ahmet Vefik Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa gibi kalem erbabı, Osmanlı Devleti'ni Türklerin kurduğunu ve onun gerçek yöneticilerinin ve sadık koruyucularının Türkler olduğunu açıkça ifade etmekteydiler.⁵⁰⁰

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde (13. yy. - 19 yy. arası) millet anlayışı dine dayalıdır; İslam milleti, Ortodoks milleti, Katolik milleti gibi dini inançlar esasına dayalı bir millet anlayışı hâkimdir.⁵⁰¹ 19. yüzyılda bu anlayış değişmiş ve millet tanımı farklılaşmıştır. Artık Yunanlılar, Sırlar, Bulgarlar gibi aynı dine mensup olanlar farklı milletler olarak algılanmaya başlanmıştır. Osmanlı'ndaki tüm milletleri ortak bir Osmanlı milleti etrafından bir araya getirme çabası, Balkan Savaşları sonrasında Hristiyan

⁴⁹⁶ Tunaya, *a.g.e.* 129.

⁴⁹⁷ “Burada Osmanlı devlet adamlarında ‘Türk’ kelimesine yüklenen olumsuz anlamın nedenin altında büyük ölçüde, Osmanlı bürokrasisinin devşirme kaynaklı oluşu ve Türk kimliği taşımayan bürokrat ve devlet adamlarının kendi ulusal kimliklerini unutmamış olmaları ve Osmanlı merkez bürokrasisine Türklerin girmesini yönetim açısından bir olumsuzluk olarak nitelendirebilmeleri yatmaktadır. Diğer yandan Ankara savaşında Anadolu'da bulunan Türk beylerinin Timur tarafında yer alarak Osmanlı'nın fetret devrine girmesi ve dağılma aşamasına gelmesinde pay sahibi olmaları Osmanlı Devleti yöneticilerinin Türk unsura karşı olumsuz bir imaja sahip olunmasında etkili olduğu söylenebilir. Bütün bu etkenlerle beraber bir kısım Arap kaynaklı dinsel eserler ve Avrupa'da basılmış Türk düşmanı yayınların özellikle bazı Osmanlı entelektüellerini etkilediği ve Türklere karşı olumsuz bakışın yaratılmasında etkili olduğu söylenebilir.” Uzun, T. (2010). “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 28. 4.

⁴⁹⁸ Oba, *a.g.e.* 35-36.

⁴⁹⁹ Karpat, *a.g.e.* 138.

⁵⁰⁰ Karpat, *a.g.e.* 199.

⁵⁰¹ Ögün, *a.g.e.* 98.

milletlerin tamamen Osmanlı'dan ayrılmalarıyla birlikte terk edilmiştir.⁵⁰² İslamcılık siyaseti ise Arnavutlar⁵⁰³ ve Araplar'da başlayan ayrılıkçı hareketler sonrasında önemini yitirmeye başlamış ve Türkçülük ön plana çıkmıştır.⁵⁰⁴ Balkanlar'ın ve Afrika'daki son toprak parçasının da kaybedilmesiyle artık Osmanlı Devleti, küçük gayrimüslim topluluklar olmakla birlikte, Türk ve Müslümanlar'dan oluşan bir Asya devleti haline gelmiştir. Bu toprakların kaybedilmesiyle birlikte Genç Türklerin, Türk milliyetçiliğine ilgileri giderek artmıştır.⁵⁰⁵ Türk milliyetçiliği bir ölçüde ulemanın Müslüman ümmetinin birliğini sürdürme iddiasına karşı çıkarak şekillenmek zorunda kalacaktır.⁵⁰⁶ Türk milliyetçiliğinin geç bir dönemde ortaya çıkma nedenlerinden birisi ise; "Türklüğün unutulmuş olmasından değil, İmparatorluğu kuran Türk milletinin siyasi birliği bozma korkusundan"⁵⁰⁷ ileri gelmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin 1913'den sonra resmi politikası haline gelen Türkçülük, Osmanlıcılık ve İslamcılığın başarısız olması sonrasında takip edilmeye başlanmıştır.⁵⁰⁸ Roderic H. Davidson'a göre gayrimüslim unsurlar ve sonrasında Müslüman unsurlarda milliyetçi hislerle ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler, Türklere milliyetçilikten başka çıkar yol bırakmamıştır.⁵⁰⁹

Yaşanan toprak kayıpları sonrası Osmanlı'nın demografik yapısının değişmesi de Türkçülük akımının güçlenmesinde etkindir.⁵¹⁰ Kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göç edenlerle birlikte, Osmanlı'da Türk nüfusunun yoğunluk kazandığı görülmüştür. Rumeli ve

⁵⁰² Akın, *a.g.e.* 13.

⁵⁰³ "Ekim 1912'de çıkan Balkan Savaşı sırasında Valon'da toplanan Ulusal Arnavut Kongresi, 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etti. Bu şekilde halkının çoğunluğu Müslüman olan bir Osmanlı toprağı ilk defa olarak İmparatorluktan ayrılıyordu. Bu aynı zamanda Panislamistlerin ve İslamcılık politikasının da iflasını gösteriyordu. Arnavutluk'un istiklale kavuşması ve bundan bir müddet sonra da Balkan faciası, Türkçülük akımını siyasal sahaya intikal ettirecek en önemli dürtüleri teşkil edecektir." Oba, *a.g.e.* 106-107.

⁵⁰⁴ Akın, *a.g.e.* 13.

⁵⁰⁵ Georgeon, *a.g.e.* 19.

⁵⁰⁶ Georgeon, *a.g.e.* 4.

⁵⁰⁷ Ülken, *a.g.e.* 98.

⁵⁰⁸ Bayur, *a.g.e.* 398-410.

⁵⁰⁹ Davison, *a.g.e.* 112.

⁵¹⁰ "19. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da 8-9 milyon insan yaşarken Birinci Dünya Savaşı öncesinde bu rakam 16-17 milyona yükselmiştir. Bu artışın önemli bir kısmını imparatorluğun küçülmesi ile Kırım, Kafkaslar, Sırbistan, Makedonya, Bulgaristan ve Ege adalarından Müslüman-Türk muhacir akını ile gerçekleşmişti. Rus Çarlığı'nın hegemonyası altındaki halklara yönelik olarak asimilasyon politikasına başvurması 1780'lerden başlayarak önce Kırım'dan Rumeli'ye, sonra da Kafkaslardan Anadolu'ya doğru bir göç dalgasına yol açmıştır. 1850-1860 arası Kafkas halklarının özellikle Çerkezlerin göçü başlayacaktır. Nihayet 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan 1812-13 Balkan Savaşı'nın sonuna dek süren üçüncü göç dalgası ile bu demografik kaynaşma süreci tamamlanacaktır." Akın, *a.g.e.* 118-119.

Kafkaslardan Anadolu'ya milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmıştır.⁵¹¹ Göç edenler arasındaki aydınlar Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlamışlardır.⁵¹² Savaşlardan sonra, eskinin heterojen ve kozmopolit nüfuslu geniş hükümlanlık devirleri yerine, dar, homojen, toprak bütünlüğü ve nüfusunun altyapısı “görece güvenilir” bir sosyal yapı ortaya çıkmıştır.⁵¹³ Aynı din, dil ve etnik köken etrafında bir araya gelen insanlarda milliyetçilik duygusu daha kolay gelişmiştir.⁵¹⁴ Ayrıca yaşadığı topraklardan göç etmek zorunda kalan Türk topluluklarında, göç etmelerinin sorumlusu olarak gördükleri Rus Çarlığı ve Batı devletlerine karşı bir tepki de doğacak ve zamanla bu tepki Hristiyan karşıtlığı şeklini alacaktır.⁵¹⁵

Türkçülük akımının egemen olmaya başlamasında, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olan Türkler'de uzun süreden beri Saray tarafından baskı altına alınan Türklük bilincinin tekrar canlanmasının etkisi söz konusudur. Türklük kavramı, Saray'da II. Abdülhamit döneminde kullanılmaya başlanmış ve artık resmi bir nitelik kazanmıştır. Bu tarihe kadar kendini Osmanlı milleti olarak tanımlayan hanedan üyeleri, böylece Türk olduklarını ifade etmeye başlamışlardır.⁵¹⁶ 1877 sonrası okutulan tarih kitaplarında da, Osmanlı'nın soy olarak Türk olduğu ve atalarının Türkistan'dan geldiği tezi anlatılmaya başlanmıştır.⁵¹⁷ Osmanlı'nın son dönemlerinde aydınların Türkçülük konusundaki çabaları neticesinde, Türkçülük ismen, cismen ve ruhen etkili olmaya başlamıştır.

Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişim sürecine büyük oranda fikri katkı sağlayan isim Ziya Gökalp (1876-1924) olmuştur. İTC üyesi olan Ziya Gökalp'e göre millet; “kendisine mahsus bir harsa malik olan bir zümre demektir”.⁵¹⁸ Yani bir kültür etrafında birleşen topluluklar bir milleti oluştururlar. Kültürün en önemli üç unsuru ise dil, din ve tarihtir. Bu nedenle Gökalp'e göre millet; aynı dili konuşan, aynı dine iman eden ve ortak bir geçmişi olan insan topluluğudur. *Türkçülüğün Esasları* isimli eserinde ise millet; “lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden

⁵¹¹ Kösoğlu, *a.g.e.* 216.

⁵¹² Göçek, *a.g.m.* 66. (içinde) Kushner, *a.g.e.* 11.

⁵¹³ Ahmad, F. (1969). *The Young Turks, The Committee of Union and Progress in Turkish Politics: 1908-1914*. Oxford: Clarendon Press. 154.

⁵¹⁴ Göçek, *a.g.m.* 66.

⁵¹⁵ Zürcher, *a.g.e.* 123.

⁵¹⁶ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi...* 52.

⁵¹⁷ Ögün, *a.g.e.* 112-113.

⁵¹⁸ Tanyu, H. (2006). *Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği*: Ankara: Elips Yayıncılık. 76.

mürekkep bulunan bir zümredir”⁵¹⁹ şeklinde tanımlanmakta ve Gökalp, kültürün milletin oluşumu üzerindeki etkisine değinmektedir. Gökalp, tarihin millet üzerindeki etkisini ise bir başka millet tanımında yapmakta ve şu ifadeleri kullanmaktadır: “Millet asırlarca beraber yaşamış, zulüm ve felaketlere beraberce göğüs germiş, şan ve şerefi beraber istihsal etmiş, beraber ağlayarak beraber sevinmiş, gelecekte de ortak gayeye ulaşmak için beraber muzaffer olmaya azmetmiş, dayanışma halindeki fertler topluluğudur.”⁵²⁰ Gökalp ırka dayalı bir millet tanımı yapılamayacağını belirtir ve milletlerin çeşitli şekillerde birbirleriyle karıştıklarını, bu nedenle de ırkın, milletin oluşumu üzerinde herhangi bir etkisi olduğunu belirtmenin anlamsız olduğunu düşünür. Gökalp’e göre ırk, hayvanlarda aranması gereken bir vasıftır ve kesinlikle insanlarda ırki özellikleri aramak doğru değildir. Türk milleti içerisinde olup Arnavut veya Arap kökenli olan Türkleri örnek gösteren Gökalp, bu kişilerin Türklük için hizmet ettiklerini ve her türlü kederde, mutlulukta Türk milleti ile aynı duyguları paylaştıklarını belirterek, bu kişilerin nasıl olup da Türk olmadıklarının iddia edilebileceğini sorgulamaktadır.⁵²¹

Gökalp ayrıca milletin ne olduğunu anlatırken ne olmadığından yola çıkar ve tek tek açıklar. İlk olarak millet, kavim değildir.⁵²² Kavim; aynı ana, aynı babadan türemiş ve içine hiç yabancı karışmamış kandaş bir zümre demektir ve milleti kavim ile eş tutmak yanlıştır. Çünkü bu şekilde bir arılık mümkün değildir ve milletler çeşitli şekillerde, birbirlerinden “kız alış verişinde”, bulunarak karışmışlardır. İkinci olarak millet, aynı coğrafyada yaşayan insan toplulukları da değildir. Bir coğrafi bölgede birden fazla millet bir arada yaşayabilmektedir: İran’da Farisi, Kürt ve Türk olmak üzere üç milletin yaşaması gibi veya İsviçre’de Alman, Fransız ve İtalyan olmak üzere üç millet gibi. Üçüncü olarak millet tebaa da değildir. Özellikle Osmanlıcıların savunduğu ve Osmanlı Devleti’nde yaşayan herkesi bir Osmanlı milleti şeklinde değerlendirmek yanlıştır. Osmanlı içerisinde müstakil harslara sahip farklı milletler mevcuttur. Dördüncü olarak ise millet aynı dine inananların oluşturduğu bir topluluk da değildir. Aynı dine inananlara ümmet denilmektedir. Gökalp’e

⁵¹⁹ Gökalp, *a.g.e.* 22.

⁵²⁰ Kösoğlu, N. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 152.

⁵²¹ “Memleketimize vaktiyle dedeleri Arnavutluk’tan yahut Arabistan’dan gelmiş millettaşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesiyle büyümüş ve Türk mefkûresine çalışmayı itiyat etmiş görüyorsak sair millettaşlarımızdan hiç tefrik etmemeliyiz. Yalnız saadet zamanında değil, felaket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milliyetimizden hariç telakki edebiliriz. Hususiyle, bunlar arasında milletimize karşı büyük fedakârlıklar yapmış, Türklüğe büyük hizmetler ifa etmiş olanlar varsa, nasıl olur da bu insanlara ‘Siz Türk değilsiniz.’ diyebiliriz. Filhakika, atlarda şecere aramak lazımdır, çünkü bütün meziyetleri sevkıtabiye müstenit ve irsi olan hayvanlarda da ırkın bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ırkın içtimai hasletlere hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir.” Gökalp, *Türkçülüğün...* 22.

⁵²² Gökalp, *a.g.e.* 19.

göre aynı dine inanıp, aynı dili konuşanlar bir millet olarak kabul edilebilir, ancak Araplar ve Türkler gibi Müslüman olanlar iki ayrı millettir. Son olarak ise liberallerin savunduğu ve bireyin kendisini hangi millettten görüyorsa o millete mensup olduğu görüşüne Gökalp karşı çıkar. Bireylerin kendi milliyetlerini belirleyemeyeceğini ifade eden Gökalp, milliyetin harici bir durum olduğunu ve bireylerin kendi ellerinde olmadığını ifade eder.⁵²³

Gökalp, milletlerin oluşmasını imparatorlukların dağılmasına bağlar. Bazen bir kavmin fetih yoluyla diğer kavimleri hâkimiyeti altına aldığını ve bu kavimlerin bir araya gelmesinden ortaya yeni bir medeniyetin çıktığını belirtir. Kavimlerin sahip olduğu kültürler, bu medeniyet içerisinde eriyebilir, ancak çoğu zaman kavimler kendi kültürlerini korurlar ve imparatorluk dağıldığı zaman, kültürlerini koruyan kavimler, kendi kültürleri etrafında toplanarak milleti meydana getirirler.⁵²⁴

İmparatorlukta yaşayanların oluşturduğu siyasi topluluğa ‘camia’ ismini veren Gökalp, camianın içerisinde aynı kültüre sahip ve aynı dili konuşan ‘cemia’lar olduğunu belirtir. Bu ‘cemia’lar birleşerek milletleri meydana getirirler. Gökalp, milletlerin oluşmasıyla birlikte imparatorluğun dağılacağını ve her milletin kendine ait bir devlet kuracağını belirtir. Bu milletlere aynı zamanda ‘cemiyyet’ de denilebilir. Kavimlerin millet haline gelebilmesi için öncelikle ‘cemia’ sonra ‘camia’ ve son olarak da ‘cemiyyet’ şeklini almaları gerektiğini savunur.⁵²⁵ Bir başka yerde ise Gökalp, toplumların dil ve ırk birlikteliğine dayalı kabilelerden din birlikteliğine dayalı ümmet aşamasına, ümmet aşamasından da kültür birlikteliğine dayalı millet aşamasına geçtiğini ifade etmektedir.⁵²⁶

Milletlerin de dört çeşit olduğunu belirten Gökalp; İmami Milletler (Teokratik Milletler), Teşri Milletler (Yasamalı Milletler), Harsi Milletler (Kültürel Milletler) ve İstiklalini Kaybetmiş Milletler şeklinde bir sınıflandırma yapar.⁵²⁷ “İmami milletler”e “köy esasına müstenid milletler” veya “icrai milletler” de denilebileceğini ifade eden Gökalp, bu milletlerin Doğu’da ilk çağda, Batı’da ise Orta Çağ’da mevcut olduğunu belirtir. “Teşrii milletler”; feodalite dönemi sonrası milletleridir. Artık mutlak monarşilerin yıkılmaya başladığı, dini otoritelerin zayıfladığı ve egemenliğin millete geçmeye başladığı dönem

⁵²³ Gökalp *a.g.e.* 21.

⁵²⁴ İnalcık, *a.g.e.* 175.

⁵²⁵ Gökalp, *a.g.e.* 70-71.

⁵²⁶ Çelik, C. (2006). “Gökalp’ın Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(21). 45.

⁵²⁷ Gökalp, Z. (1977). *Makaleler III*. yay. haz. M. Orhan Durusoy. Ankara: Gündüz Matbaası. 12-16.

milletlerine Gökalp, teşrii milletler terimini kullanır. “Harsi milletler” ise; kendi kültürünü geliştirerek medeniyete kendi kültüründen bir şeyler katmaya başlayan milletlerdir ki bu milletler, Gökalp’e göre asıl milletlerdir. Son olarak “İstiklalini Kaybetmiş Milletler”den bahseden Gökalp, millet aşamasına gelmiş ancak bağımsızlık elde edemediği için başka bir milletin esareti altında yaşayan milletleri bu grupta sayar ve örnek olarak Lehleri verir.⁵²⁸

Gökalp’e göre Türk bir milletin adıdır.⁵²⁹ Gökalp Türk olarak, Osmanlı’da yaşayan Türkleri ve Osmanlı dışında yaşayan Rusya Türklerini sayar. Gökalp’e göre bazıları Özbekleri, Türkmenleri, Tatarları ve Azerileri Türklük dışına tutarlar ve bunun nedenini de dil farklılıklarına ve kültür farklılaşmasına bağlarlar. Gökalp bu iddiaya karşı çıkarak, Türklerin konuştukları dilin aynı olduğunu ifade eder. Ancak son dönemde bu birlikteliğe tehdit oluşturabilecek üç sorun ortaya çıkmıştır: Sosyalizm, ümitsizlik ve okul baskısı.⁵³⁰

Rus Çarlığı’nda gelişmekte olan sosyalizm, milliyetçiliğe karşı olduğu için yerel şivelerin gelişmesini teşvik etmektedir. Yerel şiveleri yazı dili haline getirip, bunlardan bir edebiyat oluşturmak, milli birliktelik için büyük tehdittir. Ümitsizlik ise Gökalp’a göre, Avrupalılar tarafından Türklerin zayıflığına yönelik yapılan propagandanın sonucunda, Rusya Türklerinde ümitsizliğin ortaya çıktığı ve bunun sonucunda da suni bir Tatar medeniyeti yaratmak gibi bir amacın ortaya çıktığıdır. Ancak Tatar diye bir millet mevcut değildir. Tatarlar olarak bilinen bir grup vardır ancak bunlar Türk değildir. Rusların Çarlık Rusya’da yaşayan Türkleri Tatar olarak adlandırmaları bir politikadır ve Türkler bu oyuna gelmemelidirler.⁵³¹ Son olarak ise okul baskısına değinen Gökalp, Rusya Türkleri arasında Rus Çarlığının uyguladığı eğitim politikalarının, Türkler arasındaki birlik düşüncesini yıkmaya yönelik olduğunu ifade eder. Ruslar, Türkler arasında farklı eğitim metotları uygulayarak, Türk boylarının farklılaşmasını ve ayrı kavimlerin ortaya çıkmasını amaçlıyorlardı. Bunun için Türkler arasındaki şive farklılıklarını belirginleştirerek, farklı milletler ortaya çıkarmak Rusların temel gayesidir. Bu politikanın farkına varan İsmail Gaspıralı gibi bazı Türkçüler ise, Türkleri ortak bir Türkçe etrafında toplamayı amaç edinmişlerdir. Gökalp, Rusya Türklerinin çağın imkânlarını da kullanılarak Osmanlı Türkleri ile dil birlikteliğini sağlamak adına önemli adımlar attıklarını ifade eder.⁵³²

⁵²⁸ Gökalp, *a.g.e.* 12-16.

⁵²⁹ Gökalp, *Türkçülüğün...* 24.

⁵³⁰ Gökalp, *Türkleşmek...* 73-75.

⁵³¹ Gökalp, *a.g.e.* 74-75.

⁵³² Gökalp, *a.g.e.* 71-72.

Osmanlı'da basılan kitapların tüm Türk dünyasına ulaşabilmesi, Kırım'da çıkarılan Tercüman Gazetesi'nin tüm Türklerin anlayabileceği bir dilde çıkarılması ve yine tüm Türk dünyasına ulaştırılması, Gökalp'a göre dil birlikteliğinin sağlanması açısından önemlidir. İsmail Gaspıralı gibi Ziya Gökalp de İstanbul Türkçesi'nin tüm Türklerin anlayabileceği ortak bir dil olması gerektiğine inanır. İstanbul Türkçesi'ni edebi dil haline getirmek bütün Türkler için bir görevdir. Bu görev gerçekleştirildiği zaman, Türkler tek bir millet halini almış olacaktır.⁵³³

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde hayatını geçiren Gökalp, Osmanlı için çıkış yolunun Türk milliyetçiliğinden geçtiğine inanmaktadır. Türk milletinin ayakta kalabilmesi için izlenmesi gereken yol milliyetçiliktir. Aksi takdirde Türk milleti tarihten silinip gitmek zorunda kalacaktır. Türk milliyetçiliğinin ideoloğu olarak kabul edilen Gökalp, ayrıca yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne de görüşleriyle ilham vermiş, hatta Türk kelimesinin ön plana çıkmasında öncü rol oynamıştır.⁵³⁴

Gökalp'e göre; "Türkçülük; ne kavim, ne ümmet ve ne de ahali Türkçülüğü'dür. Türkçülük demek, Avrupa medeniyeti içinde, bir Türk harsı vücuda getirmektir."⁵³⁵ Yani Türkçülük Türk milletini her alanda yükseltmek, ileriye taşımaktır. Gökalp'in Türkçülük anlayışında Türk milletini diğer milletlerden üstün görme söz konusu değildir. Gökalp'e göre tüm ırklar eşit oldukları gibi tüm milletler de eşittir.⁵³⁶ Ayrıca milletler birbirlerinin düşmanı değil dostu olmalıdırlar: "Milletler birbirine tabiaten düşman değildir, bilakis dostturlar. Milletleri birbirine düşman yapan, mutaassıp papazlarla, emperyalist ve kapitalistlerdir. Bunlar ortadan çekilirlerse, milletler birbirlerini kardeş gibi seveceklerdir."⁵³⁷

Türkçülüğün tarihine değinen Gökalp, ilk olarak Türkçülük akımının Avrupa'da iki şekilde ortaya çıktığını belirtir.⁵³⁸ İlk olarak Fransa'da Türkler'e dair eserlerin incelenmeye başlanmasıyla ortaya çıkmış olan Turqueire (Türkperestlik) akımından bahseder. Bu akım

⁵³³ Gökalp, *a.g.e.* 77.

⁵³⁴ Baykara, T. (2003). "Gelecekte Yaşayan İnsan: Türk Kavramının Öne Çıkmasında Ziya Gökalp'in Yeri". *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. yay. haz. Dündar Karaca. Ankara: Türksoy Yayınları. 207.

⁵³⁵ Gökalp, Z. (1977). *Malta Konferansları*. yay. haz. Fahrettin Kırzioğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 113-114.

⁵³⁶ Gökalp, Z. (1982). *Makaleler IX*. yay. haz. Şevket Beysanoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 57.

⁵³⁷ Gökalp, *a.g.e.* 76.

⁵³⁸ Gökalp, *Türkçülüğün...* 9.

çerçevesinde Lamartine'in, Auguste Comte'un, Pierre Lafayette'in, Misner'in, Pierre Lotti'nin ve Farrere'nin Türkler hakkında yazmış oldukları eserlerin bu akımı başlattıklarını belirtir. İkinci olarak ise Türkiyat (Türkoloji) akımından bahseder. Bu akım da Rusya'da, Almanya'da, Macaristan'da, Fransa'da ve İngiltere'de birçok bilim adamının Türkler'e, Moğollar'a ve Hunlar'a dair yapmış oldukları çalışmalardan oluşur. Bu sayededir ki Türkçülük fikri Türkler'de de hayat bulmuştur. İlk olarak Türkçülükle ilgilenen Türkler arasında Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa'yı sayar. Türkiye dışındaki Türkçüler ise Azerbaycan Türkü Mirza Fethali Ahundov ve Kırım Türkü İsmail Gaspıralı'dır. Daha sonrasında ise Türkçük akımı diğer birçok kişi arasında yayılmıştır. Hüseyinzade Ali Bey, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Cevdet Bey, Emrullah Efendi, Veled Çelebi ve Necip Asım Bey Gökalt'ın ismini saydığı şahıslardır. Sonraki dönemde Türk Ocakları ve Türk Yurdu'nun Türkçülüğün gelişmesindeki önemine değinen Gökalt; Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet Bey, Halide Edip Adıvar, Fuat Köprülü'nün Türkçülüğe yapmış oldukları katkıları sıralar ve en nihayetinde de Türklüğü yok olmaktan kurtaran Atatürk'ü en büyük Türkçü olarak zikreder.⁵³⁹

Gökalt, Türkçülüğü; Türkiyecilik, Oğuzculuk (Türkmencilik) ve Turancılık şeklinde üç dereceye ayırır ve zamanın şartları gereği, gerçeklik bazında sadece Türkiyeciliğin var olduğunu belirtir.⁵⁴⁰ Nevzat Kösoğlu'na göre, Ziya Gökalt'ın Turancılık'tan geri adım atmasının nedeni, Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkması ve yeni kurulan Türk Devleti'nin Turancılığa elverişsiz olmasıdır.⁵⁴¹ Gökalt, Türkiyecilik, Oğuzculuk ve Turancılık ayrımının anlaşılabilmesi için öncelikli olarak Türk, Oğuz ve Turan kavramları arasındaki farklılıklara değinmek gerektiğini belirtir. "Türk bir milletin adıdır. Millet kendisine mahsus bir harsa malik olan zümre demektir. O halde Türk'ün yalnız bir lisanı, bir tek harsı olabilir"⁵⁴² şeklinde tanımladığı Türk; Anadolu Türklüğüdür. Çünkü Anadolu dışındaki Türklerin bazıları ayrı bir dille konuşmaktadırlar. Buna örnek olarak Rusya Türkleri'ni gösteren Gökalt, onların Tatar dilinde konuşarak ayrı bir kültür inşa etmeye çalıştıklarını, bu durumun ise tek millet olan bu insanların iki ayrı millete dönüşeceğini, bu durumun ise zararlı olduğunu ifade eder. Oğuz Türklerini, Türkmenler olarak ifade eden Gökalt, Azerbaycan, İran, Harezmi Türkmenleri'ni Oğuzlar olarak

⁵³⁹ Gökalt, *a.g.e.* 12-17.

⁵⁴⁰ Gökalt, *a.g.e.* 27.

⁵⁴¹ Kösoğlu, *a.g.e.* 157.

⁵⁴² Gökalt, *a.g.e.* 24.

adlandırır. Bu Türklerin kültürce birbirlerine yakın olmaları nedeniyle birleşmeleri daha kolaydır. Bu nedenle yakın hedef olarak Oğuzculuğu teklif eden Gökâlp, bu ittifadın siyasi değil kültürel bir ittifak olması gerektiğini ifade eder. İlerde siyasi bir ittifadın gerçekleşebileceğini belirtmesine rağmen, şimdilik kültürel birliğin yeterli olduğunu vurgular.

Gökâlp, Türkçülüğün uzak mefkûresi olarak Turan’a işaret eder: “Turan bazılarının zannettiği gibi, Türklerden başka Moğolları, Tunguzları, Macarları da ihtiva eden bir kavimler halitası değildir. Bu zümreye, ilim lisanında Ural-Altay zümresi denilir”⁵⁴³ diyerek Turan’ın sınırlarını çizmiştir. Turan kelimesi, Turlar yani Türkler demek olduğu için, Türkleri içine alan camiavi bir isimdir. Buna göre Turan, bütün Türkleri içine alan büyük Türkistan olarak adlandırılabilir. Turan; Türkçe konuşan Yakut, Kırgız, Özbek, Tatar, Oğuz gibi Türk şubelerini içine alan bir unvandır.⁵⁴⁴ Gökâlp’e göre Türkçülüğün uzak mefkûresi olan Turancılık ile amaçlanan; Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları lisanda edebiyatta, harsta birleştirmektir. Gökâlp, Turancılığı, Türkçülüğün gelişmesinde önemli bir faktör olarak görür:

Yüz milyon Türk’ün bir millet halinde birleşmesi Türkçüler için en kuvvetli vecd membaıdır. Turan mefkûresi olmasaydı, Türkçülük bu kadar süratle intişar etmeyecekti. Mamafih kim bilir? Belki, istikbalde ‘Turan’ mefkûresinin husulü de mümkün olacaktır. Mefkûre, istikbalin halikidir. Dün Türkler için hayali bir mefkûre halinde bulunan ‘milli devlet’, bugün Türkiye’de şeniyet halini almıştır.⁵⁴⁵

Gökâlp, bu ifadeleriyle kendisinden sonra gelecek olan Türkçülere bir hedef göstermiştir: Türkiye dışındaki Türklerle öncelikle kültürel bağılıklar ve ardından mümkün olabilirse siyasi bir birliktelik. Nitekim Gökâlp, vatan olarak Türkler’e Turan’ı göstermektedir:

*Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan;
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan...*⁵⁴⁶

⁵⁴³ Gökâlp, *a.g.e.* 26.

⁵⁴⁴ Gökâlp, *a.g.e.* 26.

⁵⁴⁵ Gökâlp, *a.g.e.* 27.

⁵⁴⁶ Gökâlp, Z. (2008). *Kızıl Elma*. der. Hikmet Tanyu. İstanbul: Elips Yayıncılık. 9.

Türkçülüğün ilk hedefi olarak Türkiyeciliği gösteren Gökalp, Türkçülüğün Esasları eseriyle Türkçülük anlayışını ortaya koymuş, Türkçülüğün Türk milletini yükseltmek demek olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁷ Türk milletini yükseltebilmek için öncelikli olarak Türkler’de milli dayanışmanın gelişmesi gerektiğine inanır.⁵⁴⁸ Milli dayanışmanın gelişmesi içinse, ‘vatani ahlak’ ve ‘medeni ahlak’ın geliştirilmesi gerektiğine değinen Gökalp, vatani ahlakın; milli mefkûrelerden, milli vazifelerden oluştuğunu ve insanın milliyetini mukaddes saymasından meydana geldiğini belirtir. Medeni ahlak ise; milletin mensuplarının ve onlara benzeyenlerin muhterem kabul edilmesidir. Vatani ahlak ve medeni ahlaka sahip olan kişi, milletini sevdiği gibi millettaşlarını da sevmelidir.⁵⁴⁹ Kişinin sadece millettaşlarını sevmesi yeterli değildir, kişi ayrıca bütün insanları sevmeli ve saygıdeğer görmelidir. Bu nedenle vatani ve medeni ahlak sahibi kişi, bütün insanların hayat, özgürlük, mülkiyet ve haysiyet haklarına saygı göstermelidir. Vatani ahlak ve medeni ahlaktan sonra, milli dayanışmayı geliştirmek için ‘mesleki ahlak’ın da gelişmesi gerektiğine inanan Gökalp, her meslek grubunun ülke çapında örgütlenerek gerekli ahlak kurallarının oluşturulması gerektiğine inanır.⁵⁵⁰ Her mesleğin kendi içinde ahlak kuralları olmalı ve bu kurallara herkes uymalıdır.

Gökalp’e göre milli dayanışmanın kuvvetlenmesi sonrasında ise milli kültür yükseltilmelidir. Milli kültürün yükseltilmesi içinse; Milli Müze, Etnografi Müzesi, Milli Hazine-i Evrak (Milli Arşiv), Milli Tarih Kütüphanesi, İhsaiyat Müdüriyet-i Umumiyesi (İstatistik Kurumu) gibi kuruluşlara ihtiyaç vardır.⁵⁵¹ Milli Müze, Türk kültürüne ait eserleri toplayarak sergileyecek ve yeni kuşaklara bu kültürü aktaracaktır. Etnografi Müze ise dönem itibarıyla Türkler’in kullandığı eşyaları sergileyecek olan müzedir. Ayrıca bu müzede Türkler’e ait destanlar, masallar, maniler, şiirler gibi edebi eserler sergilenecektir. Milli Hazine-i Evrak’ta Türkler’e ait belgeler toparlanacak ve araştırmacıların hizmetine sunulacaktır. Milli Tarih Kütüphanesi’nde ise Türk kültürüne ait askeri, dini, hukuki, felsefi, edebi ve diğer alanlardaki eserler bir araya getirilerek araştırmacıların hizmetine sunulacaktır. İhsaiyat Müdüriyet-i Umumiyesi de milli kültürün gerek duyduğu her alanda istatistik kayıtlarını tutacaktır.⁵⁵²

⁵⁴⁷ Gökalp, *Türkçülüğün...* 18.

⁵⁴⁸ Gökalp, Z. (1977). *Makaleler IV*. yay. haz. Ferit Ragıp Tuncor. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 61.

⁵⁴⁹ Gökalp, *Türkçülüğün...* 76-77.

⁵⁵⁰ Gökalp, *a.g.e.* 78-79.

⁵⁵¹ Gökalp, *a.g.e.* 80.

⁵⁵² Gökalp, *a.g.e.* 80-85.

Gökalp, “*Türkçülüğün Esasları*” isimli eserinde Türkçülüğün programını sekiz alanda ele alır: Lisanî Türkçülük, Bedii Türkçülük, Ahlaki Türkçülük, Hukuki Türkçülük, Dini Türkçülük, İktisadi Türkçülük, Siyasi Türkçülük ve Felsefi Türkçülük.⁵⁵³

Lisanî Türkçülük, Türkçe’nin reforma tabi tutulmasıdır. Dönem itibariyle konuşma dili ve yazı dili arasında önemli farklılıklar oluşmuş, yazı dilini konuşan aydılar ile konuşma dilini kullanan halk arasında iletişim kopukluğu meydana gelmiştir.⁵⁵⁴ Osmanlıca olarak adlandırılan yazı dilinin, Türkçe, Arapça ve Farsça’dan alınan kelime ve kurallardan oluşan uydurma bir dil olduğunu savunan Gökalp, halkın konuştuğu dilin yazı dili olarak da kullanılması gerektiğini öne sürerek, her milletin yalnız bir milli dili olması gerektiğini savunur.⁵⁵⁵ “Yeni Lisan” olarak adlandırılan bu akıma göre Türkçe hastalanmıştır ve tedavi edilmesi gerekmektedir.⁵⁵⁶ Tedavi olarak da Gökalp dönem itibariyle dilde reformu savunan bazı grupların görüşlerine karşı çıkarak kendi reform anlayışını ortaya koyar. Dilde “tasfiyeciler” olarak bilinen grup üyeleri, Türkçe’ye dışarıdan girmiş her türlü kelimenin atılarak yerine öz Türkçe kelimelerin kullanılmasını savunmaktadırlar. Öz Türkçe’de bulunamayan kelimeler içinse, diğer Türk şivelerinden kelimeler alınarak İstanbul Türkçesi’ne yerleştirilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Gökalp, bu görüşe karşı çıkarak, artık Türkçe’ye mal olmuş, halkın konuşma diline yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasına itiraz eder. Diğer taraftan Türk şivelerinden kelime alarak İstanbul Türkçesi’ne yerleştirmek de mümkün değildir çünkü dil kendi kendine gelişen bir organizmadır ve bu şekilde müdahalede bulunmak yanlıştır.⁵⁵⁷ Dilde sadeleşmenin nasıl olması gerektiği üzerinde de duran Gökalp, esas alınması gereken şivenin Türkçe’nin en güzel şivesi olan İstanbul şivesi olduğunu belirtir⁵⁵⁸ ve Türkçe’den yabancı kökenli kelimelerin çıkartılarak yerlerine Türkçe kökenli kelimelerin ikâme edilmesi gerektiğini belirtir. Ancak bu sadeleşme sürecinde, Türkçe orijinali bulunmayan kelimelerin veya artık Türkçeleşerek dilimizde yer edinen kelimelerin aynen muhafaza edilmesi gerektiğini savunur. Gökalp’in bu görüşleri Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen dil devrimine bazı istisnalarla kaynaklık etmiştir⁵⁵⁹, ancak dil devrimi esnasında Gökalp’in savunduğu

⁵⁵³ Gökalp *a.g.e.* 93-165.

⁵⁵⁴ Gökalp, *Makaleler IV...* 45.

⁵⁵⁵ Gökalp, *a.g.e.* 45.

⁵⁵⁶ Gökalp, Z. (1982). *Makaleler II.* yay. haz. Süleyman Hayri Bolay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 38-39.

⁵⁵⁷ Gökalp, *Türkçülüğün...* 94-103.

⁵⁵⁸ Gökalp, *a.g.e.* 77.

⁵⁵⁹ Adabağ, N. (2003). “Ziya Gökalp’in Türk Diline İlişkin Görüşleri”. *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. yay. haz. Dündar Karaca. Ankara: Türksoy Yayınları. 234.

Türkçeleşmiş kelimelerin, kavramların atılmaması gerekliliğine çok fazla önem gösterilmemiştir. Gökalp, kendi reform anlayışını maddeler halinde özetlemiştir.⁵⁶⁰

Türkçe'nin geri kalmış olması nedeniyle toplumda ilerlemenin yavaş geliştiğini ve halk ile yöneticiler arasında bir kopukluk yaşandığını vurgulayan Gökalp, dilde sadeleşmeyi ve Türk dilini canlandırmayı savunarak bir dil birliği oluşturulması gerekliliğini ifade eder. Bu sadece Anadolu'yu kapsayacak bir dil birliği değil, tüm dünya Türklüğünün anlaşılabileceği bir dil birliğidir.⁵⁶¹ Lisanî Türkçülüğün bir diğer amacı da tüm Türklerin ortak bir Türkçe kullanmasıdır. İstanbul Türkçesini Türkler için ortak dil olarak gösteren Gökalp, mahalli şivelerin gelişerek yeni bir dil halini almasına karşı çıkar: "Mahalli şiveleri yazı lisanı haline sokmak, bunlardan bir edebiyat çıkarmak milli beraberlik için büyük tehlikedir. Mesela yalnız Türkiye dâhilinde her mahallin halk diliyle edebiyat tesisine başlansa yüzlerce halk lisanı tekevvün eder. Bu halin tatbiki bütün milletler için en müthiş bir ölümdür."⁵⁶²

Edebiyat alanında ise Türkçülerin amacı milli bir edebiyat yaratmaktır. Osmanlı edebiyatı ve Türk edebiyatı şeklinde ikiye ayrılmış olan edebiyat ortadan kaldırılarak milli bir Türk edebiyatı oluşturulmalıdır. Türkler eskiden Fars edebiyatının etkisi altındayken, o dönemde de Fransız edebiyatının etkisi altına girmiştir. Gökalp, Fars ve Fransız etkisiyle oluşmuş olan edebiyatı gayri-milli addeder ve Türklerin kendi kültürlerine has milli bir edebiyat oluşturmalarını savunur.⁵⁶³ Türk edebiyatının temellerinde ise sözlü ve yazılı olmak üzere iki kısım vardır. Sözlü edebiyatı masallar, koşmalar, destanlar, maniler, darbimeseller, bilmece, fıkralar, efsaneler, menkıbeler, ilahiler, tekerlemeler

⁵⁶⁰ 1. Osmanlıca yok sayılıp, İstanbul halkının konuştuğu Türkçe yazı dili haline getirilmelidir. 2. Halkın diline yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimeler korunmalı, ancak Türkçe karşılığı bulunan ve azınlık bir grubun kullandığı Arapça ve Farsça kelimeler dilden çıkarılmalıdır. 3. Halkın Arapça ve Farsça'dan değiştirerek aldığı kelimeler Türkçe sayılmalı ve imlaları Türkçe'ye uydurulmalıdır. 4. Yerlerine yeni, yerleşmiş kelimelerin kullanılmaya başlandığı eski Türkçe kelimeler yeniden diriltilmemelidir. 5. Yeni terimler gerekli olduğu zaman halk dilindeki kelimelerden seçilmeli, şayet bulunamazsa Türkçe yapım ekleriyle yeni kelimeler türetilmelidir. Bu da olmazsa Arapça veya Farsça'dan tamlamasız kelimeler alınmalıdır. 6. Arapça ve Farsça'nın kipleri, edatları ve tamlamaları kesinlikle alınmamalıdır. 7. Türk halkının kullandığı ve kendisine yabancı gelmeyen bütün kelimeler Türkçe kabul edilmeli ve onlara dokunulmamalıdır. 8. Türkçe'nin İstanbul şivesi esas alınmalı ve diğer Türkçe şivelerden kelime alınmamalıdır. 9. Eski Türk medeniyetine dair araştırmalar yapıldıkça, keşfedilecek terimler Türkçe'ye girebilecektir. 10. Kelimeler kullandıkları anlamda tutulmalıdır. 11. Yeni Türkçe'nin kapsamlı bir sözlüğü ve dil bilgisi kitapları yazılmalıdır. Gökalp, *Türkçülüğün...* 115-116.

⁵⁶¹ "...bütün Türkler arasında – lügatler gibi – ıstılahların da müşterek olması, yani bütün Türklerin müşterek bir edebiyat ve ilim ve lisanımıza malik olması elzemdir. O halde, lisanımızı Türkçeleştirirken tedricen bütün soydaşlarımızın anlayacağı umumi bir Türkçeye doğru gitmek lazım geldiğini de unutmamalıyız..." Gökalp, *Türkleşmek...* 18-19.

⁵⁶² Gökalp, *Türkleşmek...* 74.

⁵⁶³ Gökalp, Z. (1981). *Makaleler V*. yay. haz. Rıza Kardaş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 158.

oluştururken, yazılı edebiyatı Dede Korkut, Yunus Emre, Derli Divan, Âşık Kerem, Şah İsmail, Köroğlu ve Nasreddin Hoca gibi eserler oluşturur.⁵⁶⁴ Gökâlp, halkın yabancı olduğu Arap ve Fars etkisiyle oluşmuş Osmanlı edebiyatı yerine Türk edebiyatı temelli milli bir edebiyatın oluşturulmasını, Türkçülerin görevleri arasında sayar.

Bedii (Estetik) Türkçülük konusunda ise Gökâlp, Türklerin eskiden beri sanatta başarılı olduklarını ve önemli eserler meydana getirdiklerini ifade eder.⁵⁶⁵ Türkler mimaride, el sanatlarında, şiirde ve diğer alanlarda önemli sanat eserleri meydana getirmişlerdir. Türkçülerin yapması gerekense estetik alanda Türkleri daha ileriye taşımaktır. Bunun için Gökâlp, şiirde Türklerin kendi vezinleri olan hece vezninin, aruz vezni yerine kullanılması gerektiğini belirtir.⁵⁶⁶ Edebiyat alanında ise halk arasında hayatını devam ettiren edebi metinlerden hareketle Batı edebiyatı da incelenerek milli Türk edebiyatı geliştirilmelidir.⁵⁶⁷ Müzik alanında da halk müziği ile Batı müziği esas alınarak milli musiki geliştirilmelidir.⁵⁶⁸ Diğer sanat dallarında ise Türk kültürüne uygun olarak, sönmekte olan sanat dalları canlandırılmalı, yeni sanatçılar yetiştirilmelidir.⁵⁶⁹

Gökâlp'e göre Türkler ahlak alanında dünyanın en önde gelen milletidir. Türkler bu özelliklerini korumalıdır, bu nedenle de ahlaki Türkçülük alanında bazı konuları geliştirmelidirler. Gökâlp ahlaki Türkçülük alanında ele alınması gereken konuları, vatani ahlak, mesleki ahlak, aile ahlakı, medeni ahlak, beynelmilel ahlak olarak sayar. Vatani ahlak diğerlerine nazaran en önemli ahlak konusudur çünkü vatani ahlaktan mahrum olan milletlerin hür yaşaması söz konusu değildir. Gökâlp'e göre vatan sadece üzerinde yaşanılan toprak parçası değil, bu toprakla birlikte, üzerinde yaşayan millet ve milletin sahip olduğu değerlerdir. Türk milleti tarihin eski çağlarından beri vatani ahlaka çok kıymet vermekte, bu uğurda savaşmaktan bile kaçınmamaktadır. Bu nedenle vatani ahlak konusunda Türkçüler gayret göstermeli ve gelecek nesillere de bu ahlak anlayışını aktarmalıdır.⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ Gökâlp, *Makaleler IV*... 46.

⁵⁶⁵ Gökâlp, *Türkçülüğün*... 116-117.

⁵⁶⁶ Gökâlp, *a.g.e.* 119.

⁵⁶⁷ Gökâlp, *a.g.e.* 122.

⁵⁶⁸ Gökâlp, *a.g.e.* 124.

⁵⁶⁹ Gökâlp, *a.g.e.* 126.

⁵⁷⁰ Gökâlp, *a.g.e.* 131-134.

Mesleki ahlakın geliştirilmesi içinse meslek birliklerinin kurulmasını savunan Gökâlp, bu şekilde örgütlenecek meslek dallarının meslek ahlakının yaşatılmasında önemli roller üstleneceğini belirtir.⁵⁷¹ Aile ahlakı konusunda Gökâlp, Türklerin eskiden aileye verdikleri öneme ve kadının toplumdaki konumuna değinir. Eski Türkler’de kadın çok değerlidir, toplum hayatında aktif rol almaktadır ve aile içinde de söz sahibidir. İslamiyet sonrası Arap ve Fars kültürlerinin etkisiyle kadının geri plana itilmesi Türkçüler için kabul edilemez. Gökâlp, aynı zamanda demokrasinin gereği olarak da kadının erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğine inanmaktadır.⁵⁷² Medeni ahlak, Gökâlp’e göre bireylerin adil ve şefkatli olmalarıdır. Adalet, bireylerin haklarının ihlal edilmemesi, şefkat ise bireylere iyilik yapılmasıdır. Türkçülüğün görevlerinden birisi de medeni ahlakı yükseltmektir. Son olarak beynelmilel ahlak, her milletin diğer milletlerin haklarına saygı göstermesidir. Milletler arasında kurulacak uluslararası bir kuruluş beynelmilel ahlakın sağlanması için çalışacak ve Türk devleti de bu kuruluşun en önemli üyelerinden biri olacaktır.⁵⁷³

Türkçülüğün programlarından bir diğeri de hukuki Türkçülük’tür. Gökâlp’e göre hukuki Türkçülüğün yapması gereken üç önemli şey vardır. Birincisi; hukuku teokrasi ve klerikalizmden kurtararak laik bir hukuk devleti oluşturmak, ikincisi; özerk meslek grupları meydana getirip bunlara hukuki güvence sağlamak, üçüncüsü ise; medeni bir aile meydana getirmektir. Medeni aile meydana getirmek için, ailede kadın erkek eşitliğinin sağlanması gerekmektedir.⁵⁷⁴

Dini Türkçülük olarak Gökâlp, dini metinlerin Türkçe’ye tercüme edilmesini ve ibadetlerin Türkçe yapılmasını savunur. Ana dilleriyle kutsal metinleri okuyacak olan insanlar, dinlerini daha iyi anlayacaklar ve dini hayatlarını bilinçli yaşayacaklardır. İbadetlerin Türkçe yapılması ise, ibadetlerden alınan hazzı daha da artıracaktır.⁵⁷⁵

İktisadi Türkçülük olarak Gökâlp, Türklerin ekonomik alanda ilerlemeleri gerektiğini ele alır. Türkler, eski dönemde ticarete ileri aşamada olmalarına rağmen, son dönemlerinde ticarete geride kalmışlardır. Ticarete geri kalmışlığın sonucu ise ekonomik

⁵⁷¹ Gökâlp, *a.g.e.* 136-137.

⁵⁷² Gökâlp, *a.g.e.* 147-148.

⁵⁷³ Gökâlp, *a.g.e.* 150-151.

⁵⁷⁴ Gökâlp, *a.g.e.* 154.

⁵⁷⁵ Gökâlp, *a.g.e.* 155-156.

refahın gerilemesidir. Gökalp, Türkler’de sınıfların olmaması sonucunda*, hükümetlerin sınıflara dayanmadığını belirtir ve belirli bir sınıfa dayanmayan hükümetlerin ise zayıf kaldığını ileri sürer.⁵⁷⁶ Devletlerin güçlü olabilmeleri için ekonominin öneminin farkında olan Gökalp, “milli iktisat”ın⁵⁷⁷ oluşturulması gerekliliği üzerinde de durur.⁵⁷⁸ Gökalp’e göre milli iktisadın geliştirilebilmesi için meslek sınıflarının güçlendirilmesi gereklidir. Ulusal düzeyde örgütlenmiş esnaf birlikleri sayesinde milli iktisat güçlenecek ve bireyin temel alındığı liberal ekonomiden ziyade dayanışmayı ve birlikteliği vurgulayan bir iktisat politikasıyla refaha ve kalkınmaya erişilebilecektir. Solidarizm olarak adlandırılan bu iktisadi anlayışın temelinde Gökalp’in halkçılık vurgusu da vardır.⁵⁷⁹

Dünyada hâkim olan sosyalist ve kapitalist ekonomik sistemleri eleştiren Gökalp, Türklerin özgürlüklerine düşkün oldukları için özel mülkiyeti kaldıran sosyalist sistemin Türkler için uygun bir model olmadığını belirtir. Aynı zamanda Türkler eşitlikçi bir millet olduklarından, bireysel teşebbüse dayalı serbest piyasa ekonomisi de Türkler için uygun bir model değildir. Gökalp’e göre Türkler “solidarist” sistemi kullanmalıdırlar. Bu sisteme göre, özel mülkiyetin yanında toplumsal mülkiyet (içtimai mülkiyet) de olmalıdır. Gökalp, toplumun tamamına mal olmuş kuruluşların, toplum adına işletilmesi ve elde edilecek gelirlerin de yine toplum menfaatleri için harcanması gerektiğini savunur.⁵⁸⁰

İktisadi Türkçülüğün bir diğer boyutu da sanayileşmeyi savunmasıdır. Milli İktisat olarak adlandırılan bu akıma göre Türkler, sadece tarımda değil sanayide de gelişmek zorundadır. Osmanlı Devleti’nde Türkler sadece çiftçi ve memur sınıfını oluşturmaktadır ve toplumun gelişmesinde öncü olan üretici sınıfı yoktur. Gökalp’e göre milli iktisat sayesinde zengin Türk sermayedarların yetiştirilmesi de gerekmektedir.⁵⁸¹ Gökalp,

* Gökalp’in burada kullandığı sınıf kavramı Marksist terminolojideki sınıf kavramından farklıdır. Gökalp sınıfları üretim araçlarına sahip olup olmama gibi bir koşuldan ziyade, mesleklere dayalı bir sınıf anlayışıyla açıklar.

⁵⁷⁶ “Hangi millette hükümet iktisadi sınıflara istinat ederse, orada hükümet gayet kuvvetli olur; çünkü tüccar, sanatkâr, iş adamı sırf kendi faydası için hükümetin kuvvetli olmasını ister. Hangi memlekette hükümet, memurlar sınıfına istinat ederse, orada hükümet daima zayıftır; çünkü ma’zul memurlar iş başına geçmek, mansup memurlar daha yüksek bir mevkie yükselmek için daima mevcut hükümeti düşürmeğe çalışırlar.” Gökalp, *Türkleşmek...* 6.

⁵⁷⁷ Gökalp, *Makaleler VIII...* 88.

⁵⁷⁸ Gökalp’in iktisadi düşünceleri için bkz: Sağlam, S. (1996). “Ziya Gökalp’in İktisadi Düşünceleri”. *Türk Yurdu Dergisi*. 16 (103), 83-91. (İçinde) Sağlam, S. (2015). *Türk Sosyolojisinin 100. Yılında Ziya Gökalp: Türk Yurdu Yazıları*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 401-415.

⁵⁷⁹ Ünüvar, K. (2002). “Ziya Gökalp”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Milliyetçilik*. ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları. 34.

⁵⁸⁰ Gökalp, *Türkçülüğün...* 157-159.

⁵⁸¹ Ülken, *a.g.e.* XVIII.

Avrupa'ya sanayi alanında yetişebilmek içinse, korumacı ekonomi politikalarının uygulanması gerektiğini savunur. Dönem itibarıyla İngiltere, ABD, Almanya gibi ülkeler serbest ticareti savunurken, gümrük duvarlarının kaldırılmasını istemektedirler. Bu ülkeler sanayileşme aşamasını tamamlayarak diğer ülkelere nazaran avantaj elde etmişlerdir. Ancak Türkler sanayide Avrupa'yla rekabet edebilecek konumda değildir, bu nedenle korumacı ekonomi politikalarıyla gümrük duvarları yüksek tutulmalı ve sanayinin gelişmesi sağlanmalıdır. Aksi takdirde sanayileşmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkelerle eşit koşullarda olmadıkları için, rekabet edemeyecekler, sanayileşmiş ülkelere mahkûm olacaklardır.⁵⁸²

Gökalp, siyasi Türkçülük açısından, Türklerin egemen olduğu bağımsız bir devlete işaret eder. Bu devletin hâkimi Türkler olacağı gibi, devleti yönetenler de bu devletin halkı olacaktır. Bu nedenle Gökalp, halkçılık ile Türkçülüğün aynı anlama geldiğini savunur. Cumhuriyet döneminde egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması anlayışıyla halkçılık ve Türkçülük başarıya ulaşmıştır.⁵⁸³ Türkçülerin siyasi hedefi halk egemenliğine dayalı bağımsız bir Türk devleti kurmak olmuş, bu nedenle de Mustafa Kemal Atatürk tarafından Anadolu'da başlatılan Kurtuluş Mücadelesi'ne Türkçüler destek vermişlerdir.

Gökalp aynı zamanda demokrasiyi savunur. Demokrasi Gökalp'e göre "hükümetin halk tarafından halk için idare olunması demektir" ve siyasi partileri halk egemenliğinin en önemli aracı olarak görür.⁵⁸⁴ Demokrasi halk egemenliği demek olduğundan Gökalp, halkçılığın demokrasiyle aynı anlama geldiğini savunur.⁵⁸⁵ Halkçılığın mümkün olabilmesi içinse ülkede yaşayan insanların eşit koşullara sahip olmaları gerektiğine değinir: "İnsanlar, fitri seciyeleri ile birbirinden derin surette ayrılmış bulunurlarsa, bunlardan terekkep eden cemiyet tabidir ki 'demokrasi' mahiyetini alamaz."⁵⁸⁶ Halkçılığın bir diğer amacı da milletlerin barışması, yardımlaşması ve böylece anlamsız savaşların önüne geçilmesidir. Gökalp'e göre halkçılık; "...esareti, reayalığı, feodalizmi, emperyalizmi, istibdadı, şovenizmi, taassubu, hulasa hürriyet ve müsavata mugayir ne kadar müesseseler varsa, hepsini ortadan kaldırmaya çalışan bir mefkûredir."⁵⁸⁷ Son olarak ise halkçılığın iki boyutu vardır: İlk olarak halka doğru gitmek halktan harsi bir terbiye almaktır. Hars halkın

⁵⁸² Gökalp, *a.g.e.* 160.

⁵⁸³ Gökalp, *Yeni Hayat Doğru Yol...* 58.

⁵⁸⁴ Gökalp, Z. (2010). *Fırka Nedir?* İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları. 18.

⁵⁸⁵ Gökalp, *Makaleler IX...* 53.

⁵⁸⁶ Gökalp, *a.g.e.* 54.

⁵⁸⁷ Gökalp, *a.g.e.* 73.

sahip olduğu bir şeydir. Bu yüzden, Osmanlı Devleti'nde halktan kopuk kalan yöneticiler, harstan da mahrum kalmışlardır. Bu nedenle halka doğru gidilerek, halkın sahip olduğu hars alınmalıdır. İkinci olarak halkçılıktan murat, halka medeniyet götürmektir. Harsa malik olan halk, medeniyetten mahrumdur. Bunun için halkın medeniyete ihtiyacı vardır. Medeniyete sahip olan seçkinler, bu vazifeyi yerine getirmelidirler.⁵⁸⁸

Gökalp'e göre Türkçülüğün hedefi Türk milletini egemen kılmak, halk iktidarını oluşturmaktır. Milliyetçilik akımının egemen olduğu bir ülkeyi milliyetçi yöneticiler yönetmelidir: "Milliyet hissinin hâkim olduğu bir memleketi ancak milliyet zevkini nefsinde duyanlar idare edebilirler."⁵⁸⁹ Gökalp; "Siyasette mesleğimiz halkçılık, harsta mesleğimiz Türkçülüktür" diyerek siyasi Türkçülük anlayışını özetler.⁵⁹⁰ Özetle Gökalp'in Türkçülük anlayışı, Türk milletine ait bir devlette, Türk'ü her alanda egemen kılmaktır. Yeni kurulan Türk devleti ise Türkçülük siyasetinin başarısıdır.⁵⁹¹

1.3.2.2. İttihat ve terakki cemiyeti (partisi)

İTC, 3 Haziran 1889 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyet ilk olarak *İttihad-ı Osmanî* adıyla kurulmuş ancak daha sonra adını *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti* olarak değiştirmiştir.⁵⁹² Cemiyet, 1906 yılında Selanik'te kurulan ve üyelerinin çoğunluğunu 3. Ordu subaylarının oluşturduğu *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'yle birleşmesiyle esas gücüne kavuşmuş ve merkez olarak da Selanik ön plana çıkmıştır.⁵⁹³ Birleşme, Eylül 1907'de gerçekleşmiş ve esas amacın anayasal düzenin yeniden kurulması olduğu belirtilmiştir.⁵⁹⁴ Cemiyetin kuruluş döneminde iki önemli amacı; "cemiyetlerle ve bireylerle ilişki kurmak ve Osmanlı kentleriyle yurtdışında cemiyete adam toplamak, ikinci olarak da taşrada askeri

⁵⁸⁸ Gökalp, *Türkçülüğün...* 43.

⁵⁸⁹ Gökalp, *Türkleşmek...* 4.

⁵⁹⁰ Gökalp, *Türkçülüğün...* 161-162.

⁵⁹¹ "Evvelce Türkiye'de, Türk milletinin hiçbir mevki yoktu. Bugün, her hak Türk'ündür. Bu topraktaki hâkimiyet Türk hâkimiyetidir; siyasette, harsta, iktisatta hep Türk halkı hâkimdir. Bu kadar kati ve büyük inkılâbı yapan zat Türkçülüğün en büyük adamıdır. Çünkü düşünmek ve söylemek kolaydır. Fakat yapmak ve bilhassa muvaffakiyetle neticelendirmek çok güçtür." Gökalp, *a.g.e.* 17.

⁵⁹² Cemiyetin kurucuları: İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Mehmet Reşit, Hüseyinzade Ali'dir. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi...* I. Cilt. 51.

⁵⁹³ Karabekir, K. (1995). *İttihat ve Terakki Cemiyeti: 1896-1909*. (İkinci baskı) İstanbul: Emre Yayınları, 131. Tunaya, T. Z. (2000). *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*: III. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları. 38.

⁵⁹⁴ Bayur, *a.g.e.* 60.

görevlere ek olarak ihtilalcıların görüşlerini köylüler arasında yaymakta kullanılabilecek milli grupları oluşturmaktır.”⁵⁹⁵

II. Abdülhamit’in Meclisi kapatması ve anayasayı yürürlükten kaldırması sonrasında aydınlar arasında meşrutiyete yönelik düşünce hareketi devam etmiştir.⁵⁹⁶ Yurt dışında Genç Türkler olarak anılan bu aydınlar⁵⁹⁷ ve Osmanlı’da örgütlenen bazı bürokratlar (askeri ve sivil) meşrutiyetin yeniden ilanı için yer altında örgütlenerek, faaliyetlerine İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak başlamışlardır.⁵⁹⁸ Genç Türklerin asıl gayesi Osmanlı Devleti’nin dağılmasını engellemektir. Bu amacın gerçekleşebilmesi için hürriyete ve adalete ihtiyaç olduğuna, hürriyetin ve adaletin sağlanmasıyla ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilebileceğine inanmışlardır.⁵⁹⁹ Büyük oranda Yeni Osmanlılar hareketinden etkilenmişler, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi’nin siyasi fikirleri “Jön Türk eyleminin çekirdeğini oluşturan düşün hareketinin meydana çıkmasında” etkili olmuştur.⁶⁰⁰ 1894 yılında İstanbul’da Ermenilerin çıkardığı olaylar sonrası ilk bildirisini yayınlayan İTC, bu bildiriyle meşruti yönetimi yeniden getirmek istediklerini açıkça ortaya koymuşlardır.⁶⁰¹

Selanik merkezli İTC, Reval⁶⁰² görüşmelerinin sonucu ellerine ulaşınca duruma tepki göstermiş ve İTC mensubu bazı subaylar hükümete isyan ederek Kanun-ı Esasi’nin yeniden ilanını talep etmişlerdir. İTC’yi kuranlardaki ihtilalci güdü, sahip oldukları vatanperverlik duygusundan kaynaklanmaktadır.⁶⁰³ İsyanı bastırmakta yetersiz kalan II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908’de Kanun-ı Esasi’yi yeniden yürürlüğe koymuş ve böylece

⁵⁹⁵ Karpas, *Balkanlarda...* 269.

⁵⁹⁶ Çavdar, *a.g.e.* 60.

⁵⁹⁷ Mizancı Murat, Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet ve Prens Sabahattin gibi, Jön Türkler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mardin, *Jön Türklerin...*

⁵⁹⁸ Genç Türkler’in yurtdışında çıkardığı bazı yayınlar şunlardır: Paris’te; Cüret, Meşveret ve Terakki, Cenevre’de; Hizmet, Mizan ve İttihat, Londra’da; Hürriyet, Kahire’de; Mizan, Türk, Osmanlı, İttihat. Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 513.

⁵⁹⁹ Mardin, *a.g.e.* 305.

⁶⁰⁰ Çavdar, *a.g.e.* 60. Lewis, *a.g.e.* 193.

⁶⁰¹ “Müslüman ve yurtsever Türkler... Ermeniler öylesine yüz buldular ki, tüm yabancılarca saygıdeğer ve devletimizin en yüksek katı olan Babiâli’yi basıyorlar. Başkentimizi tir tir titretiyorlar. Bu küstahça hareketler yurtsever ordumuzun üzüntü nedeni olmaktadır. Ancak bu meydan okurcasına, acı ve üzüntü veren hareketler, despotların, pis yöneticilerin ezgi ve baskı yapmalarına neden olmaktadır. Biz Türkler, tüm Osmanlılar gibi bu despotik yönetimden kurtulmak istiyoruz. Örgütümüz bu amaçlar uğruna eylem veriyor. Gelin bugün Babiâli’ye yürüelim ve Ermenileri kınayalım. Ezginin, kıyıcılığın merkezi olan Şeyhülislam’ın konağına ve Yıldız Sarayı’na saldıralım. Despotları ortadan kaldıralım, yok edelim, birleşip el ele verelim, gücümüzü çoğaltalım. Bizim de özgürlük ateşiyle yandığımızı, ona layık olmak için tuttuğumuzu tüm uygar dünyaya kanıtlayalım.” Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti: Çavdar, *a.g.e.* 61-62.

⁶⁰² Haziran 1908’de İngiltere Kralı ve Rus Çarı Reval’de bir araya gelerek Makedonya sorununu ele almışlar ve Makedonya’nın özerkliği konusunda anlaşmışlardır. Armaoğlu, *a.g.e.* 448.

⁶⁰³ Mardin, *a.g.e.* 61.

II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır.⁶⁰⁴ Esasen II. Abdülhamit anayasayı yürürlüğe koymadan bir gün önce Selanik'te İTC mensubu Binbaşı Yanyalı Vehip Paşa Hürriyet Meydanında Meşrutiyet'i ilan etmiş ve halka Meşrutiyet'in korunması için yemin ettirmiştir. Selanik'teki bu gelişmeler karşısında Yıldız Saray'ı hemen harekete geçmiş ve bir gün sonra Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konduğu açıklanmıştır.⁶⁰⁵

1908'de II. Abdülhamit'in Mebusan Meclisi'ni toplantıya çağırması sonucu seçimler yapılmış ve birkaç milletvekili dışında seçilenlerin tamamı İTC mensubu kişiler arasından çıkmıştır.⁶⁰⁶ Ancak seçilen vekiller arasında bir uyum söz konusu değildir. Farklı görüşten kesimlerin bir araya geldiği mecliste, milletvekilleri bireysel olarak hareket etmektedir.⁶⁰⁷ Seçilen milletvekilleri arasında tam bir uyumun olmaması ve İTC mensuplarının yönetim tecrübesinden yoksun olmaları, hükümeti tam olarak ellerine geçirmelerine engel olmuştur. II. Abdülhamit tahtan indirilmemiş ve Sadrazamlığa da eski yönetimden Sait Paşa devam etmiştir ancak İTC gerekli gördüğü durumlarda yönetime müdahale etmiştir.⁶⁰⁸

İTC'nin yönetimde tam olarak etkin olmaya başlaması 31 Mart Olayından sonra gerçekleşecektir. İTC'nin yönetim üzerindeki baskısından ve istediği zaman sadrazam ve nazırları değiştirmesinden rahatsız olan muhalefet, bazı paşaların da desteğiyle İTC'ye karşı harekete geçmiş ve başkentte bazı eylemler düzenleyerek tepki göstermişlerdir. Bu tepkilerin dozu zamanla artacak ve 12 Nisan 1909'da (Rumi; 30 Mart) silahlı bir ayaklanmaya dönüşecektir. Başkentte yaşanan bu gelişmeler karşısında İTC ileri gelenleri Makedonya'da bir araya gelerek karşı tedbir alma çalışmalarına başlamıştır. İlk olarak halka anayasanın tehlikede olduğu anlatılmış ve Saray'a protesto telgrafları gönderilmiştir. 15 Nisan 1909'da ise olaya doğrudan müdahale etmek amacıyla Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Harekât Ordusu İstanbul'a hareket etmiştir.⁶⁰⁹ 24 Nisan'da İstanbul'u kontrol altına alan Harekât Ordusu, 31 Mart Olayı sorumlularını tutuklayarak yargılamış ve isyancılardan bazıları asılırken, bazıları da tutuklanmıştır. 27 Nisan'da ise birlikte toplantı halinde olan parlamentonun iki meclisi II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesine karar vermiş

⁶⁰⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...* 110.

⁶⁰⁵ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi...* 49-51.

⁶⁰⁶ Akın, *a.g.e.* 69.

⁶⁰⁷ Akın, *a.g.e.* 72-73.

⁶⁰⁸ Seçilen milletvekilleri İTC listelerinden seçime girmelerine rağmen, doğrudan cemiyet üyesi kişiler değildiler. "Çünkü İttihatçılar İmparatorluğun birçok yerinde İTC'nin kendi üyelerinden çok, isimlerinin İttihatçıların listesine aday olarak yazılmasına izin veren yerel eşrafa bel bağlamak durumunda kalmışlardı. Bu, parlamentodaki parti disiplininin çok zayıf olması demektir." Zürcher, *a.g.e.* 141.

⁶⁰⁹ Lewis, *a.g.e.* 215.

ve yerine kardeşi Mehmet Reşat'ı tahta çıkarmıştır.⁶¹⁰ Bu tarihten itibaren İTC, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu kapatıldığı Kasım 1918 tarihine kadar yönetimde etkin olmuştur.⁶¹¹ I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı aleyhine sonuçlanması sonrasında İttihat ve Terakki yenilginin müsebbibi olarak görülmüş ve üyelerine yönelik olumsuz bir hava oluşmuştur. Neticede 1 Kasım 1918'de yapılan olağanüstü kongreyle parti kendisini fesih etmiştir.⁶¹²

İTC'nin ideolojisi dönemler itibariyle farklılık arz etmektedir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük yanında, Cemiyet içerisinde Batıcılığı ve Sosyalizmi savunanlar da vardır. İlk başlarda Osmanlıcılık siyasetine yakın olan Cemiyet'in görüşlerini Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey Dâhiliye nazırlığı döneminde şöyle ifade etmektedir: “Hükümetin dâhili siyasetinde takip ettiği gaye dâhili siyasetin esası bütün Osmanlıların siyasal birliğidir (ittihadıdır). Bu birlik siyasetinin gayesi bütün Osmanlıların Osmanlı vatanının her tarafını kendi vatan-ı umumisi ve yine aynı umumi aşk ve muhabbetle Osmanlı Devleti'ni de kendi devleti tanımasıdır.”⁶¹³ Osmanlıcılık siyasetiyle devlet içerisindeki tüm unsurların bir arada tutulması hedeflenmiş ve böylece devletin hayatını devam ettirmesi amaçlanmıştır.

Ancak Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı'dan gayrimüslim tebaanın kopması ve Osmanlı'nın sadece Müslümanların yaşadığı bir devlet haline gelmesi, İttihat ve Terakki'nin de Osmanlıcılık politikasını terk etmesine neden olmuş, bu kopuş Osmanlı Türkleri'nde milliyetçi hislerin kuvvetlenmesine vesile olmuştur.⁶¹⁴ İTC'nin savunduğu politikalardan birisi de İslamcılık olmuştur.⁶¹⁵ Ancak İslamcılık sadece bir politika meselesi olarak görülürken milliyetçi-Türkçü akım İttihat ve Terakki'nin asıl gerçek kimliğini ifade etmektedir.⁶¹⁶ İslamcılık politikasının uygulanma nedeni, Türk olmayan diğer Müslüman milletlerin Osmanlı'dan ayrılmasının önüne geçmektir. İslamcılık politikası, Osmanlı'daki Türk olmayan Müslüman milletlerde başlayan milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler sonrasında gözden düşmüştür.

⁶¹⁰ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...* 112.

⁶¹¹ Çavdar, *a.g.e.* 156.

⁶¹² Eyicil, A. (2002). “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”. *Türkler Cilt 13: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 426.

⁶¹³ Tunaya, *a.g.e.* 371-373.

⁶¹⁴ Tunaya, *a.g.e.* 380.

⁶¹⁵ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi...* II. Cilt II, Kısım IV. 92.

⁶¹⁶ Tunaya, *a.g.e.* 377.

İttihat ve Terakki Partisi'nin⁶¹⁷ Türkçülüğü benimsemesi ancak 1913 yılında gerçekleşmiştir. "1913 kongresi partinin kabuk ve kimlik değişimi ile sona erecektir. Bu kongre, ideolojik anlamda Türkçülüğün galip çıkması ve Talat Paşa'nın parti önderliğini üstlenmesi anlamında bir dönüm noktası olacaktır."⁶¹⁸ Bu kongreyle birlikte Parti, Osmanlı ve "ittihad-ı anasırı" niteliğini terk ederek Türkçü ve milliyetçi bir nitelik kazanmıştır.⁶¹⁹ Bu dönemden sonra Osmanlı'nın her yanında kültürel ve ekonomik Türkleştirme politikası yoğunluk kazanmıştır.⁶²⁰ Diğer taraftan İslamcılık da tamamen terk edilmiş değildir. Arapların Osmanlı'dan kopmalarını engellemek için İslamcı söylem de zaman zaman kullanılacaktır.⁶²¹

Ziya Gökalp'in önderliğini yaptığı Türkçü akım, Osmanlı içerisindeki Türklerin milli bir şura sahip kılınmalarını ve tüm Türklerin millet halinde birleşmelerini savunmaktadır.⁶²² İTC'nin Osmanlı dışındaki Türklerle yaptığı yazışmalarda da Türklerin birliği fikri ön plana çıkmaya başlamıştır.⁶²³ Gökalp'in önerisi "yurtta ve hükümet içinde gerçek egemenliği elde tutanlar Türk olmalı, hiç olmazsa kendilerini Türk bilmeli ve bununla içten övünmelidirler. Keza bunlar, geniş anlamda dahi olsa 'Türkçü' olmalıdırlar."⁶²⁴

⁶¹⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti, parti niteliğine 1913 kongresinden sonra bürünmüştür. Bu nedenle 1913 öncesi cemiyet olarak anılırken 1913 sonrasında parti olarak anılmıştır. Tunaya, *a.g.e.* 64.

⁶¹⁸ Bayur, *a.g.e.* 407.

⁶¹⁹ Tunaya, *a.g.e.* 62.

⁶²⁰ Landau, *a.g.e.* 74.

⁶²¹ Ahmad, F. (2007). *İttihat ve Terakki: 1908-1914*. (Yedinci baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları, 187.

⁶²² Tunaya, *a.g.e.* 386.

⁶²³ Bayur, *a.g.e.* 92-93.

⁶²⁴ Bayur *a.g.e.* 323.

2.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrası dağılmasıyla birlikte Anadolu'da Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde başlatılan Milli Mücadele başarılı olmuş ve çoğunlukla Misak-ı Milli ile belirlenen ve yoğunlukla Türklerin yaşadığı topraklarda Türkiye Cumhuriyeti adıyla yeni bir devlet kurulmuştur. Osmanlı döneminde Türk milliyetçiliğini savunan aydınların büyük bir bölümü, yeni kurulan devleti, kendileri açısından bir başarı olarak görmüşlerdir. Son çeyrek asırdır, Türklerin egemen olduğu bir devlet hayali kuran Türk milliyetçilerinin bu vesileyle ilk hayalleri gerçekleşmiş oldu. Osmanlı döneminde Türkçü aydınlar, çokmilletli yapısına rağmen Osmanlı Devletinde Türkçe'nin yaygınlaştırılmasına ve devletin Türkleştirilmesine yoğun çaba sarf etmişlerdi. Çoğunluğunu Arnavut, Çerkez ve Boşnak kökenlilerin oluşturduğu İslamcılar ve Osmanlıcılar ise Türkçülerin bu hareketlerinin Osmanlı Devleti'nin sonunu getireceğine dair kuvvetli itirazları vardı. Tüm bu zorluklara rağmen, Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet esasına dayalı olarak kuruldu ve hala varlığını devam ettirmektedir. Kemal Karpat Türk milliyetçilerinin başarısını dört faktörle açıklamaktadır. Birincisi, sağlam bir sosyal temel, ikincisi iktidarı elinde tutabilecek kadar iyi yetişmiş bir bürokrat yapısı, üçüncüsü, bu bürokrasinin rasyonel ve seküler bir ruha sahip olması, dördüncüsü ise, "İmparatorluğun tarihsel tecrübesinden kaynaklanan dağınık imajları, sembolleri ve bağlılıkları zaman içerisinde özümseyen ve Türk vatani ve ulusuna aktaran birleştirici bir siyasi Osmanlıcılık anlayışının gelişmiş olmasıdır."⁶²⁵

Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının önemle vurguladıkları ilk husus, vatanın bölünmez bütünlüğünün tehdit altında olması ve ivedilikle düşman işgalinden kurtarılmasıdır. Bu kararı da ancak milletin kendisinin verebileceği, yapılan kongrelerde önemle üzerinde durulan bir husustur. Bu mesajdan hareketle ilerleyen süreçte millet egemenliğe dayalı yeni bir sistem kurulmak istendiği halka benimsetilmek istenmiştir. Milli Mücadele sonrasında ise kurulan cumhuriyetle birlikte radikal adımlar atılarak hızlı bir şekilde modernleşme çalışmaları başlatılmıştır. Atatürk, attığı her modernleşme adımı Türk kimliğinin ön planda tutulmasına gayret gösterirken Atatürk

⁶²⁵ Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin...* 140.

sonrası dönemde Türk'e ve Türklüğe verilen önem azalmış ve hatta Türk kimliğinin varlığı da tartışılır hale gelmiştir. Türk milliyetçiliği ideolojisinden sapan Atatürk sonrası aydınları, Atatürk'ün oluşturduğu altı ilkedен hareketle yeni bir ideoloji yaratma gayreti içesine girerek, Kemalizm veya Atatürkçülük adıyla anılan siyasal hareketi başlatmışlardır. Türk milliyetçiliğinin de gerçek sınavı 1940 sonrasında başlamış,⁶²⁶ devletle karşı karşıya gelen Türk milliyetçileri, bu tarihten sonra devlete rağmen kendi ideolojilerini yaygınlaştırma gayreti içerisine girmişlerdir. Bu bölümde sırasıyla 2000 yılına kadar Türk milliyetçiliği ideolojisinde yaşanan gelişmeler dönemsel olarak izah edilmeye çalışılmıştır.

2.1. Tek Parti Döneminde Türk Milliyetçiliği

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet esasına göre inşa edilmiş ve dönemin ilk etapta hâkim ideolojisi de Türk milliyetçiliği olmuştur.⁶²⁷ Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkması sonucunda imzalanan Sevr Antlaşması'nı, Türkler'in esareti anlamına geldiği için kabul etmeyen milliyetçiler, Anadolu'da bir direniş hareketi başlatarak Batı'nın büyük güçlerini bu savaşta mağlup etmişler ve yeni Türk devletinin kuruluşunu sağlayan Lozan Barış Antlaşması'nı kabul ettirmişlerdir.⁶²⁸ Yeni kurulan Türk devletinin temel dayanak noktası Türk milliyetçiliği olmuş, milli devlet, milli iktisat, milli tarih, milli dil ve milli kültür Türk devletinin hedefleri olmuştur.⁶²⁹

Türkiye Cumhuriyeti'ne hâkim olan milliyetçilik ideolojisinin anlaşılabilmesi için, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna öncülük etmiş olan Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi önemlidir. Bu nedenle ilk olarak, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ele alınacak, devamında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna değinilecek ve sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti'nde milli devlet ve modernleşme adına atılan adımların; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda yapılan inkılâpların oluşmasında, Türk milliyetçiliğinin ne derece etkili olduğu tartışılacaktır.

⁶²⁶ Karpāt, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin...* 140.

⁶²⁷ Türkdoğan, O. (1981). *Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. 76.

⁶²⁸ Lewis, *a.g.e.* 254.

⁶²⁹ Türkdoğan, *a.g.e.* 114.

2.1.1. Atatürk'ün Milliyetçiliğe Dair Görüşleri

Mustafa Kemal Atatürk kendisini bir Türk milliyetçisi olarak tanımlamaktadır.⁶³⁰ Çoğu zaman, Atatürkçülük, Kemalizm veya Atatürk milliyetçiliği olarak adlandırılan görüşlerin temelinde esasen Türk milliyetçiliği yatmaktadır. Ancak zamanla Atatürk'ün inşa ettiği altı ilke çerçevesinde şekillenen yeni bir ideoloji olarak Kemalizm ön plana çıkmış ve Türk milliyetçiliği geri plana atılmıştır. 1930 sonrası yaşanan gelişmeler neticesinde Kemalizm/Atatürkçülük tamamen Türk milliyetçiliğinden ayrılarak farklı bir ideoloji olarak varlığını devam ettirmiştir. Ulus ve ulusalcılık kelimesi Atatürk döneminde millet ve milliyetçilik kelimeleri yerine öz Türkçe olarak icat edilen kavramlar olmasına rağmen zamanla bu kavramlar anlam farklılaşmasına uğramıştır.⁶³¹ Ulus kelimesi vatandaşlık esasına dayalı bir muhteva içermiş, ulusalcılık kelimesi ise Batı karşıtı bir muhtevaya bürünerek ilerleyen zamanlarda yeni bir ideolojiye dönüşmüştür.⁶³²

⁶³⁰ Türkdoğan, *a.g.e.* 73.

⁶³¹ Recep Peker'in 1935'te yaptığı bir diğer konuşmada ulus kelimesini millet ve ulusalcılık kelimesini ise milliyetçilik olarak birlikte kullandığı görülmektedir: "Arkadaşlar; ulusçuluk bir parti vasfı olarak kalsın, devlet kanununda, devlet vasıfları içinde yer almasın. Bu, ne doğru, ne hakikate ve ne de devletin varlığının müeyyidesile ana fikir ve ihtiyaçlarına uyar bir fikir değildir. Türkiye cumhuriyetçi olacak, fakat milliyetçi olmayabilir, yani arsiulusal cereyanlara Türkiyenin kafası ve kapısı açık bulunabilir. Bu fikrin doğruluğunu kim kabul eder. Cumhuriyetçi olmayan bir Türkiyenin varlığı nasıl tasavvur edilemez bir hal ise cumhuriyetçi de olsa milliyetçi olmayan bir Türkiyenin, şan ve şerefe ve aynı zamanda zorluklarla dolu istikbal yoluna gidişi de o kadar zayıf ve topal kalmaya mahkûmdur. Cumhuriyetsiz fakat milliyetçilik iddiasında bir Türkiye'de ise milliyetçi olmayan bir cumhuriyetçi Türkiye zihniyetini de onun gibi görmek en doğru düşünüş olur. İleri yaşayışımızın emniyeti için ulusçuluk vasfımız o kadar üstündür." Parla, T. (2008). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*. Cilt 3. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Deniz Yayınları. 119-120.

⁶³² CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in 1931'de yapmış olduğu bir konuşma, o dönem CHP'sinde egemen olan millet düşüncesini özetlemektedir: "Program maddesinde millet, (dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı...) diye yazılıdır. Dil birliğinin milliyet fikrindeki ehemmiyeti meydandadır. Kültür birliğini, maziye beraber bağlı olmak, zengin ve müşterek bir hatırat mirasına sahip olmak, geçmiş zamanların acı ve tatlı hayatını beraber yaşamış, ümitleri beraber beslemiş, büyük eserleri beraber yapmış, büyük müşkülleri beraber yenmiş olmak diye tavsiz edebiliriz. Bundan başka, doğru manada millet fikrini tamamlamak için; beraber yaşamak yolunda müşterek arzu ve muvafakatta samimi olmayı ve sahip olunan mirasın muhafazasına müşterek fedakârlıkla birlikte devam hususunda arzı ve irade iştirakini ilave etmek icap eder. Bu izahın faidesini arttırmak için sözlerimizi nazarilikten çıkarmak ve tariflerimizi bugünkü Türk milletini teşkil eden vatandaşlar kütlesine tatbik etmek lazımdır.

Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine kürtlük, çerkezlik hatta lazlık ve pomaklık gibi fikirler telkin edilmiş olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız. Mazinin karanlık istibdat devirlerinden kalma bir miras olan ve uzun tarihi tekallübatın mahsulü bulunan bu yanlış telakkileri hulusla ve samimiyetle düzeltmek vazifedir. Bugünkü ilmi hakikatler beş on bin, birkaç yüz bin ve hatta bir milyonluk kütlelerde müstakil bir milliyet tasavvur etmeğe imkan bırakmaz. Bizim bu milletdaşlarımız hakkında duyduğumuz bağlılığın munkariz Osmanlı Hükümetinin güttüğü (ümme siyaseti) ile hiçbir alakası yoktur.

Hristiyan ve Musevi vatandaşlar için de aynı açıklıkla fikirlerimizi söylemek lazımdır. Fırkamız bu vatandaşları da biraz evvel izah ettiğimiz dil ve emel birliği iştirak kaydı altında tamamen Türk olarak kabul eder." Parla, *a.g.e.* 105-106.

Atatürk her daim kendisini Türk milliyetçisi olarak ifade etmiş ve varlığını Türk varlığına armağan edecek kadar millet sevgisini benimsemiştir.⁶³³ Türk Ocakları kurultayına 1926 yılında gönderdiği bir telgrafta kendisini şu şekilde ifade etmiştir: “Biz doğrudan doğruya milletperveriz ve Türk milliyetçisiyiz; Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsiyle meşbu olursa o camiaya isnat eden cumhuriyet de kuvvetli olur.”⁶³⁴

Atatürk bir düşünür değildir⁶³⁵, hakeza bir bilim adamı da değildir; eylem adamıdır ve yapmış olduğu tanımlamalar, atacağı adımların alt yapısını oluşturmaktadır. Atatürk’ün milliyetçiliğe bakışı da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Atatürk, milletin tanımı yaparken dil ve kültür birlikteliği esasını ön plana çıkarmakta ve milleti; “dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyet”⁶³⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım Ziya Gökalp’in millet tanımıyla örtüşmektedir. Ortak bir geçmiş, ortak bir miras ve irade, Atatürk’e göre milletlerin oluşumunda diğer bir etkidir:

Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvaffakatta samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet namı verilir. Bu tarif tetkik olunursa, bir milleti teşkil eden insanların rabitalarındaki kıymet, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani hisse gösterilen riayet kendiliğinden anlaşılır. Gerçekten mazide müşterek zafer ve yeis mirası; istikbalde gerçekleştirilecek aynı program ümitleri beslemiş olmak; bunlar elbette bugünün medeni zihniyetinde, diğer her türlü şartların üstünde mana ve şümül alır.⁶³⁷

Atatürk, milletlerin oluşmasını ise tarihi bir süreklilik içinde değerlendirir ve ailelerin birleşerek soplaları (klan), soplaların birleşerek boyları (kabile), boyların birleşerek özleri (aşiret), özlerin birleşerek siyasi bir topluluk olan el’i (Medine) ve son olarak ise el’lerin bir merkezde birleşmesiyle büyük bir camia’nın meydana geldiğini ifade eder.⁶³⁸ Dönem

⁶³³ Sarıınay, Y. (1990). *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 84, Türkdoğan, *a.g.e.*73.

⁶³⁴ Parla, *a.g.e.* 173.

⁶³⁵ Tunaya, T. Z. (2002). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 118.

⁶³⁶ Keskin, M. (1999). *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 105., İnan, A. (2000). *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal’in El Yazıları*. Ankara: AAM Yayınları. 35.

⁶³⁷ Sarıınay, *a.g.e.*50-51, içinde; İnan, A. (1969). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 23-24. Mumcu, A. (1986). *Atatürk’e Göre Milli Egemenlik*. Ankara: TMBB Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. 25.

⁶³⁸ Saray, M. (2003). *Gaspralı İsmail Bey’den Atatürk’e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*. İstanbul: Çantay Kitabevi. 75.

itibariyle Türk milletini uzun bir mazinin meydana getirdiğini belirtir.⁶³⁹ Atatürk'e göre Türk milleti, Türkistan kökenlidir ve dünyanın diğer yerlerine buradan dağılmıştır. Bu meyanda Atatürk'ün ilkçi yaklaşıma benzer tanımlamalar yaptığını ifade etmek mümkündür :

Bizim Türk milletimiz eski ve şerefli bir millettir. Zaten Orta Asya'nın Altay yaylasında yetiştiği için kartalın meziyetlerini daha gençliğinde kazanmıştır. Ta uzakları görüş, hızlı bir uçuşu vardır ve ruhunu barındıracak kuvvetli bir beden sahibidir. Zaten maddi olsun, dimağı olsun hiçbir sıkıcı kuvvet içinde durmaz. Yaratılıştan olduğundan yüksek ana yurdunun, dünyadan uzak vaziyetine karşı isyan etmiştir. İşte o zaman bu ilk Türkler başlarını alarak dünyanın hem Doğusuna hem Batısına yayıldılar.⁶⁴⁰

1930 yıllarda ise Atatürk, Türk milletini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıyla ilişkilendirir. “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk milleti denir”⁶⁴¹ şeklinde Türk milleti tanımını sınırlandırır. Bu noktada Atatürk, “milleti vatanla birleştirmesi ve siyasi açıdan sınırlandırması” ile Ziya Gökalp’ten ayrılır.⁶⁴² Bir başka zaman ise millet tanımını şu şekilde yapmıştır; “Millet, aynı toprak parçası üzerinde oturan, aynı kanunlara tabi, ahlak ve dil birliği halinde yaşayan insan topluluğuna denir. Fransız Milleti, Alman Milleti, İspanyol Milleti denir. Kullanırken çoğunlukla ‘millet’ kelimesi ile ‘kavim’ kelimesi karışır. Fakat şu farkla ki millet kelimesiyle siyasi kuruluş anlaşılır. Kavim ‘people’ kelimesi ise her şeyden önce kök bağı ve ırkı hatırlatır.”⁶⁴³

Atatürk'ün millet ve milliyetçilik fikirlerinin oluşmasında Ernest Renan'ı referans göstermektedir. Atatürk, Renan'dan hareketle milletlerin oluşumunda iki önemli unsurun olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi zengin bir geçmişin mirasını paylaşmak ve diğeri ise beraber yaşamak hususunda arzu ve fikir birliğidir. Beraber yaşamak arzusunun iradeye bağlı olduğunu belirten Atatürk, bu sayede geçmişte yaşanan ve kültür haline gelen mirasın korunmasının da mümkün olduğunu belirtir. Atatürk'e göre “beraber ıstırap çekmiş olmak, beraber sevmiş olmak, beraber aynı ümitleri yaşamış olmak, hudutlardan

⁶³⁹ Saray, *a.g.e.* 75.

⁶⁴⁰ Türkdoğan, *a.g.e.* 86.

⁶⁴¹ Keskin, *a.g.e.* 105.

⁶⁴² Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. 265.

⁶⁴³ Parla, *a.g.e.* 180.

yabancıların giriş ve çıkışlarının kayıtlanmasından, gümrüklerden stratejik zorunluluklardan daha önemlidir.”⁶⁴⁴

Atatürk, askeri okulda okuduğu dönemde kendisinde milliyetçi duyguların oluşmaya başladığını belirtir. Şair Mehmet Emin Yurdakul’un; “Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur” mısraları ile başlayan şiirin kendisinde büyük etki bıraktığını belirterek; “milli benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum” şeklinde, kendinde oluşmaya başlayan milliyetçi duyguları ifade eder.⁶⁴⁵ Dönem itibariyle Türkler’in Osmanlı Devleti’ndeki eziklik duygusunu gören Atatürk, bu duruma tepkilidir ve orduda Türk askerlerin diğer Müslüman askerlerden daha sert muamelelere maruz kalmasına içerlediğini belirterek, o günden itibaren Türklüğün kendisi için en büyük gurur kaynağı olduğunu ifade eder: “Ondan sonra Türklük, benim en derin güven ve kaynağım, en engin övünç kaynağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka milletleri öven ve Türklüğü aşağı gören eksiklik duygusuna kaptırmadım.”⁶⁴⁶ Atatürk, Batı’nın Türkleri kendisinden aşağıda görmesi ve medeniyetten yoksun olarak ifade etmesini kabul etmez: “Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmuş olan halk medenidir. Tarihte medenidir, gerçekte medenidir.”⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ Atatürk o dönem etno-sembolizme benzer bir yaklaşımla şu ifadeleri kullanmıştır: “İşte milli birlik ve beraberlik sorununda ırk ve dil anlaşmazlığına rağmen anlaşılması gereken budur. Fakat, ortak fikirlerin, belirsiz benzeyişlerin, ilk kök birliğinin ahlaki temeli kurmasına etkili olduğu da açıktır. İlk kök ve ırk birliği bunların etkilerini inkar edemez. İnsan topluluklarının geçirdikleri uzun geçmiş ve birçok çağlar içinde ahlakın, geleneğin, hatıraların, çıkarların özetle bugün milleti kuran her şeyin kutlu hazinesini korumakta dilin de önemli etkisini unutmamak gerekir.” Parla, *a.g.e.* 181.

⁶⁴⁵ Türkdoğan, *a.g.e.* 74.

⁶⁴⁶ Atatürk yaşadığı bu acı tecrübeyi kendi ifadeleriyle şöyle aktarmaktadır: “Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hakimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk’ten başka uluslara, bu arada yanlış bir din anlayışıyla Araplara, sarayın, ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunan ırktaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken kavim-i necip deyimi ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkleri, ikinci planda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyorduk.

Şair Mehmet Emin Yurdakul’un ilk defa Manastır Askeri İdadisinde öğrenci iken okuduğum ‘Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur’ mısrasıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka ulusları öven ve Türkü aşağı gören eksiklik duygusuna kaptırmadım.

‘O erin bağlı olduğu kavim birçok bakımdan necip olabilirdi. Fakat çavuşun, yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihi şerefle dolduran büyük ve asil bir ulus olduğu da bir an şüphe götürmez gerçektir. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise, doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu sebeple üstünlük var sayarak kendini onlardan aşağı görüp nefesine olan güveni yitirmesindendir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir’, dedim ve andan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim.” Parla, *a.g.e.* 178-179.

⁶⁴⁷ Tunaya, *a.g.e.* 52.

Atatürk’e göre milliyetçiliğin amacı, mensup olunan milletin en iyi koşullarda yaşaması için mücadele etmektir. Milletin en iyi koşullarda yaşaması ise ancak özgür olarak, tam bağımsız olarak yaşaması sayesinde mümkündür: “Her fert ve her millet kendi hakkında iyi niyet, topraklarına bizzat sahip olmayı istemek hakkına ve hürriyetine sahiptir.”⁶⁴⁸ Milli Mücadele’nin bu amaçlarla gerçekleştirdiğini belirtir: “Türk milletinin saygın ve onurlu bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanabilir. Ne kadar zenginlik ve refah içerisinde olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir millet, uygar toplumlar karşısında uşak olmaktan yüksek bir konumu hak edemez.”⁶⁴⁹ Atatürk siyasi bağımsızlığın sağlanmasından sonra ülkenin bilimde ve ekonomide de bağımsız olması için mücadele edilmesi gerektiğine inanmaktadır.⁶⁵⁰ “Bundan sonra çok önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bunlar süngü zaferleri değil, ekonomi ve bilim zaferleri olacaktır. Yeni Türkiye devleti bir ekonomi devleti olacaktır.”⁶⁵¹ Akçura’nın görüşleri bu noktada Atatürk’le örtüşmektedir: “Bu pişdar muharebesinden sonradır ki asıl Cihad-ı Ekber’in büyük meydan muharebesi başlayacaktır. Bu meydan muharebesi ne top ne tüfekte, ne de Lozan’da olduğu gibi, söz ve kalemle edilmeyecek... Bu büyük meydan muharebesi ziraat, sanat ve ticaret sahasında vukua gelecektir. İşte Türk milleti asıl bu iktisat meydan muharebesini kazandığı zamandır ki isbat-ı reşit edecek, diğer müstakil müreffeh milletler arasına girebilecektir.”⁶⁵²

Türkler’de ideolojik milliyetçiliğin geç bir dönemde ortaya çıkmasını, Türkler için büyük bir kayıp olarak gören Atatürk, tarihin eski dönemlerinden itibaren insanlar arasında milliyet hissinin var olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵³ Türkler, milliyetçilikte geri kalmaları sebebiyle çok acılar çekmiştir.⁶⁵⁴ Osmanlı Devleti’nden örnek veren Atatürk, Osmanlı’da

⁶⁴⁸ Sarıay, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı...* 64.

⁶⁴⁹ Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk*. İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları. 48.

⁶⁵⁰ Tunaya, *a.g.e.* 165.

⁶⁵¹ Kazgan, *a.g.e.* 39.

⁶⁵² Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları...* 302.

⁶⁵³ Bu noktada Atatürk’ün psikolojik milliyetçilik olarak adlandırdığımız eski çağlarda Türkler’de mevcut olan millete sadakat duygusuna benzer bir vurgu yaptığı söylenebilir.

⁶⁵⁴ Orhan Türkdoğan modernist bir bakış açısıyla bu durumu şöyle izah etmektedir: “Osmanlı’dan günümüze, Türk tarihinin seyri izlendiğinde, yönetim (askeri-sivil) yabancı soyluların elindedir. Bu nedenle, merkez ve çevre diyebileceğimiz bir ikili(dual) yapı, Osmanlı toplum modelinin belirgin özelliğini oluşturur. Merkez, genellikle Enderun’da yetişen ve yeni bir kimlik kazandığı kabul edilen, Hristiyan-Yahudi kökenli yabancı soyluların elindedir. Çevre ise, bunların vergilerini ödeyen ve “Reaya” adı verilen köylü ve halk çocuklarıdır. Bu ikili yapılaşma, Osmanlı’nın tarihsel kimliğidir. Bu husus, ayrıntılı bir biçimde tartışma konusu yapılmış, Osmanlı’nın niçin kendi halkını yönetim sisteminden dışlayarak, kritik sektörleri yabancı soylulara bıraktığı, yeni bir bakış açısı ile yorumlanmıştır. Osmanlı; İngiltere, Almanya ve Fransa gibi, zamanında ulus-devlet sürecine geçmemiş, yönetimi elinde tutan bu tarihsel sınıfı ayıklamak suretiyle, sorumluluğu yerlilik (nativistic) kimliği taşıyan halkına vermemiştir. Bu önemli bir kültürel boşluktur. Oysa, öteki İslam ülkeleri, özellikle Araplar ve İranlılar –kavmini tanıma ve sevmeye duygularından ötürü –güçlü asabiye (community

diğer milletlerin milliyetçiliğe sarılarak kendilerini kurtarmalarına rağmen, Türkler'in milliyetçiliği acı bir şekilde idrak ettiklerini belirtir: “Biz ne olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimiz zayıfladığında bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş.”⁶⁵⁵ Türkler, milliyetçiliğe geç başlamaları nedeniyle büyük kayıplar yaşamıştır ancak artık bu durumu telafi etmek için Türkler'in milliyetlerine sahip çıkmaları gerektiğini ifade eder. Dünya'nın Türkler'e saygı göstermesi bekleniyorsa, önce Türkler'in kendilerine saygı göstermelerini ve milliyetlerine olan saygıyı da duygu olarak, düşünce olarak, eylem olarak davranışlarına yansıtılmalarını telkin eder. Aksi takdirde; “milli benliğini bulamayan milletler, başka milletlere av olur.”⁶⁵⁶

Milli Mücadele kazanılarak, Türk milleti bağımsızlığını koruyabilmiştir. Atatürk'e göre, bu aşamadan sonra Türk milliyetçiliğinin amacı, Türk milletinin her alanda ilerlemesini sağlamaktır; “Türk milliyetçiliği, terakki ve inkişaf yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk ictimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına bağımsız hüviyetini korumuş bulunmaktadır.”⁶⁵⁷ Yeni kurulan Türk devletini, dünyada hâkim olan milliyetçilik ideolojisinin Türkiye'deki tecellisi olarak görür.⁶⁵⁸ Milliyetçiliğin temel hedefi bağımsızlıksa, Atatürk'e göre bunu tamamlayan unsur millet egemenliğidir. Millet egemenliğinin de en iyi şekilde cumhuriyet rejimiyle sağlandığına inanır: “Bütün cihan bilmelidir ki, artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da hâkimiyet-i milliyedir. Yalnız bir makam vardır. O da milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ruhi bünyanı hâkimiyet-i milliyedir. Milletin bilâkaydüşart hâkimiyetidir.”⁶⁵⁹ Ayrıca Atatürk, cumhuriyet rejimini demokrasi için de ön şart olarak görür: “Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve en mantıklı uygulamasını sağlayan hükümet biçimi, Cumhuriyet'tir.”⁶⁶⁰ Cumhuriyet rejiminin güçlü olmasının sağlam bir Türklük bilinciyle sağlanacağını

feeling) duygularını yitirmemişlerdir. Oysa Osmanlı 1520'lerden itibaren Türklük kimliklerini tamamen devre dışı bırakmışlardır.” Türkdoğan, O. (2005). *İslam Değerler Sistemi ve Max Weber*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 51.

⁶⁵⁵ Sarıay, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı...* 20-21.

⁶⁵⁶ Atatürk, *a.g.e.* 29.

⁶⁵⁷ Keskin, *a.g.e.* 100.

⁶⁵⁸ Keskin, *a.g.e.* 101.

⁶⁵⁹ Mumcu, *a.g.e.* 24.

⁶⁶⁰ Atatürk, *a.g.e.* 29.

belirterek⁶⁶¹, Türkiye Cumhuriyeti'nin "milli siyaset"⁶⁶² olarak adlandırdığı programı takip edeceğini belirtir:

Milletimizin güçlü, mutlu ve kararlılık içinde yaşayabilmesi için, devlet tamamıyla milli bir siyaset takip etmeli ve bu siyaset, iç örgütlenmemize tamamıyla uygun olmalı ve buna dayanmalıdır. Milli siyaset dediğim zaman söylemek istediğim şudur: Milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup, milletin ve ülkenin gerçek anlamda mutluluğu ve bayındırlığı için çalışmak; gelişigüzel istekler peşinde milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak ve uygar dünyadan, uygar ve insanca davranış ve karşılıklı dostluk beklemedir.⁶⁶³

Milli siyaset gereği artık Türk milleti Misak-ı Milli sınırları içinde hareket etmeli ve bu sınırlar içinde yaşayanların refah ve mutluluğu için çaba göstermelidir.⁶⁶⁴ Bu nedenle Atatürk, Osmanlı Devleti'nde tartışılmakta olan Panislamizm ve Pantürkçülüğü kesin bir dille reddetmiştir. Çünkü Atatürk'e göre milliyet davası bilinçsiz bir şekilde yürütülemez ve eldeki imkânların sınırları hesap edilmelidir.⁶⁶⁵ Atatürk'e göre; "Panislamizm, Panturanizm siyasetinin başarılı olduğuna ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır. Irk farkı gözetmeksizin bütün insanlığı kapsayan bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır. Yayılmacı olma hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlar her türlü duygu ve bağlılıklarını unutup, onları kardeşlik ve tam bir eşitlik içinde birleştirerek, insancı bir devlet kurma kuramının da kendisine özgü şartları vardır."⁶⁶⁶ Bütün Türkler'in tek bir devlet altında bir araya gelmesi Atatürk'e göre ulaşılması mümkün olmayan bir hedeftir:

Türlü milletleri ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu türlü unsur kütlelerini aynı hukuk ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasi görüştür, ama aldatıcıdır. Hatta hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri dahi bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılması mümkün olmayan hedeftir. Bu yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla ortaya koyduğu bir gerçektir.⁶⁶⁷

⁶⁶¹ Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları...* 275.

⁶⁶² "Bizim açıklık ve uygulanabilirlik niteliği gördüğümüz siyaset, "milli siyaset"tir. Dünyanın bugünkü genel şartları ve yüzyılların beyinlerde ve karakterlerde bir araya getirdiği gerçekler karşısında, hayalci olmak kadar büyük yanlış olamaz. Tarihin söylediği budur; bilimin, aklın, mantığın ifadesi böyledir." Atatürk, *a.g.e.* 417.

⁶⁶³ Atatürk, *a.g.e.* 417.

⁶⁶⁴ Tunaya, *a.g.e.* 118.

⁶⁶⁵ Türkdoğan, *a.g.e.* 77-78., Sarıay, *a.g.e.* 262.

⁶⁶⁶ Atatürk, *a.g.e.* 416.

⁶⁶⁷ Atatürk, *a.g.e.* 416.

Atatürk, Panislamizm ve Pantürkizm söylemlerinin yıllardır Türk milletinin başına sorun açtığına değinmektedir. Bu söylemler yüzünden Türkler bütün dünyanın düşmanlığını üzerine çekmiştir. Türkler'in, Panislamizm ve Pantürkizm yapamadıkları halde, yapacağımız demeleri, karşı tepki doğurmuş, Türkler'e karşı düşmanlık besleyenlerin tepkileri söz konusu olmuştur. Artık bu söylemlerden vazgeçilmeli ve gerçekçi olunmalıdır: "Biz böyle yapmadığımız ve yapamayacağımız kavramlar üzerinde konuşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimizdeki baskıları artırmaktan ise, tabii sınıra meşru sınıra dönelim. Efendiler! Biz hayat ve bağımsızlık isteyen bir milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı esirgmeden harcarız."⁶⁶⁸ Atatürk'e göre, Panislamizm ve Pantürkizm politikaları nedeniyle Osmanlı Devleti'ni yönetenler, Türkiye dışında her şeye yer vermelerine rağmen Türk'ün anavatanı olan Anadolu'yu ihmal etmişlerdir. Bu ihmal edilmişliği telafi etmenin tek yolu da Türkiye'den başka hiçbir şeyi düşünmemektir.⁶⁶⁹

Atatürk, Türk milletinin bağımsızlığını düşündüğü kadar, dünyanın diğer esir milletlerinin de bağımsızlıklarını kazanmasını istemiştir. Batı'nın büyük devletlerinin sömürgesi durumunda yaşayan milletleri "mazlum milletler" olarak ifade eden Atatürk, er geç bu milletlerin de bağımsızlıklarına kavuşacaklarına inanmaktadır.⁶⁷⁰ Dış Türkler konusunda ise siyasi birliktelikten ziyade kültür birlikteliğine vurgu yaparak Anadolu Türklüğü ile dış Türkler arasında iletişimin her zaman canlı tutulmasına taraftardır:

Türk milleti istiklal savaşından beri, hatta bu savaşa atılırken bile, mazlum milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davaları ile ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca, kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız kalması elbette uygun görülmez. Fakat milliyet davası şuursuz ve ölçsüz bir dava şeklinde mütalaa ve müdafaa edilmemelidir. Hareketlerin imkân sınırları ve sıraları mutlaka hesaba katılmalıdır. Türkiye dışında kalmış Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler. Nitekim biz Türklük davasını böyle bir müsbet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesinde Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz.⁶⁷¹

Atatürk 1930'larda yaptığı bir konuşmasında da SSCB yönetimi altındaki Türkler'in bir gün bağımsızlıklarına kavuşacaklarını, bu Türkler'in Anadolu Türklüğü'nün kardeşleri

⁶⁶⁸ Sarıay, *a.g.e.* 261-262.

⁶⁶⁹ Karpat, K. (2007). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi:1876-1980*. çev. Esin Soğancılar, Ankara: İmge Kitabevi. 33-34.

⁶⁷⁰ Karal, E. Z. (1998). *Atatürk ve Devrim: Konferans ve Makaleler 1935-1978*. Ankara: ODTÜ Yayınları. 77-81.

⁶⁷¹ Türkdoğan, *a.g.e.* 77-78, Sarıay, *a.g.e.* 262.

olduklarını ve o gün için gerekli adımların atılması gerektiğini belirtmiştir. Dil, inanç ve tarih köprüleri kurularak Türkler arasındaki kardeşlik duygularının canlı tutulmasına taraftardır.⁶⁷² Ancak hiçbir zaman bütün Türkler'in tek bir devlet çatısı altında birleşmeleri gibi bir amaç taşımamış, bu gibi amaçları ulaşılması mümkün olmayan hayaller olarak nitelendirmiştir.⁶⁷³ Başka devletlerin hâkimiyeti altında kalmış Türkler'in, bulundukları yerlerde bağımsızlıklarını kazanmaları ya da en azından o devletin imkânlarından ortak olarak yararlanmaları Atatürk'e göre daha rasyoneldir.⁶⁷⁴

Türk milletinin Türkistan'dan dünyaya dağıldığına inanan Atatürk, Türkler'in dünyanın çeşitli yerlerinde varlıklarını devam ettirdiklerini belirtmiştir. Dönem itibarıyla dünyada yüz milyondan fazla Türk'ün yaşadığını belirterek, Türkler'in on beş asır öncesinde bile Asya'da büyük devletler kurduklarını, Çin'le ve Bizans'la mücadele ettiklerini belirtmiştir.⁶⁷⁵ Ancak son yüzyılda Türkler, Asya'nın batısını ve Avrupa'nın doğusunu kendilerine yurt edinmişlerdir:

Türk milleti Asya'nın batısında ve Avrupa'nın doğusunda olmak üzere kara ve deniz sınırlarıyla yurt edinmiş, dünyaca tanınmış büyük bir yurttan yaşar. Onun adına Türkeli, Türk vatanı derler. Türk yurdu daha büyüktü. Yakın ve uzak zamanlar düşünülürse, Türk'e yurtluk etmemiş bir kıta yoktur. Bütün dünyada, Asya, Avrupa, Afrika Türk atalarına yurt olmuştur. Bu hakikatler eski ve yeni tarih vesikaları ile malumdur. Fakat bugünkü Türk milleti, varlığı için Türk yurdundan memnundur. Çünkü derin ve şanlı geçmişin, büyük kudretli atalarının mukaddes miraslarını bu yurttan da muhafaza edebileceklerinden, o mirasları şimdiye kadar olduğundan çok fazla zenginleştirebileceklerinden emindir. Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kütledir.⁶⁷⁶

Türkler giriştikleri zor bir mücadelenin ardından bu yurtlarında bağımsızlıklarını koruyabilmişlerdir. Bu nedenle Atatürk, artık bu yurt topraklarında milletin mutluluk ve refahını en iyi şekilde temin için çalışmak gerektiğini belirterek, Türkler'in yaşadığı diğer

⁶⁷² Kalafat, Y. (1995). *Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. 63.

⁶⁷³ Atatürk, *a.g.e.* 416.

⁶⁷⁴ Keskin, *a.g.e.* 117.

⁶⁷⁵ “Bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azimesi vardır; ve bu milletin saha-i arzdeki vüs'ati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır... En bariz ve en kat'i ve en maddi delail-i tarihiyyeye istinaden beyan edebiliriz ki, Türkler onbeş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligah olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlettir. Saray, *a.g.e.* 74-75.

⁶⁷⁶ Keskin, *a.g.e.* 112.

coğrafyaları kendi çizdiği Türk dünyasının dışında tutmuştur. Bir başka konuşmasında ise Atatürk Türk Dünyasına dair şunları ifade etmiştir:

Biz onbeş milyonuz, dünyadaki Türkler onbeş milyondan ibaret değil. Şu haritaya bak. Dünyanın her tarafında Türkler yaşıyor. Bugün için siyasi bir vahdet düşünülemez. Çeşitli engeller var. Dil-Tarih inkılabını yapmak istiyorum. Meseleye bir kültür birliğinden başlamak lazım. Evvela lehçemizi düzeltelim. Türkiye’de konuşulan Türkçe bütün Türk aleminde anlaşılmalıdır. Zamanla kültür vahdeti, siyasi vahdete erişir. Ama yüz sene sonra, ama elli sene sonra. Bundan büyük ideal olur mu?⁶⁷⁷

Zaman zaman Atatürk’ün ortaya koyduğu milliyetçilik ilkesinden de sapmalar söz konusudur. Milliyetçiliği bir üstünlük meselesi olarak görenler de vardır. Mahmut Esat Bozkurt’un 1930’da Ödemiş’te yapmış olduğu konuşma bu minvaldedir: “Çünkü bu fırka bugüne kadar yaptıkları ile esasen efendi olan Türk Milletine mevkiini iade etti. Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost da, düşman da dinlesin ki, bu memleketin efendisi Türk’tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır. Dünyanın en hür memleketindeyiz. Bunun adına Türkiye diyorlar.”⁶⁷⁸

Türk milliyetçiliği ideolojisi başarıya, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla ulaşmış ve milliyetçilik; siyasi, iktisadi sosyal ve kültürel alanlarda kendini göstermiştir. “Milliyetçiliğin de siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel sahalarda bir aksiyon haline gelişi ve uygulanışı ancak Mustafa Kemal Paşa’nın öncülüğünde yeni Türk devletinin kurulması ile mümkün olabilmiştir. Ancak milliyetçilik, yeni Türk devletine ideolojik temel teşkil ederken, çağdaş bir muhteva kazandırılarak Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ideolojisi haline getirilmiştir.”⁶⁷⁹ Türk milliyetçiliği açısından Atatürk’ü önemli kılan en can alıcı husus, Göktürk Devleti’nden sonra dünyada Türk adıyla kurulan ikinci devletin onun tarafından kurulmuş olmasıdır. Türkler tarihte birçok devlet kurmalarına rağmen, kurulan devletlerin büyük çoğunluğu hanedan adlarıyla kurulmuştur.⁶⁸⁰ Bu noktada Atatürk hem devletin ismini Türkiye olarak koymuş hem de kendisine Atatürk soyadını alarak Türklüğe dair sevgisini ortaya koymuştur.

⁶⁷⁷ Niyazi, *Millet ve...* 32-33.

⁶⁷⁸ Parla, *a.g.e.* 199.

⁶⁷⁹ Sarıay, *a.g.e.* 259.

⁶⁸⁰ Batur, A.D. (2013). *1200 Yıllık Sürgün*. İstanbul: Selenge Yayınları. 11-12. (İçinde) Eroğlu, F. (2018). *Türk Yönetim Tarihi ve Düşüncesi*. İstanbul: Beta Yayınları. 340-341.

2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesinde Türk Milliyetçiliği

Milli Mücadeleye öncülük edenlerin attıkları ilk adım, Anadolu'da çeşitli kongreler düzenleyerek halkın bu süreçte yer almasını sağlamaktır. Nitekim Erzurum Kongresi'nde alınan "kuvayi milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır" kararı bunun göstergesidir.⁶⁸¹ Kongreler sonrası alınan kararlar gereği, ilk iş olarak egemenliğin millete ait olduğunu göstermek açısından, Ankara'da bir meclis açılmış ve mücadelenin yönetim yeri bu meclis olmuştur.⁶⁸² Dönemin zor koşullarına rağmen meclis aracılığıyla halkın karar alma sürecine dâhil edilmesi, dönemin önderlerinin siyasi alanda modernleşmeye gösterdikleri ilginin ilk belirtisi olmuştur. Meclisin açılmasından sonra 1920'de kurulan hükümetin programında şu ifade yer almaktadır: "Büyük Millet Meclisi'nin tek ve kutsal hedefi Türk halkını emperyalizmin ve kapitalizmin baskısından kurtararak kendi irade ve hâkimiyetinin gerçek sahibi kılmaktır."⁶⁸³ Meşrutiyet Türkçüleri'nin mirasını devralan Atatürk ve dönemin siyasi liderleri⁶⁸⁴ Türk milletinin bekası için hareket etmişlerdir. "Türk milliyetçiliği yaşanan süreç içerisinde sentezci, bütünleştirici, kavrayıcı ve kapsayıcı bir muhteva ile imparatorluk bakiyesinin bütün unsurlarını işgalci güçlere karşı ayağa kaldırmayı başarmıştır."⁶⁸⁵ Milli Mücadele sonrası ortaya çıkan "Türkiye Cumhuriyeti, Türk milliyetçiliği ideolojisi üzerine bina edilmiştir. Türk milliyetçiliği her zaman Türk milleti için bir 'hız ve ilham kaynağı' olmuştur. Türk milliyetçiliği 'mağdur ve mazlum' duruma düşürülmüş olan Türk milletinin yeniden silkiniş ve dirilişinin ifadesi olmuştur."⁶⁸⁶

2.1.2.1. Siyasi alanda türk milliyetçiliği

23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi* (TBMM) 20 Ocak 1921'de yeni Türk Devleti'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu kabul etmiştir.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ Eroğlu, H. (1989). *Atatürk ve Cumhuriyet*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 28.

⁶⁸² Tanör, B. (2010). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. (Ondokuzuncu baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 226-227.

⁶⁸³ Karpat, *a.g.e.* 28.

⁶⁸⁴ Tunaya, *a.g.e.* 157.

⁶⁸⁵ Yeniçeri, Ö. (2011). *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto Yayınları. 337.

⁶⁸⁶ Keskin, *a.g.e.* 117.

* Bülent Tanör, meclisin adı hakkında şu iddiayı öne sürmektedir: "Mustafa Kemal tarafından asker ve sivil yöneticilere gönderilen 22 Nisan tarihli genelgelerde 'Büyük Millet Meclisi' adı kullanılmıştı, 23 Nisan günü yapılan açılışta da en yaşlı üye sıfatıyla başkanlık yapan Şerif Bey, 'Büyük Millet Meclisi'ni açtığını belirtmişti. Bazı yazarlar, 'Büyük' sıfatının ilk resmi kullanımının Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile İcra Vekilleri kararlarında görüldüğünü, BMM'nin başına 'Türkiye' sözcüğünün de 8 Şubat tarihli bir İcra Vekilleri Kararı ile ya da '23 Nisan'ın Milli Bayram Addine Dair Kanun'la (23.4.1922) eklendiğini ileri sürmekte. Oysa daha ilk günkü (23 Nisan) 1 No'lu karar, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sureti

Yirmi üç maddeden oluşan bu anayasaya göre Türkiye Devleti adında yeni bir devletin kurulduğu ilan edilmiş ve anayasanın birinci maddesinde geçen “hâkimiyet bila kaydü şart milletindir” ifadesi ile millet egemenliği esas alınmıştır.⁶⁸⁸ TBMM’nin siyasi modernleşme alanında ve millet egemenliğini sağlamak adına en önemli icraatı, 1 Kasım 1922’de Saltanatı kaldırmak olmuştur.⁶⁸⁹ Böylece yaklaşık altı yüz yıl yönetimi elinde tutan Osmanlı hanedanlığının siyasi alandaki hâkimiyeti sona ermiştir. Siyasi alandaki önemli bir diğer gelişme ise cumhuriyetin ilanıdır. Milli egemenliği sağlamak adına devletin siyasi rejiminin cumhuriyet olması gerekli görülmüştür.⁶⁹⁰ 29 Ekim 1923’te ilan edilen cumhuriyet ile birlikte Anayasa’da yapılan değişiklikler sonucu, bazı maddeler şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 1 – Hâkimiyet, bilâ kaydü şart Milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir. (Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın kaderini kendi eliyle yönetmesi temeline dayanır. Türkiye devletinin hükümet şekli cumhuriyettir).

Madde 2 – Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır. Resmi lisanı Türkçedir.

Madde 4 – Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, Hükümetin inkısam ettiği şubaları idareyi İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder. (Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisince yönetilir. Meclis, hükümetin bölündüğü idare şubelerini bakanlar aracılığı ile yönetir.)

Madde 11 – Türkiye Reisicumhuru Devletin Reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder. (Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu niteliği ile gerekli gördükçe Meclis’e ve Bakanlar Kurulu’na başkanlık eder.)

Madde 12 – Başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası meyanından intihap olunur. Diğer vekiller Başvekil tarafından gene Meclis âzası arasından intihap olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değil ise keyfiyeti tasvip Meclisin içtimasına talik olunur. (Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Öteki bakanlar, başbakanca yine meclis üyeleri arasından seçildikten sonra tümü Cumhurbaşkanı Meclis’in onayına sunulur. Meclis toplantı halinde değilse onaylama işi meclisin toplanmasına ertelenir.)⁶⁹¹

Teşekkülü Hakkında Heyeti Umumiye Kararı’ başlığını taşıyor, meclisin adını o günden resmileştirmiş oluyordu.” Tanör, *a.g.e.* 233. Bu nedenle çalışmada TBMM ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁸⁷ Kemal Karpat bu anayasayı “günün koşulları ve Türk halkının gerçek özlemlerini yansıtan özgü kaynaklara dayalı” ve sonraki anayasa belgelerinden farklı, kopya değil, orijinal bir belge olarak nitelendirir. Karpat, *a.g.e.* 25., Devlette devamlılık esası üzerine 1876 Anayasası da yürürlükte bırakılmıştır. 1924 Anayasası ile birlikte 1876 ve 1921 Anayasaları yürürlükten kaldırılmıştır. Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye’nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları. 56.

⁶⁸⁸ Tanör, *a.g.e.* 253-255.

⁶⁸⁹ Lewis, *a.g.e.* 258-259. Ziya Gökalp de saltanatın kaldırılmasına taraftardır. Heyd, *a.g.e.* 103.

⁶⁹⁰ Eroğlu, *a.g.e.* 58.

⁶⁹¹ Teşkilatı Esasiye Kanunu: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>

Anayasa’da yapılan bu değişikliklerle birlikte siyasal modernleşme adına önemli bir adım atılmış ve Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün vatandaşların eşitliği esası, cumhuriyet rejiminin temel amaçları arasındadır. 3 Mart 1924 tarihinde TBMM’nin Halifeliği kaldırması ile birlikte de Osmanlı siyasal kurumları tamamen ortadan kaldırılmış ve siyasi modernleşme önünde büyük bir engel olarak görülen bu kurum da süreç dışı bırakılmıştır.⁶⁹² Halifeliğin kaldırılmasına Gökâlp itiraz etmiştir. Gökâlp, Halife’yi bütün Müslümanların en büyük imamı, önderi olarak görür. Bunu için “yeryüzünde bir hilafet makamı bulunmazsa İslam âlemi kendisini imamesiz kalmış bir tesbih gibi dağılmış, perişan görür.”⁶⁹³ Halifeliğin kaldırılmasıyla, millet egemenliği için herhangi bir engel kalmamıştır ancak Türkiye’de tam manasıyla demokrasiye geçiş, genel oy ilkesinin yaygınlaşması, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve demokrasinin en önemli gerekliliği olan çok partili hayatın Türk toplumunda yer edinmesi zaman almıştır. 1934 yılında yapılan değişikliklerle siyasal alanda halk egemenliğinin tam tesisi için seçme ve seçilme şartları yeniden düzenlenmiş ve kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.⁶⁹⁴ Demokrasinin gereği olan çok partili yaşam ise 1946 yılında Demokrat Parti (DP)’nin kurulmasıyla sağlanmıştır.⁶⁹⁵

1921 yılında hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, anayasal metin olarak yetersiz görüldüğü için 1924’te yeni bir anayasa hazırlanmıştır. 1924 Anayasası ile devletin şekli, egemenliğin kaynağı, demokrasi inancı ortaya konulmuştur.⁶⁹⁶ 1924 Anayasası’nın birinci maddesi; “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir” şeklinde düzenlenmiş ve halkın kendi kendini yönetme usulü benimsenmiştir. İkinci maddede ise “Türkiye Devletinin dini, din-i İslamdır” şeklinde düzenlenmiş ancak daha sonra yapılan değişiklikle bu madde anayasadan çıkartılarak, laik devlet düzeni esas alınmıştır. Egemenlik konusu ise üçüncü maddede düzenlenmiş ve “Hâkimiyet; bilâkaydüşart milletindir” ifadesi ile millet egemenliği anlayışı bu anayasada da devam ettirilmiştir. Anayasa’nın dördüncü maddesi ise şu şekilde düzenlenmiştir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup Millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder.”⁶⁹⁷ Anlaşıldığı üzere yeni

⁶⁹² Lewis, *a.g.e.* 263.

⁶⁹³ Gökâlp, Z. (1976). *Yeni Hayat Doğru Yol*. yay. haz. Müjgan Cumbur, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları. 65.

⁶⁹⁴ Eroğlu, H. (2010). *Türk İnkılâp Tarihi*. (Dördüncü baskı). Ankara: Savaş Yayınevi, 224.

⁶⁹⁵ Ahmad, F. (2008). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. (Yedinci baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları. 126.

⁶⁹⁶ 1924 Anayasası Kemal Karpat’a göre; “Batılı giysileri içinde Türk toplumuna yabancı olmalarına karşın politik ve sanayi demokrasilerinin Batı’da iki yüzyıl boyunca yarattığı özgürlük ve hakların tümünü yurttaşlara cömertçe sunuyordu.” *A.g.e.* 37.

⁶⁹⁷ Tanör, *a.g.e.* 295-296.

kurulan Türk devleti Türk milliyetçilerinin savundukları üzere Türk milletinin egemen olduğu bir devlet halini almıştır.⁶⁹⁸ Jön Türkler'den itibaren savunulan milliyetçilik ideolojisinin meyveleri, Cumhuriyet döneminde alınmaya başlanmıştır.⁶⁹⁹ Anayasa'da Türk'ün tanımı ise şu şekilde yapılmıştır: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur.”⁷⁰⁰ (Madde 88.) Vatandaşlık esasına göre yapılan millet tanımı ile de Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde yaşayanlar Türk kabul edilerek, eşit haklardan yararlanmaları anlayışı benimsenmiştir.

Atatürk, Osmanlı'ya dair yaptığı değerlendirmelerde, halkın yönetimden uzak kalmasının zamanla yönetime düşman bir tutum takınmasına sebep olduğuna kanaat getirmiştir. Osmanlı'da yönetim, toplumun uzun vadeli çıkarlarını gözetmemiş, bu durum karşısında da halkla devlet arasına büyük bir mesafe girmiştir. Bu değerlendirmelerden hareketle Atatürk, egemenliğin millete ait olması gerektiğine dair siyasal modernleşme fikirlerini Milli Mücadele'den önce oluşturmaya başlamıştır. Padişahın kişiliğinden ayrı bir devlete ihtiyaç vardır ve devletin halk tarafından yönetilmesi elzemdir.⁷⁰¹ Dönemin hakim paradigması olan pozitivizm, Atatürk üzerinde de bir hayli etkili olmuş, toplumun mekanik bir vasıta gibi çeşitli araçlarla dönüştürülmesi mümkün zannedilmiştir. Metin Heper bu durumu Durkheim'ın tezlerinden hareketle açıklamaktadır: “Atatürk'ün düşüncesindeki Durkheimcı yaklaşım unsurları açıkça görülebilir. Durkheim, bütüncül çıkarların temsilinin zayıflamasına paralel olarak ussallığın yeni savunucusu olarak (aşkın) devletin ortaya çıkacağını tahmin etmiştir. Söz konusu devlet, akılcılığın temsilcisi olacağından, “vatandaşlarının peşlerinden sürüklenmeyecektir”. Bu devletin görevi, “kalabalıkların” üzerinde düşünülmemiş fikirlerini benimsemek değil, onlara daha olgun düşünceler katmak olacaktır.”⁷⁰²

Cumhuriyet dönemi siyasal modernleşmesinde temel amaç, pozitivizme dayalı bir toplum düzeni, milli devlet ve laiklik esasına dayalı bir devlet düzeni kurmaktır. Türk

⁶⁹⁸ Gökalp, *a.g.e.* 58. Akçura, Y. (1925). “Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife”. *Türk Yurdu Dergisi*. 13. 1-16.

⁶⁹⁹ Karpat, *a.g.e.* 16.

⁷⁰⁰ “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk itrak olunur. Türkiye’de veya haricte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dahilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür.” Kili, S., Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifak’tan Günümüze*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. 138.

⁷⁰¹ Heper, M. (2006). *Türkiye’de Devlet Geleneği*. (İkinci baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları. 95.

⁷⁰² Heper, *a.g.e.* 96.

milliyetçiliği bu süreçte etkili olmakla birlikte temel gaye çağdaşlaşmak, Batı medeniyetinin vakıf olduğu gelişmişlik düzeyine bir an önce erişmektir. Bu amaçları Atatürk'ün şu sözlerinden anlamak mümkündür:

Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi, bütün cihanda tam manasıyla medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklali, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde ve bestedir. İçtimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekalüm ve terakki yolu budur.⁷⁰³

Türk siyasal modernleşme sürecinde, Batı ülkelerinin erişmiş olduğu refah düzeyi bir ölçüt haline gelmiştir. Bu gelişmişlik düzeyine erişmenin yolu olarak da Osmanlı döneminde başlayan siyasal modernleşmeye öncelik verilmiş ve diğer alanlarda gerçekleşecek modernleşme süreçleri için siyasal modernleşme ön şart olarak görülmüştür. Modernleşme sürecinde rol alan kişiler ise bir önceki dönemde etkin olan sivil ve asker bürokrasiden gelen kişiler olup, büyük çoğunluğu İTC döneminde hâkim olan pozitivizm ve milliyetçilik görüşüne sadık kalan kişilerdir. Bir önceki dönemin etkin kişilerinin, yeni dönemde etkin rol alması sadece Türk toplumuna özgü olmayıp, diğer modernleşme süreçlerinde de benzerlikler vardır. Eisenstadt, modernleşme üzerine yaptığı araştırmalarda şu genellemeyi yapmaktadır:

Milli devrim gerçekleştiğinde içerdeki oluşuma güçlü bir şekilde yön verenler ve zayıf da olsa uluslararası siyaseti yürütenler bir önceki sistemden kalan baskın gruplardır. Bunlar genellikle daha önceki yapıda seçkin mevkileri ellerinde tutanlardan ve bir dereceye kadar daha geniş toplumsal sınıflara yakın ilişkileri olan, daha önce var olan seçkinlerden ve toplumun geniş kesimlerinden bütünüyle uzaklaşmamış entelektüel, bürokratik, profesyonel ve askeri gruplardan oluşurlar.⁷⁰⁴

Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'nın hâkim bürokratları rol almakla birlikte, dönemin bazı önemli isimleri de tasfiye edilmiştir. Özellikle İttihatçıların önemli bir bölümü bu süreçte saf dışı edilmiş ayrıca hilafeti savunan bazı kişiler de, bu dönemde modernleşme sürecini baltalayacakları endişesiyle süreç dışı bırakılmışlardır. Mecliste başlıca iki grup oluşmuştur: inkılapçılar ve gelenekçiler.⁷⁰⁵ Ayrıca meclis içerisinde sol görüşe mensup ve SSCB taraftarları da vardır.⁷⁰⁶ İlk adım, Birinci Meclis'in dağıtılması ile

⁷⁰³ Mardin, *Türk Modernleşmesi...* 17.

⁷⁰⁴ Eisenstadt, *a.g.e.* 156.

⁷⁰⁵ Tunaya, *a.g.e.* 78.

⁷⁰⁶ Ortaylı, *a.g.e.* 26.

atılmış ve mecliste hilafet taraftarı olanlar, Türkçülük karşıtı olanlar, SSCB taraftarları ve Cumhuriyet'e sıcak bakmayanlar meclis dışında bırakılmıştır. İkinci Meclis üyeliği için yapılan seçimlerde, milletvekillerinin büyük çoğunluğu bizzat Atatürk tarafından belirlenmiş ve bu kişiler büyük oranda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) üyeleri arasından seçilmiştir.⁷⁰⁷ Nispeten homojen hale gelen Meclis'te, ikinci bir tasfiye süreci ise kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekillerinin, İzmir Suikastında rol aldıkları gerekçesi ile olmuş ve birçok milletvekili yargılanarak ceza almıştır.⁷⁰⁸ Daha homojen hale gelen meclis bu sayede çalışmalarını daha rahat yürütebilecek duruma gelecek ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı saymazsak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşuna kadar mecliste Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)⁷⁰⁹ hâkim parti olarak konumunu koruyacaktır.

Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği, İTC döneminde olduğu gibi yine ön planda olmuştur. Atatürk'ün altı ilkesinden biri olarak daha sonra anayasada da yer alacak olan milliyetçilik ilkesi,⁷¹⁰ bu dönemde bazı değişikliklere uğramakla birlikte özünü koruyacaktır. Modern toplumların en önemli sosyo-politik biriminin millet olması bakımından, bu dönemde millet söylemi Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu kavramdır. Ulus devlet kurma sürecinde milletin öneminin bilincinde olan Atatürk, kültür esasına dayalı bir millet anlayışına sahip olmuştur. Bu anlayışın somut göstergesi, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli belgesi olmuştur ve bu belgeyle ulus devletin sınırları çizilmek istenmiştir. Anadolu'dan seçilerek İstanbul'a gönderilen milletvekillerinin büyük çoğunluğu, Ankara'daki oluşumu destekleyen kişiler olması bakımından, genel esaslarını Atatürk'ün bizzat hazırladığı Misak-ı Milli Belgesi'nin mecliste kabul edilmesini sağlamışlardır.⁷¹¹

Misak-ı Milli Belgesi kurulacak olan devletin de ulus devlet esasına göre düzenleneceğinin sinyallerini vermiştir.⁷¹² Bu belge çerçevesinde Türk milleti, İtilaf

⁷⁰⁷ Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve Siyaset*. Ankara: Yetkin Yayıncılık. 63.

⁷⁰⁸ Turan, Ş. (2005). *Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*. (İkinci baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi. 145-147.

⁷⁰⁹ Cumhuriyet Halk Partisi, Halk Fırkası adıyla 23 Ekim 1923 yılında ARMHC'nin partileşmesiyle kurulmuştur. 10 Kasım 1924'te de isminin başına Cumhuriyet ibaresi getirilmiştir. Karpaz, *a.g.e.* 32.

⁷¹⁰ Keskin, *a.g.e.* 117.

⁷¹¹ Tanör, *a.g.e.* 230.

⁷¹² "Türk siyasal tarihi çerçevesinde incelendiğinde Misak-ı Milli ilkelerinin devrimci nitelik taşıdığı açıkça ortaya çıkar. Bu ilkeler Türkiye'yi İmparatorluk geçmişinden kesin olarak kopartmış ve Avrupa siyasal felsefesinden alınan düşüncelere dayalı yeni bir siyasal sistem kurmuştur. Sözleşme'de yer alan ilk ve

devletlerine milli sınırlarının çerçevesini göstermiştir. Bu sınırlar içerisinde yaşayanlar göz önüne alındığında ortak bir geçmişi olan, dil ve din birliği içerisinde olan toplumlar olduğu görülmektedir. Ancak Lozan Antlaşması'nda bu sınırlar tam olarak sağlanamamış bugünkü sınırlar çizilmiştir. Sınırların belirlenmesinde temel kıstas Türkler'in çoğunluk olarak yaşadığı yerlerdir. Ayrıca Türkçülüğün ilk ortaya çıkış aşamasında bütün Türkler'in birliğini savunan görüş de Lozan Antlaşması sonrasında terk edilmiştir. Nitekim bu dönemde Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in yazılarında Türkçülük çeşitli şekillerde tasnif edilmiş ve Anadolu Türkçülüğü ön plana çıkmıştır. Akçura'ya göre Türkçülüğün gayesi ulus devlet ve milli bağımsızlıktır. Tüm Türklerin siyasi birlikteliği hedefini emperyalist Türkçülük olarak isimlendiren Akçura, takip edilmesi gereken hedefin demokratik Türkçülük olduğunu, yani tüm Türkler arasında siyasi birliktelikten ziyade kültür birlikteliği ve her Türk şubesinin kendi milli devletlerini oluşturması gerektiğidir. Ulus devlet esasına dayalı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Akçura'ya göre demokratik Türkçülüğü savunanların hedefine ulaşmasıdır.⁷¹³

Ziya Gökalp ise Türkçülüğü, yakın ve uzak hedefler olarak tasnif etmiş, ilk hedef olan Türkiyeciliğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sağlandığını, yakın hedef olan Oğuzculuğun ise, Türkçülerin izlemesi gereken en yakın hedef olduğunu ifade ederek, kültürel olarak birbirine çok yakın olan Oğuz Türklerinin birlikteliği hedefini, takip edilmesi gereken yol olarak göstermiştir. Türkçülüğün uzak hedefi olan Turan ise Gökalp'e göre, dönemin şartları göz önüne alındığında zordur. Ancak bu hedefe ulaşılması ileride gerçekleştirilebilecek bir siyasettir. Nitekim Türkler'in vatanı ne Türkiye, ne de Türkistan'dır, Türklerin vatanı Gökalp'e göre, Turan'dır.⁷¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nde halkçılık, milliyetçilikle birlikte anılmış, halk egemenliğine dayalı yönetim anlayışı devletin yönetim şeklini belirlemiştir. Ayrıca halkçılıkla amaçlanan, halkın ortak menfaatlerini savunmaktır. Atatürk halk ile milleti aynı anlamda kullanarak, Ziya Gökalp gibi sınıf mücadelesini reddetmiş sosyal dayanışmayı esas almıştır. Halk egemenliğine dayalı yeni devlet "milletin bütün kesimlerinin ortak

olağanüstü nitelikteki düşünce, toprak bütünlüğüne dayalı ulusal devlet kavramıydı; iki yıl sonra bu ulusal devlet Türk Devleti olarak tanımlanacaktı. "Karpas, *a.g.e.* 20.

⁷¹³ "Türkiye Cumhuriyeti'nin başta Büyük Millet Meclisi Hükümeti namıyla, sonra hakiki adıyla kurulması, Türk milliyetçiliği açısından Türkçülük idealinin gerçekleşmesi demektir. Çoğu Türkçülerin belki hayatlarında gerçekleşeceğini ümit bile edemedikleri ideal, bir Türk dehasının kudretiyle bir gerçek olmuştu, milli Türk devleti kurulmuştu." Akçura, *Türkçülük...* s.219.

⁷¹⁴ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları...* 28.

menfaatlerini” savunmayı amaç edinmiştir.⁷¹⁵ Osmanlı Devleti’ni padişahın kişisel mülkü olarak gören Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni ise halk devleti olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle devlet, milletin çıkarlarını savunmalı, milletin refah ve mutluluğunu gerçekleştirmek için çalışmalıdır.⁷¹⁶

Özetle Atatürk’ün halk devletinin temelinde, Türk milletinin refah ve mutluluğuyla birlikte, hak ve yetkilerini serbestçe kullanması anlayışı yatar.⁷¹⁷ Ancak Kemal Karpaz, 1923 sonrasında halkçılığın ekseninden kaydığını belirtmekte, kanun önünde eşitlik sağlanması, soyluluk unvanlarının kaldırılması dışında, bürokratik seçkinciliğin devam ettiğini belirtmektedir.⁷¹⁸ Hataları olmakla birlikte Türk siyasal modernleşmesini ve Atatürk’ü başarılı gören Karpaz, demokrasinin altyapısını oluşturması açısından bu süreci normal karşılar: “Mustafa Kemal’in hataları olabilir; ancak hiç kimse onun Türkiye’de bir diktatörlük rejimi kurmak istediğini ileri süremez. Tam aksine, gerekli kurumsal altyapının oluşturulması için bir süre güçlü bir yönetimin kaçınılmaz olduğunu düşünmesine karşın birbiriyle bütünleşmiş olarak gördüğü devlet ve toplum hakkında bir ölçüde gelenekçi bir bakış açısına sahipti.”⁷¹⁹ Tarık Zafer Tunaya’ya göre de inkılâp hareketleriyle amaçlanan hedef, Batılı sistemde bir demokrasi kurmak olduğudur. Bunun yanı sıra amaç, ekonomik ve sosyal bağımsızlığın da elde edilmesidir.⁷²⁰

Siyasi alanda yapılan inkılâplardan bir diğeri de laiklik anlayışının benimsenmesi ve devletin laik bir temel üzerine inşa edilmesidir. Laiklik, Enver Ziya Karal’ın ifadeleriyle sadece din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması demek değildir. Laiklik denince; “akli düşünce ile dini düşüncenin ayrılması, akıl ile vicdanın hürriyeti suretinde anlamak daha doğru olur. Böyle bir düşünce bizi akli düşünce ile dini düşüncenin beraber, yan yana yaşayabileceği kanaatine sevk eder. Akıl çözemediği, insan ve kâinat ötesi sırlar hakkında vicdan, hükmünü verecektir.”⁷²¹ Laiklik ilkesi gereği devlet, Amerikan İnsan Hakları Beyannamesi’nde geçen “herkes eşit bir tarzda vicdanın emrettiği gibi dinin gereğini yapmak serbestliğine maliktir” anlayışını gözetmeli ve 1789 Fransız İhtilali’nin ortaya koyduğu, kamu düzenini bozmadığı müddetçe dini inanış ve yaşayışların serbest olması

⁷¹⁵ Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi...* 267.

⁷¹⁶ Karpaz, *a.g.e.* 61.

⁷¹⁷ Türkdogan, *a.g.e.* 98.

⁷¹⁸ Karpaz, *a.g.e.* 41.

⁷¹⁹ Karpaz, *a.g.e.* 75.

⁷²⁰ Tunaya, *a.g.e.* 109. Ancak bu görüşe katılmayanlar da mevcuttur. Parla, T. (2020). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*. İstanbul: Metis Yayınları.

⁷²¹ Karal, *a.g.e.* 175.

ilkesini tesis etmelidir.⁷²² Atatürk de laiklik konusunda din ve vicdan hürriyetinin sağlanacağını teminatını vermeye çalışmıştır: “Herkes vicdanının sesine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz.”⁷²³

Laiklik amacıyla atılan ilk adım, daha önce değinildiği gibi Halifeliğin 3 Mart 1924’te kaldırılması olmuştur. Laikliği destekleyen bir diğer adım ise Medeni Kanun’un kabulüdür. 17 Şubat 1926’da TBMM’de onaylanan ve 4 Ekim’de yürürlüğe giren Medeni Kanun’la birlikte Şariat’ın hükmü kalkmış ve toplumsal hayatı düzenleyen yeni kurallar yürürlüğe girmiştir. Bu kurallardan en önemlileri; çok eşliliğin kaldırılması, ailede kadın ve erkeğe eşit hakların tanınması, kadına boşanma hakkı ve gayrimüslim bir erkekle de evlenebilme hakkının verilmesi ve din değiştirmenin serbest hale gelmesidir.⁷²⁴ Açık olarak anayasada yer almasa da Medeni Kanun’un kabulüyle birlikte rejim laik niteliğe kavuşmuştur.⁷²⁵ Nitekim 10 Nisan 1928’de Anayasa’nın üçüncü maddesindeki “Devletin dini din-i İslam’dır” ibaresi çıkarılmış ve 5 Şubat 1937’de Anayasa’da yapılan değişiklikle üçüncü maddeye “Türkiye devletinin cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı olduğu, resmi dilinin Türkçe ve başkentinin de Ankara olduğu değişmez bir hüküm olarak” girmiştir.⁷²⁶

Yusuf Sarıнай, Türkiye Cumhuriyeti’nde laiklik ve çağdaşlaşma konularında Meşrutiyet dönemi Türkçülerinin savundukları laiklik ve çağdaşlaşma anlayışının çok daha ötesine gidildiğini savunmaktadır.⁷²⁷ Nitekim Ziya Gökalp, laik devlet düzenini savunmakla birlikte, Halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Gökalp, din işlerinin devlet işlerinden ayrılmasını savunmakla birlikte, dinin toplumdaki bütünleştirici rolüne vurgu yapar. Gökalp, Osmanlı’da Şeyhülislamlığın kaldırılmasını talep ederek, dini otoritenin bağımsız hale gelmesini ve sadece dini konularda fetva vermesini, onun dışında devlet

⁷²² Karal, *a.g.e.* 176.

⁷²³ Sarıнай, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı...* 92. Ancak Zürcher’e göre süreç biraz farklı ilerlemiştir: “Jön Türk ideolojisinin yazarları gibi, Mustafa Kemal de İslam’ın “rasyonel” bir din olduğunda ve çağdaş dünyaya adapte edilebileceğinde ısrar etmekteydi, fakat “arındırılmış” bir İslam’ı Cumhuriyetçi ideolojinin bir ana bileşeni yapmak için hiçbir girişimde bulunulmamıştı. Akçura ve Ağaoğlu’nun yenilikçi fikirleriyle beraber, Gökalp’in Türkleştirilmiş bir İslam önerisi ve Said-i Nursi’nin İslam ahlakıyla donanma fikirleri reddedildi. Bunlar yerine sekülerizm (laiklik, Fransızca *laïque* kelimesinden türetilmiştir) Kemalist ideolojinin ana maddelerinden birisi oldu.” Zürcher E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine Bir Ulusun İnşası*. Ankara: Akılçelen Kitaplar. 234.

⁷²⁴ Lewis, *a.g.e.* 271-272.

⁷²⁵ Ortaylı, *a.g.e.* 28.

⁷²⁶ Ortaylı, *a.g.e.* 28-29.

⁷²⁷ Sarıнай, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi...* 268.

işlerinde din adamlarının görüşlerine başvurulmamasını talep etmiştir.⁷²⁸ Gökalp'ın bu isteği Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı kurularak, dini otoritelerin devlet işlerine karışmasının önüne geçilmiştir. Ancak Gökalp'ın savunduğu dini otoritelerin bağımsız olması görüşü gerçekleşmemiştir.⁷²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, hükümete bağlı olması bakımından, devlet bir anlamda dini kontrol eden konumundadır.

Kemal Karpat ise Cumhuriyet dönemi benimsenen laiklik anlayışının, Batılı bilim adamlarının uzun süreden beri aşılama çabışıkları İslam'ın yapısı gereği maddi kalkınmaya engel olduğu görüşünün hâkim olması sonucu olduğunu belirtir:

Cumhuriyet rejiminde laisizm, Türkler'in beyinlerini İslam'ın egemenliğinden kurtarmak ve böylece arzulanan bir şey olduğu düşünülen çağdaş uygarlığın ilkelerini benimsemelerini sağlamak amacıyla geliştirilmiş pozitivist bir ideoloji oldu. Başka bir deyişle modern Avrupa uygarlığını yakalamak ancak düşünsel düzlemdeki değişim yoluyla gerçekleşebilecek yeni bir inanç haline geldi. Laisizm eski geleneklere bağlılığı zayıflatırken milliyetçiliğin Türklere yeni bir politik kimlik vermek amacıyla kullanılması tasarlanıyordu. Laisizm neredeyse tüm Avrupa tarafından Türk Devrimi'nin en büyük başarısı olarak selamlanırken Müslüman dünyanın büyük bölümü tarafından kınandı.⁷³⁰

Türkiye'de laiklik tartışması Türk siyasal hayatının ve partileşme sürecinin neredeyse belkemiğini oluşturmaktadır. İlerleyen bölümlerde yer yer değinilecek olan laiklik mevzusunun, partilerin siyasal yelpazede konumlanmasından tutun da, kişilerin gündelik hayatına kadar yansması olmuştur. Özellikle Türk siyasal hayatında oydaşmanın önündeki en büyük tartışma konusu laiklik ve uygulama şekli olmuştur. 2000'li yıllarda dahi Türk siyasal hayatında genel tartışma konularının özünde laiklik vardır.⁷³¹

2.1.2.2. Ekonomik alanda türk milliyetçiliği

Atatürk, siyasi bağımsızlığın sağlanmasından sonra en önemli hedefin ekonomik bağımsızlık olduğunu vurgulamıştır.⁷³² Meşrutiyet döneminden itibaren Türkçülerin de

⁷²⁸ Gökalp, Z. (1981). *Makaleler VIII*. yay. haz. Ferit Ragıp Tuncor, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 48.

⁷²⁹ Heyd, *a.g.e.* 101.

⁷³⁰ Karpat, *a.g.e.* 43-44.

⁷³¹ Durmuş Hocaoglu'nun konuya dair kapsamlı eseri incelenebilir: Hocaoglu, D. (2014). *Laisizm'den Milli Sekülerizm'e*. İstanbul: Kocav Yayınları.

⁷³² "Milli egemenlik ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kağıtlar üzerinde yazılı genel kurallarla, istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılamaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için, tek kuvvet, en kuvvetli temel, ekonomik güçtür. Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz, az zamanda söner. Bu kuvvetli ve parlak zaferimizi de taçlandıracak olan bayındırlık yolunda

üzerinde durduğu konulardan biri, Türk milletinin ekonomik bağımsızlığını elde etmesi ve sanayileşme alanında ilerlemesidir. İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in fikir birliğine vardıkları ekonomik bağımsızlık için, önerilen yollar farklılaşmaktadır. Akçura, liberal ekonomi çerçevesince milli Türk sermayedarları yaratmayı önerirken, Ziya Gökalp, solidarist bir yapılanmayla, devletçi ekonomiyi savunmaktadır. Türk milliyetçileri ekonomi alanındaki politikalarını ise “Milli İktisat” olarak adlandırmaktadırlar.⁷³³

Gülten Kazgan, Türkiye Cumhuriyeti'nde “Milli İktisat” politikasının üç aşamalı olarak uygulandığını belirtmektedir. Birinci aşama; “yarı-sömürgeleşme sürecindeki egemen kuruluşların tasfiyesi”, ikinci aşama; “milli burjuva ya da Müslüman-Türk işadamı yaratma girişimi”, üçüncü aşama ise “yeni ekonomi politikalarının geliştirilmesi ve yeni kurumların yaratılmasıdır.”⁷³⁴

Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak esir olmasına neden olan kapitülasyonlar Lozan Antlaşması'yla kaldırılmış⁷³⁵ ve milli ekonomi yönünde önemli bir adım atılmıştır. Bir diğer adımsa imtiyazlı şirketlerin kamulaştırılması olmuştur. 1924'te demiryolu şirketleri, 1925'de Reji İdaresi kamulaştırılmış ve izleyen yıllarda da diğer yabancı şirketlerin sahip oldukları yatırımlar kamulaştırılmıştır.⁷³⁶ Osmanlı'da dış borçları tahsil etmek için kurulmuş olan ve uluslararası bir yönetim tarafından idare edilen Deyun-i Umumiye de Lozan Barış Antlaşması sonrasında dış borçların yapılandırılmasına dair yapılan antlaşmalar neticesinde ortadan kaldırılmıştır.⁷³⁷

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ekonominin dümeni azınlıklar ve imtiyazlı şirketlerin elinde olmuştur. İmalat sektöründe Türkler'in payı sadece %15 iken, emek gücünün de sadece %15'ini Türkler oluşturmaktadır.⁷³⁸ İlk olarak İTC tarafından başlatılan milli ekonomi politikası Türkler'in de sermayedar olması amaçlamaktaydı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İTC bu amaçla Türk sermayedarlarının gelişmesi için teşvik edici uygulamalarda bulunmuştur.⁷³⁹ Yerli girişimci yetiştirme hedefi, Cumhuriyet döneminde

sonuç alabilmek için, ekonomik egemenliğimizin sağlanması ve güçlendirilmesi gerekir.” Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi...* 226.

⁷³³ Gökalp, *Makaleler VIII...*88., Georgeon, *a.g.e.* 95.

⁷³⁴ Kazgan, *a.g.e.* 59.

⁷³⁵ Eroğlu, *a.g.e.* 163.

⁷³⁶ Kazgan, *a.g.e.* 46.

⁷³⁷ Kazgan, *a.g.e.* 48.

⁷³⁸ Kazgan, *a.g.e.* 52.

⁷³⁹ Kazgan, *a.g.e.* 54.

de benimsenmiştir. 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar arasında Türk girişimcilerin desteklenmesi kararı da vardır.⁷⁴⁰ Bu amaçlarla İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sanayi Maadin Bankası, Türk sanayicisine destek amaçlı örgütlenmiştir. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile de girişimcilere destek verilmesi amaçlanmıştır.⁷⁴¹

Gösterilen bütün gayretlere rağmen, sanayi alanında önemli bir atılımın sağlanamaması ve 1929 yılında patlak veren Büyük Ekonomik Bunalım, 1930'larda ekonomi alanında devletçilik politikasının başat hale gelmesini sağlamıştır.⁷⁴² Atatürk, devletçiliğin ne olduğunu şu şekilde tanımlamaktadır: “Hususi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.”⁷⁴³ Ayrıca Atatürk devletçilikten şu şekilde bahsetmektedir: “Devletçilik, bilhassa içtimai, ahlaki ve millidir... Milli servetin tevziinde, daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, milli birliğin muhafazası için şarttır.”⁷⁴⁴ Atatürk, devletçilik ilkesinin sosyalizm anlamına gelmediğini şu şekilde ifade etmektedir: “Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi kabiliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline alması esasına dayanarak Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, Ondokuzuncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir.”⁷⁴⁵

“Devletçilik, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ideolojik unsurlarından biri olmuştur.”⁷⁴⁶ CHP'nin 1931 yılındaki üçüncü kurultayında ilke olarak benimsenmiş ve uzun bir müddet planlı ekonomi ile birlikte devletin ekonomi politikası olarak yürürlükte kalmıştır.⁷⁴⁷ Devletçilik ilkesi gereği ilk beş yıllık kalkınma planı 1933'te hazırlanmış ve 9 Ocak 1934'te onaylanarak yürürlüğe girmiştir.⁷⁴⁸ 1933-1938 yılları arasında uygulanan bu

⁷⁴⁰ Avcıoğlu, *a.g.e.* 349-351.

⁷⁴¹ Kazgan, *a.g.e.* 56.

⁷⁴² Kazgan, *a.g.e.* 57.

⁷⁴³ Lewis, *a.g.e.* 285.

⁷⁴⁴ Karal, *a.g.e.* 139.

⁷⁴⁵ Lewis, *a.g.e.* 286.

⁷⁴⁶ Tunaya, *a.g.e.* 52.

⁷⁴⁷ Kazgan, *a.g.e.* 60.

⁷⁴⁸ Lewis, *a.g.e.* 285.

plan gereği devlet eliyle yatırımlar yapılarak, Türkiye'nin sanayileşmesi amaçlanmıştır.⁷⁴⁹ Sümerbank, Etibank, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Şeker Fabrikaları, Un Fabrikaları, Pamuklu Dokuma Fabrikaları bu dönemde devlet eliyle kurulmuş sanayi kuruluşları olmuştur.⁷⁵⁰

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ekonomi politikası özetlenecek olursa, 1923-29 yılları arası İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar gereği⁷⁵¹ serbest piyasa ekonomisi benimsenmiş ve Akçura'nın da önerdiği milli Türk sermayedarları yaratma girişiminde bulunulmuştur. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, devletin bu girişimini sonuçsuz bırakmış, "Akçura'nın milli burjuvazi yaratılması doğrultusundaki görüşleri gözden düşmüştür." Bunun yerine Ziya Gökalp'in önerdiği devletçi ekonomi modeli benimsenerek, planlı ekonomiye geçilmiştir.⁷⁵²

2.1.2.3. Sosyal ve kültürel alanda türk milliyetçiliği

Cumhuriyet döneminde siyasal alanda Türkçülüğün ön plana çıkması ile birlikte toplumsal ve kültürel alanda Türkçülüğü pekiştirecek inkılâplara geçilmiştir. Bu inkılâplardan bazıları; eğitim sisteminin milliyetçilik esasına göre düzenlenmesi, Türk Dil Kurumu (TDK), Türk Tarih Kurumu (TTK) ve müzeler gibi milliyetçi bilinç aşılayacak kurumların kurulmasıdır.⁷⁵³ Türk milliyetçiliğinin yeni kurulan Türk devletinde esaslı

⁷⁴⁹ Kazgan, *a.g.e.* 60.

⁷⁵⁰ Kazgan, *a.g.e.* 70-71.

⁷⁵¹ Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi...* 226-227.

⁷⁵² Ögün, *a.g.e.* 135. Bu noktada Hamit Emrah Beriş, cumhuriyet döneminde milliyetçiliğin aslında temel amaç olmadığını, devletçilik için bir araç olduğunu belirtir: "Milliyetçilik, doğrudan devletçiliğin amaçlarına uygun ve genel karakteri devletçilik tarafından belirlenen bir ideoloji görünümü kazanmıştır. Bu bağlamda, rejimin ulus devlet kurgusu açısından milliyetçiliğin temel amaç olmadığını kaydetmek gerekir. Milliyetçilik, daha çok devletçiliğin kurumsallaşmasını ve devletin kalıcı kılınmasını sağlayan bir araçtır. Aslolan devletin çıkarları ve bekası olduğuna göre milliyetçiliğe düşen görev, toplumun bu doğrultuda yönlendirilmesi ve içte düzeni sağlayacak bir birliktelik oluşturmaktır." Beriş H. E. (2009). *Tek Parti Döneminde Devletçilik: Türkiye'de Otoritarizmin Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. Ankara: Liberte Yayınları. 98. Ancak, devletçiliğin tam olarak 1930 sonrası benimsendiği iktisat tarihçileri tarafından ileri sürüldüğüne göre, milliyetçilik devletçiliğin bir gereğinden ziyade devletçiliğin milliyetçiliğin bir gereği olması daha makuldür.

⁷⁵³ Orhan Türkdoğan bu durumu modernist bir bakış açısıyla millet inşa etme olarak tanımlar: "Sosyolojik anlamda millet inşası (nation building) Kurucu Kültürü gerektirir. Bu olmadan ulus devlet inşası gerçekleştirilemez. Çünkü, Kurucu Kültür asli unsurdur. Bir toplum, millet inşasına giderken Kurucu Kültürü veya Standart Kültürü ön plana çıkarıyorsa bu bir ırkçılık veya kan bağı anlamında yorumlanmamalıdır. Aksine, ulus devlet inşası için gereken adım olarak kabul edilmek durumundadır. Türk toplumunda asli unsur tarihsel kimliği olan, ortak dil ve değerleri temsil eden "Türk" insanıdır. Devleti kuran ve çoğunluğu oluşturan bu asli unsur "öteki" konumuna getirilemez.... Kemalist sistemin, 1930'lardan itibaren gündeme getirdiği Türk Tarih Tetkik ve Türk Dil Cemiyetlerinin amacı da, Osmanlı'nın ulus devlet inşasını dışlayarak, ümmet ideolojisine dayalı tarihsel kimliğine yeni bir biçim kazandırmak amacını taşıyordu. Deyim yerinde ise, bu bir "Türkleşme"- Türkleştirme değil-süreciydi. Türk devletini kuran asli unsur veya Kurucu Kültür'de birleşmekti. Türk toplumunda yaşayan insanların, farklı "ırk", "kan" veya "soy"dan olsalar da,

temellere oturması için açılan iki kurum TTK ve TDK'dır. TTK, Türk milletinin tarih, kültür ve medeniyetini araştırırken, TDK, Türk dilinin kaynaklarını araştırmış ve yabancı dillerin etkisinden kurtulmasını amaç edinmiştir. Bu adımlardaki amaç ise ortak bir dil, ortak bir kültür ve ortak bir tarih bilinci yaratma çabasıdır.⁷⁵⁴ Nitekim milli devletin ayakta kalabilmesi için homojen bir toplumun muhafaza edilmesi gerekmektedir. Şerif Mardin, genellikle bu adımın eğitim vasıtasıyla yapıldığını ve eğitime paralel çalışan bir kültür sisteminin ortaya çıkarılması yoluyla milli devletin merkezîyetçiliği sağlayabildiğini ifade eder.⁷⁵⁵ Ziya Gökalp de “*Türkçülüğün Esasları*” isimli eserinde Türkçülüğün yol haritasını çizmiş ve yeni devletin yöneticilerine yapması gerekenleri sıralamıştır. Gökalp’e göre Türkçülüğün canlı tutulabilmesi için milli vicdan, milli kültür, milli dil ve milli müzik kuvvetlendirilmelidir. Bunların yapılabilmesi içinse; milli müzeler, etnografya müzesi, milli hazine-i evrak, milli tarih kütüphanesi, istatistik kurumu gibi kurumlar kurulmalı ve dilde reform yapılmalıdır.⁷⁵⁶ Gökalp’in 1924 yılında çizdiği bu yol haritası Cumhuriyet döneminde büyük oranda takip edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında köklü reformlar yapılmış ve eğitim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Atatürk’e göre, “gelecek nesiller Türkiye’nin bağımsızlığına sahip çıkacak, Cumhuriyet’i koruyup yükseltecek şekilde eğitilmelidir. Eğitim millî, demokratik, çağdaş ve laik olmalı, akla ve bilime dayanmalı, işe yarar, üretici ve hayatta başarılı, ülke kalkınmasını hedefleyen, faziletli, fedakâr, disiplinli ve kendine güven duyan nesiller yetiştirmelidir.”⁷⁵⁷ Atatürk, Türk milletinin “müspet bilim meşalesi”⁷⁵⁸ sayesinde gelişeceğine inanmış ve bu amaçlarla eğitimde reformlar yapmıştır.

Halifeliğin kaldırıldığı 3 Mart 1924 tarihinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu da kabul edilmiş ve eğitim kurumlarının tamamı Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı)’ne bağlanmıştır.⁷⁵⁹ Tevhid-i Tedrisat Kanunu sayesinde; “eğitimin tek tipleştirilmesi sağlanmış, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma eğitim sistemi ve yöntemleri

kendilerini “Türk” gibi algılamaları ulus devlet inşası açısından atılmış önemli bir adımdır. Türkdoğan, O. (2005). *İslam Değerler Sistemi ve Max Weber*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 40.

⁷⁵⁴ Türkdoğan, *Atatürk’te...* 113.

⁷⁵⁵ Gökalp, *a.g.e.* 88.

⁷⁵⁶ Gökalp, *a.g.e.* 80-66.

⁷⁵⁷ Demirtaş, B. (2008). “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”. *Akademik Bakış*. 1(2), 160.

⁷⁵⁸ Karal, *a.g.e.* 141.

⁷⁵⁹ Atatürk, *a.g.e.* 758.

kaldırılmıştır.”⁷⁶⁰ Eğitimin birleştirilmesindeki amaç “farklı kurumlara bağlı olarak farklı eğitim gerçekleştiren, dolayısıyla toplumda ikili zihniyet yaratan eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekâleti) çerçevesinde toplayıp eğitimi pozitif bilim kaynaklı bilgilerin verildiği kurumlarda yapmaktır.”⁷⁶¹ Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti’ndeki ikili eğitim sisteminin zararlarına değinerek, farklı eğitim kurumlarında yetişenlerin, farklı idealler peşinde koşarak toplumda ideal anarşisi yarattıklarını belirtmekte ve bu durumun ülke için zararlı olduğuna değinmektedir.⁷⁶² Eğitimin modernleştirilmesi, Akçura’nın gerekli gördüğü reformlardandır. Türk Dünyasında eğitim alanında reform hareketini 19. yüzyılın sonlarında başlatan İsmail Gaspıralı’nın modern eğitim anlayışı Türkiye Cumhuriyeti’nde tam manasıyla 1924 sonrası yapılan değişikliklerle hayat bulabilmiştir.

Eğitim reformunu tamamlayan diğer bir reform alfabe değişikliğidir. Arap harflerinin okuma-yazma konusunda yetersiz olduğu inancıyla 3 Kasım 1928’de Latin alfabesi kabul edilmiş ve Arap harflerinin kullanımı yasaklanmıştır.⁷⁶³ Atatürk; “harf inkılâbı ile topluma milli bir gurur ve kimlik vermeye çalışmıştır. Milletin birinci derecede belirleyici bir unsuru olan dil meselesini alfabe ile birlikte kökten çözmüştür. Bunu yaparken II. Meşrutiyet devrindeki Türkçecilik hareketinin birikiminden faydalanarak milli devlet ve milli kültür politikası çerçevesinde yazı dili ile konuşma dili arasındaki uçurumu kapatmıştır.”⁷⁶⁴ Latin alfabesinin kabul edilmesindeki etkenlerden birisi de SSCB’nin 1926 Mart’ında hâkimiyeti altındaki Türkleri Latin alfabesine geçirmesidir.⁷⁶⁵ Ancak SSCB, Türkiye’de Latin alfabesinin kullanılmaya başlanmasından sonra yeniden düzenlemeye giderek, Türk topluluklarına Latin alfabesi yerine Kiril alfabesini kullanmalarını zorunlu tutmuştur.⁷⁶⁶ Alfabe değişikliği Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde tartışma konusudur. Bazı yazarlar Latin alfabesine geçmeyi önerirken, önemli bir çoğunluk alfabe değişikliğine karşıdır. Ziya Gökalp de alfabe değişikliğine karşı olanlar arasındadır.⁷⁶⁷ Gökalp’e göre alfabe değişikliği, milleti tarihinden koparacak ve geçmişine yabancılaştıracaktır. Bu nedenle Arap alfabesi kullanılmalı ancak, dilde sadeleştirme yapılarak herkesin anlayabileceği bir Türkçe oluşturulmalıdır.⁷⁶⁸ Akçura ise alfabe değişikliğini olumlu

⁷⁶⁰ Kazgan, *a.g.e.* 61.

⁷⁶¹ Kazgan, *a.g.e.* 61.

⁷⁶² Georgeon, *a.g.e.* 147-148.

⁷⁶³ Lewis, *a.g.e.* 277.

⁷⁶⁴ Sarıay, *a.g.e.* 266.

⁷⁶⁵ Lewis, *a.g.e.* 276.

⁷⁶⁶ Saray, *a.g.e.* 95-98.

⁷⁶⁷ Kösoğlu, *a.g.e.* 197.

⁷⁶⁸ Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi...* 259.

karşılamiş, bu sayede Türkçe okuma ve yazmanın daha kolay hale geldiğini ifade etmiştir.⁷⁶⁹

Eğitim alanındaki reform hareketlerini yeni kurulan eğitim kurumları takip etmiştir. Yükseköğretim alanındaki eksiklikleri gidermek amacıyla 1925'te Ankara'da Hukuk Mektebi açılmış, 1926'da Gazi Eğitim Enstitüsü kurulmuş, 1930'da Yüksek Ziraat Okulu ve 1933'de Osmanlı döneminde ismi Darü'l-fünûn olan İstanbul Üniversitesi açılmıştır. "1934'te Ankara Millî Musiki ve Temsil Akademisi açılırken, 1935'te İstanbul'da bulunan Mülkiye Mektebinin adı Siyasal Bilgiler okuluna çevrilerek Ankara'ya taşınmıştır. Atatürk'ün öncülüğünde 1933'ten itibaren yapılan üniversite reformu, 9 Ocak 1936'da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin açılışı ile devam etmiştir."⁷⁷⁰

Cumhuriyet döneminde, eğitim reformuna katkı sağlamak ve Meşrutiyet döneminden beri Türkçülerin savunduğu dilde sadeleşme çalışmalarını tamamlamak için Dil İnkılâbı yapılmıştır. İnkılâbın amacı Ziya Gökalp'in de savunduğu üzere Türkçe'deki yabancı kelime ve kuralları atarak Türkçe'nin daha sade ve anlaşılabilir hale gelmesidir.⁷⁷¹ Dilde reform çalışmalarını desteklemek ve bilimsel bir niteliğe kavuşturmak için 12 Temmuz 1932'de daha sonra adı Türk Dil Kurumu olan "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" kurulmuştur.⁷⁷²

Kültürel alanda atılan önemli bir adım ise, daha sonra adı Türk Tarih Kurumu olacak olan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"nin 12 Nisan 1931'de Türk Ocağı bünyesinde kurulmasıdır.⁷⁷³ Kurumun amacı, Türk tarihini derinlemesine araştırarak, Türk tarihiyle ilgili yanlış bilgilerin ortadan kaldırılması ve milli bir tarih tezinin meydana getirilmesidir. TTK'nin çalışmaları sonucunda "Türk Tarih Tezi"⁷⁷⁴ oluşturulmuş ve Türkler'in Anadolu'nun en eski medeniyetleri olan Etiler ve Sümerler'in ataları oldukları iddia

⁷⁶⁹ Akçura, Y. (1982). "Birinci Türk Tarihi Kongresi". *Ülkü Seçmeler (1933-1941)*. Ankara: Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları. 27.

⁷⁷⁰ Demirtaş, *a.g.m.* 164-165.

⁷⁷¹ Eroğlu, *a.g.e.* 216.

⁷⁷² Demirtaş, *a.g.m.* 164-165.

⁷⁷³ Demirtaş, *a.g.m.* 164-165.

⁷⁷⁴ Türk Tarih Tezi'nin amacı şu şekilde ifade edilmektedir: "Şimdiye kadar neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehzaz olan Fransızca kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu ve şuursuz olarak küçültülmüştür... Bu kitapta istihaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabi mevkiini istirdat eden ve bu şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır. Yani zamanda bu, son büyük hadiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Bununla, milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesini esrarını meydana çıkarmak, Türk'ün hususiyet ve kudretini kendine göstermek ve milli inkişafımızın derin ırkı köklere bağlı olduğunu göstermek istiyoruz." Şenoğlu, *a.g.e.* 99.

edilmiştir.⁷⁷⁵ Yusuf Sarımay'a göre Türk Tarih Tezi; "bir taraftan Anadolu Türklüğü'nün Osmanlı ve İslam öncesi Orta-Asya Türklüğü ile bağlarını ortaya koyarken, diğer taraftan, Anadolu'nun batı medeniyetinin bir parçası olduğu ve binlerce yıldır, Türklerin anayurdu olduğunu ispatlamaya yöneliktir. Böylece, hem Anadolu üzerinde hak iddia eden bazı toplumların haksız isteklerini tarihin şahitliğine müracaat ederek çürütmüş, hem de Türklerin Anadolu'yu tartışmasız Türk vatanı olarak kabul etmeleri pekiştirilmiştir. Bu durum aynı zamanda millet ile vatan arasındaki ilişkinin büyümesini hızlandırmıştır."⁷⁷⁶ Türk Tarih Tezi'nin hazırlanmasında Yusuf Akçura TTK başkanı olarak aktif görev almıştır.⁷⁷⁷ TTK'nin amacını Akçura şu şekilde açıklamaktadır: "Türklerin eski ve orta kurumlarda ancak göçebe ve müstevli olarak yaşayan ve yüksek medeniyet seviyesine erişemeyen ikinci derecede insanlar olmayıp, beşer tarihinde ilk medeniyeti kuran ve ta en eski zamanlardan beri muhtelif devirlerde medeniyet meşalesini ellerinde taşıyan insanlar olduğu davasıdır."⁷⁷⁸ Türk Tarih Tezi'yle birlikte Türklük kavramı Cumhuriyet döneminde yine geniş bir coğrafyada yaşayan insan topluluklarının genel adı olarak adlandırılmaya başlanmıştır ve Türklerin kökeni milattan önceki dönemlere dayandırılmıştır.⁷⁷⁹ Ancak burada en önemli husus Türk Tarih Tezi'nin Anadolu'da yaşayan tüm etnik grupların aslında Türk olduklarının ispatına yönelik politik bir manevradır.⁷⁸⁰ Bu dönemde Batı'da

⁷⁷⁵ Akçura, *a.g.m.* 28. Bu tez Türkiye'de sol entelijansiya tarafından Türk milliyetçiliğini sürekli karalamak için kullanılmıştır. Bir örneği; "Türkiye'deki faşist ideolojinin köklerini Cumhuriyetçilerin elit milliyetçiliğinde bulmak zor değildir. Daha önce bahsettiğimiz gibi, yeni devletin ulusu tanımlayacak birleştirici bir ilke bulma ihtiyacı, Cumhuriyetçileri 19. yüzyıl devlet kurucularının elinde bulunan tek ideolojiye, yani milliyetçiliğe yöneltmişti. İktidara gelen bütün diğer milliyetçiler gibi onların da önce bir Türk milleti tanımlamaları gerekiyordu. Bu milletin varlığının kanıtları tarihin yeniden yazılmasıyla üretildi. Böylece, Anadolu medeniyetlerinin Asya'daki anayurttan farklı zamanlarda gelmiş Türkler tarafından kurulduğu ve bu nedenle Anadolu'nun her zaman Türk toprağı olduğu türü tezler savunuldu. Bu hipotezi desteklemek için de, Türkçe'nin bütün dillerin kökeni olduğunu, Orta Asya'dan göçlerle dünyaya yayıldığını savunan bir dil teorisi geliştirildi. Fakat, Kemalistler, Turancılık kalıntılarını reddedip, sonradan cezalandırarak ikircilikli tutumlarını ortaya koydular, ayrıca da iddialarını ülke sınırları dışına taşırmamaya dikkat ettiler." Keyder, Ç. (2003). *Türkiye'de Devlet Sınıflar*. (Dokuzuncu baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 285.

⁷⁷⁶ Sarımay, *a.g.e.* 259.

⁷⁷⁷ Şenoğlu, K. (2009). *Yusuf Akçura: Kemalizmin İdeoloğu*. İstanbul: Kaynak Yayınları. 99.

⁷⁷⁸ Akçura, *a.g.m.* 28.

⁷⁷⁹ Akçura, *a.g.m.* 28. Kısaca özetlemek gerekirse Türk Tarih Tezi şu şekilde ifade edilebilir:

"1. Türkler mutaassıp ve gazezkâr Batılıların iddia ettikleri gibi ikinci derecede, sarı ırktan, medeniyetsiz ve medeniyete ehliyetsiz bir millet değildir. Türkler Brekisefal beyazlardır.

2. Türkler eski medeniyet ocağı olan Orta Asya'dan yayılarak dünyanın muhtelif yerlerine üstün kültür ve medeniyetlerini götürmüşlerdir.

3. Bugünkü Türkiye Türkleri Orta Asyalıların çocuklarıdır. Eski atalarının özelliklerini taşımaktadır.

4. Anadolu, Selçuklu fetihlerinden önce de Türk soylu kavimlere anayurt olmuştur." Özdağ, M. (2018). *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto Yayınları. 70.

⁷⁸⁰ Modernist bir bakış açısıyla Zürcher bu durumu şöyle açıklamaya çalışmıştır: "Milli kimlik konusunda da radikal bir tercih yapıldı. Artık Osmanlılık bir seçenek değildi. Fakat 1912-1922'de savunulan Müslüman milliyetçiliği(ümmetçilik) de artık terk edilmeliydi; çünkü bu Avrupa medeniyetinin bir bütün olarak alınması fikriyle pek de uyumlu değildi. Tüm bunların yerine, çabalar yeni Cumhuriyet'in sınırları içerisinde "Türk Milleti" fikrine dayanan bir ulus inşa etmeye yöneltildi. Her ne kadar Türk milliyetçiliği bölgesel ve

ortaya çıkan ve sadece ırka ehemmiyet veren bazı siyasal oluşumlar, o dönemin Türkçü aydınlarına da sirayet etmiştir.

Türk Tarih Tezi hazırlandığı gün itibariyle Türkçüler arasında ciddi fikir ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Özellikle Zeki Velidi Togan ve Hüseyin Nihal Atsız, bu teze itiraz etmişler ve Hititlerin, Sümerlerin Türk soylu olamayacaklarını iddia etmişlerdir.⁷⁸¹ Ancak Anadolu’da Türklerin varlığını eski çağlara dayandırma gayreti içerisine giren Cumhuriyetin kurucuları, Türk Tarih Tezi’ni kabul ettirerek, uzun yıllar resmi tarih tezi olarak okullarda okutmuşlardır. Ancak zamanla bu tezin zorlama olduğu anlaşılarak, tarih kitaplarından çıkartılmış ve hatta hafızalardan bile silinmiştir.

Hukuk alanında Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Batı devletlerinde uygulanmakta olan hukuk kuralları kıstas alınarak yeni hukuk kuralları oluşturulmuş ve yürürlüğe girmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu, 1929’da Türk Ticaret Kanunu, 1932’de de İcra ve İflas Kanunu yürürlüğe girmiştir.⁷⁸² Bu kanunların hazırlanmasında ve uygulanmasında laik bir hukuk anlayışı egemen olmuştur. Ziya Gökalp’in de üzerinde önemle durduğu hukukun laik bir temele oturtulması bu şekilde mümkün olmuştur.⁷⁸³

Toplumsal hayatın diğer alanlarında, modernleşmeyi destekleyen inkılâplar yapılmıştır. 30 Kasım 1925’te “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Yasaklanmasına ve Kaldırılmasına İlişkin Yasa” kabul edilerek⁷⁸⁴ bu kuruluşlar kapatılmıştır. “Şapka İktisası Hakkında Kanun” 25 Kasım 1925’te kabul edilerek yürürlüğe girmiş, fes ve diğer geleneksel başlıkların kullanımı yasaklanmıştır.⁷⁸⁵ 21 Haziran 1934’te “Soyadı Kanunu” kabul edilerek her Türk vatandaşının bir soyadı alması zorunlu hale gelmiştir. Batı ile olan münasebetlerde

ortak Türk dili ve kültürüne dayanıyor olsa da (milliyetçiliğin bunları kabul etmeye hazır herkese açık olması bakımından), 1930’larda Türk milli karakterinin, bazı ırkçı unsurlarıyla romantik bir biçimde idealleştirmesi giderek daha fazla önem kazandı. (elbette bu gelişme, Avrupa’daki benzerleri ile paralellikler taşıyordu). Uygulamada, Türk milliyetçiliğinin adaptasyonu nüfusun anadili Türkçe olmayan yüzde 30’luk veya daha fazla bir kısmının asimilasyonuna yol açtı.” Zürcher E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine Bir Ulusun İnşası*. Ankara: Akılçelen Kitaplar. 235.

⁷⁸¹ Atsız, H. N. (2010). *Türk Tarihinde Meseleler*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 1932’deki Türk Tarih Kongresi’nde oluşturulan Tarih Tezine gösterdiği tepki sebebiyle Atsız, üniversitedeki işinden de atılacaktır. Özdoğan, G. G. (2019). *Turan’dan Bozkurt’a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*. (Beşinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 191.

⁷⁸² Eroğlu, *a.g.e.* 202.

⁷⁸³ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları...* 155-156.

⁷⁸⁴ Turan, *a.g.e.* 180.

⁷⁸⁵ Turan, *a.g.e.* 188.

karışıklıkları önlemek amacıyla takvimde, ölçülerde değişiklik yapılmış ve Batı’da kullanılan araçlar kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁸⁶

Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliğinin devletin kuruluş felsefesine etkisi özetlenecek olursa, Saltanat’ın ve Halifeliğin kaldırılarak millet egemenliğine dayanan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura’nın ifade ettikleri gibi Türk milliyetçiliği ideolojisinin en büyük başarısıdır. Egemenliğin Türk milletine ait olması sonrası, Türk milletinin gelişmesi amacıyla yapılan inkılâplar ise siyasi modernleşmeyi tamamlayan ekonomik, sosyal ve kültürel modernleşme hareketleridir. “Milli İktisat” çerçevesinde ekonominin millileştirilmesi, hukuk düzeninin laik bir temele oturtulması, toplumsal hayatı düzenleyen kuralların çağın gereklerine göre düzenlenmesi Türk milliyetçiliğinin Türkiye Cumhuriyeti’ne yansımaları olarak görülmelidir. Laiklik konusunda takınılan katı tutum ise, Türk siyasal hayatının temel yapı taşlarından birisini oluşturacak, hem Türk milliyetçiliğinin konumlandırılmasında hem de siyasal partilerin siyasi yelpazede konumlandırılmalarında laikliğe bakış temel ilkelerden bir tanesi olacaktır.

2.1.3. Atatürk Sonrası Dönemde Türk Milliyetçiliği

Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği ideolojisi farklı dönemlerde farklı seyirler izlemiştir. Özellikle Atatürk sonrası tek parti iktidarı döneminde milliyetçiliğin devletten tasfiyesi olarak adlandırabileceğimiz bir dönem yaşanmış ve “devlet nezdindeki ağırlığını ve itibarlı mevkini tadrîcen kaybeden Türk milliyetçiliği, 1944 olayları ile birlikte devlet dışında sivil alana kaymış; 1950’li yıllardan itibaren ise entelektüel kimliği öne çıkan bir milliyetçilik anlayışı kendisini göstermiştir.”⁷⁸⁷ Türk milliyetçiliğinin siyasal anlamda esas hareketli bir döneme kavuşması Atatürk sonrası dönemde olmuştur. Devletten tasfiye edilmeye çalışılan Türk milliyetçiliğini savunmak üzere çeşitli yayınlar ve kuruluşlar ortaya çıkmıştır. En önemlisi ise devlet, Türk milliyetçiliği üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve coşkun nehirler misali milliyetçilik farklı kollarıyla akmaya başlamıştır.⁷⁸⁸

⁷⁸⁶ Eroğlu, *a.g.e.* 222-223.

⁷⁸⁷ Hocaoglu, D. (2003). “Durmuş Hocaoglu İle Milliyetçilik Üzerine Söyleşi”. *Siyaset Eksen*i. 7. 11.

⁷⁸⁸ Orhan Türkdoğan ise Atatürk döneminde ulus devlet politikalarıyla üst tabakaya yani dönemin elitlerine Türk kimliği kazandırılmaya çalışıldığını ancak Gökalp ve Atatürk’ün erken ölümleri nedeniyle Atatürk sonrası dönemde Batıcı geleneğin yönetimi ele geçirerek Atatürk’ün çabalarını akamete uğrattığını savunur. Atatürk sonrası dönemde; “Devleti kuran asli unsur veya sosyolojik deyim ile Standart Toplum “öteki”

Niyazi Berkes, Atatürk'ün Batılılaşma anlayışının tam olarak kavranamadığını, Atatürk sonrası dönemde de, bunun tam tersine adımlar atıldığını belirtmektedir. Osmanlı'dan beri zaten Türk toplumunda Batılılaşma çabalarının taklitçilikten öteye geçemediğini belirten Berkes, bunun tek istisnasının Atatürk olduğunu iddia eder. Atatürk'ün Batıcılık anlayışının Batı'ya özellikle de Batı emperyalizmine karşı olduğunu belirtir ancak Atatürk sonrası dönemde taklitçilik hastalığı tekrar zuhur etmiş ve Batı özentisi adetler tekrar hayata geçirilmiştir. Atatürk'ün çağdaşlaşma felsefesi kesinlikle anlaşılamamıştır. Özellikle de Atatürk sonrası dönemde Amerikan taklitçiliği başlayarak, Tanzimat'tan beri devam eden taklitçilik hastalığı tekrar ortaya çıkmıştır.⁷⁸⁹ Bu noktada Berkes, kendisini de artık Batıcılığın karşısında konumlandırarak, Batıcılığın anlamını yitirmiş bir ütopyadan ibaret olduğunu savunur:

Batıcılığın ve Batılılaşmanın bugün bir anlamı kalmıştır. O da şu: Batıcılık geri kalmış toplumların aydınlarının, kendi toplumlarının kalkınamaması gerçeği karşısında, ilerlemiş toplumları görmekten gelen aşağılık duygusunu hafifletmek için yapıştıkları bir hayal, bir toplumsal sakatlığın aydınlar arasında nükseden bir görüntüsüdür. Toplumculuk açısından batıcılık; İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük kadar usulü, yönü, akıbeti bilinmeyen anlamsız bir sözcüktür. Batıcılık hiçbir yerde gerçekleşmemiş, sadece gericiğe yarayan bir bireyci aydın ütopyasıdır.⁷⁹⁰

Atatürk'ün modernleşme çabalarının özünde Türk kimliğinin her daim canlı tutulması ve Batıyla olan ilişkilerin dengeli tutulması anlayışı hakimken,⁷⁹¹ Atatürk sonrası dönemde bu hassasiyet ortadan kalkmış ve batılılaşmanın toplumun her alanında ve her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmesi anlayışı hakim olmuştur.⁷⁹² Atatürk'ün önemle

konumuna getirilmekte, "Türklük" devreden çıkarılmakta ve "çok kültürlülük" denilen bir maceraya doğru ülkenin kaderi sürüklenmektedir." Türkoğlu, *İslami Değerler Sistemi...* 52-53.

⁷⁸⁹ Berkes, *a.g.e.* 145-149.

⁷⁹⁰ Berkes, *a.g.e.* 161.

⁷⁹¹ "Atatürk sonrasında, 'Türk Kimliği' yerine ikame edilen 'hümanizm'i Batı Medeniyet tarihinde Rönesans Hareketiyle birlikte ortaya çıkan insanların 'bireysellikleri' ile 'rasyonel düşünce' gibi niteliklerinin açığa çıkarılmasını öngören bir modernist akımdır. Ancak Atatürk modernist dünya görüşünü, Türk kimliği üzerine inşa etmeye çalışırken, kendisinden sonraki yönetici sınıf, Greko-Romen kültürüne dayalı bir model değişikliğine geçerek, Türk modernleşmesini kesintiye uğratmışlardır." Eroğlu, F. (2018). *Türk Yönetim Tarihi ve Düşüncesi*. İstanbul: Beta Yayınları. 360.

⁷⁹² "Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarının başlangıcında, rasyonel düşünceyi ve bilimsel zihniyete dayalı bir yönetsel devrim ile işlevsel ve üretken geleneği reddedemeyen, yüksek kültür temelli bir yönetim tarzını model almıştır. Bu Türk tipi modernleşme, Atatürk'ün on beş yıllık yönetimi altında içinde bulunulan ağır şartlara ve sorunlara rağmen, son derece olağanüstü başarılar ve kurumsallaşma eğilimleri göstermiştir. Ancak, Atatürk sonrası sanki bir 'Gizli El', ülkenin ekonomik, siyasi, askeri ve eğitim süreçlerine ilişkin işleyiş ve uygulamalara öyle bir müdahil olmaya başlamıştır. Atatürk'ün Osmanlı yönetim düşüncesinin eskiyen ve geçerliliğini kaybeden 'kurum', 'değerler' ve 'geleneklerine' karşı, Cumhuriyetin ilk başlangıcında oluşturmaya çalıştığı yeni 'kurum', 'değerler' ve 'gelenekler' projesi adeta zehirlenerek amacından saptırılmıştır. Atatürk'ün, Kur'an'daki karşılıklı yardımlaşmayı esas alan 'dayanışmacı' ve 'toplumcu' ekonomi ilkesi ile Göktürklerin kamu-özel mülkiyet dengesine dayalı milli ekonomi pratiğinden esinlenen Cumhuriyet projesi, Atatürk sonrası tek partili dönem ile ondan sonraki sağcı çok partili dönemler

üzerinde durduğu nokta muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkmak ideali, aslında Batı'nın tarihsel süreç içerisinde geçtiği aşamaları iyi okuyup, Türk milletine bilim temelli bir yaklaşım kazandırılmasıdır. Burada salt Batılılaşma, Batı'ya benzemekten ziyade, Batı'nın bilim felsefesini idrak etmekken, yola yine yanlış bir şekilde çıkılmış, Tanzimat aydınları vari, Batı'nın gündelik hayatı taklit edilerek işe başlanmıştır. En nihayetinde Batı'nın dine karşı takındığı katı tutum, bu dönemin de politikalarında öncelikle yer almıştır.

Özellikle Atatürk sonrası dönemde CHP'nin altı oku ile, Kemalizm, Atatürkçülük⁷⁹³ adıyla yeni bir ideoloji yaratılmaya çalışılmıştır.⁷⁹⁴ Atatürk, Milli Mücadele sürecinde Batı'nın gerçek yüzünü ve emperyalist politikalarını iyi okumasına rağmen, ardılları Osmanlı'nın 19. yüzyılda düştüğü hatalara düşmüşler ve iktisadi olarak bağımsızlık yerine Batı'nın yarı sömürgesi haline gelmişlerdir. Atatürk sonrası dönemde, devlet eliyle milliyetçiliğin tasfiyesi ve yerine Kemalizm adıyla yeni bir ideolojinin yerleştirilmesi her alanda kendini hissettirmiştir.⁷⁹⁵ Özellikle eğitim ve kültür politikası değişmiş ve milliyetçi gençler yetiştirmek yerine Batı aşığı gençler yetiştirmeye yönelik politikalar

ve askeri ara rejimler itibariyle kendi milli ekseninden çıkartılarak sömürgeci batının liberal-kapitalist sistemin sömürü ağına kurban edilmeye çalışılmıştır.” Eroğlu, *a.g.e.* 487-488.

⁷⁹³ Cemil Koçak, Kemalist milliyetçilik anlayışının günlük/pratik siyaset dilindeki karşılığının Atatürk milliyetçiliği olduğunu belirtmektedir. Koçak, C. (2017). “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları. 37.

⁷⁹⁴ Anıl Çeçen Kemalizm’in gelişmekte olan ülkelere yön gösterdiğini savunmaktadır: Maurice Duverger’e göre; “... geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelere liberal sistem doğru dürüst işleyemez. Görünüşte demokrasi olsa da derebeyleri ya da geleneksel güçler gerçek iktidarı ellerinde tutarlar. Siyasal demokrasi ancak ekonomik alanda belirli bir gelişme düzeyinden sonra ciddi anlamda işlemeye başlar. Geri kalmış ülkeler, batının gelişmiş ülkeleri gibi liberalizmin ya da kapitalizmin yollarından giderek aynı düzeye gelemeyiz. Bu nedenle, geri ülkelere komünizm kolaylıkla benimsenir. Komünizm bu gibi ülkelere çok rahat devreye girer, ama getirdiği öneriler sistemin gelişmesi için çözüm üretmezler. Geçiş aşamasında politik özgürlüklerin hepsini endüstrileşme uğruna feda etmek fazla gerçekçi bir yol değildir. Bu yol, demokrasiye ulaşabilmek için en kestirme yol değildir. Çünkü diktatörlüğün geliştirdiği alışkanlıklar bir kez toplum içinde yerleşti mi, bunları söküp atmak, batının kapitalist rejimi atabilmesi kadar güçleşir. Sert ve haşın yönetimlerin toplumsal ya da ekonomik verimliliğin artmasına yardımcı olduğu da ileri sürülemez. Aşırı derecede planlı ve merkezi ekonominin yol açacağı zararlar, aşırı derecede liberal ekonominin yaratacağı zarar ve hatalar kadar büyük olacaktır. Bu durumun farkına varan, gelişmekte olan ülkeler, Kemalizmin karma ekonomi sistemine yönelmektedirler. Atatürk’ün denemesi yirminci yüzyılda bu gibi ülkelere yön göstermektedir. Kemalist sistem başta demokratik değildir, ama totaliter de değildir, cumhuriyetçi ve liberal yaklaşımları ile belirli eğilimlere hoşgörü gösteriyordu. Tek parti rejimi her fırsatta çok partili rejime dönüştürülmeye çalışılıyordu. Asıl amaç, batılı anlamda çok partili bir rejim kurmaktır. Mustafa Kemal’in iki kez çok partili rejime geçmeye çalışmasına rağmen başarılı olamaması, cumhuriyet rejiminin geleceğini güvence altına alabilecek koşulların gelişmemiş olmasıydı. Bu özellikleri ile Kemalizm, tüm gelişmekte olan ülkelere için komünizmin ötesinde yeni bir seçenek olarak ortaya çıkıyordu.” Çeçen, A. (2007). *Kemalizm*. (Yedinci baskı). Ankara: Fark Yayınları. 17-18.

⁷⁹⁵ Seçkin Çelik’e göre ise İnönü dönemi Kemalizm aslında Atatürk döneminin bir devamıdır ve genel ilkelerden çok fazla sapma olmamıştır. Çelik, H. S. (2016). *İnönü Döneminde Kemalizm: Değişim ve Süreklilik (1938-1950)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. 595-600.

benimsenmiştir.⁷⁹⁶ Türk milliyetçiliği, Türkiye milliyetçiliğine dönüşmeye başlamış ve Türkçülükten ayrılmaya başlamıştır.⁷⁹⁷ Bu sebeple o dönemin siyasal iktidarı Türk milliyetçiliği olarak gördüğü Türkiye milliyetçiliğinde dış Türkler'den ziyade Anadolu'da yaşayan herkesin tek bir kimlikle adlandırılmalarına gayret sarf etmiş ve Türklerin, İslam ve Osmanlı ile olan bağlarından ziyade Batı'ya dönük bir milliyetçilik anlayışı benimsemiştir. İlerleyen süreçte bu milliyetçilik anlayışı tamamen Türk milliyetçiliğinden ayrışacak ve "ulusalcılık" adı altında yeni bir ideolojiye dönüşecektir. Özellikle uzun yıllar CHP'nin savunduğu ve sonrasında diğer bazı siyasal partilerin de sahiplendiği bu ulusalcılık zaman içerisinde Kemalizm, Atatürkçülük şeklinde de adlandırılarak aslında Atatürk şemsiyesi adı altında Türk milletine yeni bir ideoloji kabul ettirilmeye çalışılmıştır.⁷⁹⁸ Atatürk açık bir şekilde kendisini Türk milliyetçisi olarak tanıtırken ve Ziya Gökalp çizgisinde fikirlere sahipken, zaman içerisinde CHP Atatürk'ü kendisine siper ederek İslam'dan ve muhafazakârlıktan tamamen uzak, koşulsuz bir şekilde batılılaşmayı hedef edinen, milli ve manevi değerlerden arı, örf ve adetleri gericilik sayan bir ideolojiyi çeşitli adlar altında Türk milletine kabul ettirmeye çalışmıştır.

Özdağ, Atatürk sonrası dönemde devletin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan Türk milliyetçiliğinden uzaklaşmaya başladığını ve maalesef 1944 yılından itibaren de terk ettiğini ifade etmektedir: "Atatürk'ün erken ölümü ve takipçilerinin onun fikri ufku kavrayamamaları, hatta bir kısmının bilinçli bir şekilde Atatürk'ün fikri mirasına ihaneti, milli devlet projesinin yarım kalmasına neden olmuştur. Atatürk'ün vefatı ile Türk milliyetçiliği ideolojisi devletin resmi ideolojisi olma niteliğini görünürde korusa da

⁷⁹⁶ Ercilasun, *a.g.e.* 17.

⁷⁹⁷ "Cumhuriyet Türkiye'si'nin mantığı, Türkçülüğü, Türk(ıye) milliyetçiliğine dönüştürmüştü. Bundan dolayı Türk(ıye) milliyetçiliği terimiyle, Türkçülük terimini birbirinden ayırmak gerekiyor. Türkçülük terimiyle sadece bugünün Türkiye'si'ndeki durum kastedilmemektedir. Kavramla temeli Anadolu olmakla birlikte, daha ziyade kastedilen esaret altında yaşayan ya da bağımsızlığını kazanmış olan halklar ve de onu içine alan bir siyasal hareket düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle inanç temeli üzerinde şekillenen, temeli Türk olan herkesi kapsayarak onları içine alan, bütün gayri Müslim Türk unsurlara da hitap eden bir harekettir. Bu bakımdan İslam dini eksenli bir tanımlamayı aşmaktadır.... Bir başka deyişle, milliyet olgusu, daha çok belli bir devletin vatandaşlığı çerçevesinde tanımlanıyordu.....Bir başka deyişle, bu akım savunucularının benimsediği 'ulus' anlayışı, bir 'ulus devlet'in sınırları içerisindeki siyasal toplum anlamına gelen modern kavramın çerçevesini aşmakta ve tarih boyunca değişik 'Türk' devletlerinde yaşayan, konuşulan Türk dillerinin de ötesine geçerek aynı 'Türk ırkı'ndan geldiğine inanılan bütün etnik Türk topluluklarını içine almaktadır. Dolayısıyla, Türkçülerin milliyetçilik yaklaşımı, dönemin yönetici seçkinlerinin benimsediği resmi Cumhuriyet milliyetçiliğinden ayrılmaktadır." Durgun, Ş. (2010). *Modernleşme ve Siyaset*. Ankara: Binyıl Yayınevi. 109.

⁷⁹⁸ "Kemalizm, Mustafa Kemal'in düşünce ve eyleminin bir bütün olarak savunulmasıdır. Ayrıca Atatürk'ün izinden gitmek anlamında Atatürkçülüğün de bilimsel adıdır." Çeçen, *a.g.e.* 20.

özünde yitirmiş, siyasal bir program olmaktan çıkarak daha İnönü döneminde içi boş bir bürokratik milliyetçiliğe dönüşmüştür.”⁷⁹⁹

Durmuş Hocaoglu, İsmet İnönü dönemi Türkiye’sine dair yaptığı değerlendirmelerde, 1938-1950 arası dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş esprisinin büyük oranda ortadan kaldırıldığını ve Türkiye’ye, Türk milliyetçiliğine büyük zararların verildiğini ifade etmektedir.⁸⁰⁰ Bu dönemde sıradan bir cumhurbaşkanlığı değişikliği değil, bir zihniyet değişimi de yaşanmıştır. Bu dönemde Türk milliyetçiliğine yönelik olumsuzlukları beş başlık altında toplamıştır:

- 1: Türk Milliyetçiliği, devlet katındaki itibarlı konumunu kaybetmiştir. Artık bu tarihten itibaren Türkiye’de Türk milliyetçiliği, Türk Devleti dışında yaşam alanları arayacaktır.
- 2: Devlette din karşıtlığı, gelenek karşıtlığı, pozitivistimin bakiyeleri daha da derinleşerek devam etmiş, buna, milliyetçilik karşıtlığı ve hatta düşmanlığı da eklenmiştir.
- 3: Milliyetçilikten boşalan yere ise, iki ideoloji yerleşmeye başlamıştır: Kozmopolitizm ve Komünizm. Özellikle kozmopolitist anlayışların daha derinden etkili ve devlet katmanlarında daha muteber olduğu söylenebilir. Bu konudaki en önemli örneklerden birisi, Hasan Ali Yücel’in başlatmış olduğu tercüme serisidir. Komünizm, devlet tarafından benimsenmiş olmamakla beraber, sayıca az fakat etkin bir entelektüel zümre arasında, dinin, geleneklerin pasifize edilmesinin yanında bir de milliyetçiliğin pasifize edilmesinin hasıl etmiş olduğu boşluğu doldurmakta belirli bir başarı kazanmıştır.
- 4: Atatürk dönemi milliyetçiliğinin silinebilmesi için, gerçek, milliyetçi Atatürk yerine, sanal ve kozmopolitan-hümanist bir Atatürk kültü geliştirilmeye çalışılmıştır. İsmet Paşa döneminin bu projesi maalesef çok büyük nisbette başarı kazanmış ve bütün Türk tarihinin en radikal milliyetçi devlet başkanlarından birisi olan İstiklal Harbi’nin muzaffer komutanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk imajı yavaş yavaş silinerek yerine başka bir portre ikame edilmiştir.
- 5: Devletin İslam’a karşı açmış olduğu mücadele nasıl ki *tepkici İslami muhalefet* doğurmuş ise, benzer şekilde, milliyetçiliğe karşı açmış olduğu savaş da bir *tepkici milliyetçi muhalefet* doğurmuştur. İşte, söz konusu muhalefet, daha sonra “Ülkücü Milliyetçilik” olarak ortaya çıkacak olan ve bütün Türk Milliyetçiliği tarihinin en derin, en geniş ve en müessir milliyetçilik hareketinin çekirdeğini oluşturmıştır.⁸⁰¹

İnönü dönemi siyasal elitlerinin milliyetçiliğe ve Türk kimliğine takındıkları olumsuz tutum neticesinde Türk milliyetçileri devlet dışı bir alanda örgütlenme gereğini hissetmişler ve dönemin Türkçü aydınları olan Zeki Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız

⁷⁹⁹ Özdağ, *Yeniden Türk ...* 10-11.

⁸⁰⁰ Hocaoglu, *Cumhuriyet Dönemi...* 107.

⁸⁰¹ Hocaoglu, *Cumhuriyet Dönemi...* 107.

gibi öne çıkmış isimler çeşitli dergilerde örgütlenmeye başlamışlardır.⁸⁰² Bu dönemin en önemli gençlik hareketi olan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ise Türk milliyetçilerinin toplandıkları mekânlardan birisi haline gelmiş ve zaman zaman siyasal iktidarın eylemlerine karşı protesto gösterileri düzenlemiştir.

2.3.1.1. 1944 Milliyetçilik olayı ve türkçülüğün devletten tasfiyesi

Atatürk sonrası dönemde Türk milliyetçiliği devletten soyutlanmaya çalışırken diğer taraftan da Türkçü/Turancı sivil bir akım ortaya çıkmaya başlamıştır. Hüseyin Nihal Atsız etrafında Türkçü-Turancı bir çizgide beliren ve Türk milliyetçiliği ideolojisinin günümüzde de halen bir kolu olan bu akım, esir Türklerin bağımsızlığını ön plana çıkarırken, soyca da öz be öz Türk olanların devleti yönetmesi gerektiğine dair bazı etnik görüşleri öne sürmüşlerdir. Bu konuda ön plana çıkan isim muhakkak Atsız'dır. Atsız manevi babası olarak gördüğü Dr. Rıza Nur'un fikirlerinden bir hayli etkilenmiştir. Avrupa'da uzunca bir süre kalan Rıza Nur, o dönemin Avrupası'na egemen olan ırkçılık teorilerinden esinlenerek Türkiye'de de ırkçılığı devam ettirmiştir. Rıza Nur'dan önce ise Prof. Dr. Afet İnan'ın Atatürk'ün talimatıyla Türkiye'de 64.000 kişi üzerinde uyguladığı antropolojik bir çalışmayla kafatasının ölçülmesi ve Türklerin o güne kadar Avrupa'da ikinci sınıf insan olarak kabul edilmesi iddialarına karşı bir cevap niteliğinde yürütülen çalışmalar vardır. Bu çalışma neticesinde Türklerin aşağı ırktan olmadıkları güya bilimsel metotlarla ispatlanmaya çalışılmıştır. İskender Öksüz bu çalışmanın bir nefsi müdafaa olduğunu belirtmektedir. Türklerin Avrupa'da ikinci sınıf insan olduklarına dair tezlerin çürütülmesi için Atatürk böyle bir çalışmanın yapılması talimatını vermiştir.⁸⁰³ Dönem itibariyle Avrupa'da egemen olan antropoloji ve ırkçılık safsataları maalesef bilinçsiz bir şekilde Türkiye'de de hayat bulmuştur. Afet İnan ve Rıza Nur gibi isimlerden bir hayli etkilenen Atsız'ın da ırkçılığı gelişigüzel kullandığı aşikardır. Ancak yine de Atsız'ın Batı'da ortaya çıktığı haliyle bir ırkçılık yaptığı ifade etmek mümkün değildir. Atsız'ın

⁸⁰² Şenol Durgun bu dönemin milliyetçilik yaklaşımını şöyle ifade etmektedir: "Her ne kadar 1930'lu yılların ilk yıllarından itibaren, resmi milliyetçilik (Türkçülük) ile Türkçülük akımı yan yana var olsalar da milliyetçiliğin legal türü, ulusal kimliğin temeli olarak etnik aidiyetten çok toprak birliğini (territoriality) vurgulamasından ötürü, ondan ayrıliyordu..... Resmi milliyetçilikle resmi olmayan milliyetçilik arasındaki ayrışma sonraki yıllarda resmi milliyetçi çevrelerin, resmi olmayan milliyetçilik anlayışını 'ırkçılık-Turancılık' adlandırması adı altında, hem akımı kötülemek hem de onu Türk ulusçuluğunun temel ilkelerine ters düşen sapkın bir gelişme olarak ilan etmek amacıyla kullanıldığını görüyoruz. Bu nedenle, 1930 ve 1940'ların Türkçülük akımının boyutlarından birisinin, Anadolu dışındaki Türkleri de hesaba katan pan-Türkçü milliyetçiliği olduğu ne kadar doğruysa, öbür boyutunun da özellikle eğitim ve kültür politikası alanında tek parti yönetiminin uygulamalarına muhalefet etmek olduğu o kadar doğrudur." Durgun, *a.g.e.* 117.

⁸⁰³ Öksüz, *Millet ve Milliyetçilik...* 70-75.

kendi kalemiyle yazmış olduğu makalesinden aynen alıntılanan şu ifadeler bile Atsız'ın ırkçılığını sorgulamak için yeterlidir:

Türk milleti nedir, kimler Türk'tür diye sorulacak. Türk milleti, Türk kökünden gelenlerle Türk kökünden gelmiş olanlar kadar Türkleşmiş kimselerden meydana gelen topluluktur. Türkler, Polonya Türkleri gibi tek tük istisnalarla evlerinde Türkçe konuşan, anadili Türkçe olan insanlardır. Şuuraltında veya duygularının gizli yönünde başka bir ırkın şuur ve özleyişini taşımayan kimselerdir. Türkçülere yedi, hatta yirmi kuşak ilerisine kadar soykütüğü arayan kimseler diye iftira atıyorlar. Tatbik kabiliyeti ve araştıra imkânı olmayan bu gibi safsatalar ancak Moskofçuların ve başka düşmanların uydurmasından ibarettir. Her zaman verdiğimiz örnekleri yine tekrarlayalım: En büyük Türklerden biri olan Yıldırım Bayazıd'ın anası Türk değildi. Hangi Türkçü onu Türklük kadrosundan çıkarmıştır veya çıkarabilir? İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif'in babası Arnavut, ülküsü de Türkçülüğe aykırı olan ümmetçilik olduğu halde hangi Türkçü Mehmet Akif için Türk değildir demiştir? Mesele Yıldırım Bayazıd veya Mehmed Akif kadar Türk olabilmektir.⁸⁰⁴

Dönemin Türkçüleri için, soy birliği önemli olmakla birlikte, kültür birliğine de vurgu yapmışlar daha çok romantik bir Türkçülüğün peşinde olmuşlardır. Bir ideal, bir ülkü olarak Türkçülük, Türkçüler için yüceltilmesi gereken kutsal bir varlık görevini görmektedir.⁸⁰⁵ Bu nedenle Türk milletine ülkücülüğü salık veren Atsız, ulu emeller peşinde olan ülkücü bir insanın ancak bu sayede hayvandan ayırt edilebileceğini ifade eder. Atsız'a göre; Milli bir ülkü olmadıktan sonra, insanın hayvandan ne farkı kalır? “Hayvan, ölümden ve ıstıraftan kaçır, kuvvetliden korkar. Ölümden korkmayan ıstıraftan kaçmayan, kuvvetli ile savaşı göze alan yaratık, ancak ülkücü insandır.”⁸⁰⁶

Atsız'a dair özellikle de sol entelijansiya tarafından kaleme alınan eserler, Türk milliyetçiliği ideolojisini sadece Atsız'a indirgemek suretiyle ve maksatlı bir şekilde hazırlandığı için, Atsız'ın milliyetçiliğe dair fikirleri Türk milliyetçiliğiyle eş

⁸⁰⁴ Atsız, H.N. (1997). **Makaleler IV**. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayıncılık. 138.

⁸⁰⁵ “Türkçülük hiçbir fikir akımı gibi modern çağda meydana gelmemiştir; hiçbir din gibi insanlara cennet vaadinde bulunmuyordu. Toplum menfaatinin birey menfaatinden üstün tutulduğu bir fikirdi. Din gibiydi belki, sorgulamadan kabul edilmesi gereken iki temel unsuru vardı: Irkçılık ve Turancılık. Başka milletlere saldırganlığı içermiyor, Türk'ün korunmasını hedefliyordu. Bu sebeple Trakya Olayları gibi hadiselerde, üstelik mesnetsiz iddialarla mesul tutulması abesti. Zira Türkçüler, kişinin irki kökeninden çok onun Türk milletine sadakati ve hizmetine bakıyorlardı. Türkçülüğün bir diğer temel prensibi ise Turancılık idi. Onlara göre Turancılık, başkalarının topraklarını işgal ederek halkları sömürge haline getirmek değildi. Türkçüler, tarihte Türkler tarafından yönetilmiş toprakların yine Türkler tarafından yönetilmesini istiyor, başka milletlerin hakimiyeti altında yaşayan Türklerin de bağımsız olmaları gerektiğini savunuyorlardı.” Karabulak, O. (2018). *Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı: Süreli Yayınlarında Türk Milliyetçiliğinin Seyri 1931-1975*. (İkinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 435-436.

⁸⁰⁶ Atsız, *Türk Ülküsü*... 8.

tutulmuştur.⁸⁰⁷ Aynı şekilde Atsız'ın dine dair görüşleri de tek taraflı bir okumaya tabi tutularak, Türk milliyetçilerinin de dinsiz olduğu yönünde bir algı İslamcı entelijansiya tarafından yayılmaya çalışılmıştır. Ancak son dönemde Atsız'a dair yapılan akademik çalışmalar sayesinde Atsız'ın Türk milliyetçiliği anlayışı daha iyi anlaşılmakta ve anlatılmaktadır.⁸⁰⁸ “Atsız'daki ‘ırkçılık’ fikri, kan tahlili veya kafatası ölçümlerine dayanan bir ‘ırkçılık’ değildir. Atsız ve daha sonra meydana getireceği ekol, ‘Türk’ olarak tarif ettikleri insan topluluğunun dil, kültür, tarih ve belki de en önemlisi dilek açısından ortak paydalara sahip olması gerektiğine inanıyordu. Hülasa ‘ırkçı’ Türkçülük, en açık ve kısa şekliyle, devlette üst kademelere çıkacak kimselerin Türk soyuna mensup olmaları ve Türklük şuurunun bütün Türklerde en yüksek seviyeye ulaşması ilkesine dayanan bir ‘ırkçılık’tı.”⁸⁰⁹ Dönemin aydınlarında Batı'dan mülhem bir şekilde “ırk”a yapılan vurgu öne çıksa da, zaman içerisinde bu yanlışlıktan dönülerek Türk milliyetçiliğinin ırk temelli değil, kültür temelli bir siyasi ideoloji olduğu her daim vurgulanmıştır.⁸¹⁰

İnönü döneminde Türk milliyetçiliğinin tasfiyesini kabullenmek istemeyen ve Türk milliyetçiliğinden boşalan yeri Hocaoglu'nun deyimiyle kozmopolitizmin ve komünizmin doldurmasına gönlü elvermeyen Atsız, dönemin kendisini Türkçü olarak tanıtan başvekiline hitaben yazdığı açık mektupları yayınlamış ve bu mektuplarda bazı kişileri gizliden gizliye komünizm propagandası yapmakla suçlayarak, devletin bunlara karşı önlem alması gerektiğini savunmuştur.⁸¹¹ Bunun üzerine başlayan ve Türkçülük-Turancılık Davası olarak adlandırılan 1944 Milliyetçilik Olayı⁸¹² büyük ses getirmiştir. Bazılarına göre 1944 olaylarını tetikleyen esas unsur İkinci Dünya Savaşı'nın seyrine göre hükümetin takındığı tutumdur. Nitekim 1944 yılı öncesi Hitler Almanya'sının savaşı önde götürmesi

⁸⁰⁷ Atsız'ın slogan haline gelen birkaç cümlesinden hareketle hazırlanan bu eserler, Türk milliyetçiliğinin ırk temelli olduğuna dair fikirlerin yayılmasında etkili olmuştur.

⁸⁰⁸ Atsız'a dair son dönemde dört doktora tezi ve onlarca yüksek lisans tezi yazılmıştır. Detaylar için bkz: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

⁸⁰⁹ Karabulak, *a.g.e.* 430.

⁸¹⁰ “Türk Milliyetçiliği'nin kendisini devletten ayırarak ‘hüküm şahsiyet kazanma’ çabaları sırasında kafaları hayli karışık oldukları gözlemlenen kimi ‘ön-Türkçü kuramcılar’ da, genetik açıklamayı, ‘Milli karakterin en temel özelliği’ olarak görme eğilimine girmişlerdi. Ne var ki, Türk milliyetçiliği orijin itibarıyla özünü çabuk bularak, kültürel çalışmalar alanına kaymayı da kısa zamanda başardı. Bugün gerek Türk Milliyetçiliği gerekse Milliyetçilik kuramları açısından ırk-soya dayalı yorumları, ‘Milli karakterin özellikleri’ bağlamında hak ettiği dar kapsamlı çizgisi içerisinde değerlendirmektedir. Bu meyanda kimi coğrafyalarda ‘ırk özellikleri’ gözle görülür bir biçimde değişkenlik göstererek, belirleyici unsurlar arasında yerini almakta, ancak; tek başına bir ‘genetik açıklama’ soruna yanıt vermekte yeterlilik arz etmemektedir.” Dural, A. B. (2011). *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.101.

⁸¹¹ Atsız, H. N. (1997). *Makaleler IV*. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayıncılık. 9-30.

⁸¹² Bu tanımlama dönemin sanıklarından Alparslan Türkeş'e aittir. Türkeş, A. (2000). *1944 Milliyetçilik Olayı*. Ankara: Berikan Yayınevi. Döneme dair yayın yapanlar *Türkçülük-Turancılık Davası, İrkçılık-Turancılık Davası* gibi farklı farklı tanımlamalar kullanmışlardır.

sebebiyle o güne kadar Turancılık fikri etrafında toplanan kişilere ses çıkartılmamıştır.⁸¹³ Turancıların günün koşullarında SSCB'nin yenilgiye uğratılması ve esaret altında yaşamak zoruna kalan Türk boylarının bağımsızlıklarını kazanması yönündeki taleplerine, İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında sadece komünistler saldırmışlardır. Savaşın seyrinin değişmesi ve Almanya'nın SSCB karşısında gerilemesi ve nihayetinde Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılmasıyla birlikte ise Türkiye'de hükümet Turancılara karşı saldırı başlatmış⁸¹⁴ ve Atsız'ın başvekile yazmış olduğu açık mektuplar da bahane edilerek 57 kişi hakkında dava açılmıştır. Atsız'ın ilk mektubu ile birlikte devletle milliyetçiler arasında bir daha kapanmayacak olan "güven bunalımının" doğmasına sebep olmuştur.⁸¹⁵ Kendini devletle özdeşleştiren CHP, milliyetçiliğin tekelinden çıktığının farkına varmaya başlamıştır. Milliyetçiler CHP'nin ve bazı elitlerin komünizmle işbirliği yaptığını ve bu şekilde Kemalist Cumhuriyet'in sonunu hazırladıklarını ortaya atmıştır.

Atsız'ın yanı sıra Alparslan Türkeş⁸¹⁶ ve Reha Oğuz Türkkan gibi isimlere de dava açılmış⁸¹⁷ ve Türk siyasal hayatında Türk milliyetçiliği ideolojisi için yeni bir dönemin

⁸¹³ Erdem, G. (2008). *Türk Kimdir, Türklük Nedir*. İstanbul: Töre Devlet Yayınları. 182

⁸¹⁴ "Sonra, ikinci cephenin açılması ile Mihver devletlerinin gerilemesi başladı, 1944 yılının ilk aylarında, Almanların yenileceği artık kesinlikle anlaşıldı. Nihayet Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1944 yılının 19 Mayıs'ında, meşhur nutkunu vererek, Türk Milliyetçilerine karşı hala bitmeyen bir Haçlı Seferini başlattı. 1944 suçlamasında, dış tesirlerin payı acaba ne kadardı, sorusunun cevabını aramayacağız. Ancak, İsmet İnönü'nün tutumunu iyi niyetle yorumlamak mümkün değildir. İlk bakışta, Ruslar'ın korkunç bir mücadeleyi kazananlar arasında bulunması yüzünden, İsmet İnönü'nün haklı olarak çekindiği ve devletin yüksek menfaatlerini gözeterek bazı Türk Milliyetçilerini istemeden kötülemek zorunda kaldığı sanılabilir. Fakat daha sonraki gelişmeler böylesine iyimser bir izaha imkan bırakmadı. Akla en yakın ihtimal şudur: Sorumlu siyasetçiler ve diğer bazı yetkililerin Turancılık suçlamasına katılması, 1944'ten kalmış kötü bir mirastır. Yine öyle tahmin edilir ki suçlayıcılar, Turancılığın gerçek manasını hiç düşünmemiş, suçladıklarının ne istediklerine ve ne yaptıklarına hiç bakmamışlardır." Erdem, *a.g.e.* 183.

⁸¹⁵ Dural, A.B. (2011). *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*. İstanbul: Bilge Karınca Yayıncılık. 286.

⁸¹⁶ Türkeş'in yargılandığı mahkeme tutaklarında devletin Turancılığa karşı sergilediği tutumu görmek açısından mahkeme tutanaklarına bakmak yerinde olacaktır. Detaylı bilgi için bkz: Türkeş, A. (2000). *1944 Milliyetçilik Olayı*. Ankara: Berikan Yayınevi., Cengiz, O. (2015). *Alparslan Türkeş*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları., Kuzu, A. (2017). *Alparslan Türkeş Dokuz Işık: Ülkücü Hareketin Tarihi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

⁸¹⁷ "1944 Türkçülük-Turancılık davalarının görünen sebebi, Atsız'ın, dönemin Başbakanı olan ve Türkçü olduğu söylenen Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı mektuplarda Komünist olduğunu belirttiği kişilerin görevlerinden alınmasını istemesidir. Özellikle, Atsız'ın yazmış olduğu ikinci mektupta, Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celal ve Ahmet Cevat gibi Komünistlerin isimlerini vermesi neticesinde Sabahattin Ali, Atsız'ı mahkemeye verdi. Atsız, Sabahattin Ali'ye hakaret ettiği gerekçesiyle 4 ay hapis cezasına çarptırıldı ve bu ceza ertelendi. Ancak Atsız, İstanbul'a dönerken bir daha tutuklandı. Atsız'ın yanı sıra aralarında Reha Oğuz Türkkan ve Alparslan Türkeş'in de bulunduğu 57 kişi hakkında, 'İrkçilik-Turancılık' suçundan dava açıldı. Bunlardan, Atsız, Türkkan, Togan, Fethi Tevetoğlu, Nurullah Barıman, İsmet Tümtürk, Zeki Özgür, Cihat Savaş Fer, Hamdi Sadi Özbek, Cemal Oğuz Öcal, Hasan Ferit Cansever, Hüseyin Namık Orkun, Orhan Şaik Gökyay, Hikmet Tanyu, Saim Bayrak, Nejdettin Sançar, Cebbar Şenel, Fazıl Hisarcıklı, Muzaffer Eriş, Yusuf Kadıgil, Sait Bayrak ve Sait Bilgiç tutuklandı. 7 Eylül 1944'de başlayan dava, altmış beş duruşma sonunda 29 Mart 1945'de sona erdi ve 23 tutukludan bazıları çeşitli cezalara çarptırıldı. Ancak Askeri Temyiz Mahkemesi 1946 yılında yeniden yargılama yapılmasına karar verdi ve 31 Mart 1947'de tutuklu bulunan Türkçü-Turancıların hepsi özgürlüğüne kavuştu. Mahkeme

başlayacağını da işareti verilmiştir. Ayrıca o dönem çıkartılan Türkçü-Turancı yayınlara karşı da sert tedbirler alınarak birçoğu hükümet tarafından kapatılmıştır.⁸¹⁸ Yapılan yargılamalar neticesinde sanıkların tamamı beraat etmiş ve bu olayların da kurgudan ibaret olduğu ortaya çıkmıştır. Sanıkların sorgulanması esnasında sorgucuların işkenceye başvurusu, sanıklarda Türk milliyetçiliğine dair daha azimle çalışmaları ve devleti zalimlerin elinden kurtarmaları gerektiği yönünde bir ideal ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında 1944 Olayları bir milat olmuş ve Türkçülük için 3 Mayıs önemli bir gün addedilerek Türkçülük Günü ilan edilmiştir.

1944 Milliyetçilik Olayına konu olan Turancılığa değinmek gerekirse, Turancılık evveleminde Hüseyinzade Ali Turan ve İsmail Gaspıralı, akabinde Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, bir dönem de Yusuf Akçura'nın üzerinde durdukları bütün Türklerin birleşmesini arzulayan bir ülkünün adıdır. İlk önce Macaristan'da Macar milliyetçileri ve Türkologları, "Turan Asıllı Milletler" kavramını ortaya atmışlar, Türkler, Finliler, Moğollar ve Mançularla akraba olduklarını iddia etmişlerdir.⁸¹⁹ Macar milliyetçilerinin amacı, kimliklerini unutmaya yüz tutan Macarlara kökenlerini tekrar hatırlatmak ve Avusturya İmparatorluğu'ndan ayrılarak Macarların kendilerine has bir devlet kurmalarıydı. Bu amaca yönelik olarak Macarların soy araştırmaları yapılırken Turan asıllı kavimlerin dil, tarih ve kültür açısından da benzerlikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Konuya siyasi bir muhteva da kazandıran Macarlar, Turan asıllı milletlerin birlikte hareket etmeleri gerektiği fikrini de ortaya atarak "Pan Turanizm" veya "Turancılık" akımını başlatmış

sürecinde, hem Atsız, hem de Türkan bütün savunmalarını, Kemalist rejimin ırk esaslı uygulama ve söylemleri üzerine inşa ettiler." Bölükbaşı, Y. Z. (2019). "Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975)". *Türk Milliyetçiliği: Portreler*. ed. Şenol Durgun. Ankara: A Kitap. 267.

⁸¹⁸ "Alman kuvvetlerinin Stalingrad'da yenilmesiyle (Ağustos-Kasım 1942), Sovyet zaferi artık gerçek olmuştu. Denge, üç ay içinde Sovyetler lehine değişmiş; Türkiye'nin üzerindeki Alman baskısı kalkmıştı. CHP hükümeti de hemen Türkçü dergilere karşı tavrını değiştirdi. Yayıni durdurulan ilk dergi *Türk Yurdu* (Eylül 1942 – Ocak 1943) oldu. İkinci olarak, Azeri göçmeni Ahmet Caferoğlu tarafından Temmuz 1942'den beri yayınlanan ve künyesinde 'Türk Kültür Birliğinin Savunucusu' olduğu belirtilen *Türk Amacı* dergisi, Şubat 1943'te sekizinci sayısından sonra yasaklandı. Nihal Atsız'ın 1930'lardaki dergilerinin devamı olarak yayınlamaya giriştiği *Türk Sazı* dergisinin (15 Mayıs 1943) dağıtımı, birinci sayısının baskısı tamamlandıktan hemen sonra yasaklandı. *Gök-Börü*'nün de aynı ay içinde yayınına son verildi." Özdoğan, G. G. (2019). *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*. (Beşinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.172.

⁸¹⁹ Erdem, a.g.e. 230. Turancılık Türkler'den çok başkalarının ilgisini çekmiştir ve bu konuda çeşitli istihbarat raporları oluşturulmuştur. İngilizler tarafından 1918'de hazırlanan bir istihbarat raporunda şu ifadeler geçmektedir: "Osmanlılar ve Türklerin diğer kolları tarih sahnesinde ilk görüldükleri andan beri, daima savaş ve saldırı içinde olmuştur. Şayet bu ırkın değişik kolları yeniden canlandırılmış bir Türkiye'nin liderliği altında bir araya gelir ve çok etkili organize olursa, böyle bir birleşim devamlı bir rahatsızlık kaynağı olabilir. Böyle bir durumda da bilhassa Hindistan İmparatorluğu tehlike içinde demektir. Detaylar için bkz: ... (1999). *İngiliz Gizli Sevisi M15'e Göre Turanlılar ve Pan-Turanizm*. çev. Şenol Durgun, Gonca Bayraktar. İstanbul: Yesevi Yayıncılık. 309.

oldular.⁸²⁰ Macaristan’da ortaya çıkan Turancılık akımına Hüseyinzade Ali Turan da destek vermiş ve bu konuda eserler kaleme almıştır.⁸²¹ Ziya Gökalp ise Turancılığa yeni bir anlam katarak bütün Türklerin birleşmesi ülküsü şekliyle Turancılığı şiirlerinde ve siyasi yazılarında işlemiştir.⁸²² “Gökalp’e göre Turancılık, Türk Milleti için, en uzak ve sonuncu mefkure-ülkü’dür. Yeryüzündeki Türk zümreleri arasında, kültür yakınlıklarının korunması, geliştirilmesi ve neticede tam bir kültür birliğinin sağlanması, Turancılığın ilk basamağıdır. Bizzat Ziya Gökalp’in gerçekleşmesi ihtimalini çok zayıf gördüğü, fakat gönüllerde bir mefkure olarak muhafaza edilmesini faydalı saydığı son basamak da, bütün Türklerin siyasi birliğidir.”⁸²³ Turancılık fikirlerinden etkilenerek Birinci Dünya Savaşı’nda Enver Paşa’nın Doğu Cephesi’nde Çarlık Rusya’ya karşı savaş başlattığı ancak bu girişiminde başarısız olduğu da bilinmektedir. Yine de Enver Paşa ideallerinden vazgeçmemiş ve Türkistan’da Türklerin bağımsızlık mücadelesine destek vermek amacıyla girdiği çatışmalarda şehit düşmüştür.⁸²⁴

Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte Atatürk realist olmak gerektiğini ifade ederek dış Türkler sorunuyla ilgilenmenin genç cumhuriyeti uluslararası arenada müşkül duruma düşüreceğini ifade etmiş ve devlet nazarında bu konuyu kapatmıştır.⁸²⁵ Devlet nezdinde konu kapansa da Türk milliyetçileri arasında Turancılık ülküsü canlı tutulmuştur.⁸²⁶ “Resmi siyaset alanından çıkarılan Turancılık, sivil toplum örgütü niteliğindeki

⁸²⁰ Erdem, *a.g.e.* 231.

⁸²¹ Hüseyinzade Ali, Turancılık akımından o denli etkilenmiş ve kendisine soyadı olarak Turan’ı seçmiştir. Ziya Gökalp’ten önce Turancılığa dair ilk şiirleri kendisi kaleme almıştır:

“Sizlersiniz ey kavmi Macar bizlere ihvan,
Ecdadımızın müşterek menşei Turan,
Bir dindeyiz hepimiz hakperestan,
Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kuran?
Cengizleri titretti şu afaki serasker,
Timurları hükmetti şehinşahlara yekser
Fatihlerine geçti bütün kişver-i kayser...”

⁸²² Bugün dahi dillerden düşmeyen meşhur şiirinde şöyle seslenmektedir:

“Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan,
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan.”

⁸²³ Erdem, *a.g.e.* 231.

⁸²⁴ Enver Paşa hakkında bkz: Bardakçı, M. (2018). *Enver*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

⁸²⁵ Ancak yine de Atatürk’ün gönlünde dış Türkler’e dair bir takım umutlar vardır: “Biz onbeş milyonuz, dünyadaki Türkler onbeş milyondan ibaret değil. Şu haritaya bak. Dünyanın her tarafında Türkler yaşıyor. Bugün için siyasi bir vahdet düşünülemez. Çeşitli engeller var. Dil-Tarih inkılabını yapmak istiyorum. Meseleye bir kültür birliğinden başlamak lazım. Evvela lehçemizi düzeltelim. Türkiye’de konuşulan Türkçe bütün Türk aleminde anlaşılmalıdır. Zamanla kültür vahdeti, siyasi vahdete erişir. Ama yüz sene sonra, ama elli sene sonra. Bundan büyük ideal olur mu?” Niyazi, *Millet ve...* 32-33.

⁸²⁶ Zürcher’e göre ise;” Çoğu zaman varsayılanın tersine Pan-Türkçülük, Rusya siyasal mültecilerinin baskın rol oynadığı küçük bir entelektüel çevre arasında popülerdi. İslamcı ve Pan-İslamcı duyarlılıklar İttihatçılar tarafından siyasal olarak kullanıldı, fakat onların ideolojik oluşumunda neredeyse hiç rol oynamadı. Zürcher E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine Bir Ulusun İnşası*. Ankara: Akılçelen Kitaplar. 232

yapılanmalar ve bazı kişi ve gruplarca kitap, dergi, gazete, broşür vb. yayınlar vasıtasıyla Türk toplumsal ve siyasi yaşamı üzerinde belirli ölçüde bir etkinlik sahası oluşturmuştur. 1944 yılında siyasal tarihimizde ‘İrkçılık-Turancılık’ davası olarak geçen olayla birlikte, Turancılık ve Turancılar devlet mekanizmasının karar vericileri tarafından tehlikeli olarak algılanmıştır.”⁸²⁷

Türk birliği ve Türkçülük zaman zaman Turancılığın karşılığı olarak kullanılmış ve Atsız’la birlikte de Türk kamuoyunun dikkatini üzerine çekmiştir. Atsız Turancılığı şu şekilde değerlendirmektedir: “... Turancılık, bütün Türklerin birleşmesi düşüncesidir. Bugün dünyada belki 60, belki 65, belki de 70 milyon Türk var. Geniş bir vatana yayılmış olan bu Türkler, geçmişte muhteşem rol oynamış, hareketli, kabiliyetli bir millettir. Sebebi her ne olursa olsun, başka milletlerin hâkimiyeti altına düşmüş olan Türkleri tek bir devlet halinde toparlamak düşüncesi kadar haklı ve akla uygun ne olabilir? Dünyadaki bütün milletler, yabancı hâkimiyeti altında kalmış olan milletdaşlarını kurtarma gayesine düşerken, Türkler neden aynı dileğin ardından koşmasın?”⁸²⁸

Atsız Turancılığına bir sınır çizmiş ve kendisine isnat edilen hakikat dışı fikirleri reddetmiştir: “Turancılık, bizimle akraba olan milletleri, yani Moğol, Mançu ve Korelileri, hatta Finler ile Macarları da birleştirmek ülküsü değildir. Turan kelimesi bilim dilinde bazan Ural-Altay anlamında da kullanıldığı için Turancılığın Ural-Altaycılık olduğu düşüncesine saplananlar da olmuştur. Fakat hiçbir Türkçü, böyle bir gaye gütmemiştir. Bizim Turancılığımız, Türk’ün tarihi vatani olan ve çoğu hala Türklerle dolu bulunan ülkeleri bağımsızlığa ve Türkiye ile birliğe kavuşturmadır.”⁸²⁹ Atsız’a göre milletlerin büyük ülküler edinmesi gerekir aksi takdirde ülküsüzlük milletleri sürüleştirebilir. Turancılık da her ne kadar büyük tehlikeler içerse de Türk milleti için büyük bir ülküdür. Zira tehlikesiz yaşamak isteyenlerin beyhude bir çaba içinde olduklarını savunur. Hayatın ve kâinatın tehlikelerle dolu olduğunu savunan Atsız, korkunç bir depremin Anadolu’yu yerle

⁸²⁷ “Yeni devletin yeni ideolojisi, milli devlet ideolojisi yani Türk milliyetçiliğine dayanıyor olması, ilk bakışta Turancılığın devam ettiği gibi bir izlenim uyandırır da aksi geçerlidir. Türk milliyetçiliğinin ideolojik referansları ‘bütün Türkler’den çıkarılarak sadece Anadolu ile sınırlandırılmıştır. Bu da Türk milliyetçiliğindeki radikal köklü değişimin göstergesi olmaktadır. Cumhuriyet Türkiye’si, Turancılığı ve Türkçü düşünce sistemini, siyasal ve toplumsal hayatın dışına iterek olumsuzlamış, sistematik bir şekilde reddetmiş, milliyetçiliğin alaka ve etkinliğini Anadolu ile sınırlı tutmuştur. Bu bağlamda, milliyetin alametlerinden olan dil ve tarih görüşleri de Osmanlı Dönemi’ndeki bütünselliğinden, kapsayıcılığından uzaklaştırılmıştır.” Vurucu, İ. (2017). *Turan Ülküsü: Türk Milliyetçiliği ve Turancılık*. Ankara: Kripto Yayınları. 85-92.

⁸²⁸ Atsız, *Türk Ülküsü...* 98.

⁸²⁹ Atsız, *Türk Ülküsü...* 99.

bir edebileceğini, Dünya'ya çarpacak bir göktaşının da dünyayı yok edebileceğini ifade eder. Veyahut da birkaç devletin birleşerek hidrojen bombalarıyla Türkiye'ye saldırabileceğini ve Türk milletinin esir edebileceğini belirterek bu tür tehlikeler var diye kişilerin sadece gündelik işlerle uğraşmasını kabul etmez. Atsız'a göre millet, "milli bir hedef ister. Ancak o hedefi gördüğü zaman sürü olmaktan çıkıp insanlaşır, bencil olmaktan kurtulup fedakârlaşır."⁸³⁰

Özellikle ülkücü gençlik içerisinde Turancılık canlı bir şekilde yaşatılmaya çalışılmış ve Alparslan Türkeş tarafından esaret altında yaşayan Türklere özgürlük sürekli vurgulanmıştır.⁸³¹ Hocaoglu'na göre ülkücülük sayesinde Anadolu'ya sıkıştırılmaya çalışılan Türklüğün ve Anadolu tarihi ile sınırlandırılmaya çalışılan Türk tarihinin kaderi değiştirilmiş ve Anadolu dışındaki Türklüğe sahip çıkılmasıyla birlikte Türk milletine çok geniş bir tarih ve coğrafya ufku açılmıştır. Bunun sonucu olarak da "Türklüğün, Anadolu coğrafyası ve Anadolu-Türk tarihi ile sınırlandırılarak yozlaştırılması önlenmiştir. Türk Dünyası'nın Anadolu'yu da kuşatan çok büyük bir coğrafyası ve Anadolu tarihini de ihata eden çok derin bir tarihsel boyutu olduğu fikri kabul ettirilmiş, bu fikir ancak Ülkücü Hareket sayesinde canlı tutulmuştur. Bunun sonucu olarak, bütüncül ve kuşatıcı 'Dünya Türklüğü' fikri hayatiyet kazanmış; Azeri, Türkmen, Kırgız vb. gibi isimlerin zamanla ayrı birer millet haline inkılap ederek, Dünya Türklüğü'nün parçalanması gibi tarih çapında dehşetli bir felaket önlenmiştir. Bu sebeple, Ülkücü Hareket'in, bütün dünya Türklüğünün kaderi üzerinde derin bir tesir icra etmiş olduğu söylenebilir."⁸³²

Galip Erdem Turancılığı kısaca şu şekilde özetlemektedir:

- a) Türkiye dışında, Türkçe konuşan yüz milyonluk bir zümrenin varlığını bilmek, soydaşlarımızla her manada ilgilenmek, iyi hallerine sevinmek, kötü hallerine üzölmek,
- b) Soydaşlarımızın bulundukları ölkelerde, Birleşmiş Milletler Anayasası ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini tanıdığı imkanlardan faydalanmasını istemek,

⁸³⁰ Vurucu, *a.g.e.* 274.

⁸³¹ Alparslan Türkeş'e göre her millet kendi soydaşlarıyla bir birliktelik içine girmek isterken Türkler'in böylesi bir talebinin yadırganması da anlaşılabilir değildir: "Ruslar İslav Birliğı, Almanlar Germen Birliğı, Yunanlar Enosis, diye Kıbrıs'ı isteyerek Yunan birliğı peşinde koşarlarken, Bulgarlar, Bulgar birliğı diye Makedonya ve Trakya üzerinde boş iddialarda bulunurken, Türklerin 60 milyonluk kendi öz kardeşleri arasında bir birlik kurmak istemeleri neden günah sayılıyor? Her millet için milli birlik kurmak mukaddes bir hak kabul edildiğı halde, bu hak neden Türkler için tanınmasın? Hele bu hak ve dilek neden Türkiye'de, suç ve cürüm olarak karşılanıyor?" Vurucu, *a.g.e.* 165.

⁸³² Vurucu, *a.g.e.* 221-222.

- c) Türkiye dışındaki soydaşlarımızın, kültürü arasındaki yakınlığı muhafaza etmek, kültür bağlarını zayıflatacak uygulama ve tasarruflardan kaçınmak,
- d) Türk dünyasını iyi tanımak, çeşitli ülkelerdeki Türk zümrelerini eğitim, hukuk, iktisat, sanat, edebiyat bakımından incelemek,
- e) Çağımız gelişmiş imkanlarından istifade edilerek, milletimizin kültür eserlerini, soydaşlarımıza tanıtmak,
- f) Çeşitli Türk zümrelerinin kültür zenginliklerini de, Türkiye Türklüğünün öğrenmesini sağlamak demektir.⁸³³

Sonuç olarak 1944 Milliyetçilik Olayları, Türkiye’de Turancılığın halk tarafından da merak edilip araştırılmasına vesile olmuş ve aynı zamanda Türk milliyetçiliği bir yandan devletten dışlanırken bir yandan da sivil alanda daha fazla tutunmasını sağlamıştır. Turancılık, zaman içerisinde Türk milliyetçiliği içerisinde dış Türkler olarak varlığını devam ettirecektir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türklerin özgürlükleri ve insanca yaşamaları için bir mücadele söylemi halinde devam eden Turancılık, siyasi birlikteliği hedefleyen bir söyleme ise kavuşmamıştır. Yalnız 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin (Türk Konseyi/Keneşi) kurulması heyecan yaratsa da, bu birliğin siyasi birliktelikten ziyade kültürel, ekonomik ve sosyal alanda bir işbirliği olduğu unutulmalıdır.⁸³⁴

2.1.3.2. Türk ocakları ve türk yurdu dergisi (yeniden)

Türk Ocakları’nın 1931’de siyasi baskılar nedeniyle kapatılması ve malvarlığının CHP’ye devredilmesi Türk milliyetçilerine büyük bir şok yaratmıştır.⁸³⁵ Osmanlı Devleti zamanında kurulan ve Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapan Türk Ocakları’nın Atatürk gibi kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan bir lider döneminde kapatılması esefle karşılanmıştır.⁸³⁶ Bu politikadan 1949 yılında dvazgeçilmiş ve Türk Ocakları

⁸³³ Erdem, *a.g.e.* 230-231.

⁸³⁴ Türk Konseyi 2009 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında imzalanan Nahcivan Anlaşması ile kurulmuş ve sonrasında Konsey’e Özbekistan ve Türkmenistan da dahil olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.turkkon.org/tr>

⁸³⁵ Bayraktutan, Y. (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 106-109.

⁸³⁶ “Türk Ocağı’nın 1931’deki kapatılma sebebi çok merak edilen bir husustur. Sayın Prof. Dr. Ercüment Kuran’dan, sohbetleri sırasında birkaç kez dinlediğimiz, onun da rahmetli Abdülkadir İnan’dan dinlediği bir olay, bu sebebi sezdirecek niteliktedir: Türk Ocağı’nın kapatıldığı günlerden birinde Çankaya sofrasında Abdülkadir Hoca, masanın bir kenarında sessiz ve çok üzgün bir durumda oturmaktadır. Toplantı sona ereceği sıralarda Atatürk önündeki bardağa çatalıyla vurup sessizliği bozar ve ona dönerek, "Abdülkadir, der, ne kadar üzgün olduğunu görüyorum. Ben de senin kadar üzgünüm. Ama ben Türkiye’nin cumhurbaşkanıyım. Bazen hiç istemediğim uygulamaları yapmak veya yapanlara izin vermek durumunda olabilirim". Son ana kadar Türk Ocağı’na büyük destek veren, sık sık Ocağı kişisel bağışlarda bulunan, gittiği yerlerde varsa Türk Ocağı şubelerini mutlaka ziyaret eden ve en önemli demeçlerini oralarda veren Atatürk’ün siyasi bir zorunluluk olmadan Türk Ocaklarının kapatılmasına izin vermesi söz konusu olamazdı. Bu

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in başkanlığında tekrar İstanbul'da açılmıştır. Uzun bir süre etkinliklerini sınırlı bir alanda yürüten Türk Ocakları, şube açma konusunda da sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle gençlerin 1951'de kurulan Türk Milliyetçiler Derneği'ni tercih etmeleri sebebiyle Ocak daha çok yaşlılar kulübü olarak görülmüştür.⁸³⁷ Ocak 1958 yılında merkezini tekrar Ankara'ya taşımıştır. Ecevit iktidarı döneminde Ocak tekrar hükümetin öfkesine maruz kalmış ve binasına el konulmuş, 12 Eylül İhtilali'ne kadar çalışmalarını bir apartman dairesinde yürütmek zorunda kalmıştır. 12 Eylül İhtilali'nden Ocak da nasibini almış ve faaliyetleri durdurulmuş, ancak 15 Nisan 1984 yılında tekrar faaliyetlerine başlayabilmiştir. 1988 yılında ise Türk Ocakları'nın yayın organı olan ve geçmiş yıllarda Türk milliyetçiliği ideolojisine önemli katkılar sağlayan Türk Yurdu Dergisi yeninden yayınlanmaya başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren düzenli olarak faaliyet gösteren Türk Ocakları ve düzenli olarak yayınlanan Türk Yurdu Dergisi, zaman zaman siyasi konjonktüre göre hareket etse de, Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişimi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Türk Ocakları Tüzüğü'nün "Derneğin Ülküsü" başlıklı ikinci maddesi aynen şu şekildedir: "Dernek, millî kültürün (hars), ahlâk ve fikir hayatının geliştirilmesi, millî birliğin kuvvetlendirilmesi, toplum yapısının sağlamlaştırılması ve Türklüğün yüceltilmesi amacıyla kurulmuştur. Kısaca **"Türk Milliyetçiliği"** olarak da adlandırılan bu amaç, Derneğin **"Millî Ülkü (mefkûre)"**südür."⁸³⁸ Bu maddeden anlaşıldığı üzere Ocak, Türk milletinin her alandaki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetler yürütmek amacındadır. Bu kapsamda, Türk Dünyası'yla ilişkilerin güçlendirilmesi, Türk Dünyası'ndan Türkiye'ye gelen öğrencilerin maddi ve manevi anlamda desteklenmesi, paneller, konferanslar, seminerler düzenlenmesi, sosyal sorumluluk faaliyetleri yürütülmesi, eğitim ve toplantı faaliyetleri yürütülmesi gibi birçok alanda faaliyet yürütmektedir. Türk Yurdu Dergisi ise her ay düzenli olarak yayınlanmakta, Türk milliyetçiliğine dair siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda makaleler yayınlanmaktadır.⁸³⁹

konuşmaya dayanarak, Sovyetler Birliği'nden gelen ciddi baskılarla Türk Ocağı'nın milletlerarası bir denge politikasına kurban gittiğini düşünebiliriz. Öte yandan, aydın bir kitleye dayanan ve şube sayısı hızla artmakta olan bir derneğin siyasi bir yapıya dönüşmesi halinde CHP'de yapabileceği yıkımı düşünen hızlı partilerin Atatürk'e kadar iletilen kaygıları da kapatılıştaki etken olmuş sayılabilir." Sefercioğlu, *a.g.y.* Türk Ocakları'nın kapatılmasını Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesiyle de ilişkilendirenler vardır. Detaylar için bkz. Okyar, A. F. (1987), *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?* İstanbul: İstanbul Yayıncılık.

⁸³⁷ Sefercioğlu, *a.g.y.*

⁸³⁸ <https://www.turkocaklari.org.tr/basin-aciklamalari/tuzuk-3510>

⁸³⁹ <https://www.turkyurdu.com.tr/>

2.2. Çok Partili Dönemde Türk Milliyetçiliği

2.2.1. 1950 – 1960 Arası Dönemde Türk Milliyetçiliği

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1946 yılında çok partili hayata geçmesiyle birlikte 1950 yılında iktidar değişikliği yaşanmış ve 27 yıllık tek parti iktidarı sona ererek Celal Bayar liderliğindeki Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. Çok partili hayata geçiş ülkenin her alanında değişime yol açtığı gibi Türk milliyetçiliği için de yeni bir sayfa açılmıştır. Tek parti dönemine nispeten özgürlükçü bir havanın estirildiği DP'nin ilk yıllarında Türk milliyetçileri de fikri anlamda çalışmalarına hız vermişlerdir. Bu dönemin en önemli gelişmesi, Türk Milliyetçiler Derneği adıyla bir derneğin kurularak milliyetçi kuruluşların çatısı altında toplanmasıdır. 1950'lerden itibaren Türk milliyetçiliğinde dinin ağırlığı görülmeye başlanmıştır. Özellikle de komünizm tehlikesi diye adlandırılan ve Rus yayılcılığının Türkiye'deki uzantıları olarak görülen sol hareketlerin yaygınlaşması sonrasında dini söylem ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu on yılda yaşanacak fikri gelişmeler neticesinde Türk-İslam Sentezi/Ülküsünün fikri temelleri oluşturulmuştur. Bu açıdan bu on yıllık dönem, Türk milliyetçiliği ideolojisini anlamak açısından kıymetlidir. Necmettin Sefercioğlu 1950-1960 arası Türk milliyetçiliğini şu şekilde değerlendirmektedir:

1950 ile 1960 arasındaki on yıl, demokrasi tarihimiz açısından olduğu kadar milliyetçilik tarihimiz açısından da önemlidir. Bilindiği gibi, bu dönemin başlangıcında, milletin istek ve ihtiyaçlarına sırt çeviren, millet iradesini hiçe sayan tek parti iktidarı, milletin oyları ile alaşağı edilmişti. Sonunda ise, halkın iradesi ile kurulan iktidara, demokrasiyi ve yenilgiyi bir türlü içine sindiremeyen ve seçimle asla iktidara gelemeyeceğini 1954 ve 1957 seçimlerinde anlamış bulunan tek parti döneminin yöneticileri tarafından aldatılan kesimlerce son verilmişti. Bu on yıllık dönem, halkın iradesini temsil eden bir iktidara rağmen, demokratik hayata uyum sağlanmasında başarı gösterilemeyen bir dönemdi. Yeni iktidarın sahipleri, ne kadar *demokrat* görünseler ve demokrat davranmaya özenseler de, tek parti döneminden gelen alışkanlıklarını bırakamıyorlar, fırsat buldukça demokrasi karşıtı tavırlar sergilemekten geri kalmıyorlardı. Gelişmek için uygun bir ortama kavuştuğu zannedilen Türk milliyetçiliği hareketi de, bu dönemin karmaşık ortamı içinde, kendine bir yol bulmağa, gelişmeğe çalıştı. O dönemi bu bakımdan irdelemekte yarar var... 1950-1960 döneminde büyük imkansızlıklar içinde çalışan bu dernekler, hem mütevazî imkanlar içinde milliyetçiliği yaymağa çalışmışlar, hem de Türk milliyetçiliğinin 1960'lı yıllarda filizlenen 'siyasi aksiyon'una katkıda bulunan değerli elemanların yetişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardı⁸⁴⁰

⁸⁴⁰ Sefercioğlu, N. (1999). "1950-1960 Arasında Milliyetçi kuruluşlar". *Türk Yurdu Dergisi*. (139-140-141), 295.

Sefercioğlu'nun da belirttiği üzere 1950-1960 arası dönem de Türk milliyetçiliği için büyük imkânsızlıklar dönemidir. Nitekim Türk milliyetçilerinin kurduğu Türk Milliyetçiler Derneği gibi bir çatı kuruluş dönemin “özgürlükçü” partisi tarafından kanunsuz bir şekilde kapatılmış ve Türk milliyetçileri 1944'ten yedikleri darbenin ne ilk ne de son olacağını anlamışlardır. Tüm imkânsızlıklara ve engellemelere rağmen Türk milliyetçiliği hızlı bir şekilde örgütlenme aşamasına geçmiş ve birçok süreli yayın çıkartarak fikri inkişafa zemin hazırlamışlardır.

2.2.1.1. Türk milliyetçiler derneği

Dernek, 1951 yılında o güne kadar farklı isimler altında teşkilatlanmış Türk milliyetçiliğini benimsemiş birçok kuruluşun bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur.⁸⁴¹ Dernek nizamnamesinde (tüzük) amacını şu şekilde belirlemiştir: “Allah, Vatan, Soy, Tarih, Dil, Anane, Sanat, Aile, Ahlak, Hürriyet ve Milli Mukaddesat esaslarına dayanan Türk Milliyetçiliği'ni işlemek, Türk Milleti'ni meydana getiren unsurları muhafaza etmek ve bütün milliyetçileri teşkilatlandırmak.”⁸⁴² Bu amaç doğrultusunda dernek kısa sürede Anadolu'nun birçok ilinde teşkilatlanmış ve seksenden fazla şubeye ulaşmıştır. Yapılan ilk kurultayda dernek başkanlığına Sait Bilgiç seçilmiştir. Erol Güngör'e göre Dernek, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında gençleri en çok toplayan inkılapçıların Batılılaşma konusundaki dogmalarının çözülmesinde ve elitist bir rejim yerine halkçılığın kuvvet kazanmasında büyük rol oynamıştır.⁸⁴³

Derneğin yapmış olduğu en önemli faaliyet, 1951 yılının Ekim ayında geniş katılımlı ve beş gün süren “Türk Milliyetçiler Derneği İstişari Toplatısı"dır. Toplantıda millet ve milliyetçilik gibi temel kavramlar tartışılmış ve toplantıya dönemin aydınları büyük katılım göstermiştir. Toplantının amacı; “Türkçülük fikriyatının yapısını teşkil eden kavramların tanımlarını yaparak, Türkçülüğü tefrikaya düşürmekten kurtaracak, Türk Milliyetçiliğinin hareket noktaları ve prensipleri üzerinde mevcut ihtilafları gidererek ittifak sağlayacak;

⁸⁴¹ Bu kuruluşlar; Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Derneği'dir. Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler 2. Cilt*. (Üçüncü baskı) Ankara: Alternatif Yayınları. 92.

⁸⁴² Dernek Tüzüğü'nün 3. Maddesinde ise uğraş alanları şu şekilde sıralanmıştır. 1. Türkler arasında içtimai tesanüd (yardımlaşma) fikrini yaymak, 2. Türk ahlak, adet ve ananelerine uygun yaşamayı ve milli mukaddesata hürmeti telkin etmek, 3. Gençliğin örnek Türk milliyetçileri halinde yetişmelerine çalışmak, müdafaa etmek ve isteklerine tercüman olmak. *Türk Milliyetçiler Derneği'nin Nizamname ve Faaliyetleri Hakkında Rapor*. (1953). BCA, Yer: 123-784-2.

⁸⁴³ Güngör, E. (2005). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*. (Onuncu baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat. 119.

ayrıca ‘millî bünyemizi kemiren içtimaî yaralarımızın’ milliyetçilik açısından tedavi yollarını tespit edecektir.” şeklinde açıklanmıştır.⁸⁴⁴

Toplantı neticesinde açıklanan görüşlerinde milliyetçilik anlayışlarının Turancılık, Kemalizm ve Anadoluculuk’tan farklı olduğuna vurgu yapılmıştır:

1. Türkiye’nin gerçeklerine göz kapayarak bütün Ural-Altay kavimlerini siyasi bir çerçeve içinde birleştirmek manasında kullanılan *Turancılık* ile Türk milliyetçilerinin alâkası olmadığı tespit edilmiştir.
2. Türkiye’nin varlığı nasıl bir Türk milliyetçiliğini tabii ideoloji olarak dillere, gönüllere yerleştiriyor(sa); bu Türk milliyetçiliğinin karşısında “*Anadoluculuk*” tâbiri (de o nispette) *dar ve lüzumsuz* kalmıştır.
3. Aynı şekilde bütün Türkiye’nin cemiyet ve siyaset hayatına girmiş bulunan inkılâpların bugünkü hâkim varlığı karşısında ‘*Kemalizm*’ tabiri de *dar ve ayırıcı* kalmış bulunmaktadır.⁸⁴⁵

Aslında yapılan bu üçlü tasnif, gelecekte de Türk milliyetçiliğinde yaşanacak olan ayrımları nispeten özetlemektedir. Yine bu kongrede alınan komünizmle sonuna kadar mücadele kararı, Türk milliyetçilerinin gelecek otuz yıldaki en önemli uğraş alanlarından bir tanesi olacaktır.⁸⁴⁶

⁸⁴⁴ Toplantıya katılanlar şunlardır. “Prof. Necati Akder (felsefeci), Prof. Remzi Oğuz Arık (arkeolog, tarihçi - Seyhan Milletvekili), Aziz Alpagut (kimyager), Nihal Atsız (tarihçi), Sait Bilgiç (Isparta Milletvekili), Bekir Berk (avukat), Dr. H. Ferit Cansever (tabip, o sırada Türk Ocakları Genel Sekreteri), Ali Çankaya (kaymakam), Prof. Nüzhet Şakir Dirisu (tabip), Dr. Faruk Kadri Demirtaş (“Timurtaş”, sonra prof.- Türk dili ve edebiyatçısı), Selâhattin Ertürk (felsefeci, sonra pedagog-prof.), Prof. Z. Fahri Fındıkoğlu (sosyolog), Fethi Gemuhluoğlu (yönetici, yazar), Prof. Şevket Raşit Hatipoğlu (CHP. Eski Bakanlarından), Mustafa Hacıömeroğlu (veteriner), Doç. Mehmet Kaplan (sonra prof.- edebiyat bilgini), Dr. Fahri Kurtuluş (tabip), Prof. Hüseyin Namık Orkun (tarihçi), Cahit Okurer (yazar, o zaman Millî Eğ. Bak. Özel Kalem Md.), Lütfi Önsoy (yük. müh.), M. Zeki Sofuoğlu (eğitimci), Necdet Sançar (eğitimci, edebiyatçı), Dr. İzzettin Şadan (tabip), Prof. Osman Turan (tarihçi), Hikmet Tanyu (sonra prof.-dinler tarihçisi), Dr. Tahsin Tola (Isparta Milletvekili), İsmet Tümtürk (avukat, yazar), Prof. Zeki Velidi Togan (tarihçi), Doç. Nurettin Topçu (felsefeci), Dr. Fethi Tevetoğlu (tabip, yazar), Prof. Mümtaz Turhan (sosyal psikolog), İ. Hakkı Yılanhoğlu (veteriner, yazar) ve Ali Yörük (Aydın-Yenipazar Beld. Başk.).” Kök, M. (2011). “Türkiye Milliyetçiler Cemiyetine-1: 1950’li-60’lı Yılların Millet Tanımı ve Günümüz İçin Önemi”. *Türk Yurdu Dergisi*. 31 (289), 142-143. Kılıç, M. (2011). *Liberalleşme Sürecinde Türk Milliyetçiliği ve Türk Milliyetçiler Derneği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 189.

⁸⁴⁵ Kök, *a.g.m.* 143.

⁸⁴⁶ “Komünizme gelince, Türk Milliyetçilerinin daha önceki tutumları şura toplantısına da yansımış ve komünizm panslavizmin emperyalist gerçekleştirme yolu olarak değerlendirilmiştir. Bu cereyan bütün demokrat milletler için olduğu gibi, Türk Milliyetçileri için de insanlığın felaketi olarak görülmektedir. Her kötülüğe, insanlığa zararlı her şeye olduğu gibi Türk Milliyetçileri bu cereyana da açıkça ve kesin olarak düşmandır. İnsanlığın kardeşliği fikri maskesi arkasında komünizmin tabii müttefiki olarak milletlerin millet olarak ayakta kalmasına yarayan ahlak, adet ve ananeyi inkar, ayrıca din ve askerlik müesseselerine daimi surette hücum eden ve kökü dışarıda sinsi bir cereyan olan Masonluk ve keza bir devletin milli ülküsü gibi görünen Siyonizm karşısında da Türk Milliyetçilerinin daima uyanık ve tedbirli olunmak mecburiyetinde oldukları tespit edilmiştir.” Kılıç, *a.g.e.* 191.

Derneğin ömrü uzun olmamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in derneğin kapatılması hususunda mutabık kalmaları neticesinde, derneğin kapatılması için gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.⁸⁴⁷ Menderes'in 17 Ocak 1953 günü Gaziantep'te yaptığı konuşmada Milliyetçiler Derneği'nin irtica yuvası haline geldiğini söylemesinden beş gün sonra Ankara'da dernek hakkında ırkçılık ve şeriatçılık suçlamasıyla dava açılmış ancak bu hususlara dair bir delil bulunamadığı için Dernek Cemiyetler Kanunu'nun 33. Maddesi⁸⁴⁸ gereğince kapatılmıştır.⁸⁴⁹ Derneğin Genel Başkanı Sait Bilgiç⁸⁵⁰ ve dernek üyesi Tahsin Tola, o dönem DP'den milletvekilidir ve bu kişiler de derneğin kapatılmasının akabinde partiden ihraç edilmişlerdir.⁸⁵¹

Kısa süren hayatına rağmen Türk Milliyetçiler Derneği, Türk milliyetçiliği için önemli bir adımı oluşturmuştur. Özellikle Demokrat Parti gibi özgürlükleri savunan bir parti tarafından ve bizzat Celal Bayar ve Adnan Menderes'in baskıları nedeniyle derneğin kapatılması sonucunda Türk milliyetçilerinin devletle olan mesafesi iyice açılmıştır. Ancak bu hükümet politikası Türk milliyetçilerini vazgeçirmemiş ve 1953 yılının Temmuz ayında Milliyetçiler Derneği adıyla yeni bir oluşuma gidilmiştir.⁸⁵² Bu derneğe; Ali Fuat Başgil, Peyami Safa, Nurettin Topçu, Mümtaz Turhan, İsmail Hakkı Danişment, Mehmet

⁸⁴⁷ Yapılan bu hazırlıklara binaen Dernek, Nurettin Topçu'nun hazırlamış olduğu bir beyanname yayınlamıştır: "Bizim seksenden fazla faaliyet şubemiz bulunması, sizi hayretlere, biraz da telâşa düşürmüştü. Hâlbuki bunda hayret edilecek ne var? Biz sade bir dernek değil, onun hayat ve kuvvet kaynağı olan Türk milletiyiz. Yarın sekiz yüz şubemiz de olabilir. Zira İstiklâl Savaşı'nı unuttunuz mu? İzleri üzerinde yürüdüğünüz, ellerin ganimetlerini paylaştığı İstiklâl cihadımız yapılırken her köy, her kağı, her minâre cephelere nasıl uzanmıştı!... İşte biz de öyleyiz; o köylerin çocuklarıyız, o kağıların yetimleri, o minarelerin müminleriyiz!.. O zamanki düşman da eller ve diller kesmişti, köyler yakarak minareler yıkmıştı. Bugün de aynı şerefsiz, merhametsiz ve seciyesiz harp tekrarlanıyor. Bugün bu harp, vicdanların üstünde, beyinlerin ateşinde tekrarlanıyor. (...) 'Güneşi sağıma ayı da soluma koysalar yine bu işten vazgeçmem' diyen büyük Peygamberimizin izinden yürüyoruz. Millete söz verdik! Vicdana söz verdik! Allah'a söz verdik! Eğilmeyiz, dönmeyiz ve dimağımızdaki son hücrenin hayatı bâki kaldıkça bu mukaddes dâvadan vazgeçmeyeceğiz." Kök, *a.g.m.* 145-146.

⁸⁴⁸ Cemiyetler Kanunu'nun 33. Maddesi, resmi prosedürlerin yerine getirilmemesi üzerine kapatmayla ilgili maddedir. Bkz: 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3959.pdf>

⁸⁴⁹ Darendelioğlu, E. İ. (1977). *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Toker Yayınları. 288.

⁸⁵⁰ Sait Bilgiç Derneğin kapatılması üzerine yaptığı açıklamada şunlara değinmiştir: "Ben bu davanın inançlısıyım, mensup olduğum Türk Milliyetçiler Derneği uğrunda başımı ve canımı vermeye hazırım. Bugün için ortada bir mahkeme kararı vardır. Bu karar da şayanı ittiba ve itibardır. Bizim fütür getirdiğimizi, titrediğimizi, çekindiğimizi söyleyenlere sadece gülerim. Kimin elinde vesika varsa ortaya çıkarmasını bekliyoruz. Hakkımızdaki ırkçılık davası sakattır. Biz kimsenin kafasını ölçmüyoruz. Biz kimsenin kan guruplarına bakmıyoruz. Bizim renklerle de alakamız yoktur. Derneğimizin nizamnamesindeki soy tabiri, nizamnamemizde izah edilmiştir. Mahkeme bu mevzuda karara varmadan gazetelerin bugünkü velvelesi umumi efkarın tasvip ve tasdik ettiği bir velvele değildir." Darendelioğlu, *a.g.e.* 289.

⁸⁵¹ Öznur, *a.g.e.* 95.

⁸⁵² Kök, M. (2012). "Türk Milliyetçiler Derneği'nden, Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti'ne:". *Türk Yurdu Dergisi*. 32(295), 86-98.

Şevket Eygi, Tarık Buğra, Mehmet Kaplan, Ahmet Kabaklı, Faruk Kadri Timurtaş, İsmail Dayı gibi dönemin önemli kişileri fikirleriyle katkı sağlamıştır.

Milliyetçiler Derneği içerisinde zamanla fikir çatışması ortaya çıkmış ve 1964 yılında yapılan kongrede Nurettin Topçu fikirleri nedeniyle eleştirilmiştir. Bu tutum karşısında Topçu ve taraftarları dernekten ayrılarak Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti adı altında yeni bir oluşuma gitmişler ve Remzi Oğuz Arık'tan miras kalan Anadolu Milliyetçilik hareketini "Hareket" adıyla çıkardıkları dergide devam ettirmişlerdir.⁸⁵³ Bu ayrışmadan sonra Anadolu Milliyetçilik, millete ve milliyetçiliğe yüklediği farklı anlamlarla yeni bir fikir akımı olarak yoluna devam edecektir. Özellikle Nurettin Topçu'nun sosyalizme çok fazla vurgu yapması, kamuoyunda "nasyonel sosyalizme" benzetilmesine sebebiyet vermiş ve Türk milliyetçileri tarafından dışlanmıştır. Topçu'nun en çok eleştirilen diğer bir yanı ise millet oluşumunu çok fazla toprakla ilişkilendirmesidir. Batı'da ortaya çıkan toprağa bağlı milliyetçilik teorilerinden çok fazla etkilendiği anlaşılan Topçu, modernist bir yaklaşımla Anadolu'da Türk milletinin sonradan ortaya çıktığı gibi bir iddia öne sürmekte ve bu Türklerin Türkistan Türklerinden farklı bir millet olduklarını öne sürmektedir. Bu noktada Topçu'nun millete bakışı epidemik cemaat vari, toprak, emek, inanç üzerine kurulu bir yapıdır.⁸⁵⁴

2.2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Milliyetçiliğine Etkileri

Demokrat Parti iktidarının son yıllarında ülkede hâkim olan kutuplaşma ve ayrışma neticesinde 1960 Darbesi meydana gelmiş ve demokratik rejime son verilmiştir.⁸⁵⁵ Darbeyi yapanlar arasında milliyetçi subayların yer alması, Türk milliyetçiliğini darbecilikle özdeşleştirmek isteyenler tarafından sürekli eleştiri konusu olmuştur.⁸⁵⁶ Darbeyi yapanlar arasında ilerde Türk milliyetçiliği için önemli işler yapacak; Alparslan Türkeş, Muzaffer

⁸⁵³ Kök, *a.g.m.* 94. Anadolu akımının temelleri aslında daha eskilerdedir. "Mütareke ve Kurtuluş Savaşı yıllarında gelişen ve bir tür ülkesel milliyetçilik olan Anadoluculuk, Turancılığa karşı tepkinin bir ürünü olarak şekillenmişti. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında "Misak-ı Milli'nin kabul edilip Anadolu'nun vatan olarak tanımlanmasıyla, Turancılığın irredendist niteliğinden farklı, savunmaya ve mazlumiyet anlayışına dayanan yeni bir Türk milliyetçiliği ortaya çıkarılmıştır." Durgun, *Modernleşme...* 112.

⁸⁵⁴ Topçu'nun fikirleri için bkz: Topçu, N. (1978). *Milliyetçiliğimizin Esasları*. İstanbul: Dergah Yayınları. Topçu, N. (2012). *Kültür ve Medeniyet*. (Altıncı baskı). İstanbul: Dergah Yayınları. Topçu, N. (2013). *Yarınki Türkiye*. (Dokuzuncu baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

⁸⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz: Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. (İkinci baskı). İstanbul: Boyut Yayıncılık.

⁸⁵⁶ İskender Öksüz bu ithamlara şu şekilde cevap vermektedir. "Gelişme, unsurların kendi içinden olur. Darbeyle değil, evrimle olur, tekamülle olur. Türk milliyetçiliği "inkılapçı"dır, "tekamülcü"dür, "gelişmeci"dür, fakat "ihtilalci" değildir." Öksüz İ. (2015). *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi-Teori*. İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat Yayıncılık. 118.

Özdağ, Dündar Taşer gibi isimler vardır. Hatta Alparslan Türkeş radyodan darbe bildirisini okumuş ve hafızlarda o konuşması yer etmiştir.⁸⁵⁷ Akabinde Alparslan Türkeş Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından Başbakanlık Müsteşarı olarak, yani devletin en önemli bürokratu olarak atanmıştır.⁸⁵⁸ O güne kadar devletin işleyişine dair tasarladığı fikirleri uygulama imkânını elde ettiğini düşünen Türkeş,⁸⁵⁹ hızlı bir şekilde devletin yeniden yapılandırılması için icraatlar yapmaya başlamıştır.⁸⁶⁰ Türkeş ve onun gibi düşünen bir kısım MBK üyeleri, askeri rejimin bir müddet iktidarda kalmasını, aksi takdirde idarenin hemen sivillere devredilmesinin ülke yönetiminin CHP'ye teslim edileceği anlamına geldiğini ileri sürerek yönetimde kalma taraftarı olmuşlardır. DP'nin kapatılmış olması nedeniyle ülkede tek büyük ölçekte örgütlü siyasi partinin CHP olması nedeniyle yapılacak olan ilk genel seçimlerde bu parti ve doğal olarak İsmet İnönü iktidara gelecekti. Türkeş bu durumun Ordu'nun partiler üstü, tarafsız hareket etme duruşuna zarar vereceğini düşündüklerini ve bu sebeple bir müddet daha askeri rejimin devam etmesi gerektiğini düşündükleri ifade etmiştir.⁸⁶¹ Yaşanan bu fikir ayrılıkları ve İsmet İnönü'nün Cemal Gürsel üzerinde sivil idareye geçilmesi yönünde telkinleri neticesinde MBK, askeri rejimden yana olan 14 üyesini askerlikten emekli etmiş, Komite'den uzaklaştırmış ve yurtdışına sürgüne göndermiştir.⁸⁶² Yurtdışı temsilciliklerde bu kişiler için tahsis edilen Devlet Müşavirliği kadrosuna atanan 14 subay, daha sonra 14'ler olarak adlandırılacak ve büyük bir kısmı siyasete atılacaktır.⁸⁶³

14'lerin sürgün hayatının sona ermesi sonrasında ülkeye dönmeleri akabinde Türk siyasal hayatında ve Türk milliyetçiliğinde yeni bir dönüm noktası olacak ve Türk milliyetçiliği ideolojisi yeni bir mecraya yani siyasal bir partiye dönüşme yolunda ilerleyecektir. Öncesinde Türk milliyetçileri için siyasal bir hareketten ziyade fikri bir

⁸⁵⁷ Konuşmayı dinlemek için: <https://www.youtube.com/watch?v=31Hvk-f785A>

⁸⁵⁸ Milli Birlik Komitesi Bakanlar Kurulu ve Alparslan Türkeş'in atama kararname için bkz: 30 Mayıs 1960 ve 10515 sayılı Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10515.pdf>

⁸⁵⁹ "Türkeş önemli bir fikri bagaja sahiptir ve ihtilali bu fikirler doğrultusunda inkılabı döndürmek istemiştir. Bu noktada Türkeş, komitenin genç ve idealist subaylarını da kendi mihverinde temerküz ettirmiştir. Bu mihver 27 Mayıs'ın hiçbir partiye karşı yapılmadığını söylerken sadece CHP'ye mesaj göndermemiş, bir yerde Türk siyasi müesseselerine ve politikacı tipolojisine duyulan güvensizliği de ifade etmiştir." Sanlı, F. S. (2018). 13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi". *Hacettepe Üniversitesi: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 14 (27), 244.

⁸⁶⁰ Türkiye'nin kalkınmasında büyük işler başaran Devlet Planlama Teşkilatı bu dönemde kurulmuştur.

⁸⁶¹ Türkeş, A. (2018). *Dava*. İstanbul: Kamer Yayınları. 143.

⁸⁶² Emeklilik kararı için bkz: 17 Kasım 1960 tarih ve 10657 sayılı Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10657.pdf>

⁸⁶³ Alparslan Türkeş: Hindistan, Orhan Erkanlı: Meksika, Orhan Kabibay: Bütüksel, Münir Köseoğlu: Stockholm, Mustafa Kaplan: Lizbon, Muzaffer Karan: Oslo, Şefik Soyuyüce: Kopenhag, Fazıl Akkoyunlu: Kabil, Rıfat Baykal: Tel Aviv, Dündar Taşer: Rabat, Numan Esin: Madrit, İrfan Solmazer: Lahey, Muzaffer Özdağ: Tokyo, Ahmet Er: Libya.

hareket şeklinde Türk kültürünü geliştirmeyi hedeflemek esasken⁸⁶⁴ devletin takındığı sert tutum Türk milliyetçilerini partileşmeye doğru itmiştir. Türkçülük ve milliyetçilik ayrımının da bu dönemde başladığı ifade edilebilir. Manevi ve kültürel unsurlara ağırlık verilerek Türkçülük ideolojisi geliştirilmiş, Türk-İslam değerleri çerçevesinde Türk milliyetçiliği ideolojisi halini almıştır.⁸⁶⁵ Bu dönem ayrıca sol hareketlerin örgütlü bir şekilde büyümeye başladığı ve fikri anlamda da şekillenmeye başladığı dönemdir. Özellikle bazı sol örgütler tarafından Atatürkçülük adı altında milliyetçiliği sadece ulusal bağımsızlık olarak kabul ettikleri ve milliyetçilik yerine de ulusalcılık kavramını tercih ettikleri söylenebilir.⁸⁶⁶

1960 sonrası Türk milliyetçiliği ideolojisinin mimarlarından birisi olan Alparslan Türkeş'in Türk milliyetçiliğine getirdiği yeni kavramlar ve söylemlerin incelenmesi mühimdir. Türkeş'e göre Türk milliyetçiliği iktidara talip bir ideolojik harekettir. İktidarın yolu da partileşmekten geçmekte olup bu sebeple hızlı bir şekilde bir partinin kurulması veya mevcut bir partinin ele geçirilmesi gerekmektedir.⁸⁶⁷ Bu sebeple Türkeş için ayrı bir başlık açılması uygundur.

2.2.3. 1960-1980 Arası Dönemde Alparslan Türkeş, Dokuz Işık Doktrini, Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkücü Hareket

1960 sonrası dönemde CHP'nin sola açılım yapması ve sol bir söylem benimsemesi,⁸⁶⁸ DP'nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi'nin ise liberal politikalar benimsemesi nedeniyle Türk milliyetçileri yeni bir parti arayışı içerisine girmiştir.

⁸⁶⁴ Ögün, S. S. (1995). *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayınları. 170.

⁸⁶⁵ “Milliyetçilik, Türkçülük akımının dönüşüm geçirmesi ve içeriğinin biraz daha genişlemesiyle telaffuz edilmeye başlanmıştır. Türkçülüğün Türk milliyetçiliğine dönüşümü, manevî-kültürel unsurlara daha ağırlıklı vurgu yapılmasıyla gerçekleşmiştir. Bunun özellikle 1960'lı yıllardan sonra ivme kazandığı görülmektedir. Buradaki etkenlerden biri her ne kadar dünyadaki milliyetçi rüzgârlar olarak gösterilse de milliyetçiliğin gelişmesi asıl gücünü aslında sol hareketlerin ve ideolojilerin ülkeyi Rus emperyalizmine peşkeş çekeceği propagandasından aldı. Yani amaç, ülkeyi ve değerleri korumaktı. Bu yönüyle milliyetçilik, milli/ kültürel varoluşun refleksi olarak, yani bir anlamda sivil bir savunma hareketi olarak değerlendirilebilir.” Köktürk, M. (2012). “Milliyetçi Düşüncenin Dünü ve Bugünü Üzerine”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 325.

⁸⁶⁶ Heper, M. (2006). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. (İkinci baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.193.

⁸⁶⁷ Türkeş'in almış olduğu partileşme kararı bazı kesimlerce eleştirilmiştir. Günümüzde hala bu kararın yanlış olduğunu savunanlar mevcuttur: “Partileşme anlamında, bir organizasyonu var Türk milliyetçiliğinin. Ama asıl sorun da, Türk milliyetçiliğinin parti kimliğiyle aynileştirilmesi değil mi? Zira siyaset, doğası gereği kutuplaştırıcıdır. Oysa milliyetçilik birleştirici olmalı. Siz, tüm söylem ve ideallerinizi devlet merkezli inşa ederseniz, devleti yönetecek olan asli kimliğin kendiniz olması gerektiğini zaten zımnen kabul etmiş olursunuz. Geriye de, iktidara gelmek kalır. Böylece Türk milliyetçiliği politik kavga aracı haline gelir. Bugünkü durum budur. Türk milliyetçilerinin dayandıkları “milliyet” denilen öz, tüm millete ait değil mi?” Köktürk, *Millet ve Milliyetçilik*. 257.

⁸⁶⁸ İsmet İnönü'nün deyimiyle CHP'nin “ortanın solu” bir parti haline gelmesi.

Özellikle sürgün sonrası dönemde 14'ler diye bilinen gruba liderlik yapan Türkeş, Türk milliyetçiliği ideolojisini esas alacak bir partinin kurulması gerektiğine inanmış ve bu yönde adımlar atılmaya başlanmıştır. 1965 yılında Türkeş'in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) genel başkanlığına seçilmesi ve akabinde 1969 yılında partinin adının Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmesiyle partileşme amacı gerçekleşmiştir.⁸⁶⁹ Akabinde ise Türkeş'in Dokuz Işık Doktrini partinin temel görüşü olarak kabul edilmiş ve parti politikaları bu yönde tekrar gözden geçirilmiştir.

Türk milliyetçilerinin bir siyasi parti şeklinde kurumsallaşmalarına Türkeş'e göre 1944 olayları ve 1953 yılında Türk Milliyetçiler Derneği'nin ülke genelinde 83 şubesinin Demokrat Parti iktidarında kapatılması etkili olmuştur. O tarihe kadar Türk milliyetçiliğinin bir siyasi hareketten ziyade, bir fikir hareketi olarak sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülmesi gerektiğine inanan Türk milliyetçileri, devletin Türk milliyetçiliğine cephe alması ve hatta savaş açması nedeniyle, devletin Türk milliyetçiliği ideolojisine sahip bir parti tarafından yönetilmesi ve tekrar Atatürk döneminde olduğu gibi Türk milliyetçiliğinin devlette egemen ideoloji olması için yola çıkmışlardır.⁸⁷⁰

Alparslan Türkeş 1963 yılının Şubat ayında Türkiye'ye kesin dönüş yapmıştır. Türkeş, yaklaşık üç yıl süren sürgün yılları boyunca boş durmamış, hem Türk milliyetçiliğine dair fikri tekamül sürecini tamamlarken, hem de kader arkadaşı olarak gördüğü 14'lerle sürekli irtibat halinde olmuştur. Türkiye'ye döndüğünde yapacağı işlerin altyapısını oluşturma gayretiyle 14'lerin dağılmasını engellemek istemiştir. Türkiye'ye dönüş sonrası mücadelenin örgütlü bir şekilde yürütülmesi gerektiğinden hareketle kurumsal bir yapı arayışı içerisine girilmiş, yapılan istişareler neticesinde Türkeş ve arkadaşları, geçmişten beri milliyetçi bir duruşa sahip olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne katılmayı uygun görmüşlerdir. Türkeş, 31 Mart 1965'te 14'lerden Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Ahmet Er ve Dünder Taşer'le birlikte partiye katılmıştır.⁸⁷¹ CKMP'de Türkeş'in genel başkan olmasını isteyenlerin desteğiyle Ağustos ayında yapılan kongre çekişmelere sahne olmuş ancak Türkeş kongrede genel başkanlığa seçilmiştir. Bu tarihten sonra partinin tamamen milliyetçi bir kimliğe kavuşturulması için çalışmalar başlatılmıştır.

⁸⁶⁹ Yalçın, E. S. (2017). *Başbuğ Alparslan Türkeş*. Ankara: Berikan Yayınevi. 115.

⁸⁷⁰ Türkeş, A. (2017). *Milli Doktrin: Dokuz Işık*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları. 133-134.

⁸⁷¹ Sanlı, F. S. (2019). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne: Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 290.

Türkçüler tarafından Türkeş'in CKMP genel başkanı olması sevinçle karşılanmıştır. Türkiye'de fikir partisinin olmadığı iddia eden Nejdett Sançar, Türkeş'in genel başkan olmasıyla birlikte bu partinin bir fikir partisine dönüşeceğini ve Türkçülüğün bu süreçte güçlenerek 1944 ve 1953'ün rövanşını alacağını belirtmiştir.⁸⁷² Nitekim öyle de olmuş 1967 yılında yapılan 8. Büyük Kongre'de Alparslan Türkeş partinin yeni programını açıklamış ve ilk defa "9 Işık Doktrini"ni anlatmıştır. Türkeş, 1967 kongresinde yaptığı konuşmada komünizmle mücadeleye de özel bir önem vermiştir. Komünistlerin faaliyetlerine karşı AP'nin yeteri kadar önlem almadığını ve hatta bu konuda bigane olduğunu ifade eden Türkeş, CKMP'nin komünizme amansız bir savaş açtığını ve özellikle üniversitelerde komünizm kışkırtmasına karşı imanlı bir milliyetçi gençlik cephesinin yükseldiğini ifade etmiştir. Kapitalizm, liberalizm ve komünizm gibi Türk milletinin sosyal kodlarına uymayan sistemleri reddettiklerini söyleyen Türkeş, tek kurtuluş yolunun 9 Işık ve milliyetçi Türkiye olduğunu belirtmiştir.⁸⁷³

Türkeş, kongrede 9 Işığı kısa kısa özetleyerek şu ifadeleri kullanmıştır.

1. Milliyetçilik: Her şey Türk Milleti için, Türk Milletiyle beraber ve Türk Milletine göre sözleriyle özetlenebilecek, Türk Milletine bağlılık, sevgi ve Türkiye Devletine sadakat ve hizmettir.
2. Ülkücülük: Türk Milletini en ileri, en medeni, en kuvvetli varlık haline getirme ülküsüdür.
3. Ahlakçılık: Türk Milletinin ruhuna, geleneklerine uygun ve yüksek varlığını korumayı ve geliştirmeyi öngören esaslara dayanır.
4. İlimcilik: Olayları ve varlığı önyargılardan ve art düşüncelerden sıyrılarak ilim mantalitesiyle incelemek ve girilecek her çeşit faaliyette ilmi önder yapma prensibidir.
5. Toplumculuk: Her çeşit faaliyetin toplumun yararına olacak şekilde yürütülmesi görüşüdür. Sosyal ve ekonomik olmak üzere iki ayrı bölümü kapsamaktadır. Ekonomik görüş olarak mülkiyeti esas kabul eden fakat mülkiyetin millet zararına kötüye kullanılmasına karşı olan bir görüşü belirtir. Karma ekonomiyi ve ana stratejik, ekonomik faaliyetlerin devlet kontrolünde bulunmasını öngörür.

⁸⁷² Sanlı, *a.g.e.* 290.

⁸⁷³ Sanlı, *a.g.e.* 415-416.

Sosyal görüş olarak sosyal adalet düzenini, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlaşma teşkilatı kurulmasını esas kabul eder.

6. Köycülük: Köyleri tarım kentleri halinde birleştirerek kalkınmayı öngörür. Köylülerin tefecinin elinden kurtarılması ve ihtiyacı olan kredi ve diğer yardımların sağlanması için kooperatifleşmeyi esas alır. Bilhassa orman bölgesinde yaşayan köylüleri öncelikle ve hızla refaha kavuşturmak amaçtır.
7. Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik: Birleşmiş Milletler Anayasası'nda yazılı bütün hürriyetlerin sağlanmasını gaye edinmiştir. İnsanların şahsiyet olarak geliştirilmesini, toplumun kalkınması için yararlı bir yol kabul eder.
8. Gelişmecilik: İnsanlar ve medeniyetler daima daha iyiyi, daha güzeli, daha mükemmeli istemek ve aramakla gelişir. Elde edilenle yetinmemek ve daima daha ilerisini istemek ve bunu elde etmek için gayret göstermek şuurudur. Ancak bu gayret ve çabalarda Türk Milleti'nin tarihinden, milli benliğinden ve kökünden kopmadan yükselmek ve ilerlemek gayedir.
9. Endüstri ve Teknikçilik: Türk milletinin kalkınması için acele sanayileşmesi lazımdır.⁸⁷⁴

Türkeş kongrede 9 Işık Doktrinini herkesin anlayacağı sade ifadelerle anlatmayı tercih etmiş ve 1969 yılına kadar da bu doktrini geliştirerek daha kapsamlı bir şekilde Adana'da yapılan 9. Büyük Kongre'de kamuoyuyla paylaşmıştır. 1969 kongresinin bir diğer önemli yanı partinin adının Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), ambleminin de üç hilal olmasıdır. Gençlik kolları teşkilatı içinse hilal içinde bozkurt tercih edilerek Türk milliyetçiliği içinde yer alan farklı görüşten herkesin gönlü alınmaya çalışılmıştır. Nitekim İstanbul'da Atsız tesirinde teşkilatlanmış Türkçü-Turancı grup, bozkurdun parti amblemi olması için ısrar etmişler, ancak Türk-İslam Ülküsü taraftarlarının görüşü ağır basmış ve Osmanlı'dan hareketle üç hilal partinin esas amblemi olmuştur.

Türkeş kongrede yeniden maneviyata dönüş başlığına da değinmiş ve ilerleyen yıllarda partinin belkemiğini oluşturacak olan Türk-İslam Ülküsü'nün işaretini vermiştir. Konuşmasında Türkeş: "Türklük gurur ve şuuruna, İslam ahlak ve faziletine, yoksullukla savaşa, adalette yarışa, birliğe, kardeşliğe, kısacası hak yolu, hakikat yolu, ALLAH yoluna çağırıyorum. Modern medeniyetin en ön safına geçmek için çağlar üzerinden sıçramaya

⁸⁷⁴ Türkeş, A. (2017). *Milli Doktrin: Dokuz Işık*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları., Turhan, M. (2016). *Alparslan Türkeş: 1963-1980*. Ankara: Panama Yayıncılık. 18.

çağırıyorum. Hareketin adını isteyenlere açıkça ilan ediyorum: Yeniden maneviyata dönüş”⁸⁷⁵ diyerek Türklük ile İslamiyet’i birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak gördüklerini ve bu şekilde seküler milliyetçilikle aralarına set çektiklerini ifade etmiştir.

Dönemin koşulları itibariyle ülkede yükselen komünist akımlar karşısında Türk milliyetçiliğinin tek başına Anadolu gençlerinin üzerinde çekim gücü oluşturamayacağının farkında olan Türkeş ve arkadaşları, oluşturdukları programlara ve yaptıkları konuşmalara manevi yönden ağırlık vermişlerdir.⁸⁷⁶ SSCB’de uygulanan haliyle komünizm, din karşıtlığıyla eşdeğer hale gelmiştir.⁸⁷⁷ Türkiye’de de sol görüşlü örgütlerin dine mesafeli yaklaşımları, dini oluşumları feodal düzenin kalıntıları olarak görmeleri, dini bağlılıkların “devrim” önünde bir engel teşkil ettiklerine dair kanaatleri yüzünden, İslami geleneklerin yoğun olarak yaşandığı Anadolu’da kendilerine çok fazla yer edinememişler, ancak İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerde faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Sivas, Kahramanmaraş ve Çorum gibi illerde yetmişlerin sonuna doğru yaşanan elim hadiseler ise, siyasi içeriğinden çok mezhep içeriklidir. Alevi-Sünni şeklinde, Türk milletin yüz yıllardan beri yan yana yaşayan iki farklı mezhep grubu, karşı karşıya getirilerek ülke büyük bir kaosu içine sürüklenmiştir.

1969 kongresinde Partinin İslami değerlere ağırlık vermesi, bazıları tarafından Atatürk ilkelerinden bir sapma olarak görülmüş, bazıları içinse Türkçülüğün ikinci planda kaldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Neticesinde partideki Atatürkçülüğe yakın isimler ve Türkçülüğü/Turancılığı ön plana çıkaranlar ayrışma yoluna gitmişlerdir. Diğer taraftan partiye Osman Yüksel Serdengeçti gibi İslami söylemi ön planda tutan kişiler katılmış ve

⁸⁷⁵ Turhan, *a.g.e.* 19-20.

⁸⁷⁶ “Milliyetçilik, Türkçülük akımının dönüşüm geçirmesi ve içeriğinin biraz daha genişlemesiyle telaffuz edilmeye başlanmıştır. Türkçülüğün Türk milliyetçiliğine dönüşümü, manevi-kültürel unsurlara daha ağırlıklı vurgu yapılmasıyla gerçekleşmiştir. Bunun özellikle 1960’lı yıllardan sonra ivme kazandığı görülmektedir. Buradaki etkenlerden biri her ne kadar dünyadaki milliyetçi rüzgârlar olarak gösterilse de, milliyetçiliğin gelişmesi asıl gücünü aslında sol hareketlerin ve ideolojilerin ülkeyi Rus emperyalizmine peşkeş çekeceği propagandasından aldı. Yani amaç, ülkeyi ve değerlerini korumaktı. Bu yönüyle, milliyetçilik, milli/kültürel varoluşun refleksi olarak, yani bir anlamda sivil savunma hareketi olarak değerlendirilebilir.” Köktürk, M. (2008). “Koordinat Şemasında Fikirlerin Konumu” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 7 (8), 180.

⁸⁷⁷ O dönemde insanlar için sol hareketlerin tamamı komünizm olarak kabul edilmiştir. “...komünizm tehlikesinin anlaşılma ve nitelendirilmesi konusunda ilk dikkati çeken nokta, komünizmin din düşmanlığı veya en azından din dışılıkla aynileştirilmiş olduğudur.” Çalık, M. (1995). *Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi*. İstanbul: Cedit Neşriyat. 106.

1980 yılına kadar MHP'nin omurgasını Türk-İslam Ülkücülüğü veya bir başka deyişle Türk-İslam Sentezi şeklinde adlandırılan Türk milliyetçiliği ideolojisi hakim olmuştur.⁸⁷⁸

Partinin kavuştuğu bu yeni kimlikte Türklüğün yanı sıra İslami değerler de eşit derecede önemli addedilmiştir. Türkeş yaptığı konuşmalarda “Biz yeni bir ahlak, yeni bir maneviyat yeni bir iktisat davasını temsil ediyoruz. İçimizde Tanrı Dağı’ndan taşıdığımız Ergenekon settini eriten ateş, gönlümüzde, zihnimizde Hira Dağı’ndan doğan güneşin ışığı var. Biz Müslüman Türk’ün öz nizamını, milli nizamı temsil eden milli hareketiz. İslam imanı ve fazileti, Türklük şuur ve gururu, Türk harsı ile XXI. yüzyıl medeniyeti feza, atom, elektronik çağının yeni Müslüman Türk medeniyeti; davamız budur. Bu gaye ile iktidara talibiz. Bu amaçla Türk milletini yeniden teşkilatlandırmaya, devleti yeniden kurmaya kararlıyız.”⁸⁷⁹ diyerek bu birlikteliğe sürekli vurgu yapmıştır.

Türkeş’in yapmış olduğu “devleti yeniden kurma” söylemi, Kemalist CHP ve Demokrat Parti’nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi’nde endişelere sebebiyet vermiştir. Önceki fasıllarda da belirtildiği üzere Atatürk, devleti modern bir yapıya kavuşturmak isterken, aynı zamanda Türk kimliğinin de toplumsal hayatın her alanında etkin bir şekilde varlığı koruması için mücadele etmiştir. Atatürk sonrası dönemde CHP Atatürkçülük/Kemalizm adı altında devletten ve toplumsal hayattan Türk milliyetçiliğini silme yolunda politikalar takip etmiştir. Nitekim İsmet İnönü’nün 1960’larda CHP’yi ortanın solunda bir parti olarak tanımlaması, İnönü sonrasında ise Bülent Ecevit’in CHP’yi sosyal demokrat yapıya büründürmesi nedeniyle, CHP’de Türk milliyetçiliği, faşistlik, ırkçılık gibi olumsuz bir söyleme dönüşmüştür. Demokrat Parti geleneğinin devamı olduğunu her fırsatta dile getiren Adalet Partisi ve genel başkanı Süleyman Demirel ise partisinin tabanını İslami cemaatlere/tarikatlara oturtması ve Anadolu insanının manevi değerlere karşı hassasiyetini bildiği için onları bir oy deposu olarak görmesi nedeniyle, siyasal propagandasında MHP’yi ve Türk milliyetçiliğini din karşıtı ve maceraperest bir yapı olarak karalama gayreti içerisine girmiştir. Esasında statükocu bir parti olan AP, oportünist bir yaklaşımla yeri geldiğinde sermaye çevrelerine hoş görünmek adına

⁸⁷⁸ Arvasi, Türk-İslam Ülküsü’nü, Türk-İslam Sentezi’nden şöyle ayırt etmektedir: “Din ve milliyet zıt değerler değildir. Bu sebepten, sentez, tez ile anti tez arasında söz konusu olacağına göre, yıllardan beri kullandığımız Türk-İslam Sentezi yerine, Türk-İslam Ülküsü sözü daha uygun olur düşüncesi ile kitabımızın adını ‘Türk-İslam Ülküsü’ olarak seçtik. Bunu ısrarla kullanacağız.” Arvasi, S. A. (2018). *Türk-İslam Ülküsü I*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.15.

⁸⁷⁹ Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket: CKMP’den MHP’ye 1.Cilt* (Üçüncü baskı). Ankara: Alternatif Yayınları. 172.

politikalar takip etmiş, yeri geldiğinde İslamcı bir görünüm sergilemiş ve yeri geldiğinde ise sürekli eleştirdiği MHP ile koalisyon kurmaktan geri durmamıştır.⁸⁸⁰ Yine 1970 yıllarda kurulan ve devletin kuruluş ilkelerine karşı bir söylem geliştiren Milli Selamet Partisi ve genel başkanı Necmettin Erbakan da, her fırsatta Türk milliyetçiliğini eleştirmiş, İslam'ın milliyetçiliği reddettiğini vurgulayarak dindar Türk milletinin duygularını istismar edercesine bir politika izlemiştir.

1969 yılında MHP'nin Türk milliyetçiliği ideolojisini temel politikası haline getirmesiyle birlikte Türk siyasal hayatında dörtlü bir yapılanma da ortaya çıkmıştır. Siyasal yelpazenin solunda CHP ve Türkiye İşçi Partisi (TİP), sosyal demokrat ve sosyalist fikirleriyle yer almış, AP; liberal ve nispeten muhafazakâr bir söylem geliştirmiş, MHP; milliyetçi bir ideolojiyi savunmuş, MSP ise muhafazakar/İslamcı bir söylem benimsemiştir.⁸⁸¹ Ancak bu dönemde her üç siyasi hareketin de ortak düşmanı/rakibi MHP ve Türk milliyetçiliği olmuştur. Özellikle Milli Görüş söylemiyle hareket eden MSP'nin, hitap ettiği kitlenin, MHP ile ortak olması bakımından, Türk milliyetçiliğine karşı takındığı olumsuz tutum, ideolojik olmaktan ziyade oy kaygısıyladır.⁸⁸² Nitekim Osmanlı Devleti döneminde kurulan ve 1980 Darbesine kadar faaliyet gösteren Milli Türk Talebe Birliği içerisinde Türk milliyetçileri ve İslami gelenekten gelen gençler uzun bir müddet birlikte çalışmışlardır. Hatta 1944 Milliyetçilik Olaylarında Atsız'a destek veren en büyük grup MTTB'li gençlerdir.⁸⁸³ 1970'li yıllarda MTTB'nin tamamen MSP ile eklemlenmesi sonrasında milliyetçi gençler buradan ayrılarak ülkücü kuruluşlarda çalışmalarına devam etmişlerdir. Türk siyasal hayatında önemli bir yeri olan MTTB, 1980 öncesi dönemde sağ partiler diye tabir edilen AP, MHP ve MSP gibi partilerin fikri anlamda gelişmelerine katkı sağlayan birçok kişinin yetişmesine imkan hazırlamıştır.

⁸⁸⁰ Milliyetçi Cephe Hükümetleri için bkz: Uçar, F. (2015). *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.

⁸⁸¹ Milli Görüş'e dair detaylı bilgi için bkz: Bulaç, A. (2009). *Göçün ve Kentin Siyaseti: MNP'den SP'ye Milli Görüş Partileri*. İstanbul: Çıra Yayınları.

⁸⁸² "MSP programı veya 'Milli Görüş' diye savunulan fikirlerle MHP'nin 'Dokuz Işık', 'Milliyetçi Türkiye' gibi projeleri arasında temel fark, MHP'nin 'laik' bir görünüm çizmesi, 'anti komünizme' daha fazla ağırlık vermesi; buna mukabil, politik faaliyet unsuru olarak değişme süreci içindeki sosyal zümrelerle, esnaf ve küçük-orta sanayici ve artisan üretimle bağının daha zayıf olmasıdır." MSP ise dini söyleme daha fazla ağırlık vererek MHP'nin doğrudan hitap edemediği küçük-orta sanayici ve esnafa daha fazla hitap ederek 1980 öncesi dönemde MHP'ye göre daha fazla oy almıştır. Çalık, *a.g.e.* 161.

⁸⁸³ MTTB'nin 1974'e kadar ambleminde hilal içerisinde kurt sembolü vardır. Detaylı bilgi için bkz: Duman, D., Yorgancılar, S. (2018). *Türkçülükten İslamcılığa Millî Türk Talebe Birliği*. İstanbul: Maarif Mektepleri Yayınları., Okutan, Ç. M. (2004). *Bozkurt'tan Kur'an'a Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

12 Mart 1971’de gerçekleşen muhtıra da Türk siyasal hayatında silinmez izler bırakmıştır. 1968 yılında başlayan sol öğrenci hareketlerinin ülkede kaosa sebebiyet vermesi ve hükümetin olayları engellemekte basiretsiz davranması sonucu, 12 Mart Muhtırası meydana gelmiş ve mevcut hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. Akabinde sol görüşlü yapılara karşı başlatılan operasyonlar neticesinde, o güne kadar asker destekli bir devrim yapabilecekleri umudunu taşıyan sol örgütlerde, fikir ve eylem değişikliğine sebep olmuştur.⁸⁸⁴ 12 Mart öncesinde “milli demokratik devrim”, “milli devrim”, “Kemalist devrim” gibi çeşitli adlarla askerle ittifak halinde bir devrim gerçekleştirebileceklerine inanan sol örgütler, 12 Mart’ın kendi aleyhlerine neticeler doğurması sonrasında Kemalizm ve ulusalcılığa karşı aralarına mesafe koymuşlar⁸⁸⁵ ve marjinalleşerek terör faaliyetlerini artırmışlardır. 1960’ların başında sosyal adaleti savunan sosyalist yeni devletçiler kendi sosyalizmlerinin komünizmden çok farklı olduğunu ve Atatürkçülüğe dayandığını söylüyorlardı.⁸⁸⁶ “Benzer biçimde radikal, solcu, devrimci, haftalık bir dergi olan Türk Solu’nun yazarları da milliyetçiliği, ulusal bağımsızlık ile eş tutarak, Atatürkçülüğün ayrılmaz bir eksenini olarak sundular. Bu grup tarafından milliyetçilik, bağımsızlık ve devrime taraftar olma biçiminde tanımlandı ve milliyetçiler Türkiye’deki sömürgecilerin sömürüsüne karşı mücadele vermeye çağrıldı.”⁸⁸⁷ Ancak 12 Mart sonrası milli demokratik devrimcilerin sol gruplar içerisinde silindiğini ve sola tamamen Marksist-Leninist bir görüşün hakim olduğu söylenebilir.

1980 öncesi MHP ve Ülkücü kuruluşların programı genel olarak Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Galip Erdem, Nevzat Kösoğlu, Seyyid Ahmet Arvasi, İskender Öksüz gibi siyasi liderler ve fikir adamları ekseninde oluşmuştur. Tekrar Türkeş’in MHP ve Ülkücü kuruluşlar için oluşturduğu Türk milliyetçiliği programına dönecek olursak, Türkeş’e göre; “müşterek bir tarihten gelen, müşterek bir tarih şuuruna sahip bulunan, aynı dine mensup, aynı kültürle yoğrulmuş, aynı devleti kurmuş, yaşatmış ve bugün de aynı devletin sahibi ve aynı devletin bayrağı altında ve sınırları içinde yaşayan insan topluluğu”na millet denmektedir.⁸⁸⁸ Türkeş ırkçılık suçlamalarını kabul etmez, milliyetçilik anlayışının antropolojik manada bir ırkçılık içermediğini, diğer milletleri küçük gören saldırgan bir

⁸⁸⁴ Doğan Avcıoğlu’nun “*sol milliyetçilik*” söylemi 12 Mart sonrası iflas etmiştir. Sol milliyetçilik için bkz: Avcıoğlu, D. (2003). *Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*. İkinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi. 955-957.

⁸⁸⁵ Çalık, *a.g.e.* 154.

⁸⁸⁶ Landau, J. M. (1974). *Radical Politics in Modern Turkey*. Leiden Brill. 55.

⁸⁸⁷ Heper, M. (2006). *Türkiye’de Devlet Geleneği*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 193.

⁸⁸⁸ “Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve Türklüğü benimseyen, aynı kültürle yoğrulmuş, aynı dine mensup insan topluluğu bugünkü milletimizi meydana getirmektedir.” Türkeş, *Milli Doktrin...* 81.

ırkçılığı benimsemediğini belirtir.⁸⁸⁹ Türkeş'e göre asıl olan aynı soydan gelme ve aynı millete mensup olma inancıdır. Kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğün menfaati için çalışan herkes Türk'tür.⁸⁹⁰

Alparslan Türkeş'e göre Türk milliyetçiliği bir ideolojidir ve dönemin hakim ideolojisi de milliyetçilik.⁸⁹¹ Türkeş Türk milliyetçiliği anlayışını ise şu şekilde ifade etmektedir:

Türkçülük, Milliyetçilik anlayışımız; manevi şuurlanmaya dayanır. Bu temel üzerinde Türklük şuuruna erişmiş, samimi olarak 'Ben Türküm', diyen herkes Türktür. Türkçülük ve Türkün tayininde, sapık ölçülere, özellikle mezhepçiliğe, coğrafyacılığa, laboratuvar ırkçılığına inanmıyoruz. Başka milletleri küçük gören, dünya barışını tehlikeye koyan antropolojik ırkçılık, Türk Milliyetçilik ülküsünün dışındadır. Milliyetçilik anlayışımız, maneviyatçı, akılcı, demokratik, çağdaş bir Milliyetçilik. Nazist Hitler ırkçılığının komünist ırkçılığının, her türlü antidemokratik, insan sevgisine dayanmayan emperyalist ırkçılığın karşısındayız. Emperyalist ırkçılık, milli devlet fikrini tanımaz. Milliyetçi Hareket, milli devlet fikrine inanır, bütün devletlerin eşitlik ve bağımsızlığını savunur, her milli devletin ülke ve millet bütünlüğüne saygı duyar.⁸⁹²

Bir başka yerde ise Türkeş Türk milliyetçiliğini, Türk Milletine karşı beslenen derin sevgi ve bağlılık duygusunun, müşterek bir tarih ve müşterek hedeflere yönelme şuurunun ifadesi olduğunu belirtir. Türk milliyetçiliği insani duygularla beslenen bir anlayıştır. Türk milliyetçiliği kin ve garazı esas almayan, sevgiyi esas alan bir düşünce tarzıdır. Milliyetçilik; milletini sevmek, vatanını sevmek ve milletin tehlikelere karşı korunması için her fedakarlığı göze almak duygusu ve düşüncesidir. "Türk Milliyetçiliği bütün Türkleri kardeş sayan bir düşüncedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve kendisini Türk Milletinin bir mensubu kabul eden herkesi kardeş sayan bir düşünce ve görüşür."⁸⁹³

Türkeş'e göre ülkücülük ise; "Türk Milleti'ni en kısa yoldan, en kısa zamanda, başkalarına avuç açmadan çağlar üzerinden sıçrayarak çağdaş medeniyetin en önemli safına geçirmek, ilimde, teknikte; medeniyette yeryüzünün en kuvvetli varlığı haline

⁸⁸⁹ Alparslan Türkeş'in ırkçı olmadığına belki de en önemli delili, ölümünden sonra arkasından bir Türkiye Ermenisinin yazmış olduğu *Başbuğ Türkeş* adlı eserdir. Türkeş hayatındayken Dabağyan'a itimat etmiş ve partisinde de çeşitli görevler vermiştir. Dabağyan, L. P. (2009). *Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik: Siyasi Hayatım ve Düşüncelerim*. İstanbul: Yediren Yayıncılık.

⁸⁹⁰ Türkeş, *a.g.e.* 247.

⁸⁹¹ Türkeş, *a.g.e.* 116.

⁸⁹² Türkeş, *a.g.e.* 57.

⁸⁹³ Türkeş, *a.g.e.* 80-81.

getirmek, Türklüğü yüceltmektir. Bütün Türklerin tutsaklıktan kurtulup hür ve bağımsız olması ülkümüzdür.”⁸⁹⁴ Başka bir yerde ise Türkeş ülkücülüğü şu şekilde tanımlar; “Her şeyden önce Türk milletinin ahlakta, maneviyatta, insanlık duygularında en yüksek seviyede bulunması, yaşaması ve ilimde, teknikte dünyanın en ileri gitmiş varlığı haline gelmesi ve ekonomik açıdan kalkınmış, tarımını modern tekniğe göre geliştirmiş ve modern sanayii kurmuş, refahlı bir toplum haline gelmesi, Türk toplumu için bir Türk Milliyetçisinin düşüneceği ülkünün esaslarından mühim bir kısmını teşkil etmektedir.”⁸⁹⁵ Ülkücülüğün bir macera olmadığını belirten Türkeş, Türk milletini en kısa zamanda modern uygarlığın en üst kademesine yükseltmeyi, Türk milletinin mutluluğunu esas alarak, kendi ayakları üzerinde durabilecek hale getirilmesini, hür ve müstakil olarak yaşamasını ülkücülük olarak ifade eder.⁸⁹⁶

Anthony Smith’in de milliyetçilik ideolojisinin bir gereği olarak gördüğü üzere, Türkeş de Dünya’yı bir milletlerden oluşan bir yapı olarak görür.⁸⁹⁷ Milletler arasında devamlı bir yarışma ve mücadele, tarihin eski çağlarından beri devam etmektedir. Her millet kendini daha üstün hale getirmek için uğraşmaktadır: Türkeş’e göre “Her millet daha refahlı, daha saadetli, daha medeni, diğer milletlerden daha ileri bir millet olabilmek için çırpınmakta, mücadele etmektedir. Bu bir duygudur, şuurdur ve kutsal bir ihtirastır: Bu şuurdan, bu duygudan, bu kutsal ihtirastan mahrum olan milletler, dünya haritasından silinmeye, sürünmeye, başka milletlerin hakimiyeti altına girmeye mahkumdur. Tarihin kaydettiği en eski devirlerden beri milletler arasında bu mücadele sürüp gitmektedir. Bu milletler arası mücadele içinde Türk Milletinin, bir an önce içinde bulunduğu bakımsız, fakir, geri kalmış ve kuvvetsiz durumdan kurtarılması lazımdır.”⁸⁹⁸ Bu noktadan hareketle Türkeş’in milliyetçilik yaklaşımı ilkçi yaklaşıma yakındır. Türk milletinin tarihin eski çağlarında dünya sahnesine çıktığını ve Türkler’de milliyetçilik şuurunun eskiden beri var olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹⁹

⁸⁹⁴ Güler, K. K. (2017). *Alparslan Türkeş: Türk Milliyetçiliği Fikri ve CKMP*. Ankara: Deli Dumrul Kitap. 130.

⁸⁹⁵ Türkeş, *a.g.e.* 125.

⁸⁹⁶ Türkeş, *a.g.e.* 128.

⁸⁹⁷ “Milliyetçilik ve Türk’ün tayininde bölücü unsurlara, antropolojik ırkçılığa, mezhepçilik ve bölgecilğe inanmıyoruz. Nazist ırkçılığın, komünist halkçılığın, mezhepçiliğin, emperyalist coğrafyacılığın karşısındayız. Milliyetçilik ülkümüz, milli devlet fikrine inanır, her milli devletin, eşitlik ve bağımsızlığına, ülke ve millet bütünlüğüne saygı duyar, her türlü saldırgan ideolojiye, sosyalist ve kapitalist emperyalizme karşıdır.” Türkeş, *a.g.e.* 118.

⁸⁹⁸ Türkeş, *a.g.e.* 461.

⁸⁹⁹ Türkeş, *a.g.e.* 32.

Türkeş'in yapmış olduğu millet, milliyetçilik ve ülkücülük tanımlamaları MHP'nin ana omurgasını oluşturmaktadır. O dönem milliyetçiliğe dair fikir üretenlerin büyük çoğunluğu, Türk-İslam birlikteliğine vurgu yaparak Türk milliyetçiliğine manevi bir değer katarken diğer taraftan da Türk milliyetçiliğinin ırkçılık-faşizm gibi Batı menşeli ideolojilerden uzak olduğunu izah etmeye çalışmışlardır. Nitekim 2000'li yıllarda hazırlanan MHP broşürlerinde de benzer görüşler ifade edilmiş, millet; kültüre, iradeye, geçmişten gelen birlikteliğe dayandırılarak faşizmden, ırkçılıktan ve yayılmacıliktan münezze bir milliyetçilik anlayışı ortaya konulmuştur.⁹⁰⁰ Turancılık konusunda da dönemin milliyetçileri, siyasi bir teşekkülden ziyade bütün Türklerin özgür olması gerektiği üzerinde hemfikirdir. Aynı zamanda kültürel anlamda Türkler arasında bir etkileşimin olması ve karşılıklı değer paylaşımı üzerinde durulmuştur.⁹⁰¹

Türkeş Batı taklitçiliğine de karşıdır. Tanzimat'tan beri anlamsız bir şekilde Batı taklitçiliğine soyunarak, Batı'nın giyim-kuşam, yeme-içme gibi yaşam tarzlarını taklit etmeye başlayan Türk milletinin bu şekilde bir yere varamayacağını ifade etmiştir. Batı'da meydana gelen bilim ve teknolojik gelişmelerden ziyade Batı'nın gündelik hayata dair unsurlarının taklit edilmesi neticesinde, Batı karşısında geri kalmışlık durumu bir türlü aşıl原因 bir sorundur. Özellikle II. Mahmut'tan beri Ordu'da yapılmaya çalışılan

⁹⁰⁰ "MHP ideolojisine yakından bakıldığı zaman üzerinde öncelikli durulması gereken kavramların millet ve milliyetçilik olduğu görülür. Millet, ortak bir tarihin sunduğu zemin üzerinde, birlikte yaşama arzu ve iradesini ortaya koyan, tarihî süreçte ortak bir kaderi paylaşma duygusunu ve istikbaline ilişkin ortak bir gelecek ülküsünü benimsemiş, insanlık ailesi içerisinde kendine has ortak vasıflara ve kimliğe sahip olduğuna inanan sosyal bir bütündür. Bu bütünün mefkuresi olan ve sürekli yükselen bir fikir ve değer haline gelen milliyetçiliğin içe yansıyan yönü, asgarî müştereklerde birleşme düşüncesini temel alan demokratik bir milliyetçilik olması; dışa yansıyan yönü ise yayılmacı değil, Türk milletini dünya milletler ailesinin bir üyesi olarak görenek evrensel barışa hizmet eden bir muhtevaya sahip olmasıdır... Millî devlet ve güçlü iktidar kavramlarının kasıtlı olarak yanlış yorumlanması, MHP ile faşizm arasında karşılaştırılmalar yapılmasına sebep olmuştur. Ancak faşizme göre milleti yaratan devlettir ve millet devlet için vardır; MHP fikriyatında ise devlet millet gerçeği üzerine bina edilmiştir, dolayısıyla devlet millet için vardır. Nitekim Türk milliyetçiliği, ırkçılığı ve her türlü otoriter ve totaliter sistemi reddeden demokratik bir öze sahiptir. Bilinmelidir ki, demokratik yönetim biçiminin siyasî birimlerini temin etmiş tarihî güç milliyetçiliktir. "Millet" kavramı siyasî anlamıyla, demokrasinin asgarî şartı olan ortak müştereklerde birleşmiş vatandaşları temsil etmektedir." Türk Siyasetinde Yozlaşma ve Arayış Sürecinde Milliyetçi Hareket Partisi. (2002). MHP Ar-Ge Merkezi. 35-37.

⁹⁰¹ "Milliyetçilik, Türk Milletini, sahip olduğu bütün mili değerleri ile beraber, ebediyete kadar yaşatma ve yüceltme ülküsüdür. Kendini kayıtsız -şartsız bu ülkeye adayanlara da milliyetçi denir. Bu ülkü, soyu, tarihi, töresi, dili ve kültürü aynı olup, bugün yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağılmış bulunan 120 milyon Türk'ü bölünmez bir bütün olarak görür. Hepsinin kendi vatanlarında siyaset, iktisat ve kültür bakımından hür ve bağımsız yaşamaları için mücadele etmeyi başlıca gaye bilir. Türk tarihinin başlangıçtan günümüze kadar, aynı mahiyette gelişen bir bütün olarak ele alır. Değişik devir ve bölgelerde kurulmuş Türk devletleri ile çeşitli Türk boyları arasında tercihler yapmayı reddeder. Ne tarihimizi Türkiye'nin tarihi ile sınırlandırır, ne de Türklüğü şimdiki vatanımızın sınırları içinde yaşayanlardan ibaret sayar. Bütüncüdür. Bölge, zümre, meslek grubu ve fertleri ayrı ayrı değil, bir arada düşünür ve hepsini hak bakımından eşit görür. Esasen kelimenin manası, 'Millet varlığına her şeyin üstünde değer vermek' demektir. Bu durumda, zümrelerin de, fertlerin de millet içinde erimesi ve ondan sonra gelmesi normaldir." Hacıeminoğlu, N. (1976). *Milliyetçilik Ülkücülük Aydınlık*. (İkinci baskı). Ankara: Töre-Devlet Yayınları. 21-22.

yenileşme hareketlerine değinen Türkes, bu yenileşme hareketinin kılık kıyafet değıştirme ve silah ithal etmeden ibaret olması nedeniyle sürekli Batı karşısında geri kalan Türk Ordusu'ndan bahseder. Bu son derece basit Batı taklitçiliğıyle Türk milletinin kalkınamayacağını bilen Türkes, yeni bir medeniyet arayışı içerisindeydir.⁹⁰² Türkes'e göre; "Gerek Türk devlet adamları olsun, gerek Türk aydınları olsun, Batının gücünü meydana getiren temel fikirlerin ne olduğunu, Batı'nın üstünlüğünü meydana getiren ana faktörlerin ne olduğunu esaslı olarak hiçbir zaman anlayamamışlar, tespit edememişlerdir."⁹⁰³

Türkes, Batıcılar gibi Türk milletinin geri kalmışlığı dine bağlamaz. İslamiyet'in Türk milletinin geri kalış sebebi olmadığı gibi, İslamiyet gittiğı yerlere ışık götürmüş ve medeniyet yollarını açmış bir fazilet ve ahlak dinidir.⁹⁰⁴ İslamiyet'e sonradan giren ve özüne aykırılık teşkil eden bir takım hurafelerin ve batıl inançların dine zarar vermesi sebebiyle toplumda modernleşme taraftarı olan kişilerde İslamiyet'e karşı tepkiler görüldüğünü belirten Türkes, bu tepkilerin zaman zaman ölçüyü aştığını ifade etmektedir. Toplumdan dinin dışlanması gerektiğini savunan Batıcıların dindar insanları hor gördüğünü ve dini inançlarından dolayı halka baskı yaptıklarını ve bu sebeple Türk milletinin büyük sıkıntılar çektiğini belirtir. Dine karşı takınılan bu tutum sebebiyle yönetim ve halk arasında yaşanan kopukluk, ülkenin kalkındırılması için atılan bazı iyi niyetli adımların dahi halk tarafından tepkiyle karşılanmasına, benimsenmemesine ve desteklenmemesine sebep olmuştur. Halkın desteğini almak adına dinin varlığı ihmal edilmemeli ve dini değerlere saygılı olunmalıdır.⁹⁰⁵

Türkes'e göre geri kalmışlığın dinle alakası yoktur, varsa bile bunun dinle değil din adamlarıyla alakalı olabileceğini belirtir. İslamiyet mükemmel bir dindir ve bilime değer vermiş, tekniğin ileri gitmesini sağlamıştır. "Ortaçağda medeniyet, Doğu'daki Müslümanlar sayesinde kuruldu. O medeniyet İslam Medeniyetiydi. Bugünkü Avrupa Medeniyeti ortaçağdaki İslam medeniyetinden doğmuştur. Bugün birçok Batılı alimin de ilmen tespit edip kabul ettiğı gibi Batı Medeniyetinin temeli eski Yunan, eski Roma Medeniyeti, Hristiyanlık değil, Türk-İslam Medeniyetidir."⁹⁰⁶

⁹⁰² Türkes, *Dava...*70-72.

⁹⁰³ Türkes, *Milli Doktrin...* 36.

⁹⁰⁴ Türkes, *a.g.e.* 177.

⁹⁰⁵ Türkes, *a.g.e.* 186-187.

⁹⁰⁶ Türkes, *a.g.e.* 191.

Türkeş'e göre laiklik ise Türkiye'de yanlış anlaşılmış ve yanlış uygulanmıştır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması esasına dayanan laiklik yerine kişilerin dini hayatlarına müdahale edecek şekilde bir baskı aracına dönüşmüştür. Bu durumun değişmesi gerektiğine vurgu yapan Türkeş, laikliğin esasında dini yaşama özgürlüğünü de içine alan bir müessese olduğuna vurgu yapmıştır.⁹⁰⁷ Ayrıca Türkeş, ilkokuldan itibaren çocuklara dinin de öğretilmesi gerektiğini belirterek, yetişecek olan nesillerin dinden bihaber olmasının sakıncalarına da değinmiştir. Türkeş'e göre dinle milliyeti karşı karşıya getirmeye çalışanlar da büyük yanlışlık içerisindeyler. Türkeş: "Abestir. Cahilliktir, şuurlu bir şekilde yapıyorsa ihanettir, nifaktır. Mücadele farklı, hatta birbirine düşman mefkûreler arasında olur. Halbuki Türklükle İslamiyet, bin yıldan beri aynı mukaddes potada kaynaşmış, etle tırnak misali ayrılması imkansız bir hale gelmiştir." demiştir.⁹⁰⁸

Türkeş'in milliyetçilik anlayışında komünizm karşıtlığı kadar kapitalizm karşıtlığı da ön plana çıkmaktadır. Türkeş'e göre sınıf esasına dayalı olan kapitalizm de insan onuruna yaraşır bir düzen kurmak yerine, patronlara hizmet eden bir yapıdır. "Kapitalizmin siyasi yönü, liberal demokrasi, hukuki yönü de liberal hukuk adını alır. Liberal demokrasinin siyasi kurumları, özellikle meclis, hükümet ve idare, kapitalist sınıfa hizmet eder. Liberal demokrasilerde devlet yönetimine yalnız patronlar ve onların bürokrasi sınıfı katılır. Parlamento, patronları koruyan kanunlar çıkarır, hükümet ise titiz bir şekilde bu kanunları tatbik eder. Devlet çarkı kapitalistlerin yararına işler. Fakat patronlar ve onlara hizmet eden bürokratlar daima demokrasi ve hürriyetten bahsederler. Liberal demokrasi ve hürriyet, sahte bir demokrasi ve hürriyettir."⁹⁰⁹ Türkeş bir yandan komünist emperyalizmi mücadele edilmesi gereken hedef olarak göstermekte ve diğer taraftan da kapitalist emperyalizmin tehlikelerine de değinmektedir.⁹¹⁰ Her iki ideolojiyi de maddeci olarak gören Türkeş, Türk milleti için ikisinin de zararlı olduğuna değinmektedir.⁹¹¹ Türkeş, kapitalizmi ve komünizmi sınıf sistemleri olarak adlandırarak her iki sistemin de toplumun küçük bir

⁹⁰⁷ Türkeş, *a.g.e.* 188.

⁹⁰⁸ Türkeş, *Milli Doktrin...* 192.

⁹⁰⁹ Türkeş, *a.g.e.* 77.

⁹¹⁰ Türkeş, A. (2018). *Dava*. İstanbul: Kamer Yayınları. 50.

⁹¹¹ 1980 öncesi dönemde komünizm tehlikesini daha elzem olarak gören Türkeş, sağla olan mücadelemizi erteledik diyerek kapitalizm tehlikesini ikinci plana almıştır. 1980 sonrası dönemde ise kapitalizm eleştirisi bariz bir şekilde ön plana çıkmış ve Batı karşıtlığı da Türk milliyetçiliği ideolojisinde baskın bir şekilde yer almıştır. Türk milliyetçiliğinin her türlü emperyalizme karşı olduğu her defasında vurgulanmasına rağmen, Türk milliyetçiliğe eleştirel açıdan yaklaşanlar, Türk milliyetçiliğini sadece komünizm karşıtlığına indirgemek suretiyle kendilerince bu ideolojiyi kısır bir alana hapsedmeye çalışmaktadırlar. Tanıl Bora da MHP'ye dair yazdığı eserlerde bu indirgemeciliğe kapı aralayanlardandır. Bora, T., Can, K. (2004). *Devlet ve Kuzgun: 1990'lardan 2000'lere MHP*. İstanbul: İletişim Yayınları. Bora, T., Can, K. (2015). *Devlet, Ocak, Dergah: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*. (Onuncu baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

kesimine hizmet ettiğini ve geri kalan büyük bir kesimin sömürüldüğünü ifade ederek Türk milleti için bu iki ideolojinin de bir anlam ifade etmediği belirtmiştir. Bunların yerine Dokuz Işık Doktrininin bir başlığı olan toplumculuk ilkesi altında demokratik milliyetçilik olarak adlandırdığı kendi sistemine göre, Türk toplumunun altı sosyal dilimden⁹¹² oluştuğunu savunarak, bu sosyal dilimlerin her birinin eşit şekilde karar alma süreçlerinde yer almaları gerektiğini savunmuştur.⁹¹³

Türkiye'nin kalkınmak için kapitalist sistemi seçtiğini belirten Türkes, kapitalizmin Avrupa'nın şartlarına ve medeniyet yapısına uygun olmasına rağmen Türk milleti için uygun bir sistem olmadığını söyler. Avrupa'nın sınıf esasına dayanması ve sınıflar arası mücadelenin yüzyıllardır yaşanması bile başlı başına sorundur. Nitekim Türk milletinin tarihinde sınıf çatışması yoktur. Avrupa, zenginliğinin büyük bir bölümünü sömürüye borçludur ve emperyalist bir yanı vardır. Türk milletini bu gayri insani yapıyı kabullenmesi mümkün değildir.⁹¹⁴ Komünizm ve kapitalizm yerine Türkes, devletçi bir ekonomi modeli önerir. Alparslan Türkes devletçilik anlayışını şu şekilde özetlemektedir:

Devlet yatırımlarının en karlı sahayı işgal etmesi, hizmet ve ihtiyaç yerine kar gayesini tutması anlamında bir devletçilik faideli değildir. Devlet, genel yatırıma yön verecek ana ağır sanayi elinden tutmalıdır. Türkiye bugün acayip bir tatbikat içindedir. Devlet bez ve pabuç imal eder. Özel teşebbüs, devlet sermayesi ile çelik sanayi kurar. Liberalizm, yalnız kar gayesi ön gördüğü ve bu maksatla muhtaç olunmayan ihtiyaç maddeleri icat ettiği için sosyal şartlarımıza aykırıdır. Aşırı sosyalizm, bürokratik ağırlık taşıdığı, kişinin teşebbüs ruhunu öldürdüğü ve insanı bir malzeme haline getirip, hürriyete bedel ekmek temin ettiği için zararlı ve gayri insandır.⁹¹⁵

Kapitalizme karşı olduğunu belirten Türkes, demokrasiye ise taraftardır.⁹¹⁶ Milletın bütün fertlerini ve toplumdaki bütün sosyal tabakaları temsil edecek şekilde bir meclisin olması gerektiğini belirterek, altı sosyal dilim olarak belirttiği tüm tabakalardan temsilcilerin mecliste yer alması gerektiğini savunur. Ancak bu şekilde meclisin milli bir yapıya kavuşacağını, işçi, köylü, esnaf, memur, serbest meslek mensubu ve işverenlerden oluşan meclisin temsil anlamında tüm millete hitap edeceğini belirtir.⁹¹⁷ Bu sayede

⁹¹² İşçi, köylü, esnaf, memur, işveren ve serbest çalışan.

⁹¹³ Türkes, *Milli Doktrin...* 241-246.

⁹¹⁴ Türkes, *a.g.e.* 334.

⁹¹⁵ Turhan, *a.g.e.* 8.

⁹¹⁶ Aslında demokrasi de bir anlamda kapitalizmin yönetim şekli olması açısından, liberal demokrasi ile diğer demokrasi türlerini ayırt etmek gerekir.

⁹¹⁷ Türkes bu ilkesine sadık kalarak oluşturduğu milletvekili listelerinde bu sınıflardan adayların dağılımına mümkün olduğunca dikkat etmiştir.

“Marksist demokrasilerde olduğu gibi, ne sadece sözde işçi sınıfının temsilcisi olan bürokrat komünist partisi üyeleri, ne de bugünkü gibi, liberal-kapitalist sistemde geçerlilik kazanan varlıklı sınıfların temsilcilerinden oluşan bir sınıflar meclisi olacaktır. Tam ve sağlam bir meclis kurulacaktır.”⁹¹⁸

Milli Devlet ve Milli Demokrasi ilkesi olarak tanımladığı bu sistemde Türkeş, Türk yönetim tarzının vücut bulacağını belirtir. Batı’nın burjuva diktatörlüğü ve Doğu’nun proletarya diktatörlüğü temsilde adaleti sağlamadığı gibi sadece belirli sınıfların menfaatine icraat yürütmektedir. Türkeş’e göre “unutulmamalıdır ki, kökü Batı’da olan liberal demokrasi bütün milletin değil, sadece birkaç patronun, sermaye sahibi bir sınıfın demokrasisidir. Doğu’nun Marksist demokrasisi ise, Batı’nın burjuva sınıfının yerini alan bir avuç komünist partisi üyelerinin demokrasisidir. Bu demokrasilerin her ikisi de birer sınıf demokrasisidir.”⁹¹⁹

1970’lerin sonuna gelindiğinde Türkeş artık Türk milliyetçiliği ideolojisinin fikrî gelişimini tamamlayarak iktidara talip olduğunu ilan etmektedir.

Bugün Türk Milliyetçiliğinin temel meselesi iktidar olmaktır, iktidar olmayan hiçbir fikir hedefine ulaşamaz. Salonlarda konuşulan bir fantezi halinde kalır. Zaten, Milletın kaderine yön vermek iddiasında bulunan fikir sistemlerinin, iktidar olmaktan kaçınması kendi içindeki bir çelişkinin ifadesinden başka bir şey değildir. Bu görüş ve düşünceyle Türk Milliyetçiliği Ülküsüne siyasi bir teşkilat kazandırmış bulunuyoruz. Tanzimat’tan beri işlenen Türk Milliyetçiliği, olgun mükemmel bir fikir sistemi haline gelmiştir. Başka milletlerin iktidar olmuş milliyetçiliklerinden, daha fazla geliştirilmiş ve işlenmiş vaziyettedir. Milli Ülkümüz, dünya ve memleket meselelerine tutarlı izahlar getirmektedir. Siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel her meselede; güçlü, ilmi ve aydınlık görüşlere sahiptir. Onun için, yeni yeni buluşlar peşinde koşmak devri tamamlanmıştır. Türk Milliyetçiliği, bir ideoloji haline getirilmiştir. Bundan sonrası; kuvvetli bir fikir sistemi halindeki Türkçülük Ülküsünü, bütün memleket sathına yaymak ve Türk Milletine, kendisinin asıl sahibi bulunduğu bu fikri tanıtmak gerekmektedir. Bunun için de; teşkilatlanmak, kutsal sorumluluk uğrunda, birlik ve beraberlik şuuru içinde bütünleşmek ihtiyacı içindeyiz. Olgun, işlenmiş, mükemmel bir fikir sistemi haline getirilmiş olan Türk Milliyetçiliğinin iktidar olmasının yolu budur. 1978 Türkiye’inde ana mesele, iktidar olmaktır. İktidar olmanın çaresi ise, teşkilatlanmak, koordine olmak ve aynı hedef doğrultusunda, maddi manevi güçlerimizi seferber etmektir. Herkesten daha fazla sorumluluk taşıyan Ülkücülerin, bu gerçekleri her şeyin üstünde görmeleri, mücadelelerini buna göre düzenlemeleri gerekmektedir.⁹²⁰

⁹¹⁸ Türkeş, *Milli Doktrin...* 219.

⁹¹⁹ Türkeş, *a.g.e.* 220.

⁹²⁰ Türkeş, *a.g.e.* 134-135.

Özetle Türkeş'in "9 Işık Doktrini"ni oluştururken Ziya Gökalp'ten bir hayli etkilendiğini, millet tanımında ırkçılığa kesinlikle karşı çıkarken, soya, iradeye ve kültüre önem verdiğini ancak Türkiye dışındaki Türkleri de ihmal etmediğini, ilkçi yaklaşıma benzer bir teori oluşturarak Türk milliyetçiliğini eski çağlara dayandırdığı ifade etmemiz mümkündür. Türkeş'in ve dönemin bazı fikir adamlarının ortaya koyduğu Türk milliyetçiliği ideolojisi MHP ve Ülkücü kuruluşların esas omurgası olduğunu belirtebiliriz. Dönem itibarıyla milliyetçiliğin dinden soyutlanamayacağını farkına varan dönemin milliyetçi aydınları ve siyasileri, özellikle komünizmle mücadelede dinin önemini de göz önünde bulundurarak Türk İslam Sentezi/Ülküsü etrafında birleştikleri görülmektedir. 1980 yılına kadar genel olarak bu akım Türk milliyetçiliği ideolojisinin başat görüşü olmuş, 1960'ların sonunda ayrılan Anadolu Milliyetçilik ve Kemalist Milliyetçilik bambaşka bir mecraya sürüklenerek Türk milliyetçiliği ana ekseninden kopmuştur.

Mustafa Çalık'ın yapmış olduğu alan araştırmasına göre 1980 öncesi MHP teşkilatında olanların çok küçük bir kısmı (yüzde 0,9) "mala mülke sahip çıkabilme"nin garantisi olarak partiyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Buradan hareketle Çalık, Marksist solun MHP hareketini sermaye yandaşı gibi göstermesinin aslında gerçeklikle örtüşmediğini belirtmektedir.⁹²¹ Zaten MHP'yi destekleyen ve teşkilatta aktif olarak görev alanların büyük çoğunluğu orta ve alt sınıflardan insanlardır. Büyük sermaye grupları daha çok dönemin güçlü partilerini desteklemişlerdir.⁹²²

1980 öncesi Türk milliyetçiliği ideolojisi için önemli bir kaynak, İskender Öksüz'ün kaleme aldığı *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi-Teori* adlı kitabı olmuştur.⁹²³ Dönemin koşulları gereği Ayhan Tuğcugil müstear adıyla 1977 yılında yayınlanan bu kitapta Öksüz,

⁹²¹ Çalık, *a.g.e.* 110. Ayrıca Çalık, 1980 öncesi MHP hareketini şu şekilde özetlemektedir: "MHP Hareketi, teşkilatçılık anlayışı ve politik eylem konusunda, 'legalite'yi fazla umursamayan yönüyle İttihad ve Terakki'yi; liderlik kodunun işleyişi ve siyasi ideolojinin manipülasyonu açısından tek-parti döneminin CHP'sini; siyasi, sosyal ve ferdi davranışın tarihi-kültürel kodları bakımından ise klasik göçebe ve yerleşik köy-kasaba kültürünün pederşahi, kavgacı, belli ölçüde pagan ve mitolojik unsurlarının hiyerarşik bir otoriterlik ve tavizsiz bir disiplin kültürü içinde eritilerek siyasi ideolojik alana tercüme edildiği despotik şark geleneğini tevarüs etmiştir." Çalık, *a.g.e.* 176.

⁹²² Ayrıca Türkeş'in Amerikancı olduğu yönünde sol basında yapılan sürekli tezvirat da zaman içinde yapılan çalışmalar neticesinde boşa çıkmıştır. Mehmet Akif Okur'un Amerikan arşivlerinde yaptığı incelemeler neticesinde 1960-1980 arası dönemde Alparslan Türkeş ve Ülkücü Harekete karşı Amerika tarafında herhangi bir olumlu değerlendirmenin olmadığı ve hatta Türkeş'in bir tehdit olarak görüldüğü belgeleriyle açıklanmıştır. Okur, M. A., Güç, K. (2019). "Amerikan Belgelerinde Alparslan Türkeş: Kurgular ve Gerçekler". *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*. 1 (2), 60-77.

⁹²³ Prof. Dr. İskender Öksüz, o dönem Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde doçenttir. Bu sebeple eserlerini müstear isimle yazmak zorunda kalmıştır. Kitap 1976 yılı Ocak ayından itibaren *Töre Dergisi*'nde yayınlanan makalelerin derlenmesiyle oluşmuştur. Öksüz İ. (2015). *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi- Teori*. İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat Yayıncılık. 11.

bilimsel sosyalizmin yanlışlarını ortaya koyarken, aynı zamanda Türk milliyetçiliğini de ilmi metotlarla açıklamaya çalışmıştır. Bu eser uzun bir müddet Ülkücüler için temel eser niteliğinde olmuştur. Öksüz eserin devamı niteliğinde olacak bir çalışmanın da kitap olarak basılacağı sözünü vermiş ancak bu vaat kırk yıl sonra mümkün olabilmıştır.⁹²⁴

Öksüz ilk önce fikir sisteminin ne olduğu sorusundan hareketle yola çıkar ve sistemin tarifini yapar.⁹²⁵ Sistemin; gaye, tarifler, metot, kabuller ve uygulama (doktrin) olmak üzere beş unsuru vardır. İlmi bir yöntemle meseleler ele alınacaksa, sistematik bir yaklaşım gereklidir. Bu yüzden Türk Milliyetçiliği Fikir Sisteminin gayesi, tarifleri, metodu, kabulleri ve doktrinleri net bir şekilde açıklanmalıdır. Gaye, Türk milletin bekası, tarifler de milletin tam olarak ne olduğunun izah edilmesi, metot; ilmi metot, kabul; ilmi metodun açıklanması ve doktrin de uygulanacak politikalar.⁹²⁶ Öksüz bu unsurları tek tek açıklamış ve tutarlı bir şekilde bir sistem inşa etmeye çalışmıştır.

Bu yaklaşımdan hareketle de Öksüz milleti; dil, kültür, din, soy, vatan, tabiyet, ülkü, tarih ve menfaat birliklerinin birkaçının veya hepsinin belirlediği bir cemiyet birimi olarak tarif eder.⁹²⁷ Önemli bir diğer husus ise “şuur” dur, yani bir millete mensup olma bilincidir.⁹²⁸ Türk milleti ise küçük istisnalar dışında, bu unsurların hemen hemen tamamına sahiptir ve eski çağlardan beri millet şuuruna erişmiş bir cemiyettir. Türk milliyetçiliği fikir isteminin dört önemli gayesi olduğunu belirten Öksüz, bunları; muhafazakârlık ve gelişmecilik, güçlülük, Turancılık, milletin zaman boyutu ve ülkücülük olarak sıralar. Muhafazakârlık ve gelişmecilik, Öksüz’e göre Türk milletini oluşturan müştereklerin muhafaza edilmesi, ancak yeri ve zamanı geldiğinde gelişime de açık olmasıdır. Güçlülük ise milletler mücadelesinin sürdüğü dünyada Türk milletin bekası için milletin güçlü olmasıdır. Turancılık, Türk milletinde eksik bulunan tabiyet birliğinin sağlanması ülküsüdür. Milletleri ülküleri ayakta tutar ve “ülküler gökteki yıldızlara benzer. Yıldızlara belki erişilmez ama onlara bakarak yönümüzü tayin ederiz.” Son olarak milletin

⁹²⁴ İskender Öksüz, 2013 yılında *Niçin? – Tarih, Devlet, Ekonomi, Yönetim* adlı kitabı 2016 yılında ise *Millet ve Milliyetçilik* adlı kitabı yayınlamıştır. Öksüz, İ. (2013). *Niçin? – Tarih, Devlet, Ekonomi, Yönetim*. İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat Yayıncılık. Öksüz, İ. (2016). *Millet ve Milliyetçilik*. Ankara: Panama Yayıncılık.

⁹²⁵ Fikir sistemi aslında ideolojidir ve Öksüz bunu kitabında zaman zaman belirtir. Ancak o dönem ideoloji aynı zamanda iddialar, sloganlar ve hareketler topluluğu olarak da görüldüğü için, kitabına Türk Milliyetçiliği İdeolojisi değil Fikir Sistemi adını vermiştir. Öksüz, *Türk Milliyetçiliği...* 60.

⁹²⁶ Öksüz, *a.g.e.* 63-67.

⁹²⁷ Öksüz, *a.g.e.* 115.

⁹²⁸ Bu noktada Atatürk’ün “Ne mutlu Türk’üm diyene” ifadesine atıf yapan Öksüz, bu cümlelerin bir bilinç göstergesi olduğunu örnek verir. Öksüz, *a.g.e.* 115.

zaman boyutu ve ölkücülüğe değinen Öksüz, milletin fertlerin ömründen bağımsız nesilden nesile aktarılan müstereklere dayanan bir kavram olduğu için fertlerin ömürlerinin ötesinde bir zaman boyutuna sahip olduğunu belirtir. Bu yüzden milliyetçilerin ömürler, nesiller, asırlar ötesine uzanan stratejik planlar yapmalarını hedef göstererek bu hedeflere ölkü, hedef sahiplerine ise ölkücü diye tabir eder.⁹²⁹

Öksüz'e göre tarihin oluşumunda önemli bir faktör mücadele/rekabet ve ittifaktır. Bu sebeple milleti anlayabilmek için tarihi iyi bilmek gerekir. Tarih sadece sosyalistlerin iddia ettiği üzere sınıfların, liberallerin iddia ettiği üzere fertlerin ve ümmetçilerin iddia ettiği üzere de ümmetlerin mücadelesi değildir. Tarihte zaman zaman fertler, aileler, sülaleler, oymaklar, boylar ve milletler arasında mücadeleler yaşanmış, zaman zamanda ittifaklar kurulmuştur. Zaman içerisinde fertler, aileler, sülaleler ve kabileler arasında ittifaklar kurulmuş ve en nihayetinde boylar arasındaki ittifak neticesinde milletler ortaya çıkmıştır.⁹³⁰ Milletleri ortaya çıkaran en önemli faktör ise uzun mesafeler arası etkileşimin artması, yani atın evcilleştirilmesidir. Bilindiği üzere tarihte atı ilk evcilleştirenler Türkler'dir. Türklerin bu sayede tarihte ilk millet olma şuuruna eriştiklerini de belirtmek gerekir.⁹³¹ Ancak dünyanın farklı coğrafyalarında bu gelişim süreci farklılıklar arz etmekte, dünyanın bir bölgesinde Türkler gibi millet şuuruna erişen topluluklar olduğu halde bazı bölgelerde, sülaleler, bazı bölgelerde kabileler ve bazı bölgelerde ise boylar şeklinde yaşayan topluluklar da vardır ve mücadelede bunlar arasında geçmektedir.

Türkler tarihte ilk millet şuuruna erişen toplumdur ancak tarihin her dönemi milletler dönemi değildir. Öksüz, *tarihin temel birimi* olarak adlandırdığı bu duruma göre tarihin bazı dönemleri boylar arası dönemken, günümüz dünyası artık milletler dönemidir. Fakat hala Avustralya, Afrika gibi dünyanın farklı bölgelerinde kabile düzeyinde yaşayan topluluklar vardır ve bunlar zaman içerisinde millet şuuruna erişecektir.⁹³² Peki Öksüz'e göre millettten sonrası nedir? Yani bazılarının iddia ettikleri üzere dünya vatandaşlığına

⁹²⁹ Öksüz, *a.g.e.* 117-122.

⁹³⁰ Bu noktada Öksüz iki şeye dikkat çeker: “Birincisi birimler, şuur yaratmadan da mevcuttur. Sülale şuurı yokken de fiilen sülale vardı. Bunun gibi, millet şuurı doğmadan da mesela Türk milleti denebilecek bir insan topluluğu vardı. Biz millet doğmuştur derken bu topluluğun şuurlanması, yani cemiyet birimi haline gelmesini kastediyoruz. İkinci husus, yukarıdaki fert – aile- sülale – oymak – kabile –boy –millet sırasının ille bu şekilde evrim mecburiyeti olmadığıdır. Şartlar bir veya birkaç ara kademenin atlanmasına sebep olabilir... İkincisi ise şartlara ve zamana göre, tarihe başrollü oynayan birimin değişebilmesidir.” Öksüz, *Türk Milliyetçiliği...* 214-215.

⁹³¹ Öksüz, *a.g.e.* 198-199. Bu noktada ilave edilmesi gereken bir husus ise “devlet”tir. Türklerin devletli bir yapıda yaşamaları da millet şuuruna erken ulaşmalarından önemli bir etkidir. Bu hususa ilerde değinilecektir.

⁹³² Öksüz, *a.g.e.* 215-216.

doğru bir gidiş veya aynı dine inananlardan oluşan bir ümmete doğru gidişten bahsedilebilir mi? Millet tarihte zaman içerisinde bazı müştereklerin birden fazlasının bir araya gelmesi ve bunun farkına varılmasıyla oluşan yapının adıdır.⁹³³ Dünya vatandaşlığı hangi müşterekler adı altında bütün insanları bir araya getirecektir veya sadece din birliği esasına dayalı ümmet anlayışında tek bir müşteregin insanları bir araya getirmesi mümkün müdür? Elbette cevap hayırdır. Bu cevap aynı zamanda günümüz küreselleşmecilerine karşı da hala geçerliliğini korumaktadır. Kozmopolit bir dünya vatandaşlığının oluşabilmesi için bir ötekinin olması gerekir ki insanın karşına öteki olarak çıkabilecek tek seçenek; Öksüz'ün ifadesiyle uzaylılardır.⁹³⁴ Son olarak Öksüz, milletlerin ebediyetini ilan eder: “Asırladır, bugün ve gelecekte, tarihin temel birimi millet, tarihin temel yürütücü amili de milletler mücadelesidir.”⁹³⁵

Öksüz, kırk yıl sonra kaleme aldığı Millet ve Milliyetçilik adlı kitabında ise milliyetçiliğe dair Batı’da yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra ilkçi yaklaşımla modernist yaklaşımın bir sentezini ortaya koyan Anthony Smith’in etno-sembolcü yaklaşımını ve Azar Gat’in ortaya koyduğu akraba-kültürü olarak adlandırdığı yaklaşımları daha mantıklı görerek, milletlerin ve milliyetçiliğin modernizm öncesi bir geçmişi olduğuna kanaat getirmiştir.⁹³⁶

Bu bahiste son olarak Ülkücü kuruluşlara kısaca değinmek faydalı olacaktır. Türk siyasi hayatının son elli yılında önemli bir yeri olan Ülkücü kuruluşlar, Alparslan Türkeş’in 9 Işık Doktrini esasında kurulmuş gençlik örgütlenmeleri olup, MHP ile yakın temas halinde faaliyetlerini yürütmüştür. 1980 öncesi MHP’nin gençlik kolları örgütlenmesi olmasına rağmen, Ülkücü kuruluşlar da dernek/vakıf statüsüyle kurulmuş ve Türk milliyetçiliği ülküsünü gençlere aşlamak üzere faaliyetler yürütmüştür. Bu dönemde kurulan ülkücü kuruluşlar, siyasi baskılar ve kapatmalar nedeniyle çeşitli adlar altında örgütlenmişlerdir. Sırasıyla kurulan kuruluşlar şöyledir; Üniversiteliler Kültür Derneği, Genç Ülkücüler Teşkilatı, Ülkü Ocakları Birliği, Ülkü Ocakları Derneği, Ülkücü Gençlik Derneği. 1980 Darbesiyle birlikte Ülkücü kuruluşlar da kapatılmış ve yöneticileri gözaltına alınmıştır.

⁹³³ Milletin müşterekleri; dil, kültür, din, soy, vatan, tabiyet, ülkü, tarih ve menfaattir. Öksüz, *a.g.e.* 222.

⁹³⁴ Öksüz, *a.g.e.* 225.

⁹³⁵ Öksüz, *a.g.e.* 233.

⁹³⁶ Öksüz, *a.g.e.* 338. Bu bahse 3. Bölümde devam edilecektir.

1980 öncesi yaklaşık 1200 şubesi olan Ülkü Ocakları, çıkardığı süreli yayınlarla Türk gençlerine, milliyetçilik, İslamiyet, antikomünizm gibi belli başlı konularda yol göstermeyi, ideolojik kimlik kazandırmayı hedeflemiştir.⁹³⁷ Türkeş'in asker kökenli olması, hem partide hem de Ülkü Ocakları'nda askeri bir disiplin içerisinde hareket etme kültürünü oluşturmuş, "Lider, Teşkilat, Doktrin" ilkesiyle de gençlere bir eğitim programı çerçevesinde çeşitli konferanslar ve seminerler verilmiştir. Dünder Taşer, Galip Erdem, Nevzat Kösoğlu, Erol Güngör, Ahmet Arvasi gibi dönemin fikir ve eylem adamları Ülkü Ocakları'nda çeşitli eğitimler vererek gençleri komünizme karşı fikri manada eğitirken, milliyetçilik konusunda da yetişmelerini hedeflemişlerdir.⁹³⁸ Zaman zaman Türkeş'in de bu eğitimlere bizzat katılarak seminerler verdiği bilinmektedir.

1970-80 arasında sol örgütler karşısında ülkücü kuruluşlara mensup gençler de maalesef silahlanmış ve çeşitli şekillerde şiddet olaylarına karışmıştır. Ülkücü gençlerin vatan savunması olarak gördükleri bu mücadelede, komünizme karşı mücadele ettiklerini her fırsatta dile getirmişler ve bu mücadelede yaklaşık iki bin genç ülkücü hayatını kaybetmiştir.⁹³⁹ Hayatını kaybedenler arasında MHP'de bakanlık yapmış Gün Sazak gibi isimler de vardır. 1980 öncesi yaşanan şiddet olaylarının nedenlerine dair kapsamlı bir araştırma yapılmamış, sağ-sol çatışması olarak geçiştirilmiştir.⁹⁴⁰ Ancak günümüzden bakıldığında Türkiye'nin en karanlık on yılı olan bu dönemde, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve politik dinamikleriyle oynanarak, 1980 Askeri Darbesi'nin önü açılmış ve sonrasında ise ülke farklı bir istikamete yönelmek zorunda kalmıştır.⁹⁴¹

⁹³⁷ Erken, A. (2014). "Örgüt ve Strateji: 1965-1980 arasında Milliyetçi Hareket Partisi". *İnsan & Toplum Dergisi*. 4 (7). 135-163.

⁹³⁸ Günümüzde dahi o dönemde yapılan eğitim çalışmalarının tesirleri devam etmektedir. Nitekim son yıllarda yapılan bir alan araştırmasında Ocaklı gençlerin Ülkü Ocakları nedir? sorusuna verdiği cevapların özeti şu şekildedir: "vatanına ve milletine gönülden bağlı, atalarından aldığı tarihi mirasa sahip çıkan, Allah'ın kelamını yaymayı kendisine görev bilen, bütün bunlar uğruna mücadele verirken canını esirgemekten kaçınmayan, Türk-İslam Ülküsü'nü benimsemiş, milli ve manevi duygular ekseninde hareket eden, davasında samimi neferlerden müteşekkil bir yuva" Acar, H. (2018). *Türkiye'de Milliyetçi Hareket Düşüncesinin Gençlik Teşkilatlarına Etkisi: Ülkü Ocakları Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi. 195.

⁹³⁹ Hakkı Öznur tespit edebildiği ülkücü şehitlerin bir listesini yayınlamıştır. Detaylar için bkz: Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler 2. Cilt* (Üçüncü baskı) Ankara: Alternatif Yayınları. 623-677.

⁹⁴⁰ Bu döneme dair yazılanlar genelde roman diliyle yazılmış, kaynaksız ve yanıltıcı eserlerdir. Milliyetçi camia bu süreçte ülkücüleri kahraman görürken, sol entelijansiya ise solcuları kahraman ilan etmektedir. Birkaç örnek için bkz: Pazarcı, E. (2005). *Kurt Bakışı*. İstanbul: Burak Yayınları. Satılmış, A. & Turhan, M. (2004). *Derin Devletin Solcuları*. (Üçüncü baskı). Ankara: Platin Yayınları. Öztürk, S. (2003). *"5-6-2 Tamam Reis..." / Kırıcı, Ağca ve Bir Dönemin Cinayetleri*. İstanbul: Ümit Yayıncılık.

⁹⁴¹ Durmuş Hocaoglu Ülkücü Hareket'in o dönem için önemini şu şekilde ifade etmektedir: "Türkiye'de Ülkücü Hareket'in en önemli ve temelli başarılarından birisi, hiç kuşkusuz, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin

2.2.4. Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi

Türk milliyetçiliği ideolojisi için önemli gördüğümüz bir diğer kuruluş Aydınlar Ocağı'dır. Ocak, Türk milliyetçisi aydınlar⁹⁴² tarafından siyaset üstü bir yapı olarak 1970 yılında kurulmuş ve ilk genel başkanlığına Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu seçilmiştir.⁹⁴³ Özellikle 1960 sonrası kurumsallaşan sol örgütlere karşı fikri anlamda mücadele edecek bir yapı olarak aydınlar tarafından kurulan Ocak, büyük ölçüde üniversite hocaları tarafından kurulmuştur.⁹⁴⁴ Türk milliyetçiliğine dair fikir üreten bir yapı oluşturmak hedefiyle kurulan Ocağın tüzüğüne göre, amaç şu şekilde belirlenmiştir:

Milli ve manevi değerleri yıkıcı ve bozucu akımlara karşı, Türk ahlak ve geleneklerini, Türk dilini ve sanatını müdafaa etmek; memleket meselelerine ve milli davalara Türk Milliyetçiliği açısından bakarak milli menfaatlere uygun çözüm yolları araştırıp bulmak ve yaymak; fikirde ve davranışta milli ideale bağlı nesiller yetiştirmeye çalışmak; üyeleri ile amaca uygun şahıslar ve kuruluşlar arasında sosyal dayanışma kurmak konularında faaliyet gösterecektir.⁹⁴⁵

gerçek kimliğinin aktüel bir şekilde ortaya konması olmuştur. Yukarıda bahsedilmiş olan, Cumhuriyet'in başlangıcında güçlenen Türk Milliyetçiliği idesinin zamanla sönmeye ve dejenere edilmeye yüz tutmasının, Türkiye'nin niteliği ve kimliği üzerinde bir tartışma doğmasına da yol açması kaçınılmaz olmuştur. Bu tartışma, Türk Devleti'nin "kimi devleti" olduğu şekline dönüşmeye başlamıştır ki bu, açıkça, Türk Devleti'nin sinsice Türklerin elinden alınması sonucuna doğru bir gidiş hasıl etmeye başlamıştır. İşte bu noktada ülkücü hareket, Türkiye'nin bir "Türk devleti" fikrini gündeme getirmek suretiyle tarih çapına büyük bir misyon ifa etmiş bulunmaktadır." Hocaoglu, D. (1997). "Alparslan Türkeş ve Ülkücülük". *Türk Yurdu Dergisi*. 17 (118), 13.

⁹⁴² Bu kişiler: Yük. Müh. Ekrem Hakkı Ayverdi, Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nihat Sami Banarlı, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Avukat Sait Bilgiç, Prof. Dr. Yusuf Keçecioğlu, Avukat M. Fazlı Akkaya, İşadamı Ahmet İman, İşadamı Hakkı Cengiz Alpay, İdareci Fethi Gemuhluoğlu, Prof. Dr. Muharrem Miraboğlu, Prof. Dr. Suat Vural, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. A. Selçuk Özçelik, Öğretmen Nahit Rıfkı Dinçer, Yazar Ahmet Kabaklı, Doktor S. Necmettin İşli, Prof. Dr. Nuri Mugan, Prof. Dr. Cevat Babuna, İşadamı İsmail Ekim, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Prof. Dr. İsmail Hakkı Uğur, Prof. Dr. Mustafa Köseoğlu, İş Adamı Sabri Ülker, Prof. Dr. Süleyman Yalçın, Prof. Dr. Sabahattin Zaim, Prof. Dr. Ayhan Songar, İşadamı Nazım Nihat Bozkurt, İdareci Alaeddin Ertüzün, Prof. Dr. Nihat Keklik, Gazeteci Refik Özdek, Ticaret Fevzi Sevgili, Doktor A. Mahzar Özman, İş adamı Sabahattin Topbaş, Prof. Dr. Kemal Eraslan, Prof. Dr. Salih Tuğ, İş adamı Necati N. Bozkurt, Doktor Asaf Ataseven, Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Muhasebeci Faik Tan, Prof. Dr. Yusuf Dönmez, Öğr. Üyesi Özcan Bolcan, Prof. Dr. Mustafa Kafalı, İdareci Erk Yurtsever, Avukat Erol Tunalı, Gazeteci Altan Deliorman, İdareci Metin Eriş, Prof. Dr. Aykut Fevzi Şireli, Prof. Dr. İ. Alev Arık, Mühendis Abdurrahman Çelik, İdareci Arif Özkök, Asistan Türkay Tüdeş, Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, Prof. Dr. Rüknettin Tözüm. <http://aydinlarocagi.org/kurucular/>

⁹⁴³ Özcan, F. Y. (2011). *Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. 92.

⁹⁴⁴ İnalçık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları. 98.

⁹⁴⁵ Özcan, F. Y. (2018). "27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların Örgütlenme Çabaları ve Siyasi Gelişmeler Üzerine Etkileri: Aydınlar Ocağı". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi: Muhafazakârlık*. 10 (40), 117.

Aydınlar Ocağı'nın fikri temellerini oluşturan Türk-İslam Sentezi büyük ölçüde Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu (1912-1984) tarafından oluşturulmuştur.⁹⁴⁶ Nitekim Kafesoğlu, bu görüşleri derli toplu olarak iki kitapta toplamıştır: Türk-İslam Sentezi ve Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri.⁹⁴⁷ Türk-İslam Sentezi aslında, Hüseyinzade Ali Turan'ın "Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak"⁹⁴⁸ olarak adlandırdığı, Turan'dan esinlenerek Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak"⁹⁴⁹ olarak formüle ettiği, Türk milletinin kimliğini, kültürünü, ananelerini ve dini değerlerini kaybetmeden modernleşme yolunda adımlar atması gerektiğine dair fikri görüştür.⁹⁵⁰ Cumhuriyet döneminde de zaman zaman sapmalar olsa da ana akım Türk milliyetçiliği her daim İslamiyet'i geri plana atmamıştır.⁹⁵¹ Bu görüşleri Kafesoğlu, Türk-İslam Sentezi adıyla dönemin gereklerine de uygun bir şekilde yeniden düzenlemiş ve sistematik bir dünya görüşü haline getirmiştir. Türk milliyetçiliği ideolojisinde de önemli bir yer teşkil eden bu görüşün detaylarına inmek elzemdir.

⁹⁴⁶ "Aydınlar Ocağı gibi ayrı bir örgüt kurmanın nedenlerinden biri... Atsız'ın 'Türkçü' derneğinden daha geniş bir katılımcı çerçevesine ulaşmak ve Türk milliyetçiliğinin fikri temellerini güçlendirmek için tartışma alanlarını genişletmekti. Atsız önderliğindeki Türkçü akım, duygusal tepkilerle sınırlanmış ve 'kahramanlık' duyarlılığını aşamamıştır. Atsız'ın izleyicilerinden biri tarafından da kabul edildiği gibi, örneğin, yıllar geçtikçe daha karmaşık hale gelen ve üzerinde daha çok kafa yorulan ekonomik sorunlar Atsız tarafından hiç önemsenmemişti. Türkçülüğe yaklaşımı öyle idealist bir idrakten kaynaklanıyordu ki, Atsız, toplumun toplumsal değişim ve ekonomik gelişmenin yarattığı çalkantıyı alt edebilmesi için yeterli tek çarenin Türkçülük ülküsünü içselleştirmek olduğuna kaniydi. Ona göre bir toplumu bölünmekten kurtaran unsur 'milli ülkü'nün varlığıydı. Atsız için, Türkçülük, aynı zamanda, 'ebedi' bir hedef, ekonominin günlük gerçeklerinin üzerinde duran, zaman ve mekânın ötesinde 'değişmez' bir soyutlamaydı." Özdoğan, *a.g.e.* 280-281.

⁹⁴⁷ Kafesoğlu, İ. (2014). *Türk-İslam Sentezi*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat., Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. (Altıncı baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

⁹⁴⁸ Akçura, *Türkçülük...* 174.

⁹⁴⁹ Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

⁹⁵⁰ Hatta Halil İnalçık Türk-İslam Sentezi fikrinin Namık Kemal ve Ziya Paşa döneminde oluşmaya başladığını iddia etmektedir: "Türk-İslam Sentezi fikri, 19. yüzyıl ortalarında Namık Kemal ve Ziya Paşa kuşağına kadar gider. *Yeni Osmanlılar*, Batı'nın ilim ve teknolojisini almalı, fakat İslam dini ve ondan kaynaklanan örf ve adetlerimizi titizlikle korumalıyız, diyorlardı. 1908'de *İttihat ve Terakki* ideolojisini tespiti görevi verilen Ziya Gökalp'e göre, Osmanlı toplumu için Türklük, İslamlık ve Çağdaşlık (Batı medeniyeti) sentezi kabul edilmelidir. Fakat daha sonraları Gökalp, temel sosyal yapının millet olduğu, milli kültürün (harsın) milleti meydana getiren gerçek 'organik' bir öz olduğunu savunmuştur. Gökalp, Cumhuriyet döneminde, nihayet, laik bir Türk milliyetçiliği fikrini benimsemiştir." İnalçık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları. 97-98.

⁹⁵¹ "1940'ların en çok satan Türkçü dergisi, daha çok kültürel bir Türkçülüğü temsil eden *Çınaraltı*'ydi. Derginin adı, bir yandan, 1922 yılında Diyarbakır'da yayımladığı *Küçük Mecmua* adlı dergisinin ilk sayısındaki bir yazısına aynı başlığı koyan Ziya Gökalp'e doğrudan bir göndermede bulunuyordu. Öte yandan, dergi, Kırmızı Türkçü İsmail Gaspıralı'nın ünlü 'Dilde, Fikirde ve İşte Birlik' vecizesini şiar edinerek 'Türkçü Sanat ve Fikir Mecmuası' olarak sunulmuştu. *Çınaraltı*, 'millet'i, kültür, dil, gelenek ve din bağlarıyla bir arada tutulan bir varlık olarak tanımlıyordu. Türkçülüğün paganist türünün tersine, *Çınaraltı*'nda Türkçülük açıkça İslam dinine ve Müslüman dindarlığına saygıyı içerecek şekilde tanımlanmıştı. İslam dini, 'yabancı bir medeniyet'in ürünü olarak görülmüyordu. Tersine, İslam dininin sosyal birleştiriciliğinin ve ahlaki işlevinin yerel cemaatler üzerinde olumlu etkilerde bulunduğu kabul ediliyordu." Özdoğan, *a.g.e.* 247-248.

Kafesoğlu'na göre sadece İslamiyet Türkleri tatmin edici bir iman sistemidir ve başka dinlere giren Türkler, İslamiyet'i kabul edenler kadar mutlu olamamıştır. Türklerin İslamiyet'i benimseyip sahiplenmesi neticesinde Araplar'dan daha fazla bu dini koruma ve yayma gayreti içerisine girmişlerdir. Bunun sebebi de eski Türk inançları ile İslamiyet'in örtüşen çok fazla ortak yanının olmasıdır.⁹⁵² Gök-Tanrı dini ile İslamiyet arasındaki benzerlikleri Kafesoğlu şu şekilde sırlamaktadır.

1. Tanrı tektir (zira Gökyüzü tektir)
2. Tanrı kainatın yaratıcısıdır (İdi)
3. Tanrı kainatın efendisidir (Çalap)
4. Tanrı kadir-i mutlakdır (Ugan)
5. Tanrı kadimdir, ezelidir (Bayat)
6. Tanrı ebedidir (Türk kozmogonisi)
7. Tanrı her yerde hazır ve nazırdır (Gökyüzü öyledir)
8. Tanrı her şeyi iradesi altında tutar (Kitabeler)
9. Tanrı adildir, haktır (doğruluk, törenin özelliği)
10. Tanrı bilicidir (Bulgar kitabeleri, Irk-bitig)
11. Tanrı huzurunda herkes eşittir (Türk kozmogonisi)
12. Türklerde put ve putçuluk yoktur (Gökyüzü belirli bir cisim haline getirilemez)
13. Türklerde ruh ölmez ebedidir
14. Türklerde ruhban zümresi yoktur
15. Türkler Töre'yi yeryüzünün hakim kanunu yapmak isterler (İslam'da "cihad")
16. Türklerde hükümdar Tanrı bağış (Kut) sayesinde idare etme yetki ve gücünü kazanır (İslam'da ilahi inayet)⁹⁵³

Tüm benzerlikler neticesinde yeryüzündeki Türklerin büyük çoğunluğu İslamiyet'i kendilerine din olarak seçmişlerdir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte de Kafesoğlu'na göre Türk-İslam Terkibi (sentezi) gerçekleşmiş, Türk kültürü ile İslam

⁹⁵² Kafesoğlu bazı Türkçülerin iddia ettikleri üzere Türklerin İslamiyet öncesi dönemde paganist bir yapı olan Şamanizm'e inandıklarını reddeder ve Türklerin Gök Tanrı dinine inandıklarını ispatlamaya çalışır.

⁹⁵³ "Acaba hangi sebeple Türk din tarihi böyle tecelli etmiştir? Bunun açıklaması son derece basittir: İslami itikadlarla, eski Türk dini inanç sisteminin esasları arasında şaşılabilecek ölçüde bir mutabakat mevcut bulunmaktadır: Musevilğin Yahudilere has bir inanç vasfında olması, hristiyanlığın "üçlü kişilik" (Teslis=Trinity) düşüncesine dayanması, Maniheizm'deki ikilik (Tesniye=Dualizm), Budistlikte Tanrı kavramının bulunmaması Türkleri tatmin etmemiş gibidir." Kafesoğlu, *Türk-İslam Sentezi*. 156-157.

inançları mükemmel bir uyum içinde birleşmiştir.⁹⁵⁴ Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra İslamiyet’e büyük hizmetler sunmuşlardır. Kafesoğlu, en büyük gayretlerin ve başarıların Selçuklular zamanında gerçekleştiğini savunur. Bu dönemde Türk-İslam topluluğunun bin yıl sürecek kaynaşması gerçekleşmiş, çoğunu Oğuz boylarının oluşturduğu Türkler Maveraünnehir bölgesinde İslamiyet’i seçerek Müslüman olmuşlardır. Bu din değiştirme neticesinde Türklerde, iktisadi hayat, idare şekli, dil, fikir, edebiyat gibi her alanda bir terkip meydana gelmiştir. Ancak Türkler İslamiyet’le tanıştıkları dönemde İslam dünyası farklı mezhep grupları arasında cereyan eden bir parçalanmışlığa mahkûmdur. Kafesoğlu’na göre Türkler sayesinde bu parçalanmışlık büyük ölçüde sona erdirilmiş ve İslamiyet kabile dini olma tehlikesinden kurtararak cihanşümul bir din haline gelmiştir.⁹⁵⁵

Türklerin siyaset ve mezhep birliği sağlamadaki başarısını, eski Türk devletlerindeki özelliklerden olan insanlar arasında soy, dil farkı gözetmemek prensibine ve İslamiyet’in birleştirici ümmet anlayışına bağlayan Kafesoğlu, bu sayede Selçukluların İslamiyet’e büyük bir hizmet sunduğunu belirtir.⁹⁵⁶ Dönem itibarıyla İslam dünyasında çok farklı mezheplerin çekişmesine rağmen Türkler kendileri için en uygun mezhebi kurmasını bilmişlerdir. Türk kökenli mezhep imamları olan İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam-ı Ebu Mansur el-Maturidi’nin fikri temellerini attığı Hanefilik ve Matüridilik, iradeyi ön plana alarak, ilahi emirleri akıl ve deliller ışığında kavramak suretiyle şeriat anlayışı mantıklı bir çerçeveye oturtulmuş ve hukuki içeriği de Türk örf ve geleneklerine uyumlu hale getirilmiştir.⁹⁵⁷ Hanefilik idari meselelerde katılıktan kaçınarak, ihtiyaçların gerektirdiği

⁹⁵⁴ Erol Güngör de benzer şekilde düşünmektedir: “İslam olmaları sayesinde Türkler kendilerini tarih sahnesinde üstün millet olarak devam ettirmenin de bir yolunu buldular...Öbür yandan İslam âlemi de Türkler’in katılmasıyla taze bir kan ve can buldu.” Güngör, *Tarihte Türkler*. 68-69.

⁹⁵⁵ Kafesoğlu, *a.g.e.* 161-164. Bu noktada hayli enteresan bulduğumuz bir husus vardır. Kur’an’ı Kerim’de Maide Suresi’nin 54. Ayetinde şu ifadeler geçmektedir. “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler; Allah yolunda cihad eder, hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. Bu, Allah’ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.” Yine Tevbe Suresi 39. Ayette “Eğer topluca savaşa katılmazsanız, O sizi acı bir azaba uğratar ve yerinize başka bir kavmi getirir ve siz O’na zerrece bir zarar veremezsiniz. Allah’ın her şeye gücü yeter.” 17. Yüzyılda yaşamış olan Vani Mehmet Efendi bu ayetlerde bahsedilen kavmin Türkler olduğunu iddia etmiştir. Pazarbaşı, E. (2006). “Araisu’l Kur’an’da Türkler”. *Bilimname Dergisi*. 2006 (1), 13-31. Nitekim tarihçilerin belirttiği üzere Türkler İslamiyet’i kabul ettiklerinde İslam dünyası parçalanmışlık içinde ve birbirlerine düşmanlık besleyen bir halde iken, Selçuklu Devleti bu dağınıklığa son vermiş, nifak sona erdirilmiştir.

⁹⁵⁶ Kafesoğlu, *a.g.e.* 165.

⁹⁵⁷ Son dönemde yapılan çalışmalar göstermektedir ki Türkiye’de ilahiyatçılar da dahil olmak üzere Matüridilik, unutulmaya/unutturulmaya çalışılmıştır. Matüridilik ve Hanefilik yerine daha kaderci bir anlayışı benimseyen Eş-arilik veya Selefilik gibi Türk kültürüne uymayan mezheplerin öğretileri anlatılmaktadır. İmam-ı Matüridi için bkz: Demir, H. & Tan, M. (2019). *Ehl-i Sünnetin Reislerinden İmam-ı Matüridi*.

hükümlere cevaz verdiğiinden, devletlere, İslami hukuk nizamını zaman ve mekan şartlarında yürütmekte hareket serbestliği tanınması sebebiyle, Türk siyasi oluşumlarınca resmi mezhep durumuna gelmiştir.⁹⁵⁸Bu sayede İslamiyet’le tam bir bütünleşme sağlayan Türk kültürü, bin yıl sürececek bir birlikteliğin işaretini vermiş, İslamiyet Türklerle yükselirken, Türkler de İslamiyet’le yükselmiştir.

Kafesoğlu’na göre Türkler’de öne çıkan diğer bir husus ‘Tarikat’lerdir. Gazali’den mülhem, Türk-İslam inancında ve özellikle buhranlı dönemlerde sosyal ve manevi birliği tehlikelerden korumak için gelişen tarikat hareketleri, mensuplarına çözülme ve yıkılmaya göğüs gerebilecek bir ruh iklimi sağlayarak toplumsal bir ihtiyacı karşılamaktadır. Rıfailik, Kadirilik, Kübrevilik, Ekberilik, Yesevilik, Mevlevilik, Nakşibendilik, Bektaşilik gibi birçok tarikat kurulmuş ve bu tarikatlar Anadolu’da Türklerin kök salmalarına zemin hazırlamıştır. Özellikle de Türk şeyh ve dervişlerinin Türk’e has vatan ve ülkü fikirleri ile kaynaştıklarından, yurt savunmasında ve fetih hareketlerinde orduya büyük destek çıktıklarını ifade etmektedir.⁹⁵⁹

Özetle Kafesoğlu, Türklerin İslamiyetle bin yıllık bir bütünleşme yaşayarak etle tırnak misali ayrılmaz bir bütün haline geldiklerini savunur. Türk milliyetçiliğini kültür milliyetçiliği olarak tanımlayan Kafesoğlu’nun millet, milliyetçilik gibi kavramlara bakışını açıklamak, Türk-İslam Sentezi’nin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kafesoğlu öncelikle milleti ve milletin tarihini açıklayarak işe başlamıştır. Millet öncesi dönemde insanların kavimler halinde yaşadığını ve bu döneme kavim çağı dendiğini belirtir ve o dönemde kurulan devletleri de “kavmi devlet” olarak adlandırmıştır. Basit içtimai yapılar olan bu devletlerde homojen gruplar, aynı dil ve inanç etrafında birleşmiştir.⁹⁶⁰ Zamanla bu kavimlerden dini ve kültürel özellikleri benzerlik gösterenler birleşerek “millet”i meydana getirmiştir. Millet “belirli bir dilin, belirli bir dinin, bir hayat görüşünün mihrakı etrafında toplanmış olan sosyal birliği ifade eder.”⁹⁶¹ Bugünkü Avrupa milletleri de eski çağlarda yaşayan kavimlerin zamanla bir araya gelerek oluşturdukları

Ankara: Anadolu Ay Yayınları. Karataş, A. (2014). *İmam Matürüdi: Ku’an’ı Kur’an’la Te’vil*. İstanbul: Yesevi Yayınları. Ebu Hanife için bkz: Bedir, M. (2018). *Ebu Hanife: Entelektüel Biyografi*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları. Öztürk, Y. N. (2010). *İmamı Azam Savunması: Şehit Bir Önder İçin Apolocya*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

⁹⁵⁸ Kafesoğlu, *a.g.e.* 174.

⁹⁵⁹ Kafesoğlu, *a.g.e.* 184-186.

⁹⁶⁰ Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 233.

⁹⁶¹ Kafesoğlu, *a.g.e.* 233.

milletlerdir ve milletin en önemli yapı taşı ise kültürdür.⁹⁶² Türkler de benzer şekilde ilk olarak Asya’da yaklaşık iki bin yıl önce milletleşme aşamasına başlamış bir topluluktur. Bunun en güzel kanıtı ise 8. yüzyılın başlarında Göktürkler zamanında dikilen Göktürk Abideleri’dir. Bu abidelerde, Türklerin kendilerine ait bir alfabelerinin olduğu, muntazam bir Türk dili konuşulduğu, yine muntazam bir dini inanç olduğu (Gök Tanrı), hukuk sistemi (töre), sanat (hayvan üslubu), Türk idare teşkilatı (İl-devlet), muntazam bir ordu ve savaş tekniği (Turan taktiği) olduğu görülmektedir.⁹⁶³

Kafesoğlu’na göre, Göktürk Devleti’nin yıkılması sonrasında Türkistan’da Türk birliği dağılmış ve Türk boylarının bir kısmı Batı’ya göç etmişlerdir. 11. yüzyılda Maverâünnehir üzerinden Horasan’a gelen ve büyük çoğunluğunu Oğuzların teşkil ettiği Türkler, bir yandan İranlılarla, bir yandan İslamiyet ile bir yandan da eski Sasani-İslam kültürü ile karşılaşmışlar ve Müslüman olmaya başlamışlardır. Büyük kitleler halinde İslamiyet’e geçen Türkler, bu coğrafyada Selçuklular gibi büyük bir imparatorluk kurmuşlar ve Anadolu’nun Türkleştirilerek Türk vatani haline getirilmesi sırasında “millet” olma yoluna girmişlerdir.⁹⁶⁴ Bu milletleşme aşamasında ise çeşitli yerel halklar Türkler arasında kaynaşmış, Müslüman olmuş ve Türkleşmişlerdir. Bu kaynaşma esnasında Türk gelenek ve göreneklerinde bazı değişiklikler olmuş, İslamiyet Türklerin en güçlü manevi kaynağı haline gelmiş, Türk dili Arapça ve Farsça’dan kelimeler almış ancak Türklük esas omurgayı oluşturmuş yani Türk kimliği kaybolmamıştır.⁹⁶⁵

⁹⁶² “Eski Roma İmparatorluğu zamanında bugünkü Fransız toprakları üzerinde çeşitli kavimler yaşıyordu. Gol’lüler, Keltler, Gotlar, Akitenler, Franklar, Brötonlar, Romalılar, hatta İran asıllı Alanlar ve daha sonraki asırlarda Normanlar... Birer kabile federasyonu durumunda olan bu kavimler ayrı geleneklere, inançlara sahip bulunuyor, ayrı diller konuşuyorlardı. Mesela Keltler kimlikleri hala iyi bilinmeyen bir etnik halite idi. Yine o tarihlerde bugünkü Almanya’da Cermen boyları bir yandan Keltlerle ve İskandinavlılarla bir yandan da Slavlarla karışma halinde idiler. İngiltere’de ise, Britler, Kymriler, İskoçlar; Keltlerle, Jutlarla, Angl ve Saksonlarla, nihayet Normanlarla iç-içe yaşamışlardır. Bütün bu münasebet ve kaynaşmalardan, tarih boyunca, ayrı dilleri ve karakterleri ile Fransız, Alman, İngiliz milletleri doğmuştur. Bu milletlerin başka başka dillere ve farklı seciyelere sahip olması, Fransa’da Latince, Almanya’da Cermence, İngiltere’de Anglo-Sakson dilinin ortak vasıf kazanması ve kavimlerden birine mahsus kültür ve karakter unsurunun üstün duruma gelmesi neticesidir. Bu gelişmede ihtilatın değil imtızacın şart olduğunu belirtmeliyiz. Umumiyetle imparatorluklarda çeşitli kavim ve milletler ihtilat(karışma) halindedir. Aralarında siyaset ve iktisat yönlerinden iştirak mevcut ise de, etnik manada birleşme yoktur; her topluluk kendi irki ve kültürel hususiyetini muhafaza eder. Halbuki “millet” de doğrudan doğruya imtızac (kaynaşma, birbiri içinde erime) bahis mevzuudur. Bu esnada kavimlerden birinin dili, karakteri, inancı hakim mevkie yükselerek ortak vasıf kazanır ve “millet” o kavmi temsil eder. Bu tarihi oluş da gösterir ki, milletlerin gelişmesinde ilk planda kültür unsurları rol oynamaktadır.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 233-234.

⁹⁶³ Kafesoğlu, *a.g.e.* 235.

⁹⁶⁴ Kafesoğlu, *a.g.e.* 235.

⁹⁶⁵ “Fakat tıpkı Fransız, Alman, İngiliz misalinde görüldüğü gibi, bu gelişmede Türklük hakim kalmış, Türk seciyesi, hayat görüşü ve siyasette, idari, askeri teşkilatta Türk tarzı, dilde Türkçe daima üstünlüğünü muhafaza ederek, Türk kültürü bütün köklülüğü ve sağlamlığı ile yaşamaya devam etmiştir. Bu tarihi oluş,

Kafesoğlu'na göre, millet oluşumundaki süreçte kavimden millete geçiş her toplum için farklı zamanlarda olmuştur. Bazıları soy birliğini, bazıları dil birliğin, bazıları din birliğini, bazıları coğrafyayı ve bazıları da menfaat birliğini esas aldıkları için ve milletlerin devamlılığını sağlayan unsurlar değişiklik gösterdiğinden, her millet kendi gerçeklerine uyan, sıralanan ilkelerden birini veya ikisini muteber saymaktadır.⁹⁶⁶ Türkler içinse millet oluşumun en baskın ögesi Türk milli kültürüdür. Özellikle coğrafi olarak Türklere bir sınır çizilememektedir, çünkü Türkler çok geniş bir coğrafyaya dağılmış yüz milyonlarla ifade edilebilecek bir sayıdadır. Kafesoğlu'na göre coğrafyaya göre bir millet tanımlamak sorunludur;

Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan kalabalık Türk kütlelerini yabancı saymak gibi bir garabet ortaya çıkar ki, bunun dünya Türklüğü gerçeği ile uzlaştırılması mümkün değildir... Türk milletinin tarihi gelişmesinde, “menfaat ortaklığı” ile “coğrafi birlik” dışında kalan amiller az-çok rol oynamıştır: Türk dili, Türk’ün kavmi meziyetleri ve ırki seciyesi, İslamiyet, tarih şuuru, Türk düşünce tarzı ve Dünya görüşü. Böylece ortaya çıkan şey de Türk milli kültüründen başka bir şey değildir. Bu itibarla çağdaş Türk milliyetçilik telakkisi “Kültür milliyetçiliği” tabiri ile ifade olunur. E. Renan’ın bahsettiği “milli ruh, milli şuur” faktörü de esasen ancak böyle bir milli kültür içinde canlanmak ve gelişmek şansına sahiptir.⁹⁶⁷

Kafesoğlu'na göre millet, kültür esasına göre oluşur ve Türk kültürünün önemli bir unsuru da İslamiyet’tir.⁹⁶⁸ Son bin yıllık Türk tarihinde, Türk kültürünün sağlamlık kazanmasında adeta harç vazifesini görmüş olan İslamiyet, Türk’ün vicdanına hükmeden en büyük manevi değer olmuştur. Bugün Türk milli ahlakı, Türk düşüncesi, hatta Türk sanatının İslamiyet’le alakası herkesçe malumdur. Bu sebeple; Türk dili, Türklük şuuru, Türk seciyesi ile birlikte İslam dini, milli kültürümüzün başlıca unsuru halindedir.⁹⁶⁹ Tüm bu açıklamalardan sonra Kafesoğlu, milleti şu şekilde tarif etmenin isabetli olacağı kanaatindedir:

Millet, his ve kültür birliğinin kaynağı olan milli kültür unsurları, fertleri arasında müşterek değerler halinde yaşayan bir içtimai bütündür. Buradaki en mühim

karakteri ve duygusu Türk, dili Türkçe ve dini İslam olan Türk milletini meydana getirmiştir. Aynı vakıa o zamanlardan itibaren Asya Türklüğünde de gelişerek Türk dünyasında millet birliği şuurunu tamamlamıştır.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 236.

⁹⁶⁶ Kafesoğlu, *a.g.e.* 237-238.

⁹⁶⁷ Kafesoğlu, *a.g.e.* 239-240.

⁹⁶⁸ Kafesoğlu Ziya Gökalp gibi kültür medeniyet ayrımına gider: “Maddi olsun, manevi olsun, kültür belirtilerinden, çeşitli milletlerce ortaklaşa benimsenen özellikler, topluca *medeniyeti* meydana getirir. Anlaşılacağı üzere kültür, topluluklara mahsus değerler birliği olduğu halde, medeniyet, milletler-arası kabul gören unsurların yekunudur (dinler, bazı felsefi düşünceler, teknik alet ve vasıtalar gibi).” Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*. 240.

⁹⁶⁹ Kafesoğlu, *a.g.e.* 240.

hususiyet, dilde, fikirde, inançta, ahlakta ve tarihte, kısaca milli şuurda iştiraktır. Aynı dili konuşan, aynı kültüre mensup, düşünce ve duyguda bir olan insanların aynı milletin fertleri sayıldığı bu tarife göre, “millet” in siyasi hudutlar gibi sun’i engellerle sınırlanması mümkün değildir. Bizim millet telakkimizin veciz bir ifadesinden ibaret olan bu ilmi tarif bilhassa, çeşitli coğrafyalarda ve çeşitli idare ve ideolojilerin baskısı altında bulunmakla beraber, Türkçe işbirliği ve kültür ortaklığı itibarıyla bir bütün teşkil eden milyonlarca Türk’ün büyük milletimizin mensupları olduğunu belirtmesi bakımından pek büyük bir mana taşır.⁹⁷⁰

Kafesoğlu’na göre Türkiye’de milliyetçilik gerçek anlamda bilimsel araştırmalara konu olmamış ve sadece gündelik yazı yazarlar tarafından bilimsel temelden mahrum ve tarihi gerçeklere aykırı olarak yanlış bir şekilde yorumlanmıştır.⁹⁷¹ Özellikle dönemin solcu aydınları tarafından milliyetçilik bilinçli bir şekilde halkın nazarında itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu tespitten hareketle bilimsel bir yaklaşımla milliyetçiliği ele alan Kafesoğlu’na göre Türk milliyetçiliği; “Türk dilinden, Türk karakteri ve ahlakından, İslam dininden, tarih birliği şuurundan ve bütün bunların fiili hayattaki bilumum belirtilerinden kurulu olan Türk milli kültürünün yaşattığı Türk milletini sevmek ve saymaktır.”⁹⁷² İdeolojik milliyetçilikten ziyade psikolojik bir milliyetçilik tanımı yapan Kafesoğlu, Türk milliyetçiliğe dair negatif ve pozitif olmak üzere iki cepheli ilkelerden bahseder.⁹⁷³ Negatif prensiplere göre Türk milliyetçiliği; ırkçı, dinci ve sosyalist değildir. Irkçı değildir çünkü ırkçılık zaten Batı’da ortaya atılan ve Batılıların üstün insan olduklarını ispat etmeye yönelik saçma bir teoridir. Türk milleti yüzyıllar süren egemenlik döneminde farklı coğrafyalarda Türk-İslam kültür dairesinde birçok kavmi Türkleştirmiştir.⁹⁷⁴ Türk milliyetçiliği dinci değildir, çünkü Türk milleti dindar olmakla birlikte toplumsal hayatı yalnız din açısından değerlendirecek ve dine göre ayarlayacak

⁹⁷⁰ Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 241.

⁹⁷¹ Kafesoğlu, *a.g.e.* 26.

⁹⁷² “Türk milliyetçisi de, Türk düşüncesinin ilmi, fikri, edebi, felsefi ve teknik sahalarda imkanlarını zenginleştiren, İslamiyeti muhterem tutan, Dünya Türklüğünün istiklal, hürriyet, refah ve saadeti için çalışan insandır.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 242.

⁹⁷³ Bir başka yerde Kafesoğlu milliyetçiliği şöyle tanımlar: “Milliyetçilik, en kısa ve umumi tarifi ile, insanın sevgi ve saygı hisleri ile milletine bağlanmasıdır. Bu bağlılık, milletin diline, dinine, ahlakına, maddi-manevi bütün kültür değerlerine karşı derin alaka beslemek; milletin varlığını geliştirme, kudretini arttırma, ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakarlığa katlanmak suretinde belirir. Milliyetçi, hiçbir karşılık beklemez, hayatını bu istikamete yöneltir, günlük yaşayışını bu esaslar içinde düzenler ve devam ettirir. Fakat milliyetçiliğin gerektirdiği bu manevi üstünlüğe ulaşmak pek kolay değildir. Çünkü milliyetçilik, kaderde ortak olanlar, aynı kültürden feyz alanlar, sevinçte ve kederde iştirak halinde bulunanlar için bazen hayat pahasına fedakarlığı icap ettirir. Kısaca, milliyetçilik insana milli ve beşeri üstünlük sağlayan yüksek ahlakın ta zirvesinde yer alan bir ruh halidir.” Kafesoğlu, *Türk-İslam Sentezi*. 232.

⁹⁷⁴ “İrkçilik mevzuunda, burada kaydettiğimiz “Türkiye’nin içtimai gerçekleri” ibaresi Türk milliyetçisine bir ihtar teşkil etmelidir. Çünkü bir bakıma kavmiyetçilik yapmak manasına gelen ırkçılığın memlekette bölgeciliği teşvik yolu ile milli bütünlüğü parçalayıcı durumunu hatırdan çıkarmamak lazımdır. Makul ve ciddi bir kültür siyaseti ile Türk milletini vatan ölçüsünde bütünlendirmeyi başlıca gayelerinden sayan Türk milliyetçisi yine aynı sebepten Türkiye’de azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 242-243.

derecede bir gayretin temsilcisi olmamıştır. “Türkler en geniş dini toleransa sahip milletlerin başında gelir. Laiklik, hiç olmazsa tatbikat şeklinde, Türk devletlerinde daima mevcut olmuştur. İslami Türk devletlerinde bile din, aynı zamanda Dünya işlerine hükmeden bir unsur olarak görünmemiş ve Türk hükümdarları, şeriat yanında, dünyevi kanunlar tedvin etmişlerdir.” Türk milliyetçiliğinin bir din davası olmayacağını ortaya koyan bu durum Türk milliyetçisini şeraitçilikten uzak tutan toplumsal gerekçelerden biridir.⁹⁷⁵ Ayrıca milli-devlet çağında ümmetçilerin savunduğu üzere, bütün İslam toplumlarını tek bir çatı altında toplamak kadar gerçeklerden uzak bir yaklaşım da Türk milliyetçiliği için kabul edilemez.⁹⁷⁶

Son olarak ise Türk milliyetçiliği sosyalist de değildir. Çünkü sosyalizm mutlak eşitlik adı altında insan hak ve hürriyetlerini sınırlandırmakta, özel mülkiyeti ortadan kaldırmakta ve toplumu bir diktatörlükle yönetmeyi hedeflemektedir. İnsan doğasına aykırı bir düşünce sistemi olan sosyalizmin, Türk-İslam kültüründe yeri olamayacağı için Türk milliyetçiliği de sosyalizmi reddeder. Ancak sosyal adalet Türk milliyetçiliği için önemlidir. Kafesoğlu’na göre “sosyalizm, doğrudan doğruya insanın emeği mahsulü olan mülkiyete kast ettiği halde, sosyal adalet, devlet, kanunlar ve teşkilatlar yolu ile iktisadi potansiyeli daima hak ve adalet çerçevesinde değerlendirerek her vatandaşı kendi emeği mahsulü mülkiyete sahip kılma gayesini güder.”⁹⁷⁷ Bu sebeple toplumdaki dezavantajlı grupların devlet eliyle güçlendirilmesi, belirli bir hayat seviyesine yükseltilmesi ve insani yaşam koşullarına kavuşturulması insani bir tutumdur. Hatta Türk toplumsal hayat kurallarına da uygun olan sosyal adaletin sağlanması Türk milliyetçiliğinin gereklerindendir. Eski devirlerdeki vakıf müesseselerimiz bunu gösterdiği gibi, tarihi Türk vesikalarından (Göktürk Abideleri, Kutadgu Bilig) siyasi ve idari teşkilattan maksadın halk arasında “aç” ve “fakir” kimse bırakmamak; devlet başkanının vazifesinin de milleti “doyurmak ve giydirmek” olduğu belirtilmiştir. Böylece Türk sosyal adalet anlayışını, dar ve kısır manası ile yalnız işçilere mahsus olmayıp, bütün millet fertlerini kanadı altına

⁹⁷⁵ Kafesoğlu, *a.g.e.* 244.

⁹⁷⁶ “Belirtmek yerinde olur ki, bütün medeni Dünyanın idari rejimleri, müesseseleri ve kültür faaliyetleri ile milli topluluklar, milli devletler halinde bulunduğu ve milliyetçilik duygularının cihanın her tarafına yayıldığı çağımızda, bütün Müslüman milletleri din bayrağı altında birleştirmek gibi bir tasavvur Türk milliyetçisini cezp edecek bir düşünce olamaz. Milliyetçilikte milli hakimiyet ve milli irade bir zaruret iken, ümmetçiliğin bunları red ederek bir hanedanı ilahi iradenin temsilcisi göstermek fikrini taşıması arada bir uzlaşma imkanı bırakmamaktadır. Hem milliyetçi hem de beynelmilelci olmak her halde kabil değildir.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 245.

⁹⁷⁷ Kafesoğlu, *a.g.e.* 246.

aldığı görülmektedir. “Türk milleti için milletdaşlar arasında fark gözetmeksizin sosyal adaletçi olmak Türk içtimai telakkilerinden doğan bir neticedir.”⁹⁷⁸

Negatif prensiplerden sonra pozitif prensiplere değinen Kafesoğlu, bunları; Türkçe, din, tarih şuuru, seciye ve ahlak, ferdi hukuk, şahsiyet, iktisat ve demokrasi olarak sıralar. Türk milliyetçiliği için dilin korunması ve geliştirilmesi ana gayelerdendir. “Türk milliyetçisi binlerce yıllık kültürümüzün maddi-manevi değerlerini sinesinde saklayan millet dilini muhafaza ve müdafaada ilmin gösterdiği yoldan ayrılmayacak ve tabiatıyla, Türkçe, soysuzlaştırılarak milli kültürü tahribe yönelen her teşebbüse karşı duracaktır.”⁹⁷⁹ Diğer önemli prensip dindir. Türkler için İslamiyet vazgeçilmez bir unsur olmuştur ve Türkler İslamiyet’i yüceltmek için yüzlerce yıl çaba sarf etmiştir. Ancak Kafesoğlu laikliğe karşı değildir. Kafesoğlu’na göre; “Değişmez laiklik prensibi ışığında dinin tamamen bir vicdan meselesi bulunduğu şuurunda olarak Türk milliyetçisi, memleketimizdeki din aleyhtarlığı ile mücadeleyi büyük vazife sayar.”⁹⁸⁰

Devamında Kafesoğlu, tarih şuurunun millet birliğini sağlamlaştıran ve milleti uyumlu bir şekilde geleceğe yöneltten bir teminat olarak görür. Seciye ve ahlak da aynı şekilde Türk milletini başka topluluklardan ayıran bir karakter çizgisi olmuştur.⁹⁸¹ “Küçüğü sevmek, büyüğü saymak” diye formüle edilebilecek olan Türk seciye ve ahlakı eski devirlerde Türk alp’leri, İslami çağda Türk gazileri tarafından temsil edilmiştir. Yine yiğitlik, hakseverlik, özgürlüğe düşkünlük, kahramanlık, aileye bağlılık, aile namusu üzerinde hassasiyet, kadına hürmet, vakar ve çalışkanlık gibi vasıflar Türklerin ana karakteridir. Bu ahlakın sağlamlaştırılması Türk milliyetçiliğinin görevidir.⁹⁸² Ferdi hukukta ise Kafesoğlu, Türk töresi gereği, insana saygı hisleriyle dolu olan Türk milletin özgürlük başta olmak üzere kişi hak ve hürriyetlerine saygılı olduğunu belirterek bu sebeple sosyalizm gibi bu özgürlükleri ortadan kaldıran yapıların Türklere uygun olmadığını belirtir.⁹⁸³ Şahsiyet mevzusunda da “Türk insanını diğer milletlerin mensuplarından ayıran, seçkin ve üstün duruma yükselten milli şahsiyet anlayışıdır. Türk milliyetçisi, mesleki ve ailevi faaliyetleri Türklük mihrakında toplanan milli şahsiyetin

⁹⁷⁸ Kafesoğlu, *a.g.e.* 247.

⁹⁷⁹ Kafesoğlu, *a.g.e.* 248.

⁹⁸⁰ Kafesoğlu, *a.g.e.* 248.

⁹⁸¹ Kafesoğlu, *a.g.e.* 248.

⁹⁸² Kafesoğlu, *a.g.e.* 249.

⁹⁸³ Kafesoğlu, *a.g.e.* 249.

kaynağını teşkil eden Türk kültürünün unsurlarını millet fertlerinin hepsini ihata edecek şekilde geliştirip yaymağa çalışacak ve bunu titizlikle takip edecektir.”⁹⁸⁴

Kafesoğlu’na göre Türk milliyetçiliği için önemli son iki prensip iktisat ve demokrasidir. Türk milletinin kalkınması milli bir davadır ve bu kalkınma yolunda sosyalizm ve liberalizm birer yöntem değildir. “Çünkü bazı yabancı ülkelerin milli iktisatlarından başka bir şey olmayan sosyalist veya liberalist “sistem”ler Türkiye gerçekleri ile uzlaşacak bir durum arz etmemektedir.” Türkiye için milli bir iktisat yöntemi öneren Kafesoğlu, karma bir model önererek ayrıca işçi ve işveren münasebetlerinin de daha adil bir şekilde düzenlenmesini savunur. Son olarak demokrasiye değinen yazar, Türkler için demokrasinin en uygun yönetim şekli olduğunu belirtir. Zaten Türklerin toplumsal yapısında boy beylerinin seçimle belirlenmesinden, ülkenin kurultaylarla yönetilmesine kadar birçok özellik demokrasi için altyapı oluşturmuştur.⁹⁸⁵

Milliyetçiliğin çağın gerisinde kaldığını ve bilimsel gelişmeye engel olduğunu iddia edenlere ise Kafesoğlu şiddetle karşı çıkar ve “insan için, kendi milletini sevmekten ibaret tabii psikolojik bir temayül plan ve millet realitesi mevcut oldukça yaşayacağı muhakkak bulunan milliyetçiliğin, milletin ıstıraplarını dindirmeğe muktedir şartlara sahip bulunduğu, ilimde ve teknikte hamleler yapabilmenin dahi milliyetçilikle mümkün olduğu, zira bütün medeni ve teknikçe üstün milletlerin aslında milliyetçi topluluklar teşkil ettiği kanaatindeyiz.”⁹⁸⁶ diye ifade eder. Bu cevap aynı zamanda küreselleşmeci tezlere karşı hala ileri sürülebilir. Son olarak Kafesoğlu Türk milliyetçiliğinin önemini şu şekilde özetler:

Görülüyor ki, milliyetçilik, basit bir duygu ve yalnız geleneklere bağlılık meselesi değil, doğrudan doğruya içtimai gereçlerden kaynak alan ve sosyal hayatın bütün cephelerindeki belirtileri kesin çizgilerle tesbit edilmiş bir fikir sistemidir. Buna göre hem ilmidir hem de insan topluluklarının mütemadi gelişme hassasına uygun olarak, dinamik bir karaktere sahiptir. Türk milliyetçilik prensipleri de Türk milli gerçeklerinin ortaya koyduğu içtimai dinamizmin ilmi neticelerinden başka bir şey

⁹⁸⁴ Kafesoğlu, *a.g.e.* 250.

⁹⁸⁵ “Türk milliyetçisinin siyasi sahada bağlı bulunduğu rejim demokrasidir. Türk milliyetçiliğinde demokrasi o kadar tabii bir neticedir ki, dile, dine, ahlak, hak ve hürriyete, şahsiyete en üstün içtimai değerler gözü ile bakan bir fikir manzumesinde siyasi görüş başka türlü tecelli edemezdi. Çünkü demokrasi, saydığımız tarihi ve sosyal imkanların en iyi şekilde muhafaza ve temsil edildiği yegane idare tarzıdır. Bu itibarla Türk milliyetçisi anayasası, kanunları, parlamentosu, seçim sistemi ve diğer müesseseleri ile daima demokrasinin müdafii olacaktır.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 251.

⁹⁸⁶ Kafesoğlu, *a.g.e.* 32-33.

değildir. Bundan dolayı Türk milliyetçiliği Türk milleti var oldukça yaşayacak ve büyük milletimizin medeni hamlelerinde biricik itici kuvvet olacaktır.⁹⁸⁷

Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında başka idarelerin ve rejimlerin altında yaşamak zorunda kalan Türk soydaşlara değinen Kafesoğlu, bu kişilerle de ilgilenmenin medeniliğin bir gereği olduğunu belirtir. Ancak Turancılığa karşı olduğunu da belirterek, Turancılığın Türk milliyetçiliğini savunan büyük fikir adamları tarafından da bir siyasi birliktelik olarak görülmediğini belirtir. “Türk kültür milliyetçiliği Türk tarihinde tükenmez hazinelere sahiptir ve bu hazineler, tabiatıyla, üç büyük kıtaya yayılmış olarak yaşayan bütün Türklerin müşterek malıdır. Bundan dolayı kültür araştırmalarında Türkiye dışındaki soydaşlarımızın tarihleri ve halihazırda durumlarının dikkatle incelenmesi, ilmi çalışmanın zaruretiinden bulunmaktadır.”⁹⁸⁸

Kafesoğlu’na göre Türkiye’de çağdaşlaşmanın aslında ne manaya geldiğini Atatürk ve Ziya Gökalp’ten başka anlayan çok fazla kimse çıkmamıştır. Türklerin aslında millet olarak geçmişinde, kültüründe ve hukukunda bugün ki manada çağdaşlığın izleri vardır. Yapılan araştırmalar neticesinde eskiden beri Türklerin medeni bir toplum olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak son zamanlarda yaşanan toplumsal bozulmalar nedeniyle bu izlerin üzeri örtülmüş ve Türk toplumunda bir durgunluk meydana gelmiştir. Türk aydınının, birkaç asırlık bu durgunluğu gidermek için, milletin zihniyetindeki eski sosyal ve kültürel değerler şuuru canlandırması gerekirken, onlar Tanzimat’tan beri bu değerleri Avrupa’da aramaktadırlar. Özellikle Cumhuriyet dönemi aydınları Gökalp ve Atatürk’ü yeteri kadar anlamayarak çağdaşlaşmayı Avrupalılaşmak olarak anlamışlar ve memleket yararına olmayan yabancı akımlara kapılmışlardır. Tanzimat’tan beri Türk aydınında yaşanan bu bocalama, toplumu ikiye bölmüş ve aydınlar millettten giderek uzaklaşmıştır. Halkın ancak kendi temayüllerine ve duygularına tercüman olabilen aydınlara güveneceğini ve onlar etrafında toplanacağını belirten Kafesoğlu, Avrupa hayranı aydınların toplumda da bir karşılık bulamadığını iddia eder. Atatürk ve Gökalp’in “muasırlaşmak” ve “muasır medeniyetler seviyesine yükselmek” şeklinde Türk milletinin

⁹⁸⁷ Kafesoğlu, *a.g.e.* 252.

⁹⁸⁸ “Türk milliyetçisinin ırkçı bir düşünce taşıması, onun, yine çağdaş millet anlayışı icaplarından olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi sınırları dışında kalmış 65 milyona yakın soydaş toplulukları düşünmesine mani değildir. ‘Türküm’ diyeni bağrına basmaya hazır Türk milliyetçilerinin, diliyle, geleneğiyle, bütün varlığıyla Türk olan küteleri ilgisi haricinde bırakması beklenemez. Çünkü, böyle bir tutum izahı güç bir samimiyetsizlik teşkil eder. Ayrıca, yabancı bir hükümetin, bir ideolojinin iradesi altında yaşayabilmek için türlü güçlüklerle göğüs girmek zorunda kalan Türk kütelerini manen desteklemek, insani bakımdan, medeniliğin gerektirdiği bir vazifedir de.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 69-70.

çağdaşlaşma hedefini doğru bir şekilde ortaya koymalarına rağmen ardılları Avrupalılaşmak'ta ısrarcı olmuşlardır.⁹⁸⁹ Avrupalılaşma, Avrupalı gibi yaşamak, Avrupalının inanç ve örflerine intibak etmek, adetlerine uymak, hayat görüşlerinde onları takip etmek anlamına gelir ki, bu da zararlı bir taklitten öteye gidemez. Batı medeniyetinin görünürdeki adetlerini, geleneklerini taklit etmekten ziyade, özünü anlamak, manasına bakmak ve ruhunu çözümlemek gerekmektedir. Avrupa'yı taklitten kaçınarak milletin de istekleri doğrultusunda milli-manevi istiklal içinde çağdaşlaşmak hedef olmalıdır.⁹⁹⁰

Yazılarında Atatürk'e özel bir önem veren Kafesoğlu, kendisini Türk milliyetçiliği için önemli bir şahsiyet olarak görür. Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu inkılapların birer devrim olmadığını, tedrici bir şekilde toplumu modernleşmeye götüren bir yol seçildiğini belirten Kafesoğlu, yapılan tüm inkılaplarda Türk milletinin hakiki ihtiyaç ve teamüllerine göre hareket edildiğini belirtir. Kafesoğlu, Atatürk'ün laiklik anlayışının dinsizlik olmadığını belirtmiş, aslında eski Türk devletlerinde ve Selçuklu Devleti zamanında görülen din-devlet ayrımının Atatürk tarafından yasal bir zemine oturtulmak istendiğini belirtmiştir. Atatürk'ün milliyetçi, cumhuriyetçi, laik, halkçı ve devletçi sisteminin, "Türk milletini milliyetçilik esasında modernleştirmek" gayesinde olduğunu belirten Kafesoğlu, bu sayede Türk milletinin hızlı bir şekilde muasır medeniyetler seviyesine çıkartılmak istendiğini iddia etmiştir. Yapılan inkılapların tamamı, Türk toplumsal hayatındaki geliştirilmesi mecburi olan alanlara dönüktür ve Atatürkçülük, siyasi, içtimai, kültürel yönleriyle bir bütün olarak milliyetçidir.⁹⁹¹

Kafesoğlu'na göre 16. yüzyıldan beri şekillenen Batı medeniyetinin temellinde din (Hristiyanlık), hukuki nizam (Roma hukuku) ve müspet düşünce (ilim) yer almaktadır. Batı'ya bakışını ise şöyle özetlemektedir:

Ortaçağ'ın kaderciliği yerine determinizmi, muhakemesiz kabul iradesizliği yerine tenkit melekesini getiren, bilgiyi müşahade ve akıl kadrosuna alarak müsbet ilme yeni gelişme ufukları açan Rönesans hareketi, din mevzuunda toleransı, siyaset

⁹⁸⁹ "Atatürk, milleti 'muasır medeniyet seviyesine' yükseltecek ve taklidin, kopyacılığın saçtığı aşağılık duygusunun irade yıkıcılığı altında zebun zavallı bir cemiyet yerine, kendi gücü ile medeni hamleler yapmağa muktedir zinde bir topluluk haline getirecek tek kaynağın Türk milli kültürü olduğuna inanıyordu. O'nun için inkılaplar milleti bu hedefe sevk eden vasıtalarından başka bir şey değildi. O, elbette serpuşun değişmesi veya Latin alfabesinin alınmasıyla medenileşmenin tamamlanamayacağını, fakat inkılaplar yoluyla Batı medeniyetinin ana prensiplerine daha kolay ve daha süratle ulaşılabilceğini biliyordu." Kafesoğlu, *a.g.e.* 52.

⁹⁹⁰ Kafesoğlu, *a.g.e.* 44-45.

⁹⁹¹ Kafesoğlu, *a.g.e.* 149-160.

alanında demokrasiyi, sosyal müesseseler sahasında da insan haklarını insanlığın değişmez, vazgeçilmez prensipleri olarak Dünyaya hediye etmiştir. Avrupa'yı maddeten ve manen kudret kaynağı yapan bu değerler aynı zamanda ünerseldir. Yani zaman, coğrafya, kültür farkı tanımaksızın bütün beşeriyeti kucaklar... Avrupa medeniyetinin özündeki bu beşeriliktir ki, onun cihanşümul bir mahiyet kazanmasını sağlamıştır. O hale hangi din veya mezhebe mensup bulunursa bulunsun, örf ve gelenekleri ne olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun, müsbet ilime değer veren, tolerans ile mücehhez olan, insan haklarına saygı gösteren, demokrasi dediğimiz halkın kendi kendini idare etmesi yetkisine inanan, hakka hürmet duygusu ile devlet nizamını aksaksız, kanunları eksiksiz tatbik eden topluluk Avrupa medeniyetine girmiş, çağdaşlaşmış, yani Batılı cemiyet payesine ulaşmıştır.⁹⁹²

Kafesoğlu'nun milliyetçiliğe yaklaşımı ilkçi yaklaşıma yakın olmakla birlikte, düşünür, tezde psikolojik milliyetçilik olarak tabir ettiğimiz milliyetçiliği daha çok ortaya koymuştur.⁹⁹³ Zaten Kafesoğlu'na göre milliyetçilik bir ideoloji değil, idealdir.⁹⁹⁴ İdeolojiyi "felsefi hayal" olarak tanımlayan yazara göre ideolog da felsefi hayallerle uğraşan kimsedir. Kafesoğlu'na göre milliyetçilik bir ideal ve milliyetçi ise bir idealisttir. Milliyetçilik ideoloji olmadığı için, milliyetçi de ideolog değildir.⁹⁹⁵ Bu sebeple bizim ideolojik milliyetçilik diye tabir ettiğimiz hususlar Kafesoğlu'nda satır aralarına serpiştirilmiştir.

Türk-İslam Sentezini savunan önemli bir diğer isim Erol Güngör'dür (1938-1983).⁹⁹⁶ Genç yaşta hayata veda etmesine rağmen Türklüğe dair birçok eseri kaleme alan Güngör,

⁹⁹² Kafesoğlu, *a.g.e.* 45-46.

⁹⁹³ O dönemin bilim adamlarından Aydınlar Ocağı üyelerinden ve Erol Güngör'ün hocası Mümtaz Turhan ise daha çok modernist yaklaşıma yakın tespitler yapmıştır. "Yirmi iki yıl sonra, 1965'te yayınlanan Atatürk İlkeleri ve Kalkınma adlı kitabında Mümtaz Turhan, Türkiye'nin ana davasının, bir an önce millet olma ve milli bir kültüre kavuşma davası olduğunu söyleyecek, milliyetçiliği de bu hayati dava başarılı olmanın bir vasıtası olarak görecektir. Öyle anlaşıyor ki milliyetçilik, Turhan'ın gözünde, millet olma ve milli kültüre kavuşma davasının bilincidir. Bu bilinç olmazsa, toplum ne dağınıklıktan ve gevşeklikten kurtulabilir ne de kurumların kuvvetlenmesini engelleyen şahsi menfaat endişelerini aşabilir." Özakpınar, Y. (1999). *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 32.

⁹⁹⁴ Kafesoğlu, *a.g.e.* 115. Arvasi ise aksini düşünmektedir. Milletleri yücelten şey ideolojileridir. Milliyet duygusu ise ideolojiye dönüştüğü zaman milliyetçilik halini alır. Türk milliyetçiliğinin de etraflı bir şekilde unsuları bilimsel yöntemlerle ortaya konularak bir ideoloji olması şarttır. Arvasi, S. A. (2018). *Türk-İslam Ülküsü II*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları. 241-242.

⁹⁹⁵ Bu noktada dönemin koşulları gereği ideolojiye yüklenen olumsuz anlamlandırma Kafesoğlu'nda da görülmektedir. Tezin ilk bölümünde de belirtildiği üzere ideoloji kısaca tutarlı fikir kümeleridir. Kapitalizm, Marksizm gibi milliyetçilik de bir ideolojidir. Marksizm'i savunanlara ideolog denmez Marksist denir. Bu sebeple ideolojik milliyetçiliği savunanlara da ideolog değil milliyetçi denmelidir. Psikolojik olarak zaten milletin bütün ferlerinin milleti sevmesi ve milletin menfaatlerine çalışması beklenir. Aksini düşünmek insan doğasına aykırıdır.

⁹⁹⁶ Güngör'ün konuya dair eserleri; Güngör, E. (2007). *Tarihte Türkler* (On dördüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat., Güngör, E. (2005). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*. (Onuncu baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat., Güngör, E. (1994). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. (Sekizinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat., Güngör, E. (2009). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. (On dokuzuncu baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

yazmış olduğu eserlerle Kafesoğlu'nun Türk milliyetçiliğine dair yapmış olduğu kültür temelli tezleri desteklemiştir.⁹⁹⁷ Güngör'ün Kafesoğlu gibi sistematik bir şekilde Türk milliyetçiliğini analiz ettiği bir eseri olmaması rağmen, neredeyse bütün eserlerinde Türk kültürüne ve Türk siyasal hayatına dair önemli tespitler yapmıştır. Özellikle de Cumhuriyet dönemi kültür politikalarını derinlemesine inceleyen Güngör'ün bu döneme dair tespitleri Türk milliyetçiliği ideolojisini anlamak açısından dikkate değerdir.⁹⁹⁸ Güngör ilk olarak Türk kavramını ele alarak işe başlar ve Türklerin kadim tarihine dair uzun bir giriş yaparak Türk dilini önemine değinir.⁹⁹⁹

Güngör için, “milliyetçilik esas itibarıyla tarih hakkında bir yorum ve bu yoruma bağlı olarak öngörülen pratiklerden ibarettir.” Milliyetçiler, milletlerin belli bir tarih süreci içerisinde oluştuğunu iddia ederler. Bu topluluğun sahip olduğu, onu başkalarından ayırt eden özellikler uzun bir tarih içinde gelişmiş ve yerleşmiştir. Başka milletlerin hayatı farklı olduğu için, onların hayat tecrübesi de farklı olacaktır. Böylece hayatı ve hayat tecrübesi birbirinden farklı fakat kendi içinde benzerlikler gösteren topluluklar birer millet teşkil ederler. “Millet için hayat denince tarihi, hayat tecrübesi denince de kültürü anlıyoruz. Dilimizin kaynağı eskilerdedir; dinimizin kaynağı eskilerdedir; soyumuzun kaynağı eskilerdedir.”¹⁰⁰⁰ Güngör'ün de milliyetçiliğe bakışı Kafesoğlu gibi kültür esasına dayanmaktadır.

Güngör, Türkiye’de modern anlamda millet olma yolunda bir fikir ve inanç sistemi olarak milliyetçiliğin ortaya çıkmasının Ziya Gökalp’le başladığını iddia eder. Evveliyatında yine milliyetçilik hareketleri vardır ancak Gökalp sistematik ve bilimsel bir yaklaşımla milliyetçiliği ele almıştır. Gökalp döneminde Türk milliyetçileri arasında birbirinden çok derin fikir ayrılıkları olmadığı için, onun etrafında bir toparlanma söz konusudur. Zaten Gökalp de meseleleri ana hatlarıyla ele almış ve çok geniş bir program çizerek tartışmalara mahal vermemiştir. Bu sebeple de *Türkçülüğün Esasları* adlı eseri Cumhuriyet inkılapçıları için temel bir eser niteliğindedir. Ancak, Gökalp sonrası dönemde Türk milliyetçileri arasında fikir ayrılıkları görülmeye başlanmıştır. Anadoluocular ve

⁹⁹⁷ Yalnız bu noktada Güngör'ün kültür-medeniyet ayrımı konusunda Gökalp ve Kafesoğlu'ndan farklı düşündüğünü belirtmekte yarar var.

⁹⁹⁸ Tevfik Erdem, Erol Güngör'ün milliyetçiliğe dair yapmış olduğu çalışmalardan hareketle, onun da etno-sembolcü kurama yakın olduğunu belirtmektedir. Erdem, T. (2017). “Erol Güngör’de Milliyetçilik ve Aydın”. *Türk Yurdu Dergisi*. 37 (362), 29.

⁹⁹⁹ Güngör, E. (2006). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 12.

¹⁰⁰⁰ Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. (On dördüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.78.

Türkçüler ilk etapta iki farklı grup şeklinde ortaya çıkmışlar, Türkçüler daha çok Dr. Rıza Nur'un fikirleri etrafında kümelenirken dönemin CHP'si tarafından da ırkçı-Turancı şeklinde tenkit edilerek büyük ıstıraplar çekmişlerdir. "Türkçüler aslında Gökalp'in çizgisi içinde bulunmakla beraber gerek şahsiyetlerindeki orijinallik ve gerekse siyasi iktidarın tutturduğu kozmopolit istikamet dolayısıyla Gökalp'tan daha radikal, daha sert bir tavır takınmışlardı. Hareketin başında görünen Dr. Rıza Nur'un Cumhuriyet inkılapçılarıyla olan siyasi geçimsizliği Türkçülerle inkılapçıları adeta düşman kamplara ayırdı; Gökalp'in hep iktidarlara işbirliği yaparak yürüttüğü milliyetçilik politikası, Türkçülerin elinde inkılapçı iktidara karşı bir mücadele vasıtası haline geldi. Bu mücadelenin sonu inkılapçıların devlet gücünü kullanarak Türkçüleri ezmesiyle bitti; fakat Türkçüler bütün kötü şartlara rağmen ayakta kalmayı ve şeflik rejiminin yıkılmasında öbür demokratik güçlerle iş birliği yapmayı başardılar."¹⁰⁰¹

Güngör'e göre inkılapçılar; Türk milletini İslam medeniyeti dairesinden çıkarmak ve Batı'ya bağlamak maksadıyla tezatlarla dolu bir tarih tezi ortaya atmışlar, Türklerin Müslüman olmalarıyla Cumhuriyetin kuruluşuna kadar olan devreyi karanlık bir fetret devri halinde göstermeye çalışmışlardır. Bu yaklaşıma tepki, Türkçülerden ve Anadoluculardan farklı şekillerde gelmiştir. Rıza Nur ekolündeki Türkçüler, İslamiyet sonrası Türk tarihini Arap ve Fars etkisiyle Türklerin milli şuurdan uzaklaştırdığı iddiasıyla reddederken, bu dönemi Rıza Nur, "Arap emperyalizmin yayılması" olarak görür.¹⁰⁰² Rıza Nur'un etkisiyle "Türkçüler esas itibariyle İslam medeniyetinin Türkleri milli hasletlerinden uzaklaştırdığı noktasında birleşmişlerdir." Türkçüler bu noktada inkılapçılarla aynı fikirle İslamiyet'ten önceki Türk tarihinin araştırılmasını ve milli

¹⁰⁰¹ Güngör, *Dünden Bugünden...* 134.

¹⁰⁰² Aslında o dönemde Türkçüler de görülen dine tepkinin temellerinde Araplara duyulan düşmanlık yatmaktadır. Osmanlı döneminde Araplar, Türkleri mürted (dinden dönen) ilan etmiş ve her fırsatta Arap milliyetçiliğini canlandırmak için Türk karşıtlığını kullanmışlardır. Birkaç örnek; Mekke Muhafızı Şerif Abdulmuttalib Mekke ulemasının başına şöyle der: "Türkler mürted oldu. Şu an (İslam'ı) reddettiklerini saklamalarına rağmen, kısa zaman içerisinde bunu açık edecekleri meydandadır. Bu savaş (Kırım) bizim için gerçek bir imkândır. Şimdi eskiden beri hakkımız olan kendi devletimizi tesis edebiliriz. Buralarda bize kadar ulaşmasa bile başka yerlerde uygulanan köleliğin kaldırılması kararını bir gerekçe olarak kullanabiliriz." Cavid Baysun. (1953). *Tezakir*. 103. (içinde) Karpaz. *Osmanlı'da Milliyetçiliğin...*130. Yine bir başka örnek, Suudların dedesi Abdulaziz bin Muhammed, 18. yüzyılda Arap aşiretlerine yazdığı mektupta Türklere saldırmaktadır: "Abdulaziz'den ... aşiretinin Araplarına. Selamünaleyküm! Vazifeniz size gönderdiğim kitaba iman etmektir. Allah'la aralarına beniâdem koyan putperest Türkler gibi olmayın. Gerçek iman sahipleriyseniz kurtulacaksınız. Öyle değılseniz sizinle ölene kadar savaşıcağıım." Acemoğlu, D.& Robinson J. A. (2020). *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceğı*. çev. Yüksel Taşkın. İstanbul: Doğan Kitap. 416. Arapların başlatmış olduğu Türk düşmanlığı haliyle bir müddet sonra Türk milliyetçiliğinin oluşum sürecinde Araplara karşı bir nefretin doğmasına da sebep olmuştur. Son olarak I. Dünya Savaşı'nda Arapların Türkler yerine İngilizleri desteklemesi, Türk-Arap ilişkilerinde uzun sürecek bir kırılmanın son adımıdır.

tarihimizin oralara bağlanmasını talep etmişlerdir. Fakat Türkçüler inkılapçılar gibi Avrupacı olmadıkları için, yeni Türkiye'nin kültür temelleri atılırken Batı'dan ziyade eski Türk kültürünün esas alınmasını tercih etmişlerdir.¹⁰⁰³ Anadoluocular ise Türklerin İslamiyet'le birlikte yeni bir kültür oluşturduklarını, esas Türk milletinin Türk-İslam kültürüyle yoğrulduğunu savunarak inkılapçıların ve Türkçülerin tarih tezlerini şiddetle reddetmişlerdir.

Asya kökenli olan Türkler göçler neticesinde maveraünnehir bölgesine ve Anadolu'ya yerleşerek buraları yurt tutmuşlardır.¹⁰⁰⁴ Güngör'e göre İslamiyet, Türkler için çok önemlidir ve İslamiyet'i kabul eden hiçbir Türk boyunun Türk kimliğini kaybetmediğini iddia eder.¹⁰⁰⁵ Buna rağmen İslamiyet dışında kalan birçok Türk boyu tarihi süreç içerisinde kimliklerini yitirerek kaybolmuşlardır.¹⁰⁰⁶ Özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devletleri zamanında Türk-İslam kültürü oluşmuş ve Tanzimat'a kadar egemen kültür olarak varlığını Anadolu'da devam ettirmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise dine bakış değişmiş ve dini yaşayış şekli sorgulanır hale gelmiştir. Cumhuriyet dönemi modernleşme yaklaşımını ele alan Güngör, o dönemde geri kalmışlığın en önemli sebebi olarak din ve dini müesseselerin görüldüğünden hareketle katı bir laiklik anlayışının benimsendiğini belirtir ve dönemin dine dair politikalarını şöyle özetler:

1. Her şeyden önce din devlet hayatından ve sosyal hayatımızdan çekilmelidir. Din bir vicdan işidir, dolayısıyla ferdin kendine ait bir meseledir.
2. Dinin bu şekilde ele alınması, her şeyden önce dinle ilgili kurumların ve kişilerin millet hayatında etkili olmasını önlemek demektir. Özellikle bu konuda milletimizi uyandırmak üzere, geçmişteki kötülüklerin hep din adamlarının din namına yaptıkları hareketlerden ileri geldiği anlatılmalıdır.

¹⁰⁰³ Güngör, *a.g.e.* 135-136.

¹⁰⁰⁴ Kafesoğlu gibi Güngör de Hititler ve Sümerler gibi Anadolu'nun eski medeniyetlerinin Türk kökenli oldukları tezine karşıdır.

¹⁰⁰⁵ “En eski Türk kaynakları Türklerin, Yahudilerle halen devam ettiği gibi, kavmi bir dine sahip olduklarını ve kendilerini Tanrı'nın seçilmiş milleti diye gördüklerini belirten bilgiler taşıyor. Türkler, Türk Tanrısına inanıyorlardı; bu Tanrı onları yeryüzünün hakim milleti olarak yaratmıştı. Türk hükümdarları “Tanrı gibi gökte yaratılmış”tı. Gök Türk adı bile onların bu semavi menşeyini gösterecek şekilde “gökten gelen Türk” manasını taşıyordu. Türk milleti dünyanın yaratılışı veya ilk insanın çıkışı ile birlikte ortaya çıkmış ve ancak kıyamet kopunca ortadan kalkacak olan bir millettir. İslam-öncesi devrin bu inanışları İslamiyetle uzlaştı ve ondan sonra da devam etti. Osmanlı padişah-halifelerinin “Zıllullah-i fi'l-arz” (Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi) olmaları daha çok Türklere has bir inançtır.” Güngör, *a.g.e.* 135.

¹⁰⁰⁶ Güngör, *a.g.e.* 69.

3. Geçmişte softaların ve padişahların idaresi Türk milletini gerilik yoluna sokmakla kalmamış, onun hâkimiyet hakkını da elinden almıştır. Hâlbuki Türk milletinin karakterinde Cumhuriyet rejimi vardır.
4. Eğitimin mutlak surette laik, yani dini unsurlardan temizlenmiş olması lazımdır. Bunun başlıca yolu da her seviyedeki öğretmenleri Cumhuriyet inkılabına inanan kimseler arasından almak, devletin mutlak idare ve kontrolü dışında hiçbir eğitim müessesesine izin vermemek gerekir.¹⁰⁰⁷

Atatürk sonrası dönemde ise kültür politikasında ikinci bir dönemin başladığını belirten Güngör, 1938-1946 yılları arasında Atatürk devrinin en belirgin vasfı olan milliyetçiliğin önemini kaybederek Batıcılığın ön plana geçtiğini savunur. 1923-1938 yılları arasında milliyetçiliğin büyük ölçüde o devrin siyasi ve sosyal şartlarının ve imkânlarının etkisiyle şekillendiğini belirten Güngör, bu milliyetçiliğin bilimsel anlamda yanlışlarla dolu olduğunu; heyecana ve propagandaya, slogancılığa fazla yer verdiğini savunur.¹⁰⁰⁸

Cumhuriyet döneminde yapılan birçok inkılabı eleştiren Güngör, batıcılık anlayışıyla Türk milli kültürüne aykırı yapılan bu yenilik hareketlerini doğru bulmaz. Mesela, öz Türkçe akımını uydurma olarak görür ve bir hilkat garibesi olarak tanımlar.¹⁰⁰⁹ Bu dönemin inkılapçıları, Avrupa medeniyeti denince esas itibarıyla laiklik ve pozitivist düşünceyi¹⁰¹⁰ anlamışlardır. Cumhuriyet öncesi ıslahat hareketleri daha çok teknoloji transferi odaklı olduğu için Güngör'e göre Osmanlı yenileşme hareketleri teknolojik medeniyeti kazanma adına daha şuurlu ve isabetlidir.¹⁰¹¹ Çağdaş medeniyetten laiklik ve pozitivistliği anlayan Cumhuriyet inkılapçıları, geri kalmışlığın esas nedenlerini Arap harflerine, giyim kuşama bağlamaları nedeniyle sanayileşmeyi yeteri kadar anlamamışlar, bu nedenle tek parti döneminde iktisadi gelişme ikinci planda kalırken, kültürel alanda inkılap hareketleri ön plana geçmiştir. Kültürel inkılaplar sayesinde, iktisadi gelişmenin de

¹⁰⁰⁷ Güngör, E. (2005). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*. (Onuncu baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 93.

¹⁰⁰⁸ Güngör, *a.g.e.* 99.

¹⁰⁰⁹ Güngör, *Türk Kültürü...* 48.

¹⁰¹⁰ Güngör pozitivistliğin gelişme aşamasını şu şekilde özetlemektedir. “Bugünkü Batı medeniyetinin ve dolayısıyla bugünkü Batı cemiyetinin insanlığın eriştiği son merhale diye görülmesi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Batılı düşünürlerin kafasına kuvvetle yerleşmiş bir fikirden doğuyordu; medeniyet insanlık tarihi boyunca tek çizgili bir yol takip etmiştir ve bu yol daima daha mükemmele doğru olmuştur. Dikkat edilirse geçen yüzyılın bütün büyük doktrin sahiplerinde bu fikir ortaktır, ancak her biri bu tekamülde esas olan değişme üzerinde farklı fikirlere sahiptirler. Hepimizin bildiği Fransız filozofu Auguste Comte insanlık tarihini her biri öbüründen daha gelişmiş olan zihniyet dönemlerinde ayırır ve insanlığın son yüzyılda nihayet ilmi (pozitivist) düşünceye ulaşarak tekamülünü tamamlamış olduğunu söyler.” Güngör, *Dünden Bugünden...* 129.

¹⁰¹¹ Güngör, E. (2006). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. (On dördüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 40.

geleceğine umut bağlamışlardır.¹⁰¹² Modernist milliyetçilik yaklaşımına benzer şekilde Cumhuriyet inkılapçıları, Anadolu’da yeni bir millet meydana getirmek için, onları bir millet olduklarına inandırma gayreti içine girmişler ve Türk ulusçuluk hareketini bu şekilde başlatmışlardır.¹⁰¹³ Hareketin başlangıç noktası olarak İstiklal Savaşı’nı kabul eden inkılapçılar, Türk milletinin bu savaşla birlikte doğan yepyeni bir millet olduğunu söylediler. Güngör, “Cumhuriyet’in belki yüzüncü yılında yapabilecek olan bu iddianın, o zaman bir geçerliliği” olmadığını belirterek, henüz her şeyin çok yeni olması nedeniyle inandırıcılığının çok olmadığını ve bu nedenle de Türk milletine yeni bir tarih uydurma safhasına geçildiğini belirtir. Dine karşı tutum nedeniyle Türk tarihini İslamiyet öncesi dönemde aradılar ve hatta o kadar ileri gittiler ki Hititlerden beri Türklerin Anadolu’yu yurt tuttukları iddia ettiler ve ortaya Türk Tarih Tezi çıktı.¹⁰¹⁴

Tek parti dönemi sonrasında ise değişen çok fazla bir şey olmamış, dönemin siyasileri kendilerine hedef olarak yine Batıcılığı seçmişlerdir. Ancak bu dönemde milli kimlik vurgusu daha belirgindir. Güngör’e göre 1950-1960 arasında milliyetçilik tamamen bir kültür hareketidir ve siyasi bir tarafı yoktur. O dönemde “milliyetçilerin birleşmesi denince sadece çeşitli şahsiyetler etrafında toplanan grupların bir büyük kültür cemiyeti halinde toplanması, liderlerin birbiri aleyhinde bulunmasının önlenmesi, Türk milliyetçileri için ortak prensiplerin tespit edilmesi ve bu noktalarda birleşmesi akla geliyordu.”¹⁰¹⁵ Türk Milliyetçiler Derneği bu dönem önemli bir yer edinmiştir ve milliyetçi liderler kendilerine genç kitleler bulamamışlar, gençler kendilerine milliyetçi liderler bulmuşlardır. Bu da milliyetçi hareketin şahıslara bağlı değil, köklü bir sosyal hareket olduğuna başka bir delil teşkil eder.¹⁰¹⁶ Dönem itibarıyla Türklüğün ve Müslümanlığın birbirinden ayrı şeyler olarak düşünülemeyeceği yaklaşımıyla milliyetçi liderlerin bu noktada birleşmeleri yönünde gayretler ortaya çıkmıştır.¹⁰¹⁷

Güngör’e göre; milliyetçiliğin bir çeşit ideolojik boyutu vardır ve ideoloji hareketleri ise asgari geçim seviyesinin üstüne çıkmamış bir memlekette kuvvet kazanamaz. Bu sebeple, Cumhuriyet’in ilk yıllarından 1960’a kadar olan dönemde toplumun her alanında milliyetçi şahsiyetler, hatta üye ve idareci çoğunluğu milliyetçi olan partilere rastladığımız

¹⁰¹² Güngör, *a.g.e.* 41.

¹⁰¹³ Güngör, *a.g.e.* 79.

¹⁰¹⁴ Güngör, *a.g.e.* 83.

¹⁰¹⁵ Güngör, *Dünden Bugünden...* 138.

¹⁰¹⁶ Güngör, *a.g.e.* 137.

¹⁰¹⁷ Güngör, *a.g.e.* 138.

halde milliyetçiliği bayrak yapan, onu temel prensip olarak ileri süren hiçbir organizasyon görülmemiştir. Aynı şeyi sol hareket için de söylemek mümkündür. Ancak çok partili devrin getirdiği kalkınmadan sonradır ki milliyetçilik, bir siyasi hareket haline gelmiş ve bu hüviyetiyle kitlelere hitap edebilmiştir.¹⁰¹⁸ 1960'a kadar yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan 1960-70 arası dönemde Türkiye'nin resmi kültür politikasının esasları Güngör'e göre şöyledir:

1. Türkler Batı medeniyetine girme yolundan hiçbir şekilde ayrılmayacaklardır. Ancak, batılılaşma hareketimiz hiçbir zaman milli bir hüviyet taşımamıza engel olmamalıdır.
2. Bu milli hüviyet, milli tarihin mahsulüdür. Milli birliğin ve dayanışmanın kuvvetlendirilmesi her şeyden önce bu ortak geçmişin eksiksiz devam etmesine ve yeni nesillere aktarım olmasına bağlıdır.
3. Mili şuur, milli kültür eserlerinin tanıtılması yolu ile verilmelidir. Şu halde yapılacak işlerin en önemlisi, Türk Milleti'nin yaratmış olduğu kültür eserlerini bugünkü nesle onların anlayabileceği bir şekilde sunmaktır.
4. Bir taraftan Türk kültürünün kaynak eserlerini yayınlarken bir taraftan da Batı medeniyetinin Türkiye'deki, modernleşmeye yardımı olacak temel ilim ve fikir eserlerini Türk okuyucusuna sunmak gerekir.
5. Böyle bir kültür hareketini büyük kitlelere mal edebilmek için, devlet kâr gayesi gütmeyecek, yayınlanan eserler asgari fiyatla okuyucuya intikal ettirilecektir. Bu arada kitaplar Türk halkının konuştuğu ve benimsediği "Yaşayan Türkçe" ile kaleme alınacak, arkaik kelimeler ile dilimizde mevcut olanların yerine uydurulanlar kullanılmayacak, Türkçenin gramer yapısı bozulmayacaktır.¹⁰¹⁹

1970 sonrasında ise Türkiye'de gerek siyasal alanda ve gerekse kültürel alanda ortaya çıkan oluşumlarla Türk milliyetçiliği çok farklı şekillerde işlenmiştir. Milliyetçiliğe dair önemli tespitler yapan Güngör, milliyetçiliğin dogmatik bir sistem veya doktrin olmadığını iddia ederek, fikir alanında milliyetçiliğin karşılaşılan yeni problemlere çözüm üretebilmesi için esnek bir yapıda olması gerektiğini iddia eder. Şayet milliyetçilik dogmatik bir sistemle hareket ederse, ortaya şiddetli çatışmalar ve bölünmeler çıkar.¹⁰²⁰ Bu sebeple milliyetçiliğin bütün detaylarıyla kurallara bağlanmış bir sistem haline getirmenin milliyetçiliğin temel ilkelerine aykırı olduğunu savunur. Ayrıca "milliyetçilik halka dayanan bir hareket olduğu için milli iradeye azami serbestlik tanımak, yani demokratik olmak zorundadır. Fikir hürriyetine imkân vermeyen bir milliyetçilik

¹⁰¹⁸ Güngör, *a.g.e.* 139.

¹⁰¹⁹ Güngör, *a.g.e.* 102-103.

¹⁰²⁰ Güngör, *a.g.e.* 140.

düşünülemez. Milliyetçi görüşün nüanslarını temsil eden grupların veya şahısların bulunması hareketin zaafını değil, gücünü gösterir.”¹⁰²¹

Güngör’e göre, “milliyetçilerin en çok dikkat etmeleri gereken bir hassas denge noktası, durağan bir muhafazakârlıkla milliyetçiliğin birbirine karıştığı yerdir.” Milliyetçiliğin tarihi değerlere büyük önem vermesi, özellikle modern çağın değerleri, bu eski değerlere göre insanı tatminden çok uzak kaldığı zamanlarda, onları kolayca aldatabilir. Milliyetçilik kendi içine kıvrılmış kapalı bir sistem değildir, kendini devamlı yenilemek zorundadır. Geçmişte kullanılan bir sanat formunun, büyük kıymet verilen bir fikir veya edebiyat eserinin, bir kıyafetin vs. insanları her zaman ve mekânda aynı derecede tatmin etmesi beklenemez. “Eskiye devamlı bir şeyler katarak onu her an yenilemediğimiz takdirde tıpkı bir müzede yaşayan insanlara benzeriz. Müzeler güzeldir, ama hayatın dışında şeylerdir.”¹⁰²²

Güngör milliyetçiliğin ve kültür meselelerinin çok önemli olduğunu vurgu yaparak, siyasi tartışmalardan uzak bir şekilde bilimsel bir yaklaşımla bu konuların ele alınması ve derinlemesine incelenmesi taraftardır. Türk milliyetçilerinin batıcılar gibi ayrıştırıcı ve tasfiyeci değil birleştirici ve bütünleştirici olması gerektiğini savunan Güngör,¹⁰²³ her zaman yeni olanın eskisinden daha iyi olmayacağı bilinciyle kültür alanında yapılan çalışmaların eskinin kıymetlerini de göz ardı etmemesi gerektiğini savunur.¹⁰²⁴

Aydınlar Ocağı geleneği içinde, Kafesoğlu ve Güngör gibi bilim adamlarının yanı sıra birçok fikir adamı ve siyasetçi de vardır. Genel olarak Türk-İslam Sentezinde esas omurga Türklük ve İslamiyet’in birbirlerinden güç ve kuvvet bulduklarıdır.¹⁰²⁵ Türkler’in

¹⁰²¹ “Türk milleti Suriye ve Irak gibi tarihin elli bir anında birdenbire ortaya çıkmamış, çok eski zamanlardan bu yana tabii olarak teşekkül etmiştir... Görülüyor ki, milliyetçilik “birlik” prensibine dayanmaktadır ve milliyetçiler de bir memlekette birliği kurmak veya ayakta tutmak için uğraşan insanlardır. Bir taraftan bu ortak gayeleri, bir taraftan da bölücülere karşı takındıkları ortak tavır bakımından milliyetçilerin birleşik hareket etmeleri kadar tabii bir şey olamazdı. Milliyetçiler böylece milliyetçiliğin temel noktalarında ortak hareket etmeleri eriştikleri ve bunu gerçekleştirdikleri müddetçe, ikinci-üçüncü dereceden meselelerde farklı düşünceleri müsamaha ile karşılamalıyız. Milli birliğin fikir temellerini işlemek ve birlik şuurunu kuvvetlendirmek, en büyük vazifemiz olmalıdır.” Güngör, *a.g.e.* 141-142.

¹⁰²² Güngör, *a.g.e.* 156.

¹⁰²³ Güngör, *Türk Kültürü...* 103.

¹⁰²⁴ “Bin kelimelik uydurma dille yetiştirilen gençler arasından bin yıllık Türkçeye dayanarak yazan ve düşünen Yahya Kemal ayarında bir şair çıkması beklenebilir mi?” Güngör, *a.g.e.* 117-118.

¹⁰²⁵ “Milliyetçi muhafazakar aydınlar tarafından savunulan ve Aydınlar Ocağı’nın şekillendirdiği Türk İslam Sentezi düşüncesi, İslamiyet’in Türkler için özel bir çekiciliğe sahip olduğu, çünkü İslam uygarlığıyla Türklerin İslamiyet öncesi kültürleri arasında birtakım benzerlikler bulunduğu temeline dayanmaktadır. Bu benzerlikler, tek tanrı inancı, adalet ve eşitlik duyguları, ruhun ölümsüzlüğüne inanç, ruhban sınıfının olmayışı gibi unsurların önemle vurgulanmasından oluşmaktadır. Türklerin “İslam’ın askerleri” olmak gibi

eski çağlardan beri inana geldikleri Gök Tanrı inancının İslamiyet'teki Allah inancıyla benzerlikler göstermesi, Türklerde cihan hâkimiyeti inancı ile İslamiyet'teki cihat anlayışı gibi birçok ortak yanın birleşmesi neticesinde bir terkip oluşmuş ve ortaya Türk-İslam kültürü çıkmıştır.¹⁰²⁶ İslamiyet de akıbetini Türkler'e borçludur. Şayet Türkler İslamiyet'i seçmeselerdi ve yüzlerce yıl bayraktarlığını yapmasalardı, İslamiyet'in bir cihan dini değil Arap kabileleri arasında sıkışıp kalmış bir din olacağını savunanlar da vardır. Yine aynı şekilde Türklerin de İslamiyet'le esas kimliklerine kavuştuklarını ve İslamiyet'in dışında kalan Türklerin zamanla kimliklerini yitirdiklerini farklı milletlere dönüştüklerini savunanların olduğu gibi. Türk-İslam Sentezini savunanların en çok itiraz ettikleri husus Türk milliyetçileri için önemli bir sembol haline gelen “bozkurt” ve bazı Türkçülerin Türklerin eski inancı olarak iddia ettikleri “Şamanizm”dir.¹⁰²⁷ Kafesoğlu ve Arvasi gibi düşünürler, bozkurdun İslamiyet öncesi Türkler için bir kutsiyetinin olmadığını belirterek, sembol olarak kullanılmasına karşıdır.¹⁰²⁸ Şamanizm ise hiçbir zaman Türklerin gerçek dini olmamıştır. Bir kısım Türkçüler İslamiyet'in Türklüğün özünü bozduğunu, Araplaştırdığını veya Farslaştırdığını iddia etmişler ve Cumhuriyet'le birlikte takip edilen katı laiklik politikalarına da üstü örtülü bir şekilde destek çıkmışlardır. Türk-İslam Sentezi, bu görüşe bir tepki olarak da ortaya çıkmıştır. Türklüğe yeniden Şamanist öğeler katmak isteyenlere karşı Türk-İslam Sentezciler, Türklüğün İslamiyet'le yok olmadığını aksine güçlenerek bugünlere geldiğini savunmuşlardır.

12 Eylül Darbesi ve sonrasında Aydınlar Ocağı devletin kültür politikalarına etki etmeye çalışmış ve 12 Eylül Darbesi Aydınlar Ocağı tarafından eleştirilmemiş ve hatta zaman zaman bazı üyeleri tarafından 12 Eylül'den övgüyle bahsedilmiştir.¹⁰²⁹ Aydınlar Ocağı'nın toplantılarına katılanlar arasında Turgut Özal, Korkut Özal, Hasan Celal Güzel gibi 1980 sonrası Türkiye'sinde siyasal hayatta önemli konumlara gelecek kişiler de vardır. Aydınlar Ocağı'nın kuruluşundan itibaren düzenlediği sempozyum ve toplantılarda

özel bir misyonu vardı. Bu kurama göre, Türk kültürü, 2500 yıllık Türk unsuru, öteki 1000 yıllık İslam unsuru olmak üzere iki sütun üzerine kuruludur.” Özcan, *a.g.e.* 80.

¹⁰²⁶ Osman Karatay, zaman zaman dillendirilen Türklerin kılıç zoru ile Müslüman oldukları iddialarına net bir cevap vererek, Türklerin Müslüman oldukları dönem güçlü taraf olduklarını belirtir. Türkler kendi iradeleriyle Müslüman olmuşlar ve bu nedenle de kendilerine has bir Türk-İslam terkipi oluşturmuşlardır. Karatay, O. (2018). *Türklerin İslam'ı Kabulü*. Ankara: Kripto Yayınları. 197.

¹⁰²⁷ Özcan, *a.g.e.* 77.

¹⁰²⁸ Arvasi, S. A. (2018). *Türk-İslam Ülküsü I*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları. 86-87.

¹⁰²⁹ Aydınlar Ocağı üyesi Süleyman Yalçın ifadeleriyle: “12 Eylül, Türkün düşmanlarının ezeli niyetlerinin son meyvasını elde edeceklerini zannettikleri bir anda Türkün öz varlığı olan Ordusunun bu kaba dur dediği “Türkoğlu, titre ve kendine dön” dediği günün adıdır. Bundan dolayı Aydınlar Ocağı mensuplarının niyet ve gayretleri ile 12 Eylül mübarek hareketinin istikamet ve hedefi aynıdır.” Özcan, *a.g.e.* 134.

özellikle milli kültür üzerinden dile getirdikleri ve Türk milliyetçiliği ile İslam arasında kurdukları sentez de devletin resmi ideolojisinin içerisinde yüzeysel olarak yer almaya başlamıştır. Cumhuriyetin resmi ideolojisi haline gelen Kemalizm'in dine mesafeli ve yerine göre karşıt duruşunun yerine, 12 Eylül sonrasında toplumun temelini oluşturan dini içselleştiren, dinle daha barışık yeni bir resmi ideoloji anlayışı benimsetilmeye çalışılmıştır. "Gerek Milli Güvenlik Konseyi döneminde gerekse Turgut Özal'ın başkanlığı döneminde Türk İslam Sentezi düşüncesi devletin resmi ideolojisinin içine yerleştirilmiştir. Yeni oluşturulan idari ve siyasal yapı bu çerçevede şekillendirilmiş, Aydınlar Ocağı da gerek 1982 tarihinde DPT tarafından hazırlanan Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu ile gerekse Anayasa Taslağı çalışmaları ile ön plana çıkmıştır. Kısacası 1980'li yıllar Ocak'ın en zirve yıllarını oluşturmuştur."¹⁰³⁰ Özellikle Aydınlar Ocağı ekolünün Atatürk'e dair olumlu görüşleri, Kemalist asker-sivil bürokrasi ile iletişimini kolaylaştırmıştır.¹⁰³¹

Halil İnalçık, Aydınlar Ocağı'nın genel olarak; Kemalizmin temelde bir ideoloji değil, bir demokrasi ve batılılaşma atılımı olduğunu, şapka ve öteki bazı reformlar Atatürkçülüğün esaslarından sayılmayacağını kabul eden bir tutum içerisinde olduğunu ifade eder.¹⁰³² 12 Eylül Darbesi'nden sonra Aydınlar Ocağı'nın görüşleri siyasi iktidar tarafından benimsendiği iddia edilmiştir ancak ilerleyen fasılda değinileceği üzere bu etki çok yüzeysel kalmıştır. Aydınlar Ocağı, bir 'Milli Mutabakatlar' çağrısı (1986) hazırlamış ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın Milli Kültür Raporu'nun hazırlanmasında görüşlerini kabul ettirmiştir. Türk-İslam Sentezine yakın olanlar, devletin çeşitli kültür kuruluşlarında görev almışlardır. Türk-İslam Sentezcileri, devletin kültür politikasının hedeflerini şöyle tespit etmişlerdir:

¹⁰³⁰ Özcan, *a.g.e.* 166.

¹⁰³¹ "Ocak söyleminde, 'Atatürkçülük'le ve Atatürk'le belirli bir pozitif ilişki belirgindir. Bu pozitif ilişki, sol Kemalist yorumlarda belirtildiği gibi salt 'Atatürkçülüğü paravan olarak kullanma' kaygısı ile açıklanamaz. Aydınlar Ocağı'nın temsil ettiği entelejensiya, Cumhuriyet'in Atatürk'ün sağlığındaki ilk dönemini, gerçekten bir 'asr-ı saadet' gibi algılar. Atatürk'ün ve "Atatürk devri'nin sahiplenilmesi, önemli ölçüde 'en ileri Türk milliyetçisi olarak Atatürk' tasarımına ve Atatürk döneminde devletin 'milli kültürü esas aldığı' saptamasına bağlıdır." Bora, Can, *Devlet, Ocak...* 112.

¹⁰³² İnalçık'a göre : "İslam'da 1200 yıllık tarihimiz, Türk milletinin kültür varlığı olarak, İslam-Türk Sentezi biçiminde bir temel oluşturmuştur. İslamiyet, Türk kültürünü oluşturan başlıca bir öge olmuştur. Milli değerlerimize ve tarihimize bağlılık, solcu ve hümanist yıkıcı akımlara karşı doğal bir güvencedir. Türk-İslam Sentezi, bu tarihi senteze bağlı olarak, bugünkü laik ve demokratik devlet yapısına ve batılılaşmaya açıktır. Türk-İslam Sentezi fikrini öne süren aydınlar, Ali Fuat Başgil, Mümtaz Turhan, Nurettin Topçu, Nihat Sami Banarlı, İbrahim Kafesoğlu, Muharrem Ergin gibi çoğu üniversiteye mensup hocalardır. Keza, Türk-İslam Sentezi fikrini destekleyenler arasında Osman Turan, Mehmet A. Köymen gibi tarihçileri ön sırada saymak gerekir. Sentezciler, Türk-İslam Sentezi'ni, devlet için bir kültür planlaması, devleti yıkıcı akımlara karşı milli bir savunma aracı olarak düşünmektedirler." İnalçık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları. 98.

1. Batılılaşma, milli kültürü göz ardı etmektedir. Batı'dan 'kültür' değil, ilim ve teknoloji alınmalıdır. Batı'yı taklit gelişmeyi engeller, soysuzlaştırır.
2. Milli kültür, milleti yapan, birleştiren temel değişmez esastır. Türk-İslam Sentezi'nin milliyetçiliği, kültür milliyetçiliğidir, yıkıcı ve ayırıcı değildir.
3. Orta Asya'dan intikal eden Türk'e ait özdeğerler arasında Türklük gibi İslamiyet de temel faktördür. Tarihte başka dinlere giren Türkler, Türk kimliğini yitirmiştir.
4. Milli kültürü korumak ve güçlendirmek, devlet eliyle bir plan dahilinde olacaktır. Karşımızda esas sorun, devletin kalıcılığıdır. Bu milli politika, demokrasi ve insan haklarıyla uzlaşma içindedir.
5. Türkiye'nin sanayileşmesi bir zarurettir. Fakat, sanayileşen toplum kendine özgü bir din ve ahlak esaslarını bir tarafa bırakmamalıdır. Kalkınma planlarında din ve ahlaka önemli yer vermek gerekir.¹⁰³³

Türk-İslam Sentezi/Ülküsü sayesinde Türk milliyetçiliği, soya ağırlık veren ve dini geri plana atan Türkçülük'ten ayrılırken daha geniş bir kesime hitap eder olmuştur. "Turan'dan 'Bozkurt'a kayan Türkçü söylem ve sembolizm, artık 'Hilal' ile buluşmuş ve toplumsal alanda daha geniş bir taban bulmuştur. Coğrafi sınırların darlığı ve Anadolu insanların çoğunlukla İslam dinine mensup olmaları, din dışı bir Türkçülük anlayışının fazla boy gösterememesine neden olmuştur. Aksine daha çok Türk-İslam sentezi doğrultusunda bir milliyetçilik anlayışı gelişmiştir."¹⁰³⁴ Türk-İslam Sentezi konusunda çok fazla eleştiri de ortaya çıkmış, özellikle batıcılığı savunanların nazarında bu teorinin bilimsel bir karşılığı olmadığı savunulmuştur.¹⁰³⁵

2.3.12. Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Türk Milliyetçiliği

Türk milliyetçiliğinin 1970-1980 yılları arasındaki on yılı neredeyse tamamen komünizmle mücadeleyle geçmiş ve Türkiye'de kurulmaya çalışılan sosyalist düzenin karşısında Türk milliyetçileri için en önemli söylem İslam olmuştur.¹⁰³⁶ İslami söylemleri önplana çıkartarak hareket eden Türk milliyetçileri, bu dönemde fikri anlamda gelişim sağlarken, diğer taraftan da sol örgütlerle silahlı bir mücadelenin de içinde yer almışlardır. Yaşanan mücadelelerde birçok Türk milliyetçisi genç, silahlı saldırılar neticesinde hayatını kaybetmiş, geleceğin aydınları olacak bir nesil kaybedilmiştir. 1980 Askeri Darbesi, Türkiye'de tüm siyasal yapılanmaları derinlemesine etkilemiş ve Türk milliyetçiliği de bu

¹⁰³³ İnalçık, *a.g.e.* 99.

¹⁰³⁴ Durgun, *a.g.e.* 120-121.

¹⁰³⁵ İnalçık, H. (2011). *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 371-378.

¹⁰³⁶ Mustafa Çalık'ın 1990'larda yaptığı alan araştırmasına göre 1980 öncesi MHP'ye gönül verenlerin yaklaşık yüzde sekseni, MHP'nin komünizmle mücadeleyi öncelemesine büyük önem verdiklerini belirtmişlerdir. Çalık, *a.g.e.* 100-110.

süreçte köklü bir değişime maruz kalmıştır. Türkiye’de 1980 öncesi yaşanan mücadelenin müsebbiplerinden biri olarak görülen Türk milliyetçiliğinin, darbeci subaylar tarafından ezilmesi ve hatta mümkünse bir daha belini doğrultamayacak şekilde sindirilmesi hedeflenmiştir. Nitekim ihtilal sonrası hapishanelerde tutuklu bulunan gençlere yapılan türlü işkencelerin yegâne hedefi, bu gençlerin bir daha siyasal olaylara karışmalarını engellemektir.¹⁰³⁷

Ülkede güven ve huzurun tesisi adı altında gerçekleştirilen darbe neticesinde ülkede yaşanan çatışmalar bir anda sona ermiş ve hızlı bir şekilde tutuklamalar gerçekleştirilmiştir. Ülkedeki otorite boşluğundan ve kamplaşmalardan yakınan Evren, böylece üç yıldan fazla sürecek olan askeri rejimin başlamasına neden olmuştur.¹⁰³⁸ Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ü darbeden önce ziyaret ederek bir mektup bırakan Genelkurmay Başkanı Kenen Evren, siyasilerin yapması gerekenleri bu mektubunda belirterek bir an önce tedbir alınmasını ve gerekenlerin acilen yapılmasını bildirmiştir.¹⁰³⁹ Tüm kuvvet komutanlarının imzaladığı bu mektup siyasilerde istenen etkiyi yaratmamıştır. Neticesinde 12 Eylül günü darbe gerçekleşmiş ve ülkede yeni bir dönem başlamıştır.

12 Eylül rejiminin 1980 sonrası Türkiye’de görmek istediği siyasal yapı ülkösüz ve fikri anlamda çatışmasız bir yapının oluşmasıdır. Nitekim 1983 sonrası iktidarı gelen Anavatan Partisi’nin, dört eğilimci bir yapıyı savunarak Türkiye’de liberal-kapitalist bir düzen kurmak ideali yavaş yavaş gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁴⁰ Kapitalizmin

¹⁰³⁷ Ancak bu gençler cezaevlerinden çıktıktan sonra da siyasetten geri durmamışlardır. Cezaevlerinde türlü işkencelere maruz kalan Türk milliyetçisi gençlerin büyük çoğunluğu, cezaevinden çıktıktan sonra davalarına tekrar dört eller sarılmışlar ve Türk milliyetçiliğini iktidara taşımak için çaba sarf etmişlerdir. Milliyetçi Hareket Partisi’nin ve İslami gelenekten gelen partilerin 1999’dan sonra aldıkları oy oranları, darbecilerin hedefini boşa çıkartmıştır.

¹⁰³⁸ Kenan Evren Darbe gerekçesini şöyle açıklamıştır: “Siyasi partiler bu kritik dönemde milletin özlemle beklediği önlemleri almak yerine; iç gerilimi devamlı artırarak, yıkıcı ve bölücü mihrakları büsbütün kışkırtarak, onlara cüret ve cesaret verecek beyan ve eylemleri ile adeta yarışarcasına seçim yatırımları için zemin yaratma yollarını tercih etmişlerdir. İktidara gelen siyasi partiler, devlet teşkilatının bütün kademelerini kendi görüşleri doğrultusundaki kişilerle doldurarak, kamu görevlilerinin ve vatandaşlarımızın bir tarafa girerek kamplara bölünmesini zorunlu hale getirmişler, giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen kaynakların şekillenmesine ve kamu kuruluşlarında çalışanlarla, polis ve öğretmenlerin dahi birbirine düşman kamplara ayrılmasına neden olan partizan tutum ve davranışlardan vazgeçmemişlerdir. Böylece tarafsız halkımız, devletten beklediğini parti kapılarında aramaya mecbur bırakılarak devlet otoritesi yok olmaya, vatandaşların hak ve hukukunu korumak ve ona tarafsız hizmet götürmek yerine, devletin saygınlığı yavaş yavaş erimeye mahkûm olmuş ve dolayısıyla ülkemizde tam otorite boşluğu teşekkül etmiştir.” Yetkin, Ç. (2012). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971- 12 Eylül 1980*. (Beşinci baskı). İstanbul: Kilit Yayınları. 169-170.

¹⁰³⁹ Birand, M. A. (1984). *12 Eylül Saat: 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınları. 140-142

¹⁰⁴⁰ 12 Eylül öncesi Özal Aydınlar Ocağı’nın toplantılarına katılan ve hatta zaman zaman orada seminerler veren birisidir. Amerika’da yaşadığı tecrübeleri anlatarak kafasındaki liberal ama aynı zamanda mukaddesata saygılı devlet modelini Ocak’ta tartışmaya açmış ve zaman zaman oradakileri de etkilemiştir.

hedeflediği tüketime odaklanmış, ilkesiz, değersiz, idealsiz bir toplum yapısının Türkiye’de oluşturulmasına yönelik izlenen politikalarda Türk milliyetçiliği ideolojisi bir tehlike olarak görülmüştür.¹⁰⁴¹ ANAP iktidarı döneminde liberal-kapitalist ekonomi politikaları ve doğal olarak tüketim kültürü, Türk kültür yapısını bozmuş ve günümüzde hala çözüm üretilmeyen derin yaralar açmıştır.¹⁰⁴² Türk milliyetçiliği ideolojisinin savunduğu ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik gibi, değerlerini Türk-İslam geleneğinden alan ilkeler, liberal-kapitalist çevreler tarafından değerleri olmayan tüketim toplumu yapısını için elbette ki engel teşkil etmekteydi. Türk milliyetçilerinin savunduğu değerlerin törpülenmesi için o dönemde Türkiye’de gelişmeye başlayan görsel medya aracılığıyla her türlü yol denenmiştir. Özellikle 1990 sonrası ortaya çıkan özel televizyon kanalları aracılığıyla Amerikan yaşam tarzı özendirilmiş, Batı’nın tüm değerden yoksun yapısı gençlere ideal yaşam şekli olarak gösterilmiştir.¹⁰⁴³ Günümüzde küreselcilerin ısrarla saldırdıkları aile, din ve milliyet unsurlarına dair ilk sistematik saldırılar, 1990’lı yıllar Türkiye’inde bilinçli bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Küreselcilerin “Düşmanları” başlığı altında incelediğimiz bu husus, 1980’de yaşanan Askeri Darbenin mirası olarak hafızalarda yer edinmiştir.

12 Eylül Askeri Darbesi’nin Türk milliyetçiliğine yansımaları derin olmuştur. Darbeyle birlikte cezaevine atılan ülkücülerin büyük bir kısmı dine yönelerek cezaevlerinde maneviyatını geliştirmiş ve 12 Eylül öncesi Türk-İslam söylemine uygun bir şekilde *Allah’ın Kelamını yeryüzünde yayma* fikrine daha fazla sarılmışlardır. Diğer taraftan Türkeş ise, cezaevinde kaldığı süre boyunca, 12 Eylül’de askerin cumhuriyetin kuruluş felsefesine ve Atatürk ilkelerine göstermiş olduğu hassasiyeti çok iyi şekilde analiz etmiş ve 12 Eylül sonrası siyasi söylemlerini daha seküler bir muhtevaya kavuşturmuştur. Bu durum ülkücü hareket içerisinde kırılmalara yol açmıştır. Özellikle Muhsin Yazıcıoğlu ve onunla beraber hareket eden ülkücüler, İslami söylemin geri planda kalmasına itiraz etmişler ve neticesinde de MHP’den ayrılarak yeni bir siyasi oluşumun içerisine girmişler ve Büyük Birlik Partisi’ni (BBP) kurmuşlardır. BBP programında ve üyelerinin söylemlerinde Türklüğün ancak İslamiyet’le var olan bir kimlik olduğu vurgusu ön plana çıkarılarak Nizam-ı Alem vurgusu yapılmıştır. Nizam-ı Alem’den kasıt ise; “Allah’ın

¹⁰⁴¹ Ancak Aydınlar Ocağı etkisiyle bir müddet sonra Türk-İslam Sentezi’ne yakınlık besleyeceklerdir.

¹⁰⁴² Aydınlar Ocağı’nın bu dönem üzerinde büyük tesiri olduğunu ve Türk Milli Kültürü’ne yönelik çalışmalar yapıldığını iddia edenlerin 1990’lar Türkiye’sini iyi okuyamadıkları söylenebilir.

¹⁰⁴³ 1990’lı yıllarda gündüz kuşağında yayınlanan müstehcen içerikli filimler bile başlı başına bu iddiayı doğrulamaktadır.

nizamını yeryüzünde hakim kılmak” idealidir. Muhsin Yazıcıoğlu ve takipçilerinin MHP’den ayrılmasıyla birlikte, MHP’deki İslami söylemler zamanla azalmış ve seküler bir milliyetçilik öne çıkartılarak devletin temel kuruluş ilkeleri olan Atatürk ilkeleriyle çatışmaz bir tutum içine girilmiştir.

2.3.1. Yeni Sağ ve Liberal Politikalar

12 Eylül Askeri Darbesi sonrası Türkiye’nin dünyayla daha fazla entegre olması adı altında küreselleşme sürecini savunanların da talepleri göz önüne alınarak askerler iktidarı kontrollü bir şekilde Anavatan Partisi’ne ve onun lideri Turgut Özal’a bırakmışlardır.¹⁰⁴⁴ Özal, 24 Ocak (1980) kararları olarak da bilinen Türk ekonomisinin dışa açılması, bir başka deyimle küresel sermayenin rahatlıkla iş yapabileceği bir ülkeye dönüşmesinin mimarlarından. Henüz darbe gerçekleşmeden, askerlere 24 Ocak kararları ile alakalı brifingler vermiş ve bu sayede darbe sürecinde de askerlerin kurmuş olduğu kabinede görev almıştır.¹⁰⁴⁵ Nihayetinde Özal darbecilere kurmuş olduğu iyi ilişkiler neticesinde, 1983 yılında yapılan genel seçimlere siviller tarafından kurulan birçok partiye izin verilmemesine rağmen, kendi partisi olan ANAP’ın seçimlere katılma iznini almış ve yapılan genel seçimlerde de partisi tek başına iktidarı ele alacak çoğunluğu sağlayarak kendisi de Başbakan olmuştur.

12 Eylül Darbesi sonrası ülkeyi askerlerden oluşan bir konsey yönetecekti, ancak ortada bir sorun vardır. Ekonomik konularda çok fazla bilgiye sahip olmayan askeri rejim, bu konuda sivillerden yararlanmayı uygun görmüş, ekonomiye yönetecek bir kişi aramışlar ve sonunda Özal ismi üzerinde mutabık olmuşlardır. Daha önce askere sunduğu brifingler sayesinde ekonomide etkili olduğunu düşündükleri bu ismi, ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevine getirmeyi münasip görmüşlerdir. 24 Ocak Kararlarının mimarı olarak görülen Özal’ın bu kararın alınmasında etkili olduğu şüphesizdir. Başbakan Emekli Oramiral Bülent Ulusu hükümetinde, Özal kendisinin dışında Kaya Erdem’in de maliye

¹⁰⁴⁴ “Adalet Partisi’nin ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı Turgut Özal’ın mimarlığında geliştirilen monetarist iktisadi politikalarını benimsemiş ve müdahaleden sonra da bir süre ekonomiyi Özal’a teslim etmişti.” Heper, M. (2006). *Türkiye’de Devlet Geleniği*. (İkinci baskı) Ankara: Doğu Batı Yayınları. 240.

¹⁰⁴⁵ “Bunlardan birincisi, 24 Ocak kararlarının Turgut Özal ve ona yakın küçük bir ekip tarafından IMF yetkililerin danışmanlığı altında hazırlanmış olmasıdır. Hatta IMF yetkililerinin yapılacak devalüasyonda Dolar’ın 50 lira olması önerisine karşı Özal 70 lira olmasını önererek bu yetkilileri şaşırtmıştır. Hatta kararlar açıklandığında bazı bakanlar kurulu üyeleri, bu kararları kendilerinin görmemiş olmalarından dolayı rahatsızlıklarını belirtmişlerdir ve özellikle önlemlerin bu ölçüde radikal nitelik taşımasına tepki göstermişlerdir.” Yılmaz, T. (2012). “Özal 12 Eylül Darbecileriyle İşbirliği Yapmıştır.” (Erişim) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ozal-12-eylul-darbecileri-isebirligi-yapmistir-22004158>

bakanı olmasını sağlamıştır.¹⁰⁴⁶ Özal'ın bu göreve getirilmesi iş dünyasında da olumlu yankı uyandırmış ve Vehbi Koç Devlet Başkanı Evren'e yazdığı mektupta Özal tercihinin şöyle yorumlamıştır: “Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal hakkında bir takım dedikodular başlatılmıştır. Turgut Özal bir dahi değildir. Onun da hataları olabilir. Fakat bu nazik dönemde, mevcudun içinde meselelerimizi en iyi bilen insandır. Dedikodulara bakmadan kendisini tutmakta fayda vardır.”¹⁰⁴⁷ Bu gelişmeler Özal'a siyasi parti kurması yolunda önemli tecrübeler sağlamıştır. Askeri rejim sayesinde ismi bir hayli ön plana çıkmış ve adından bahsettirir hale gelmiştir.

Özal'ın kurmuş olduğu ANAP'ın 1983 genel seçimlerine katılması için Amerikan büyükelçisinin Kenan Evren ile iki defa görüştüğü iddia edilmektedir.¹⁰⁴⁸ Yine Turgut Özal'ın da partiyi kurmadan önce askerden icazet aldığı, Evren tarafından iddia edilmiştir.¹⁰⁴⁹ Özal'ın “dört eğilimi (milliyetçilik, muhafazakârlık, liberalizm ve sosyal demokrasi) partimizde birleştirdik” şeklindeki söylemi ile milliyetçiliğe ideolojik anlamdan ziyade popülist bir anlam yükleyerek sadece milliyetçi seçmenden oy almak için kullanıldığı görülmektedir. 1980 öncesi sayıları hızlı bir şekilde artan MHP tabanına hoş görünmek ve desteklerini almak için tamamen oportünist bir anlayışla ve sadece lafzi olarak kullanılan bu milliyetçiliğin literatürde bir karşılığının da olduğu şüphelidir.

1980 öncesi dönemde Türk milliyetçilerinin ısrarla üzerinde durdukları dış Türklere özgürlük ve bütün Türklerin özgür olması söylemine uygun bir şekilde, dağılan SSCB'nin akabinde Türkistan'da bağımsız Türk Cumhuriyetleri kurulmuştur. Dış Türklere konusunda sürekli olarak emperyalist bir tutum takındıkları gerekçesiyle eleştirilen Türk milliyetçileri, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle birlikte haklı bir sevinç yaşamışlar ve durdukların çizginin ne kadar doğru olduğu konusunda kendilerine hak vermişlerdir. SSCB'nin dağılması yani komünizm tehdidinin tamamen ortadan kalkması ise Türk

¹⁰⁴⁶ Tokatlı, O. (1999). *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özal'lı Yılları*. İstanbul: Doğan Kitap. 31.

¹⁰⁴⁷ Cemal, H. (2000). *Özal Hikâyesi*. İstanbul: Doğan Kitap. 35.

¹⁰⁴⁸ Yetkin, a.g.e. 191.

¹⁰⁴⁹ Kenan Evren'in bu beyanı dönemin koşulları gereği ilginçtir: “Parti kurmak için bana geldi. ‘Efendim ben bir parti kurmak istiyorum.’ dedi. ‘Özal ben sana daha önce sormuştum, sen hayır demiştin, bak şimdi kuruyorsun.’ demiştim. ‘Çok ısrar ediyorlar, o yüzden bu işe karar verdim eğer müsaade ederseniz.’ dedi. Müsaade alışıının sebebi; veto edebiliyorduk, öyle bir hakkımız vardı. Onun üzerine kendisine dedim ki: ‘Özal sana itimat etmeseydik biz, sana başbakan yardımcılığını vermezdik. Sen iki sene başbakan yardımcılığı yaptın. Ama senin bir geçmişin var. Vaktiyle bir seçimde İzmir’den MSP’den adaylığını koymuşsun. ‘Efendim o bir hataydı. Sonra anladım ben hatamı.’ dedi. Eğer kurduğun partide göstereceğin adaylar MHP tandanslı, MSP tandanslı kişiler olursa bil ki hepsini veto ederiz dedim. ‘Katiyen yapmayacağım.’ dedi. Peki, o zaman kur dedik.” Birand, M. A. & Yalçın, S. (2001). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitap. 160.

milliyetçilerinin ikinci sevinç kaynağı olmuştur. Ancak bu sevinç uzun sürmeyecek, 1980 öncesi dağınık bir şekilde örgütlenmiş olan bölücü Kürt hareketi bu dönemde terör eylemlerini artırarak, toplumsal huzuru yeniden bozacaktır.¹⁰⁵⁰

Bu dönemin en dikkat çekici yanı ise Türk milletinin, Türk kültürüne yabancılaştırılmasına yönelik faaliyetlerin sistematik bir şekilde uygulanmaya başlamasıdır. Özellikle eğitim sisteminde yapılan değişikliklerle birlikte, eğitimin kalitesi düşmüş, görsel medya aracılığıyla da sürekli batı kültürü Türk milletine aşılarmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵¹ Türk kültüründen uzaklaşmaya başlayan Türk milleti, kitle kültürüne doğru ilerlerken, Türk kimliği de tartışmaya açılarak Türklük konusunda kafa karışıklığı yaratılmak istenmiştir.¹⁰⁵² Kimlik krizi olarak adlandırılan bu karışıklık, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte devlete kazandırılan Türk kimliğinin tekrar dejenere edilmesine, kozmopolit bir toplum yapısı görüntüsünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarihte bilinen ilk Türk isimli devlet olan Göktürkler'den sonra ilk defa Atatürk sayesinde Anadolu'da Türk ismiyle bir devletin kurulmuş olmasının önemini idrak edemeyen veya bu Türk kimliğini sindiremeyen çevreler tarafından, Türklüğe dair sistematik saldırılar başlatılmış, Anadolu coğrafyasının bir mozaik olduğu iddiası ortaya atılarak, alt kimlik diye tabir edilen birçok etnisitenin tekrar canlandırılmasına yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Türkler'in Anadolu'yu yurt tutmalarının üzerinden bin yıl geçmiş ve bu bin yıllık süreçte Anadolu'da bulunan halkların büyük bir kısmı Batı'ya göç ederken, geri kalan kısmı ise İslamiyet'i seçerek Türkleşmiştir.¹⁰⁵³ Bin yıllık kaynaşmanın akabinde, Türk-İslam kültür dairesine mensup Anadolu Türklüğünün etnik bir milliyetçilik bakışıyla

¹⁰⁵⁰ PKK ilk silahlı eylemini 1984 yılında gerçekleştirmiş, 1990 yılına gelene kadar da örgütsel anlamda büyüme göstererek eylem sayısını da artırmıştır.

¹⁰⁵¹ Nitekim bu aşının tuttuğunu söylemek maalesef mümkündür. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadığım süre boyunca yaptığım gözlemler, Türk toplumunun hızla Amerikanlaşmaya doğru ilerlediği yönündedir.

¹⁰⁵² Eroğlu, F. (2018). *Türk Yönetim Tarihi ve Düşüncesi*. İstanbul: Beta Yayınları. 453.

¹⁰⁵³ “12 Eylül'den sonraki her türden yönetici sınıf, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyolojik tabanını ve ana gövdesini oluşturan ‘Türk Milleti’ kavramını tartışmaya açmak suretiyle ‘Türklüğün’ bir üst kimlik olma niteliğini ‘imha edici’ bir ‘yönetimsel fitne’ ortaya atmıştır. Bu yönetici sınıf, bir taraftan ‘Türk Kimliğinin’, ülkedeki bir kısım farklı kökenli Türk vatandaşlarını kavrayan ve kapsayan üst kimlik olma niteliğini ‘parçalayıcı’ bir söylem geliştirirken, diğer taraftan da başta ‘Kürt’ kökenli Türk vatandaşları olmak üzere çok sayıda etnik köken rakamları vermek suretiyle alenen ‘kışkırtıcılık’ yapmışlardır. 12 Eylül öncesi çok sayıda, ama etki güçleri zayıf bölücü örgütlerin, birbirleriyle rekabet ve mücadele içinde fazla bir varlık gösteremezken, bunların –birisi hariç- tamamının 12 Eylül hapishanelerinde yok edildikten sonra, PKK terör örgütünün daha güçlenmiş şekilde yine ‘12 Eylül hapishanelerinden’ çıkmış olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, yeterince modernleşememe ve çarpık sanayileşme çabalarının bir uyumsuzluk kültürü olarak 12 Eylül öncesinde var olan kitle kültür oluşumunda, ‘Güneydoğu bölgemizin’ alt kültür simgeleri pek silik iken, 12 Eylül sonrasındaki kitle kültürünün simgesel ve popüler ‘arabesçilerin’ Güneydoğu kökenli şarkıcılar olması pek tesadüf olmasa gerekir. 12 Eylül sonrası Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milletinin bütünlüğüne, sadece PKK terörü ile değil aynı zamanda kapitalist sistemin modern büyücüsü sayılan ‘medyanın’ aracılığıyla yaygınlaştırılan ‘kitle kültürü’ oluşumuyla da saldırılmıştır.” Eroğlu, *a.g.e.* 453.

bölünmeye çalışılması, Batı'nın Türklüğe dair projelerinin devam ettiğinin bir delilidir. Bu süreçte medyanın rolü ise büyüktür. Medya bir taraftan Batı kültürü şeklinde Türk milletine ahlaksızlığı örnek gösterirken, diğer taraftan da Türk kimliğini yıpratmaya gayret göstermiştir. Özellikle de 1980 sonrası *Yeşilçam Filmlerinin* birçoğunda ülkücü Türk milliyetçiliğiyle özdeşleşen semboller kötü karakterli kişilerle özdeşleştirilmiş, uzunca bir süre bu hastalıklar devam ettirilerek, dürüstlük; enayilik, namus; demode, ahlak; gereksiz, cesaret; maçoluk, gelenek; yobazlık gibi gösterilmiştir. Türk sinemasına egemen olan materyalist bakış ve kozmopolit fikirler, Türk kültürünü içten içe kemirerek, bazı örgütlerin 1980 öncesi yapamadıklarını silahsız bir şekilde ve her evin içinde rahatlıkla yapmıştır.¹⁰⁵⁴

1980 öncesi verdiği mücadelede yara alan ve 12 Eylül Darbesi ile kurumsal kapasitesini yitiren Türk milliyetçilerinin toparlanması ise uzun sürmüştür. Özellikle 1991 yılında SSCB'nin dağılarak Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlık kazanması ve komünizmin çökmesi Türk milliyetçilerini mefkuresiz bırakmıştır. 12 Eylül sonrası cezaevlerinde uzun süre kalan milliyetçi gençler, serbest kaldıkları zaman farklı bir manzarayla karşılaşmışlar ve büyük çoğunluğu kendisine yeni bir yol çizmiştir. Fikri anlamda ise Türk Ocakları ve Aydınlar Ocağı'nın yürüttüğü çalışmalar yetersiz kalmış, 1980 öncesinin fikri inkişafına nazaran bu dönemde Türk milliyetçiliğine dair fikri eserlerin sayısı azalmıştır.

Son olarak 1980 sonrası dönemde Türk milliyetçiliği açısından bakıldığında, bu dönemin Türkiye için eksen değiştirme diye tabir edilebilecek bir yanı vardır. Batı emperyalizmi, ekonomik, siyasi ve kültürel alanda Türk milletine karşı topyekûn bir mücadele başlatmış, Türkiye'yi tam anlamıyla Batı'ya bağımlı kılmak adına politikalar ortaya çıkmıştır. “Türk toplum yapısının en önemli ‘kurum’ ve ‘değerleri’ olarak kabul edilen ekonomiye, siyasete, eğitim sistemine, inanç ve ahlak anlayışına, sosyal ve kültürel dokuya yönelik olarak musallat kılınan ‘bağımlılık’, ‘yetersizlik’, ‘kalitesizlik’, ‘ikiyüzlülük’, ‘arabeskleşme’ ve ‘yabancılaşma’ gibi ‘hastalıklı’ durum ve eğilimler, artan bir hızla devam etmektedir.” Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulmak istenen milli

¹⁰⁵⁴ Yeşilçam filmlerinin büyük çoğunluğunda toplumsal eşitsizliklere vurgu adı altında Türk-İslam değerleri aşağılanmış ve yerine kozmopolit bir kültür oturtulmaya çalışılmıştır. 1980 öncesi için Hababam Sınıfı ayıplanması gereken bir yapıyı gözler önüne sererken, bugün maalesef ülkemizde tüm liseler hababam sınıfına dönüşmüştür.

hakimiyet, milli ekonomi, milli siyaset, milli eğitim, milli kültür ve milli kimlik gibi değerler bu dönemin politikalarıyla çelişmektedir.¹⁰⁵⁵

2.3.2. Yeniden Kurulan Milliyetçi Partiler

12 Eylül Darbesi sonrasında Türkiye’de CHP dahil olmak üzere bütün siyasi partiler kapatılmış ve 1980 öncesi siyasi liderlere siyaset yasağı getirilmiştir. 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halkoylamasıyla, 82 Anayasası olarak bilinen anayasa kabul edilmiş ve sivil siyasete geçişin aşamaları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 22 Nisan 1983’te yeni Siyasi Partiler Kanunu kabul edilerek partilerin kurulması için yasal zemin oluşturulmuştur. Ancak MGK, kurulacak olan siyasi partileri sıkı bir denetimden geçirecek ve hatta seçimlere katılıp katılamayacaklarına karar verecektir.¹⁰⁵⁶ Bir bakıma kontrollü demokrasi denebilecek olan bu dönemde askerin teşvikiyle kurulan Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve yine askerin izniyle kurulan ANAP 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlere katılabilmıştır. Diğer taraftan Erdal İnönü’nün kurduğu Sosyal Demokrat Parti (SODEP), Doğru Yol Partisi (DYP), Muhafazakar Parti (MP) gibi sivililer tarafından kurulan partilerin seçimlere katılmasına izin verilmemiştir.

MP, 7 Temmuz 1983 tarihinde milliyetçi kişilerce kurulmuştur. MHP’nin devamı olarak düşünülen partiye, Türkeş siyasi yasaklı olması ve gözetim altında tutulması nedeniyle katılmamıştır.¹⁰⁵⁷ Parti 30 Kasım 1985 tarihinde yapılan I. Büyük Kongresi’nde adını Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) olarak değiştirmiş ve genel başkanlığa da Ali Koç seçilmiştir. Türkiye üzerinde yükselen bir çınar ağacından oluşan eski parti ambleminin yerine de kırmızı zemin üzerinde beyaz bir hilal ve 9 Işık’ı temsil eden dokuz yıldızdan oluşan yeni amblem kabul edilmiştir.¹⁰⁵⁸ Parti Programının 7. Maddesinde milliyetçiliğe yaklaşım şu şekilde ifade edilmiştir:

¹⁰⁵⁵ Eroğlu, *a.g.e.* 487.

¹⁰⁵⁶ O dönemde Evren’in bir açıklaması şu şekildedir: “Partinin başına bir emekli orgenerali getirdiler. Bundan daha haince bir oyun düşünebilir misiniz? Bu oyunu oynayan zat Türkiye’yi tapulu arazisi zannediyor. Biz o partinin nereden geldiğini biliyoruz. Amblem olarak evvela arıyı seçtiler. Arı, o eski parti başkanının mezun olduğu üniversitenin amblemidir. Amblemlerini el yaptılar. Seçime gittiği zaman vatandaş mührü alacak evet yerine basacak ya, mühür demirden yapılmış. Demiri ele bas, Demirel olsun. Onun için bu işareti seçtiler. Bizi saf mı zannediyorlar. Sert tedbirler almak mecburiyetinde kaldık. Huzur ve güven için her türlü tedbiri almakta kararlıyız. Bizi daha sert tedbirler almak zorunda bırakmasınlar.”

¹⁰⁵⁷ Yalçın, A. K. (2018). “Türk Siyasal Hayatında Muhafazakâr Parti Deneyimi (1983-1985)”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(24), 376.

¹⁰⁵⁸ Kuzu, A. (2017). *Alparslan Türkeş Dokuz Işık: Ülkücü Hareketin Tarihi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık. 195.

MADDE-7: Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu fikri, temel felsefesi Türk Milliyetçiliğidir. Atatürk'ü en büyük Türk Milliyetçisi olarak bilir ve bütün Türk vatandaşları için milliyetçi olmayı, son derece tabii, mantıkî ve zaruri sayarız. Bütün hassas ölçüleriyle, en büyük mensubu olan Atatürk tarafından belirlenmiş, uygulanmış ve her devirde Türkiye Cumhuriyetinin resmi ideolojisini teşkil etmiş bulunan milliyetçilik, ilmi, insanî ve milli ölçü ve değerlere aykırı her türlü aşırılığı red eder. Faşizm, nazizm, ırkçılık, bölücülük, emperyalizm gibi ilme, insanlık değerlerine, milli menfaat ve gerçeklerimize uymayan akımlarla ilgisi ve benzerliği yoktur. Türk varlığının korunması ve yüceltilmesi şuurundan ibarettir. Bizim milliyetçiliğimiz, fertler için hürriyeti, milletler için istiklali en tabii haklar arasında gören demokratik bir milliyetçiliktir. Bütün insanlığı bir aile sayan ve Türk Milletini bu ailenin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak kıyamete kadar yaşatmak azim ve iradesini ifade eder.¹⁰⁵⁹

6 Eylül 1987 tarihinde siyasi yasakların kalkması yönünde yapılan halkoylaması neticesinde, 1980 öncesi siyasi liderlerin yasakları kalmış ve söz konusu liderlerin tekrar siyaset yapmalarının önü açılmıştır. İlginç olan ise yapılan halkoylamasında evet oylarının sadece 75.000 gibi az bir farkla önde olması, yani toplumun halen yarısının 1980 öncesi liderlerine tepkili olmasıdır.¹⁰⁶⁰ Diğer liderler gibi Türkeş de yasakların kalkması neticesinde MÇP'ye katılarak 4 Ekim 1987'de yapılan Olağanüstü Kurultay'da genel başkanlığa seçilmiştir.¹⁰⁶¹ İleri yaşına rağmen dinamik bir şekilde siyasete tekrar dönen Türkeş, ülkede komünizm tehlikesinin ortadan kalkması nedeniyle konuşmalarında zamanla komünizme daha az yer verirken, demokrasi, halk egemenliği, sosyal ve iktisadi hayat, birlik ve beraberlik, sosyal adalet ve en önemlisi ise doğu sorunu olarak adlandırdığı PKK terör eylemlerine ağırlık vermiştir. Zamanla Türkeş'in konuşmalarındaki İslami ton da azalmış ve daha seküler bir söylem ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶² Diğer taraftan 12 Eylül Rejiminin hapse attığı, uzun işkencelere maruz kalan ve uzun süre hapis yatan bazı ülkücüler ise cezaevlerinde daha fazla dine sarılmış ve çıktıklarında çok daha İslami bir söyleme başvurmuşlardır.¹⁰⁶³ Nitekim muhafazakâr söylemi ağır basan ülkücülerin tekrar MÇP'de siyaset yapmak istemeleri, partide ayrışmalara neden olmuş ve o dönem 1989

¹⁰⁵⁹ Milliyetçi Çalışma Partisi Programı (1986). Erişim:

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/635/198700270.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

¹⁰⁶⁰ Yüksek Seçim Kurulu'nun 12 Eylül 1987 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan halkoylaması kararına göre evet oyları 11.711.461 iken hayır oyları 11.636.395'tir. Detaylar için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19572.pdf>

¹⁰⁶¹ Kuzu, *a.g.e.* 196.

¹⁰⁶² Alparslan Türkeş'in 1980 sonrası konuşma metinleri için bkz: Turhan, M. (2016). *Alparslan Türkeş: 1980-1997*. Ankara: Panama Yayıncılık.

¹⁰⁶³ Ülkücüler, 12 Eylül sonrası cezaevlerinde gördükleri işkenceler neticesinde, devlete dair daha fazla sorgulama imkânı elde etmişlerdir. 12 Eylül Rejimi'nin Aydınlar Ocağı'nın etkisiyle Türk-İslam Sentezi'ne çok uzak durmadıkları, hatta kültür politikalarında Ocağın görüşlerini kabul etmeleri ve yine Ocak'la iltisaklı bulunan Turgut Özal'a görev vermeleri, askerlerin Aydınlar Ocağı'na ve Türk-İslam Sentezi'ne bakışında menfi bir duruş olmadığını göstermektedir. Bu durum "fikirleri iktidarda, kendileri içerde" şeklinde Ülkücü camiada ironik bir söylemin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

seçimlerinde Sivas Milletvekili seçilen Muhsin Yazıcıoğlu başta olmak üzere bazı milletvekilleri MP'den istifa etmişlerdir.¹⁰⁶⁴

İstifa sonrası birçok açıklama yapan eski MP'liler, üstü örtülü bir şekilde Türkeş'i ve partinin benimsediği yeni duruşu eleştirmişler, yeni bir oluşumun sinyallerini vermişlerdir. Muhsin Yazıcıoğlu bir konuşmasında; "Siyasete yeni soluklar getireceğiz. Biz İşlam'ı temsile değil İşlam'a hizmete talibiz. Herkesle kim olursa olsun Allah'ın birliğinde buluşmak istiyoruz... okluk içinde birlik esası Allah'ın ve Resulü'nün dışında mutlak hakikat tanımayan herkesle birlikte siyaset yapmak. Farklılıklarımız birlikte siyaset yapmamıza engel değildir. Uzlaşma içerisinde orta yol buluruz. İşlamiyet'i temsil anlayışı ile değil İşlamiyet'in hizmetkârı anlayışı ile hareket edeceğiz."¹⁰⁶⁵ diyerek bu yeni oluşumun milliyetçilikten ziyade İşlami bir söylemden hareket edeceğinin işaretini vermiştir. Yeni parti çalışmalarına hız veren muhalifler, çeşitli toplantılar tertip ederek geniş tabanlı bir oluşum kurma gayreti içerisine girmişlerdir.¹⁰⁶⁶ Nitekim, 29 Ocak 1993 tarihinde Büyük Birlik Partisi (BBP), Muhsin Yazıcıoğlu liderliğinde resmen kurulmuştur. Parti amblemi olarak da hilal içerisinde gül sembolü kabul edilmiştir.¹⁰⁶⁷ Partinin hazırlanan ilk programına bakıldığında, 12 Eylül Rejiminin ülkücüler üzerinde bıraktığı olumsuz izleri görmek mümkündür. Parti programında milliyetçilik şöyle tanımlanmıştır:

Türk milletini, yüzyıllardır kader birliği etmiş, aynı inançla yoğrulmuş, aynı gayeye yönelmiş, bundan böyle de birlikte var olma iradesini serdetmiş insanlarımızın müşterek birliği olarak idrak ediyoruz. Milliyetçiliği; odak noktasında inançlarımız olmak üzere, bulunduğumuz coğrafyada yüzyıllardır birlikte yaşadığımız insanlarımızın tamamını kucaklayan, koruyan ve geliştiren bir değer hükmü olarak

¹⁰⁶⁴ Diğer milletvekilleri; İsmet Gür, Esat Bütün, Ökkeş şendiller, Saffet Topaktaş, Ahmet Özdemir. Kuzu, **a.g.e.** 198.

¹⁰⁶⁵ Öznur, H. (2012). **Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı: Makaleler, Konuşmalar, şürler. Cilt I.** Ankara: Akçağ Yayınları. 193.

¹⁰⁶⁶ "Partinin temel ilkesi, hedefleri ve sahip olduğu kimlik "Sivil İnisiyatif Programı" adı verilen beyanname ile kamuoyuna duyurulmuştur. Türk-İşlam kimliği vurgusunun belirginleştiği beyannamede, sivil toplumu ön plana çıkartan, "okluk İçinde Birlik" esasına dayalı anlayış ile farklılıkları tanımlayan, laikliği kurumsal bazda yorumlayan, milliyetçiliği bir üst kimlik anlayışı olarak kabul eden, demokratik bir cumhuriyet anlayışını savunan bir söylem ile karşılaşılmaktadır. Bu beyannamede en fazla dikkat çeken noktalar sivil toplum, sivil katılımcı demokrasi, taban demokrasisi, hakim değil hadim devlet, milli sivil toplumcu kavramlarıdır." Umur, Ö. (2016). **Türk Siyasi Tarihinde "Büyük Birlik Partisi" (Siyasi Gelişimi-Fikri Kaynakları-Teşkilatlanma Yapısı, 1993-2009).** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 101.

¹⁰⁶⁷ Gül'ün divan edebiyatında Hz. Muhammed'i sembolize etmesi, partinin dine verdiği ağırlığı da göstermektedir.

kabul ediyoruz. "İrk" esası üzerine oturtulmuş her türlü milliyetçilik anlayışını reddediyoruz.¹⁰⁶⁸

Partinin programında milliyetçiliğe iradi bir anlam yüklenmiş ve programda en önemli vurgu ise “hakim devlet” değil “hadim devlet” söylemiyle devletin baskıcı politikalarına olmuştur. Programda yer alan; “Devlet, hükümlanlık sınırları içinde yaşayan vatandaşların iradesinin cisimleştiği bir kurumdur. Devlet vatandaşlarına hizmet için vardır. Devleti, insanlardan bağımsız bir amaç ve tabu haline getiren her türlü anlayışı reddediyoruz.” ibaresi, 12 Eylül Rejiminin Türk gençlerine yaptığı zulmün bir yansıması niteliğindedir. BBP’yi MHP’den ayıran en baskın özellik bu devlet anlayışı ve devletin nitelikleri üzerinedir.¹⁰⁶⁹ MHP 12 Eylül’e rağmen devleti eleştiren bir tutum içine girmeyip, Atatürk ve laiklik konusunda daha uzlaşmacı bir tavır sergilerken, BBP daha fazla İslami söylemle laiklik karşıtı bir duruş sergilemiş ancak Atatürk’e dair de olumlu/olumsuz bir beyan içine girmemiştir. Laiklik konusunda parti programında şu ifadeler kullanılmıştır: “Türkiye’de cari olan lâiklik anlayışını, yönetici azınlığın, Müslüman halkı siyasî iktidarın uzağında tutmak için kullandığı bir araç olduğunu, din-devlet ilişkisi ile alâkasız bulunduğunu müşahade ederek reddediyoruz. Halkın tamamı Müslüman olan bir ülkede, devletin halkına benzemesi, halkının inançlarını temsil etmesi demokrasinin gereğidir. Büyük Birlik Partisi bunu savunmaktadır.”¹⁰⁷⁰

BBP, İslami yönü ağır basan parti programı ve söylemlerine rağmen, Türk siyasal hayatında zaten Milli Görüş geleneğinden gelen İslamcı partilerin halk nazarında bir karşılığı olması nedeniyle kendine çok fazla yer edinmemiştir. Girdiği birçok seçimde yüzde 1 ila 2 arasında oy oranı elde eden BBP, Muhsin Yazıcıoğlu’nun vefat etmesi sonrasında ise iyice bilinirliğini yitirmeye başlamıştır.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Büyük Birlik Partisi Programı (1993). Erişim:

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/758/199600983-1993.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

¹⁰⁶⁹ “MÇP/MHP-BBP ayrışmasıyla neticelenen söz konusu süreçte, MHP “devletin partisi” olup devletle eşgüdüm içine sürüklenirken, BBP de sivil toplumu, halkı siyasal-toplumsal bağlamda daha fazla inisiyatif almaya davet eden, devletin baskısını sorgulayan-eleştiren bir çizgiye yelken açıyordu. BBP’nin, “Hedef Sosyal İktidar” çıkışı, o güne dek salt siyasal iktidarı ele geçirmek-tutmak için devlete sızma, mümkünse kadro ihtilali yaparak, yönetim dizgesinde yer kapma politikaları uygulayan, milliyetçi siyaset açısından “devrim niteliği”nde bir sıçramayı imliyordu. Burada her iki tür milliyetçilikten biri merkez diğeri dönüşümcü milliyetçilik olarak ifade edilebilecek, iki farklı milliyetçilik anlayışını tartışmaya açan Türk milliyetçiliği, her milliyetçi akımın “devletin neferi/yanışması” gibi durmayabileceğini ortaya koyuyordu. Bu baba, Türk milliyetçiliğinin kendisini özgürleştirmesine sebep olacaktı.” Dural, *a.g.e.* 185-186.

¹⁰⁷⁰ Büyük Birlik Partisi Programı (1993).

¹⁰⁷¹ Türkiye’de gerçekleşen seçim sonuçları için bkz: <http://www.ysk.gov.tr/>

MÇP’de, eski parti isimlerinin tekrar kullanılabileceğine dair yapılan yasal değişiklik sonrası, 24 Ocak 1993 tarihinde yapılan kongrede partinin isminin tekrar MHP ve ambleminin üç hilal olmasına karar verilmiştir. 1997 yılında vefatına kadar partinin Genel Başkanlığı’nı yürüten Türkeş, MHP’yi daha ılımlı bir Türk milliyetçiliği söyleminden hareketle uzlaşmacı bir tavrın içine sokmaya çalışmıştır. Bu dönemde artan terör eylemlerine karşı MHP’nin gösterdiği tepki, MHP’yi PKK terör örgütü karşısında konumlandırmaya çalışanların işine gelmiş, Türk milliyetçiliği/Kürt milliyetçiliği gibi sosyolojik açıdan anlamsız bir ikilemin doğmasına sebep olmuştur. Kürt milliyetçiliğinden bahsedebilmek için henüz erkendir. Kürtlerin tarihsel süreç içerisinde kabile yapısından çıkıp ayrı bir millet olarak ortaya çıkmaları sonrasında belki bir Kürt milliyetçiliğinden bahsedilebilir. Aksi takdirde modernist yaklaşımların iddiasıyla konuya bakılacak, millet inşa edilmeye çalışılacaktır. Bu durum da farklı ülkelerin topraklarında farklı dilleri konuşan kabilelerin, bir proje çerçevesince bir araya getirilerek tek bir millet yaratılmasının siyasi olarak güçlükleri nedeniyle Kürtlere zarar verecektir. MHP’nin Kürt kimliğine yaklaşımı da çoğu zaman sosyolojik olmaktan ziyade siyasidir. Alparslan Türkeş konuşmalarının büyük çoğunluğunda Kürtleri Türk milletinin bir boyu olarak göstermiş, etnik olarak Kürtlerin de Türk soylu olduklarını iddia etmiştir. Ancak Türk-İslam Ülküsünün ortaya koyduğu milliyetçilik esasına göre Türk, zaten Türk-İslam kültür dairesi çerçevesince hayatını sürdüren kişilere verilen ad olduğu için, etnik bağlılıkları öne sürmek, meseleyi farklı boyutlara taşımaktadır.

Türkeş döneminde Türk milliyetçiliği açısından önemli bir diğer husus ise bağımsızlığını elde eden Türk Cumhuriyetleri arasında kültürel bir dayanışma oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen Türk Dünyası Kurultaylarıdır. 1980 öncesi dönemde de bütün Türklerin bağımsızlığını savunan MHP, 1991 sonrasında savunduğu tezin gerçekleşmiş olmasının verdiği heyecanla çeşitli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemeye başlamıştır. Bu etkinliklerin en önemlisi olan kurultaylar, devlet tarafından da desteklemiş hatta ilk kurultaya dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı da katılmıştır.¹⁰⁷² Kurultaylarda hedeflenen bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleriyle iyi ilişkiler kurmak ve ilerleyen süreçte bu ilişkileri, çeşitli kurumsal yapılara kavuşturmak ideali, Türk dış politikasının kötü yönetilmesi sebebiyle yeterince iyi idrak edilememiştir.¹⁰⁷³ Türk

¹⁰⁷² Kuzu, *a.g.e.* 204-205.

¹⁰⁷³ Erol, M. S. (2011). “İniş-Çıkışlarıyla Türkiye’nin Türk Dünyası Politikası: 20. Yılın Genel Bir Muhasebesi”. *Türk Yurdu Dergisi*. 31 (287), 174-178.

Cumhuriyetleriyle iyi ilişkiler geliştirmek adına 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kurulmuş, Türkistan'dan Türkiye'ye yükseköğrenim amacıyla öğrenciler getirilmeye başlanmıştır.¹⁰⁷⁴ 1993 yılında ise Kazakistan'ın Türkistan eyaletinde Türk-Kazak işbirliğiyle Ahmet Yesevi Üniversitesi kurulmuştur. Aynı şekilde 1995 yılında ise Kırgızistan'da da Manas Üniversitesi kurularak, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında etkileşimin artırılması için eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. 2010 yılına kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ise yine Türkiye dışında yaşayan Türklere yönelik faaliyetler yürütmek amacıyla kurulmuş olup, en önemli faaliyetlerinden bir tanesi Türkiye Bursları adlı programla yurtdışından Türk öğrencilerin Türkiye'de eğitim görmelerine olanak sağlanmasıdır.¹⁰⁷⁵ En nihayetinde 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi/Keneşi) kurulması İsmail Gaspıralı'nın 150 yıl önce “*Dilde İşte Fikirde Birlik*” şiarıyla ortaya attığı Türk Dünyasında birlik hedefine doğru atılan önemli bir adımdır.¹⁰⁷⁶

1997 yılında Alparslan Türkeş'in vefat etmesi neticesinde MHP'de genel başkanlığa Devlet Bahçeli seçilmiştir. Bahçeli Türkeş'in mirasını devam ettirmek üzere MHP'nin milliyetçiliğine dair görüşlerinde önemli bir değişikliğe gitmemiştir. Türkeş'in tek başına iktidara gelme hedefiyle yürütülen 1999 genel seçim kampanyası neticesinde, MHP tarihinin en yüksek oy oranı olan yüzde 18 oy oranı ile Türkiye genelinde ikinci parti olmuş ve 129 milletvekilini meclise sokmuştur.¹⁰⁷⁷ Yine Türkeş'in MHP'yi merkeze yaklaştırma ve ılımlı bir söylem geliştirme politikaları çerçevesince, 1980 öncesinin sol siyasetinin en önemli ismi olan Bülent Ecevit'in genel başkanlığını yaptığı Demokratik Sol Parti (DSP) ve ANAP ile koalisyon kurularak MHP iktidar ortağı olmuş ve 9 Haziran 1999 tarihinde yapılan güven oylamasının lehte olması sonucunda 57. Cumhuriyet Hükümeti'nde MHP 11 bakanlıkla temsil edilmiştir. Ecevit'in TBMM'de okuduğu Hükümet Programında milliyetçiliğe dair şu ifade yer almaktadır: “Atatürk'ün, Türk kültürünü esas alan ve her türlü ırk, din ve mezhep ayırıcılığını ve yayılmacılığı reddeden insancıl ve barışçı milliyetçilik anlayışı, ulusal birliğimizin ve ülke bütünlüğümüzün başta

¹⁰⁷⁴ <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>

¹⁰⁷⁵ <https://www.ytb.gov.tr/> Her ne kadar Türkiye Burslarından Türk olmayan Müslüman öğrenciler daha fazla faydalansa da, bu programın önemli bir işlevi vardır.

¹⁰⁷⁶ Türk Konseyi 2009 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında imzalanan Nahcivan Anlaşması ile kurulmuş ve sonrasında Konsey'e Özbekistan ve Türkmenistan da dahil olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.turkkon.org/tr>

¹⁰⁷⁷ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

gelen güvencesidir.”¹⁰⁷⁸ MHP’nin milliyetçilik anlayışına da uygun düşen bu ifade, yine kültür esasına dayalı ve ırkçılığı reddeden bir milliyetçilik ifadesidir.

MHP’nin DSP ile kurduğu koalisyon kamuoyunda çokça tartışılmış ve hatta MHP tabanında zaman zaman aykırı sesler de çıkmıştır. 1999 Depremi ve ekonomik krizlerle geçen bir dönem olmasına rağmen 3.5 yıl süren koalisyon hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en uzun koalisyon hükümeti olması özelliğini korumaktadır. Milliyetçi, sol ve liberal partilerin bir araya gelerek kurdukları koalisyon, aslında 1980 sonrası Türkiye’inde tavanda bir oydaşmanın olduğuna dair bir görüntü sergilenmiş, tabana da benzer şekilde 1980 öncesi yaşananlara sünger çekilmesi mesajı verilmiştir. Bu dönemde Türk ekonomisine istikrar kazandırmak adına yapısal bazı değişiklikler hayata geçirilmiş olsa da, 2002 yılında yapılan erken genel seçimlerde koalisyon ortağı üç parti de meclis dışında kalacaktır. Ancak MHP bir sonraki seçimlerde tekrar meclise girmeyi başarırken, o dönemin siyasi partilerinin tamamı (DSP, ANAP, DYP) Türk siyasetindeki önemini yitirmiştir.

MHP’nin Türk milliyetçiliği yaklaşımı kültür temelli bir yaklaşıma oturtulurken münferit anlamda, Türklerin üstün ırk olduklarına dair görüşlerden hareketle Türkçü bakışla ırkçılığa yaklaşan görüşler de varlığını çeşitli platformlarda devam ettirmektedir.¹⁰⁷⁹ Genel olarak bakıldığında MHP çizgisinde Türk milliyetçiliği ideolojisi; Türk-İslam kültür dairesinde devam etmekte, ayrılıkçı/bölücü terör hareketlerine karşı, Türk Dünyasında kültür birliğini esas alan bir yapıdadır. MHP’nin en son hazırlanan parti programında milliyetçiliğe yaklaşımı şu şekilde ifade edilmiştir:

¹⁰⁷⁸ 57. Cumhuriyet Hükümeti Programı: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23721.pdf>

¹⁰⁷⁹ Ahmet Bican Ercilasun’un 2003 yılında Türk Yurdu Dergisi’nde yazdığı makalesinde Türk ırkı hususuna bir hayli vurgu vardır: “Türkler, 10. yüzyıldan 17. yüzyılın sonlarına dek dünyanın en güçlü yönetimlerini kuran ve 700 yıl tarihin gidişine hükmeden bir ırktır. 10. Yüzyıldan önce Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar dönemlerinde de, Avrasya bozkırlarından aralıklarla da olsa hakimiyetlerini 400 yıl sürdüren Türkler, tarihin içinde 1000 yılı aşan egemenlikleri dolayısıyla *en üstün ırk* sıfatını hak etmişlerdir. Arap, Rus, İngiliz vb. egemenliklerin hiçbiri 500 yılı aşmış değildir. Dolayısıyla Türk ırkının üstünlüğü boş bir övünme değil, tarihin objektif gerçekliğidir. Yaradılış açısından ırkların eşitliği safsatadan ibarettir. İnsanlar yaradılışça eşit olmadığı gibi, insanlardan oluşan ırklar da yaradılışça eşit değildir. Eşitlik ancak ahlaki bir değer olarak vardır: İnsanlar kanun karşısında, ırklar ve milletler devletler arası hukuk karşısında eşit sayılabilirler. Yoksa yetenekleri (yaradılışları) açısından ne insanlar eşittir, ne de ırklar. İnsanlar ve ırklarının yeteneklerinin objektif ölçüsü, yaşadıkları sürece gösterdikleri başarılarıdır. 1000 yıllık dünya hakimiyeti, Türklerin en üstün ırk olduğunun açık kanıtıdır. Bugünkü duruma bakarak hüküm vermek, kısır bir insan veya bir kurum gibi yaşanan bütün zaman dilimi dikkate alınarak değerlendirilmelidir.” Ercilasun, A. B. (2003). “Milliyetçilik Tartışmaları”. *Türk Yurdu Dergisi*. 23 (189), 15.

Partimiz milleti; ortak bir tarihin sunduğu zemin üzerinde birlikte yaşama arzu ve iradesini ortaya koyan, tarihî süreçte ortak bir kaderi paylaşma duygusunu ve gelecek ülküsünü taşıyan, milletler camiasında kendine has vasıf ve kimliğe sahip olduğuna inanan sosyal bir bütün olarak mütalâa etmektedir. Bu itibarla, millet gerçeği, Türkiye'mizin bağımsız, güçlü ve demokratik bir ülke olarak ilelebet var olmasının sosyal ve kültürel temeli kabul edilmektedir.

Milliyetçilik ise, Türk milletine mensubiyet bilincini geliştirmeyi hedefleyen ve onun ayırt edici vasıflarını, dünyayı ve olayları yorumlayışta temel referans kabul eden fikirler ve duyarlılıklar bütünüdür. Milliyetçi düşünce sistematığının unsurları arasında milli kimlik, milli dil, millî kültür, millî hâkimiyet, millî devlet ve dayanışma kavramları belirleyici bir öneme sahiptir. Milliyetçiliğimiz, Türk milletine olan derin bağlılığımızın ve sevginin verdiği ilham ve cesaretle, var oluşunu anlamlandırmayı ve geleceğini garanti altına almayı temel hedef olarak kabul eder ve bunun için her türlü çabayı gerekli görür.

Dünya ölçeğinde ise, milletlerin eşitliğini ve iş birliğini öngörmekte; küresel hakkaniyetin varlığını ve geliştirilmesini zorunlu addetmektedir. Ayrıca, dünyada siyasî ve sosyal alanda uzlaşmacı kültürü destekleyerek, küreselleşme sürecinin ahlâkî ve insanî değerleri daha çok içermesine katkı sağlamayı, milliyetçilik ve insanlık anlayışımızın gereği sayıyoruz. Milletlerin ve kültürlerin varlığını, diyalogunu ve işbirliğini beşeriyetin ve küresel ahengin ön şartlarından biri olarak kabul ediyoruz.¹⁰⁸⁰

Milliyetçiliğin yanı sıra; demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü, laiklik, milli birlik ve bütünlük, sosyal devlet, sosyal adalet ve Türk toplumculuğu, yönetimde şeffaflık gibi ilkelerle MHP programı, akademisyenler tarafından hazırlandığı belli olan 135 sayfalık kapsamlı bir siyaset belgesi olma özelliğini taşımaktadır. Türk Dünyası için de ayrı bir başlık açılan belgede, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin başta ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel olmak üzere her alanda geliştirilmesi ve derinleştirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. Ancak Türkes döneminin aksine dış Türklere olan ilgi zamanla azalmış, söylem olarak bile çok sık telaffuz edilmez olmuştur. Özellikle Doğu Türkistan Türkleri, Irak ve Suriye Türkleri, İran Türkleri, Kırım Türkleri ve Balkan Türkleri konusunda partinin aktif siyaseti azalmış, Türkes tarafından temelleri atılan Türk Kurultayları da unutulmuştur. Kısacası MHP Türk milliyetçiliğini Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisine çekmiş, enerjisini Türk siyasetine vermeye odaklamıştır.

¹⁰⁸⁰ MHP Parti Programı “Geleceğe Doğru” 8 Kasım 2009 Ankara. Erişim: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/program/mhp/mhp_tarihcesi.html

3. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KARŞISINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE TARİH TEMELLİ YAKLAŞIM

3.1. Küreselleşme Karşısında Türk Milliyetçiliği

3.1.1. Küreselleşme

Sosyal bilimlerde küreselleşme tartışmaları, 1980’lerde başlamış ve 1991 sonrasında SSCB’nin dağılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra hızlanmıştır. Özellikle Amerikalı bazı düşünürlerin SSCB’nin dağılması sonrasında liberal-kapitalist sistemi galip ilan etmeleri ve artık rakibinin olamayacağına dair iddialar öne sürmeleri, küreselleşme tartışmalarının yoğunlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Sosyal bilimlerin en büyük handikabı olan kavramlara yüklenen anlamların çok çeşitli olması ve üzerinde mutabık kalınan bir tanımlamanın olmaması küreselleşme kavramında da karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸¹ Küreselleşme, genel olarak dünyada gerçekleşen teknolojik ilerleme sayesinde, haberleşmenin, sermaye hareketliliğinin ve nüfus hareketlerinin daha fazla hızlanması ve neticesinde de dünyanın eskiye nazaran küçülmesi, yani küçük bir köye dönüşmesi olarak görülmektedir.¹⁰⁸² Bir başka deyimle küreselleşme zamanın ve mekânın yaklaşmasıdır.¹⁰⁸³ Küreselleşmenin ne zaman başladığına dair tartışmalar ise çok çeşitlidir. Bazılarına göre küreselleşme tekerleğin icadından beri devam eden bir süreç, bazılarına göre feodalitenin çöküşü ve Sanayi Devrimi sonrası meydana çıkan süreç,

¹⁰⁸¹ Farklı disiplinlerdeki farklı bilim adamlarının küreselleşmeyi tanımlarken kullandıkları öncelikler de doğal olarak farklıdır. “Sosyolog Anthony Giddens küreselleşmeyi modern dünya görüşünde diğer yerlere bağlantı kuran iki temel faktör, zaman ve mekan arasındaki fark ve mesafe olarak kabul etmeyi önerir. Coğrafyacı David Harvey ve siyaset bilimci James Mittelman aynı temayı ayrıntılı olarak işler. Stephen Kobrin küreselleşmeyi dış ticaret ve yatırım ile değil, artmakta olan teknolojik seviye ve bilgi akışını yönlendirme olarak tanımlar. Siyaset bilimci Robert Gilpin küreselleşmeyi ‘ticarette, finasta ve makroekonomik politikalarda milli ekonomilerin uluslararası bağımlılığın artması’ olarak tanımlar. Sosyolog Roland Robertson küreselleşmenin bir bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşması ve dünyanın sıkışmışlığına gönderme olarak düşünür. Aynı şekilde sosyolog Martin Albrow küreselleşmeyi ‘yeryüzünde yaşayan insanlar üstünde etkili olan uygulamalar, değerler ve teknolojinin yayılması’ olarak tanımlar. Guillen ise Robertson’un ve Albrow’un perspektifini ve küreselleşmenin dünyada ve genelde aktörler arasındaki karşılıklı farkında olma durumu ve büyük bir bütünleşmeye götüren bir süreç olarak tanımlanmasını tavsiye eder.” Atasoy, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*. 105.

¹⁰⁸² “Bütün dünya bir köy sloganı ile ifade edilen küreselleşme olgusunun gerçekten de dünyayı küçülte, küçülte bir küçük köy haline dönüştürüp, dönüştüremeyeceği tartışma konusudur. Bu olgunun aynı zamanda yeni kapitalizm ve yeni kolonyalizm olduğuna dair iddialar vardır.” Atasoy, *a.g.e.* 304.

¹⁰⁸³ Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. çev. Hüseyin Özel vd. İstanbul: Kırmızı Yayınları. 85.

bazıları içinse, telgraf, telefon gibi haberleşme teknolojilerinin yaygınlaştığı 20. yüzyılda başlayan bir süreçtir.¹⁰⁸⁴ Ancak küreselleşmenin ne zaman başladığından ziyade, sosyal bilimlerde küreselleşme tartışmalarının yaşandığı dönem daha önemlidir. Küreselleşme ve milliyetçilik konularında çalışmaları olan Fahri Atasoy, küreselleşme üzerine dört senaryonun olduğunu öne sürmüştür. Bunlardan birincisi sanayi toplumundan bilgi toplumuna, ikincisi Fordist üretim biçiminden esnek üretim biçimine, üçüncüsü moderniteden postmoderniteye, dördüncüsü ise ulus devletler dünyasından küreselleşmiş bir dünyaya geçiş üzerinedir. Ortaya konulan senaryolar yaşanan bu dönüşümün dört farklı yönüne işaret etmektedir. “İlk üç senaryonun bize anlatmaya çalıştığı dönüşümler, bir anlamda dördüncü senaryodaki dönüşümlerin gerekçelerini oluşturmaktadır. Yaşanan gerek üretim, gerek iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler ve kapital birikim süreçleri bir araya geldiğinde, ulus-aşırı firmaları ve finansman kurumlarını küresel ekonomiyi oluşturan temel aktörler haline getirmiştir. 1970’li yılların çokuluslu firmaları artık ulus-aşırı firmalar olarak tanımlanmaktadır. Ulus-aşırı firmalar küresel pazarda ulusal sınırlara takılmadan, tek tek ulusların amaçlarından bağımsız olarak davranma eğilimindedirler. Ulus-ötesi ilişkiler ve çıkar bağları onların davranışlarını belirler hale gelmiştir.”¹⁰⁸⁵ Yaşanan bu gelişmelerin, küreselleşme açısından hem iktisadi, hem siyasal, hem de sosyo-kültürel boyutları vardır. Türk milliyetçiliği açısından bizi en çok ilgilendiren siyasal boyutlar olmakla birlikte, aslında küreselleşmenin diğer iki boyutu da siyasal boyuta etki ettiği için bizi ilgilendirmektedir. Öncelikle olarak ekonomik boyutundan başlayıp, sosyo-kültürel ve siyasal boyutta küreselleşme tartışmalarına değinip akabinde de Türk milliyetçiliği açısından küreselleşmenin etkilerini tartışmak uygun olacaktır.

Küreselleşme ifade edildiği üzere teknolojik gelişmelerin son dönemde aşırı hızlı bir şekilde ilerlemesi neticesinde, gerek haberleşmede ve gerekse sermaye hareketlerinde baş döndürücü bir etki yaratmıştır. “Küreselleşmenin ekonomik boyutunun temel özelliği mal, hizmet ve işgücü piyasalarının küreselleşmesidir.”¹⁰⁸⁶ Ekonomik küreselleşme, “üretimin mekânsal olarak yeniden düzenlenmesini, sanayilerin sınır ötesi karşılıklı nüfuz etmelerini, finansal pazarların yayılmasını, aynı türden tüketim mallarının değişik ülkelere yayılmasını; doğudan batıya olan kitlesel nüfus transferlerinin oluşumunu ve dünya

¹⁰⁸⁴ Giddens, Sanayi Devrimi’nin küreselleşmeyi başlattığını iddia ederken, Roland Robertson küreselleşmenin feodalite sonrasında başladığını iddia eder mesela. Robertson, R. (1999). *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim Sanat Yayınları. 293.

¹⁰⁸⁵ Atasoy, *a.g.e.* 115-116.

¹⁰⁸⁶ Görmez, K. (2005). “Küreselleşme ve Yerelleşme” *Küreselleşme ve Yerelleşme*. ed. Kemal Görmez. Ankara: Odak Yayıncılık. 6-8.

çapında demokrasiye duyulan tercihi içerir.”¹⁰⁸⁷ Ekonomik küreselleşme çok eski tarihlere kadar götürülerek açıklansa da, asıl gelişme yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte ABD’nin dünyada tek süper güç olarak kaldığı iddia edilmiş ve piyasa ekonomisine alternatif olabilecek herhangi bir ekonomi modeli kalmadığı öne sürülmüştür.

21. yüzyıla gelindiğinde birçok sosyal bilimci, piyasa ekonomisi karşısında herhangi bir modelin ortaya çıkma ihtimali olmadığını öne sürmekte ve bu yüzyılda dünyada piyasa ekonomisini tam olarak uygulamayan diğer devletlerin de zamanla piyasa ekonomisine adapte olacaklarını iddia etmektedir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ise Batı’nın bu sürece öncülük yapacağı öne sürülmektedir. Heywood’a göre; “Bu açıdan küreselleşmenin özü, küresel kapitalist bir ekonomi oluşturmaktır; bu yapı, uluslararası şirketlerin çıkarları ile ilgilenir ve devletin gücünü, özellikle de sosyal yapıyı şekillendirme yetkinliğini azaltır. Böylece küreselleşme, liberal kapitalizmin nihai zaferi anlamında ‘tarihin sonu’nun gerçekleştirildiği bir mekanizmadır.”¹⁰⁸⁸

Özellikle internetin yaygın olarak kullanıma girmesi, haberleşme alanında bir devrim yaratmış, dünyanın her tarafında yaşanan gelişmelerden çok kısa sürede herkesin haber alması mümkün hale gelmiştir. Hızlı haberleşme teknolojisi sayesinde de ekonomi yönetimi daha kolay hale gelmiş, uzak mesafelerden şirket yönetimini mümkün kılmıştır. 1970 sonrasında hızlı bir oluşuma giren çokuluslu şirketler, 2000’li yıllarda artık ulusötesi/ulusaşırı bir yapıya kavuşarak, kendileri için en karlı yatırım olanaklarını araştırıp, o ülke de yatırım yapmaya başlamışlardır. “Ulusötesi şirket, uluslararasılaşmış bir yönetimi olan, dünyada en güvenli ya da en yüksek kazancın olduğu yerlere yerleşmeyi veya taşınmayı en azından potansiyel olarak uman, özel bir ulusal kimliği olmayan gerçekten serbest olan sermayedir. Bu durum, finans sektöründe bir düğmeye dokunmakla ulaşılabilecek ve gerçek bir küresel ekonomide ulusal para politikalarına dayanılmaksızın tamamen piyasa güçleri tarafından kabul ettirilecek bir şeydir.”¹⁰⁸⁹ Daha açıkçası bu şirketler devlete ihtiyaç duymayan şirketlerdir. Öncesinde daha çok Amerika menşeli olan bu şirketler, artık Amerikan etiketinden de kurtulup, tamamen devletlerden ve ülkelerden bağımsız bir yapıya kavuşma planları içerisinde. Bu noktada Marksistlerin iddia ettikleri

¹⁰⁸⁷ Görmez, *a.g.m.* 9.

¹⁰⁸⁸ Heywood, *Siyasal İdeolojiler*. 388.

¹⁰⁸⁹ Kafkasyalı, M. S. (2010). *Uluslararası Sistemin İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algısı Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. 298.

üzere, kurgusal olan ulus devlet yapılanması kapitalizme hizmet etmek amacıyla icat edilmiş, burjuvazinin egemenliğini aristokratlardan almak için bir yöntem olmuştur.¹⁰⁹⁰ Gelineen noktada ise kapitalizmin ulusötesi şirketlere dönüşmesi nedeniyle artık ulus devletin de gerekliliği ortadan kalkmıştır.¹⁰⁹¹ Ekonomik küreselleşme dünyada sınırsız bir şekilde sermaye ve işgücü hareketliliğinin olması, üretim ve tüketim üzerinde kontrolün minimum olması ve insanların tüketim alışkanlıklarının istenildiği gibi kontrol edilebilmesi için serbest bir alana ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada ulus devlet yapılanmasının, koruyucu, kuralcı, sınırlayıcı yapısı, küreselcilerin işine gelmemekte, ulus devlet yapılanması onlar için işlevsiz ve gereksiz bir duruma dönüşmektedir.

Son dönemde ulusötesi şirketler işgücü hareketliliği konusunda da politikalarını değiştirmişler, önceden ihtiyaç duydukları ucuz işgücünü, kurumsallaştıkları ülkelere çekmek için göçmen alma politikaları uygularken artık, üretim faaliyetlerini daha uygun işgücü olanaklarının olduğu ülkelere kaydırmışlardır. Özellikle Çin'in dünyaya açılma politikaları sonrasında ulusötesi şirketlerin büyük çoğunluğu, üretim bantlarını Uzak Doğu'ya kaydırarak maliyetlerini en aza indirme politikası yürütmektedirler. Bunun doğal neticesi olarak niteliksiz işgücü hareketleri, gelişmiş ülkeler için artık bir sorun haline gelmiş ve yabancı düşmanlığı diye adlandırılan yeni bir akım da ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde ucuz işgücüne duyulan gereksinim her geçen gün azalırken, Avrupa'ya yönelen nüfus hareketleri, Avrupalılar için artık bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Avrupa'da yaşanan ağır sanayi hamlesine neticesinde bir dönem ihtiyaç olarak görülen yabancı işçiler, artık bu ülkelerdeki şirketlerin üretim bantlarını farklı ülkelere kaydırmaları neticesinde eskisi kadar ihtiyaç duyulmayan ve ülkelere külfet olarak

¹⁰⁹⁰ Kemal Görmez ulus devleti kapitalizmin bir uzantısı olarak görmekte fakat küreselleşmenin ulus devleti ortadan kaldıracağını mümkün olmadığını ifade etmektedir: "Öncelikle belirtmek gerekir ki küreselleşme sanayi devrimi ve ticari kapitalizmin bir anlamda zorunlu sonucudur. O süreçlere karşı çıkmadan bugüne karşı çıkmak pek de anlamlı değildir. Diğer taraftan milli devletler de aydınlanma süreci ile birlikte kapitalizmin ve sanayi devriminin bir ürünüdür. O gün milli devlete olan ihtiyaç onu yaratmıştır. Bu süreç şu anda milli devletleri aşındırmaktadır. Bu süreçte milli devletlerin ortadan kalkması mümkün değildir gerekmemektedir de." Görmez, K. (2005). "Küreselleşme ve Yerelleşme" *Küreselleşme ve Yerelleşme*. ed. Kemal Görmez. Ankara: Odak Yayıncılık. 11.

¹⁰⁹¹ Fahri Atasoy, bu ulusötesi şirketlerin de dünyaya faydasını sorgulamaktadır: "Global ekonominin öncü güçleri Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya'nın ulus-aşırı şirketleri dünyayı gerçekten küreselleştirmekte mi, yoksa bir mit mi oluşturmaktadırlar belli değildir. Ulus-aşırı şirketlerin dünya üzerinde özellikle üçüncü dünyanın geri kalmış ülkelerinde hiç de iddia edildiği gibi küreselleşmenin değerlerini götürmedikleri ortadadır. Bu tür şirketlerin çıkarlarına göre diktatörlere, demokratik olmayan hükümetlere rahatlıkla destek olmaları, emperyalist kapitalizmin yeni bir boyutu ile karşı karşıya kaldığımızı düşündürüyor." Atasoy, *a.g.e.* 115-116.

görülen nüfus hareketlerine dönüşmüştür.¹⁰⁹² Bunun doğal bir sonucu da yabancı düşmanlığıdır.¹⁰⁹³ Yabancı düşmanlığı, kendisinden olmayan kişiye dair duyulan nefret duygusu olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bu durum, yeni bir tür ırkçılık vakasına dönüşmüştür. Göçmenlerin gittikleri ülkelerin demografik ve kültürel yapısını, ekonomik dengelerini altüst etmeleri nedeniyle, yerel halk tarafından tehdit olarak görülmeleri yeni bir tür ırkçılığın sinyallerini vermektedir. Yabancı düşmanlığının geldiği boyutlardan korkmaya başlayan AB ülkeleri, *No Hate Speech Movement (Nefret Söylemine Hayır)* başlıklı bir kampanya başlatmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁹⁴ Özellikle Almanya’da ortaya çıkan neo-nazi diye adlandırılan ve ırkçılığa varan bir söyleme kavuşan hareketlerdeki yabancı düşmanlığının boyutları gün geçtikçe artmaktadır.

Küresel ekonominin bir diğer sonucu ise hali hazırda eşitsizlik üzerine kurulu olan dünya ekonomik sisteminin, geri kalmış ülkeler aleyhine daha fazla işlemedir.¹⁰⁹⁵ Yaşanan ekonomik küreselleşme süreci artan bir şekilde milli ekonomilerin birbirine daha çok bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Ancak bu süreç içerisinde çeşitli adaletsizlikleri barındırmakta, erken bir dönemde sanayileşen Batı ekonomileri ile sanayileşme sürecinde geri kalmış ekonomileri eşit şartlarda rekabet etmeye zorlamaktadır. İlanihaye, teknolojik ve ekonomik üstünlüğü elinde bulunduran ulusötesi şirketler, bu süreci kendi lehlerine kullanmakta ve dünyanın geri kalmış ülkelerini pazar olarak kullanmak amacıyla ekonomik küreselleşmenin öncülüğünü yapmaktadırlar. Ekonomik küreselleşmenin son

¹⁰⁹² Bunun en bariz örneği Suriye krizi neticesinde Avrupa’ya gitmek isteyen Suriyeli mültecilerin durumunda net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ucuz işgücüne ihtiyacı olmayan Avrupalı devletler, Suriyelilerin Avrupa’ya geçmesini engellemek için her türlü yolu denemektedirler.

¹⁰⁹³ “Yabancı düşmanlığı, yabancılığı nedeniyle yabancıya duyulan düşmanlık ve bu düşmanlığın korkunç derecede agresif ve şiddetli tezahürleri kuşkusuz, on sekizinci yüzyıl Aydınlanma değerlerine inananlar için etnik ve milli olgunun karanlık yüzüdür. Bununla birlikte, Aydınlanma liberalizmi filozoflarının, kozmopolitist oldukları kadar uluslarının vatanseverleri de oldukları unutulmuştur. Büyük çoğunluğu, Aristoteles gibi, kişinin halkına ve ülkesine bağlılığını ve adanmışlığını, doğal bir duygu olarak ve kişinin yakın ailesine ve daha geniş bir akraba çevresi için hissettiği bağlılığın ve adanmışlığın bir uzantısı olarak görüyordu. Etnik ve milli düşüncelerin liberal ve aydınlatılmış olması şartıyla, genel olarak bu duygular ile insanlık sevgisi arasında temel bir çelişki görmediler.” Gat & Jakobson, *a.g.e.* 395.

¹⁰⁹⁴ Nefret Söylemine Hayır kampanyasının detayları için bkz: <https://www.coe.int/en/web/no-hate-campaign>

¹⁰⁹⁵ Aynı zamanda ekonomik küreselleşme, zenginliğin yanı sıra gelir dağılımındaki adaletsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişim Raporuna göre en zengin 358 küresel milyarderin toplam serveti, en yoksul kesimden 2.3 milyar insanın toplam gelirine eşittir. Küresel servetin yalnızca %22’si gelişmekte olan ülkelere aitken, bu ülkelerin nüfusu dünya nüfusunun %80’nini oluşturmaktadır. Washington Politika Araştırmaları Enstitüsü’nden John Kavanagh’a göre; “Küreselleşme, aşırı zenginlerin daha hızlı bir şekilde para kazanmasına daha çok fırsat vermiştir. Bu bireyler, büyük miktarda paraları küresel çapta hareket ettirmek ve her zamankinden daha etkili bir biçimde spekülasyon yapmak için en son teknolojiyi kullanmaktadır. Ne yazık ki, bu teknoloji dünyanın yoksul insanların hayatlarını etkilemiyor. Aslında küreselleşme bir paradokstur: Çok az sayıda insana çok büyük faydalar sağlarken, dünya nüfusunun üçte ikisini dışarıda bırakır ya da kenara iter.” Bauman Z. (2010). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçlar*. (Üçüncü baskı). çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 83.

aşaması ise, 1970’lerde yaşanan petrol krizi sonrası Bretton Woods sisteminin çökmesi nedeniyle ABD ve Batı Avrupa devletlerinin dünya ekonomisini daha fazla liberalleştirme isteğiyle ortaya çıkmıştır. Hiper küreselleşme olarak adlandırabileceğimiz yapıyı kurmak için 1980’ler ve 1990’larda azimli bir ekonomik liberalleşme ve derin entegrasyon gündemi oluşmuştur. Ticaret antlaşmaları ithalat kısıtlamaları konusundaki geleneksel bakış açısının ötesine geçmiş, yerel politikaları aşmış, uluslararası sermaye piyasaları üzerindeki kontroller kaldırılmış ve gelişmekte olan devletler, yabancı ticaret ve yatırıma piyasalarını açmaları konusunda büyük bir baskıya maruz kalmıştır. Bir anlamda ekonomik küreselleşme kendi içinde sona yaklaşmıştır.¹⁰⁹⁶ Mustafa Çalık bu çarpıklığı şu şekilde ifade etmektedir:

Kurallarını zengin ülkelerle küresel sermaye veya onların çıkarlarını korumaya memur milletlerarası kuruluşların koyduğu ‘serbest ticaret ve dünya ekonomisi ile bütünleşme’ modelinin mütemmim cüzü addedilen ve gelişmekte olan ülkelere mümkün olabilecek yegâne doğru iktisat politikasıymış gibi dayatılan serbest mali sermaye piyasası rejimi, ekseriyeti zayıf hükümetlerle yönetilen bu ülkeler tarafından körü körüne benimsenip uygulanmaya başlayınca, bunların zaten zayıf olan sermaye piyasaları da güçsüz sermaye yapıları sebebiyle mali krizlere dayanaksız sinai üretim sektörleri de ve nihayet kronik kaynak yetersizliğiyle malul ekonomik bünyeleri de bir bütün olarak dev ölçekli küresel sermaye hareketlerinin yıkıcı etkilerine açık hale gelmektedir.¹⁰⁹⁷

Ekonomik küreselleşme tartışmalarından sonra küreselleşmenin siyasal sonuçlarına bakılacak olursa, küreselleşmenin birinci siyasal boyutunu, demokratikleşme tartışmaları oluşturmaktadır. SSCB’nin dağılması neticesinde yeni ulus devletler ortaya çıkmış ve büyük çoğunluğu da liberal demokrasiyi benimsemiştir. Huntington, Fukuyama gibi liberal düşünürler, demokrasinin zaferi olarak gördükleri SSCB’nin dağılması neticesinde ilerleyen süreçte yeni demokratik rejimlerin kurulacağına dair öngöründe bulunmaktadırlar.¹⁰⁹⁸ Genel kabule göre liberal demokrasi, serbest piyasa/kapitalizm ve demokrasi ile birlikte yaşam buldukları zaman anlamlı bir şekilde işlemektedir. Bu nedenle serbest piyasayı seçen devletlerde, zamanla demokrasinin yönetim şekli olarak benimsenmesi kaçınılmaz olarak görülmüştür. Serbest piyasa ile birlikte ekonomik gelişmenin de geleceğini iddia eden liberaller, ekonomik gelişmenin sosyal

¹⁰⁹⁶ Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme*. çev. Burcu Aksu. Ankara: Efil Yayınevi. XVI.

¹⁰⁹⁷ Çalık, M. (2009). *Milli Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik*. Ankara: Cedit Neşriyat. 164.

¹⁰⁹⁸ Huntington, S. P. (2011). *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*. (Üçüncü baskı). çev. Ergun Özbudun, İstanbul: Kilit Yayınları.

çoğulculaşmaya ve otoriter rejimlerin çöküşüne sebep olacağını savunmaktadır.¹⁰⁹⁹ Huntington, bu mekanizmayı şöyle açıklamaktadır:

Fakir ülkelerde demokratlaşma olası değildir; zira zengin ülkelerde ise genellikle zaten gerçekleşmiştir. Bu ikisi arasında bir ‘Siyasal Geçiş Bölgesi’ vardır: Bu orta ekonomik tabakadaki ülkelerin demokrasiye geçmeleri en fazla olası olduğu gibi, demokrasiye geçen ülkelerin çoğu da bu tabakadaki ülkeler olacaktır. Ülkeler ekonomik bakımdan gelişip geçiş bölgesine girdikçe, demokratlaşma ihtimalleri daha parlak olacaktır... Sonuç açık görünüyor: Yoksulluk demokratik gelişmenin önündeki başlıca engellerden biri, belki de en önemlisidir. Demokrasinin geleceği, ekonomik gelişmenin geleceğine bağlıdır. Ekonomik gelişmenin önündeki engeller, demokrasinin yayılmasının da önündeki engellerdir.¹¹⁰⁰

Fukuyama’da benzer bir tezi savunmaktadır: “Seymour Martin Lipset’in de dikkat çektiği gibi başarılı ekonomik gelişme ile demokratik kurumların artması arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu ilişkinin güçlü olmasının ise birçok nedeni vardır. Bir ülke kişi başına düşen gelir miktarı olarak 6000 doları geçtiğinde, o ülke artık bir tarım toplumu değildir. Böyle bir toplumun bir orta sınıfının, gelişmiş bir sivil toplumunun ve eğitim görmüş bireylerinin olması daha olasıdır. Bütün bunlar demokratik katılımı teşvik eden ve dolayısıyla da en alt tabakadan başlayarak demokratik taleplerin yükselmesine neden olan faktörlerdir.”¹¹⁰¹ Ayrıca Fukuyama, başarılı demokrasinin büyük oranda ortak değerler ve kurumlar konusunda hemfikir olmuş özgün bir siyasi topluluğun varlığına bağlı olduğunu savunur; “Ortak kültürel değerler güven oluşturur ve vatandaşlar arası etkileşimi gün geçtikçe kolaylaştırır. Şu anda insanlar ve kültürler arasındaki farklılıklar göz önüne alındığında, uluslararası alanda demokrasinin hayal edilmesi bile neredeyse imkânsızdır.”¹¹⁰² Bu minvalde Fukuyama devletin gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. “Ekonomik gelişme basitçe iyi ekonomik politikaların bir sonucu değildir; yatırım, büyüme, ticaret, uluslararası ticaret ve benzeri şeylerden önce yasa ve düzeni, mülkiyet haklarını, hukuk düzenini ve siyasi istikrarı garantileyen bir devletin varlığına ihtiyaç duyar.”¹¹⁰³

Küreselleşme tartışmalarının ikinci siyasal boyutunu devlet ve ulus devlet tartışması oluşturmaktadır. Küreselcilerin tezlerine göre; “küreselleşme süreci milli devletleri ve sınırları geçersiz kılmakta, yerini yeni üst egemenlik biçimlerine bıraktığı için de değerini

¹⁰⁹⁹ Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi. 10.

¹¹⁰⁰ Özbudun, *a.g.e.* 16-17.

¹¹⁰¹ Fukuyama, *Tarihin Sonu...* 428.

¹¹⁰² Fukuyama, *a.g.e.* 436.

¹¹⁰³ Fukuyama, *a.g.e.* 437.

ve anlamını kaybetmektedir. Bu durumda, karşı konulamaz bir dinamizmi ve gelişme çizgisini ifade eden küreselleşmeye siyasi ve ekonomik açıdan bir an önce entegre olmak, daha açıkçası eleştirmek ve sorgulamak yerine, ona teslim olmak gerekir.”¹¹⁰⁴ Radikal küreselcilere göre sermayenin devletten bağımsız hale gelmesi neticesinde ulusötesi şirketlerin devlete bağımlılığı iyice azalmış, devlete olan gereksinim de doğru orantılı olarak azalmıştır. Ancak liberal küreselcilerin bir kısmı, bu teze katılmamaktadır. Küreselleşme taraftarı liberal düşünürlerin bir kısmı, devletin öneminin farkına varmış devletsiz özgürlüğün olamayacağına kani olmuşlardır. Acemoğlu’na göre “Özgürlüğün devlete ve yasalara ihtiyacı vardır. Fakat özgürlük, devlet veya onu denetim altında tutan seçkinler tarafından verilen bir şey değildir. Sıradan insanların yani toplumun elde etmesi gereken bir şeydir. Toplum devleti kontrol ederek, Esad’ın 2011’de yaptığına tersine, devletin insanların özgürlüğünün korumasını ve hatta geliştirmesini sağlamalıdır. Özgürlük siyasete katılan, gerektiğinde protesto eden ve gerekirse hükümeti seçimle düşürebilen hareketli bir topluma ihtiyaç vardır.”¹¹⁰⁵ Acemoğlu’nun üzerinde önemle durduğu konu özgürlüğün oluşması ve yeşermesi için hem devletin hem de toplumun güçlü olması gerektiğidir. Bu devletin şiddeti engelleyebilmesi, yasaları uygulayabilmesi ve kişi özgürlüklerini sağlayabilmesi için güçlü olması şarttır. Ancak devleti denetlemek ve sınırlandırmak içinse güçlü ve hareketli bir toplum gereksinimi de açıkça ifade edilmiştir. Her ne kadar ulusötesi şirketler devletin geleceğini tartışmaya açsalar da, liberal düşünürler devletin her hâlükârda olmazsa olmaz bir yapı olduğunu vurgulamaktadırlar.

Ancak bazı liberallere göre ulus devlet yapılanması için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Liberaller, devletin gerekliliğini ortaya koyarken ulus devlet için farklı bir iddia ortaya atmışlardır: “Ulus devlet temelinde doğup gelişen kapitalizm artık kendini bu temelle sınırlayamamaktadır. Tarihsel kategori bitmiştir. Çünkü, tarihsel işlevi bitmiştir, ulus devlet kategorisi ile kapitalizm arasındaki tarihsel ilişki bozulmuştur. Ulus devletin kapitalizmin tarihindeki işlevi sona ermiştir.”¹¹⁰⁶ Bu tezin temel dayanağı ise,

¹¹⁰⁴ Öz, E. (2017). “21. Yüzyılda Milli Devlet, Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları. 753.

¹¹⁰⁵ Acemoğlu, D., Robinson J. A. (2020). *Dar Koridor: Devletler, Toplamlar ve Özgürlüğün Geleceği*. çev. Yüksel Taşkın. İstanbul: Doğan Kitap. 15.

¹¹⁰⁶ Ökmen, M. (2005). “Küresel Sistem, Demokratikleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Demokrasi”. *Küreselleşme ve Yerelleşme*. ed. Kemal Görmez. Ankara: Odak Yayıncılık. 35. Smith bu durumu şöyle izah etmektedir: “Hem sosyalist hem de liberal evrimci bakış açılarının altında yatan temel varsayım, büyük ölçekli millet ya da ‘büyük millet’in (her zaman bir milli devlet) toplumsal ve siyasal ilerlemenin tek aracı olduğu ve bu millet bir kez tüm halkları uygarlaşma sürecinin içine taşıma doğrultusundaki dünya-tarihsel rolünü yerine getirdikten sonra insan birlikteliğinin daha büyük ve güçlü birimleri tarafından yok edileceğini ileri sürer.” Smith, *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*. 11.

Marksistlerden biraz farklı olarak bazı liberallerin kapitalizm-ulus devlet-liberal demokrasinin üçlü bir sacayağı oluşturduğunu iddia etmeleridir. Liberal demokrasi ve ulus devlet yapılanması kapitalizmin doğal uzantılarıdır ve bu üçlü yapı birbirini beslemekte aynı felsefi paradigmaya dayanmaktadır: “Kapitalizm, iktisadi anlamda bağımsız ve eşitlenmiş bireylere (tüketicilere/üreticilere) gerek duyarken, liberal demokrasi de siyasal anlamda aynı şekilde bağımsız ve eşitlenmiş bireylere (vatandaşlara) dayanmaktadır. Ulus devlet ise insanın iktisadi ve siyasi alanda eylem gücünü tek bir pota içinde kapsamakta; bu iki alanın birlikte ve aynı hukuksal çerçeve içinde var olmalarını sağlamaktadır.”¹¹⁰⁷ Kapitalizmin şekil değiştirmesi neticesinde, yani ulusötesi şirketlerle birlikte daha önce de ifade edildiği üzere artık ulus devletin gerekliliği de sorgulanır hale gelmiştir.

Küreselleşme ve ulus devlet tartışmasına postmodernistler de dahil olmuştur. Post-modernistlere göre; modernizm teorisi, pozitif bilimin genel geçer doğruluk ve kesinlik kanunlarına dayanarak, geri kalmış toplumlara zenginlik, teknoloji ve medeniyet götürme vaadiyle kapitalizmin dünyaya egemen olmasını hedeflemiştir. İlerleme adına kapitalizm ve sermayenin rahat dolaşımı, siyasal alanda gittikçe geçerliliğini yitiren modernizm teorisi nedeniyle problem yaşamaya başlamıştır. Özellikle Kuantum teorisi ve Einstein fiziğinin ortaya koyduğu görecelilik ile birlikte, artık modernizmin öne sürdüğü kesinlik iddiaları da geçerliliğini yitirmiştir. Post-modernizm, hakikat denilen şeyin kurgudan ibaret olduğunu ve gerçeğin izafiliği söylemiyle, modernizmin kesinlik iddialarına meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır. “Post-modern görüş, farklılıkların yaşanması ve melez kültürlerin yaşanması gerektiğini ileri sürerek, modern dönemin temel egemenlik birimi olan milli-devlet yapılarını da alttan alta yıpratıyordu; çok –kültürlülük ve öteki kavramlarının yoğun bir biçimde tartışmalara dahil olması ile, modern devlet yapılarının çimento unsuru millet çözülmeye, çatırdamaya ve yıkılmaya başlıyordu. İnsanların, artık hangi millete mensup olduğu önemini yitiriyor ve sivil toplum adlandırması ile birlikte, milletler-üstü bir kimlik inşa edilmeye çalışılıyordu. Küreselleşme, milli devlet yapılarına yönelik yıpratmanın son epistemik söylemini teşkil ediyor.”¹¹⁰⁸ Post modernizm; milleti kapitalist sistemin temel siyasi birimi olarak görür. Ancak ulus devlet yapılarının ortadan kalkıp kalmayacağına dair soruya net bir cevap almak güçtür. Kısa vadede ulus devletin ortadan kalkmayacağını ancak uzun vadede ulus devlet yapılanmasında bir değişikliğe gidileceği iddia

¹¹⁰⁷ Ökmen, *a.g.e.* 24.

¹¹⁰⁸ Özcan, A. (2008). “Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti Üzerine” içinde Habermas, J. (2008). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. çev. Medeni Beyaztaş. İstanbul: Bakış Yayınları. 18-19.

edilmektedir. Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimin millet ve devlet sentezinin oluşturduğu birliktelikten bir tanesinin feda edileceğini savunan post-modernist bakışa göre, kapitalist sistemin devlete hala ihtiyacı vardır ve o vakit millettten vazgeçilmesi söz konusudur. Küreselleşmenin gerçekleştirmeye çalıştığı şey ise toplumları milliyetsizleştirmedir.¹¹⁰⁹

Post modernizmin önemli temsilcilerinden birisi olan Habermas, refah toplumlarının yaşadığı ekonomik problemlerin küreselleşme sürecinde yaşanan yapısal değişimlerden kaynakladığını belirterek, bu değişimlerin ulus devletlerin alanını daralttığını, ulus devletlerin küreselleşmenin ortaya çıkardığı istenmeyen sonuçlara müdahil olacak imkanlara sahip olmadığını savunur.¹¹¹⁰ İletişim ve ulaşımın hızlanması neticesinde ise pazarların yayılması gezegenin sınırlarına dayanmış ve tabiatın sömürülmesinde de bir sona doğru yaklaşılmıştır.¹¹¹¹ Bu durum ekonomik büyüme üzerine kurulu bir sistem olan kapitalizmi bir açmaza doğru sürüklemektedir. Netice itibarıyla kapitalizmin bu krizden çıkabilmesi yapısal bir değişim gerektirmekte, her şeyden önemlisi ise kapitalizmin bireyci bakış açısından kurtulması gerekmektedir.¹¹¹²

Küreselci tezlerin karşısında ise farklı tezler söz konusudur. Küreselleşme sürecinde milletlerin ve doğal olarak milliyetçiliğin sona ereceğini iddia edenlerin aksine, bu sürecin yeni milletler ve milliyetçilikler ortaya çıkarabileceğini savunanlar da vardır.¹¹¹³ Özellikle ulus devlet, halk egemenliği, demokrasi bağlamında konuya yaklaşanlar, ulus devletten vazgeçmenin aynı zaman da halk egemenliği ve demokrasiden de vazgeçilmesi anlamına geleceğini ifade ederek, bunun kısa vadede mümkün olmadığını iddia etmektedirler. *Tarihin Sonu Son İnsan* adlı eseriyle Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonrasında kapitalizmin mutlak galibiyetini ilan eden Francis Fukuyama, liberal demokrasinin de tüm dünyada egemen olacağını öngörmüştür ve aynı zamanda ulus devletlerin de geleceğini tartışmaya

¹¹⁰⁹ Özcan, *a.g.e.* 19-20.

¹¹¹⁰ Habermas, J. (2008). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. çev. Medeni Beyaztaş. İstanbul: Bakış Yayınları. 60-61.

¹¹¹¹ Habermas, *a.g.e.* 67.

¹¹¹² “İnsan hakları anlayışının bir an evvel, ferdin her türlü topluluktan önce ve haklarla birlikte doğduğunu varsayan metafizik safrandan kurtarılması gerekmektedir.” Habermas, *a.g.e.* 164.

¹¹¹³ “Etnik oluşum günümüzde de devam ediyor. Millet olma iddiasındaki pek çok devlet veya topluluğun yukarıdaki tanıma uymadığı doğru, ancak dünya siyasetindeki kargaşanın bir parçasının müstakil milletler yaratma çabası olduğunu öne sürüyorum. Milletlerin devrinin bitmekte olduğunu öne süren yorumcuları aksine, Avrasya, Afrika ve Latin Amerika'nın pek çok bölgesinin halen millet oluşumunun ilk aşamalarında olduğunu, toplumsal ve siyasal altüst oluşların da buna eşlik edeceğini savunacağım.” Hutchinson, J. (2008). “Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyet”. *21. Yüzyılda Milliyetçilik*. çev. Yetkin Başkavak. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 79.

açmıştır. Ancak daha sonra yayınladığı *Devletin İnşası* adlı eserinde Fukuyama, ulus devletlerin 21. yüzyılda varlığını devam ettireceklerini ifade etmektedir. Fukuyama'ya göre az gelişmiş devletler zayıftır ve Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan devletler başarısız ve sorunludur. Bu zayıf devletler uluslararası düzen açısından tehdit oluşturmaktadır. İnsan hakları ihlalleri ve çatışmaların kaynağı olan bu devletler, aynı zamanda uluslararası terörizmin de merkezidirler. Yapılması gereken ise bu devletleri, çeşitli ulus-inşa şekilleri vasıtasıyla güçlendirmek, uluslararası güvenlik açısından sorunsuz hale getirmektir.¹¹¹⁴ Fukuyama'ya göre ulus devlet meşru demokratik otoritenin temel kaynağı olduğu müddetçe ulus devlet düzeninin ötesine geçmek çok da mümkün değildir.¹¹¹⁵ Fukuyama'ya göre;

Egemenliğin günbatımını öne sürenler – ister sağ kanatta, serbest piyasaların savunucuları; ister sol kanatta, çok taraflılık yandaşları olsunlar – günümüz dünyasında ulus-devlet egemenliğin yerini neyin alacağını açıklamak zorundadırlar. Bu boşluğu fiilen doldurmuş bulunanlar, çokuluslu şirketler, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler, suç kartelleri, terörist gruplar ve benzerleri gibi, belli oranda güce ya da meşruiyete sahip olan fakat aynı anda ikisini birden nadiren bünyesinde barındıran kuruluşlardan oluşan renkli koleksiyondur. Net bir cevabın yokluğunda, ulus devlet egemenliğine geri dönmekten ve bir kez daha devleti nasıl güçlü ve verimli kılabileceğimizi anlamaya çalışmaktan başka seçeneğimiz yok.¹¹¹⁶

Ancak Fukuyama'nın öne sürdüğü güçlü devlet inşası ekonomik küreselleşme açısından bir paradoks teşkil etmektedir. Dani Rodrik'e göre ulusal hükümetlerin çok fazla güçlenmesi demek, bu devletlerin bağımsız ve korumacı politikalara sahip olması demektir. "Ancak piyasaların çok fazla özgürleşmesi ise yardım etmesi gerekenlerin çok az sosyal ve siyasi destek alan istikrarsız bir dünya ekonomisinin ortaya çıkması demektir."¹¹¹⁷ Bu nedenle Rodrik, küreselleşmenin ileri boyutlarında ulus devletten ve demokrasiden vazgeçmek zorunda kalacağımızı ya da demokrasiyi devam ettirmek istiyorsak ulus devletlerin küresel ekonomik entegrasyonundan vazgeçmemiz gerektiğini vurgulamaktadır. Ulus devleti ve ulusun kendi kaderini tayin etmesi prensibini korumak isteniyorsa, demokrasiyi ilerletmek ile küreselleşmeyi ilerletmek arasında bir tercih yapılması gerekmektedir. Rodrik'e göre dünya ulus devlet ve demokrasi yönünde tercihte bulunmalı ve ekonomik küreselleşme ikinci plana atılmalıdır.¹¹¹⁸ Bu koşullarda 21.

¹¹¹⁴ Fukuyama, F. (2005). *Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*. İstanbul: Remzi Kitapevi. 141.

¹¹¹⁵ Fukuyama, *Tarihin Sonu...* 436.

¹¹¹⁶ Fukuyama, *Devlet İnşası...* 141-142.

¹¹¹⁷ Rodrik *a.g.e.* XV.

¹¹¹⁸ Rodrik, *a.g.e.* XVII.

yüzyılda inşa edilecek ulus devletler bir şekilde küresel hegemon konumunda olan ABD'ye bir şekilde bağımlı hale getirilecek ve küresel ekonominin kumandası ABD'nin elinde olacak ve doğal olarak bu devletlerin de yönetiminde küresel hegemon söz sahibi olacaktır.

Wendy Brown *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik* adlı eserinde küreselleşen dünyada ulus devletlerin egemenliğinin azalmasına karşın, devletlerin kendi siyasal egemenliklerini muhafaza edebilmek için gerektiğinde ülkelerinin sınırları etrafına aşılması mümkün olmadığını düşündükleri duvarlar çekmelerini ele almaktadır. Günümüz dünyasında birçok devlet sınırlarını kontrol altına almak ve bu sayede egemenliklerini korumak için sınırlarını duvarlarla çevirmektedir. ABD-Meksika sınırı, İsrail-Filistin sınırı, Hindistan-Bangladeş sınırı, Hindistan-Pakistan sınırı, Suudi Arabistan-Irak sınırı gibi sınırlar bu durumun en bariz örnekleridir. Küreselleşen dünyada ülkeler arasında yaşanan mal, hizmet, sermaye ve emek akışkanlığı ulus devletlerin kendi ülkeleri üzerindeki egemenliklerini zayıflatmaktadır ve ülkeler arasındaki sınırları anlamsız hale getirmektedir. Ancak bu durum karşısında bazı devletler kontrolsüz şekilde gerçekleşen sınır hareketlerini kontrol altına almak için sınırlarını yüksek bariyerlerle, duvarlarla çevrelemişlerdir. Büyük oranda kaçak göçmenliği ve uyuşturucu ticaretini engellemeye yönelik yapılan bu duvarlar aynı zamanda ulus devletlerin egemenlik göstergeleridir. Devletler arasındaki sınırlar bir yandan liberalleşirken bir yandan da sınır tahkimatı için görülmemiş düzeyde kaynak, enerji ve teknoloji yatırımıyla bu sınırların geçirgenliğinin önüne geçilmek istenmektedir. Aynı zamanda devlet egemenliğinin aşınarak tartışmalı hale gelmesine karşılık, inşa edilen duvarlar egemen bir yargı gücü varmış görüntüsü uyandırmanın yanı sıra, hem varlıklarıyla hem de işlevsel etkileriyle aslında altını oydukları, sınırları belli ve güvenli bir devlet varmış havası yaratmak istemektedirler. Duvar çekme eyleminin ardında yatan neden ise egemenliğin vaat ettiği koruma, kapsama ve bütünleşme güçlerine duyulan istektir.

Brown, ulus devletlerin günümüz dünyasının önemli aktörü olduğu gerçeğini teslim etmekle birlikte, siyasal egemenliğinde yaşadığı aşınmanın gerçekliğine vurguda bulunarak, bunun nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır: İlk olarak, son yarım yüzyılda yoğunlaşan sermaye, insan, fikir, mal, şiddet, siyasi ve dini bağılıkların uluslararasıdaki akışlarının, ulus devletin bu karma nitelikler üzerindeki tekeline fena halde gölge düşürdüğü ifade edilmektedir. İkinci olarak, neoliberal rasyonalite tarafından çizilen

sınırlarda, şirketlerin kural tanımazlığı ve siyasal egemeni işletmecî derecesine indiren reçetenin bütün dünya üzerinde uygulama alanı kazanmasına vurgu yapılmıştır. Üçüncü olarak, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası iktisadi denetleme kuruluşlarının durmadan büyüüp önem kazanmasının ulus devlet üzerindeki tahrip edici boyutu ele alınmıştır. Son olarak da, devletin egemenliğini yer yer reddeden veya hükümsüz kılan çeyrek yüzyıllık ulus-ötesi veya uluslararası yasa, hak ve yetki iddiaları neden olarak gösterilmiştir. Yazar bu gerçek karşısında egemenliğin kilit özelliklerinin ulus devletten sermayenin ve Tanrı destekli siyasal şiddetin tahakkümüne kaydığını iddia etmektedir.¹¹¹⁹

Azar Gat’a göre de her ne kadar dönüşüm geçirmiş olsalar da milliyetçiliğin temelinde yatan kimlik, hısmılık ve dayanışma gibi akraba-kültür bağları, önemli bir toplumsal güç olmaya devam edecektir.¹¹²⁰ “Akraba-kültür çeşitliliği sürdükçe, bu bağlar insanların seçimlerini ve kolektif eylemlerini derinden etkilemeye devam edecektir. Dahası, bazı özel etnik ve milli kimlikler güçlü, kendi kendini devam ettirebilen kuvvetlerdir ve yakın zamanda aralarındaki farkın ortadan kalkacağına dair pek bir belirti yoktur.”¹¹²¹ Akraba-kültür kimliği, dayanışması ve işbirliği, ulusal biçimleri de dahil olmak üzere insan ruhunda derin köklere sahiptir ve insanlık tarihindeki en tesirli güçlerin arasında yer alır. Bu nedenle bu insanlardan bu duyguları söküp atmanın kolay olmayacağı aşîkardır.

Bir dönemin Marksist tarihçisi Eric Hobsbawm, milliyetçiliğe dair yaptığı ilk analizlerde zaman içerisinde millete olan bağlılığın azalacağını ve bunun doğal sonucu olarak milliyetçiliğin de zamanla yok olacağını iddia etmesine rağmen, son dönemde yaptığı çalışmalarda bu fikirlerini değiştirmiştir. Hobsbawm’a göre; “1960’lı yıllardan beri teknik ve ekonomik küreselleşmenin muazzam gidişat ve hızlandırılması süreci

¹¹¹⁹ Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*. çev. Emine Ayhan. İstanbul: Metis Yayınları.

¹¹²⁰ Azar Gat’tan elli yıl önce Kafesoğlu da benzer şeyleri söylemiştir: “Milliyetçilik ne eskimiş, ne de devrini tamamlamıştır. İnsanın sırasıyla, ana ve babasını, akrabasını, hemşehrisini, vatandaşlarını; beraber yaşadığı, ortaklaşa hayat mücadelesinde işbirliği yaptığı, kederli ve sevinçli anlarında daima birlikte ağlayıp güldüğü milletini sevmesi gibi temel ruhi temayül üzerine kurulu milliyetçilik hislerini, köksüz ve geçici hevesten ibaret saymak isabetli bir hüküm değildir. Milli duyguyu inkâr, insanlığı inkâr manasına gelir. Kendini besleyip büyüten yakınlarına, milletine, üzerinde doğduğu ve türlü nimetlerinden istifade ettiği vatanına düşman kesilen bir kimsenin, insan sureti altında, fakat hayvan tabiatı taşıyan bir yaratık olması icap eder. Yeryüzünde böyle garibelerin mevcudiyeti ise, ancak zihin melekesi aynı veya benzer vasıfta olanlarca tasavvur edilebilir. Çünkü, sevgi esasında gelişen milliyetçilik duygusu beşeri bir unsur, daha doğrusu, insanı insan yapan başlıca faktördür.” Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 68.

¹¹²¹ Gat, Yakobson, *a.g.e.* 394.

yadsınamaz. Ancak bugüne kadar, siyasi sınırlarda aniden çarpıcı şekilde durdu ve İngilizce tek bir küresel dil olarak tesis edilmesine rağmen, dilsel/mezhepsel kültür çeşitliliğine nüfuz edebilmenin emarelerini pek az gösterdi. Bugün bile, Avrupa Birliğinde yaşanan gerginliklerin gösterdiği gibi, mülki ulus devletler tek etkin karar verici merciler olarak kalmaya devam etmektedir.”¹¹²²

Jonathan Hearn de milliyetçilik küreselleşme ilişkisini incelerken dört noktaya dikkat çekmektedir. Birincisi, milliyetçilik ve küreselleşme tarihi olarak birbirine eklenmiş ve birbirini pekiştiren bir sürece dönüşmüştür. İkincisi, modern ulus devlet, ekonomik ve siyasi güç formlarının karşılığında değil, karşılıklı bağımlılıklarından doğmuştur. Üçüncüsü, ulus devletler; güçleri, kaynakları ve gelişim sistemleri bakımından çok çeşitlidir ve bu durumda “ulus devletlerin ölümünü” iddia etmek çok zordur. Dördüncüsü ve sonuncusu ise milli kimlikleri ve kültürleri oluşturan çok farklı dinamikler vardır ve bu dinamikler “etnik” ve “sivil” milliyetçilik ikileminden çok daha çeşitli kombinasyonlar oluşturmaktadır.¹¹²³ Bu sebeplerle de ulus devletin küreselleşme sürecinde ortadan kalkması kısa vadede zor gözükmemektedir.

Netice itibarıyla, küreselleşmenin ekonomik boyutları devletlerin egemenliklerini aşındırdığı ve ulus devletlerin eskiye nazaran güç kaybettiği doğrudur.¹¹²⁴ Ancak liberal teorisyenlerin ortaya koydukları tezler ve küreselleşme karşıtı düşüncülerin üzerinde uzlaştıkları nokta genelde devletin, özel de ise ulus devletin kısa vadede ortadan kalkmasının mümkün olamayacağıdır. Bugün küreselleşme taraftarlarının en fazla olduğu ülkelerde bile milliyetçi hükümetler iktidardadır.¹¹²⁵ Her ne kadar küreselleşmeciler tezler milliyetçiliği yok ederek dünyada ulusötesi şirketlerin hegemonyasını kuryama çalışsa da, ulus devletler ve milliyetçi hükümetler buna direnmektedir.¹¹²⁶ Küreselleşmecilerin beklentileri ütopyadan öteye geçmemektedir. Küreselleşme ve kozmopolitizm

¹¹²² Gat, Jakobson, *a.g.e.* 394.

¹¹²³ Hearn, J. (2015). “Nationalism and Globalization: Challenging Assumptions.” *The SAIS Review of International Affairs*. 35 (2), 5-11.

¹¹²⁴ Osterhammel, J. (2013). “Nationalism and Globalization”. *History of Nationalism*. Ed. John Breuilly. Oxford: Oxford University Press. 694-712.

¹¹²⁵ Okur, M. A. (2016). “Krizdeki Küreselleşme(cilik) – 1: Yeni Bir Milletler/Milliyetçilikler ve Büyük Mücadeleler Çağına Doğru mu?”. *Türk Yurdu Dergisi*. 36 (346), 10-12.

¹¹²⁶ “Dünya pazarlarına egemen olan çok-uluslu sermaye kuruluşları şirketler vasıtasıyla, yükselen yönetici güçler artık ulus devletin misyonunu tamamladığını ve yerlerini çok-uluslu birlikteliklere bırakmasının, zamanının geldiğini savunuyorlar. Ne var ki, hakkında yaratılan onca spekülasyona karşın ulus devletin, özellikle, Yeni Dünya Düzeni’ne yönelik umutvar düşünceler taşımayan, etrafındaki gelişmeler karşısında kendisini yalnız ve çaresiz hisseden birey/gruplar için bir ‘çatı değer’ olmayı sürdürdüğü de bir gerçek.” Dural, A.B. (2011). *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*. İstanbul: Bilge Karınca Yayıncılık. 196.

tarafklarlarının milliyetçiliğe dair eleştirileri karşısında Anthony Smith, milliyetçiliğin siyasal olarak gerekli olduğunu ve milli kimliğin toplumsal açıdan işlevsel olduğunu savunarak milletin de tarihsel olarak yerleşmiş bir hakikat olduğunu ifade etmektedir.¹¹²⁷ Smith bu tartışmayı şöyle noktalamaktadır:

Millet ve milliyetçilik modern dünya düzenine tek gerçekçi sosyo-kültürel çerçeveyi sunduğunu iddia ediyorum. Bugün millet ve milliyetçilik rakipsiz durumdadır. Ayrıca milli kimlik de yaygın olarak çekici ve etkili olmaya devam ediyor ve pek çok kişi onun kültürel tatmin, köksalmışlık, güvenlik ve kardeşlik ihtiyaçlarını karşıladığını hissediyor. İnsanların birçoğu milletin çağrısına ses vermeye ve hayatlarını onun uğruna feda etmeye hazır. Son olarak milletler, anı, mit ve sembol zincirleriyle geniş ve dayanaklı bir cemaat türüne, yani etniye bağlanmış durumdadır ve milletlere eşsiz karakterlerini ve bu kadar çok insanın hisleri ve imgelemleri üzerinde söz sahibi olma olanağını veren işte bu bağıdır.¹¹²⁸

... Yakın zamanda milliyetçiliğin yok olacağını ve milletin aşılacağını öngörmek budalalık olur. Hem millet hem de milliyetçilik, karşılıklı bağımlılık dünyası ve kitlesel iletişim kültürünün vazgeçilmez unsurlarıdır. Çünkü küresel kültür, nesilden nesile uzanan belirli bir toprak parçasına bağlı kültür-cemaat vaadi sayesinde yalnızca bir ‘din vekili’nin sağlayabileceği kolektif inanç, itibar ve umut niteliklerini sunmaktan uzak görünmektedir.¹¹²⁹

Kültürel alanda küreselleşme ise yine iletişim teknolojilerinin hızlanması neticesinde ve özellikle de görsel medya sayesinde Amerikan kültürü temelli bir kültür hareketinin tüm dünyada yayılması ve zamanla diğer kültürleri de içene alacak şekilde tüm dünyada egemen kültür olması iddiasıdır.¹¹³⁰ Amerikan kültürünün en önemli unsuru olan İngilizce’nin de dünyada iletişim ve bilim dili olarak yaygınlaştırılması hedefler arasındadır. Son dönemde ise sosyal medya araçları gibi yeni medya araçlarının yaygınlaşması neticesinde İngilizce’nin yanı sıra sembollere dayalı bir “emoji dili” oluşturulmaya çalışılmaktadır. Tüm dünyada herkesin anlayabileceği sembollerin icat edilerek, sosyal medya araçları üzerinden yaygın bir şekilde kullanılması söz konusudur. Bu sayede yerel dillerin zamanla önemini yitirmesi ve insanlığın tek bir semboller dili yani emoji dili ile iletişim kurması hedeflenmektedir. Yine bu konuda da küreselciler ve karşıtları arasında iki temel görüş vardır. Küreselciler, küresel kültürün dünyayı daha

¹¹²⁷ Smith, *Küresel Çağda...* 175.

¹¹²⁸ Smith, *a.g.e.* 182.

¹¹²⁹ Smith, A. D. (2012). “Milletin Savunusu”. *Milletler ve Milliyetçilikler*. der. Mümtazer Türköne. İstanbul: Etkileşim Yayınları. 81-82.

¹¹³⁰ Küresel kültürün etnik ve dini temelli çatışmaların azaltılmasında bir etken olabilceğini savunanlar da vardır. Lane, J. E. (2003). “Conceptualising Globalisation, Cultural Identity and Democracy.” *Brazilian Journal of Political Economy*. 23 (4), 74-96.

barışçıl ve yaşanabilir hale getireceğini savunurken, küreselleşme karşıtları ise bunun bir Amerikan hegemonya projesi ve yeni sömürü aracı olduğunu iddia etmektedirler.

Fukuyama, küreselleşmeye sebebiyet veren teknolojik ilerlemenin bütün toplumlarda benzer sonuçlar doğurduğunu iddia etmektedir. Öncelikle teknoloji, ülkelere teknolojik avantajlar sağlamaktadır. Savaş tehdidinin sürdüğü böylesi bir çağda bağımsızlığına değer veren hiçbir ülkenin teknolojiden ve modern silahlardan geri duramayacağı açıktır. İkinci olarak doğa bilimleri ve neticesinde teknoloji, ekonomik üretim olanaklarında fark yaratmaktadır. Teknolojinin sağladığı sınırsız zenginlik sayesinde, sürekli artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması olanaklı hale gelmiştir. Bu süreç kaçınılmaz olarak tarihsel kökenlerinden ve kültürel miraslarından bağımsız olarak bütün insan toplumlarında bir homojenleşmeye yol açmaktadır. Ekonomik modernleşme sürecinden geçen bütün ülkeler kaçınılmaz olarak artan ölçüde birbirlerine benzer hale gelmektedir: “Ulusal birliğe ve merkezileşmiş idareye, kentlere ihtiyaç duymakta, aşiretleri dinsel topluluklar ve aileler gibi geleneksel toplumsal örgütlenmelerin yerine işlevsellik ve verimlilik ilkelerine dayalı ekonomik açıdan akılcı örgütlenmeler geçirmek ve yurttaşları için kapsamlı bir eğitim sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Dünya pazarının ve evrensel bir tüketim kültürünün yaygınlaşması sonucunda böylesi toplumlar artan ölçüde birbirlerine bağlanmaktadır.”¹¹³¹ Bu sürecin doğal uzantısı olarak da insanlar birbirine benzemekte, küresel bir kültür ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmecilerin tek tip kültür tezlerine karşı Nadim Macit, böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde dünyanın artık gelişmeye kapalı hale geleceğini iddia eder. Dünyadaki farklı milli kültürler sayesinde dünya bugünkü zenginliğine ulaşmıştır. Milletler arasındaki rekabet, teknolojik gelişmelerin de asli sebebidir ve dünyadaki her millet bu gelişme sürecine katkı sağlamaktadır. Şayet bir gün dünya tek tipleşecek olursa, bu dünyanın sonu anlamına gelecektir. “Milletler arasındaki çekişme sayesinde ortaya çıkan yenilikler sona erecek ve insanlık kendi sonunu hazırlayan bir yok oluşa doğru gidecektir. Bu nedenle dünyada farklı milletlerin olması, eksiklik değil zenginliktir.”¹¹³²

Küreselleşmenin tek bir evrensel kültür yaratacağı iddiası karşısında, küreselleşmeye bir tepki olarak yerelleşmenin ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Ulus-devletler küreselleşmenin bu yıkıcı etkisi karşısında yerel kültürleri önplana çıkartırken, diğer taraftan da mikro-milliyetçilik olarak adlandırılan farklı etnik grupların ayrılıkçı

¹¹³¹ Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. 15-16.

¹¹³² Macit, *a.g.e.* 549.

talepleriyle de karşılaşmakta, bu durum yine ulus-devletin geleceğini tehdit etmektedir. “Kısaca milli devletler, milletler ötesi yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleriyle üstten bir baskıya maruz kalırken, etnik akımlar tarafından da alttan sıkıştırılmaya başlandılar.”¹¹³³ Bu baskıların en aza indirilebilmesi için ulus-devletlerin, yerel yönetimlere ağırlık vermesi, yerel yönetimlerin demokratik bir yapıya kavuşturulması ve yerel talepler karşısında daha işlevsel hale getirilmesi önerilmektedir.¹¹³⁴

3.1.2. Küreselcilerin “Düşmanları”

Küreselleşme teorileri, modernleşme sonrası Batı medeniyetinin geldiği son aşamada Batı’nın dünya hakimiyetini devam ettirebilmek adına ortaya attığı ve sistematik bir şekilde uygulamaya koyduğu bir plan olarak da görülmektedir. Bu plan dairesinde ulusötesi şirketlere sorgusuz sualsiz pazar olacak insanlara (kitlelere) ihtiyaç vardır. Bu noktada “insanlığın bireycileştirilmesi projesi”nden¹¹³⁵ bahsedilebilir. Kimliksiz, kişiliksiz, inançsız ve milliyetsiz bir dünya arzulayan küreselciler, kendilerine hedef olarak aile, din, millet ve ulus-devleti seçmişlerdir.

Milletin aynı zamanda yapıtaşını oluşturan aile kurumunun yıpratılması, parçalanması ve en nihayetinde ortadan kaldırılması, küreselcilerin ilk hedefleri arasındadır. Aile bağı kişinin toplumsallaşmaya başladığı ilk kurum olması hasebiyle, aile bağı güçlü olan kişilerin toplumsal bağlılıkları da güçlüdür. Düzgün bir aile ortamında yetişen insanların sapkın, kişiliksiz veya inançsız bir şekilde yetişmeleri istisnadır. Ailenin bu özelliğini ortadan kaldırarak kişiliksiz ve inançsız bir dünya hayali kuran küreselciler, aile ortadan kalktığında kişilerin de doğrudan istedikleri yönde evrileceğini hesap etmektedirler.¹¹³⁶ Bu sebeple sinema, sosyal medya ve dijital oyunlar aracılığıyla süratle

¹¹³³ “Yerelleşme gerçekleştiği zaman, insanlar içinde yaşadıkları ortamdan çıkmakta, onun bir parçası olmakta fakat aynı zamanda kendilerini de farklı görmek istemektedirler. Bu yüzden dünya ne kadar globalleşirse o kadar da yerelleşecek demektir. Bu durum milli devletin temellerini sarsmakta, milli devlet, milli devlet olmaktan çıkmakta, yalnızca devlet olmakta, yani siyasal bir birim olmaktan çok idari bir birim haline gelmektedir.” Görmez, *a.g.m.* 15-16

¹¹³⁴ “Başka bir deyişle yerel hakların öne çıkarılması, gerçek bir yerel yönetim anlayışı ve uygulaması ile yerel demokrasinin bir gereği olarak karşımızda dururken, yerel yönetimlerin, yerelleşme-demokratikleşme eğilimleri çerçevesinde küreselleşmenin olumsuzluklarını hafifletecek bir sürecin başlatıcısı olarak ele alınması ve bu yönde alternatiflerin geliştirilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu, küreselleşme üzerine yapılan kısır tartışmaların ötesinde bir çıkış sağlayabilir.” Görmez, *a.g.m.* 18-19.

¹¹³⁵ Kişiselleştirilmesi kavramından ziyade bireycileştirme kavramını tercih edilmiştir, zira kişi kavramı kendi içinde bir şahsiyet de taşıyan insan için kullanılırken birey kavramı ise herhangi bir varlığı ifade etmektedir.

¹¹³⁶ Son dönemde popüler olan Netflix dizilerinde en göze çarpan husus, bu dizilerde LGBT’lerin ısrarla işlenmesi ve hatta özendirilmesidir. Toplumun ilgisini çekecek popüler konularda her dizinin içerisine

aile kurumuna saldırılmakta, evlilik dışı ilişkiler özendirilmekte, aile bağı olmadan birlikte yaşamın daha “modern” olduğu tavsiye edilmekte ve hatta cinsiyete saldırılar düzenlenerek normalde olması gereken kadın-erkek ilişkisini, kadın-kadın, erkek-erkek ilişkisine dönüştürerek aileyi temelinden yok etmeye yönelik projeler üretilmektedir. Özellikle dijital oyunların birçoğunda cinsiyete saldırılar düzenlenerek insanoğlunun fitratı değiştirilmeye çalışılmaktadır. Son zamanlarda artan LGBT hareketleri, boşanma sayılarındaki artış, evlilik dışı birlikteliklerdeki artış, yalnız yaşama oranının artması gibi göstergeler ise, yürütülen bu projenin nispeten başarılı olduğunu göstermektedir.

Küreselcilerin hedefindeki bir diğer kurum ise “din”dir. Din toplumlardaki en önemli tutkal ve aynı zamanda kurallı yaşama şeklidir. Toplumsal hayatı düzenleyen kuralların birçoğu dini inançlara dayanmaktadır. Batı medeniyetinin temellerinde Hristiyanlık, İslam medeniyetinin temellerinde İslamiyet, Doğu medeniyetinin temellerinde ise Budizm, Hinduizm gibi büyük dini inançlar yer almaktadır. Dinin kişiyi kuşatıcı, sevk edici ve aynı zamanda koruyucu yönü, küreselcilerin “özgür birey” hedefine aykırıdır. Bu nedenle inançsızlık küreselcilerin bugün en fazla üzerinde durdukları konudur. Modernleşme süreciyle birlikte başlayan dine saldırılar, küreselleşmeyle birlikte son safhasına ulaşmıştır. Dini bağlılıklarından kurtulan birey, ulusötesi şirketlerin heyecanla beklediği sorgusuz sualsiz tüketen bir varlığa dönüşecektir.¹¹³⁷

Küreselcilerin hedefindeki bir diğer önemli kurumlar millet ve ulus-devletlerdir. Millet bilinci, din faktöründe olduğu gibi kişiyi belirli bir kalıba sokan, hayata dair kurallar koyan, kendisine ülküler veren ve dolayısıyla ilkeleri olan kişileri önemseyen bir yapıdır. Ulus devletler ise millet bilincinin yüksek tutulduğu yapılanmalardır. Her milletin kendine has özellikleri olduğu gibi Türk milleti de cesareti, kahramanlığı, zalime baş eğmemeyi, misafirperverliği gibi birçok değeri öne çıkarmakta ve yetiştirilen yeni nesillere de bu

muhakkak, LGBT, uyuşturucu, dini değerlere saldırı ve şiddet unsurları bilinçli bir şekilde yerleştirilmekte ve bu diziler başta Türkiye olmak üzere dünyanın her ülkesinde yüz milyonlarca genç tarafından takip edilmektedir. Devletin tam olarak kontrol sağlayamadığı ve internet üzerinden yayın yapan bu diziler, toplumsal çöküntünün başlıca sebebi olacak, önlem alınmadığı takdirde, gelecek nesiller “Netflix nesline” dönüşecektir.

¹¹³⁷ İslam demokrasiye engeldir gibi bir iddia ortaya atan Fukuyama, İslam’a dair şu tespitleri yapmaktadır. “İslam da, liberalizm ve komünizm gibi, belli bir ahlak koduna ve politik ve sosyal adalet doktrinine sahip bütünsel bir ideolojidir. Evrensel geçerlilik iddiasındadır ve bütün insanlara özgül etnik ya da ulusal grupların üyeleri olarak değil insan olarak seslenmektedir. Gerçekten de İslam, İslam dünyasının önemli kesimlerinde liberal demokrasiyi yenilgiye uğratmıştır ve politik iktidara doğrudan sahip olmadığı ülkelerde de liberal ilkeler karşısında büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Avrupa’da Soğuk Savaş daha yeni sona ermişti ki Batı Irak’ın meydan okumasıyla karşılaştı. İslam’ın bunda önemli bir rol oynadığı söylenebilir.” Fukuyama, *Tarihin Sonu...*79-80.

değerler aktarılmaktadır. Bu noktada küreselcileri rahatsız eden bu değer aktarımıdır. İnsan için önemli olan bütün değerleri yok etme ve insanı tüketen bir hayvan misali nesneye dönüştürme amacı güden yapılar, milliyetçiliğin ülkücü nesiller yetiştirme misyonuna düşmandır.¹¹³⁸

Küreselleşmecilerin bu tahripkâr yönlerine dikkat çeken Feyzullah Eroğlu, aile, din ve devletin önemine değinerek bu sosyal kurumların karşılıklı etkileşim içinde, birey toplum ilişkisini düzenleyerek millet olmanın sosyal altyapısını oluşturduğunu belirtir. Bu sosyal kurumlar tahrip edildiği takdirde sosyal ilişki ve bağların kopması da söz konusudur.¹¹³⁹ Özetlemek gerekirse küreselcilerin, insan suretinde hayvanlar yaratmak ve bu hayvanların çobanı olmak gibi gayriinsani bir hedefi vardır. Bu hedeflerine ulaşmak için başta şahsiyet sahibi birey olmak üzere, aileye, dine, millete ve ulus devlete yönelik sistematik saldırılar düzenlenmektedir. Bu saldırılar amacına ulaşır ve bireyler şahsiyetsiz ve kimliksiz hale gelirse, dinin, milletin ve milli devletin yok edilmesi daha da kolaylaşacaktır.

3.1.3. Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği

Küreselleşmenin çok boyutlu etkileri Türkiye’de henüz yeni yeni tartışılmaktadır. Özellikle küreselleşme ve milliyetçilik konusunda yapılan çalışmalar yok denecek kadar

¹¹³⁸ “Modernleşmenin ekonomi temelli ideolojisi olan liberal-kapitalist anlayış, özellikle son yıllarda milli devlete karşı ciddi bir aşındırma ve itibarsızlaştırma operasyonu yürütmektedir. Liberal-kapitalist ideoloji, güçlü ve egemen şirket yöneticileri ile onların stratejik müttefikleri olan yönetim mekanizmaları karşısında, özelde bireyleri, genelde grup ve toplulukları yalnızlaştırmak ve yalıtım maksadına matuf olarak sürekli bir biçimde milli devletin altını oymaya ve içini boşaltmaya çalışıyor. Bu bağlamda, küreselleşme ideolojisi, bütün dünya toplumlarındaki milli devlet yapılarını, sadece güvenlik ve fiziki alt yapı hizmetlerini gören; buna karşılık, kimsesiz, yalnız, sahipsiz, yoksul, işsiz, engelli, yaşlı, hastalıklı, eğitimsiz vb. gibi milletin önemli bir kısmı için “parmağını bile kıpırdatmayan” bir postmodern devlet hâline dönüştürmek niyetindedir. Modernleş(tir)me süreci, çeşitli iletişim süreçleri kanallarıyla birey ve toplum üzerine, aşırı ve baştan çıkarıcı bir bireysellik tutkusu ile maceraperest tutumlarla yüklenmiş bir “sivil toplum” büyüünün sürekli olarak propagandasını yapmaktadır. Kışkırtıcı ve baştan çıkarıcı bir “daha az devlet, daha fazla serbestlik” yaklaşımları ile bireyleri ve grupları büyüleyen ultra modern yapı ve kurumlar, aslında insanları ve toplumları, sadece şirketlerin insafına(!) terk etmenin alt yapısını oluşturmaktadırlar.” Eroğlu, *a.g.m.* 223.

¹¹³⁹ “Böylece, modernleşme olgusu, insanları ve toplumları, geleneksel bağlarından ve kalıplarından çıkartıp, hiçbir şekilde farkında olmadıkları yepyeni bağlar ve kalıplar içerisine sokmaktadır. Bu yeni bağların ve kalıpların “patronu” ise başta liberal kapitalizmin baş aktörleri olan şirket sahip ve yöneticileri ile bunların stratejik müttefikleri olan medya, iktidar, asker, yargı, üniversite ve benzeri kurum ve kuruluşların yönetim mekanizmalarıdır. Bu bakımdan, modernleşme olgusu, insanları ve toplumları, evlerinden, sokaklarından, mahallelerinden, mabetlerinden, yani geleneksel mekânlardan çıkartarak, fabrikalara, ofislere, alışveriş merkezlerine yöneltmek ve stadlara yığmak suretiyle onları “modern tutsaklar” haline getirmektedir. Bundan başka, Batı medeniyetinin, temelde sınıfçı, seçkinci, dışlayıcı, ayrımcı, bölücü arka planına ilaveten, özellikle aşırı “bireyci” ve “pozitivist modernist” yapısı, kendi içlerinde çok önemli maddi ve teknik ilerlemelere yol açmış olsa da, insanların maneviyatında ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde çok derin sarsıntılara ve çözümlere neden olmuştur.” Eroğlu, *a.g.m.* 223.

azdır.¹¹⁴⁰ Ancak yapılan çalışmaların genelinde milliyetçiliğin önümüzdeki süreçte ortadan kalkmasının söz konusu olmadığı yönündedir.¹¹⁴¹ Türkiye’de milliyetçilik karşıtı olarak bilinen yazarlar bile, milliyetçiliğin önümüzdeki süreçte önemini yitireceğini düşünmemektedir.¹¹⁴² Diğer taraftan son yıllarda milliyetçilik ideolojisi küreselleşme karşısında zorlanmaktadır. Milliyetçilik kültürel değerlerin korunması ve yaşatılmasını savunurken, küreselleşme; teknolojinin getirmiş olduğu yeniliklerle yeni bir yaşam tarzı sunmakta ve kültürel değerlerin tahrip olmasına aynı zamanda da geleneklerin yok olmasına neden olmaktadır. Milliyetçilik konusunda yazarların büyük çoğunluğuna göre, Batılılar, 18. ve 19. yüzyılda “medeniyet” ve “modernleşme” kavramlarına yükledikleri anlamı, 21. yüzyılda da “küreselleşme” kavramına yüklemeye çalışıyorlar.¹¹⁴³ Batılılar, emperyalist ve sömürü hareketlerini dünyaya medeniyet götürme projesi olarak açıklamışlardı ve kendilerini dünyanın tek medeni toplulukları olarak görürken, dünyanın geri kalan kısmını da “ehlileştirilmesi” gereken gayri medeni topluluklar olarak göstermeye çalıştılar ve aslında yaptıklarının da insanlığın hayrına olduğunu öne sürdüler.

Batı’nın medeniyet algısı, bilim ve teknoloji sayesinde elde ettiği savaş gücü sayesinde, olabildiğince fazla toprak işgal etmek ve bu toprakların üzerinde yaşayan insanların haklarını hiçe sayarak onların zenginliklerini kendi ülkelerine aktarmak ve bu sayede de kendi toplumlarına daha refah bir ortam sunmak olmuştur. Ancak bu noktada da yine eşitliksiz bir tablo ortaya çıkmış ve Batı’ya doğru akan bu zenginliğin de yüzde doksanı, toplumun çok küçük bir kesimi olan yüzde onluk bir azınlığın elinde toplanmıştır. 21. yüzyıla gelindiğinde bu mutlu azınlık giderek daha da azalmış ve bugün dünyayı yönettiği iddia edilen ulusötesi şirketler ortaya çıkmıştır. Ulusötesi şirketlerin dünyayı sömürü faaliyetlerine uydurulan kılıf ise, daha önce “medeniyet” ve “modernleşme”

¹¹⁴⁰ Milliyetçiler arasında da küreselleşmenin yeterince tartışıldığı söylenemez. Bu problem çerçevesinde öne sürülen fikirlerin de pek rağbet görmediği, bilinen bir gerçektir. “Halbuki küreselleşmenin yıkıcı etkisi batılılaşmanın olumsuz etkisini aşacak niteliktedir. Daha önemlisi, batılılaşmaya karşı bir takım sesler vardı ve karşı bilinç oluşturmuşlardı. Toplumda da kendine özgü var oluşu muhafaza eğilimi mevcuttu. Küreselleşmeye karşı duranların gerekçeleri ise, toplumda bir karşılığı olmadığından, yaşama dünyasının pratikleri karşısında önemsizleşmektedir ve bu nedenle bir karşı bilinç oluşumu gerçekleşmiş değildir.” Köktürk, *a.g.e.* 80.

¹¹⁴¹ “20. yüzyılda ideolojik çatışmanın ana eksenini, millet ile sınıf merkezli ideolojilerin çatışması oluşturmuştur. Bu ideolojik çatışmadan millet merkezli ideoloji galip çıkmıştır. Şimdi, millet ile milleti alt etnisitelere bölmek isteyen küreselleşme arasında yoğun bir mücadele yaşanmaktadır. Millet gerçeği, küreselleşme ile girdiği ideolojik mücadeleden de galip çıkacaktır. Türk milliyetçileri, Türk milletine küreselleşme ile girilen mücadelede yol gösterebilmek ve öncülük yapabilmek için büyük bir medeni cesaretle ideolojik gelişimi sorgulamak zorundadırlar.” Özdağ, *Yeniden Türk...* 23.

¹¹⁴² Bora, Can, *a.g.e.* 547.

¹¹⁴³ Durmuş Hocaoglu küreselleşmeyi bir nevi yeni kolonyalizme benzetir. Hocaoglu, D. (2003). “Milli Devletimizin Geleceği”. *Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yıl Dönümü Vesilesiyle ‘Millî Devlet ve Türkiye Cumhuriyeti’ Paneli*. yay. haz. Mustafa Kahramanyol. Ankara: Azim Matbacılık. 35.

kavramının arkasına sığınıldığı gibi günümüzde de “küreselleşme”dir. Küreselleşme; SSCB’nin yıkılması ve dünyanın tek kutuplu hale gelmesiyle birlikte artık ABD’nin tek hegemonik güç olduğu, iletişim teknolojilerinin muazzam bir şekilde ilerlemesi neticesinde dünyanın neredeyse bir köye dönüştüğü, kapitalizmin ve serbest piyasanın rüştünü ispatladığı gibi varsayımlardan hareketle kurgulanmıştır. Bazılarına göre “tarihin sonu” gelmiş, bazılarına göre ise “ideolojilerin sonu” gelmiştir. Artık dünyada tek geçer akçe olacak olan kapitalizm ve serbest piyasadır, bunların karşısında sosyalizm, komünizm, muhafazakarlık, milliyetçilik ideolojileri kaybetmiştir ve yok olmaya mahkumdur. “Üzerinde düşünülerek tasarlanmış bir siyasi-stratejik modelin içinde yer alan aktörler sürekli olarak ticari ilişkilerin tabiatından kaynaklanan liberal tüccarlığı, insanlığın küreselleştiğini gerekçe yaparak milliyetçiliğin tarihini doldurduğunu savunmaktadırlar.”¹¹⁴⁴

Ulusötesi şirketler olarak ifade edilen ve bugün dünya ekonomisine ulus devletlerden bağımsız olarak yön verdikleri iddia edilen şirketlerin büyük çoğunluğu ilk olarak çokuluslu şirketler adı altında ne hikmetse eski sömürgeci zihniyetin uzantıları olan devletlerde ortaya çıkmışlardır (ABD, Japonya ve AB ülkeleri).¹¹⁴⁵ Klasik sömürge zihniyetini II. Dünya Savaşı sonrasında terk etmek zorunda kalan sömürgeci devletler, 21. yüzyılda kendilerine yeni sömürü araçları icat ederek bu şirketlerin palazlanmasına önayak olmuşlardır.¹¹⁴⁶ Bugün ABD menşeli bir telefon markası, her çıkarttığı yeni model telefon sayesinde dünyanın tüm ülkelerindeki insanların cebindeki alın teriyle kazanılmış paraları hiç zahmet etmeden çekip alabilmektedir. Aynı şekilde orta gelirli insanlar, üretim süreçlerinde kendi ülkelerinin yer alamadığı tabletleri, bilgisayarları ve telefonları alabilmek için yıllarca kredi ve taksit ödemekteler, ödedikleri kredi veya taksitin süresi

¹¹⁴⁴ Macit, *a.g.e.* 26.

¹¹⁴⁵ Dünyanın en değerli on şirketinden sekizi ABD menşelidir. <http://www.fortuneturkey.com/fotohaber/dunyanin-en-degerli-markalari-2017-42674/11> Çokuluslu şirketlerin ulusötesi şirketlere dönüşümü için bkz: Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press. Gilpin, R. (2017). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*. (Beşinci baskı). çev. Murat Duran vd. Ankara: Kripto Basım Yayın.

¹¹⁴⁶ 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden klasik sömürge hareketi neticesinde Avrupa hali hazırda vurgununu yapmış, dünyanın birçok zenginliğini kıtasına taşıyarak kendilerine muhteşem bir hayat kurmuşlardı: “İyi biliyorsunuz ki, biz sömürücüleriz, iyi biliyorsunuz ki, biz yeni kıtaların altınını ve diğer değerli madenlerini, sonra da petrolünü aldık ve bunları yaşlı anavatanlarımıza götürdük. Bu harikalar sonuçlar verdi: Saraylar, katedraller ve büyük sanayi kentleri; sonra kriz tehdidi baş gösterdiğinde ise, sömürge pazarları elimizin altındaydılar. Refah içindeki Avrupa tüm yurttaşlarının insan sıfatına sahip olmalarının onların doğal hakları olduğunu kabul etti: Bizde insan olmak demek sömürgeciliğin suç ortakları olmak demektir, değil mi ki hepimiz bu sömürden yararlandık.” Sartre, J. P. (2007). “Yeryüzünün Lanetlileri’ne Önsöz”, *Yeryüzünün Lanetlileri*, (İkinci baskı), çev. Lütfü Fevzi Topaçoğlu. İstanbul: Avesta Yayınları. 25.

bittiğinde ise almış oldukları telefon veya tabletin modası çoktan geçmiş olmaktadır. Bu kısır döngü böylece sürüp gitmekte ve modern sömürü hareketleri sayesinde gelişmekte olan ülkelerin insanları kendi rızalarıyla sömürüye maruz kalmaktadır.¹¹⁴⁷ Ulusötesi şirketler karşısında ise ulus devletler birer engel olarak görülmektedir.¹¹⁴⁸ Ulus devletlerin halen devam ettirebildikleri gümrük politikaları, bu şirketlerin ticaret politikalarına engel teşkil etmekte ve çoğu zaman küresel sömürü düzenine direnen devletler çok ağır yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Ulusötesi şirketlerin jandarmalığına soyunan ABD, bu şirketlerden elde ettiği vergi gelirleri sayesinde büyük bir ordu besleyebilmekte ve bu ordu sayesinde de dünyada ulusötesi şirketler lehine terör estirebilmektedir.¹¹⁴⁹ 2018 yılı itibarıyla ABD'nin savunma harcamaları 700 milyar doları aşmış vaziyettedir. Zihinlerde daha açıklayıcı olabilmesi için, ABD'nin ordusuna harcamış olduğu yıllık bütçe miktarı kendisinden sonra gelen, ordularına dünyada en çok harcama yapan yirmi ülkenin toplam savunma bütçesine denktir.¹¹⁵⁰ Bu bilgiyle, dünyanın en değerli on ulusötesi şirketinin sekizinin de ABD'de olduğu bilgisi yan yana getirildiğinde, karşımıza daha net bir tablo çıkmaktadır: Ulusötesi şirketler ABD'nin jandarmalığında dünyayı sömürmeye devam etmektedirler ve ulus devletlerin bu sömürü düzeninde artık yeri olmadığına kanaat getirmişlerdir. Küreselleşme adı altında gerçekleştirilen bu harekât Hocaoglu'nun deyimiyle bir "Amerikan Cihan Hakimiyeti Mefkuresi"dir.¹¹⁵¹ Ulus devletlerin bu saldırı karşısında şu ana kadar başarılı bir savunma hamlesi sergilediklerini iddia etmekse mümkün değildir.

¹¹⁴⁷ Bu sömürü hareketleri sayesinde dünyada refah düzeyleri iki yüz yıl öncesine göre muazzam derecede artmıştır. Acemoğlu ve Robinson'un ifadeleriyle; "Ortalama bir Birleşik Devletler vatandaşının refah düzeyi, bir Meksika vatandaşınınkinden yedi kat fazladır. Peru ve Orta Amerika'daki emsalleriyle kıyaslandığında ise bu fark 10 katın üstüne çıkar. Bir ABD vatandaşı, Sahraaltı Afrika'da yaşayan ortalama bir kimseden yaklaşık 20 kat; Mali, Etiyopya ve Sierra Leone gibi Afrika'nın en yoksul ülkelerinde yaşayanlardan ise neredeyse 40 kat daha müreffehdir." Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2018). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve yoksulluğun Kökenleri*. (Kırkıncı Baskı). çev. Faruk Rasim Velioğlu. İstanbul: Doğan Kitap. 46.

¹¹⁴⁸ Yeniçeri, Ö. (2003). "Türk Milliyetçiliğinin Geleceğini Düşünmek: Sorunlar, Analizler, Görüşler ve Öneriler". *Türk Yurdu Dergisi*. 23 (190), 10.

¹¹⁴⁹ 1944'te kurulan Bretton Woods sistemiyle ABD'nin uluslararası ekonomik düzenin lideri konumuna yükseldiği öne sürülmektedir. Ancak son yıllarda özellikle Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesiyle birlikte küreselleşme konusunda Amerikan politikalarının da değişmeye başladığına dair görüşler ortaya çıkmıştır. Frieden, J. (2018). "The Backlash Against Globalization and The Future of International Economic Order." *The Next Phase of Globalisation: Capitalism nad Inequality in the Industrilized World*. (Erişim) https://scholar.harvard.edu/files/jfrieden/files/frieden_future_feb2018.pdf

¹¹⁵⁰ Yine aynı şekilde ABD'ye ait uçak ve helikopter sayısı kendisinden sonra gelen 8 ülkenin toplam uçak ve helikopter sayısından daha fazladır. Dünyada ülkelerin ordularına yaptıkları harcamaların detaylarına ulaşmak için bkz. <https://www.globalfirepower.com/>

¹¹⁵¹ Hocaoglu, D. (2003). "Durmuş Hocaoglu İle Milliyetçilik Üzerine Söyleşi" *Siyaset Eksen*. Ekim. S.7. 11.

Geri kalmış ulus devletlerde filizlenmeye çalışan milli şirketlerin korumacı tedbirler olmaksızın ulusötesi şirketler karşısında tutunmaları ve büyümeleri neredeyse imkânsızdır.¹¹⁵² Özellikle ulusötesi şirketler mantığıyla hareket eden uluslararası finans kuruluşları da, milli şirketlerden ziyade bu şirketlere veya bunların ülkelerdeki uzantılarına yatırım yapmakta, kredi kuruluşları da aynı şekilde hareket etmektedir. Bu koşullar altında gelişmekte olan ülkelerin milli şirketlerinin, bu küresel yarışta devletin desteği olmaksızın hiçbir zaman ayakta kalmaları mümkün değildir. Nitekim günümüzde gelişmiş ülke sanayilerine bakıldığı zaman, vakti zamanında kendi ülkelerinin bu sanayileri geliştirmek adına nasıl korumacı tedbirler aldıkları aşîkârdır.¹¹⁵³ Piyasa şartları denen ortamda ulusötesi şirketler istedikleri gibi hammaddeyi dünyanın en uzak bölgesinde dahi olsa ucuz olandan alabilmekte ve yine aynı şekilde üretim araçlarını da ucuz işgücünün ve enerjinin olduğu ülkelere kaydırabilmektedir. Haliyle girdi maliyetlerinde büyük bir avantaj elde eden bu ulusötesi şirketler karşısında, kendi imkanları dahilinde ülkesinde üretim yapmaya çalışan milli şirketlerin devlet koruması olmadan rekabet edebilmesi zordur. Aynı şekilde serbest piyasa denen sistemde gümrük duvarlarının olmadığı bir dünyada, ulusötesi şirketler için bütün dünya pazar iken, milli şirketler ancak kendi ülkelerinde veya kendi ülkelerinin hinterlandında ticaret yapabilmektedir. Olağanüstü derecede eşitsizliğin olduğu bu şartlar karşısında, milli şirketlerin direnmesi veya ayakta kalması için her daim milli bir devlete ihtiyaç vardır.¹¹⁵⁴

Türk milliyetçiliğine dair araştırma yapanların üzerinde hemfikir oldukları konu, millet ve milliyetçiliğin küreselleşme sürecinde yok olmayacağıdır.¹¹⁵⁵ Ulus devlet konusunda ise bir kafa karışıklığı söz konusudur. Kimileri ulus devletin gerekliliği üzerinden devam etmesi gerektiğini savunurken, kimileri ise ulus devletin ortadan kalkmasının bir mahzuru olmadığı görüşündedir. Ulus devleti savunanların görüşlerin temelinde yatan iddia ise, halk egemenliğine dayalı demokratik rejimin ulus devlet ile

¹¹⁵² Nitekim Dünya'nın en büyük 100 ulusötesi şirketinde bir tane bile Türk ortağı olan şirket yoktur. İlk yüz şirket için bkz: <https://topforeignstocks.com/2014/09/16/the-worlds-top-100-non-financial-tncs-ranked-by-foreign-assets/>

¹¹⁵³ İngiltere ve ABD başta olmak üzere gümrük politikaları sayesinde kendi şirketlerine avantaj sağlayan kapitalist ülkeler, iş diğer ülkelere geldiğinde serbest ticaret kozunu öne sürmektedirler. Rodrik, *a.g.e.* 38-39.

¹¹⁵⁴ Bugün geline nokta ulusötesi şirketlerin mali büyüklüğü birçok devletin bütçesinden fazladır.

¹¹⁵⁵ Kafesoğlu'na göre dünya durduğu müddetçe milliyetçilik de var olmaya devam edecektir. "Yalnız hakikat ebedidir. Sinesinde ebedi hakikat cevherini saklayan milliyetçilik duygusu da insanlık denen ortamda yeşerir, hak ile gelişir, hürriyet adlı çiçekler verir. Kùltürler ve medeniyetler onun meyveleridir. Dünya durdukça yeryüzünde nasıl meyve ve çiçek mevcut olacaksa, milliyetçilik de insan yaşadığı müddetçe var olmakta devam edecektir. Ölümsüzlüğün sırrına ermiş bir değeri yok etmek mümkün müdür? Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 30.

bütünleşmiş olmasıdır. Şayet dünya demokrasiden vazgeçecekse, o zaman ulus devlet de ortadan kalkabilir. Ancak kısa vadede demokrasinin yerini alabilecek alternatif bir yönetim şekli gözükmeyeceği için de ulus devletlerin devamlılığı şimdiki halde esastır. Bu görüşe alternatif olabilecek bir görüşü Durmuş Hocaoglu öne sürmektedir. Hocaogluna'na göre, küreselleşme süreci yeni bir milliyetçilik akımını tetikleyerek daha mütekâmil bir milliyetçiliği ortaya çıkartacağını iddia etmektedir.¹¹⁵⁶ Bu süreçte ise ulus-devlet yerine, hiper ulus devletlerin ortaya çıkacağını savunan Hocaoglu, Türkler için önemli olanın “milli devlet” olduğunu, ulus devletten, milli devletin farklı bir yapı teşkil ettiğini ortaya koyar. Türklerin kadim tarihlerinden beri milli devletler inşa ettiklerini belirtir ve Cumhuriyetle birlikte Türklerin ulus devlete mahkûm edildiğini iddia eder.¹¹⁵⁷ Zaten günümüzde dünyada Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere, ulus devletlerin şekil değiştirdiğini ve bunun yerine hiper ulus devletlerin inşa edilmeye başlandığını belirtir. Amerika, Avrupa, Rusya ve Çin’de hiper ulus devletler oluşmaya başlamış ve 19. yüzyılda ve o günün koşullarında inşa edilen ulus devletlere ihtiyaç kalmamıştır.¹¹⁵⁸

Küreselleşme ve Türk milliyetçiliği konusunda çalışmaları olan Mehmet Öz, küreselleşme karşıtı bir söylemle, bu sürecin iyi ambalajlanmış süslü ifadelerle Batı dünyası için daha güçlü bir refah ve güvenlik sistemi oluşturma sürecine hizmet ettiğini iddia etmektedir. Öz, küreselcilerin; ulus devletlerin ömürlerini büyük ölçüde tamamladıkları için, artık bitkisel hayat yaşamaya başladıkları iddiasını eleştirerek, dünyanın çelişkiler ve eşitsizlikler barındırması nedeniyle doğası gereği istikrarsız olduğunu ve küreselleşmenin dünyayı daha huzurlu bir hale getireceği iddiasının içi boş bir söylemden ibaret olduğunu belirtir. “Küresel ölçekte kazanılan taktik zaferler, ne Batı’nın ne de dünyanın daha mutlu bir geleceğe doğru yol aldığı anlamına gelir. Bugün, kıtalar ve ülkeler arası yoksulluk/gelişmişlik uçurumu giderek büyürken bu eğilimin tersine dönme ihtimalinden söz etmek mümkün değil ise, dünya da muhtemel sosyal maliyetleri

¹¹⁵⁶ Hocaoglu, D. (2003). “Durmuş Hocaoglu İle Milliyetçilik Üzerine Söyleşi”. *Siyaset Ekseni*. 2003 (7), 11.

¹¹⁵⁷ Ulus devletin Türk devlet geleneğine uymadığını Karluk da iddia etmektedir. “Türklerin sosyal, kültürel ve politik örgütlenmesine pek uyumlu olmayan Batı tarzı ulus devlet modeli Türkiye’de beklenen veya Batı’da başarılan tarzı ile gerçekleşmemiştir. Özellikle, modernleşme sürecinde baskın olan oryantalist zihniyetler toplum içinde sürekli öteki yaratmış, yaratılan ötekiler zaman zaman restleşme veya inatlaşmaya varan sürtüşmelerde ısrarcı olmuştur. Bunun siyasette yansıması daha kötü olmuş, bir nevi rövanş alma kısır döngüsü içinde ülke ve millet enerjisi tüketilmiştir veya halen tüketilmeye devam etmektedir.” Karluk, A. C. (2018). “Türklüğü İlgilendiren Bazı Kavramların Sosyolojik Analizi ve Öneriler”. *Türk Yurdu Dergisi*. 38 (371), 12.

¹¹⁵⁸ Hocaoglu, D. (2003). “Milli Devletimizin Geleceği”. *Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yıl Dönümü Vesilesiyle ‘Millî Devlet ve Türkiye Cumhuriyeti’ Paneli*. yay. haz. Mustafa Kahramanyol. Ankara: Azim Matbaacılık.

belirsizleşen bir süreç ile karşı karşıya bulunuyor demektir.”¹¹⁵⁹ Öz’e göre milliyetçiliğin kendini başka milletlere karşı konumlandığı iddiasını reddederek, milliyetçiliğin milletler arasındaki farklılıkları vurguladığı ancak bu durumun milletlerin aşağılanması veya yok farz edilmesi anlamına gelmediğini belirtir. Milliyetçiliğin diğer milletleri ötekileştirdiği veya aşağıladığına dair iddialar, milliyetçiliği günah keçisi haline getirmek isteyenlerin bir mantık oyunudur ve bu yolla milliyetçiliğin yok edilmesi gerektiğine dair ikna edici bir söylem geliştirdiklerini zannederler. Oysaki milliyetçilik, dünyanın eşit milletler topluluğundan meydana geldiğini her defasında vurgulamaktadır. Milliyetçiliğin önemli bir yanı ise, milli kültürlerle sahip çıkarak dünyada çeşitliğin sağlanmasına katkı sunmasıdır.¹¹⁶⁰

Özcan Yeniçeri de, küreselleşmenin bir taraftan kozmopolit ve melez bir kültür yaratma gayreti içerisinde olduğunu belirtirken, diğer taraftan bu tehdit karşısında insanların daha fazla kendine özgü değerlere bağlandıklarını iddia etmektedir. Bu kapsamda milliyetçilik ortadan kalkmayacağı gibi, belki de güçlenerek bu süreçten çıkacaktır. Yeniçeri’ye göre milliyetçilik, bağımsızlığın ve özgürlüğün oksijenidir. “Milliyetçiliğin bu niteliğidir ki millete yönelik tehditleri, her türden uşaklığı, örselenmeyi, itilip/kakılmayı, yumuşak başlılığı, adam sendeciliği, yabancı otoriteye kulluğu reddeder.” Küreselleşmenin bireylerin dış dünyalarını birbirine daha çok yakınlaştırsa da, iç dünyalarında kendine özgü geleneklerin değerinin daha fazla anlaşılacağını iddia eder. Yahudileri örnek gösteren Yeniçeri, 2500 yıldır kimliklerini kaybetmeyen Yahudilerin küreselleşme sürecinde de bu kimliklerini koruyacağını belirtir. Anthony Smith’in tezlerini referans gösteren Yeniçeri de milliyetçiliğin küreselleşme sürecinde ortadan kaldırılacağına dair iddiaların budalalık olduğunu belirtir. Yeniçeri’ye göre; “Küreselleşmeye rağmen küreselleşmeyenler hep olacaktır. Ne yaparsanız yapın aileyi ve namusu küreselleştiremezsiniz. Genellerin yanında özeller, kozmopolitlerin yanında milliler, melezlerin yanında melez olmayan hep olacaktır. Ayrıca küreselleşmenin birçok olgusu milliyetçiliğin karşısı değil simetriği olduğundan birlikte var olmaları da her zaman mümkündür.”¹¹⁶¹ Küreselleşmeyi yeni sömürgecilik hareketi olarak niteleyen Yeniçeri,

¹¹⁵⁹ Öz, *a.g.m.* 754.

¹¹⁶⁰ “Kendi kimliğini ve kişiliğini oluşturan milli kültürüyle bağları kopan bir toplumun, hem başka kültür ve medeniyetlerle yaratıcı ilişkiler kurabilmesi, hem de özgüvenini ve gücünü koruyabilmesi imkansızdır. Erimiş ya da güdükleşmiş kültürlerin oluşturduğu bir dünya da, sadece daha çok sevimsiz olmakla kalmayacak, aynı zamanda çok daha kolay denetlenebilir ve yönetilebilir olacaktır.” Öz, *a.g.m.* 759-762.

¹¹⁶¹ Yeniçeri, Ö. (2012). “Milliyetçi Düşünce ve Tartışmalar”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 216-217.

sömürgecilerin faaliyetlerini sorunsuz bir şekilde yürütebilmek için milliyetçiliği ve milli devleti sorun olarak gördüklerini ve tasfiye etmeye çalıştıklarını belirtir.

Fahri Atasoy’a göre teknolojik devrim sonucu hızlanan küreselleşme süreci, mevcut milli kültürleri etkisi altına almış ve dönüştürmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi sonrası yaşanan radikal dönüşüme benzer şekilde dünyada dönüşümler yaşanmaya başlamış bilişim devrimi her şeyi yerinden etmiştir. “Kısaca ‘bilgi toplumu’ veya ‘bilişim toplumu’ diyebileceğimiz yeni bir süreç doğmuştur. Bilişim teknolojilerinin şekillendirmeye başladığı toplumlar küreselleşmeye sebep olacak bir tek tipleşmeye doğru sürüklenmektedir.” Hem kültürel alanda hem de siyasal alanda etkileri olan bu devrim, Türk milletini ve Türk milliyetçiliğini de doğrudan etkilemiştir.¹¹⁶² Atasoy’a göre yeni çağı iyi anlamak ve yeni çağın getirdiği imkânları kullanarak Türkiye asra damgasını vurabilir. Bunun öncüsü de Türk milliyetçiliği şuuruна sahip aydınlar olmalıdır.¹¹⁶³ Atasoy, küresel kültür konusunda da milli kültürlerin ortadan kalkacağına ve yerine kozmopolit-evrensel bir dünya kültürü oluşacağına ilişkin iddiaları kasıtlı olarak değerlendirmektedir. “Milli kültürlerin, maddi ve manevi sayısız etkenin buluşmasıyla ortaya çıkan olgular olduğu düşünülürse, küreselleşmenin, milli kültürleri benzeşmenin ötesinde bir bütünlüğe götürebileceğini kabullenmek mümkün değildir. Her kültür, ister istemez daha doğuşunda özgündür ve bu özelliğinden, küreselleşme içinde bir şeyler kaybetse de, bütünüyle ne içerik ne de üslup olarak kaybolması imkansızdır.”¹¹⁶⁴

Turgay Uzun da milliyetçilik ve küreselleşme konusunda çalışmalar yapmıştır ve ona göre, her ne kadar yıpranmış olsa da ulus devlet çağımızda en güçlü siyasal birimdir ve devletin etkinliği devam etmektedir. Uzun’a göre “İçerden ve dışarıdan gelen baskılara karşı, ulus devletin ayakta durmasının belki de en başta gelen yolu, devletin kendi içinden gelen egemenlik baskılarına demokratik devlet özelliklerini artırarak cevap vermesi olacaktır. Tarihsel süreçteki birçok örnekte, alt kültürlerin egemenlik taleplerine verilen baskıcı ve öteleyici cevabın devleti güçlendirmekten çok zayıflatmış olduğu, hatta onu dağılmaya götürdüğü görülmektedir.” Bu nedenle, devlet içerisinde yaşayan farklı unsurların değişik yöntemlerle devlete bağlılık ve aidiyet duygularının güçlendirilmesi, devleti içerden gelen baskılara karşı koruyacağını iddia eden Uzun, önemli olan şeyin

¹¹⁶² Atasoy, F. (2012). “Yeniçağda Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Türk Milliyetçiliği”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 356.

¹¹⁶³ Atasoy, *a.g.m.* 358.

¹¹⁶⁴ Atasoy, *Küreselleşme...* 296.

devletin, o ülkede yaşayanların yani kısacası “herkesin devleti” haline getirilmesinin başarıya ulaştırılabilmesi olduğunu belirtir.¹¹⁶⁵ Ulus devletin demokratik özelliklerinin güçlendirilmesi sayesinde varlığını koruyacağını iddia eden Uzun, Avrupa’da form değiştiren milliyetçiliğin de yaşama şansı elde ettiğini ifade eder.

Nadim Macit ise Türk milliyetçiliğini emperyalizme karşı bir direnç olarak görür. Küreselleşmeyi emperyalizmin yeni bir boyutu olarak gören yazar, milletlerin önemli aktör olmaktan çıkacaksa bunun alternatifinin ne olacağı sorusundan hareketle, hiç kimsenin kültürü olan küresel kültürün milli değerlerden soyutlanmış devletler yaratarak bu devletleri küresel emperyalist sisteme bağımlı kılacağını iddia eder.¹¹⁶⁶ Macit’e göre; “Küresel vaziyet alışa uydurulmuş milliyetçilik, tam bir terk edilmişlik durumudur. Günümüzde küresel ideolojisinin verilerine dayanarak geliştirilmek istenen ya da üstü örtük biçimde sunulan milliyetçilik türü, Türk milliyetçiliğinin bütün esaslarıyla çatışır. Böyle bir anlayış, geçerliliğini ekonomik ve teknolojik tehditle meşrulaştırmaya çabalayan çürümüş Batı ideolojisinin hastalıklarını tedavi etmeye çalışan aracı konumuna düşer. Oysa Türk milliyetçiliğinden beklenen, bu milletin ve bütün mazlum milletlerin hak ve hukukunu arayan bir duyarlılığı paylaşması ve emperyalizme karşı direnişin öncüsü olmasıdır.”¹¹⁶⁷

Toparlayacak olursak milliyetçilik-küreselleşme tartışmalarına dahil olanları üç grupta incelemek mümkündür; radikal küreselciler, liberal küreselciler ve anti-küreselleşmeciler yani küreselleşme karşıtları.¹¹⁶⁸ Radikal küreselcilerin millet, milliyetçilik ve ulus devlete yaklaşımları modernist bir bakış açısıyla keskin önermeler içermektedir. Millet ve ulus devlet kapılanmaları kapitalizmle birlikte ortaya çıkmış ve kapitalizmin sürekliliğini sağlamaya yönelik toplumsal yapılar olduğu için, kapitalizmin küresel çağda şekil değiştirmesiyle birlikte başta millet olmak üzere, milliyetçilik ve ulus devlete de ihtiyaç kalmamıştır. Kapitalizmin yeni sürükleyicileri ulusötesi şirketlerdir ve bu şirketlerin de herhangi bir devletle organik bağı olmadığı gibi her hangi bir devletin

¹¹⁶⁵ “Ulus devletin, demokratik özelliklerinin güçlendirilmesi onu, kendi içinde gelişen mikro milliyetçiliklere, yine kendi içinde ortaya çıkan yeni egemenlik taleplerine ve devlet içinden devlet yaratmayı sağlayan “ulus devlet sarmalına” karşı koruyacaktır. Modern ulus devletin ilk oluşum aşamalarından beri milliyetçiliğin temel amacı da budur aslında.” Uzun, T. (2012). “Küreselleşme Sürecinde Milliyetçilik ve Ulus Devlet”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 370-371.

¹¹⁶⁶ Macit, *a.g.e.* 557.

¹¹⁶⁷ Macit, *a.g.e.* 558.

¹¹⁶⁸ Anthony Giddens küreselleşme tartışmalarındakileri “Kuşkucular”, “Aşırı Küreselleşmeciler” ve “Dönüşümcüler” olarak üç gruba ayırmış ancak bu isimlendirme bize çok anlamlı gelmediği için böyle bir üçlü ayırma gidilmiştir.

korumacılığına da ihtiyaçları yoktur. Yine radikal küreselciler, kapitalizmin gerekliliği olan ulus devlet ve yönetim şekli olan liberal demokrasiye dair de bir beklentileri yoktur. Nitekim son yıllarda ulusötesi şirketlerin hiçbir siyasi ve etik kaygı gütmeksizin yatırımlarını Çin gibi otoriter devletlere kaydırmaları, Çin'in antidemokratik, insanlık dışı uygulamalarına göz yummaları, yine dünyanın değişik bölgelerindeki otoriter rejimleri desteklemeleri, radikal küreselcilerin demokrasi diye bir kaygılarının olmadığını göstermektedir. Radikal küreselcilere göre milli kültürün de artık çok bir önemi kalmamıştır. Milletler ve milli kültürler, radikal küreselcilere göre dünyadaki çatışmaların ana kaynağıdır. Dünyaya egemen olacak küresel kültür sayesinde insanlar tek tipleşecek ve belki de gelecekte tüm dünyanın anlaşabileceği ortak bir dil de meydana çıkacaktır.

Liberal küreselciler ise küreselleşmenin “faziletlerini” kabul etmekle birlikte, devletin gerekliliğine daha fazla vurgu yaparak, devletlerin küresel nizamın sürekliliği için gerekli bir yapı olduklarını öne sürmektedirler. Yine devletin en iyi yönetim şekli olarak liberal demokrasiyi savundukları için, ulus devlet yapılanması da kısa vadede ortadan kalkmayacak, ancak ilerleyen süreçte daha rasyonel bir yönetim şekli ortaya çıktığında, ulus-devletten ziyade hiper ulus devletlerin daha rasyonel olabileceğini iddia etmektedirler. Milli kültürlerin de hakeza küresel kültür için birer kaynak teşkil ettiğinin farkında olan liberal küreselciler, aynı zamanda alt kültürlerinde güçlenmesini ve küresel kültüre katkı sağlamasını savunmaktadırlar. Yerel yönetimlerin de güçlendirilmesini, ademi merkeziyetçi bir yapıya kavuşmasını savunarak, bu sayede daha demokratik ve katılımcı bir yönetim şeklinin ortaya çıkacağını, alt kimliklerin de bu sayede kültürlerini yaşatabileceklerini savunmaktadırlar. Bir diğer husus ise uluslararası kuruluşlardır. Liberal küreselciler, uluslararası kuruluşların yaygınlaşması sayesinde dünyada insan hakkı ihlallerinin daha az gerçekleşeceğine inanmaktadır.¹¹⁶⁹ Bu noktada Anthony D. Smith ve Azar Gat gibi düşünürlere ayrı bir parantez açmak gerekir. Liberal küreselciler kategorisinde değerlendirebileceğimiz ve milliyetçiliğe dair önemli eserleri olan bu iki düşünür, milleti ve milliyetçiliği salt modernizme ve kapitalizme indirgemedikleri için, millet, milliyetçilik ve ulus devlet gibi yapıların kapitalizmin şekil değiştirmesiyle yani küreselleşmeyle birlikte ortadan kalkmasının mümkün olmadığını iddia etmektedirler. Smith'e göre milletlerin derin tarihi kökleri vardır ve bu süreç binlerce yıl sürmüştür. Hakeza Gat'a göre de akraba-kültür bağı olarak gördüğü bağlılıklar, insanın biyolojik varlığıyla da ilişkilendirilecek duygudaşlıklar ortaya çıkartmaktadır. Bu noktada insanın

¹¹⁶⁹ Giddens, *a.g.e.* 102.

fitratı değişmediği, biyolojik bir evrim geçirmediği sürece, millete olan sadakat duygusunun da kolay kolay ortadan kalkması söz konusu değildir.

Üçüncü ve son olarak küreselleşme karşıtlarının milliyetçilik ve küreselleşme tahlillerine bakılırsa, burada çok farklı görüşler ortaya çıktığı görülür. Genel olarak bu görüşleri toparlayacak olursak, küreselleşme karşıtları, küreselleşmeyi, Batı'nın daha önce geri kalmış olarak nitelendirdiği toplumları kalkındırmak adıyla başvurduğu medeniyet ve modernizm gibi bir aldatmaca olduğu kanısı hâkimdir. Batılılar, Sanayi Devrimi sonrası bilimi de kendi emelleri doğrultusunda kullanarak ırk teorileri inşa etmişler ve Batı medeniyetinin üstünlüğünü iddia ederek dünyanın geri kalmış bölgelerine medeniyet götürme adı altında sömürgecilik faaliyetlerine devam etmişlerdir. 19. yüzyılın ortasında bu medeniyet götürme teorisi çökünce, klasik sömürgecilik de sonra ermiş ve yeni bir teori; modernleşme teorisi ortaya atılmıştır. Bu teori ırkçılık gibi insanları sınıflandıran bir yapıya sahip olmasa da, Batı'nın yüzyıllardır geçirmiş olduğu aşamaları zaruri aşamalar olarak gösterip, diğer toplumların da aynı aşamalardan geçerek modernleşebileceğini iddia etmişler ve geri kalmış olarak gördükleri toplumlara modernleşme adımlarını öğretmeye kalkmışlardır. Bu modernleşme teorisi aynı zamanda yeni sömürgecilik anlayışının da bir uzantısıdır. Batı, geldiği aşamaya yüzyıllar süren bir süreç içerisinde geldiği için diğer toplumların Batı'nın teknolojik gelişmişlik düzeyine erişmesi bu mantıkla imkansızdır. Küreselleşme teorisi, yine Batılıların dünyayı kontrol altında tutmak, hegemonyalarını devam ettirmek için öne sürdükleri yanlı bir teoridir. Bu teoriye göre SSCB'nin dağılması sonrasında liberal kapitalist sistem zaferini ilan etmiş ve bu sisteme alternatif bir modelin ortaya çıkması ise imkansızdır. Liberal-kapitalist sistemin dünyadaki temsilcisi olan ABD ise tek süper güçtür ve dünyanın jandarmalığı artık onun ellerindedir. Bu durum karşısında Amerikan kültürünün görsel medya sayesinde dünyanın her yerinde özendirilmesine, gelişmek isteyen her toplumun ise Amerikan modelini takip etmesine çalışılmaktadır. Bu manada küreselleşme karşıtlarına göre küreselleşme aslında dünyanın Amerikanlaşması ve Amerikan hegemonyasının devam ettirilmesidir. Ancak önceki bölümler de ifade edildiği üzere küreselleşme süreci artık Amerikan kontrolünden de çıkmıştır. Ulusötesi şirketler hiçbir devletle aidiyet kurmadıkları gibi, genel olarak güçlü devlet yapılanmalarını da gereksiz görmektedirler. Bu noktada güçlü bir ABD de ulusötesi şirketlerin hedefleriyle örtüşmemektedir.

Türk milliyetçiliği ideolojisinden bakıldığında da, konuya dair fikir üretenlerin büyük çoğunluğu küreselleşme sürecine kuşkuyla yaklaşmaktadır. Medeniyet tartışmaları ve modernizm karşısında gösterilen tepki veya gayretin çok daha azı bu süreç için geçerlidir. Zaman zaman değinildiği üzere, küresel sermaye adı altında ulusötesi şirketler Türkiye’de istedikleri gibi faaliyet yürütebilmekte, yine küresel kültüre hizmet eden birçok yayın, internet aracılığıyla milli kültürü dönüştürmek adına çabalamaktadır. Bu tehdit sadece Türkiye için geçerli değildir tabi. Yeni medya araçları, yani sosyal medya ve internet üzerinden milyarlarca kişiye ulaştırılan maksatlı yapımlar, küreselcilerin düşmanları başlığında değinildiği üzere, her türlü kutsal addedilen değeri aşındırmak için faaliyet göstermektedir. Bu durum karşısında Türk milli kültürünün muhafazası, Türk milletin beka sorunu haline gelmiştir.

Son olarak, Batı’da küreselleşme ve milliyetçilik konusunda ortaya çıkan tezlerin büyük çoğunluğu, milleti ve milliyetçiliği modern bir bakış açısıyla açıklamakta ve bu nedenle de millet ve milliyetçiliği ortaya çıkartan saiklerin yok olmasıyla da milletin ve milliyetçiliğin de zamanla yok olacağını öne sürmektedir. Tarih temelli yaklaşım bölümünde açıkladığı üzere, millet ve milliyetçilik modernizmin, kapitalizmin bir ürünü değildir. Anthony Smith ve Azar Gat gibi düşünürler de milletin modernizm öncesi ortaya çıkartan unsurlarına vurgu yaparken, milletin birden bire ortaya çıkan suni bir yapı olmadığını net bir şekilde ortaya koymuşlardır. Türk milliyetçiliği ideoloji olarak geç bir dönemde ortaya çıkmış olabilir ancak, Türklerde psikolojik milliyetçilik modernizm öncesi dönemde de mevcuttur. Küreselleşmenin bu noktada ulus devlet yapısını ortadan kaldırması, Hocaoglu’nun ifade ettiği üzere belki de Türk milleti için daha faydalı olacaktır. Bu sayede ulus devlet kabından kurtulacak olan Türk milleti, eskiden olduğu gibi cihanşümul bir anlayışla, dünya nizamına katkı sağlamak için harekete geçme fırsatı elde edecektir.

Bu nedenlerle modernizmin ve kapitalizmin şekil değiştirmesi, milliyetçiliği ortadan kaldırmayacağı gibi, aksine iletişim teknolojisinde yaşanan ilerleme sayesinde, yeni medya araçları insanlar arasında tanışmayı ve kendi ile öteki arasındaki farkları da daha net görmeyi sağlamıştır. Ayrıca yeni medya araçları toplumsal mobilizasyonu arttırmış, grup dinamiklerini güçlendirmiş, siyasal katılmaya da yeni bir boyut kazandırmıştır. Her ne kadar elimizde yeni medya araçlarının kimliği güçlendirdiğine dair bir veri olmasa da, yapılan gözlemler şunu göstermektedir ki, yeni medya araçları üzerinden örgütlenen

kitlelerde kimlik vurgusu ön plana çıkmakta, siyasal olaylara da anında tepki verebilmektedirler. Ülkemizde yaşanan Gezi Olayları ve sonrasında 15 Temmuz Darbe girişiminde yeni medya araçlarının etkisi net bir şekilde görülmüştür. Kısa sürede örgütlenip eyleme geçebilen yüzbinlerce insan, ülkelerin kaderlerine artık yön vermektedir.¹¹⁷⁰ Yeni medya araçlarını da bir siyasal katılım yöntemi olarak değerlendirmek gerektiği kanaatiyle, bu medya araçlarının milli kimliğin korunmasında da önemli bir işlevi olduğu kanaati vardır. Son olarak İskender Öksüz'ün cümleleriyle bitirelim: “Erken doğmuş globalcilerin ve dünyalı kozmopolit kahinlerin şaşkın bakışları altında milliyetçilik dünyanın her köşesinde yükselmeye devam ediyor... Milliyetçiliğin sonunun yakın olduğu iddiaları bilim çevrelerinden gelmiyor. Bunun batıda da artık duymuyorsunuz. Bu iddia sınırların yeniden çizilmek istendiği bölgelerde savunulmaktadır.”¹¹⁷¹

3.2. Temelli Yaklaşım Ve Türk Milliyetçiliğinin İdeolojik Kabulleri

3.2.1. Tarih Temelli Yaklaşım

Tezin ilk bölümünde aktarıldığı üzere Batı'da 20. yüzyılda ortaya atılan milliyetçiliğe dair kuramlar üç ana esas üzerine kurulu olup bu kuramların hiçbirisi Türk milliyetçiliği ideolojisini tam anlamıyla açıklamaya elverişli değildir.¹¹⁷² Eleştirel tezinin önemli isimlerinden Robert Cox; “Teori her zaman birileri veya bir amaç içindir” demektedir.¹¹⁷³ Batı'da ortaya atılan ilkçi, modernist ve etno-sembolist kuramlar, gözleri

¹¹⁷⁰ Aynı şekilde görevinden istifa edenin bir bakanın tekrar görevine dönmesi için başlatılan sosyal medya kampanyası olumlu neticelenmiş ve o bakanın istifası kabul edilmemiştir.

¹¹⁷¹ Öksüz, *Millîyet ve Milliyetçilik...* 192.

¹¹⁷² Fahri Atasoy'da bu teorilerin tam olarak anlamlı önermeler getirmediği kanaatindedir: “Modernist yaklaşıma göre milli kimliği ve dolayısıyla milleti yaratan milliyetçiliktir. Milliyetçilik ise on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da icat olunmuş bir doktrin olarak kabul edilir. Halbuki hem millet hem de milliyetçiliğin doğuşunda zaten varolan modern öncesinin etnik ve kültürel kökleri ve gelenekleri vardır. Smith milliyetçiliğin görünürde yeni olan milletlerin yaratılmasına yardım ettiğini, fakat bunların ne kadar yeni olduğunun tartışmalı olduğunu belirtir. Milliyetçilik ‘çağın ruhu’nun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlıdır. Zira milliyetçilik dediğimiz şey, pek çok düzeyde faaliyet gösterir ve bir siyasal ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimi olarak da görülebilir. Milliyetçilerin inançlarına göre, modernistlerin düşündüklerinin tersine milletler hep vardı ve değişen sadece kendilerinin bunun farkına varmaları ile fiiliyata dökülme düzeyleridir. Milletlerin tamamıyla ‘modern’ bir olgu olduğu iddiası taşıyan modernistler arasında da zaten milletlerin oluşumuyla ilgili fikri mutabakat yoktur. İddia edilen kriterler de zaten milletlerin yalnızca modern çağın ürünü olduklarını açıklamak için yeterli değildir. Milletlerin sosyal ve siyasal kimliklerini ilan ettikleri sürecin modernleşmeyle birlikte ortaya çıkması bu kanaati güçlendirmiştir. Bu anlamda milletler hem modern, hem de doğal sosyal gerçekliklerdir.” Atasoy, F. (2018). *Küreselleşme ve Milliyetçilik*. (İkinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 92-93.

¹¹⁷³ Griffiths, M., Roach, S. C., Salamon, M. S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. çev. Cesran. Ankara: Nobel Yayınları. 163.

bağlı bir kişinin fili elleriyle dokunarak tanımlaması gibi, milliyetçiliği, bir boyutunu ele alarak tanımlamışlar ve eksik veya yanlış önermeler ortaya atmışlar ve çoğu zaman bir amaç için ortaya çıkmışlardır.¹¹⁷⁴ Anthony Smith, Azar Gat, İskender Öksüz, Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu gibi millet ve milliyetçiliğe dair fikir geliştirenlerin görüşleri başta olmak üzere, milliyetçiliğe dair yapılan anlamlı çalışmalardan hareketle, bu tezde Türk milliyetçiliğini ideolojik anlamda tanımlamak üzere “*tarih temelli yaklaşım*”ı öneriyoruz. Batı’da ortaya çıkan milliyetçilik kuramları esas olarak pozitivist bir yaklaşımla ve maddeyi esas alarak millete ve milliyetçiliğe yaklaşmaktadır.¹¹⁷⁵ Postülalarında evrimci bir yapı olan Batılı bilim adamları, insanın evrimsel bir süreçten geçerek günümüze ulaştığına inandıkları için, insanlar arasındaki farklılıkları da kendi iç dünyalarında eşitsizlik olarak içselleştirmişler ve doğal kabul etmişlerdir. Batı’da ortaya çıkan ırk teorilerinde olduğu gibi, bazı insanlar gelişimin en mükemmel çağını yaşarken, bazı insanlar ise onların nazarında hala ilkel, geri kalmış ve gelişime muhtaçtır. Batı’nın ırk teorilerinde kendilerine referans aldıkları Aristoteles gibi eski Yunan düşünürleri insanlar arası eşitsizliğin doğal olduğunu işlemişlerdir.¹¹⁷⁶ İnsanlığa bu zaviyeden bakıldığı zaman, üstün insan-üstün olmayan insan gibi bir bakış açısı karşımıza çıkar. Nitekim Batılıların gözünde dünyanın hala büyük bir kısmı evrimsel sürecini tamamlayamamış insanlardan oluşmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler (BM)’de dahi, beş ülkenin diğer ülkelere üstünlüğü kabul edilerek, günümüzde bile bu çarpık yapı korunmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, milletlerin eşit derecede bir araya gelmeleri de söz konusu olamaz.

II. Dünya Savaşı sonrasında ırkçılık teorilerinden büyük oranda vazgeçen Batı’da, son zamanlarda ise ırkçılık tartışmalarına benzer şekilde genetik tartışmaları yapılmaktadır. Genlerin insan zekâsı ve karakteri üzerinde etkisini araştıran genetik bilimciler, yine insanlar arasındaki eşitsizliklerin kaynağını araştırmaya koyulmuşlardır. Gen haritaları çıkarılmakta, hangi milletin daha zeki olduğuna dair “bilimsel çalışmalar” yürütülmekte ve

¹¹⁷⁴ Bu benzetmeyi İskender Öksüz Azar Gat’tan esinlenerek kullanmaktadır. Öksüz bu fil benzetmesinin Mevlana’nın Mesnevi’sinde geçtiği belirterek, muhakkak filin bir uzvunu tutanlar o uzvu doğru bir şekilde tanımlayabilirler ancak bütüne dair yaptıkları tanımlar eksik olacaktır hükmünü ortaya koyar. Öksüz. *Millet ve ...* 337.

¹¹⁷⁵ Her ne kadar bazı batılı tarihçiler Doğu-Batı ayrımı yapsalar da ideolojik milliyetçilikten önce Türkler de zaten var olan psikolojik milliyetçilik duygusu göz ardı edilmiştir. Batılı bilim adamlarına örnek Hans Kohn olarak gösterilebilir, biz de ise Kemal Karpat. Kohn, Doğu-Batı (Ren Nehrini merkez alarak) ayrımı yaparak Batı’da milliyetçiliğin ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerin bir sonucu olduğunu iddia ederken Doğu’da ise tam tersi bir istikamet izlediğini iddia etmektedir. Kemal Karpat ise Doğu’da milliyetçiliğin gelişimini Batıyla benzerlikler taşıdıklarını iddia etmiştir. Bu gibi onlarca bilim adamının millete ve milliyetçiliğe bakışı maalesef tek düze ve yetersizdir. Detaylı bilgi için bkz: Karpat, K. (2017). *Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları. 9.

¹¹⁷⁶ Aristoteles.(2005). *Politika*. çev. Mete Tunçay. (Sekizinci baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi. 8.

zekânın gelişmişlik düzeyi ile olan bağlantısı kurulmaya çalışılmaktadır. Zekâ şayet genetik olsa idi, bugün bilinen dâhilerin çocuklarının da dahi olması gerekirdi. Ancak görünen odur ki, dâhilerin çocukları dahi olmadıkları gibi çoğu zaman ortalama zekâyâ sahip bile değillerdir. Dünyanın tekrar ırkçılık gibi bir hataya düşüp, genetik farklılıklar tezinden hareketle insanları sınıflandırmasına izin vermek büyük hata olacaktır. İllaki insanlar arası zekâ farklılıkları olabilir ancak bunu mensup olunan millete bağlamak büyük hatadır. Her millet içerisinde dâhiler çıkabileceği gibi, zekâ seviyesi düşük insanlar da çıkacaktır. Bu noktada, insan sadece ve sadece insan olduğu için eşit ve kıymetlidir. İnsanlığından çıkan, insanca davranmayan kişiler içinse halihazırda var olan cezaevleri yaşam alanıdır. Bu kişilere tekrar insan olduklarının öğretilmesi elzemdir. İlanihaye, Batı'nın insana ve insanlık tarihine bakışı sakattır ve bu sakatlıktan hareketle üretilen milliyetçilik teorileri de hakeza kusurludur. Tarih temelli yaklaşımın önerisi, milletleri modern ve kadim olarak ikiye ayırmak ve Batı'da Fransız İhtilali ve modernite ile birlikte oluşumunu tamamlayan toplumları “modern uluslar”, Doğu'da ise tarihin eski çağlarından beri var olan ve millet şuurunu taşıyan toplumları ise “kadim milletler” olarak ele almaktır.¹¹⁷⁷ İkinci bir ayırım ise, milliyetçiliği; psikolojik ve ideolojik olarak ikiye ayırmaktır.

Tarih temelli yaklaşıma göre, insanlar tek bir atadan türemiştir ve bu nedenle bütün insanlık tarihin ilk çağlarında birbirinin akrabasıdır.¹¹⁷⁸ Zaman içerisinde coğrafi, ekonomik ve siyasi nedenlerle insan toplulukları farklı kıtalara ve coğrafyalara göç etmek zorunda kalmış ve farklı lisanlar ortaya çıkmıştır. Tarihin eski çağlarında farklılaşan insan grupları, kültürel, siyasi ve sosyal açıdan da farklılaşarak farklı gelenekler, görenekler,

¹¹⁷⁷ Ancak şu da bir gerçektir ki Dünya'da hala milletleşme aşmasına gelememiş topluluklar da mevcuttur.

¹¹⁷⁸ Yani insanlar aslında tek bir ırktır: İnsan ırkı. İster evrimci bir bakışa sahip olunsun, isterse yaratılışa inanılsın bugün dünyanın geldiği noktada insanlığın tek bir atası olduğu büyük ölçüde kabul edilmiştir. Batı'da eskiden bilim yapanlar maddeci ve evrimci bakış açısıyla ispatlanmayacağını düşündükleri bu bilginin kendi nazarlarında bir hükmü olmaması sebebiyle, Batılılar daha çok evrime dayalı teoriler üretmişler ve yanlış bir yolda yürümüşlerdir. Ancak evrimci bir bakışla bakıldığı zamanda yine insanlığın tek bir atadan türediğine dair veriler mevcuttur. Batı'da din karşıtlığının ileri boyutları nedeniyle dinin her söylediğinin tersini söylemek bir dönem bilimselin adı olmuştur. Ancak zamanla yapılan bilimsel çalışmaların bazı sonuçları da dini söylemlerle örtüşmektedir. Bu konuda bir örnek verecek olursak, Batılı sosyal bilim anlayışına göre “dinler” insanlığın yerleşik hayata geçmesi sonrasında tarımla uğraşması ve insanlar arasında sınıflı bir toplum yapısının oluşmasında din ve dini kurumlar icat edilerek artık ürünlere el koyan bir yönetici sınıf ortaya çıkmıştır. Dine bakışı tamamen maddeci olan sözde bilimsel tavır, vahye dayalı bilgiyi tamamen reddetmektedir. Ancak son zamanlarda Göbeklitepe'de elde edilen bulgular insanoğlunun yerleşik hayata geçmeden önce de büyük mabetler inşa ettiği ve Tanrı'ya kurbanlar adadığı tespit edilmiştir. Şayet artık ürüne el koymak için dinler icat edildiği iddia ediliyorsa, artık ürünün olmadığı bir dönemde mabetlere neden ihtiyaç vardı? Bu konu ayrı bir tez konusu olabilir. Detaylı bilgi için bkz: Gizemli Tarih: Göbeklitepe TRT Belgesel: <https://www.youtube.com/watch?v=s35TW70K4CU>

adetler ve hatta farklı dini inançlar¹¹⁷⁹ ortaya çıkarmışlar ve coğrafyanın getirmiş olduğu şartlar gereği insanoğlunda fizyolojik farklılıklar (siyah, beyaz, kızıl vb.) da ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde aralarındaki farklılıkların farkına varma neticesinde insanoğlunda kendi dilini konuşan ve kendine daha çok benzeyen insanlara karşı bir mensubiyet duygusu ortaya çıkmış ve tezin ilk bölümünde de ifade edildiği üzere psikolojik milliyetçiliğin nüveleri ortaya çıkmıştır.

Aileden başlamak üzere, sülale ve oymaklar arasında zamanla gelişen birlik şuurunun, boylar arasında da gelişmesiyle birlikte millet şuuru ortaya çıkmıştır. Bu farkına varma ve kendine benzeyen kişilere daha fazla yakınlık hissetme duygusu her millette farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır.¹¹⁸⁰ Doğu’da fetihçi bir anlayış güden Türkler gibi, millet bilincine erken bir dönemde varan topluluklar olduğu gibi, Batı’da toprak esasına dayalı bir anlayışla vatandaşlık bağıyla sınırlandırılan bir ulus anlayışı da mevcuttur.¹¹⁸¹ Türkler millet bilincine erken varmışlardır çünkü göçebe bir toplumdur. Kişinin kendini en iyi şekilde tanıyabilmesi için ötekini de mantıken bilmesi gerekir. Aksi takdirde kendine dair yapacağı yorumlar hep eksik ve kusurludur. Türkler göçebeliğin vermiş olduğu avantajla öteki toplumları görme şansı elde etmişler ve bu durum da kendilerini çok iyi tanımalarına vesile olmuştur.¹¹⁸² Türklerin hareketli bir toplum olmalarına imkân tanıyan en önemli husus ise “at”ın evcilleştirilmesi¹¹⁸³ ve bu sayede uzak coğrafyalara at üstünde

¹¹⁷⁹ İslam inancına göre ise din tektir ve Hz. Adem’den beri gelen peygamberlerin tamamı tek bir dini anlatmışlardır. Zamanla bu anlatılanların muhtevası değiştirilmiş ve mecrasından sapmıştır.

¹¹⁸⁰ Esasında genetiğiyle oynanmamış her insanda anne-babasından başlamak üzere kardeşleri yakın akrabaları, yaşadığı şehir, yaşadığı ülke, soydaşları ve dindaşlarına karşı bir sevgi beslemesi insanın fitratı üzerinedir. Ancak insanoğlunun fitratı zamanla bozulmuş, bazen kendi kardeşine, ailesine düşmanlık edecek hale gelmiştir. Bunun sebebi, dayanışmacı, paylaşımcı bir toplumsal yapıdan ziyade rekabete ve bencillığe dayalı toplumsal yapılardır.

¹¹⁸¹ Alman filozofu Johann Gottlieb Herder, insanlık tarihi ve kültürüne ilişkin genelleme yapmanın yanlış olduğunu belirterek, her topluma ve tarihe kendi bireyselliği ve özellikleri içinde bakmak gerektiğini savunur. “Bu tavrı milletlerin ontolojik olarak temellendirilmesi bakımından önem taşır. Kozmopolit, evrenselci toplum anlayışları insanlığın bir bütün olarak ilkelikten modernliğe doğru ilerlediği varsayımına dayanırken milletler ve kültürlerin birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu gerçeğini görmezden gelmişlerdir.” Atasoy, *a.g.e.* 96-97.

¹¹⁸² Göktürk Abidelerinde Türk milletinin kendini tanıdığı çok veciz bir şekilde anlatılmıştır. “Ey Türk, sen açken tokluğu düşünmezsin, ama tokken de açlığı bilmezsin.” Günümüz değimiyle sosyolojik bir tahlil olan bu cümle, eski çağlarda Türklerin kendilerine dair isabetli çıkarsamalar yaptıklarını, yani kendilerini tanıdıklarını gösterir.

¹¹⁸³ “Milletimiz Orta Asya’daki hayatının en eski yüzyıllarında atı ehliileştirmek suretiyle mesafeleri kısaltmayı bilmiş, böylelikle geniş bölgeleri kontrol etmek imkânını bularak büyük devlet kurmak başarısını sağlamıştır. Başka milletler ancak şehir devletleri kurabilirken, birçok şehirleri de içine alan bu devletler, Türklerde cihan hâkimiyeti ve büyük ülkülere bağlanma düşüncelerini doğurmuştur.” Atsız, H. N. (1997). *Makalleler IV*. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayıncılık. 47.

daha kısa sürede çok kolaylıkla gidip tekrar yurtlarına dönebilmeleridir.¹¹⁸⁴ Bir diğer önemli husus ise “devlet”tir.¹¹⁸⁵ Türkler eski çağlardan beri devletli bir yaşam sürmektedirler ve Türklerdeki devlet anlayışı, devlete yüklenen kutsiyet sayesinde millet şuuru pekiştirilmiştir. Tanrı adına devletin başında olan kişiye “İlteriş” yani ili toparlayan, devleti ayakta tutan denir. Devletin en önemli unsuru ise millettir ve milletin bir arada tutulması, yüce ülküler etrafında kenetlenmesi İlteriş’in görevidir. Bu meyanda Göktürk Abidelerindeki ifadeleri göz önüne alırsak Türk Kağanı, milliyetçi bir söylemle halkını doyurmak, giydirmek, mutlu etmek ve bütün cihanın hakimi olmak gibi ifadelere başvurur. Bu noktada kabile düzeyinde yaşayan toplulukların milletleşme aşamasına geçebilmeleri için devlet sahibi olmaları gerekir. Tarihte devleti olmayan veya devleti ortadan kalkan topluluklar çoğu zaman yok olmuş, asimile olmuş veya başka milletlerin içinde kaybolmuşlardır. Bugünün dünyasında da halen milletleşme aşamasını başaramayan, kabile düzeyinde yaşayan ve bir veya birkaç devletin sınırları içinde yaşam sürdüren topluluklar vardır. Bunların önünde muhtemel iki seçenek var: ya ayrı bir devlet kurup bir millet olacaklar ki bu güç gerektirir ya da başka bir millete uyum sağlayıp, zaman içerisinde o milletin kimliğine bürünecekler.

Psikolojik milliyetçilik; kişinin bir millete mensup olma şuuru ve milletin menfaatlerini üstün tutması olarak, tarihte erken bir dönemde milletleşme aşamasına erişen Türkler’de eski çağlardan beri görülen bir milliyetçilik anlayışıdır.¹¹⁸⁶ Göktürk Abidelerinde¹¹⁸⁷ ilk emarelerini gördüğümüz ve sonrasında meydana getirilen yüzlerce eserde Türklere dair övgü dolu ve yüceltici ifadeler psikolojik milliyetçiliğin örnekleridir.¹¹⁸⁸ Özellikle Türk kozmogonisinde evrenin Tanrı tarafından yaratıldığı ve Türk Hakanı’nın da Tanrı’dan aldığı yetkiyle dünyaya nizam vermek üzere

¹¹⁸⁴ At’ın evcilleştirilmesini ve Türk kültürü için önemini Nejdet Sançar da belirtmektedir. Öksüz, *Milllet ve ...* 280. Sançar, N. (1976). *Türkçülük Üzerine Makaleler*. Ankara: Töre-Devlet Yayınevi.

¹¹⁸⁵ Hegel’de millet şuurunun kazanılmasında devlet faktörünü önemsemektedir: “Bir milletin duygu ve bilincinin ancak “devlet şuurunda” birleşmesiyle bir anlam kazanacağını ve sadece devletle oluşabileceğini ifade eden Hegel, aksi bir durumda millet unsurunun bir mana içermeyeceğini belirterek, devlet merkezli bir millet söylemini geliştirmiştir.” Habermas, *a.g.e.* 9. Aynı zamanda Azar Gat da devletin millet oluşumundaki önemini uzun uzadıya örnekleriyle anlatmaktadır. Gat, Jakobson, *Uluslar...*

¹¹⁸⁶ Kafesoğlu Türkler’de milletleşme aşamasının erken çağlarda gerçekleşmesini sınıfsız ve köleliğin olmadığı bir toplum yapısına bağlamaktadır. Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*. 156-157. Yine Kafesoğlu’na göre: “Türklerde milliyetçi fikirlerin kuvvetle yaşandığına dair yabancı şahadetler çoktur. Mesela meşhur Arap edibi Cahiz (9. Yüzyıl), Selçuklu vezirlerinden İbn Hassul (11. Yüzyıl) sırf Türklerin üstünlüklerini ortaya koymak maksadiyle kitaplar kaleme almışlardır.” Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 21.

¹¹⁸⁷ Göktürk Abideleri Hüseyin Namık Orkun detaylı bir şekilde incelemiştir. Orkun, H. N. (1987). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

¹¹⁸⁸ Tezin ilk bölümünde konuya dair birçok örnek verilmiştir. Türkler’de eski çağlarda oluşan millet bilinci için ayrıca bkz: Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

görevlendirildiği anlayışı, Türklerin tarihin ilk çağlarından beri milliyetçilik duygusuna sahip olmalarına vesile olmuştur.¹¹⁸⁹ Eskiden Gök-Tanrı inancına sahip olan Türkler, uzunca bir süre Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olduklarına inanmaları nedeniyle dünya hâkimiyeti için mücadele etmişler ve büyük devletler kurmuşlardır. İslamiyet'e geçişle birlikte eski Türk inancına benzer şekilde, cihat anlayışı ve İlay-ı Kelimetullah yani Allah'ın kelamını yeryüzüne yayma anlayışı, Türklerin tekrar büyük devletler kurmasına fırsat vermiş ve dinamik bir ordu kurmalarını ve korkusuzca savaşmalarını sağlamıştır.¹¹⁹⁰ Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular ve Osmanlıların devlet felsefesine bakıldığında hepsinin eski Türk inançlarına benzer şekilde Türk Hakanlarını *Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi* (Zillullah-ı Fil Arz) olarak kabul ettiklerini görmekteyiz. Bu inançlar, Türklerin yüzyıllar boyunca dünyada söz sahibi bir devlet olarak varlıklarını devam ettirmelerini sağlamıştır.¹¹⁹¹ Ayrıca tarih boyunca hür ve müstakil yaşamış olmanın verdiği özgüvenle Türkler'de son yüzyıla kadar aşağılık kompleksi olmamış ve başka milletleri yok etme gibi bir hezeyana kapılmamışlardır.¹¹⁹² Aksine egemenliği altına aldıkları topluluklara mümkün olduğu kadar adil davranan Türkler, bu sayede birçok topluluğun sempatisini kazanmış ve zaman zaman bu topluluklar da Türk dilini ve Türk-İslam dinini benimseyerek Türkleşmişlerdir.¹¹⁹³

Türk modernleşmesini inceleyen Şerif Mardin, Türkler'in Anadolu'ya gelmeden önce Türklük bilincine sahip olduklarını yani Türklük bilincinin eski devirlere gittiğini belirtmektedir. Bu durumu Göktürk Abideleri ve Ali Şir Nevai'yi örnek vererek açıklayan

¹¹⁸⁹ Hatta Çin kaynaklarında araştırmalar yapan Alman bilim adamı Friedrich Hirth; tarihte milliyetçiliğin ilk Türklerde görüldüğünü iddia etmektedir. Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 20.

¹¹⁹⁰ "Buna göre Tek bir Allah inancı, Allah kainatın yaratıcısıdır (İdi), Allah Kainatın Efendisidir (Çalap), Allah Kaadir'i Mutlaktır (Ugan), Allah kadimdir, ezeldir (Bayat), Allah ebedidir (Türk kozmogonosi), Allah huzurunda herkes eşittir (Türk kozmogolojisi), Türklerde put ve putculuk yoktur, Türklerde ruhban kesimi bulunmaz, Türklerde ruh ölmez, o sonsuzdur,... gibi İslamiyet ve eski Türk inancı arasında oldukça güçlü özdeşliği ifade edebilen yakınlıkların bulunması ve Türklerin bu yeni dinin değerlerini sosyal ve manevi hayatlarının bütün yönlerinde kullanmaya başlamaları, Türk-İslam Sentezini (terkibi) ortaya çıkarmıştır (Kafesoğlu, 1985: 161-162). Bu yönüyle Türk-İslam Sentezi, Türk'ün İslam'da, İslam'ın da kendisini fedakârca (malından ve canından vazgeçebilen bir zihniyetle) temsil eden Türk'te bütünleştirmesi yoluyla, Türk milliyetçiliğinin İslam dini ile ilay-ı kelimetullah için fedakârlık içinde bulunan Türk'ün terkiğini birleştiren bir mahiyetine dikkat çekilmiştir." Şimşek, *a.g.m.* 50.

¹¹⁹¹ Batı'da çoğu zaman bu durum Tanrı-Kral olarak tezahür etmiştir. Hatta Hristiyanlıktaki Baba-Oğul-Kutsal Ruh inancının da esasında Tanrı-Kral inancına dayandığını iddia edenler vardır. Aynı şekilde Japonlar'da da İmparator Güneş'in Oğlu gibi sıfatlara sahiptir. Bu örneklerden hareketle Türklerin mütevazı davranarak kendilerini Tanrı, Tanrının oğlu gibi hezeyanlara kaptırmayıp Tanrı'nın temsilcisi olmakla yetinmeleri de başlı başına düşünülmeli gereken bir husustur.

¹¹⁹² Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 190.

¹¹⁹³ Türk-İslam dini tabirini kullanmamızın sebebi Türlerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra dine kendi bakış açılarıyla birçok özellik getirmeleridir. Bu noktada Araplardan farklı bir İslami gelenek Türklerde yaşanmaktadır.

Mardin, Batı’da ise ‘Germenlik’ ve ‘İngilizlik’ şuuruna 13. yüzyıldan önce hiçbir şekilde rastlanmadığı iddia etmektedir.¹¹⁹⁴ Bu açıdan Türklerin özel durumuna değinen Mardin, bunun nedenlerini izah etmek için genellikle ileri sürülen modernist teze sarılır ve bu bilincin millet bilinci olmadığını belirtir. Mardin’e göre Türkistan’da Türk tanımı değişkenlik gösteren ve zaman zaman farklı etnik grupları içine alabilen bir kavramdır. Bu nedenle Türklükten bahsedilirken kan bağı söz konusu değildir. Türklere has olduğu kabul edilen müesseselerle yaşamayı kabul edenler de Türklüğü kabul etmiş olurlar.¹¹⁹⁵ Türklere ait söz konusu müesseselerin ise kolay kolay değişmediğini belirten Mardin, bunların istikrarlı yapılar olduğunu ve uzun süre varlıklarını koruduklarını belirtir. Türkler, müesseselerine sıkı sıkıya bağlıdır ve bu müesseseleri benimseyenlerin de Türk olarak kabul edilmeleri her zaman mümkündür.¹¹⁹⁶ Ayrıca Mardin’e göre; “Bu müesseseler istikrarının yanında ‘Türk’lerde bütün Altay etnik gruplarında bulunan bir özellik görmek mümkündür o da aile strüktürünün ‘agnatik’ bir aile strüktürü oluşu, aile içindeki devamlılığın en yaşlı erkeğin fuuru ile temin edildiğidir.”¹¹⁹⁷

Mardin’in bu izahı, tezin en başından beri savunulan Türk milletinin sadece kana ve soya indirgenemeyeceği önermesini destekler. Yüzyıllar süren hareketli bir yaşam neticesinde Türkler, birçok kavmi hakimiyeti altına almış ve Türk kültür dairesi içerisinde eritmiştir. Bunun bariz örneği ise Moğollar’dır. Cengiz soyundan gelen Moğol kabileleri Anadolu’da ve Türkistan’da zamanla İslamiyet’i kabul ederek Türkleşmişlerdir. Hakeza Anadolu, Türkler tarafından ele geçirildiğinde Batı’ya kaçmayan, Anadolu’da Türk egemenliğinde yaşamayı kabul eden, sonrasında İslamiyet’i kabul ederek Türkleşen başka kavimler de vardır. Diğer taraftan Mardin’in Türklerdeki bu şuurun millet ve milliyetçilik

¹¹⁹⁴ Batılılar Avrupa’da ulusların ortaya çıkışını en erken 15. yüzyıla götürmektedirler: “Ortaçağ’ın sonlarına doğru, onbeşinci yüzyıl boyunca bütün bunlar değişti. Uluslar oluştu; ulusal endüstri kuralları mahalli kuralların yerini aldı; ulusal yasalar, ulusal diller, hatta ulusal kiliseler ortaya çıktı. İnsanlar artık kendilerini Madrid’in, Kent’in, Burgonya’nın değil, İspanya, İngiltere veya Fransa’nın yurttaşı olarak görüyorlardı. Şu şehrin ya da bu feodal lordun değil, bütün bir ulusun efendisi olan kralın uyruğunda görüyorlardı kendilerini.” Huberman, L. (2015). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge. (On altıncı baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 84.

¹¹⁹⁵ Mardin bu müesseselerin ne olduğunu tam olarak belirtmez ancak; Devlet, Töre, Gelenek gibi Türklerin uzun yıllar koruduğu yapılar olarak görmek iktiza eder. Mümtaz Turhan da benzer şekilde milletlerin kuvvetli kurumsal yapılarla ayakta kalabileceğini belirtmektedir: Özakpınar, Y. (1999). *Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat. 29.

¹¹⁹⁶ Mardin bu gerçekliği tespit eder ancak bunun nedenlerinin hala tam olarak araştırılmadığını da belirtir: “Sosyal strüktürün devamlılığını sağlayan, muvazenesini kuran unsurların incelenmesiyle uğraşan strüktürel-fonksiyonel sosyologlar için burada halledilmesi gereken bir problem yatmaktadır. Bugüne kadar kimse bu konuyu modern bilimsel metotlarla açmaya çalışmamıştır.” Mardin, Ş. (2008). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*. (On sekizinci baskı). der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları. 348-349.

¹¹⁹⁷ Mardin, *a.g.e.* 349.

şuuru olmadığı noktasındaki tespitine katılmak mümkün değildir. Psikolojik milliyetçilik olarak tanımladığımız bu bahse dair tezin ilk bölümünde uzunca bir izahat yapılmıştı. Ancak tekrar belirtmek gerekir ki, Kaşgarlı Mahmut'un 1074'teki şu ifadeleri neyle izah edilebilir:

Yüce Tanrı, devlet güneşini Türk burçlarında doğurdu. Dönenceleri onların ülkeleri çevresinde döndürdü. Bundan dolayı onları Türk diye adlandırdı. Onları çağın hakanları yapıp dünyanın egemenlik dizginlerini ellerine verdi. Onları herkese üstün kıldı, tüm insanlıkla görevlendirdi, doğruluğa yöneltti. Onlara katılanları ve onlar adına çabalayanları güçlendirdi. Bu nedenlerle, istedikleri her şeyi elde ettiklerini ve çapulcuların rezilliğinden kurtulduklarını kavradım –(ve anladım ki) akıl sahibi her insan onlara katılmalıdır; yoksa, onların ok yağmuru altında kalırlar. En iyisi onların gönüllerini almak, onlara kulak vererek yanaşmak ve onlara kendi dillerinde konuşmaktır. Onların düşmanlarından biri, onlardan yana geçerse, onu diğerlerinin hışmından korurlar; başkaları da onunla birlikte sığınabilirler. Böylece kötülüğe uğrama korkuları kalkmış olur.¹¹⁹⁸

Milliyetçiliğin ikinci boyutu olan ideolojik milliyetçiliğin Türklerde ortaya çıkışı ise görece geç bir tarihtir, yani 20. yüzyılın başıdır. Batı bu sürece Fransız İhtilali ile girmiş, mutlak monarşiler yıkılırken yerine millet egemenliğine dayalı devletler kurulmaya başlamıştır. İdeolojik milliyetçiliğin tanımlanmasında etno-sembolcü yaklaşımın önemli temsilcisi Anthony D. Smith'in kavramlaştırması kullanılabilir. İdeolojik milliyetçiliğin kabulleri Anthony Smith'in önerdiği şekliyle şöyledir;

- 1- Dünya, her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüştür.¹¹⁹⁹
- 2- Millet, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve millete bağlılık bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir.
- 3- Şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunludur.
- 4- Dünyada barış ve adalet hâkim olacaksa milletlerin özgürlük ve güvenlik içinde bulunmaları zorunludur.¹²⁰⁰

Tezin ilk bölümünde detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere, Türk milliyetçiliği ideolojisinin ortaya çıkışında siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemi olan 19. yüzyılda, Osmanlı'nın artık yıkılacağını anlayan Türk aydınlarınca, Osmanlı sonrası Türklerin de kendilerine ait bir

¹¹⁹⁸ Mahmud, K. (2017). *Divan-ü Lugat-İt-Türk*. (İkinci baskı). yay. haz. Fuat Bozkurt. İstanbul: Salon Yayınları.19.

¹¹⁹⁹ Genel olarak bu önermeyi kabul etmekle birlikte, bir düzeltme yapılabilir. Dünya milletlere bölünmüştür ancak henüz millet aşamasına gelememiş toplumlar da vardır.

¹²⁰⁰ Smith, *Milli Kimlik...* 121. Smith, *Küresel Çağda...* 170.

devletinin olması ve Rus esareti altında yaşayan diğer Türk boylarının da bağımsızlıklarını elde etmeleri gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Fransız İhtilali sonrası Avrupa'yı ve Kuzey Amerika'yı etkisi altına alan halk egemenliği, ulus devlet, bilimsel yaklaşım gibi değerler Türk aydınlarınca da benimsenmiştir.¹²⁰¹ Farklı yöntemleri savunan Türk aydınları arasından Türkçülüğü savunanlar öne çıkmıştır. Bu minvalde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu Türk milliyetçiliği ideolojisinin bir başarısı olmakla birlikte, Cumhuriyet döneminde benimsenen hatalı Batılılaşma anlayışı, ülkeyi Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Atatürk'ün temel ilkelerinden olan milliyetçilik idealinin dışına sürüklemiş ve sonuçları günümüze kadar gelen batılılaşma-milliyetçilik ve muhafazakârlık çatışmasını Türk siyasal hayatının temel konusu haline getirmiştir. Zaman zaman ideolojik milliyetçiliğin kabullerinden sapma gösterilse de Türk milliyetçiliği ideolojisi, Türklerin özgür, müreffeh ve diğer milletler gibi eşit haklara sahip olarak dünyada söz sahibi bir şekilde yaşaması için mücadele vermiştir. Bu noktada ise genel olarak Türk milliyetçiliği ideolojisinin kabullerine değinmek gerekir. Her ideolojinin kendine has kabulleri olduğu üzere, bu ana kadar yapılan açıklamalardan hareketle Türk milliyetçiliğini ideoloji haline getiren kabulleri maddeler halinde sıralamanın ve bu maddeleri kısaca açıklamanın uygun olacağı düşünülmektedir.

3.2.2. Türk Milliyetçiliğinin İdeolojik Kabulleri

Tezin ilk bölümünde ideoloji; “mevcut iktidar sistemini muhafazaya, biraz değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelmiş örgütlü siyasal eylem için zemin oluşturan, tutarlı fikir kümeleri” olarak tanımlandı. Buradan hareketle de ideolojiler, (a) genellikle ‘dünya görüşü’ biçiminde mevcut düzene ait bir açıklama sunarlar, (b) arzulanan geleceğe ilişkin bir model, bir ‘iyi toplum’ görüşü geliştirirler ve (c) siyasal gelişmenin nasıl yapılacağı ve nasıl yapılması gerektiğini, a’dan b’ye geçişin nasıl olacağını

¹²⁰¹ Habermas bu konuda farklı bir bakış açısına sahiptir: “Skolastik dönem iktidar anlayışının meşruiyet sağlayıcı unsuru din ve kilise iken, reformlarla başlayan sekülerizasyon sonucu bu unsur yavaş yavaş meşruiyet sağlayıcı özelliğini yitirmiştir. Boşluk kabul etmeyen iktidar, kendine yeni bir meşruiyet zemini oluşturma sürecinde, “millet” unsurunu, dinin yerine ikame etmiş ve bu unsurun bağlayıcılığını, mevcut sistemin manevi boşluğunu doldurmada kendine temel dayanak noktası seçmiştir... Modern devleti, milli devlet haline getiren, bir “milletin” sembolik şekilde inşa edilmesidir.... Hür ve eşit hukuki şahısların bir topluluk oluşturmaları egemenliğin demokratik tarzda meşrulaştırılması ile tamamlanır. Monarşik egemenlikten milletin egemenliğine geçiş ile birlikte, tebaa hakları da vatandaşlık ve insan haklarına yani liberal ve siyasi vatandaşlık haklarına dönüşür.... Demokratik anayasa-devleti, dayandığı fikir itibarıyla millet tarafından tercih edilen ve milletin hür fikir ve iradesi ile meşruiyet kazanan bir düzendir. Demokratik anayasa devleti hukukun muhataplarına kendilerini o hukukun müellifleri olarak görme fırsatını verir.” Habermas, *a.g.e.* 79-80.

açıklarlar.¹²⁰² Türk milliyetçiliğinin de bir ideoloji olması hasebiyle birtakım kabullerinin olması, mevcut düzene dair açıklama yapması, arzulanan geleceğe ilişkin bir model sunması ve siyasal gelişmenin nasıl olması gerektiğine dair bir takım öneriler geliştirmesi gerekmektedir. Bu kısımda Türk milliyetçiliğinin ideolojik kabulleri dokuz madde halinde izah edilmeye çalışılmıştır.

3.2.2.1. Tek millet

Tezin ilk bölümünde de belirtildiği üzere, millete dair birçok tanım yapılmış ve her milletin kendine has özellikleri sebebiyle de bu farklı tanımlar normal karşılanmıştır. Türk milliyetçiliğine dair çalışma yapan birçok düşünür kendi zaviyelerinden hareketle millet tanımı yapmışlar ve bu tanımlardan hareketle de milliyetçilik anlayışlarını oluşturmuşlardır. Türk milliyetçiliğinde millettten kasıt şudur; dil, irade, inanç, soy, kültür, tarih, vatan, bilinç, gelecek tasavvuru gibi unsurların tamamı veya birçoğunu barındıran, tarihte devlet sahibi olmuş veya halihazırda bir devleti olan toplum.

İlerleyen başlıklarda bu unsurlar daha detaylı açıklanacaktır ancak burada özellikle belirtilmesi gereken birkaç husus vardır. Öncelikle inanç unsurunu izah edecek olursak, kültürü oluşturan en önemli unsurlardan bir tanesi din olduğu için, dini inançların millet oluşumunda önemli bir yeri vardır ancak bireysel anlamda dini yaşayış şekli millet için gerek şart değildir.¹²⁰³ Şöyle ki Müslüman olmasa dahi İslam kültürü içerisinde yetişmiş ve

¹²⁰² Heywood, *Siyasi İdeolojiler...* 15.

¹²⁰³ Bu noktada siyasi ümmetçiliği savunanların milliyetçiliğe karşı olmalarına da değinmekte fayda var. Bütün Müslümanları tek bir ümmet olarak gören ve bütün Müslümanlar arasında bir birlik şuru olması gerektiğini savunan ümmetçiler, milliyetçileri ümmeti bölmekle suçlamaktadırlar. Ümmetçilere göre milliyetçilik dinen de yasaklanmıştır. Kemal Karpat'ın iddiasına göre: "Osmanlı Devleti'nin anayasal düzeninin temeli Kur'an ve Şeriat'tı. Etnik ilişkiler de Kur'an ayetine (49:13) dayanıyordu. Bu ayete göre, Allah insanları yaratmış ve birbirlerini tanımaları için milletlere ve kabilelere (şuub ve kabile) ayırmıştır ve kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. Dolayısıyla Kur'an, ayrı etnik-dilsel grupların varlığını kabul etmekle birlikte bir grubun diğeri üzerinde üstünlük kurmasına da izin vermez. Kur'an'ın, ümmete bağlılığın ötesine geçebilecek ya da ümmetin birliğini (tevhid) ve dayanışmasını yıkacak bir etnik bağlılığa izin vermediği de açıktır. Velhasıl, uygulamada, etnik farklılıklara saygı gösterilmiş; yerel ve bölgesel düzeyde, grup bağlılığının temeli olarak etnik menfaatlardan sık sık faydalanılmış, buna karşılık bunların siyasal bir nitelik kazanmasına asla izin verilmemiştir." Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin...* 149. Söz konusu ayet şöyledir: "Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katından değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır." (Hucurat/13). Belirtildiği üzere insanoğlunun milletlere ve kabilelere ayrılmasında elbette bir hikmet vardır. Diğer birçok ayette de belirtildiği üzere aile ve akrabalık bağları vurgulanmış ve yakın akrabaya bakmak emredilmiştir (Nahl/90). Şayet soy bağı İslam'da tamamen önemsiz olsaydı, aile, akrabalık, boy, kavim gibi "ümmeti bölücü" ifadeler yerine sadece ümmet ön plana çıkartılır ve geri kalan diğer bütün bağlılıklar reddedilirdi. Buradan hareketle İslam'ın millete ve milliyetçiliğe hiçbir zaman karşı çıkmadığını ve hatta yakın akrabadan başlamak üzere kendi soyundan olanları koruyup kollamak emrinden hareketle de milliyetçiliği teşvik ettiğini ifade edebiliriz. Bu noktada

bu kültürü özümsemiş kişiler bireysel anlamda İslam üzere olmasalar da aynı milletin mensubu olabilirler.¹²⁰⁴ İnancın bir diğer boyutu millet gerçekliğine inanma ve millet menfaatlerine sahip çıkmadır. Bu inanç birliği geçmişte Kızıl Elma, Gökalp'te “mefkure”, Atsız ve Türkeş'te “ülkü”, günümüzde ise idealler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu inancın ortaya çıkardığı ideallere göre Türk milletinin varlığının ve menfaatlerinin korunup kollanması olarak kısaca ifade edilebilir.

Bir diğer önemli husus; millet kesinlikle ırka ve kan bağına dayanmadığı gibi, sadece bir ülke vatandaşlığı esasına da dayalı değildir.¹²⁰⁵ Türk milliyetçiliğine göre dünya çeşitli milletlerden veya henüz milletleşme aşamasına gelmemiş kabilelerden oluşmaktadır. Ancak hiçbir milletin veya kabilenin bir diğeri üzerinde üstünlüğü söz konusu değildir. Her milletin dünyada özgürce yaşama hakkına saygı duyulması gerekir. Türk milliyetçiliğini eleştirmek için yola çıkanların ilk üzerinde durdukları nokta, Türk milliyetçilerinin ırkçı olduğu mevzudur. Tezin ilk bölümünde de açıklandığı üzere, Ziya Gökalp başta olmak üzere Türk milliyetçilerinin büyük çoğunluğu ırka karşı çıkmış ve ırk esasına dayalı bir millet tanımı yapmanın Türkler için mümkün olmadığını defalarca vurgulamışlardır. Nitekim, ırk teorilerinin Batı'nın “dünyaya medeniyet götürme” projelerinin mahsulü olduğu artık fark edilmiştir.

milliyetçiliğin ırkçılıkla eş tutulamayacağını tekrar hatırlatmakta fayda var. Bir diğer önemli husus, her ne kadar yorum olsa da 17. yüzyılda Osmanlı alimi olan Vani Mehmet Efendi'nin Kur'an-ın bazı ayetlerine dayanarak Türkler'in yüceltildiğini iddia etmesidir ki o dönemde Türklük bilincinin de bir göstergesidir bu durum. Söz konusu ayetler şöyledir: Maide Suresi'nin 54. Ayeti “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler; Allah yolunda cihad eder, hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.” Yine Tevbe Suresi 39. Ayette “Eğer topluca savaşa katılmazsanız, O sizi acı bir azaba uğratar ve yerinize başka bir kavmi getirir ve siz O'na zerrece bir zarar veremezsiniz. Allah'ın her şeye gücü yeter.” Vani Mehmet Efendi bu ayetlerde bahsedilen kavmin Türkler olduğunu iddia etmiştir. Pazarbaşı, E. (2006). “Araisu'l Kur'an'da Türkler”. *Bilimname Dergisi*. 2006 (1), 13-31.

¹²⁰⁴ Bu durumu Kadir Cangızbay'ın “insanın kültürel varlığı entelektüel varlığını aşar” sözünden hareketle izah edelim. Şayet bir kişi sonradan ne kadar çok bilgi veya kültürel unsur edinirse edinsin, içinde doğup büyüdüğü kültürel belirlenmişlikleri aşamaz. Yani Müslüman bir toplumda yetişen bir kişi, sonradan Müslümanlığı terk etse dahi kolay kolay domuz eti yiyemez. Bu kültürel belirlenmişlik, millet oluşumunun en baskın özgedir.

¹²⁰⁵ Millet tanımlaması yaparken sadece kan ve soy bağına esas almak suretiyle ırka vurgu yapmak İslam inancına da aykırıdır. İslam inancı gereği insanlık tek bir atadan yayılmıştır. Zamanla yeryüzüne dağılan insanoglu, coğrafyanın vermiş olduğu imkan veya imkansızlıklar neticesinde farklı tenlere ve farklı dillere sahip olmuşlar ve binlerce yıl süren bu durum sonucunda dünyada çeşitli milletler ortaya çıkmıştır. Milletlerin oluşum süreçleri birkaç yıllık bir süreç olamayacağı gibi, yok olmaları da birkaç yılda mümkün değildir. Diğer taraftan İslam inancının karşısında yer alan Evrim teorisinde de insanlığın tek bir kökten türediğine dair bilgiler mevcuttur. Jared Diamond, tüm dünyada milyonlarca basılan ve okunan *Tüfek, Mikrop ve Çelik* adlı eserinde insanlığın Afrika kıtasından tüm dünyaya yayıldığı iddia eder. Diamond, J. (2004). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, (On birinci baskı). çev. Ülker İnce. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları. 31.

Avrupa’da “laboratuvar ortamında” ortaya çıkan ırk teorileri, akılları sıra Avrupalıların neden üstün oldukları ve neden dünyayı yönetmeleri gerektiğine “bilimsel bir altyapı”¹²⁰⁶ oluşturmak üzere masa başında kurguladıkları hayallerden ibarettir.¹²⁰⁷ Nitekim bu ırk teorileri neticesinde Batı medeniyetinin tüm medeniyetlerden üstün olduğu öne sürülerek, Batılılar dünyanın geri kalan kısımlarına medeniyet götürme projesi adı altında sömürgecilik faaliyetlerine kılıf uydurmaya çalışmışlardır. Irkçılık teorilerinin en hazin neticesi ise Nazi Almanya’sı olmuştur. Johann G. Fichte ve Friedrich Hegel’in Almanlara dair ürettikleri tezler¹²⁰⁸, Gobineau’nun Alman ırkının üstün olduğu fikriyle birleşmesi sonucunda Hitler gibi bir lider ve Nazi Almanya’sı ortaya çıkmış ve II. Dünya Savaşı boyunca dünyayı kasıp kavurmuştur.¹²⁰⁹ Batılılar kendi yarattıkları canavarın kurbanı olmanın vermiş olduğu dersle, bu ırkçı, üstünlük taslayan sözde bilimsel faaliyetlerden vazgeçerek, II. Dünya Savaşı sonrasında emperyalist politikalarının da şeklini değiştirmişlerdir. Millet, ırkla eş tutulamayacağı gibi, milliyetçilik de ırkçılıktan tamamen farklıdır.¹²¹⁰ Bir diğer dikkat edilmesi gereken husus ise salt etnik temelli çalışmalar ve sosyobiyojik yani genetik çalışmalarıdır. Bu noktada Anthony Smith’in “etnisite”ye yapmış olduğu aşırı vurgu ve Öksüz’ün genetiğe yapmış olduğu atıflar bizi, dünya savaşları öncesi ırkçılık çalışmalarına benzer şekilde üstün etnisiteler, üstün

¹²⁰⁶ Bilim Arayışı başlığında izah edildiği üzere Batı’nın bilim mantığı da yanlıdır.

¹²⁰⁷ Irk teorisyenlerinden olan Comte de Bobineau’nun Avrupalıları beyaz Ari ırk kabul ederek üstünlüklerini iddia etmesi hezeyanın bir örneği mesela: “Milletlerin medeniyet sahasında yükselme kabiliyeti, kanlarının içindeki beyaz ırk kanı miktarı ile mütenasiptir. Milletlerin medeniyet sahasında çökmesi ve inkırazı da, damarlarında akan beyaz kanın azalması neticesindedir. Tekerrür eden karışmalar neticesinde, damarlarında beyaz Ari ırk kanı çok azalmış olan milletler, medeniyet sahasında sükûta mahkûmdur.” Arsal, S. M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları: Milliyet Duygusunun Sosyolojik, Psikolojik ve Tarihi Temelleri Üzerine Araştırmalar*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 49. Yine ırkçılığın öne sürdüğü bir diğer fikir; “Sarı, siyah ve kırmızı ırklardan gelen milletler hiçbir şey üretmezler, asalaktırlar. Sadece beyaz ırktan gelen milletlerin ürettiklerinden istifade ederler. İnsanlığın kaderi beyaz ırktan en az karışmış temsilcisi olan Cermen ırkından gelen milletlere bağlıdır; çünkü bu kökten gelenler, beyaz ırkın diğer milletlerine göre de medeniyet üretmekte daha güçlü birimlerdir. Onlar olmasaydı, insanlık bugün bile ilkel bir hayat yaşayacaktı. Önemli olan onların varlıklarını korumaları ve geliştirmeleridir. Diğer milletler bunlar için bir malzemedir.” Niyazi, M. (2018). *Millet ve Türk Milliyetçiliği*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 200.

¹²⁰⁸ Özellikle Hegel’in Alman milletine yüklediği misyon, Almanların I. ve II. Dünya Savaşlarında sergiledikleri tutumları anlamakta önemlidir: “Millet ruhunun üstünde, ayrıca bütün insanların bir ruhu vardır. İnsanlığın bu ruhu zaman zaman bir milletin sinesinde tecelli eder ve bu ruhla o millet insanlığın önderi olur. Diğer milletler ilhamını hep bu millettten alırlar. Bu üstünlükle, bu millet haklı olarak diğer milletlere egemen olur. Bu üstün ruh değişik devirlerde, değişik milletlerde tecelli eder. Devrimizde Alman milletinde tecelli ettiğinden milletimiz insanlığın kaderini yüklenmeye hazırlanmalıdır ve hazırlanmaktadır.” Niyazi, a.g.e. 200.

¹²⁰⁹ Arsal, a.g.e. 51-52.

¹²¹⁰ Zaman zaman milliyetçi aydınların da “ırkçı milliyetçilik” diye bir kavram kullandıkları görülmektedir. Bu kavram baştan aşağı yanlış olduğu gibi, milliyetçilik ve ırkçılık yan yana telaffuz edilmesi bile milliyetçilik için kabul edilmesi mümkün olmayan bir durumdur. Nasıl ki siyaset bilimine göre liberal-muhafazakâr olunamayacağı gibi, ırkçı milliyetçi de olunamaz. Irkçılık kendi başına bir hareket olup, sadece ırkçılıktır.

“gen”liler gibi yine insanoğlunu sınıflandıran ve bir kısım insanları genetiği bozuk veya etnisitesi zayıf gibi sonu hüsrarla sonuçlanacak çatışmalara götürebilir.¹²¹¹ İllaki bir “Türk soyu” tarihten gelen bilgilerimizden hareketle vardır ancak bu soyun içindeki Türklük miktarını ölçebilecek araçlar elimizde yoktur. Aynı şekilde etnisite tartışmalarında da, millet içerisinde farklı kökenden insanların varlığını ayırıştırıcı bir dille öne çıkartmak, insanlığı millet döneminden tekrar kabile dönemine götürecektir. Bu aynı zamanda daha önce de ifade edildiği üzere küreselcilerin de amacına hizmet eder. Dünya’yı bir taraftan küresel köye dönüştürme hedefi güden küreselciler, diğer taratan alt kültürler, etnik yapılar, azınlık hakları gibi savlarla halihazırdaki ulus devletleri daha küçük ulus devletlere dönüştürmenin hesabını yapmaktadırlar.¹²¹²

Bir diğer önemli husus Türkiye’de millet ve ulus ayrımının yapılmış olmasıdır. Zaman zaman birbiri yerine kullanılan bu kavramlar aslında farklılık arz etmektedir. Ulus daha çok toprak esasına dayalı, vatandaşlığa yakın anlamda kullanılan bir kavram iken, millet daha çok zamandan ve mekândan münezzeh bir şekilde ulus üstü bir yapılanmadır.¹²¹³ Türkiye Cumhuriyeti kuruluş sürecinde devleti yeniden kuran kadrolar,

¹²¹¹ Bu iki uzmanın çalışmalarına saygı duymakla birlikte buraya şerh düşme açısından belirtme gereği duydum. Öksüz, genetik çalışmaların nasıl sonuçlar doğurabileceğine dair birkaç örnek vermesine rağmen bu çalışmaların milliyetçilik için önemli olduğuna değinir. Öksüz’e göre sosyobiyojik yaklaşım, milliyetçiliği açıklamada önemli bir yer edinmiştir. Bir diğer husus ise Öksüz’e göre Smith’in etnisitesi ve Gat’ın kan-kültür (akraba-kültür) bağı dediği şey aynıdır ve temelde genlerimize işlemiş bir kültür unsurudur. Öksüz, *Millet ve ...* 82-90. Diğer taraftan Batı’da etnisiteye dair üzerinde hem fikir olunmuş bir tanımlama yoktur. Örneğin Tomas Hylland Eriksen, etnisitenin açıklaması yaparken ırkla ilgili olduğunu belirtir. İlk olarak 1972’de Oxford English Dictionary’ye giren kavram, Amerikan sosyolog David Riesman tarafından 1953 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak etnik kavramının tarihi daha eskidir. Eski Yunan’daki dinsiz veya pagan manasında kullanılan ethnos, 20. yüzyılın ortalarına kadar bu anlamını korumuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında etnik tabiri kibarlaştırılarak ırkla ilgili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eriksen, T. H. (1993). *Etnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press. 3-4. Hakeza sosyobiyojoloji de biyolojik yöntemlerin sosyolojiye uygulanmasıdır ki bunun da çok sakıncalı sonuçları olabilir. Hayvanlar üzerinde uygulanan biyolojik yöntemlerin insanlar üzerine uygulanmasına dair çekinceler için bkz: Malesevic, S. (2004). *The Sociology of Ethnicity*. London: Sega Publications Ltd. 80-95.

¹²¹² Çünkü küçük lokma her zaman kolay yutulur.

¹²¹³ Osman Şimşek ise ulus kavramına farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. “Günümüzde, Batı literatüründe nation şeklinde kullanılan “ulus” kavramı, özgün Türk sosyal bilim anlayışına göre millet anlamına gelmemektedir. Çünkü kavram, pozitivist düşünce ekseninde sistemleşmesi ele alınan liberalizm-kapitalizm anlayışına göre kurgulanmıştır. Buna göre materyalist Batı düşüncesi(liberalizm-kapitalizm ve sosyalizm) milleti, ekonomik faktörleri merkeze alan bir çerçevede açıklamıştır. Oysa bu kavramın Türkiye’deki özgün kültür anlayışına ve onun sosyo-kültürel köklerine göre Batı’daki sosyo-kültürel köklerden türetilen anlamından oldukça farklı bir anlam ifade ettiği görülür. Batı’da millet anlamında kullanılan ulus kavramı, Türk toplum yapısının organizasyonu içinde, Türk milletini meydana getiren büyük toplumsal zümrelerden her birisinin adını ifade etmekte kullanılmaktadır. Buna göre Türk milleti, Oğuz, Karluk, Kıpçak, Ağaçeri, Çiğil, Kanglı, Peçenek, Hazar, Uygur, Kırgız, Kazak, Avar gibi aynı milli kültürü paylaşan uluslardan meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu kavram Türk kültür anlayışında, Batı’da olduğu gibi bir milletin tamamına hitap etmemektedir. Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü’nde ulus kavramı; “göçebe, oba aşiret, kavim” olarak da ele alındığından, Batı’daki anlamından oldukça farklı bir anlam taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ulus kavramının Batı’daki anlamını merkeze almak, erişilen milli birliği, millet seviyesini arzu etmeyip, tekrar kabile şuuruna dönmek, milli şuuru terk etmek anlamına gelmeyi ifade etmektedir. Özellikle

ilk başlarda millet kavramını daha yoğun bir şekilde kullanırken, sonrasında ulus kavramını tercih etmişler ve Türklüğü, Türkiye Cumhuriyeti Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olmakla eşdeğer tutmuşlardır.¹²¹⁴ Avrupa’da Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan toprak esasına dayalı millet anlayışı bizde Cumhuriyet dönemi aydınları tarafından “ulus” kavramı icat edilerek çözülmüştür.¹²¹⁵ Ulus, bir devletin toprakları üzerinde yaşayan ve hangi millettten olduğuna bakılmaksızın o ülkenin vatandaşları kabul edilen kişilere verilen genel addır. Milleti ise bir toprak parçası üzerinde bir devletin vatandaşlığı ile sınırlamak, özellikle günümüzün hareketli dünyasında asla mümkün değildir. Bugün Almanya’da yaşayan ve Almanya vatandaşı olan milyonlarca Türk’ün Alman olarak anılması mümkün değildir. Yine aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan yüz milyonlarca Türk’ü de farklı devlet adı altında yaşasalar dahi Türklük dairesi dışına itmemiz mümkün değildir. Bu noktada, Türkistan’da yaşayan Türkler ve hala esaret altında yaşamak zorunda kalan Türkler de Türk milletin bir parçasıdır.

Önemli bir husus da millete dair irade beyanıdır. Kişi kendisini hangi milletin mensubu olarak görüyorsa asıl olan o dur. Kendini Türklükle bağdaştırmayan bir kişiye, hangi vasıfları olursa olsun Türk demek mümkün olmadığı gibi, kendini Türk olarak hisseden ve bunu kabul eden bir kişiye de Türk değil demek mümkün değildir. Nitekim yüzyıllar süren dünya hâkimiyeti mücadelesi neticesinde Türk milleti, birçok farklı kavmi idaresi altına almış ve yüz yıllarca bu toplulukları yönetmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti zamanında altı yüz yıl süren Türk egemenliği döneminde, birçok farklı etnik kökenden

yeni Türkiye tartışmalarının yapıldığı şu günlerde, ulus ile millet kavramlarının birbirlerinden ayrılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda “millet” kavramı daha çok “değer” içerikli olduğundan, dini bir misyon içermektedir. Ulus kavramı ise din, dil, tarih, ideal gibi toplum hayatını bütünleştirici unsurlar taşıyor olsa dahi, “sayısal demografik bir yapı”dır. Buna göre ulus, sosyal/siyasal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak belirmiş sosyal bir olgu olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda ulus kavramının 19.yüzyıl Batı liberal-kapitalist modern toplum yapısına uygun düşen ve modern devletlerce inşa edilmiş bir yönü bulunmaktadır. Böylece ulus, milliyetçilik ideolojisinden hareketle, bir grubun kültürel değerlerinin üstünlüğüne ya da onların eşitsizliğine dayanmaktadır. Ekonomik mahreçli ulus açıklamasında ise o, sanayi-kapitalizm ilişki seti üzerine kurulmuş “rasyonel üretim” sürecinin bir sonucudur. Bir başka açıdan da ulus, modern liberal-kapitalist kültürün verilerinden hareketle seküler, rasyonel ve materyalist yapılardır” Şimşek, O. (2012). “21. Yüzyıl Türk Milliyetçiliğinin Metodolojisindeki Yeni Yol Ayrımı”. **Toplumsal Hareketler: Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar**. Ed. Gülcan Işık. Ankara: Nobel Yayınevi. 53.

¹²¹⁴ Aslında bu hamleyi, dönemin koşullarına göre dönemin idarecilerinin rasyonel bir hamlesi olarak da görmek mümkündür. Osmanlı Devleti sonrası baskın bir Müslüman kimliği yanında Türk kimliğinin tekrar halkta karşılık bulması zaman alacak bir süreçtir. Aynı zamanda Anadolu’da Türklerin yanı sıra farklı etnik kökenden gelen unsurlar da yaşamaktadır. Farklı etnik unsurların Türklük kimliğine ısındırılmaları veya devlete düşman olmamaları için Türk milleti kavramından ziyade Türk ulusu kavramı tercih edilmiş ve böylece ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmek istenmiştir. Nitekim Türkiye’de yaşayan Kürt kökenli vatandaşların ayrılıkçı hareketlere meylenmemesi ve aynı zamanda asimilasyoncu bir anlayışla da Türkleştirilmemesi için bir ara formül olarak ulus kavramı icat edilmiş ve kullanılmıştır.

¹²¹⁵ Sadri Maksudi Arsal, Avrupa’da da buna benzer bir ayrım olduğunu belirtir. Arsal, **a.g.e.** 31-32.

gelen unsurlar Türk-İslam kültürü içerisinde Türkleşmiştir.¹²¹⁶ Diğer taraftan etnik olarak Türk olmasına rağmen, Türklüğünü kabul etmeyen ve hatta Türk düşmanlığı güden birçok kişiye de günümüzde rastlamak mümkündür. Bu şekilde irade beyan edip Türklüğünü inkâr eden kişilere de Türklüğü dayatmak beyhude bir çabadır ve hatta asimilasyoncu bir davranıştır.

Türk milliyetçiliğine dair çalışma yapanların büyük çoğunluğu kültür üzerinde durmuşlardır. Türk milleti tarihin eski çağlarında oluşmaya başlamış ve günümüze gelene kadar farklı coğrafyalarda hâkimiyet kurmuş ve büyük devletler meydana getirmiştir. Özellikle İslamiyet'e geçişle birlikte, geleneklerinde değişiklikler olmakla birlikte asli unsur olan Türk kültürünü muhafaza etmeyi bilmişlerdir. İslamiyet'le birlikte yoğrulan Türk kültürü yeni bir terkip meydana getirerek Türk-İslam kültürünün oluşmasını sağlamış ve hâkimiyeti altına aldıkları toplulukların Türkleşmesini sağlamışlardır. Türkler tarihin hiçbir döneminde soya dayalı bir taassup içerisine girmedikleri için ve kendi benliklerine olan özgüvenle farklı milletlerden kız almayı gelenek haline getirmişler bu kişilerin Türkleşmesine özel önem vermişlerdir.¹²¹⁷ Eski Türk devletlerinde Çin prensesleriyle evlenilmesi, Selçuklular döneminde Arap soylularıyla evlenilmesi, Osmanlılar döneminde ise Balkanlardan, Kafkaslardan ve egemenliği altına aldıkları tüm topluluklardan kızların Saray'a alınarak Türk-İslam adetleri üzerine yetiştirilerek evlenilmesi, Türklerin soya dayalı bir tutuculuk göstermediklerinin kanıtıdır. Türkler için asıl olan kişinin Türk-İslam kültür dairesinde yetişmesi ve ona göre hayatını devam ettirmesidir. Bu sayede binlerce yıl Altaylar'dan Alplere kadar geniş bir coğrafyada Türk kültür varlığı yaklaşık iki bin yıldır varlığını devam ettirebilmiştir. Bilinen tüm dünyayı kasıp kavuran Moğol İstilasası bile Türk kültürünü yok edememiş, aksine Moğol kavimleri İslamiyet'i kabul ederek Türkler arasında asimile olmuştur.¹²¹⁸ Sözün özü, Türk milleti, Türk-İslam kültürü üzere yetişen ve yaşayan tüm topluluklar için kullanılan ortak addır.

¹²¹⁶ Halil İnalcık bu durumu biraz abartmış ve Anadolu nüfusunun büyük bir bölümünün sonradan Türkleştiğini iddia etmiştir. Bu durum mantığa uygun gelmemektedir. Nitekim bu durumda azın çoğa benzemesi gerekirdi. Detaylar için bkz. İnalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. 201.

¹²¹⁷ Türkler'de soy taassubunun olmadığına delalet eden bir örnek de kız kaçırma geleneğidir. Normal yollarla evlilik bağı kurulamayacak ailelerden kız kaçırmak yüzyıllarca Türkler'de bir gelenek olmuş ve son zamanlara kadar Anadolu'da bu gelenek uygulanı gelmiştir. Batılı toplumlarda rastlanmayan bu geleneğin Türkler'de var olması, ırkçı bir yapısı olmayan Türk-İslam kültürünün bir getirisi olsa gerektir.

¹²¹⁸ Bir batılının gözüyle Türkler asırlara rağmen özelliklerini yitirmeyen bir millettir. "Türkler, üzerinde yaşayan her şeyi hareketsiz hale getirme yetkisine sahip görünen bu Asya toprağının gizli tesiri altında, altı yüz sene sonra bile hala ilkin nasıl bir milletlerse o halde kalmakta devam etmişlerdir." Ubicini M. A. (1998). *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, Çev. Cemal Aydın, İstanbul: Timaş Yayınları. 249.

3.2.2.2. Türk dünyası

Çalışmanın en başından beri vurgulandığı üzere, zaman zaman Rusya Türkleri (Gaspıralı, Akçura), zaman zaman Turan (Turan, Gökalp, Atsız), zaman zaman dış Türkler (Atatürk vd.) gibi çeşitli şekillerde ifade edilen ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türkler, Türk milliyetçiliği ideolojisinin en tartışmalı konusu olmuş ve bu konuya verilen cevaplara göre çeşitli ayrışmalar yaşanmıştır. Atatürkçülük, Ulusalçılık, Anadoluçuluk, Türkçülük, Türk-İslam Ülküsü gibi ayrışmalar yaşayarak bir asır geçiren Türk milliyetçiliği ideolojisinde, Türk Dünyası'na bakış çeşitli şekiller almıştır. Türk milliyetçiliği, deyim yerindeyse Türkiye milliyetçiliğine dönüştüğü için Atatürkçülük, Ulusalçılık, Anadoluçuluk ideolojilerinin Türk Dünyası diye bir gündemi kalmamış, Türkçüler, Turancılık söylemiyle Türk birliği fikrini canlı tutmaya çalışmış, 1980 öncesi dönemde esir Türklerin bağımsızlığını Kızılçılma¹²¹⁹ olarak gören Türk-İslam Ülkücüler ise 1980 sonrası Türk Dünyası'nı bir dış politika aracı olarak görmeye başlamışlardır.¹²²⁰ Ulusalçılık ideolojisinde Sultan Galiyev'den¹²²¹ esinlenerek Attila İlhan, Doğu Perinçek gibi isimler Rusya'yı da işin içine katarak tamamen jeopolitik ve jeostratejik bir yaklaşımla Avrasyacılık yaklaşımını ortaya atmışlar ve Türkiye'nin NATO ekseninden ziyade Avrasya'da bir oluşumun içinde yer alması gerektiğini savunmuşlardır.¹²²²

¹²¹⁹ Kızılçılma'yı Nevzat Kösoğlu şöyle tarif eder: "Kızılçılma, Türk milletinin tarihi ülkelerini temsil eden bir kavramdır. Türk ülkücülüğünün Kızılçılması, sabit ve belirli bir şey yahut yer değildir; soyut bir ülkü kavramıdır. Her dönemin kültürü, gerilim gücüne göre onu isimlendirir, somut bir hedefle belirler ve anlamlandırır. O zamanın Kızılçılması bilinen bir yer olur; ancak, oraya varıldığında Kızılçılma ele geçirilmiş olmaz. Kızılçılma bu defa, daha ileride ve yine belirli bir yere gider: Ona hiçbir zaman ulaşamaz. Kültürün Kızılçılma hasreti yahut hırsı, her seferinde ülküsünü yenileyerek toplumu ileri sevkeder. Türk milletinin yükseliş dönemlerinde Kızılçılma, cihan hakimiyeti ülküsü olarak algılanmıştır." Kösoğlu, N. (2002) "Kızılçılma" *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1510.

¹²²⁰ 1980 öncesi dönemde Türk-İslam Ülküsünde, Kızılçılma Ülküsü Turan Ülküsü şeklinde tezahür etmiştir. İlk olarak Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan Türkçüler, bütün Türkler arasında ortak bir dil birliği ve ortak bir alfabe olması gerektiğini savunmuşlardır. Siyasi olarak bir birliktelik olmazsa da, bütün Türklerin millet şuuru içerisinde hareket etmeleri gerektiğine dair fikirler ortaya atılmıştır. 1950 sonrasında ise esir Türkler söylemi Türk milliyetçiliğinde önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Çarlık Rusya ve sonrasında SSCB hakimiyetinde uzun bir müddet kalmak zorunda kalan Türklerin bağımsızlığına kavuşması için çalışmalar yürütülmüştür. Aynı şekilde günümüzde de Çin esareti altında yaşamak zorunda kalan ve türlü asimilasyonist politikalara maruz kalan Doğu Türkistan Türklerinin de bağımsızlığı günümüz Türk milliyetçiliği için önemlidir.

¹²²¹ Sultan Galiyev SSCB'nin ilk kurulduğu yıllarda, Türkistan'da, Turan Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması gerektiğini savunmuş ancak Komünist Parti tarafından görüşleri kabul edilmediği gibi birçok defa hapse atılmış ve Stalin'in talimatları doğrultusunda da ölüme mahkum edilmiştir. Detaylar için bkz: Reyhan, H. (2006). *Doğunun Büyük Devrimcileri Mollanur Vahidov ve Sultan Galiyev: Yıldızlı, Hilali, Kalpaklı Ulusal Devrimci Güçler Birliği*. Ankara: Alter Yayınları.

¹²²² Erdem, D. F. (2016). *Dünya'da ve Türkiye'de Avrasya ve Avrasyacılık: Algılamalar Yaklaşımlar ve Stratejiler*. Ankara: Barış Kitap. Zaman zaman Türk milliyetçileri de Avrasyacı söylemden etkilenmiştir: "Avrasya'ya dayatılan emperyalist stratejilerin ve oluşturulmak istenen tek kutuplu sömürü (enerji

Türk Dünyası, Türklerin yoğunlukla yaşadığı Türkçe konuşulan ve Türk-İslam kültürünün hakim olduğu coğrafyanın adıdır. Balkanlardan Altaylara kadar geniş bir coğrafyada hayat süren Türk milleti, 1991 senesi itibariyle SSCB esaretinde olanların bağımsızlık kazanmasıyla birlikte, büyük oranda siyasi bağımsızlığını elde etmiş ancak halen Türk Cumhuriyetleri Rusya'dan ekonomik bağlamda kopamamıştır.¹²²³ Komünizm sonrası dünyanın en önemli hareketlerinden birisi şüphesiz milliyetçiliktir. Milliyetçilik dalgası bu dönemde tekrardan yükselmiş ve yıllarca bastırılmış milli kimliklerin yeniden keşfedilmesini ve milli gururun yaşanmasını sağlamıştır. Tarih yeni ulus devletlerin bağımsız devletler olarak sahneye çıkmalarına şahit olmuş ve Birleşmiş Milletler'de üye sayısı artmıştır. Bu sayı ilk defa Türk devletleri ifadesine karşılık gelecek şekilde bir anlam kazanmıştır.¹²²⁴

Diğer taraftan Çin esaretinde kalan ve nüfusu 35 milyon civarında olan Doğu Türkistan Türkleri, yine İran'da Fars egemenliğinde yaşamak zorunda kalan 30 milyon civarında Güney Azerbaycan Türkleri,¹²²⁵ Kırım Türkleri, Irak Türkleri ve dünyanın değişik coğrafyalarında zor koşullar altında yaşamak zorunda kalan Türkler mevcuttur. Özellikle Doğu Türkistan'da sistematik işkencelere maruz kalan Türkler, yalnızlığa mahkûm edilmiştir.¹²²⁶ Türk dış politikasında ise meseleye inanç temelli yaklaşılmış, Çin Halk Cumhuriyeti de hesaba katılarak denge politikası izlenmiştir.¹²²⁷ Çoğu zaman Türk akademisyenler, gazeteciler ve araştırmacılar, Çin'in Türklüğü unutturma politikası olarak bölgeye verdiği Sincan (Xinjiang) Özerk Bölgesi kavramını kullanmaya başlamışlar ve bu nedenle Doğu Türkistan kavramı unutulmaya başlamıştır.

Türk milliyetçiliği ideolojisinde esir Türklere bağımsızlık talebi her zaman canlı tutulmuştur. 1991 sonrası kurulan Türk Cumhuriyetleri ile yakın ilişkiler kurulması adına

kaynaklarını kontrol etme) düzeninin, bölge insanı üzerindeki hâkimiyet gücünü engellemek ve tarihe karşı sorumluluğumuzu yerine getirebilmek için stratejik ve etkin bir bölge teşkilatlanmasına acil ihtiyaç vardır. Bu stratejinin, bu coğrafyada yaşayan Türkî devletlerin benimseyeceği ortak politikaya dönüştürülmesi gerekir. Akraba devletlerden hangisi, bu yeni oluşuma ne kadar odaklanırsa, Avrasya bağlamı, ulus eksenli, bağımsız akraba devletler topluluğunun kurulmasında o kadar öncü ülke olacaktır.” Kök, R. (2012). “Küreselleşme İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği: Yeni Bir Medeniyet Tasavvuruna Katkı Önerisi” *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 364.

¹²²³ Andican, A. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Doğan Kitap.

¹²²⁴ Atasoy, a.g.e. 208.

¹²²⁵ Güney Azerbaycan Türkleri İran'da uzun süre hakimiyeti ellerinde tuttukları için asimilasyon sorunu yaşamamaktadırlar. Kafkasyalı, A. (2011). *İran Coğrafyasında Türkler*. Ankara: Bilge Oğuz Yayınları.

¹²²⁶ Saray, M. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygün Yayıncılık. 39.

¹²²⁷ Sayın, Y., Koçak, G. (2017). “Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar.” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 3 (4), 10-24.

adımlar atılmış ve çeşitli kurum ve kuruluşlar meydana getirilmiştir. 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kurulmuş, Türkistan'dan Türkiye'ye yükseköğrenim amacıyla öğrenciler getirilmeye başlanmıştır.¹²²⁸ 1993 yılında ise Kazakistan'ın Türkistan eyaletinde Türk-Kazak işbirliğiyle Ahmet Yesevi Üniversitesi kurulmuştur. 1993 yılında ayrıca Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY) kurulmuş ve kültürel alanda çalışmalara başlamıştır.¹²²⁹ Aynı şekilde 1995 yılında ise Kırgızistan'da da Manas Üniversitesi kurularak, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında etkileşimin artırılması için eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ise yine Türkiye dışında yaşayan Türklere yönelik faaliyetler yürütmek amacıyla kurulmuş olup, en önemli faaliyetlerinden bir tanesi Türkiye Bursları adlı programla yurtdışından Türk öğrencilerin Türkiye'de eğitim görmelerine olanak sağlanmasıdır.¹²³⁰ En nihayetinde 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi/Keneşi) kurulması İsmail Gaspıralı'nın 150 yıl önce “*Dilde İşte Fikirde Birlik*” şiarıyla ortaya attığı Türk Dünyasında birlik hedefine doğru atılan önemli bir adımdır.¹²³¹

Dünya genelinde 300 milyon civarında bir nüfusa sahip olması açısından Türk Dünyası'nın hem Türkiye hem de diğer Türk Cumhuriyetleri açısından önemi çok fazla idrak edilmemiştir. Türk dış politikasının Batı odaklı olması ve bağımlı olması nedeniyle, Türk Cumhuriyetleri'nin de Rusya Federasyonu'nun etkisinden henüz çıkamamış olması nedeniyle ilişkiler istenen seviyeye henüz gelmemiştir. Türkiye'nin Türkistan'la bağları eskiye dayanmakta, Osmanlı Devleti zamanında Türkistan'daki Türklerin Osmanlı Halifesi II. Abdülhamit'e besledikleri sevgi Vambery'nin kaleme aldığı hatıratında çok net bir şekilde görülmektedir.¹²³² Türkistan'da emirlikler döneminde Osmanlı Devletiyle olan ilişkiler koparılmamış ve zaman zaman bazı emirler Halife'ye olan bağlılıklarını yazdıkları mektuplarda belirtmişlerdir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkistan'ın bağımsızlığı için çarpışan Enver Paşa'da orada şehit düşmüştür.¹²³³ Rus işgali sonrası Osmanlı ve sonrasında

¹²²⁸ <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>

¹²²⁹ <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>

¹²³⁰ <https://www.ytb.gov.tr/> Her ne kadar Türkiye Burslarından Türk olmayan Müslüman öğrenciler daha fazla faydalansa da, bu programın önemli bir işlevi vardır.

¹²³¹ Türk Konseyi 2009 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında imzalanan Nahcivan Anlaşması ile kurulmuş ve sonrasında Konsey'e Özbekistan ve Türkmenistan da dahil olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.turkkon.org/tr>

¹²³² Vambery, A. (1993). *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*. yay. haz. Ahmet Özalp. İstanbul: Ses Yayınları.

¹²³³ Enver Paşa'nın hayatı için bkz: Bardakçı, M. (2018). *Enver*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türkiye olan ilişkiler zayıflamış ancak Rus zulmünden kaçan birçok Türkistan'lı Anadolu'ya sığınmıştır. Genel olarak Türk-İslam kültür dairesinde Anadolu Türkleri ile ortak adetler, gelenekler ve en önemlisi ortak bir dile sahip olan Türkistan, Türklerin esasında ata yurdu olması açısından her daim önemli olmuştur. Batı'da ortaya çıkan Türkoloji çalışmaları neticesinde birçok Batılı bilim adamı Türkistan'da araştırmalar yapmış ve Türklerin konuştuğu dilin lehçe farkları olmakla birlikte aynı olduğunu tespit etmişlerdir. Hatta Japon bilim adamları dahi bu konuda araştırma yapma gereği duymuşlardır. Komatsu'nun yazmış olduğu bir paragraf şu şekildedir:

Türkistan'da Müslüman nüfus genel olarak Türk diliyle iletişim kurar. Güney bölgesinde yalnız 100 bin kadar Farsça konuşan nüfus var. Fakat onlar aynı zamanda Türkçe bildiği için resmi dil de Türkçe'dir. Yerel mahkemeler ve Darılkaza için yapılan başvurular, bütün kayıtlar ve belgeler Türkçe yazılmaktadır. Türkistanlılar arasında giyim kuşamda, dinde ve dilde hiçbir fark yok. Gerçi kendi terminolojilerine göre şehire yerleşenler Sart, köylerde oturanlar Özbekler ya da Türkmen, bozkırlardaki göçebeler ise Kırgız ve Kazak olarak adlandırılır. Ancak inanç, din, gelenek-görenekleri ve evlenme gibi şeylerde birbirinden asla farkları yoktur.¹²³⁴

Batı'nın Türkistan'a gösterdiği ilgi Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde 1991 yılına kadar neredeyse yoktur.¹²³⁵ Ancak Türkistan'dan veya Kırım'dan gelen Türklerin çalışmaları sayesinde Anadolu Türkleri, Kırım'ı, Azerbaycan'ı ve Batı Türkistan'ı tanıyabilmiştir. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Zeki Velidi Togan, Sadri Maksudi Arsal gibi Anadolu dışından gelen Türk fikir adamları Türk Dünyası'na olan ilgiyi artırma gayreti içerisinde olmuşlardır. Arsal yaptığı çalışmalarda, Türklerin asırlardan beri farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen şaşırtıcı derecede aynı dili konuştuklarını ifade eder. Lehçeler farklılaşmıştır ancak bu farklılık ayrı bir dil olacak düzeyde değildir. Arsal'a göre;

Bugün İstanbullu bir Türk, Azerbaycan'dan geçerek garbi Türkistan'a (Türkmenistan ve Özbekistan'a), garbi Türkistan'dan da şarki Türkistan'a (Çini Türkistan'a) geçerek tercümana ihtiyaç duymaksızın Çin'e kadar seyahat edebilir. Çünkü bütün bu sahalarda yaşayan kavimlerin hepsi Türk dilinin türlü lehçelerini konuşan, etnolojik manada aynı ırktan olan kavimlerdir (Azerbaycan Türkleri, Türkmenler, Özbekler, Kırgızlar, eski Uygurların torunları olan Çini Türkistan Türkleri).¹²³⁶

¹²³⁴ Komatsu, H. (1993). *20. Yüzyıl Başlarında Orta Asya'da Türkçülük ve Devrim Hareketleri*. Ankara: Turhan Kitabevi. 26.

¹²³⁵ Andican, *a.g.e.* 493-504.

¹²³⁶ Arsal, *a.g.e.* 43.

Büyük çoğunlukla aynı dili konuşuyor olmaları bile başlı başına Anadolu'da ve Türkistan'dakilerin aynı milletin mensupları olmalarını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim günümüzde Çin'in tüm totaliter politikalarına rağmen Doğu Türkistan Türkleri'nin konuşmalarını Anadolu Türkleri rahatlıkla anlayabilmektedir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gaspıralı, Gökalp, Akçura, sonrasında Arsal, Togan, Atsız, Türkeş gibi birçok ismin üzerinde önemle durduğu husus, Türkistan halklarının da Türk olduğu ve aynı dili konuştuğudur. Ancak Çarlık Rusya ve SSCB döneminde Türkistan'da Türk boylarını farklı milletler şeklinde tekrar inşa etme politikası da nispeten başarılı olmuştur. Önce, Türk boyları arasına farklı sınırlar çizilmiş, alfabeleri farklılaştırılmış, Türkiye ile olan bağlantıları kesilmiş, eğitim sistemlerinden Türklüğe dair ne varsa yok edilmiş ve bölgedeki Türk isimleri de hafızalardan silinmeye çalışılmıştır. Türkistan'da sadece Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesinin olduğu kasabanın adı Türkistan olarak kalmıştır.¹²³⁷ Gaspıralı'nın yalın bir İstanbul Türkçesi ile çıkarttığı Tercüman Gazetesi, 19. yüzyılda bütün Türk yurtlarında okunup anlaşılabilirken, bugün bu yakınlık sadece Azerbaycan Türkleri ve Anadolu Türkleri arasında kalmıştır. Ancak bu geri döndürülemez bir durum değildir. Dil bahsinde de belirtileceği üzere, dilin asıl olan omurgası, yani, dil bilgisi kuralları aynı olduktan sonra bu lehçeler arasında kısa zamanda anlaşılabilirlik düzeyi artırılabilir.

Türk milliyetçiliği sadece Anadolu'da yaşayan Türkler için değil, Doğu Türkistan başta olmak üzere Türkler'in yaşadığı her yerde insancıl bir yaşam talep etmektedir. Saldırgan ve diğer milletlerin haklarını gaspedici bir tutumdan ziyade, barışçıl ve paylaşımcı bir tutum sergiler ve gerekirse de zor kullanmaktan çekinmez. Milliyetçiliği daima saldırgan ve emperyalist bir hareket olarak göstermeye çalışanların aksine, Türk milleti tarihinde olduğu üzere günümüzde de hakkaniyete önem veren bir millettir.¹²³⁸ Bu noktada Batı Türkistan'da yaşayan Türklerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve Doğu

¹²³⁷ Andican, *a.g.e.* 423-426.

¹²³⁸ "Bütün beşeriyetin kültürce yükselmesi, iktisatça refaha erişmesi ve içtimai bakımdan adil bir nizamı kavuşabilmesi için, bütün milletlerin medeniyet ve kültür nimetlerinden aynı derecede istifade etmesi, hür ve müstakil olması lazım ve şart değil midir? Beşeriyet, milletlerden mürekkep bir bütün, bir küldür. Külin saadeti, refahı ve hürriyeti için bütün cüzlerinin de müreffeh, mesut ve kültürlü olması şart değil midir? Elbette şarttır. Hakikat böyle ise, bir milletin medeniyetçe yükselmeye çalışması, istiklalini muhafaza için mücadele etmesi, yani milliyetçilik, beşeriyetin menfaati ile niçin tezat teşkil etsin? Milliyetçilik, beşeriyetin menfaatleriyle tezat teşkil etmek şöyle dursun, bilakis bütün beşeriyeti mesut, müreffeh etmenin en doğru yoludur. Milliyetçilik, bütün beşeriyeti kültürce yükseltmek, mesut ve müreffeh kılmak için diğer milletlerle teşriki mesai ve iş bölümü usulüdür. Çünkü bütün beşeriyetin bu gayelere ulaşması için, bütün milletlerin bu gayelere vasil olmuş olması şarttır." Arsal, *a.g.e.* 239-240.

Türkistan’da yaşayan Türklerin özgürlüklerine kavuşması, Türk milliyetçiliği ideolojisini emperyalist bir hareket yapmaz. Türkler’de tarihin eski çağlarından beri dünyaya nizam verme anlayışı hâkim olmuştur.¹²³⁹ Nasıl ki Tanrı tekse ve Türk Kağanı yeryüzünde Tanrı’nın temsilcisiyse, o vakit dünyada da tek bir hükümdarın olması gerektiği anlayışı hâkimdir. Göktürk Abideleri’nde Bilge Kağan bu durumu şu şekilde ifade eder: “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tabidir. Bunca milleti hep düzene soktum.”¹²⁴⁰ Türk Dünyası’nda birlikten amaç, Batılı güçlerin yaptığı gibi ezmek, sömürmek, köleleştirmek değil, insanca bir yaşam düzeni kurmaktır.¹²⁴¹

3.2.2.3. Dil birliği

Öncelikle dil, bir milleti millet yapan unsurların başında gelmektedir.¹²⁴² Türk milliyetçiliğinde de Türkçe’nin önemi yadsınamaz.¹²⁴³ Batılı araştırmacıların da önemle üzerinde durdukları nokta millet şuuruna ulaşmada dil faktörünün en önemli boyutu oluşturduğudur. Fransa ulus devlete giderken Fransızca konuşanların oranı sadece beşte birdir. Kişinin anadil olarak Türkçe’yi konuşması Türk milletinden sayılabilmesi için önemli bir kıstastır. Türk milliyetçiliği ideolojisi içinse, Türkçe’nin geliştirilmesi ve dünya dili haline getirilebilmesi bir hedeftir. Dünya üzerinde hem coğrafi anlamda hem de konuşan kişi sayısı açısından Türkçe sayılı birkaç dilden bir tanesidir. Özellikle son zamanlarda İngilizce’nin dünya dili haline getirilmeye çalışıldığı bu küreselleşme çağında,

¹²³⁹ Türk milliyetçiliği için önemli bir diğer husus ‘Türk Cihan Hâkimiyeti Ülküsü’dür. Türkler tarihin eski çağlarından beri dünyaya nizam vermek ülküsüyle hareket etmişler ve Tanrı’nın bu görevi kendilerine bahsettiğine inanmışlardır.¹²³⁹ İslamiyet sonrası da bu inanç devam etmiş ve ‘Allah’ın Kelamını yeryüzüne yaymak’ (İ’la-yi Kelimetullah) felsefesiyle birlikte cihan hâkimiyeti anlayışı devam etmiştir. Turan, *a.g.m.* 1499.

¹²⁴⁰ Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1461.

¹²⁴¹ “Bütün Türklük meselesi ne romantik bir mevzu, ne temelsiz bir fantazi değil, fakat Türkiye’nin hayat davasıdır. Ama aynı mesele hiçbir zaman bir siyasi genişleme, bir irredantizm de değildir ve olmayacaktır. Türkiye maceralar devrini kapatmıştır. Türkiye Dünya Türklüğünün saadet ve refahını ancak manen destekler ve her kardeş topluluğun kendi yurdunda hür yaşamasını diler. İstenen şey, makul ölçüde kültür bağlarını muhafaza yoluyla beraberlik şuurunu uyanık tutmaktan ibarettir. Bu kadarcık arzu bile Türk dünyasında ‘ışık’ ve ‘kuvvet’ unsurlarının devamını sağlamağa kafidir.” Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 197.

¹²⁴² Kedourie’nin ifadesiyle; “Dünya farklılıklar dünyasıdır. İnsanlık da milletlere bölünmüştür. Dil bir milleti diğerinden ayıran farkların harici ve görülebilen alametidir. Dil, bir milletin mevcudiyetini ve kendi devletini kurmak hakkına sahip olduğunu gösteren en mühim ölçüdür.” Kedourie, E. (1971). *Avrupa’da Milliyetçilik*. çev. M. Haluk Timurtaş. Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 56.

¹²⁴³ “Türk milletinin bir zaafı da çabuk asimile olmasıdır. Bu, intibak özelliğinin tabii bir sonucudur. Onun için, Türk milliyetçisi, milletinin intibak özelliğini zedelemeyen, asimile oluşunun önüne geçmeye çalışır. Bu konuda en önemli yardımcısı Türk dili ve gelenekleridir. Bunların devamı, asimile olmasına bir baraj çekeceğinden, Türk milliyetçisi Türk dilinin ve geleneklerinin ilanihaye devamı bir hayat ilkesi edinir.” Niyazi, *Millet ve...* 146.

Türk milliyetçilerinin bu tuzağa düşmemeleri ve Türkçe'nin korunup yaygınlaştırılması konusunda çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Özellikle İngilizce'den dilimize geçen yabancı kavramlar Türkçe'nin yapısını bozmaktadır.¹²⁴⁴ Bunun karşısında Türk milliyetçiliği ideolojisi öz Türkçe'yi savunarak, Türkçe'ye sonradan girmeye çalışan kavramlara karşı Türkçe karşılıklar geliştirilmesini teşvik etmektedir. Computer-bilgisayar örneğinde olduğu üzere, son elli yılda hayatımıza giren bilgisayar bir müddet computer olarak anılmasına rağmen, günümüzde artık aşağılık kompleksi taşımayan hiç kimse bu kavramı kullanmamakta ve yerine bilgisayar kavramını kullanmaktadır. Bunun örneklerini çoğaltmamız mümkündür ancak daha alınması gereken uzun bir mesafe ve karşılık bulunması gereken çok fazla yabancı kavram vardır.

Türkçe'ye bu kadar yabancı kavramın girmesi ise maalesef bilim ve edebiyat üretilmemesi sebebiyledir. Türkiye'de bilim genellikle yabancı ülkelerde üretilen teorilerin-kavramların kopyalanması suretiyle ülkemizde yürütülmektedir. Yabancı dillerden yapılan çevirilerde de bilim adamlarımız o kavramın karşılığı olarak Türkçe bir kavram bulamadıklarında, doğrudan kavramın kendisini kullanmakta ve kavram Türkçe'de o şekilde yer etmektedir. Sosyal bilimler alanından örnek verecek olursak liberalizm kavramı artık Türkçe bir kavrammış gibi algılanmaktadır. Kavramı Türkiye'de ilk defa kullanan bilim adamlarımız, Türkçe bir karşılık bulamadıkları için kavramı olduğu gibi kullanmışlardır. Ancak burada kabahat sadece kavramı Türkçe'ye kazandıran bilim adamlarında değil,¹²⁴⁵ bu kavrama Türkçe karşılıklar üretmesi gereken dilbilimcilerdedir. Bu noktada Türk milliyetçiliğinin savunduğu, Türkçenin bilim dili haline getirilmesi ve Türkçe kavramların uluslararası bilim camiasında kullanılır hale gelmesidir. Diğer taraftan da çeviri yoluyla Türkçe'ye giren yabancı kavramların da alanında uzman bilim adamlarından oluşacak dil komisyonları tarafından Türkçe karşılıklarının üretilmesi ve

¹²⁴⁴ Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de Arapça ve Farsça'dan çok fazla kelime alınmış ancak yüzyıllar süren bir kaynaşma neticesinde bu kelimeler artık Türkçeleşmiştir. Türkçenin yapısına uymayan terkipler zaten zamanla dilden atılmıştır. Özellikle Cumhuriyet sonrası yaşana Dil Devrimi Türkçe'nin sadeleşmesini sağlamıştır. Esasında o dönem İstanbul ve çevresinde konuşulan ancak Anadolu köylüsünün tam olarak kavrayamadığı Osmanlıca yerine Anadolu Türkçesine yakın bir dil yapısını oluşturarak Gellner'in deyimiyle millet şuurunun gelişmesi için dil yeniden inşa edilmiştir. Gellner vari bir yaklaşımla İnalçık şunları ifade etmektedir: "Türkiye Cumhuriyeti bir Türk milli devleti olarak kurulunca, sorun doğal olarak ortaya çıktı. Toplumlari belli doğrultuya götürmek isteyenler, kültürleşme sürecinin en güçlü aracı olan eğitimi tekelleştirirler. Milli Türk devletinin istediği Türkü yaratmak için, eğitimi devletin tekeli altına alan Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı ve din tedrisatı bir tarafa bırakıldı. Amaç; dili, tarih bilinci, her çeşit kutsal simgeleriyle bir Türk kimliği, bir Türk vatandaşı yetiştirmekti." İnalçık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. 246.

¹²⁴⁵ Aksi takdirde hiç kimse yabancı dillerden çeviri yapma cesareti gösteremez, bu durumda da kendi eksenini etrafında dönen bir bilim yapımız olurdu.

yaygınlaştırılması için çalışmalar yürütülmesidir. Aksi takdirde Türkçe, zamanla özünden kopacak ve anlamsız bir dil haline gelecektir.

Son zamanlarda baş gösteren bir diğer önemli sorun da “sosyal medya dili” diye adlandırılan ve ne olduğu belli olmayan, sadece genç yaş grubu kişilerin kullandığı, içerisinde çok fazla duygu imi (emoji)¹²⁴⁶ ve kısaltmanın olduğu akımdır. Türkçe’ye çok fazla zarar veren ve gençlerde konuşma ve yazma bozukluğuna sebebiyet veren bu akımla mücadele Türk milliyetçiliğinin önemli hedeflerinden bir tanesi olmalıdır. Şu anda dünyada milyarlarca kullanıcısı olan sosyal medya araçlarında (WhatsApp-twitter-instagram-facebook vb.) ve internet ortamında 136.000 duygu imi yaratılmıştır.¹²⁴⁷ Sosyal medya yaratıcıları, bu duygu imleri sayesinde dünyanın yakın bir gelecekte dile ihtiyaç duymadan anlaşabileceklerini iddia etmektedirler.¹²⁴⁸ Belki yabancılarla anlaşma konusunda işlevsel olabilir ancak Türk gençleri de kendi aralarında sıklıkla kelimeler ve kavramlar yerine, bu duygu imleriyle anlaşma yolunu tercih ediyorlar.

Okuma alışkanlığının zaten çok düşük olduğu Türkiye’de yaygın bir şekilde duygu imi kullanımı, ne yazık ki zaten dar olan kelime dağarcığını iyice daraltacak ve bir müddet sonra kitap okumak daha sıkıcı hale gelecektir. Kitap okumayan bir toplumun ise yeni sanatçılar, şairler, edebiyatçılar ve hatta bilim adamları yetiştirmeleri imkânsızdır. Şiirin romanın, tiyatronun ve türkünün olmadığı bir toplumda doğal olarak kültür de boşa çıkacak, milleti oluşturan iki önemli unsur dil ve kültür yok olunca Türk milleti de sadece ismen var olacaktır. Dünya vatandaşı yaratma projelerinden biri olarak görülen duygu imlerinin kullanımı konusunda toplumun doğru yönlendirilmesi ve her ne pahasına olursa olsun kitap okuma alışkanlığının geliştirilmesi Türk dili ve kültürü için elzemdir.

Bir diğer önemli husus, tüm Türk Dünyasında ortak bir alfabe ve ortak bir Türkçe idealinin Türk milliyetçiliği ideolojisinde önemli bir yer olarak devam etmesi gerekmektedir.¹²⁴⁹ İsmail Gaspıralı’nın başlatmış olduğu bu ortak Türkçe hareketinin günümüzde de çeşitli şekillerde desteklenmesi ve güçlendirilmesi önemlidir. Son olarak

¹²⁴⁶ Emoji kavramı İngilizce emotion (duygu) kavramından türetilmiştir. Bu kavram karşılığında Türkçe olarak “duygu imi”ni kullanabiliriz.

¹²⁴⁷ Detaylar için bkz: <https://home.unicode.org/>

¹²⁴⁸ Daşkiran, L. (2015). “Dünyada Herkesin Anlayacağı Ortak Bir Dil Doğuyor: Emoji.” *Bilim ve Teknik Dergisi*. 48 (572), 74-81.

¹²⁴⁹ Türk Dünyasında alfabe konusunda 90’lı yıllara kadar yaşanan gelişmeler hususunda bkz. Gökdağ, B. A. (1991). “Türklerde Alfabe ve Bugünkü Gelişmeler”. *Türk Yurdu Dergisi*. 11 (42), 50-53.

Kazakistan'ın da gerçekçi bir karar olarak Latin alfabesine geçiyor olması, Türk Dünyası için güzel bir örnektir. Türkistan'daki diğer Türk devletlerinde de Latin alfabesine geçişin teşvik edilmesi sayesinde bu coğrafya ile Anadolu'nun kültürel anlamda kucaklaşması önündeki en büyük engellerden bir tanesi kalkmış olacaktır. Rusların egemenliği döneminde Batı Türkistan'da uygulanan alfabe oyunları Türk lehçeleri arasında bir uzaklaşmaya neden olmuştur.¹²⁵⁰ Bu tahribatların en aza indirilebilmesi ve en azından bütün Türklerin tek bir alfabe kullanması şarttır. Çarlık Rusya döneminde başlayan ve SSCB döneminde de devam ettirilen Türkler arasında ortak bir dil ve alfabe oluşmasının önüne geçilmesi çalışmaları kısmen başarılı da olmuştur.¹²⁵¹ Türk Dünyası'nda dil birliğinin yolu öncelikle etkileşimden geçmektedir. Türk Dünyası için önemli görülen edebi eserlerin devletin yetkili birimleri¹²⁵² tarafından çok lehçeli olarak çevrilmesi ve Latin alfabesiyle basılması Türk Dünyası'ndaki etkileşimin artmasını sağlayabilir. Ayrıca çağımız görsel medya çağı olması nedeniyle de sanat değeri olan filmlerin, bilimsel değeri olan yapıtların da farklı lehçelere çevrilmesi ve altyazılı olarak hizmete sunulması Türk Dünyası'nda etkileşimi artırabileceği gibi, Anadolu Türkçesi'ni diğer Türkistan lehçelerine yakınlatacak bu sayede hem Anadolu Türkçesi zenginleşecek hem de diğer Türk lehçeleri Anadolu Türkçesi'ne benzeşecektir.

Dil konusunda önemli bir husus da Batı'nın oryantalist bakış açısıyla veya Rusya ve Çin'in emperyalist bakış açısıyla ürettikleri ve Türk Dünyası'nı zihinlerde bölmeye ve Türklükten uzaklaştırmaya çalıştıkları kavramların günümüzde bilinçli veya bilinçsizce Türkler tarafından kullanılmasıdır.¹²⁵³ Bu konuda da gerek aydınlar ve gerekse medya, doğru kavramların yaygınlaştırılması için seferber edilmelidir. Bu sayede zihinsel ayrışmanın önüne geçilerek, ilerleyen süreçte daha kapsayıcı ve bütünleştirici dil çalışmalarının da önü açılmış olacaktır. Nitekim Batı'nın kavramlarıyla konuşmak, bir müddet sonra Batı'nın istediği gibi düşünmeye yol açacak ve onların kurguladığı sisteme mahkûm olmak kolaylaşacaktır. Bunun yerine kendi ürettiğimiz kavramlarla konuşup, bilim yapmamız elzemdir.¹²⁵⁴

¹²⁵⁰ Atsız, H. N. (1997). *Makaleler I*. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayınevi. 49.

¹²⁵¹ Gökdağ, *a.g.m.* 50-53.

¹²⁵² Kültür ve Turizm Bakanlığı, TİKA, Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar.

¹²⁵³ Karluk, A. C. (2018). "Türklüğü İlgilendiren Bazı Kavramların Sosyolojik Analizi ve Öneriler" *Türk Yurdu Dergisi*, Temmuz, S. 371. 14.

¹²⁵⁴ "Az gelişmiş ülkelerin siyasal seçkinlerinin ve kültürel yaşamının temel sorunu, hegemonik dünyanın ürettiği ideolojik söylemin sınırları içinde düşünmeleridir. Bu tür bir düşünce tarzı akılcı olmaktan, yenilikçi

Bu noktada ise önemli olan bilim ve bilimsel bilgi üretmektir. Türk Dünyasında bilim üretilmediği takdirde, Batı'ya mahkûmiyet her konuda olduğu gibi bilim dilinde de devam edecek ve onların bizi götürmek istedikleri yere doğru gitmemiz kaçınılmaz olacaktır. Unutulmamalıdır ki bilim üretemeyen toplumlar bilgi üretemez, bilgi üretemeyen toplumlar teknik üretemez, teknik üretemeyen toplumlar teknoloji üretemez ve teknoloji üretilmediğinin takdirde de daima birilerine bağımlı ve mahkum olursunuz. Tarih bunun örnekleriyle doludur ve kim bilim, bilgi, teknik ve teknolojiye üstün olmuşsa, tarih onu yazmıştır çünkü karşısındaki, bu güç karşısında yok olmuştur.

Son olarak 15. yüzyılda yaşamış bir Türk düşünürü olan Ali Şir Nevai'i hatırlayarak bu mevzuyu noktalayalım. Nevai, Türkçe'ye verdiği önemi şu şekilde anlatmaktadır:

Anadilim üzerinde düşünmeğe koyuldum: Türkçenin derinliklerine dalınca gözlerime on sekiz bin alemden daha yüksek bir alem göründü. Bu alemin süsler, ziynetler içerisinde enginleten göğü, Dokuz Gök'ten daha yüksekti. Orada nice faziletler, nice yücelikler hazinesine rastladım. Bu hazinenin incileri yıldızların mücevherlerinden daha parlaktı. Bu alemin gül bahçelerine girdim. Gülleri, feleğin güneşinden daha parlaktı. Her yanında göz görmedik, el değmedik daha neler ve neler vardı. Ama bu mahzenin yılanı kan dökücü ve güllerinin dikenini sayısızdı. Bunları görünce düşündüm ve dedim ki: Demek bizim Türk şairleri bu korkulu ve dikenli yollardan çekindikleri için Türkçeyi bırakıp gitmişler. Bu yol yüksek himmet istiyordu. Ben bu yoldan vazgeçmedim. Onun seyrine doyamadım. Bu yolda yürümekten korkmadım ve yılmadım. Türkçenin fezasında tabiatimin atını koşturdum; hayalimin kuşunu kanatlandırdım. Vicdanım bu hazineden, nihayetsiz kıymetli taşlar, la'ller, inciler aldı, gönlüm bu gül bahçesinin türlü çiçeklerinden uçsuz bucaksız güzel kokular kokladı.¹²⁵⁵

3.2.2.4. İnanç özgürlüğü

Milleti tanımlarken kullanılan unsurlarından bir tanesinin de inanç olması gerektiğini ve bu inançtan iki anlamın kastedildiğini belirtmek gerekir. Milletin inanç boyutu çoğu zaman dine tekabül etmekte fakat bazı milletler için bu inanç din yerine; ülkü, refah, rekabet gibi başka şeylerle de doldurulabilmektedir. Türkler için din en önemli inanç kaynağı iken Amerikalılar için dinin yerini refah alabilmektedir. Ancak hepsinden önemlisi milletin bir inanç etrafında kenetlenmesi ve gerekirse o inanç için fedakarlık

olmaktan, sorgulayıcı olmaktan çok uzaktır. Bu düşünce tarzı esasen az gelişmiş ülke siyasal seçkinlerine düşüncelerinin kendilerine ait olduğu inancını verir. Ama bu düşüncede özgün olan, milli olan, yerel olan hiçbir unsur yoktur." Özdağ, *Yeniden Türk...* 50-51.

¹²⁵⁵ Güler, K. K. (2017). *Alparslan Türkeş: Türk Milliyetçiliği Fikri ve CKMP*. Ankara: Deli Dumrul Kitap. 24-25.

yapabilmesidir. Amerika örneğine bakılacak olursak, Dünya’da Amerikan hegemonyası başlamadan yüz yıl önce yani II. Dünya Savaşının çok öncesinde, Amerikan toplumunu bir millet çatısı altında bir araya getirip, yüce ülküler belirlemeye dönük çalışmalar vardır. Bunların bir örneği 1839 yılında “Geleceğin Büyük Milleti” başlığıyla yayınlanan John L. O’Sullivan makalesidir. Makalesinde O’Sullivan Amerikan toplumuna şu şekilde seslenmektedir: “Uzaklara uzanan sonsuz gelecek, Amerikan büyüklüğünün çağı olacaktır. Onun muhteşem zaman mekân hükümlerinde, insanoğluna ilahi prensiplerin mükemmeliyetini göstermek, En Yüksek, Doğru ve Kutsal olana adanmış en asil mabedi dünyada kurmak, ‘milletlerin milletinin’ kaderidir.”¹²⁵⁶ Bu ve bunun gibi binlerce yayın Amerikan toplumunu yüz yıl sonraki Amerikan hegemonyasına hazırlamıştır. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada Amerikan hegemonyası başlamış ve SSCB’nin çöküşü sonrasında da Amerika tek süper güç olarak dünyanın jandarmalığına soyunmuştur. Günümüzde Amerika’nın Afganistan’da, Irak’ta, Suriye’de, Libya’da, Yemen’de yürüttüğü birçok askeri operasyon ve bu operasyonlara harcanan milyarlarca dolar (Amerikan vatandaşlarının ödediği vergiler), Amerikan kamuoyunda derinlemesine sorgulanmamaktadır. Bunun sebebi yüz yıl boyunca Amerikan halkına vazedilen “büyük millet ve dünyayı biz yönetmeliyiz” propagandasıdır.¹²⁵⁷ Netice itibarıyla milletleri ayakta tutan “büyük ülküleri” veya inançlarıdır.

Türk milleti için de dünyaya egemen olma/nizam verme inancı/ülküsü yüzyıllar boyu egemen olmuştur. Gerek İslamiyet öncesi dönemde ve gerekse İslamiyet sonrası dönemde bu inançla Türkler yaklaşık iki bin yıl süren birçok mücadelenin içerisine girmiş, zaman zaman başarılı olmuş zaman zaman da geri çekilmiştir. Anadolu’da kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Türklerin geri çekilme dönemidir. Uzun süren yenilgiler ve savaşlar neticesinde yorgun düşen milletin, kendine gelmesi ve gücünü toparlaması için zamana ihtiyacı vardır.

İnanç unsuru açısından ikinci önemli husus dindir. Türkler bilinen tarihleri boyunca Tek Tanrı inancına sahip olmuşlar ve dinsiz bir dönem yaşamamışlardır. Din konusunda da özgürlükçü bir tutum içerisinde olan Türkler, kimsenin inancını yaşamasına engel olmadıkları gibi inancını değiştirmeye de zorlamamışlardır. Nitekim yüzlerce yıl Osmanlı

¹²⁵⁶ O’Sullivan, J. L. (2007). “Geleceğin Büyük Milleti”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. çev. Deniz Akgüner. 2007 (88), 93.

¹²⁵⁷ Anadolu’da meşhur bir atasözümüz vardır: “Şeyh uçmaz mürit uçurur” diye. Amerika’yı da Amerika yapan bu milliyetçi söylemdir.

hâkimiyetinde yaşayan Ermeniler, Rumlar, Gürcüler, Yahudiler dinleriyle birlikte kimliklerini de korumuşlardır. Bu bilgilerden de hareketle Türk milliyetçiliği ideolojisi için din, toplumsal hayatta kişilerin kendi yaşantılarında var olması mümkün olan ancak devlet idaresinde çatışmalara sebebiyet vermeyecek şekilde düzenlenmesi gereken bir alandır. Batı’da yüzyıllar süren kilise-devlet çekişmesinde, dini iktidar yerine dünyevi iktidarın galip gelmesi neticesinde, kilisenin tahakkümü son bulmuş ve devlet sekülerleşmiş böylece halk egemenliği kavramı da önem kazanarak demokrasilerin önü açılmıştır. Özellikle Fransa gibi Katolik mezhebinin baskın olduğu ülkelerde, dinin devletten soyutlanması çok daha radikal bir şekilde olmuştur.¹²⁵⁸ Uzun yıllar Avrupalıların hayatlarına sonuna kadar müdahale eden ve ekonomik anlamda da büyük arazilere el koyması nedeniyle bir sömürü aracı haline gelen Kilise’nin tahakkümünün yıkılması için uzun uğraşlar verilmiş ve bu olumsuz yapının müsebbibi olarak “din” görülmüştür. Kilise karşıtlığının doğurduğu nefretle dine yaklaşan Avrupalılar, dinin toplumsal hayattan tamamen soyutlanması ve vicdanlara hapsedilmesi için katı laiklik politikalarını tercih etmişlerdir. Amerika kıtasında ise laikliğin gelişim seyri Avrupa’ya göre çok farklı olmuştur. Özgürce kendi kiliselerini kurma hakkı elde eden göçmenler, yerleşik bir aristokrasi ve dini yapıyla karşılaşmadıkları için Avrupa’ya göre çok daha özgürlükçü bir din-toplum ilişkisi kurmuşlardır. Her cemaat kendi kilisesi etrafında örgütlenirken, kilise Avrupa’da olduğu gibi bir sömürü aracına hiçbir zaman dönüşmemiş veya dönüşmemiştir. Bu nedenle Amerika kıtasında ve Avrupa’da dine bakış ve laikliğe bakış çok farklıdır.¹²⁵⁹

Türkler’de ise Batı’da olduğu üzere Kilise gibi baskın bir dini iktidar hiçbir zaman hayat bulmamış, devleti yönetenler dine saygılı oldukları gibi, her dinin mensuplarına da din özgürlüğü sağlamayı kendileri için bir büyüklük meselesi haline getirmişlerdir.¹²⁶⁰ Ancak Cumhuriyetle birlikte Fransa taklit edilerek Türkiye’de de katı bir laiklik anlayışı oluşturulmaya çalışılarak, dinin devlet yanında toplumsal hayatın her alanından da

¹²⁵⁸ Özakpınar’a göre Batı’da kiliseye karşı gelişen tepkinin dinden ziyade toplumun her alanına nüfuz eden kilise örgütlenmesine olduğudur. Özakpınar, Y. (2002). “Türk Düşünce Tarihinde Ziya Gökalp’in Yeri”. *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1502.

¹²⁵⁹ Yaptığım Avrupa ve Amerika ziyaretlerinde bu farklılığı birebir görme şansı elde ettim. Almanya’da büyük bir katedrali gezmek için kapısını açmaya çalıştığımda kapalı olduğunu gördüm ve birçok katedral devasa yapısına rağmen kapalıydı. Bunun sebebini sorduğumda Alman vatandaşı bir üniversite hocası gülererek, “burada Tanrı öleli çok oldu” diye cevap verdi. Amerika’da ise gördüğüm kiliselerin tamamı aktif bir şekilde hizmet vermekteydi. Tanıştığım Amerikalıların büyük çoğunluğu dindar olmasa da dine karşı değillerdi ve Tanrı inancına sahiptiler.

¹²⁶⁰ Yahudiler Avrupa’dan her kovulduklarında, Türkler onlara kucak açmış ve ülkelerine kabul etmiştir. Gerek Endülüs Emevi Devleti yıkıldığında İspanyol zulmünden kaçan Yahudiler ve gerekse II. Dünya Savaşı esnasında Hitler zulmünden kaçan Yahudilere Türkler kucak açmıştır.

soyutlanması, sadece bireyin vicdanına hapsedilmeye çalışılması söz konusudur.¹²⁶¹ Neticesinde dini özgürlüklere dair yaşanan sorunların müsebbibi olarak Türk milliyetçiliğini gören bir anlayış ortaya çıkmıştır. Dini özgürlüklerin önündeki engel Türk milliyetçiliği olamayacağı gibi, aksine dini özgürlüklerin yaşatılması Türk milliyetçiliğinin kabulleri arasındadır. Aslında Atatürk'ün Cumhuriyet'in yönetim tarzına kazandırmak istediği laiklik, İslamiyet'in özüne ve öğretilerine bir müdahale olmayıp, dini çıkar amaçlı kullanan gruplara yönelik bir müdahaledir. Atatürk sonrası dönemde ise dine karşı takınılan tavır iyice sertleşmiş, camilerin yapısının değiştirilmesinden, ibadet şeklinin değiştirilmesine kadar birçok konu tartışılır hale gelmiştir.¹²⁶² Her ne kadar bu öneriler uygulanmasa da bu durum halkta; devlete ve Türk milliyetçiliğine karşı bir dinsizlik algısının oluşmasına sebebiyet vermiştir.¹²⁶³

İnanç, milleti bir arada tutan önemli bağlardan bir tanesidir. Büyük dinler büyük toplumların da meydana gelmesinde önemli bir faktördür.¹²⁶⁴ Yeryüzünde yaşayan

¹²⁶¹ Durmuş Hocaoglu, Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde Müslüman toplulukların isyan etmesi karşısında Türklerin bu durumu bir ihanet olarak gördüklerini ve bunun neticesinde ilk Türk milliyetçilerinde dine karşı bir soğukluk olduğunu ve uzun yıllar devam ettiğini belirtir. Cumhuriyeti kuran ilk Türk milliyetçileri daha çok pozitvizmin etkisinde kalmış olup, dini; gelişmenin önünde bir engel, bilime karşı bir yapı olarak görmüşlerdir. Dinden uzaklaşmayı bilime ve Batı medeniyetine yaklaşmak olarak gördükleri için laikliğin en katı şekliyle uygulanmasına karar vermişlerdir. *A.g.e.* 98-104.

¹²⁶² “Din ve dini çağrıştıran her olgu ve simgeye yönelik olarak yürütülen baskı, sadece resmi kanallarla sınırlı kalmayıp, böyle bir politikayı bir şekilde destekleyen basın ve yayın araçlarıyla her türlü aşağılama, ötekileştirme ve hakaret artık sıradan etkinlikler haline gelmişti. Fransız laikçilerinin yaptığı gibi, ‘Türk Laikçiler’ de, mabetlere karşı büyük bir saygısızlık yapmışlar, sudan gerekçelerle camilerin bir kısmı kapatılmış, yıkılmış, depo-hangar, kışla gibi amaç dışı kullanıma açılmıştır. Hemen her türlü dini eğitim illegal hale getirilmiş, normal rutin ibadetler olan namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin aşıktan yapılması, adeta başlı başına bir cesaret meselesi haline gelmişti. ‘Türk Laikçiler’, dine karşı olan tutum ve tavırlarında o kadar aşırı girmişlerdi ki, karşı oldukları şeklinde bir görüntü verdikleri İslamiyet ile ilgili birtakım doğrudan düzenlemelere girişmişlerdi. Söz gelimi, camilere ayakkabı ile girilmesi, camilere sıra ve müzik enstrümanları konması, korolar kurulması vb. uygulamalarla bir tür ‘İslami Kilise’ oluşturmaya yönelik provokasyonlar hazırlanmıştır. Dönemin yönetici kadrolarının, doğrudan uygulamaya koymasalar bile, İslamiyet ile ilgili bu tür ‘Milleti’ kışkırtıcı niyet ve düşüncelerini ortaya atarken, ülkedeki diğer gayri Müslimlerin inançları ile ilgili herhangi bir tasarrufta bulunmamaları oldukça dikkat çekici bir durum olmuştur.” Eroğlu, *Türk Yönetim Tarihi...* 365-366.

¹²⁶³ Bu algının artmasında Rıza Nur, Nihal Atsız, Nejdett Sançar gibi soy bağıını öne çıkartan Türkçülerin zaman zaman dine dair yazdıkları bazı makaleler de maalesef etkili olmuştur. Aslında bu yazarların tepkisi inançtan, dinden ziyade Türk milletinin Araplaştırılmasınadır. Pozitivizmin ve Darwinizm'in çok fazla etkisinde kaldıkları belli olan bu yazarlar, dinin Türk milletini geri bıraktığına dair iddiaları da bilinç altında barındırmaktadırlar.

¹²⁶⁴ “Hristiyanlık, Batı için en temel bir beslenme kaynağıdır. Hristiyanlık, Batı toplumlarını bu hallerine getiren, yani onları inşa eden, hatta yaratan bir rol üstlenmiştir. Aynı şey Musevilik için de geçerlidir. Yahudi ve Yahudilik demek, herşeyi ile bu din tarafından şekillendirilmiş insan ve toplum demektir. Buna benzer bir toplumsal fonksiyon görevi İslam dini için de geçerlidir. İslam, aynı zamanda kendi mensuplarını biçimlendirmiştir. Ama özellikle iki milleti adeta yeniden yaratmıştır: Türkler ve Araplar. Araplar herşeyini İslam'a borçludur, Türkler ise hemen hemen her şeylerini. Türkler, medeniyet dünyasına İslam ile girmişler, en büyük medeniyet eserlerini bu dönemden sonra vermişlerdir; Türklerin milletleşme sürecinde İslam, en önemli motivasyon ve beslenme kaynağını teşkil etmiştir.” Hocaoglu, D. (1999). “Türk Müslümanlığı Üzerine Bazı Notlar” *Köprü Dergisi*. 66 (12).

Türklerin büyük bir çoğunluğu İslam dini üzeredir.¹²⁶⁵ Türkler İslam dinini uzun sayılabilecek bir zaman diliminde ve kendi istekleri doğrultusunda kabul etmişlerdir.¹²⁶⁶ Durmuş Hocaoglu'nun 'Sivil Devrim' olarak adlandırdığı bu din değiştirme hadisesi, sivilin yani halkın kendi tercihi olması ve baskıcı bir şekilde yöneticiler tarafından dayatılmaması sebebiyle, Türklerin İslamiyet'e sıkı sıkıya sahip çıkmalarına ve yüzyıllar sürececek İslam bayraktarlığına imkân tanımıştır.¹²⁶⁷ Türkler kendilerinde olduğu gibi, hâkimiyeti altına aldıkları diğer dini gruplara da baskı uygulamamış ve kendi rızaları dışında İslamiyet'e geçmeleri için onları zorlamamıştır.¹²⁶⁸

Aynı kibleye doğrulmanın vermiş olduğu birliktelik şuuru, Türk milletini uzun yıllar dünyada egemen güç haline getirmiş ve Batı karşısında üstün konumda tutmuştur. 21. yüzyılda da Türkler İslamiyet için en önemli millettir. İslam'ın Batı'nın saldırıları karşısında yegâne savunucusu Türk milleti ve Türkiye Cumhuriyeti'dir. Ancak günümüz İslam dünyasındaki bölünmüşlükler, Türk milletini zor durumda bırakmaktadır. Özellikle mezhepsel bölünmüşlükler nedeniyle İslam dünyası bir araya gelememekte ve daha kötüsü ise Türk milleti Alevi-Sünni-Şii-Selefi gibi ayrımlar karşısında her geçen gün daha da parçalanmaktadır. Son zamanlarda Irak ve Suriye örneğinde olduğu üzere, Şii-Sünni Türkmenler arasındaki kısır çekişmeler Türk milletini parçalamakta ve yok olmaya doğru sürüklemektedir. Bu noktada Türk milliyetçiliği ideolojisinin misyonu, İslam üzere olsun veya olmasın, hangi mezhebin mensubu olursa olsun, kendini Türk diye addeden kardeşine sahip çıkmak, onun özgürlüğü ve refahı için çaba sarf etmek olmalıdır. Yunus Emre'nin dediği üzere bölünürsek yok oluruz şiarından hareketle, Türk milletinin yekvücut olması ve

¹²⁶⁵ Uzun yıllar İslam karşıtlığı ile anılmış olan Atsız bile İslamiyet'in Türkler için önemini şu şekilde ifade etmektedir: "Milleti yapan unsurlardan bir tanesi de din olduğuna göre Türklerin dini üzerinde de durmaya mecburuz. Hiç şüphe yok ki Türklerin dini Müslümanlıktır. Eski dinimiz olan Şamanlıktan da bazı unsurlar alarak bir Türk Müslümanlığı haline gelen bu din on asırdan beri bizim milli dinimiz olmuştur. Bununla beraber Türk olmak için mutlaka Müslüman olmaya lüzum yoktur. Çünkü bugünkü Türkler arasında birkaç yüz bin Şamani, birkaç yüz bin Hristiyan ve hatta birkaç bin Musevi Türk (Karayimler) de vardır. Din ayrılığı yüzünden bunları Türklükten çıkarmaya hakkımız yoktur. Zaten, Hristiyan Türkler olan Gagavuzların Türkiye'de yerleşenleri ekseriyetle Müslüman olmuşlardır. Onlar bunu Türklüğün bir lazimesi saydıkları için yapmışlardır. Öyle gözüküyor ki bir Türk birliği gerçekleştiği takdirde bütün bu Şamani ve Hristiyan Türkler Müslüman olacaklardır. Onun için şimdiden onları zorlamaya bir mecburiyet yoktur. Vaktiyle Türkler arasında bir ayrılık unsuru olan Sünnilik-Şiilik meselesi de artık bahis konusu sayılamaz. Bunların hepsi Müslüman Türktür ve Müslümanlığı anlayıştaki içtihat farkları artık Türkler arasında ikilik doğuramaz." Atsız, H. N. (1997). *Makaleler III*. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayinevi. 104.

¹²⁶⁶ Türk-İslam Sentezi/Ülküsünü savunanlar, İslamiyet dışına çıkan Türklerin zamanla kimliklerini kaybettiklerini ve hatta asimile olduklarını iddia etmektedirler.

¹²⁶⁷ Hocaoglu, Farsların İslamiyet'i kısa sayılabilecek bir sürede ve baskı sonucu kabul ettikleri için 'Şia' nın ortaya çıktığını ifade etmektedir. Türkler'de ise buna benzer bir tepki oluşmamış, Türkler Hz. Muhammedi adeta kendi içlerinden çıkmış bir peygambermişcesine benimsemişlerdir. Hocaoglu, *a.g.m.* 14-15.

¹²⁶⁸ Anadolu'daki Türk köylerinin bazılarında 1980 öncesinde cami yoktur. Özal'la birlikte her köye cami inşa etme geleneği başlatılmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı bu köylere imam-hatip atamıştır.

kendisine yöneltilen saldırılar karşısında ortak bir duruş sergilemesi gerekmektedir. Bunun yegane şifresi ise “seküler devlet” ve “toplumsal hoşgörü”dür. Türk-İslam geleneğindeki hoşgörünün gerçek anlamda zihinlerde yer etmesi, bu suni çatışmaların nihayete erdirilmesinde birincil derecede önemlidir. Seküler devlet ise Amerikan örneğinde olduğu üzere din özgürlüğünün yaşandığı bir toplumsal barış ortamının tesis edilmesidir.

Din milletler için elbette önemlidir ancak dinin en önemli yönü şahıslar içindir. Kişinin cennete gidebilmesi, mensup olduğu milletin dini inancı veya mezhebiyle değil, ancak ve ancak kendisinin inanç ve ibadetleriyle. Bu noktada Osmanlı Devleti de tarihte güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar Osmanlı, din özgürlüğünü sağlamış ve her dini ve mezhebi gruba serbestçe ibadetlerini yapabilmek özgürlüğü tanımıştır. Bu sayede yüzyıllar boyunca gayri Müslim tebaasına hükmedebilmiş, farklı mezhep gruplarına fırsat eşitliği tanıyarak devlette vazife vermiştir. Dini siyasete alet etmedikleri müddetçe hiçbir gruba devlet baskısı uygulamayan Osmanlı, Ortaçağ’da seküler devlet uygulamasının belki de en önemli örneğidir. Dini siyasetine alet eden gruplar ortaya çıkmaya başladığı andan itibaren ise devlet, sert tedbirler almaya gitmiş ve can yakmaya başlamıştır. Özellikle Şii İran ile olan Osmanlı mücadelesi, yine dinin siyasete alet edilmesi karşısında Osmanlı’nın gösterdiği tepkinin en bariz örneğidir. Mezhepsel yayılma yoluyla Anadolu’da hâkimiyet kurmak isteyen Safevilere karşı Osmanlı acımasız davranmış ve tepki göstermiştir. Yine aynı şekilde 19. yüzyılda Balkanlar’da dini inançlarını ön plana çıkartarak ayrılıkçı hareketlere girişen Hristiyan tebaaya karşı da Osmanlı’nın tepkisi dinsel nedenlerle değil siyasi nedenlerle olmuştur.

Osmanlı’da yaşanan güzel örneklerden de hareketle Türk milliyetçiliği ideolojisi dini inançlarına ve ibadet şekillerine bakmaksızın, kucaklayıcı ve birleştirici bir tavır savunmaktadır. Türk milliyetçiliği, inanç ve ibadet özgürlüğüne saygılı bir şekilde sekülerizmi savunmakta ve dar mezhepsel kavgalardan uzak durmaktadır.¹²⁶⁹ Sekülerizmden kastedilen ise toplumsal huzura ve güvenliğe zarar vermediği ve teröre bulaşmadığı müddetçe, inanç ve ibadet özgürlüğünün devletçe teminat altına alınmasıdır. Başörtüsü konusunda Türk milliyetçilerini son zamanlarda göstermiş olduğu özgürlükçü tavır önemlidir. Bunun karşısında inanç özgürlüğü kisvesi altında toplumu terörize eden İŞİD gibi Selefi yapılanmaların talep ettikleri özgürlüğün devlette ve toplumda bir karşılığı

¹²⁶⁹ Özdağ, Ü. (2003) “Türk Milliyetçiliğine Eleştirel Yaklaşım”. *Türk Yurdu Dergisi*. 23 (188), 19.

yoktur. Türk milliyetçilerinin de bu noktada radikal dini hareketlere karşı toplumu bilinçlendirici faaliyetler yürütmeleri önemlidir. Ancak bireysel anlamda kişinin inançlarına karışmak, değiştirmeye veya yok etmeye çalışmak günümüz özgürlükçü dünyasının hiçbir değeriyle bağdaşmamaktadır.

3.2.2.5. İdeal devlet

Tarihin bilinen çağlarından beri Türklerin devletli bir yaşam süren nadir milletlerden biri olduğu aşikârdır.¹²⁷⁰ Millet tanımında ifade edildiği üzere milletin oluşumunda devletin rolü büyüktür.¹²⁷¹ Devlet toplumlara birlik şuurunu aşıl原因, ortak hedefler gösteren, ortak kültüre zemin hazırlayan yönüyle millet için bir çatı kuruluştur.¹²⁷² Zamana ve mekâna rağmen Türkler, her daim bir devlet kurmayı bilmişler ve bu sayede binlerce yıl kimliklerini korumayı başarmışlardır.¹²⁷³ Türklerin binlerce yıldan beri devlet sahibi olmaları ise, sahip oldukları devlet felsefesinden¹²⁷⁴ ve devlete atfetmiş oldukları kutsallıktan kaynaklanmaktadır.¹²⁷⁵ Ayrıca Türk devlet geleneğinde hükümdarın adil olması ve yönetilenlere en iyi şekilde davranması esası hâkimdir. Bencil, bireyci, çıkarıcı, soyguncu bir devlet başkanından ziyade; koruyan, kollayan, dağıtan ve merhametli olan bir

¹²⁷⁰ Kafesoğlu'na göre Türkler seksenden fazla devlet kurmuştur. Ancak Atsız ise Türklerin aslında tek bir devleti olduğunu, zaman zaman hanedanların değiştiğini savunmuştur.

¹²⁷¹ Azar Gat da aynı tezi savunmaktadır.

¹²⁷² “İnsanın gayesi hürriyettir; hürriyet kendini idraktır; kendini idrak ise külli şuurda toptan temessül edilmektir. Bu itibarla, Devlet, kendi özel çıkarlarını korumak maksadıyla bir araya gelen fertlerin topluluğu değildir. Devlet ferdin üstündedir ve ondan önce gelir. Ancak devlet ve fert bir oluncadır ki fert kendi hürriyetini gerçekleştirir.” Kedourie, E. (1971). *Avrupa’da Milliyetçilik*. çev. M. Haluk Timurtaş. Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 30.

¹²⁷³ Salim Koca Türklerin tarihin hiçbir döneminde devletsiz kalmadıklarını iddia etmektedir. Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1448. Türk devletlerine dair derli toplu bir çalışma için bkz: Gürün, K. (1984). *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi., Taşağıl, A. (2018). *Kök Tengri’nin Çocukları: Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*. (On dördüncü baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

¹²⁷⁴ Türk devlet felsefesinin detayları için şu eserlere bakılabilir; Gökalp, Z. (1976). *Türk Devletinin Tekamülü*. yay. haz. Kazım Yaşar Koprıman. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları., Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. (İkinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. Niyazi, M. (2018). *Türk Devlet Felsefesi*. (On üçüncü Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. Taneri, A. (1997). *Türk Devlet Geleneği*. (Üçüncü baskı). İstanbul: MEB Yayınları., Hacib, Y. H. (2017). *Kutadgu Bilig*. (Altıncı baskı). çev. Ayşegül Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

¹²⁷⁵ “Türk devlet teşkilatının temeli, Türk kozmik düşüncesine dayanmaktadır. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, Türkler devletlerini, evrenin yaratılış düzenine uygun tarzda şekillendirmişlerdir. Göktürk Yazıtlarına yansıyan Türk kosmogonisine göre ‘üstte gökyüzü, altında yağız yer, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmıştır. İnsanoğlunun üzerine de (Tanrı tarafından) Türk Kağanları (Bumin veya İstemi) oturtulmuştur.’ Görüldüğü gibi ‘gökyüzü ve yeryüzü’, yani bütün dünya Türk devletinin mekanını oluşturmaktadır. Türk Kağanları ise ‘üniversal’ (cihanşümul), yani bütün dünyanın hükümdarı durumundadır. Hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün insanlar da (kişioğlu), onların halkıdır. Türk hükümdarı siyasi iktidarı da (kut), doğrudan Tanrıdan almaktaydılar.” Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1464.

lider profili çizilmiştir.¹²⁷⁶ Türkler devletsiz yaşayamadıkları gibi, uzun süre başka devletlerin altında yaşamak zorunda kalan Türklerin bazıları da kimliklerini zamanla kaybederek asimile olmuşlardır.¹²⁷⁷ Türk devlet felsefesinin yansımaları, Türk milliyetçiliği ideolojisinin bir boyutunu oluşturmaktadır.

Türkler devlete bağlılık duydukları kadar devletin ayrılmaz bir parçası olan vatana da sonsuz bir sevgi beslemektedirler. Vatan kavramı üzerinde yaşanan ülke, toprak şeklinde ifade edilmektedir. Türklerde vatan kavramı her ne kadar 19. yüzyılda kullanılagelmiş olsa da, öncesinde vatan kavramı yerine yurt kavramının kullanıldığı bilinmektedir.¹²⁷⁸ Vatan; üzerinde yaşanan toprakla ifade edilmekte ve bu toprak da şehit kanlarıyla sulanarak elde edildiği için her daim kutsal kabul edilmektedir. Toprağı vatan yapan ise hatıralardır.¹²⁷⁹ Türkler tarihin her döneminde kılıç zoruyla ve kan dökerek aldığı toprakları ancak ve ancak yine aynı usullerle terk etmişlerdir. Gerek İslamiyet öncesi dönemde ve gerekse İslamiyet sonrasında Türklerin vatanlarına karşı sevgileri ana sevgisiyle eş tutulmuştur. Türkler Anadolu'yu bin yıl önce kendilerine yurt tutmuşlardır. Anadolu'ya Türkiye denmesi ise Batılılar tarafından 1176'da Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın Bizans İmparatoru'nu Miryokefalon Savaşı'nda mağlup etmesi sonrasındadır.¹²⁸⁰ Türkler önce Malazgirt zaferi ve sonrasında Miryakefalon zaferiyle Anadolu'nun artık Türk yurdu olduğunu ve bir daha bu topraklardan çıkmayacaklarını dünyaya ilan etmişlerdir. Bu zaferlerin sonuncusu ise Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen 30 Ağustos zaferidir.

¹²⁷⁶ “Türk devlet başkanı, bu inanışa göre, yeryüzündeki bütün insanları adil, faydalı, evrensel törenin himayesine almağa kendini görevli sayıyordu. Bu Tanrı iradesinin gerçekleştirilmesi gerekirdi. Ta Asya Hunlarından itibaren, Osmanlılar dahil, her Türk devletinde bir ideal halinde yaşayan ve Çin kaynakları ile Gök-Türk kitabelerinde “*Dört-köşe*” (Hunlarda) veya “*Tört-bulunğ*” (Kitabeler) deyimi altında (4 cihete ayrılan dünya üzerinde hakimiyet) zikredilen bu teori, tarihi kayıtlarda: Mo-tun devri teşkilatında (Çin: *Shi-ch'i*), Batı Hun başbuğu Uldız'ın sözlerinde /5. yy/ (Bizans: Sozomenos, Codex Theodosianus vb.), Gök-Türk prensi Türk-şad'ın konuşmasında /6. yy/ (Bizans: Menandros) vb. ayrıca destan ve efsanelerde (Buku Han efsanesi ve Oğuz Kağan destanı) görüldüğü üzere “Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar” ibaresi ile formüle edilmiştir. Bundan dolayı Divan-ı Lügati't Türk'te Türk kahramanı Alp Er Tunga “Acun beği” (dünya hükümdarı) gösterilmiş (Selçuklu sultanları ve bazı Osmanlı padişahları aynı izde yürümüşler, 70 yaşını aşkın iken hasta halinde Kanuni Sultan Süleyman'ı son Macaristan seferine sevk eden de bu Tanrı emri idi): sınır tanımaz Türk fütihat felsefesinin (sonraları “Kızıl Elma”) itici gücü de bu inanç olmuştur.” Kafesoğlu, *Türk-İslam Sentezi*. 73.

¹²⁷⁷ “Ne hikmetse Yahudiler, Ermeniler ve diğer bazı milletler gibi Türk milleti devletsiz yaşayamıyor. İki bin yıl Yahudiler devletsiz yaşamalarına rağmen, nerede Türk devleti yıkılmışsa, iki yüz –iki yüz elli yıl sonra orada Türk milleti de silinmiştir. Bundan dolayı, bir Türk milliyetçisi için, bir başka milletle mukayese edilmeyecek ölçüde kültürlerindeki devlet anlayışı önemlidir.” Niyazi, *Millet ve...* 147.

¹²⁷⁸ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*. 227.

¹²⁷⁹ Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*. 41.

¹²⁸⁰ Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*. 190.

Anadolu Türklerin vazgeçilmez vatanı olmuş, bin yıldır bu topraklara kök salmış olmanın verdiği sahiplenme duygusu vatan sevgisinin en önemli boyutu olmuştur.¹²⁸¹

Milliyetçilik ideolojisinde devlet; ne Marksistlerin iddia ettikleri üzere burjuva sınıfının çıkarlarını koruyan bir sömürü aracı,¹²⁸² ne de liberallerin savunduğu üzere piyasa işleyişinin sürekliliğini sağlamak amacıyla kural koyan ve onları denetleyen basit bir cihazdır. Batı medeniyeti tamamen materyalist bir bakış açısıyla ekonomiyi merkeze alarak devleti salt maddi ilişkiler üzerinden değerlendirmiştir.¹²⁸³ Türk milliyetçilerine göre devlet, milletini var eden,¹²⁸⁴ yaşatan, hakkını savunan, koruyup kollayan ve refahını arttırmak için çareler arayan ideal bir yapıdır. Marksizm ve liberalizmde olduğu üzere devlet ortadan kaldırılması gereken veya minimize edilmesi gereken zorunlu bir kötülük değil, aksine yüceltilmesi ve güçlendirilmesi gereken bir kurumdur. Bu sayede toplumsal huzur ve refah sağlanacak ve milletin yaşam hakkı güvence altına alınacaktır.¹²⁸⁵

¹²⁸¹ “Altındaki ecdat mezarları ile üstünde milletin harsî (kültürel) damgasını taşıyan, gerektiğinde uğrunda ölünen topraklardır.” Her milletin vatanı için bu esaslar geçerli olmak gerekir; fakat bizim coğrafyamız bu ifadeleri belki de hepsinden daha çok hak etmektedir. Basit bir toprak parçası, bütün bir milletin emeği ve alın teriyle, çeşitli sanat ve kültür eserleriyle nasıl senin malın olur; onu korumak için kanlarını canlarını feda eden şehitleriyle yüceltmek için ruhunu toprağa katan ilim-irfan kâfilesi, kutsal mezarlarıyla sana nasıl şevk ve ilham vermeye devam eder? Hepsi “vatan” kavramı etrafında anlam bulmakta ve vatan o sebepten kutsal olmakta. Kök, M. (2012). “Türkiye Milliyetçiler Cemiyetine-1: 1950’li-60’lı Yılların Millet Tanımı ve Günümüz İçin Önemi”. *Türk Yurdu Dergisi*. 31 (289), 141-148.

¹²⁸² Adam Smith *Ulusların Zenginliği’nde* “Devlet, mülkiyetin güvenliğini korumak üzere kurulduğu sürece, gerçekte zenginleri yoksullara ya da mülk sahibi olanlara, mülk sahibi olmayanlara karşı savunmak üzere kurulmuş demektir.” Huberman, L. (2015). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (On altıncı baskı). çev. Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları. 211.

¹²⁸³ “Batı medeniyeti de toplum örgütlenmesinin ve sosyal düşünüşünün merkezine ekonomiyi alan bir toplumdur. Buna göre eğitim ile ilgili kavramlar, siyaset ve siyaset ile ilgili kavramlar, aile ve onunla ilgili kavramlar din ve din ile ilgili kavramlar ağırlık bir şekilde ekonomiyi merkeze alacak şekilde tesis edilir.” Şimşek, a.g.m. 51.

¹²⁸⁴ “Millet, bireyleri çok sayıda olan bir ailedir. Bir aile büyüğünün çocuklarına gösterdiği sevgi, şefkat ve hoşgörü ile devlet adamlarının, yani iktidar sahiplerinin yönettiklerine karşı besledikleri duygu arasında fazla bir fark olmamalıdır. Şayet varsa o iktidar sahiplerinde mutlaka bir eksiklik var demektir. Nasıl ki bir aile içerisinde aile büyüklerinin bireyin gelişimi üzerinde büyük etkileri varsa, millet denen varlığın en üst seviyede teşkilatlanmış hali olan devlet de aynı şekilde dünya milletler ailesi içerisinde kendi milletinin gelişiminde pay sahibidir. Hem milletin bütünü hem de birey için güven içerisinde yaşama ve kişiliklerini geliştirme şartlarını sağlayan en üst kurum devlettir ve onda söz sahibi olanlardır. İnsanın ve onun meydana getirdiği milletin en büyük endişesi korkudur. Korkudan uzak, güven ve adalet içinde yaşayan insanların ve milletlerin kişilikleri ve milli kimlikleri gelişir ve olgunlaşır. Bunun için Türk Devlet geleneğinde, özellikle Osmanlı Devleti’nde ‘kerim devlet’ yüce/ulu devlet anlayışı hâkim olduğundan halk aynı şefkatle kucaklanıyor ve devlet herkese aynı mesafede bulunuyordu.” Atalay, B. (2002). “Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1514-1515.

¹²⁸⁵ Son zamanlarda liberaller de devletin kıymetini anlamış ve devletsiz bir piyasanın da işlevsiz kalacağını iddia etmeye başlamışlardır. “Piyasalar ve hükümetler birbirinin yerini tutan şeyler değil, birbirini tamamlayan öğelerdir. Daha fazla ve daha iyi piyasalar isterseniz, daha fazla (ve daha iyi) denetiminizin olması gerekir. Piyasalar devletlerin en zayıf olduğu zamanda değil, güçlü olduğu zamanda mükemmel çalışır.” Rodrik, a.g.e. xvii.

Marksizmin, liberalizmin ve bunlardan üretilen ideolojilerin devlete dair koymuş oldukları teşhisler tamamen devletin kötü yönetilmesine dair örneklere dayanmaktadır.¹²⁸⁶ Devlet özünde kötü bir yapı değildir ancak devleti yönetenler onu kötü hale getirmektedirler. Thomas Hobbes'un Leviathan¹²⁸⁷ isimli eserinde öne sürdüğünün aksine devlet zorunlu bir kötülük değildir ve yine onun deyiminden esinlenerek “devleti devletin kurdu yapan kötü yöneticilerdir” demek daha doğru olacaktır. Hobbes eserinde “insan insanın kurdudur” diyerek insanın aslında fıtratı gereği kötü olduğunu iddia etmektedir. Hristiyanlıktaki düşkünlük felsefesinden hareketle, insanın doğuştan dünyaya günahkâr bir şekilde geldiği iddia edilmekte ve bu sebeple çocuklar ilk günahlarından arındırılmak üzere kutsal suyla vaftiz edilmektedirler.¹²⁸⁸ Yine aynı şekilde Ortaçağ Avrupa'sında devlet ve iktidara dair kafa yoran Machiavelli'ye göre de insan doğası gereği kötüdür ve bu nedenle iktidarı ele geçirmek isteyen, devlet yönetimine talip olan kişilerin de kötü olması kaçınılmazdır.¹²⁸⁹ İslamiyet'te ise tam tersi bir anlayışla insan ‘eşref-i mahlukat’ olarak yani yaratılmışların en şerefliisi olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle dünya ve dünyaya dair her şey, insana göre ve insan için felsefesi hâkimdir ve devletin de doğal olarak insan için var olması gerektiği görüşü hakimdir.¹²⁹⁰ Diğer taraftan bütün inançlardan bağımsız olarak insan salt insan olduğu için zaten değerli bir varlıktır. İnsanın doğasının kötü olduğu tezinden hareket edilecek olursa, sürekli zapturapt altına alınması ve kamçıyla terbiye

¹²⁸⁶ Batı'nın devlete bakışının özeti için bkz. Arslan, A. (2007). *Felsefeye Giriş*. (Onuncu baskı). Ankara: Adres Yayınları. 191-235.

¹²⁸⁷ Hobbes, T. (2014). *Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (On üçüncü baskı). çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.

¹²⁸⁸ Hocaoglu, D. (2014). *Laisizm'den Milli Sekülerizm'e*. İstanbul: Kocav Yayınları. 123-124.

¹²⁸⁹ Machiavelli, N. (2019). *Hükümdar*. (On sekizinci baskı). çev. Necdet Adabağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. “Machiavelli'nin düşünce sisteminin özündeki insan, onu diğer varlıklardan ayıran ve insan olmasını sağlayan, insani değerlerden tamamen yoksundur. Çünkü Machiavelli'ye göre; insan medenileştikçe özünden uzaklaşarak, çok şeyler kaybeder ve bozulur, yani yozlaşır ve soysuzlaşır. Hâlbuki Türk kültüründe ‘yozlaşmadan, uzlaşmak’ insan olmanın temel niteliklerindedir. Machiavelli, insana yaklaşırken ve onu değerlendirirken, karşılıklı etkileşimin özünü oluşturabilecek sevgiyi tamamen devreden çıkarmaktadır. İnsanın özünde var olan bu özellik Machiavelli açısından hiçbir anlam ifade etmediği gibi; O'na göre insanlar zaten doğuştan kötüdürler. Bundan dolayı da hükümdarın ve dolayısıyla iktidar sahibinin ya da sahiplerinin iyi olmalarına hiç gerek yoktur. Bu düşüncelere sahip olan Machiavelli için halk ezilecek, sömürülecek kuru kalabalıktan başka bir şey değildir. Buna bağlı olarak iktidar sahiplerinde hiç kimseye, hiçbir biçimde, en ufak bir olumlu düşüncede bulunması gerekmeyeceği gibi, bunlar iktidarı, sadece iktidar olduğu için ele geçirmek ve onu korumak isteyen, ihtiraslı bir şekilde iktidar paranoyası ile kavranan, her bakımdan sorumsuz kişilerdir. Vatandaşlarını öldürmek, dostlarına ihanet etmek, acımasız ve inançsız olmak fazilet değilse de ve insana onur vermese de, insanı iktidara getirebilir. Halkın değil, hükümdarın güvenliği ön plandadır. Bunun için halka, sonsuz ihanet ve zulüm yapılabilir.” Atalay, *a.g.m.* 1518.

¹²⁹⁰ Şeyh Edebalı'nın “insanı yaşat ki devlet yaşasın ey oğul” şeklinde Osman Gazi'ye nasihatinde de devletin insanın var olması ve mutlu olması için bir sistem olduğuna dair vurgu vardır. Aynı şekilde Orhun Abidelerinde Bilge Kağan'ın devlete biçtiği misyon, açları doyurmak, çıplakları giydirmek, yoksulları gözetmek gibi insan odaklıdır. Detaylı bilgi için bkz. Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Hisar Neşriyat.

edilmesi gereken bir varlık karşımıza çıkar.¹²⁹¹ Bu durum da bugün tartışılan hiçbir dünya görüşünün kabul edebileceği bir durum değildir. Bugünün dünyasında insanın özgürleşmesi için devletin özgürlük alanlarını genişletmesi ve zorunlu olmadıkça müdahale etmemesi esası hâkimdir. Sovyet döneminde insan özgürlükleri yok edildiği için bir müddet sonra devlet de yok olmuştur. Fukuyama, Sovyet insanının özgürlükten o kadar korktuğunu ve güvenliği özgürlüğe tercih ederek zincirlerinden övgüyle söz ettiğini belirtir. 2019 yılını sonunda yayılmaya başlayan ve Covid-19 diye adlandırılan virüs salgınında da insanlar ölüm korkusu sebebiyle özgürlüklerinden vazgeçmişler ve hatta bazı ülkelerde insanlar sağlık kontrollerini düzenli olarak yaptırabilmek için elektronik kelepçe tarzı modern prangaları rızaları dâhilinde takmışlardır. Bu sayede devlet o kişileri adım adım takip etme imkanını elde ederken, modern pranga sahibi ise özgürlüğünü sağlığı karşısında feda etmektedir.¹²⁹² İnsanın en doğal hakkı olan yaşam hakkını sağlayabilmek için, zaman zaman devletin kanunlar çerçevesinde başvurduğu tedbirler anlaşılabilir ancak bunlar geçici ve kriz zamanına has olabilir.

Türk-İslam geleneğinde toplum doğal bir oluşum olduğu gibi, devlet de zorunlu bir yapıdır.¹²⁹³ İslami dönem öncesi ve sonrası Türk düşünürlerinin devleti ve iktidarı elinde tutanlara yönelik yazdıkları eserlerde, Batılı düşünürlerin aksine idarecilerin yönettikleri kişilere karşı erdemli, merhametli, adaletli ve hakkaniyetli davranmaları gerektiği gibi birçok özellik sıralarlar. Farabi'ye göre devleti yönetenler şerefli, cömert, adil olmalı ve istibdat ve zulümden uzak durmalıdır. Fani dünyada iktidar sahipleri devlet ve saltanattan lezzet ve şehvet beklememelidir.¹²⁹⁴ Yine Nizamülmülk'e göre de devleti yönetenlerin yüksek meziyet sahibi olmaları ve yönettikleri insanlara iyi muamelede bulunmaları esastır.¹²⁹⁵ Yusuf Has Hacib de, Kutadgu Bilig adlı eserinde; iktidar sahiplerinin

¹²⁹¹ Şayet böyle olsa idi milyonlarca kötü niyetli insanı bir arada tutacak ne devlet ne de başka bir mekanizma olabilir, insanoğlu her bulduğu fırsatta bir başkasının hakkına tecavüz ederdi. Bunun üzerine şu sorulacaktır? Peki kötü insanlar neden var? Çünkü insanı insanın kurdu yapan ne Tanrıdır ne tabiat, ancak ve ancak yine insanın kendi kurduğu kötü sistemlerdir.

¹²⁹² Türkiye'de benzer bir uygulama online olarak telefon uygulaması ile yapılmaya çalışılmıştır. Virüslü kişilerin dışarı çıktıklarında her adımının izleneceği bu uygulama ile virüsün daha hızlı bir şekilde kontrol altına alınması amaçlanmıştır.

¹²⁹³ “Çünkü toplum doğal bir mevcudiyet ve hakikattir. İnsanın, hemcinslerinin yardımı olmadan karşılayamayacağı temel ihtiyaçlarını giderebilmek için devlet zorunlu bir birliktir. Devlet, insan vücuduna benzer. Bunda, kalp ve diğer organlara karşılık olarak bir yönetici ve yönetilenler gerekir. Ama yönetici nazari ve ameli erdemlere sahip olarak diğerlerinden yani yönetilenlerden üstün olmalıdır. Kendisine Allah'ın verdiği nebevi güce ilaveten, Platon'un filozof-kralının niteliklerine de sahip olmalıdır.” Taylan, N. (2010). *Anahatlarıyla İslam Felsefesi: Kaynakları- Temsilcileri- Tesirleri*. (Altıncı baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat. 190.

¹²⁹⁴ Bayraklı, B. (2000). *Farabi'de Devlet Felsefesi*. İstanbul. Şehir Yayınları. 139-141.

¹²⁹⁵ Nizamülmülk, *a.g.e.*

iktidarlarının ömürlerini, din ve devlete değil, adalet ve hikmete dayandırdıkları takdirde daha uzun olabileceğine işaret etmektedir. “Adalet, iktidar sahiplerinde bulunması gereken başlıca meziyettir. Diğer özellikler buna bağlı olarak ortaya çıkar ve olgunlaşır. Adalet, cesareten çok önemlidir. Adaletten uzak duran iktidar, kendisine itaat edecek kimse bulamaz. Cesaretiyle bunu sağlasa dahi, kuru cesaret aynı zamanda cehaletin de belirtisi olduğu için olumlu bir sonuç alınamaz. Sadece iktidarın değil, devletin devamlılığı açısından önemi bilindiğinden, Türk siyasi teşekküllerinde geniş bir adalet mekanizması mevcuttur.”¹²⁹⁶ Bunun karşısında Machiavelli ve Hobbes’un devlet yöneticilerine dair yaptıkları tespitlere bakılınca, Türk-İslam devlet geleneğinde ve Batı devlet geleneğinde devlete ve yöneticiye bakış açısının taban tabana zıt olduğu görülür.¹²⁹⁷

İslam inancına göre insan fıtratı gereği masumdur ve dünyaya günahsız olarak gelmektedir. İnsanoğlu akıl baliğ olana kadar günah işlemekten yine münezzehtir. Ne zaman ki belli bir yaşa ve olgunluğa erişir ve aklıyla Tanrı’yı kavrayacak aşamaya gelir, insanoğlunun sorumluluğu o andan itibaren başlar ve günah işlemeye de o andan itibaren başlar. Burada İslam’ın akla verdiği önem dikkat çekicidir ve bu felsefe İslam’da 7. yüzyıldan itibaren mevcuttur ki Batı’da “Aydınlanma”nın¹²⁹⁸ çok geç bir tarihte ortaya çıktığını düşünülecek olursa aslında İslam’ın aydınlanmacı yönüne de vurgu yapılmış olur. İnsan insanın kurdudur cümlesine karşılık Prof. Dr. Kadir Cangızbay da “insanı insanın kurdu yapan ne Tanrı’dır ne tabiat, insanı insanın kurdu yapan kapitalizmin ruhudur” demelidir. Bu noktadan hareketle de devleti devletin kurdu yapan kötü yöneticilerdir denilebilir, çünkü devlet en nihayetinde insan eliyle kurgulanan, kurulan ve yönetilen bir varlıktır.¹²⁹⁹

¹²⁹⁶ Atalay, *a.g.m.* 1518. Hacib, *a.g.e.* 158-176.

¹²⁹⁷ Batı Medeniyetinin temelinde yatan Hristiyanlık ve Hristiyanlığa nüfuz eden Eski Yunan’dan kalma materyalist felsefedir. Materyalizmin maddeci anlayışı nedeniyle Batı devlete de tamamen maddi anlamda yaklaşmış ve salt bir araca indirgeyerek devleti olumsuzlayan bir anlayış Batı’da egemen olmuştur. Batı Medeniyetindeki materyalist anlayış için bkz. Şimşek, *a.g.m.* 45-86.

¹²⁹⁸ Aydınlanma Batı’da 18. yüzyılda İngiliz ve Fransız Devrimleri arasında yaşanan sürecin genel adıdır. “İlerleme fikri Aydınlanma için bilginin birikimselliği ve insanın etrafındaki tabiattan maddi zenginlikler üretmesine yardım edecek araçların (teknoloji) gelişmesiyle mümkün ve kaçınılmaz olan bir süreci işaret ediyor ve ilerleme, aklın kullanımının yaygınlık kazanmasıyla birlikte insanlara daha mutlu, daha ahlaki ve medeni bir hayat vadeliyordu.” Çiğdem, A. (2009). *Aydınlanma Düşüncesi*. (Altıncı baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 45. Aydınlanmanın bir eleştirisi için bkz. Adorno, T. W., Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. çev. Nihat Ülner, Elif Ö. Karadoğan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

¹²⁹⁹ Bu durumu bir örnekle açıklayacak olursak, hastalanan bir kişi günümüzde doğal olarak doktora gidecektir. Tesadüfen gitmiş olduğu doktor kötü karakterli çıkarsa ve yanlış tedavi yöntemi uygulayarak hastayı daha beter bir hale getirirse, bu durum karşısında hasta Marksist ise; “bütün doktorlar kötüdür ve ilaç

Türkler'deki "Kut" anlayışı nedeniyle devlet yönetimi kutsaldır ve Tanrı tarafından bu görevi en iyi şekilde ifa edeceği düşünülen kişilere verilir.¹³⁰⁰ Türkler bu anlayışla yöneticilerine her daim saygılı olmuşlar ancak bir hatalarını gördükleri zaman da onları uyarmaktan geri durmamışlardır.¹³⁰¹ İslam inancında da benzer şekilde devlet yönetimine büyük önem verilmiş ve yöneticilere çok fazla sorumluluk yüklenmiştir. Özellikle dört halife döneminde devlet başkanının seçimle işbaşına gelmesi ve halifelerin iktidarlarının mutlak olmaması, günümüz demokrasilerine az da olsa benzer bir yapı sunmaktadır. Özellikle Hz. Ömer döneminde şekillenen İslam devlet anlayışı, yöneticinin adalet üzere hükmetmesi üzerine kuruludur ve yönetenler adaletten şaşıkları takdirde gerekirse zor kullanarak onları doğru yola sevk etme anlayışı hâkimdir.

Günümüz milliyetçilik ideolojisinde de devleti yönetenlerin en iyi şekilde seçilmeleri esastır.¹³⁰² Daha iyi bir şekli bulunana kadar en iyi yönetim şekli millet egemenliğine dayalı demokrasi olarak kabul edilmektedir.¹³⁰³ Türk milliyetçiliği ideolojisi de demokrasiye sonuna kadar sahip çıkacak ve devleti en iyi yöneten kişileri bulmak için çaba

endüstrisine hizmet etmektedirler onun için bütün doktorların yok edilmesi lazım" diyerek bir daha doktora gitmeyi reddetmesi lazım gelmektedir. Yok, hasta liberal ise, "bu doktorlar hadlerini çok fazla aşıyorlar, bunların yetkilerini kısıtlım ve ilaç kullanma özgürlüğünü hastalara verelim. Doktorlar sadece teşhis koysunlar" gibi saçma bir görüş öne sürerek sadece hayati koşullarda doktora gitmesi gerekecektir. Yok, eğer hasta muhafazakâr bir kişi ise, doktorun yaptığı hata karşısında boynumuz kıldan incidir diyerek ve doktora aşırı kutsallık vererek saygıyla doktorun hatasını kabullenecek ve sabır deyip kaderine razı olacaktır. Oysaki o hasta milliyetçi bir kişi ise yapması gereken, doktorun yanlışını söylemek, gerekirse hakkını aramak için ilgili mercilere müracaat etmek ve gerekirse de o kişinin meslektan atılması için mücadele etmektir ve tekrar hastalandığında doktorlara olan inancını yitirmeden tekrar doktora gitmektir. Bu örnekten hareketle de Türk milliyetçiliği ideolojisi için devlet olmazsa olmazlardan bir tanesidir ve devleti yönetmek kutsal bir iştir.

¹³⁰⁰ Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*. 176.

¹³⁰¹ "Başka milletlerin kültürlerinde de görülen ilahi kaynaklı hâkimiyet telakkilerinde, Türklerin hâkimiyet anlayışlarından farklı bir husus vardır ki son derece önemli ve dikkat çekicidir. Hunlar'dan beri hâkimiyetin ilahi kaynaklı olduğu kabul edilmekle beraber, hakanlara herhangi bir surette ulûhiyet atfedilmemiştir. Türk mitolojisinde bu tarz bir anlayışın izleri bulunmakla birlikte yazılı belgelerde hakan, Tanrı tarafından gönderilmiş ve kut verilmiş bir insan olarak kabul edilmektedir. Başka kültürlerdeki benzeri telakkilerde kralın şahsı da ilahi menşeli kabul edildiğinden, bu inanç tabi olarak, kral hata yapmaz, kral masumdur fikrini de beraberinde getirmiştir. Türk anlayışında ise ilahi olan görevlendirmedir. Hakan iyi veya kötü, bilgili veya bilgisiz olabilen bir insandır. Hakan olmak o kişi için bir kader, bir nasiptir ve buna layık olmak zorundadır. İyi, bilge ise Tanrı'nın yardımı da onunla beraber olur; aksi takdirde Tanrı "Kut yükünü=inayetini" ondan çeker ve Kapagan Kağan gibi öldürülür." Niyazi, *a.g.e.* 53.

¹³⁰² Kafesoğlu eski Türkler'deki seçim yöntemini şöyle anlatmaktadır: "Boy teşkilatının başında bulunan bey'ler, bu makama aile reisleri tarafından seçim yolu ile gelirlerdi. Özel hakları yoktu. İcraatında töre hükümlerine uymak zorunda idi. Türk siyasi kuruluşlarının şahıs'lar değil, kanuna bağlı olduğunu boy adları dahi belirlemektedir. (Bayındır, Bayat, Çavuldur, Argun, Çuvaş, Karluk, Boran, Kürt, Kayı, Kangar, Erdem, Çor, Yula, Kapan, Türk, vb... gibi). Bey'ler devlet hiyerarşisinde de, ilk planda değil, 'buruk' (Bakan)'lardan sonra yer alırlardı." Kafesoğlu, *Türk-İslam Sentezi*. 69-70.

¹³⁰³ Demokrasinin 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da başat yönetim sistemi olacağına dair emareler vardır. Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2016). *Diktatörlük ve Demokrasinin Ekonomik Kökenleri* (İkinci Baskı). çev. Ebru Tutu vd. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 392-393.

harcayacaktır.¹³⁰⁴ “Milliyetçi bir hareketin insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğünü savunmak gibi bir keyfiliği yoktur, mecburiyeti vardır. Milliyetçilik herhalde hakkı gaspedilen, ezilen, sefil bırakılan, güdülen millet arzulamaz.”¹³⁰⁵ Çoğulculuğu esas alan ve siyasal bir oligarşi yaratmayan, katılımcı bir yönetim şekli aynı zamanda toplumda gelişmenin de teşvik edilmesini sağlar.¹³⁰⁶ Bu nedenle milliyetçilik ideolojisi demokratik, katılımcı bir yönetim şeklini savunur.¹³⁰⁷ Bu yönetim şeklinde halkın temsilcilerinden oluşan bir meclisin¹³⁰⁸ olması ve halk adına yasama faaliyetlerini yürütmesi, yine halkın seçmiş olduğu bir devlet başkanı olması ve halk adına yasalar çerçevesince devleti yönetmesi esastır.¹³⁰⁹ Bu noktada güçler ayrılığı ilkesi çerçevesince de yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden bağımsız olması da, yönetimde, denetimde ve yasamada aşırıya

¹³⁰⁴ Ancak demokrasi Türk toplumunda henüz tam olarak olgunlaşmamıştır. Özakpınar bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Halkın kendi iradesini gösterme ve iktidarı bu iradeye uygun olarak belirleme yöntemi olarak demokrasi memleketimizde benimsenmiş, fakat pek çabuk yozlaşmıştır. Bunun sebebi de, demokrasi yöntemini asıl işlevine kavuşturacak anlayışın olgunlaşmamasıdır. Demokrasi kültürünün eksik oluşu, insanı oy hakkı bulunan bir fert, şahsiyet derecesine düşürmüştür. Oy hakkı bulunan fert, şahsiyet derecesine yükselememiştir.... Vatandaş demokratik işleyişe, yalnızca oy verme hakkına sahip bir fert olarak değil, işlerin yapılışına çok çeşitli yollardan iradesini yansıtan bir şahsiyet olarak katılmalıdır.” Özakpınar, Y. (2003). *Kültür Değişimleri: Batılılaşma Meselesi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat. 27.

¹³⁰⁵ Yeniçeri, *a.g.m.* 15.

¹³⁰⁶ Yönetim şekli seçim esasına dayanmayan ve aristokrasi veya oligarşi ile yönetilen toplumlarda, siyasal elitlerin kendi menfaatlerini toplumun menfaatlerinden üstün tutmaları kaçınılmazdır. Kendi menfaatlerini sürdürebilmeleri içinse elitler zamanla daha muhafazakâr bir hal alarak yeniliklerin önünde engel oluşturmaya başlarlar. “Sömürücü kurumlara dayalı büyüme iki önemli nedenle sürdürülebilir nitelikte değildir. Birincisi, sürdürülebilir ekonomik büyüme yenilik gerektirir; yenilik ise ekonomik alanda eskiyi yenileyi değiştirirken aynı zamanda siyasetteki mevcut güç ilişkilerini istikrarsızlaştıran yaratıcı yıkımdan ayırtamaz. Sömürücü kurumlara hâkim olan elitler yaratıcı yıkımdan korktukları için ona direnirler; sömürücü kurumlara dayalı her büyüme kısa ömürlü olmaya mahkûmdur. İkincisi, sömürücü kurumları ellerinde tutanları toplumun sırtından büyük çıkar sağlayabilmesi, sömürücü kurumlara dayalı siyasal iktidarı uğrunda pek çok grup ve bireyin mücadele ettiği hayli gıpta edilen bir konum haline getirir. Bu da sömürücü kurumlarla idare edilen toplumları siyasal istikrarsızlığa itecek büyük güçlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.” Acemoğlu & Robinson, *a.g.e.* 408.

¹³⁰⁷ İslamiyet öncesi ve sonrası Türk devletlerinde bir nevi halkın yönetime katılması anlamında kurultaylar, meclisler ve divanlar vardır. İktidar mutlak bir şekilde tek kişinin elinde toplanmamış diğer kişilerle paylaşılmıştır. Ancak ırkı esas alarak milleti tanımlayan Türkçülerde Türk milletinin üstünlüğü anlayışı hâkimdi ve neticesinde de bu kişiler Türklerde eskinden beri aristokrat bir sınıfın varlığını iddia ediyorlardı. Bu nedenle bu Türkçülere göre demokrasi Türkler için ideal bir yönetim şekli olmazdı. Onlara göre devlet, ırk bağlamında Türk olanlar tarafından ve seçkin bir grup tarafından yönetilmeliydi. Özdoğan, *a.g.e.* 250.

¹³⁰⁸ Eski Türkler’de Kurultay adı verilen meclisler, senenin belirli dönemlerinde toplanır ve devlet yönetimine dair önemli kararlar alırdı. Kurultaylar hakkında detaylı bilgi için: Ögel, B. (2002). “Devlet Meclisi ve Kurultay” *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1540-1563.

¹³⁰⁹ “Türk Kağanları, devlete ait işlerde kararları tek başına almazlardı. Eski Türk devletlerinde siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki meselelerin görüşüldüğü tartışıldığı ve karara bağlandığı meclisler vardı. Bu meclislere “toy”, “kengeç”, “ternek”, ve “kurultay” gibi adlar verilmekteydi. Meclis üyelerine de “toygun” denmekteydi. Devlet meclisine kağan başkanlık ederdi. Kağan bulunmadığı zamanlarda meclis, “aygucı” veya “üge” unvanıyla anılan devlet danışmanlarının başkanlığında toplanırdı. Başta “hatun” ve “şad” olmak üzere “yabgu, tigin, il-teber, erkin, kül-çor, apa, tudun, tarkan” gibi askeri ve idari yüksek görevliler, devlet meclisinin tabii üyeleri idi. Bu duruma göre, devlet meclisindeki üyelerin bir kısmı hanedandan, bir kısmı da hanedan dışından seçilmekteydi.” Koca, *a.g.m.* 1462.

gıtmenin önünde bir engeldir.¹³¹⁰ Her şeyden önemlisi toplumun her kademesinde seçim kültürünün yaşatılmasıdır. Parti içi demokrasinin olmadığı seçimli demokrasilerde de, demokrasi kâğıt üzerinde kalmakta, halkın gerçek tercihi meclise yansımamaktadır.¹³¹¹ Halkın mecliste görmek istediği kişilerden ziyade, parti liderine sonsuz itaat eden kişiler aday gösterilmekte ve büyük çoğunlukla da milletin temsilci onlar olmaktadır. Bu durumda millet ile meclis arasında da bir kopukluk yaşanmakta, bir çeşit siyasal elit grup cuntası oluşmaktadır.¹³¹²

Liberal-kapitalist ve komünist devlet örnekleri, tarihte ve günümüzde sarıh bir şekilde önümüzde durmaktadır. SSCB örneğinde görüldüğü üzere, özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı ancak devletin ortadan kaldırılamadığı yapıda, küçük bir azınlığın tahakkümü altında devlet bir müddet sonra diktatörlüğe dönüşmüş ve kısa bir süre sonra da yıkılmak zorunda kalmıştır. Liberal devlet örneğinde ise günümüz ABD'si güzel bir örnektir. Gayrisafi milli hasılanın % 95'inin toplumun sadece % 5'lik bir kısmında toplandığı ve üç yüz elli milyonluk bir ülkede yaklaşık elli milyon kişinin sosyal yardımlarla ancak hayatını idame ettirebildikleri bir devlet yapılanması söz konusudur. Bariz bir şekilde toplumda sömürü düzeninin olduğu liberal-kapitalist devlet yapılanmasının da ömrünün çok uzun

¹³¹⁰ Demokrasi esasında belirli bir ekonomik seviyenin ve ekonomik özgürlüğü olan bireylerin çoğunluğu oluşturduğu ülkelerde sağlıklı işleyebilir şeklinde bir teori vardır. Dünyadaki demokrasi dalgalarına bakıldığında zaman demokrasiyle yönetilen ülkelerin tüketim toplumu aşamasına gelmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Demokrasiyi seçen ülkelerin hammadde sağlayıcısı konumundan çıkıp artık bir pazara dönüşmüş olması ise ilginçtir. Çünkü hammadde kaynakları üzerindeki kontrolün sağlanabilmesi için o ülkenin otoriter rejimler tarafından kontrol edilmesi ve bu kaynakların sanayileşmiş ülkelere güvenli bir şekilde aktarılması gerekiyordu. Ancak hammadde sağlayıcı özelliğini kaybedip büyük nüfusa yani tüketici kitlesine sahip ülkelerin artık demokrasiye geçmesi gerekmektedir. Çünkü özgür olarak yaşadığını düşünen insanların seçimlerini de özgür bir şekilde yaptıkları için tüketirken de özgür olacaklar ve sanayileşmiş ülkelerin ürünlerini özgürce tüketebileceklerdir.

¹³¹¹ Parti içi demokrasinin olmamasının da çok farklı sonuçları vardır: “Siyasetçilerin, olması gerektiği ölçüde yetkin ve kaliteli olmadığı zaman, çok büyük bir ihtimalle onların tayin ettikleri ve birlikte çalışmayı tercih ettikleri kamu görevlileri de yetersiz ve zayıf karakterli kişilikler olacaktır. Böyle bir durumda, kamu yetki ve sorumluluklarını temsil eden görevliler, yetersizlikleri ve liyakatsızlıkları yüzünden sorunları çözme ve yönetme kapasitelerinin zayıflıklarından dolayı muhtemelen üst makamlara ‘yağcılık’, alt kademelere ise ‘yıldırma’ davranışları gösterecektir. Bir anlamda Türk demokrasisinde, geçmişte ya da günümüzde ortaya çıkan ‘yönetememe krizinin’ temel nedenlerinden biri de, siyasi partilerin parti içi demokrasilerinde sorun olduğu zaman, bu durumun yarattığı dengesizlik ve yetersizlik zincirleme olarak bütün yönetim kademelerine sirayet etmesidir. Yönetemeyen demokrasilerin ve yönetim yapılarının ise uğradığı kaçınılmaz sonuç, çok çeşitli dış müdahalelere ve yönlendirmelere karşı son derece açık olmalarıdır.” Eroğlu, *Türk Yönetim Tarihi*. 441.

¹³¹² Fukuyama milliyetçilik demokrasi ilişkisini şöyle açıklamaktadır: “Milliyetçilik modern bir olgudur, çünkü efendi ile uşak arasındaki ilişkilerin yerini karşılıklı, eşit halkı kabul görmeyi getirir. Bu kabul görme yalnızca belli bir ulusal ya da etnik grubun üyeleri ile sınırlı olduğu için, milliyetçilik bütünüyle rasyonel değildir, ama örneğin bütün halkın mirasın bir parçası sayıldığı monarşiye oranla daha demokratik ve eşitlikçi bir meşruiyet biçimidir. Fransız Devrimi’nden sonra milliyetçi hareketlerin demokratik nedenlerle iç içe geçmiş olması o nedenle şaşırtıcı değildir.” Fukuyama, *Tarihin Sonu...* 338.

olmayacağını ifade etmek mümkündür.¹³¹³ Milliyetçi devlet yapılanmasında ise devlet mekanizması, adil bölüşüm faslında izah edildiği üzere, tüm vatandaşlarının mutluluk ve refahını esas alarak, toplumsal zenginliği daha eşitlikçi bir şekilde pay etmeye çalışacaktır.

Devlete dair bir diğer husus ise Weber'in yapmış olduğu tanımdan hareketle devletin salt bir mekanizmaya indirgenmesidir. Weber'e göre devlet meşru zor kullanma tekeli elinde bulunduran aygıttır. Tanımın doğası gereği devlet sanki sadece zor kullanmaya odaklanmış ve elinde sopasıyla vatandaşlarını cezalandırmak üzere bekleyen bir gardiyan edasındadır. Yaygın bir şekilde hukukta ve siyaset bilminde kullanılan Weber'in tanımı da maalesef liberal ve Marksist geleneğin devlete yüklemiş olduğu olumsuz anlamdan hareketle kurgulanmıştır. Bu iki gelenek devleti ortadan kaldırmak veya hiç değilse asgariye indirmek isterken, Weber de devleti meşru bir şekilde zor kullanarak toplumda nizamı sağlayan bir araç olarak ifade eder ancak yine de zihinlerde olumsuz bir çağrışım bırakmaktadır. Bunun yerine milliyetçilik ideolojisinin devlet tanımı, daha kapsayıcı ve olumlu anlamlar yüklenerek oluşturulmalıdır.¹³¹⁴ Yani devlet; “sınırları dâhilinde yaşayan vatandaşlarının ve sınırları dışında kalan millettaşlarının hak ve hukukunu gözetken ve onların müreffeh bir hayat sürmeleri için gerekli tedbirleri alan bir varlıktır” da denebilir. Özetle milliyetçilik, devleti olumsuzlayan değil olumlayan bir ideolojidir.

Bir diğer önemli husus ulus devletlerin geleceği konusudur. Ulus devletler, imparatorluklar çağının kapanmasıyla birlikte 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış ve 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni ulus devletlerle sayısını arttırmıştır. Ulus esasına dayalı olarak kurulan ulus devletlerde genellikle bir ulusun egemen olduğu ve tek bir resmi dilin konuşulduğu kabul edilmektedir. 21. yüzyıla gelindiğinde küreselleşme tartışmalarıyla birlikte ulus devletlerin de akıbeti sorgulanmaya başlanmıştır. Küreselcilerin deyimiyle, özellikle SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Soğuk Savaş sona ermiş ve iki kutuplu dünya düzeni yıkılarak ABD'nin başat olduğu tek kutuplu dünya düzeni kurulmuştur. İddialarına göre artık dünyada tartışmasız bir şekilde kapitalizm

¹³¹³ Son dönem yaşanan COVID-19 salgının da Amerikan devletinin kriz yönetimindeki başarısızlığı ve insan hayatına verdiği değer tartışılmaktadır.

¹³¹⁴ Eski Türklerde devlet ve devleti yönetenlerin kutsallığı inancı vardır. Tanrı Türk Hakan'ı aracılığıyla yeryüzünde hâkimiyetini göstermektedir. Bu sebeple halkın gözünde devlet ve yöneticileri saygın birer varlıktır. “Türklerde hakimiyetin kaynağı ilahi idi. Tanrı, hakimiyeti doğrudan doğruya değil, bir vasıta ile kullanmaktaydı. Bu vasıta da Türk Kağanı idi. Bu duruma göre, Türk Kağanına devlet idare etme görev ve yetkisi, Tanrı tarafından bağış olarak verilmekteydi. Aynı şekilde, Türk Kağanı da kendisini Tanrı tarafından seçilmiş ve bazı olağanüstü görev ve yeteneklerle donatılmış bir kimse olarak görmekte ve kabul etmekteydi. Aynı inancı halk da paylaşılmaktaydı.” Koca, *a.g.m.* 1454.

ve liberalizm galip gelerek, dünya milli sınırların olmadığı bir küresel köye dönüşmüştür.¹³¹⁵ Özellikle ulusötesi şirketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, dünyada sermaye hareketleri akıl almaz bir şekilde artarken, ulus devletlerin bu sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri gün geçtikçe azalmaktadır. Bu durum karşısında ulusal sınırların ve ulus-devletlerin artık önemini yitirdiğini savunan küreselci bir grup söz konusudur. Ancak Gilpin'in de iddia ettiği üzere ulus devlet yapılanmalarının sonunun geldiğini iddia etmek için henüz çok erkendir.¹³¹⁶ Diğer taraftan Durmuş Hocaoglu, ulus devletlerin sonun gelmesinin kaçınılmaz olduğunu ve bu durumun Türk milleti için belki de faydalı olduğunu belirtmektedir. Türkler için önemli olan “milli devlet”tir. Ulus devletten milli devletin farklı bir yapı teşkil ettiğini ortaya koyan Hocaoglu, Türklerin kadim tarihlerinden beri milli devletler inşa ettiklerini belirtir ve Cumhuriyetle birlikte Türklerin ulus devlete mahkûm edildiğini iddia eder. Zaten günümüzde, dünyada Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere, ulus-devletlerin şekil değiştirdiğini ve bunun yerine hiper ulus devletlerin inşa edilmeye başlandığını belirtir. Amerika, Avrupa, Rusya ve Çin’de hiper ulus devletler oluşmaya başlamış ve 19. yüzyılda ve o günün koşullarında inşa edilen ulus devletlere ihtiyaç kalmamıştır.¹³¹⁷ Milay Köktürk de, ulus devletin tek başına bir kıymeti olmadığını ve küreselcilerin ulus-devleti düşman görmelerinin onu kıymetli hale getirmediğini savunur. Halka zulüm eden bir ulus devlet olmamalıdır. Devlet önemlidir ancak vazgeçilmezliğini kullanarak halkına zulmedemez ve zorla onu dönüştürmeye çalışamaz. Bunun için devlet üzerine düşünmek, “ideal devlet” arayışı içerisinde olmak devlet düşüncesini yıpratmak anlamına gelmeyeceği gibi, bunun bir tekamül hamlesi olarak değerlendirilmesi gerekir. “Devlet hakikaten adalet cumhuriyeti haline getirildiği zaman, küreselci etkilere kimse kulak asmayacaktır.”¹³¹⁸

Türkiye’de devlete dair göze çarpan önemli bir husus ise devlet düşmanlığıdır. Aydınların büyük çoğunluğunda devlet düşmanlığı söz konusudur ve bunun tarihi ve toplumsal temelleri vardır. Solcu aydınlar devlete düşmandır, çünkü onlara göre devlet faşist ve burjuvanın hizmetindedir. Muhafazakâr/İslamcı aydınlar devlete düşmandır, çünkü onlara göre devlet dinsiz ve merhametsizdir. Liberal aydınlar devlete düşmandır

¹³¹⁵ Gilpin, R. (2017). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*. (Beşinci baskı). Çev. Murat Duran vd. Ankara: Kripto Basım Yayın.

¹³¹⁶ Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press.

¹³¹⁷ Hocaoglu, D. (2003). “Milli Devletimizin Geleceği”. *Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yıl Dönümü Vesilesiyle ‘Millî Devlet ve Türkiye Cumhuriyeti’ Paneli*. yay. haz. Mustafa Kahramanyol. Ankara: Azim Matbaacılık.

¹³¹⁸ Köktürk, *a.g.e.* 183.

çünkü onlara göre devlet özgürlüklerin ve serbest piyasanın önünde engeldir. Hülasa milliyetçi aydınların dışında her aydın, devlete düşmandır ve maalesef devletin önemi milliyetçi aydınlar dışında çok iyi anlaşılamamıştır. Bunun sebebi de daha önce bahsedildiği üzere devlet düşmanı aydınların beslendiği kaynakların Batı menşeli olması ve Batı'nın da ürettiği teorilerin tamamında devlet düşmanlığının yer almasıdır. Batı'da devlet düşmanlığı sivil toplumu doğurmuştur. Türkiye'de ise henüz sivil toplum denebilecek bir yapı olmadığı gibi, sivil toplum kuruluşları olarak görülen kuruluşların da büyük çoğunluğu devletten beslenmekte, devletten hibe almakta veya devlet memurları tarafından yönetilmektedir. Bunun sebebi toplumumuzdaki aydınlara rağmen milletin devletini sevmesi ve güvenmesidir.¹³¹⁹ Ancak bu sevgi devletin millete zulüm yapmaya başladığı yerde, devleti yönetenleri uyarmak adına bir görev bilincine dönüşür. Devlet milletini var etmek üzere var edilmiş bir vasıtaadır. Milletin değerleriyle çatışan ve milletin menfaatleri aleyhine iş gören yapıların uzun vadede yaşama şansı da yoktur.

3.2.2.6. Adil yönetim ve bölüşüm

Sokrates'in Platon'un Politeia'sında dediği gibi: “Bir haydut çetesinin bile ganimeti paylaşabilmek için belli bir adalet ilkesine sahip olması gerekir. O nedenle meşruiyet en adaletsiz ve kanlı diktatör için bile merkezi bir sorundur.”¹³²⁰ Adil yönetim ilkesinin günümüzdeki karşılığı hukuk devleti ilkesidir. Hukuk devletinden kastedilen ise, devletin hukuk kurallarına göre yönetilmesi ve ayrıca yöneticilerin de hukuka tabi olmaları ilkesidir.¹³²¹ Yöneticilerin keyfililiğinin engellenmesi gereği ortaya atılan hukuk devleti

¹³¹⁹ Bir emniyet yetkilisinin verdiği bilgiye göre Türkiye'de emniyet teşkilatının yaklaşık dört milyon muhbiri vardır. Toplum devletine o denli güvenmektedir ki bu kadar insan devlet hizmeti olarak gördüğü muhbirliği tamamen gönüllü olarak yapmaktadır. Batı'da espionaj yani ispiyonculuk olarak görülen ve kınanan bu hareket yine Batı'nın devleti bireye düşman olarak görmesinin bir tezahürüdür. Ancak Türklere göre devlet “baba”dır. Nitekim “Allah devlete zeval vermesin” diyebilen bir toplum yapısını dünyanın bir başka yerinde görmek zordur. Erol Güngör'ün yine veciz bir cümlesini paylaşalım: “Bizim geleneğimizde, bir yerde reis olan kimse etrafındakilerin babası veya hamisi demektir, devlet reisi ise milyonlarca çocuğu olan bir baba hükmündedir. Demokrasiye geçtiğimiz bugün bile milletimiz hala bu geleneğin tesiriyle bütün mesuliyeti bir taraftan ‘aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim, az milleti çok ettim’ diyen Bilge Kağan devrine, bir taraftan da yatalak bir kadının evini tamir etmek için sırtında kerpiç taşıyan Hazreti Ömer’e dayanıyor. Bu anlayış yüzündendir ki, devlet hizmetinde kusuru görülen herhangi bir memurun idam ettirebilen bir sadrazam, bir dul kadının evini istimlak ettirmekten acizdir; bir vilayet kadısı ‘Padışahımın emri başım üzeredir, ama şeriatın (kanunun) hükmünden çıkamam’ diyebilir.” Güngör, E. (1972). “Taşer'in Büyük Türkiye'si.” *Töre Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık. S.17-18-19.

¹³²⁰ Fukuyama, *a.g.e.* 44.

¹³²¹ Eski Türkler'de de törenin herkese eşit tatbik edilmesi ilkesi devletin nizami için gerekli görülmüştür. Bugünkü hukuk devleti ilkesinin en önemli tarafı yöneticilerin de bu hukuka tabi olmasıdır. Eski çağlarda da Türkler'de bu ilkenin hakim olduğunu görmek mümkündür: “Başta Türk Devlet başkanları olmak üzere devlet idare etme görev ve sorumluluğunu üzerinde taşıyan herkes (ehl-i örf) yasaları uygulamakla görevliydi. Bütün devlet görevlileri ve halk da yasalara uymakla yükümlüydüler. Zira, gerek devlet, gerek

ilkesi aynı zamanda insan hak ve hürriyetlerinin de tam olarak güvenceye alınması için gerekli görülmüştür. Başta yaşama hakkı olmak üzere, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile ortaya konulan ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da ayrıntılı bir şekilde yazılan hak ve hürriyetler, kişinin şahsiyetli bir şekilde hayat sürdürebilmesinin en önemli güvencesidir. Ancak metinlerde yazmasına rağmen düzgün bir adalet mekanizması olmayan ülkelerde bu hak ve hürriyetlerin tam olarak güvence altına alındığından da bahsedilemez.

Türkler devletin adil olması gerektiğine dair her daim vurgu yapmışlar¹³²² ve adaletle yönetilmeyen bir devletin yıkılmasının hak olduğunu atasözlerine yansıtmışlardır.¹³²³ Adalet ise Türk devletlerinde hiçbir dünyevi özellik gözetilmeksizin tüm halka eşit bir şekilde uygulanagelmıştır.¹³²⁴ Adaletle yönetim anlayışında ise zalime karşı zalim ve mazluma karşı merhametli olma ilkesi yatmaktadır. Kutadgu Bilig'de ifade edildiği şekliyle adalete yaklaşım şöyledir; “Zalim olma, zulmü kötülere karşı tatbik et; bütün memleketi kötülerden temizle... Kötüyü, ceza vererek, doğru yola getir; kötüye kötü muamele layıktır, sen de öyle yap. İyinin serbestçe dolaşabilmesi için, kötünün ya zincirde

toplum hayatında hakim ve geçerli olan güç, töre hükümleriydi. Eski Türk toplumunda töre hükümlerine aykırı hareket edenler, cezadan başka ayıplanmak ve dışlanmak gibi ağır manevi bir baskıya maruz kalıyordu ki, bunu kolay kolay kimse göze alamıyordu.” Koca, *a.g.m.* 1467. İslamiyet sonrası dönemde de bu gelenek değişmemiş aksine Sultan kendini Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak gördüğü için bütün tebaasını da Allah'ın kendisine emaneti olarak görmüştür: “Fakat iktidar anlayışı Batı'da olduğu gibi değildir. ‘Zillullahi fil-arz’ özelliğini taşıyan Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak bütün tebaaya adil davranmak mecburiyetindedir. Çünkü tebaa emanettir ve emanete ihanet edilmez.” Atalay, *a.g.m.* 1517.

¹³²² “Türk Kültür Tarihi'nde ‘il’ kelimesi devlet ve aynı zamanda barış anlamında kullanılmıştır. Bu da gösteriyor ki; Türkler'de barış ile devlet bir elmanın iki yarısı gibidir. Bu bütünlüğü iktidar sahipleri muhafaza etmekle yükümlüdürler. Bu yükümlülüğün sürekli olabilmesi için de, mülkün – devletin- temeli olan adaletin gerçekleştirilmesi şarttır. Adalet, iktidar tarafından sağlandıktan sonra, tescil edilip garanti altına alınmadığı zaman, yerini atalet –boşluğa- terk eder. Adaletin yerini ataletin aldığı bir ortamda, milletin temel değerleri atıl hale gelir ve zedelenir. Bunun sonucu olarak da vurdumduymazlık baş gösterir. Böyle bir ortamda da; ‘Bana dokunmayan yılan bin yaşasın’ düşüncesi düşünce yoksulları arasında itibar görür ve ‘suya sabuna dokunmayan’ bir anlayışla birleşerek milletin bütün değerleri kirletilebilir. Belirtilen nahoş durumların işlerlik kazanmaması için adalet, Türk siyasi düşüncesinin en temel unsurlarının başında gelir. Çünkü ‘adalet eşyayı yerli yerine koymaktır.’ Devlet adamlarına yönelik eleştiri ve övgülerin temelinde adil olup, olmaması ilk dikkati çeken husustur. Adaletin ihlali, ahaliye zulmü reva görmektir. ‘Zulme rıza da zulümdür.’ Devletin devamlılığı adaletle bağlıdır. Devleti idare edenler, adil, basiretli, bilge olmalıydılar. Bu özellikleri taşımayan birisinden ehliyetli olması da beklenemez. Kendisi ehil olmayan devlet adamı, devlet mekanizmasında görevlendirme yaparken buna dikkat etmez ve işinin ehli olmayanların görevlere getirilmeleri, aynı zamanda devletin felaketinin de başlangıcı demektir. Pascal, akıl ve adaletle dayanmayan uygulamaları istibdat olarak nitelendirmiştir.” Atalay, *a.g.m.* 1519.

¹³²³ “Bir devlet küfür ile ayakta durabilir ancak zulüm ile yıkılmaya mahkûmdur.” “Zulüm ile abat olanın ahiri berbat olur.” “Adalet mülkün temelidir.” vs.

¹³²⁴ Güngör'ün aktardığına göre sosyalist düzenin egemen olduğu dönemde bir Yugoslav tarihçisi şu tespiti yapmıştır: “Osmanlı'nın Bosna paşası bir çocuğu tokatlasa kadı huzuruna çıkarılırdı, şimdi bir parti şefi otomobiliyle bir adamı çiğnese kimse hesabını sormaz.” Güngör, E. (1972). “Taşer'in Büyük Türkiye'si.” *Töre Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık. S.17-18-19.

veya zindanda olması lazımdır...”¹³²⁵ Adalet ilkesinin temelinde iyiliğin ve iyilerin yüceltilmesi, kötülüğün ve kötülerin ise cezalandırılması esastır. Devleti idare edenlerin yegâne hedefi iyiliğin toplumun her alanında tesisine yönelik çalışmalar yapmasıdır. Yine Türklerin adalet anlayışında sosyal devlet ilkesi yatmaktadır. Açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi, fakirin zenginleştirilmesi gibi mesuliyetler hükümdarın omuzlarındadır.¹³²⁶

Türk devlet geleneği ile Sasani, Mısır ve Roma gelenekleri kıyaslayan Kafesoğlu’na göre Türkler’de rızaya dayalı bir yönetim anlayışı olduğunu ve Türk hakimiyeti altındaki başka kavimlere baskı yapılmadığını, aksine Türk hukukunun din, dil, soy ayrımı yapmaksızın tüm tebaya eşit şekilde uygulandığını belirtir. Halbuki, Sasani, Mısır ve Roma’da zora dayalı bir hukuk düzeni vardır ve şiddet içermektedir. Özellikle Roma hukukunda Roma vatandaşları birinci sınıf vatandaş olarak görülürken, diğerleri barbar veyahut da köle olarak görülmüş ve baskı altına alınmıştır.¹³²⁷ Özellikle eski Türk devletlerinde din özgürlüğünün de diğer devletlere nazaran çok geniş bir şekilde sağlandığı görülmektedir. Farklı dinlere mensup tebaanın bir arada ve uyum içinde yaşadığı Türk devletlerinde bugünkü anlamda laikliğe benzer bir yapı vardır.¹³²⁸

Adil bir yönetimin tesis edilebilmesi için, hukuk kurallarının zamanın şartlarına, toplumun dinamiklerine ve adalete uygun bir şekilde tesis edilmesi şarttır. Hukuk canlı bir organizma gibidir. Zamanla toplumda meydana gelen değişimler, değişen hayat şartları veya teknolojik yenilikler ister istemez hukuk kurallarında da bir takım değişiklik yapılmasını icap ettirir. Yapılacak olan yeni hukuk kurallarının her daim adalet ilkesi gözetilerek oluşturulması ve uygulanması yöneticilerin ve yasa koyucuların temel şiarı olmalıdır.¹³²⁹ İslamiyet öncesi Türkler’de idarecilerin ‘Töre’ye¹³³⁰ uygun yönetmesi esastır

¹³²⁵ Tutar, A. (2002). İslam Öncesi Türk Devlet Geleneğinde Adalet Anlayışı”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1530.

¹³²⁶ Bu noktada Türk devlet felsefesinin Batı’dakinden tamamen ayrıştığını görmekteyiz. Batı’da genellikle devlet; ceberut, sömürücü, kan emici gibi ifadelerle anılmaktadır.

¹³²⁷ Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 84.

¹³²⁸ Kafesoğlu, *a.g.e.* 85.

¹³²⁹ Ayrıca hukuk için en önemli kural adaletin vaktinde tesis edilmesidir. Zira geciken adalet adalet değildir. 2012 yılında evime hırsız girmiş ve birçok eşyamız çalınmıştı. Birkaç ay sonra hırsızlar yakalandı ve mahkeme başladı. 2020 yılının Mayıs ayında gelen mahkeme kararı ülkemizdeki hukuk düzeninin halini gözler önüne sermektedir. Basit bir hırsızlık davası sekiz yıl sürmüş ve mahkeme kararına göre dava zamanaşımı dolayısıyla düşmüştür. Adaletin olmadığı hiçbir toplumsal oluşumda ilerleme kaydedilemez, çünkü insanoğlu bilir ki bir gün birisi hukuksuz bir şekilde elinde ne var ne yoksa alır götürür. Bu bazen adi bir hırsız veya dolandırıcı ve bazen de devleti yöneten zalim bir yönetici olabilir. Bu sebeple hukuk devleti ilkesi sadece vatandaşlar için değil herkes için geçerli ve herkesin hukuk kurallarına tabi olması demektir.

ve idarecilerde önemli vasıflar aranırdı.¹³³¹ Töre'ye aykırı davranış sergileyen hükümdar, kurultaylarda tenkit edilir ve hatta görevden alınabilirdi. İslamiyet sonrası dönemde ise töreye ilaveten şariat da önemli hale gelmiştir. Osmanlı zamanında fetva makamı oluşturularak, yapılacak olan işlerin şeriata uygun olup olmadığı hususunda fetva alınarak karar verilirdi. Bir anlamda yürütmenin yasal denetimi anlamına gelen bu uygulamalar, Türk devlet geleneğinde hukuk devleti anlayışının göstergeleridir. Bu nedenle yönetimin adil olması ve hukuka uygun hareket etmesi Türk milliyetçiliği için önemli bir ilkedir.¹³³²

Türk milliyetçiliği ideolojisinde İsmail Gaspıralı'dan günümüze bütün fikir adamları ve siyaset adamları (Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu hariç. Onlar milli Türk burjuvazisinin oluşturulmasını ve Türkiye'nin sermayeci bir yapıya dönüşmesini önermişlerdir) komünizmi ve kapitalizmi eleştirmişler bunun yerine daha eşitlikçi bir yapıyı savunmuşlardır. Bazen bunun adı Batı'da ortaya çıkan sosyal devlet, bazen korporatizm, bazen devletçilik, bazen toplumcu düzen, bazen adil düzen gibi farklı isimler almıştır. Ancak bu fikir ve eylem adamlarının hiçbirisi sistematik bir iktisat yapısı ortaya koyamamıştır. Bu tezin konusu da bu yapının inşa edilmesini aşar. Ancak herkesin üzerine hemfikir oldukları husus, kapitalizmin ve komünizmin insan haysiyetine uygun bir ekonomi modeli olmadığıdır. Komünizm ve uzantıları insan hak ve özgürlüklerini hiçe sayarken ve özel mülkiyete saldırırken; kapitalizm ve uzantıları ise özgürlük, rekabet, doğal seçim adı altında toplumun büyük bir kesimini modern köleler haline getirir ve

¹³³⁰ Töre'yi İbrahim Kafesoğlu şu şekilde anlatmaktadır: “Dünya medeniyet tarihinde ufuklar açan eski Türklerin kendine mahsus bir hukuk nizamı, bir inanç sistemi ve bir sanatı vardı. Türk teamül hukukuna ‘töre’ adı verilir. Hususi hukuk hükümlerini olduğu kadar amme hukuku esaslarını da ihtiva eden töreye göre, kadına hürmet edilirdi, aile müessesesi kutsaldı, zinanın cezası idamdı, hırsızlık yasaktı, barış zamanında silah çekmek şiddetle men edilmişti, bundan dolayı katil, cinayet gibi suçlar çok nadirdi. İnsana sırf insan olduğu için saygı göstermek töre'nin umumi hükümlerindendir. Bu sebeple de eski Türk topluluklarında küteler ve fertler arasında ayırım yapılmazdı. Devlete karşı vazifesini yerine getiren herkes töre'nin himayesinde hürdü. En medenisi dahil bütün yerleşik kavimlerde mevcut bulunan kölelik müessesesi eski Türklerde yoktu. Türk ülkelerinde, savaşlarda yakalananlar dışında, esir bulunmazdı. Türk hükümdarı, zannedildiği gibi zalim ve despot değildi. Zira salahiyeti ve bütün icraatı töre hükümlerinin ve bunu tatbikle vazifeli ‘danışma meclisleri’nin kontrolü altında idi. Hakimiyeti Tanrı müsaadesine dayanmakla beraber Türk hakanının ifaya mecbur olduğu vazifeleri vardı ki, bunların başında teb’ayı ‘aç ve çıplak bırakmamak’ geliyordu. Milleti doyurmak ve fakirlikten kurtarmanın Türk hakimiyetinde temel prensip olduğu eski Türk kitabeleriyle ünlü Türk siyaset kitabı Kutadgu-Bilig’de kaydedilmiştir.” Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 13. Detaylı bilgi için; Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk Milli Kültürü*. (Otuz üçüncü baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat.

¹³³¹ Eski Türkler’de idarecilerin cesur ve kahraman olması, bilge olması ve erdemli olması beklenirdi. Erdem kavramı toplumu birlik ve dayanışma içinde tutan, fedakârlık, bağlılık, dostluk, minnettarlık, vefa, samimiyet, mertlik, dürüstlük, cömertlik ve konukseverlik gibi meziyetleri de içine almaktadır. Koca, *a.g.m.* 1458-1460. Bugün idareciler için kullanılan liyakat kavramının çok ötesinde anlamlar içeren erdem kavramını günümüz idarecileri için kullanmak çok da mümkün değildir.

¹³³² “Beylik, ululuk çok iyidir, fakat daha iyi olan töredir, bundan daha mühim olan törenin eşit tatbik edilmesidir.” Hacib, Y. H. (2017). *Kutadgu Bilig*. (Altıncı baskı). çev. Ayşegül Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

zenginliğin toplumun çok küçük bir kesiminin elinde toplanmasına sebebiyet verir.¹³³³ Ayrıca Özakpınar'a göre; "Araştırma ve bilgi üretme metodlarını çok ilerletmiş, uzmanlaşmayı son haddine götürmüş, bunun sonucu olarak teknolojiye ilerlemiş, kurumlarını kuvvetlendirmiş ve büyük şahsiyetler yetiştirmiş, kurumların işleyişini rasyonel esaslara bağlayarak o esasların dışına çıkma imkanlarını en aza indirmiş toplumların materyalist ve bencil eğilimleri...topluma liberalizm adı altında aşılarmaya çalışılırsa, bencil ihtiraslar ve toplum karşıtı hareketler toplumu çökertir."¹³³⁴ Bu nedenle batı kapitalizmi insanı mekanik bir robota çevirmiştir.

Komünist devlet düzeni SSCB ve Çin örneğinde olduğu gibi yıkılmak zorunda kalmıştır. Buna karşılık küreselleşme bahsinde değinildiği üzere, kapitalizmin mutlak egemenliği ilan edilmiş ve alternatifsiz bir sistem olduğu iddiaları ortaya atılmıştır. Yalnız günümüzde kapitalizm, vahşi diye adlandırılan dönemleri geride bırakarak, yoksulluğu azaltmak adına Avrupa'da bazı sosyal politikalara yönelmiş ve ortaya sosyal devlet modeli çıkmıştır. Kapitalist devlet modeline göre, sosyal devlet modeli elbette daha insani koşullar sunmaktadır ancak bu model de yoksulluğa kesin bir çözüm olamamıştır. Özellikle Türkiye'de sosyal devlet, gıda kolisi, kömür çuvalı dağıtan devlet olarak algılanmış ve kötü uygulanmıştır. Kendi vatandaşlarını dilenci konumuna indirgeyen bir devlet yapısı da insan şahsiyetine elbette uygun değildir.

Tarihin eski çağlarından beri Türkler'de toplumsal bir eşitlik anlayışı hâkim olmuş ve Türk milletinde hiçbir zaman sınıf yapısı oluşmamıştır.¹³³⁵ Özellikle Batı toplumlarında meydana gelen toprak mülkiyetine dayalı bir aristokrasi hiçbir zaman vuku

¹³³³ Hegel, efendi ve uşak ilişkisindeki çelişkinin en sonunda Fransız Devrimi tarafından (buna Amerikan Devrimi'ni de eklemek gerekir) ortadan kaldırıldığı görüşündedir. "Demokratik devrimler efendi ve uşak arasındaki farkı yok ettiler; bir zamanların uşakları kendi efendileri oldular, artık halk egemenliği ve hukuk devleti ilkeleri geçerliydi. Efendi ve uşak ilişkisindeki eşitsiz kabul görmenin yerine her yurttaşın öteki yurttaşların insanlık onurunu kabul etmesinden oluşan evrensel karşılıklı bir kabul görme geçti. Yurttaşlarına haklar tanıyarak devlet de bu onuru kabul etti." Fukuyama, *a.g.e.* 19. Ancak bu defa kapitalizm modern köleliği ortaya çıkartarak yeni bir efendi-uşak ilişkisi yaratmıştır, aradaki tek fark eskisinin zora yenisinin rızaya dayalı olmasıdır.

¹³³⁴ Özakpınar, Y. (1999). *Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 31.

¹³³⁵ "Eski Fransız toplumunda paylaşılan ve bugün dahi Avrupa'nın dörtte üçünde varlığını sürdüren rahipler, asilzadeler ve halk (tiers etat) gibi sınıf isimleri, Türkiye'nin ne mazisinde ve ne de şimdiki durumunda karşılıkları bulunan ayrımlardır. Hem siyasi hem de medeni bakımdan Türk toplumu bir bütünlük arz eder, bundan dolayı da ne meşru sınıflar ne de ayrımlar kabul eder. Kanunun müsaade ettiği bir husus varsa o da rütbelerden ibaret olan resmi ayrımlardır ve bu resmi haller de, vazifelerinin mahiyet ve önemine göre yalnızca devlet memurlarına tanınmıştır." Ubicini *a.g.e.* 352. Bu bakımdan, adalet ve ahlaka dayalı yönetim pratiğini gerçekten kurmayı başarmış olan tek tecrübe, eski Türklere aittir. Bunun en önemli sebebi de, eski Türklere, adalet ve ahlak üzerine bir hayat ve yönetim tarzı inşa etmeyi kolaylaştırıcı nispeten sınıfsız bir mal ve gelir paylaşımını esas alan dayanışma kültürünün varlığıdır. Eroğlu, *a.g.m.* 225.

bulmamıştır.¹³³⁶ Sanayi Devrimi öncesinde tek üretim aracının toprak olması ve Türkler’de toprak aristokrasisinin olmaması, sınıfsız bir toplum yapısının sebeplerindendir. Türkler’deki mülk Tanrı’nındır ve dünyada mülkü Tanrı adına hakan yönetir felsefesi sayesinde toprak mülkiyeti, Osmanlı’nın son dönemlerine kadar hep devletin elinde olmuş ve hiçbir zaman büyük toprak sahibi “lord”lar ortaya çıkmamıştır.¹³³⁷ Zenginlik belirli kişilerde toplanmadığı için toplumun her kesimi neredeyse benzer bir yaşam tarzına sahip olmuş, Batı’da Ortaçağ’da ortaya çıkan malikâneler Türkler’de ne İslamiyet öncesi dönemde, ne de İslamiyet sonrası dönemde hayat bulmuştur.¹³³⁸ Zengin sayılabilecek tek zümre yönetici zümredir ve bu zümrenin de zaman zaman malını mülkünü halkına dağıtması Tanrı buyruğudur.¹³³⁹ Oğuz Kağan’dan beri “aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim” felsefesi, Türkler’de her daim paylaşımcı bir toplum yapısının olduğunu göstermektedir. İslamiyet sonrası dönemlerde de Türklerin zekât, sadaka, fitre vs. gibi zenginliği dağıtma araçları sayesinde yoksulluk, Türk toplumlarında tarihin hiçbir döneminde Batı’da olduğu şekliyle var olmamıştır.¹³⁴⁰ Özellikle Osmanlı zamanında

¹³³⁶ “Türk yöneticiler bir şekilde kendi denetimlerindeki mal ve mülkün çoğalmasından dolayı, bunun hatırı sayılır bir kısmını ‘dağıtıcı toylar’ yoluyla topluma tekrar geri gönderirlerdi. Çünkü, biliniyordu ki, toplumun çoğunluğunun ortalamasının üzerindeki mal ve mülk birikiminin asıl kaynağı, toplum idaresinin yaratmış olduğu bir ranttan ileri gelirdi ve bunun belirli aralıklarla toplumsal faydaya yeniden dönüştürülmesi ve kazandırılması gerekirdi.” Eroğlu, *a.g.e.* 177.

¹³³⁷ Bu anlayış Osmanlı Türklerinde de devam edegelmiştir. Kanuni’nin Gazi Balı’ya gönderdiği Hatt-ı Hümayun’da şu ifadeler kullanılmıştır: “Kendü kılıcım ile bu kadar memleket feth eyledüm demeyesün. Memleket Allah’undur. Saniyen Hazret-i Peygamberündür. Salisen emr-i Hakk ile Halifenündür.” Niyazi, *a.g.e.* 135. Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*. 178.

¹³³⁸ Türklerdeki tımar sistemini Batı’daki feodaliteye benzetenler olmuştur, ancak Türkler Batı tarzı bir toprak aristokrasisi doğmaması için tımar sahiplerinin kale inşa etmeleri yasaklanmış ve iki yılda bir görev yerleri değiştirilmek suretiyle de o bölgede kök salmaları engellenmiştir. Nizamülmülk, (1987). *Siyasetname*. (İkinci baskı). Türkçesi: Nurettin Bayburtluğil. İstanbul: Dergâh Yayınları. 68. Türk devlet geleneğinin bir uzantısı olarak günümüzde de mülki idare amirleri ve emniyet görevlilerinin iki veya üç yılda bir görev yerleri değiştirilmek suretiyle o yörede nüfus sahibi olmasının önüne geçilmesi ilkesi devam ettirilmektedir.

¹³³⁹ Eski Türklerde kağanın elde ettiği varlığı adil bir şekilde dağıtması törenin gereği idi. Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1456.

¹³⁴⁰ Batılı bir tarihçinin gözünden Osmanlı toplumuna dair şu tespitler yapılmıştır: “Türkiye’de hiç fakir yok, diyor. Türkler hakkında peşin hükümler taşımayan bir adam, orada herkes fakir olduğu için değil, aksine orada her bedbahta her yerde bir yardım eli uzatıldığı için. Eşitlik duygusu orada altın çağını yaşıyor. Orada en basit bir hizmetçi, efendiler seviyesine yükselir ve çoğu zaman zekâsı ve namuskarlığı sayesinde bu mertebeye hak kazanır. Camilerin sadeliği insana hayat verir ve bu sadelikleriyle ortaya koydukları azamet ve onların fevkalade bakımları insanı daha da hayran eder. Günde beş vakit kılınan namazlara ve Ramazan aylarında tutulan oruçlara iştirak etmeyen bir tek kişi bulamazsınız. Din duygusu, aralarındaki kaba insanlara bile öyle bir saygı ve hürmet ruhu aşılamıştır ki onlar bu yücelikten nadiren yan çizerek. Eğer İslamiyet kadercilikten, taassuptan ve çok evlilikten kendini kurtarabilseydi, Osmanlı İmparatorluğu’nun bir kurtuluş şansı olabilirdi; onun reform yapmadan yok olup gitmesinden korkulur.” Ubicini *a.g.e.* 66.

paylaşımı merkeze alan bir devlet ve toplum yapılanmasında servet edinmekten ziyade servetin bölüşülmesi inancı esastır.¹³⁴¹

Türk milliyetçiliği ideolojisinde insan doğası bireyci veya faydacı değil, toplumcu ve bölüşümcüdür.¹³⁴² Bu noktada kapitalizm ve uzantısı olan emperyalizmin insan doğasını vahşi hayvanlarda dahi olmayacak şekilde bireyciliğe indirgemesi ve bireyin sadece kendi menfaatleri için çalışan, yaşayan ve kazanan bir nesneye dönüşmesini Türk milliyetçiliği reddeder. Bunun karşısında Türk milliyetçiliği, komünizmde olduğu gibi özel mülkiyeti ortadan kaldıran ve insanlığı hayvan sürüleri gibi bir merada mutlu mesut otlayan bir kitle olarak da asla görmez.¹³⁴³ Türk milliyetçiliğinin yegâne desturu, adil bir bölüşüm sisteminin olduğu devlet düzeni içerisinde herkesin hakkaniyet ölçüsünde kazanması ve paylaşması ilkesidir.¹³⁴⁴ Bu noktada devlet denen mekanizma, ne Marksistlerin iddia ettikleri gibi burjuva sınıfının proletaryayı sömürmek için meydana getirdikleri bir sömürü aracı, ne de liberallerin savundukları üzere sadece dümenin başına geçerek toplumsal kargaşayı önleyen basit bir araçtır. Devlet faslında da anlatıldığı üzere Türk milliyetçiliği ideolojisinde devlet milleti var ettiği için kutsaldır ve bu kutsallığı adaletle milletin her ferdine eşit ve hakka uygun bir şekilde yaklaşmasından gelir. Adil bölüşüm hususunda da devletin misyonu, çok kazanandan çok, az kazanandan az vergi almak suretiyle toplumdaki dezavantajlı grupların insan onuruna yaraşır bir şekilde hayatlarını sürdürebilmeleri için gelir adaletini sağlamaktır. Ancak devlet, yapmış olduğu dağıtımlarda hiçbir zaman toplumu asalak kişilerden oluşan bir yapıya dönüştürmemek adına, koyduğu kurallara azami derecede dikkat edecektir. Aynı şekilde devlet, hiçbir şartta fırsat eşitliğini bozacak kanunlar ve kurallar koymamalı ve ekonomik dengeleri gözetmelidir. Liberal iktisatçıların savunduğu üzere devletin ekonomideki rolü asgariye indiği takdirde, ekonominin kontrolü

¹³⁴¹ “Ekonomi Osmanlıda hem dünyada dürüst zengin olmayı hem de bu servet ya da sermayeyi anti-tekelci ve diğergam (paylaşımçı) bir mantıkla sosyal bölüşüme konu etmekteydi. Buna göre bu servet ya da sermayenin kötü, adaletsiz kullanımına karşı ahirette ilahi cezadan korunmanın gerektiğine yönelik inancın oluşması, din anlayışının emrine girmiş bir ekonomi kavrayışını söz konusu etmektedir.” Şimşek, *a.g.m.* 52.

¹³⁴² Çin elçilerinin Türklere dair yazdıkları eserlerde şu ifadeler yer almaktadır: “Uygur ilinde fakir ve yoksul yaşayan kimse yoktu. Çalışmayan ve kazanamayan Uygur vatandaşlarına ise devlet ile Uygur Kağanı yardım ederdi.” Niyazi, *a.g.e.* 195.

¹³⁴³ Özel mülkiyetin kaldırılmasının zararlarını Aristoteles 2300 yıl önce anlatmasına rağmen Marx bir türlü anlayamamıştır. Aristoteles, *a.g.e.* 36-38.

¹³⁴⁴ Adil bölüşüm ilkesine örnek verecek olursak, yüz işçinin çalıştığı bir fabrikada yılsonunda yapılan hesaplamalar neticesinde elde edilen net kârın (tüm giderler, vergiler vs. düşüldükten sonra) belirli bir oranda kâr payı olarak çalışan tüm işçilere eşit bir şekilde bölüşürülmesi adil bölüşümün güzel bir örneği olacaktır. Bu sayede, o işletmede çalışan işçilerin zihninde de üretmiş oldukları her üründen kendilerine de bir pay olduğunu hissetmeleri sağlanacak ve motivasyonlarını doğru orantılı olarak arttıracaktır. Adil bölüşüm meselesi işverenlerin inisiyatifine bırakılmayacak şekilde devlet tarafından kanun yoluyla belirlenmesi gereken bir husustur.

birkaç şirketin eline geçecek ve geçmiş yıllarda olduğu üzere Türk ekonomisinde istedikleri gibi spekülasyon yapma imkanı elde edeceklerdir.¹³⁴⁵

“Adalet mülkün temelidir”¹³⁴⁶ felsefesi Türkler’de İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde de mevcuttur.¹³⁴⁷ Kişinin hakkının gasp edilmeyeceğini bir ülkede daha özgürce ve daha cesur bir şekilde hareket etmesi, kendisine aynı zamanda daha rahat üretme imkânı da verir. Hukukun işlediği bir ülkede yaşıyor olmanın vermiş olduğu güven, bugün Batı ülkelerinde bariz bir şekilde gözükmemektedir. Batı medeniyeti, her ne kadar sömürü hareketleriyle büyük sermaye birikimleri sağlamış ve teknolojik üstünlük elde etmiş olsa da, sonrasında bu denli müreffeh toplumlar yaratmasını adalet mantığına borçludur. Kişinin hakkını her türlü koruyabileceğini bilmesinin vermiş olduğu özgürlük duygusu, aynı zamanda yatırım yapma ve mülk edinme dürtüsünü de arttırmıştır.¹³⁴⁸

¹³⁴⁵ Klasik liberallerin aksine artık yeni liberal iktisatçılar minimal devletten ziyade, ekonomide fonksiyonel devleti savunmaktadırlar. Devletin müdahalesi olmadığı takdirde, ekonomide oluşan tekelleşmeleri ve bunların zararlarını gören liberal iktisatçılar, devletin düzenleme gücünü artık savunmaktadırlar. “Piyasalar kendi işleyişine bırakıldıklarında kapsayıcı olmayı bırakabilir, giderek ekonomik ve siyasal bakımdan güçlü kişiler ve şirketler tarafından kontrol edilir hale gelebilirler. Kapsayıcı ekonomik kurumlar yalnızca piyasalara değil, halkın çoğunluğuna eşit şartlar ve ekonomik fırsatlar yaratan kapsayıcı piyasalara ihtiyaç duyarlar. Elit kesimin siyasal gücünden destek alan yaygın tekel bununla çelişir. Fakat tekellere gösterilen tepki, siyasal kurumların kapsayıcı nitelikte olması halinde, bunların kapsayıcı piyasalardan uzaklaşan hareketler karşısında dengeleyici bir güç oluşturduklarını da göstermektedir. İşte bu, verimli döngünün marifetidir. Kapsayıcı ekonomik kurumlar kapsayıcı siyasal kurumların filizlenebileceği temeller oluştururken kapsayıcı siyasal kurumlar da kapsayıcı ekonomik kurumlardan sapmaları sınırlandırır.” Acemoğlu & Robinson, *a.g.e.* 313.

¹³⁴⁶ Buradaki mülk kelimesi aslında devlet anlamında kullanılmıştır. Ancak zamanla kelime anlam değiştirmiş ve sahip olunan varlıklar şeklinde kullanılır olmuştur. Her iki anlamda da adaletin hem devletin hem de sahip olunan varlıklarının temelini teşkil ettiğini ifade etmek mümkündür.

¹³⁴⁷ Kutadgu Bilig’de “Beyliğin temeli adalettir” ifadesi yer almaktadır. Koca, *a.g.m.* 1461. Gazali, adaletin yerine getirilmesi hususunda hükümdarın hatırlanarak çıkarmaması gereken idari kuralları da şöyle sıralar:

1. “Hükümdar bir olayı değerlendirirken kendisini halk, halkı da kendisinin yerinde gibi görmelidir. Kendisi için istemediğini, idaresi altındakiler için de istememelidir.
2. Halka hizmet nafile ibadetten hayırlıdır. Prensibince bir ihtiyaç için kendisine gelen Müslümanın arzusunu adaletle yerine getirmelidir.
3. Kanaat sahibi olmalı, yiyecek, giyecek ve harcamalarında lüks ve israfa kaçmamalıdır.
4. Halk ile olan ilişkilerinde yumuşak davranmalıdır.
5. Kanuni uygulamalarında halkı memnun etmeye çalışmalıdır.
6. Kanuna aykırı her hangi bir uygulamaya teşebbüs etmemelidir.
7. İdareciliğin vebalinin büyük ve halkın işlerini yürütmenin iyi olduğunu bilmelidir.
8. Daima hakiki bilginlerin tavsiyelerine önem vermeli, ilim yapmaları için onları teşvik etmelidir.
9. Bütün devlet hizmeti görenlerin zulmüne engel olmalı, onların vazifelerini doğru ve iyi bir şekilde temsil etmelerine dikkat etmelidir.
10. Kibir hissinden uzak durmalı. Çünkü bundan gazap ve intikama varan öfke doğar.” Taylan, *a.g.e.* 291.

¹³⁴⁸ Batı’da “Siyasal kurumlar istikrar ve sürekliliği güvence altına aldılar. Her şeyden önce, bir diktatörün gelip iktidara oyunun kurallarını değiştirmeyeceğinden, varlıklarına el koymayacağından, onları hapse atmayacağından ya da yaşamlarını ve geçimlerini tehdit etmeyeceğinden emindiler. Ayrıca toplumdaki hiçbir özel menfaatin hükümeti ekonomik bakımdan felakete sürüklemeyeceğinden de emindiler; siyasal güç hem sınırlandırılmış hem de yeterince geniş bir biçimde dağıtılmış olduğundan refahı teşvik eden bir dizi ekonomik kurum oluşabilmişti.” Acemoğlu, Robinson, *a.g.e.* 47.

21. yüzyıl ideolojilerin sonu olarak takdim eden Batılı düşünürler, kapitalizmin egemenliğini ilan etmişler ve artık kapitalizme alternatif bir model olarak hiçbir düşünce sistemi olmadığını iddia etmişlerdi. Bu noktada Fukuyama belki İslamiyet'in bir alternatif sunabileceğini belirtmiş ancak detaylarına inmemiştir. Kapitalizm dünyada binlerce yıllık yaşam düzenini sona erdirerek tüketim odaklı bir toplum yaratmıştır. Kapitalizm öncesi dönemde insanlar ihtiyaçları için üretip, ihtiyaçları kadar tüketirken, kapitalizm tüketim alışkanlıkları oluşturmak, onları değiştirmek ve sorgusuzca tüketmek için yeni yeni yollar keşfetmiş ve her defasında da insanoğlunun konforunu ve refahını artırdığını iddia ederek daha fazla tüketime teşvik etmiştir. Özellikle son yüzyılda, kitle iletişim araçlarının da artmasıyla birlikte, kapitalizm insanlara ihtiyacı olmayan şeyleri ihtiyaçmış gibi gösterip daha sonra bu ürünlerin satılmasını sağlamaktadır. Gündelik hayatın bir parçası haline gelen reklamlar sayesinde, yeni geliştirilen ürünler çok cazip pazarlama teknikleri kullanılarak insanların almaları için türlü yollar denenmektedir. Özellikle son dönemde yeni medya araçları veya sosyal medya denen araçlar sayesinde kapitalizmin ulaşamadığı kişi sayısı çok azalmıştır. Dünya kıt kaynaklardan oluşmasına rağmen, insanoğlu kıtlıktan çıkmış gibi tüketmekte ve her aldığı ürünün bir yeni versiyonu çıktığında gözünü ona dikmektedir. Cep telefonları, bilgisayarlar, tabletler, otomobiller, yeni nesil deterjanlar vs. sınırsız sayıda ürün sınırsız seçeneklerle insanoğluna sunulmakta ve büyük oranda da pazarlama stratejileri başarıya ulaşmaktadır. İslamiyet'in yüzlerce yıldır salık verdiği ihtiyacın kadar tüket fazlasını infak et felsefesi ise başta Türkiye olmak üzere İslam ülkelerinin büyük çoğunluğunda unutulmaya yüz tutmuştur. Batı'da yaşanan gelir adaletsizliklerinin bir benzeri İslam ülkelerinde de günümüzde yaşanmaktadır. Zengin ile fakir arasındaki uçurum artmakta, yoksulluk İslam ülkelerinin de sorunu haline gelmektedir. Sosyal devlet ilkesiyle yoksul kesimlere devlet karşılıksız yardımlar yaparken, kendi insanını dilenci durumuna düşürerek, üretmeden sadece yardımlarla ayakta kalmaya çalışan bir kitle meydana getirmektedir. Adil bölüşüm ilkesine tamamen aykırı olan bu dilenci toplumu görüntüsü, devletin dağıtımcı mekanizmalarını düzenli bir şekilde tesis etmesiyle kolaylıkla çözülebilecek bir sorundur.¹³⁴⁹

¹³⁴⁹ Uzun yıllardır ülkemizde asgari ücret tartışması yapılmaktadır. Asgari ücret işverenler tarafından minimum düzeyde tutulması gereken bir rakam olarak kabul görmüş ve asgari ücret pazarlıklarında işverenler hükümete işçi çıkartma seçeneğini göstererek deyim yerindeyse şantaj yapmaktadır. Oysaki asgari ücretin düşük olması demek, yoksulluk sınırında yaşayan milyonların çok sınırlı bir şekilde tüketebilme imkanına sahip olmaları demektir. Türkiye'de asgari ücretle çalışanların sayısı toplam çalışanların yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır (%35). Asgari ücretle ve asgari ücretin altında bir gelirle çalışanların sayısı yaklaşık altı milyon kişidir. Asgari ücretlilerin refah düzeyinin artırılması ve daha insani bir yaşam

Toplumun tüm katmanlarında adil yönetim ve adil bölüşüm mantığı yerleştikten sonra, netice itibarıyla daha müreffeh ve mutlu bir toplum yapısı ortaya çıkacağı için herkes bu durumdan fayda elde edecek ve millet kazançlı çıkacaktır. Nitekim ünlü Türk şairi ve mütefekkir Yunus Emre'nin de dediği üzere “Bölüşürsek tok oluruz, bölünürsek yok oluruz”.¹³⁵⁰

3.2.2.7. Bilim arayışı

Milliyetçilik ideolojisinin önemli özelliklerinden bir tanesi de bilime ve tekniğe verdiği önemdir. Hocaoglu'nun ifadesiyle bilim; bilgi kaynaklarından elde edilmiş olan ham bilgi malzemelerinin mamul bilgi haline dönüştürülmesinden sonra, sistemleştirilmiş şeklidir.¹³⁵¹ Bilim ve teknik sayesinde teknolojik üstünlük elde edilmiş ve bu sayede de tarihte toplumlar birbirlerine galebe çalmıştır. Bilimin bir diğer özelliğe ise tarih boyunca insanoğlunun hakikatin peşinde olmasıdır. Yunus Emre'nin de ifade ettiği üzere;

“İlim ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir,
Sen kendini bilmezsen,
Ya nice okumaktır,
Okumaktan mana ne?
Kişi Hak'kı bilmektir.”

Kendi dönemi itibarıyla bilim felsefesi sayılabilecek bir bakış açısıyla ifade edilen bu manzumede, bilime dair önemli tespitler yapılmaktadır.¹³⁵² 13. yüzyılda Anadolu'da bir Türk tarafından ifade edilen bu sözlerin tartışılması için Batı'da “Aydınlanma Çağı” denen

sürmelerinin sağlanması adına asgari ücrette yapılacak olan 1000 TL'lik bir iyileştirme toplamda ekonomide aylık altı milyar TL'lik bir fazladan tüketilecek bir rakam ortaya çıkartacaktır. Bu sayede asgari ücretlilerin de evlerine daha fazla gıda alabilmelerinin önü açılmış olacak, işverenler de hakeza bu fazladan altı milyar TL'nin tüketim yoluyla tekrar kendilerine döndüğünü görecekler. Aslında kazan-kazan diyebileceğimiz bir politikadır. İstatistikler için bkz: <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

¹³⁵⁰ Türk milliyetçiliği konusunda çalışmalar yapan fikir ve siyaset adamlarının tamamı Sosyalizm ve kapitalizme karşıdır. İsmail Gaspıralı, Ziya Gökalp, Atatürk, Türkeş, Kafesoğlu, Arvası gibi birçok Türk milliyetçisi hem sosyalizmin hem de kapitalizmin Türk-İslam Kültürüne aykırı olduğunu ısrarla belirtmişler, bunun yerine milli bir sistem geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca İslami gelenekten gelen Cemil Meriç, Nurettin Topçu, Necip Fazıl, Erbakan gibi fikir ve siyaset adamları da Sosyalizme ve kapitalizme karşıdır. Erbakan'ın “Adil Düzen” olarak adlandırdığı iktisat modeli toplumda karşılık bulmamış ve hatta Erbakan sonrası Milli Görüş'ten koparak ülkeyi yönetenler kapitalizme esir olmuşlardır. Bu noktada Türk düşünce ve siyaset hayatında ne hikmetse büyük çoğunluk kapitalizme ve sosyalizme karşı olmalarına rağmen, ülke her geçen gün Amerikan vari bir kapitalizmin esiri olmaktadır. Bu noktada yeni bir iktisat modeli geliştirmek, bu tezin kapsamını açacağı gibi, müellifin de boyunu aşar. Ancak Türk iktisatçılarına bu konuda üzerlerine düşen tarihi sorumluluğu hatırlatmak elzemdir.

¹³⁵¹ Hocaoglu, D. (1996). “Bilim ve İnanç/İman Üzerine Felsefi Bir İrdeleme”. *Köprü Dergisi*. S. 53. Kış (Ocak-Şubat-Mart). 58.

¹³⁵² Her ne kadar Türkiye'de ilim-bilim farklılığına dair bir görüş olsa da bu çalışmada ilim ve bilim eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bazı yazarlara göre ilim bilim değil, bilgi anlamına gelmektedir.

bir dönemin gelmesi beklenecektir.¹³⁵³ Bilimin bilim için yapıldığı, bu sayede bilimin kişiye kendisini tanıması fırsatı verdiği, kişinin kendisini bilmeden bilim yapamayacağı ve nihayetinde bilim yaparken de hakikatin peşinde olmak gerektiği ifade edilmiştir. Buradaki “Hak”kı bilmenin iki türlü anlamı vardır; hem gerçeklik manasında ve hem de Yaratıcı manasındadır. Nitekim o dönemde İslam Felsefesine göre ilim Tanrı’ya ulaşmak için aklın kullanılması yönetimidir aynı zamanda.

Türklerin İslamiyet’i kabul ettikleri dönem ve sonrasında bilimsel çalışmalara verilen önem aşikâr olmakla birlikte,¹³⁵⁴ bu ilgi zamanla azalmış ve maalesef Türk Dünyası uzunca bir dönem bilim anlayışından uzak kalarak, hakikatin gerçek bilgisine ulaşmaktan uzak durmuştur.¹³⁵⁵ İslamiyet öncesi Türkler’de ise yine tekniğe dair faaliyetlerin yürütüldüğü bilinmektedir. Nitekim ilk modern matbaanın mucidi olan Alman Gutenberg’in Uygur Türklerindeki ahşap matbaadan esinlendiği iddia edilmiştir.¹³⁵⁶ Türkler, bilimden uzak kalınca da teknik ve teknolojiyen de mahrum kalarak, Batı karşısındaki üstünlüğünü yitirmiş ve kaybetmeye başlamıştır.¹³⁵⁷ “İşlerini sürekli olarak

¹³⁵³ Batı’ya 18. yüzyılda ulaşan Aydınlanmanın Türkistan’da 10. yüzyılda başladığı artık Batılı bilim adamları tarafından da açıkça ifade edilmektedir. Bu konuda yazılmış kapsamlı bir çalışma için bakınız: Starr, S. F. (2019). *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur’a Orta Asya’nın Altın Çağı*. çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Kitap. Türkiye’de ise Fuat Sezgin’in yapmış olduğu çalışmalar kıymetlidir. Sezgin, F. (2019). *Tanınmayan Büyük Çağ: İslam Bilim ve Teknoloji Tarihinden*. (Beşinci baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

¹³⁵⁴ “Genelde İslamiyet’in yayılmasında, özelde ise Klasik Dönem İslam Biliminin gelişmesinde Gaznelilerin, Karahanlıların, Selçukluların ve daha sonra da Osmanlıların büyük katkıları olmuştur. Böylece sadece bireysel ya da aileler bazında değil, aynı zamanda devlet düzeyinde de bilimsel gelişmeler yönlendirilmiş, desteklenmiş ve ödüllendirilmiştir. Bu tutumları Türklerin bütün tarihleri boyunca bilime ve düşünceye karşı büyük bir tutku ve istekle bağlı olduklarını gösteren en önemli kanıttır.” Kahya, E., Topdemir, H. G. (2002). “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Bilim”. *Türkler Cilt 5: Orta Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1114.

¹³⁵⁵ Katip Çelebi Osmanlı döneminde bilimden uzak kalınmasını hazin bir şekilde anlatır: “Nice boş kafalılar Asr-ı saadette geçerli sanılan bir takım söylentileri donmuş kalıplar gibi benimseyip aslını ve nedenini araştırmadan bilimi red ve inkar eyleme yolunu tuttu. Felsefe bilimleri diyerek bunları küçümsemeye kalktı. Yeri göğü bilmez cahil iken bilgin geçindi. Tanrı’nın ‘Evelem yenzuru fi melekuti’s-semavati ve’l arzı= Göklerin ve yerin hükümrancılığının kimin elinde olduğunu görmüyorlar mı?’ (el-Araf 185) uyarısı kulağına girmeyip yere ve göklere öküz nasıl bakarsa öyle bakmak gerektiği sandı. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Sultan Süleyman çağına gelinceye dek hikmetle şeriat bilimlerini özünde toplayan bilginler değerde idiler. Fatih Sultan Mehmed Semaviye Medreselerini yaptırarak kanun üzerinde çalışın diye vakfiyesine kaydederek *Şerh-i Mekavif* ve *Haşiyetü’l-Tecrid* derslerini öngörmüştü. Sonra geleneler bu dersler felsefedir diye, kaldırıp *Hidaye* ve *Ekmel*’i okutmayı öngördüler. Ama, sadece bunlarla yetinmeyi akıl almadığından ne felsefe kaldı, ne *Hidaye*, ne *Ekmel* kaldı. Böylece bilim pazarı kesatlığa uğrayıp yıkılmaya yüz tuttu.” Niyazi, a.g.e. 160.

¹³⁵⁶ Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi...* 194.

¹³⁵⁷ Batı karşısında geri kalmanın bir diğer önemli nedeni ise Türklerde liyakatin azalması ve zamanla gerek devlette ve gerekse ilmiyede ehil insanların yerine ehliyetsiz insanların göreve getirilmesidir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında elçi olarak İstanbul’da görev yapan Ogier Ghislain De Busbecq ifadelerinde kendi ülkelerinde ehliyetten ziyade asalete önem verildiğini belirtirken, Osmanlı Devleti’nde liyakatin ve çalışkanlığın geçer akçe olduğunu vurguluyor: “... Memuriyetlerin başında o vazifeleri görmeye hadim kimseler bulunuyor. Türkiye’de herkes kendi mevkii ve ikbalinin banisidir. Sultanın hükmü altında en

Batılı milletlerin belirlediği şartlarda yapmak zorunda kalan bir millet, şeklen bağımsız görünme noktasında olsa bile iradesi kısıtlanmış yani fiilen bağımlı hale gelmiş olur.”¹³⁵⁸ Gerek Osmanlı’nın Avrupa’da mağlup olması ve gerekse Türkistan’daki Türklerin Rusya ve Çin karşısında mağlup olmaları Türk Dünyasında geri kalmışlık ve ezilmişlik psikolojisini doğurmuştur.¹³⁵⁹ Tezin ilk bölümünde de tartışıldığı üzere Osmanlı Türklerinde bu geri kalmışlığa bir son vermek için çareler aranmış ve çarenin Batı’da olduğuna kanaat getirilerek modernleşme, çağdaşlaşma, uygarlaşma adıyla bir batılılaşma sevdası baş göstermiştir. Batı’nın Türklere galebe çalması, Batı medeniyetinin üstünlüğüne bağlanmış ve Batı taklitçiliği çözüm olarak esas alınmıştır.

Batı’nın üstünlüğü, nevi şahsına münhasır bir durum olamadığı gibi, üstün insan olmalarından da değildir. Jared Diamond’un *Tüfek, Mikrop ve Çelik* eserinde ileri sürdüğü üzere Batı’nın bilim ve teknikte ileri gitmesinin en önemli nedeni coğrafidir.¹³⁶⁰ Coğrafyanın avantajları ve dezavantajları karşısında insanoğlu elinden gelenin en iyisini

yüksek mevkilere çıkmış olanlar çok kere çobanlıktan yetişmişlerdir. Bunlar böyle küçük mevkiden doğmuş olmaktan utanmak şöyle dursun, bilakis bunu bir iftihar neticesi telakki eder. Ecdatlarına ne kadar az borçlu bulunurlarsa kendilerini müftehir olmakta o kadar haklı görürler. Türkler insanlarda mezîyetin irsî tarikiyle intikal ettiğine, bir miras gibi elde edildiğine inanmazlar. Bunu kısmen Allah’ın bir ihsanı, kısmen de çalışmanın, zahmetin ve gayretin mükâfatı diye telakki ederler... İşte bu suretle, Türklerde şeref ve makam, idari mevkiler liyakat ve maharetin mükâfatıdır. Namussuz, tembel ve atıl olanlar hiçbir zaman yükselmezler, ehemmiyetsiz ve hakir bir halde kalırlar. Türklerin neye teşebbüs ederlerse muvaffak olmalarının, hâkim bir ırk haline gelmelerinin ve her gün hükûmetlerinin hudutlarını genişletmekteki hikmeti bundandır... Bizim tatbik ettiğimiz hükümler ise bütün bütün başkadır. Bizde liyakat ve iktidara yer ayrılmamıştır. Bizde her şey doğuşa bağlıdır. Yüksek mevkilere çağrılacak adamların kimin neslinden geldiklerine bakılır.” Busbecq, O. G. (2018). *Türk Mektupları: Kanuni Sultan Süleyman Zamanına Ait Bir Frenk Sefaretnamesi*. çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul: Ötüken Neşriyat. 92-93. Günümüzde ise tam aksi gerçekleşmekte Batı liyakate ve çalışkanlığa ehemmiyet verirken, Türkler’de nepotizm (adam kayırma) geçerlidir. Bugün ABD’de beş binin üzerinde üniversite ve bir milyonun üzerinde de yabancı öğrenci mevcuttur. ABD’de kendi imkânları veya geldikleri ülkenin imkânlarıyla okuyan bu yabancı öğrencilerden en zekileri ABD tarafından seçilerek Amerika’ya hizmet etmeleri için satın alınmaktadır. Bu sayede ABD nereden geldikleri, hangi milletten oldukları ve hangi dine inandıklarına bakılmaksızın dünyanın en zeki insan kaynağına sahip olma özelliğini korumakta ve süper güç olmaya devam etmektedir.

¹³⁵⁸ Özakpınar, a.g.e. 44.

¹³⁵⁹ “Türkiye’de azımsanmayacak oranda seçkinler ve aydınların modernleşme sürecini Batılılaşma olarak algıladığı biliniyor. Bu nevi algılamaların cumhuriyetin sosyal, kültürel ve eğitim politikalarını belirleme süreçlerinde belirginleştiği hatta bazı dönemlerde kurumların resmi politikasına dahi dönüştüğü bilinir. İşbu dönüşüm sürecinde icra edilen eğitim ve kültür politikalarının toplumun tarihi sürekliliğine, sosyal ve kültür yapısına uygun şekilde oluşturulmaması, dışarıdan aktarılmış veya kopya edilmiş olması gibi nedenlerden dolayı bireylerde kültürel kopukluğun yaşanmasına neden olmuş, hatta kültürel mensubiyetlerini, kişiliklerini ve özgüvenini zedelemiştir. Özellikle eğitim sistemindeki tutarsızlıklar, yabancı dilde eğitim gibi süreçler, “devletin kötü, özelin iyi” algıları yeni nesillerdeki ciddi sorunları ve bunalımları ortaya çıkartmıştır. Kendi kimliklerinden utanma, kendi toplumuna tepeden bakma, Batı hayranlığı; Doğu’yu ve Doğuluyu küçümseme alışkanlığı ve “bizden adam olmaz” anlayışının iyice pekişmesi, yaygınlaşması durumunu ortaya çıkartmıştır.” Karluk, A. C. (2016). “Türk Dünyasındaki Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Kültürel Özgüven Sorunu” *Türk Yurdu Dergisi*. Şubat. S. 352. 33.

¹³⁶⁰ “Farklı kıtalardaki halkların uzun dönemli tarihleri arasındaki farklar, söz konusu halkların insanları arasında doğuştan gelen farklardan kaynaklanmaz, yaşadıkları çevrelerin koşulları arasındaki farklardan kaynaklanır.” Diamond J. (2004). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. (On birinci baskı). çev. Ülker İnce. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları. 533.

yapmaya gayret etmiş ancak kısıtlı imkânlar sebebiyle dünyanın bazı bölgelerinde insanlar uzaya gidecek teknolojiyi elde ederken, bazı bölgelerinde hala avcı ve toplayıcı bir toplum olarak yaşamaya devam etmişlerdir. Batı'daki insanların zekâ seviyeleri kesinlikle Afrika'dakilerden daha fazla olmadığı gibi, Batı'nın elde ettiği bilimsel ve teknolojik ilerlemenin dünyanın diğer milletleri tarafından elde edilemeyeceği ve hatta geçilemeyeceği anlamına gelmez. Bu durumda yapılması gereken aklın yolu birdir diyerek, bilimsel bilgi üretmenin yollarını kullanarak bilim ve teknoloji üretmektir. Bu bilim ve teknolojiyi de Batı'nın yaptığı gibi dünyanın sömürülmesinde veya insanlığın yok edilmesinde kullanmak yerine de, daha güvenli, huzurlu ve sağlıklı bir çevre oluşturarak insanoğlunun mutluluğunu artırmak için kullanmak temel hedeftir.¹³⁶¹

Batı'nın bilime dair ortaya koyduğu en büyük yanlış, bilim ve teknolojinin ancak inançları terk ederek yapılabileceğini sanmak olmuştur.¹³⁶² Bu yanlış maalesef Türkiye'deki bazı aydınlara da sirayet etmiş, din ve bilim karşı karşıya getirilmeye çalışılmıştır.¹³⁶³ Batı'da Aydınlanma düşüncesi ve Rönesans Kilise'ye karşı, yani dine karşı gelişen bir hareket olmasına rağmen, İslam'ın hiçbir döneminde din; bilime ve gelişmeye engel teşkil edecek bir düşünce ortaya koymamış aksine, "Ne kadar az

¹³⁶¹ Yılmaz Özakpınar, çoğu kişinin aksine bilim ve teknolojinin medeniyetten ziyade kültür ögesi olduğunu ifade eder. Bu nedenle bilim ve teknoloji için Batı medeniyetine dahil olunması da anlamsız bir çaba olacaktır. Özakpınar, Y. (2018). *Bir Medeniyet Teorisi: Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 103.

¹³⁶² Aydınlanma düşünürlerin birçoğu dine karşıdır. Onlara göre din, bütün kötülüklerin kaynağı, insanlığın ilerlemesinin önündeki en büyük engeldir. Çiğdem, *a.g.e.* 57. Sosyolojinin kurucusu sayılan Saint Simon ve Pozitivizmin kurucusu sayılan August Comte dinin yerine bilimin geçeceğine dair bir saplantıya düşüp, bilim adında yeni bir inanç yarattıklarını öne sürdüler. Geleneksel dinlerin modern insanın ihtiyaçlarını karşılamadığını düşünen Comte, pozitivist bir dinin esaslarını kurmaya çalışarak Pozitivizmin İlmihali adında bir kitap da yazmıştır. Niyazi, *Millet ve...* 162. "Fransız Devrimi sadece içinde doğduğu toplumu değil, bütün Avrupa'yı sarsmıştır. Dolayısıyla yöneticiler, siyasetçiler, aydınlar "toplum" denen 'nesne'nin kavranması, anlaşılması, bir düzene kavuşturulması, yönetilmesi ve yönlendirilmesi gibi ihtiyaçlarla karşılaşmışlardır. Diğer bir deyişle, gerçekliğin modeli olarak görülen matematiksel-fizik modeli sadece tabiata hakim olmak ya da onun bilgisine ulaşmak için değil, insana ve topluma da uygulanmaya çalışılmıştır. Nitekim geçen yüzyılın terimi olan "sosyal bilim" terimini kullananlar da, tarihi ve toplumu inceleme konusu yapacak olan bilimler için evrenselci bir modelden hareket ederek, "sosyal bilim" terimini, evrenselci söylemin benimsediği bir terim olarak karşımıza çıkarmışlardır. Doğal olarak bugünün "sosyal bilimi"ni, ortaya çıkışındaki bu tarihsel hususu göz ardı ederek kavramak mümkün değildir. Sosyal bilimler içinde odadaki bilim olarak kabul edilen "sosyoloji"nin bir Fransız, Auguste Comte, tarafından tesis edilmiş olması da bu açıdan oldukça anlamlıdır." Durgun, Ş. (2010). *Modernleşme ve Siyaset*. Ankara: Binyıl Yayınevi. 16.

¹³⁶³ Oysa ki Batılı bilim adamlarından bazıları bile Batı'da Kilise düzeninin aksine İslam'ın bilimsel çalışmaya engel olamayacağını açıkça ifade etmişlerdir. "Din yönünden bizzat saf Hristiyanlığın prensibi olan ve aşırı dogmacılığa ve Kilise teşkilatına yer vermeyen bir maneviyatçılığı savunan, siyasette cumhuriyet eşitliğini müdafaa eden, ahlakta en temiz faziletlerle ve günümüzde denildiği gibi en insancıl (humanitaire) erdemlere yönelen bir doktrin, evet böyle bir doktrin nasıl medeniyetin ve ilerlemenin bir düşmanı olarak kabul edilebilir? Kısaca reform, ıslahata karşı çıkan Kur'an değildir; asıl karşı olanlar Türkiye'de, Kur'an'a rağmen, kilise manastır hesabı, tekke-cami, alim-derviş ikilisini ortaya koymuş olan dini cemaatlerdir." Ubicini *a.g.e.* 69.

düşünüyorsunuz!”¹³⁶⁴ diyerek düşünmeye, sorgulamaya, okumaya ve araştırmaya insanlığı sevk etmiştir.¹³⁶⁵ İslam’ın akla verdiği değeri Batılılar ancak 16. yüzyıldan sonra idrak edebilmiş ve neticesinde Batı’da yaşanan felsefi, bilimsel, teknolojik gelişmeler meydana gelmiştir. Ancak Batı da gelişen bilim anlayışı da tamamen materyalist bir felsefe üzerine kurulu olduğu için,¹³⁶⁶ insanları inançlara karşı sorgulayıcı hale getirmiştir.¹³⁶⁷

Batı’da gelişen sürece bakıldığında, bilim ve teknolojinin insanlığın faydasından çok zararına kullanıldığını söylemek mümkündür.¹³⁶⁸ Nitekim Batılı düşünürler ve yazarlarca da çoğu defa ikrar edilen bu hakikat, insanlık tarihinde onulmaz yaralar açmıştır.¹³⁶⁹ Bir

¹³⁶⁴ “Kör, görenle bir olamaz. İman edip iyi işler yapan kimselerle kötülük yapanlar da bir olamaz. Siz, çok az düşünüyorsunuz!” Kur’an-ı Kerim Mümin Suresi, 58. Ayet. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tercümesi, İstanbul: Seda yayınları.

¹³⁶⁵ İslam’ın akla verdiği değeri anlamak için Kur’an-ı Kerim’de geçen akıl, düşünme ve okumaya dair ayetlerin sayısının fazlalığına bakmak gerekir. Detaylı bilgi için bkz. Arabacı, M. (2009). *Kur’an’ın Terk Edilen Emri Bilim*. Ankara: Kripto Yayınları.

¹³⁶⁶ Cemil Meriç’in ifadeleriyle; “16. ve 17. Asırda kurulmaya başlayan fizik, kendini kilisenin mahkumiyetinden kurtarmak için, ilmin çıkarlar ötesi olduğunu haykırır. Tanrı’yı bilim dünyasından kovar. Bu şekilde ilim, insani olmayan bir hüviyet kazanır. Fiziğin kazandığı bu büyük itibar 18. Yüzyılda Kilise’ye karşı savaşılan materyalist Fransa için bir destek olmuştur. Bu asırda aklın hakimiyetini kurmak isteyen bir avuç insan, kendilerine materyalist demekten çekinmez.” Meriç, C. (2008). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. (On birinci baskı). yay. haz. Ümit Meriç. İstanbul: İletişim Yayınları. 40. “Aydınlanmanın ortaya koyduğu madde merkezli doğa felsefesi, etkisini, düşünürlerinin ateist veya deist anlayışın içine girmelerine yol açmıştır. Bu düşünürler, vahye dayalı Hristiyanlıktan nefret eden bir tavır içinde bulunmuşlardır. Yine bu düşünürler, doğa felsefesi anlayışı etkisi ile maddeci evren anlayışı bağlamından hareketle, dini düşüncenin insanlığın ilerlemesinin önündeki en büyük engel olduğunu ifade etmişler ve akli kutsamışlardır. Böylece inanç ve dine karşı çıkarken, aynı zamanda akıl ve bilime sarılan aydınlanma düşüncesi, Tanrı’nın evrene müdahalesine kesinlikle karşı çıkmış ve bilimin gerektirdiği kendi içinde kapalı ve düzenli bir sistem olarak evren görüşünü benimserken, Tanrı’yı en iyi durumda bir seyirci durumuna indirgemıştır. Bu noktada artık yeni pagan, Gurvitch’in ifadesiyle “akıl”dır” Şimşek, *a.g.m.* 50.

¹³⁶⁷ Özakpınar farklı bir bakış sunmaktadır: “Oysa bilim ve teknoloji, Allah’ın yarattığı bir dünyada, Allah’ın koyduğu düzeni, Allah’ın verdiği akılla araştırıp bilgili olmak ve o sayede daha verimli çalışarak Allah’ın nimetlerinden daha iyi istifade etmekle ilgilidir.” Özakpınar, *Kültür Değişimleri...* 45.

¹³⁶⁸ Avrupa’nın ikiye bölünmüşlüğüne şahit olan herkes, bu gayri adil düzen yerine yeni bir düzen talep etmektedirler: “İnsanlığın bir parçacık da olsa ilerlemesini istiyorsak, onu Avrupa’ninkinden farklı bir düzeye getirmek istiyorsak, o zaman yeni şeyler bulmak ve keşfetmek gerekiyor. Halklarımızın beklentilerine yanıt bulmak istiyorsak, bunu Avrupa’dan başka yerde aramalıyız... Avrupa için, kendimiz için ve insanlık için, yenilenmek, yeni bir düşünüş geliştirmek ve yeni bir insan yaratmaya çalışmak gerekir.” Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. (İkinci baskı). çev. Lütfü Fevzi Topaçoğlu. İstanbul: Avesta Yayınları. 299.

¹³⁶⁹ Chris Harman eserinde Batılıların medeniyet götürme bahanesiyle yürüttükleri barbarlıkları anlatmıştır. Bir örnek vermek gerekirse; “Avrupalılar “vahşiliğe” karşı savaştıklarını iddia ediyorlardı ama kendi yöntemleri barbarcadı. Lord Kitchener’in Britanya ordusu 1898’de Sudan’da Omdurman Muharebesi’ni kazanarak sonunda Sudan’ı fethettiği zaman, onun makinalı tüfekçileri yalnızca 48 kayıp vererek 10.000 Sudanlı asker öldürmüştü.” Harman, C. (2013). *Halkların Dünya Tarihi*. (Üçüncü baskı). çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları. 384. Daren Acemoğlu ve James Robinson ise katılımcı demokrasinin ekonomik gelişmeyi nasıl teşvik ettiğini ispatlamak için yazdıkları *Ulusların Düşüşü* adlı eserlerinde Hollandalıların ticari getiri için Uzak Doğu’da giriştikleri vahşeti anlatır. 15 bin insanın kısa sürede katledildiğini ve sadece baharat üretimini öğrenecekleri çok az kişinin hayatta bırakıldığını anlatan kitapta, temel iddia Batı’da gelişen katılımcı kurumsal yapıların ekonomik kalkınmayı da beraber getirdiğidir. Ancak bu teze göre Batı’nın giriştiği sömürgeci hareketler, köle ticareti, emek sömürüsü vs. ne hikmetse kapitalizmin gelişmesinde sadece satır aralarında küçük nüanslar olarak verilmiştir. Onlara göre ise ekonomik gelişmede asıl olan katılımcı yönetim şekilleri ve özgürlüktür. Acemoğlu & Robinson, *a.g.e.* 246. Aslında bu tezin bir benzerini daha önce detaylı bir şekilde ortaya koyan Friedrich von Hayek’tir ancak

diğer önemli husus ise Batı'nın bilime yüklediği anlamın da yanlı olmasıdır. Batılılar uzun yıllar “bilimsel olarak” kendilerini dünyanın diğer milletlerinden üstün görmüşler ve diğer milletlere medeniyet götürme misyonunun kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre, dünyanın en medeni ve hatta tek medeni toplumu batılılardır (Avrupa, ABD ve Kanada). Bu görüşün dayanağı ise “sosyal evrim” teorisidir. İnsanlık tarihi çeşitli aşamalardan geçerek ilerlemektedir ve bu yarışta en önde giden toplumlar batılılardır. “Bilimsel nitelemesinin büyümlü etkisiyle bütün dünyaya yayılan bu görüş sayesinde Batı, kendi dünya egemenliği idealini, Batı'nın dünyayı medenileştirme görevi gibi göstermektedir.”¹³⁷⁰

Batı'da üretilen ırk ve medeniyet fikirleri güya bilimsel çalışmaların ürünüdür.¹³⁷¹ Şöyle ki eski filozoflardan bir tanesinin “Adalet nedir?” sorusuna “güçlünün işine gelendir” diye cevap verdiği üzere burada “bilim Batı'nın işine gelendir” denilebilir. Nitekim bunun birçok örneği, hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde mevcuttur. Bilimsel bilgi adı altında Batılılar halen geri kalmış olarak gördükleri toplumlara, kendi çıkarları gereği yapmak zorunda oldukları şeyleri dayatıyorlar. Serbest piyasayı savunanların, David Ricardo'nun “karşılaştırmalı üstünlük teorisi”ni¹³⁷² dayattıkları gibi, “Türkler ancak üstün oldukları alanlarda üretim yapmalı, asla katma değeri yüksek olan ürünlere yönelmemelidirler” diyerek Türklerin kurdukları uçak fabrikaları, otomobil fabrikaları kapattırılmıştır. Bu zihniyetin Türkiye'deki uzantıları neticesinde ülkemizde hala 20. yüzyılın teknolojisi olan motor, yerli olarak üretilmemektedir.¹³⁷³ Son dönemde

Acemoğlu ve Robinson ne hikmetse eserlerinde Hayek'e atfı yapmadıkları gibi kaynaklarda da Hayek'e yer vermemişlerdir. Hayek'in tezleri için bkz. Hayek, A. F. (1973). *Law, Legislation and Liberty: Rules and Order*. Chicago: The University of Chicago Press. Hayek, A. F. (1997). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*. çev. Mehmet Öz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Hayek, A. F. (2004). *Kölelik Yolu*. çev. Turhan Feyzioğlu & Yıldırım Arsan, Ankara: Liberte Yayınları. Yayla, A. (2000). *Liberal Bakışlar*. Ankara: Liberte Yayınları.

¹³⁷⁰ Özakpınar, Y. (2016). *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*. (Yedinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 64-65.

¹³⁷¹ Yılmaz Özakpınar, “teorik açıklaması olmayan bir ayırım bilimde savunulamaz” demektedir. Batı'nın ortaya attığı medeniyet fikirlerinin de bilimsel bir tarafı bulunmamaktadır. Ancak Özakpınar'ın da ifade ettiği üzere, Batılı bilim adamlarının dünya üzerinde kurdukları hegemonya sayesinde, Batı'da kurgulanan her şey dünyanın geri kalan kısımlarında maalesef bilimsel olarak algılanmaktadır. Özakpınar, *a.g.e.* 16.

¹³⁷² Ricardo, D. (2004). *The Principles of Political Economy and Taxation*. New York: Dover Publications.

¹³⁷³ Bilimsel bilgi dayatmasının bir diğer tezahürü tıp alanındadır. Günümüzün yaygın hastalıklarının tedavisi doğada mümkün olmasına rağmen, bilimsel olmadığı gerekçesiyle bu tedavi yöntemleri reddedilmekte ve bunun yerine Batı'da “bilimsel olarak ispat edilmiş” yöntemler dayatılarak, ilaç endüstrisinin pahalı ilaçları sömürü aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle kanser, depresyon, obezite ve tüp bebek tedavisi ülkemizde zengininden fakirine tüm insanımızın cebindeki son kuruşa kadar sömürüldüğü tıp alanlarıdır. Haddi zatından pahalı ilaçlarla yürütülen bu tedavilerde, ilaçların tamamı ithaldir ve verilen ücretlerin büyük bir kısmı yurtdışına gitmektedir. Alternatif tedavi yöntemleri ise “koca karı” yöntemi diye aşağılanarak toplum nezdinde sakınılması, geri durulması gereken yöntemler olarak sunulmaktadır. İşin hazin tarafı ise kanser, obezite, depresyon ve kısırlığın günümüzde bu denli yaygın olmasının nedeni yine Batı'nın dayattığı hayat

ise sosyobiyojoloji adı altında genetik çalışmaları yürütölmekte, insanların gen haritaları çıkartılmakta ve zeka testleri oluşturularak toplumların zeka düzeyleri ölçölmektedir. Yapılan sözde bilimsel çalışmalarla da geri kalmış toplumların gerekçesi IQ düşöklöğüne bağlanmaktadır. Tahmin edilebileceğı üzere bu sözde bilimsel çalışmalara göre dünyada IQ seviyesi en düşük toplumlar Afrika'dadır.¹³⁷⁴ Irkçılık teorilerine benzer şekilde yürütölen bu genetik çalışmalara, insanlar arası eşitsizliğin modern bilimsel kılıfını da bulmuş oldular.

Türk milliyetçiliğı ise emperyalist bir hedef gütmeyeğini için, bilim ve teknolojinin nimetlerini sadece kendi milletin menfaatleri için değıil, tüm insanlık için kullanma taraftarıdır. Nitekim tarihte Türk milletin elinde fırsat olduğı dönemlerde dahi sömürü ve köleleştirme gibi insanlık dışı faaliyetler görölmemiştir.¹³⁷⁵ Niyazi Berkes'in ifadesiyle "Türkler gerçekten tarihin en dikkate değıer, dünyanın en medeni ve insancıl toplumlarını kuran insanlardır. Fakat bu özellikleri onları iki olay karşısında çok kritik bir duruma düşürür. Biri, ekonomik hayatları sarsıldığı zaman, diğeri devletleri sarsıldığı zamandır. Ekonomileri ve devletleri yıkıldı mı, darmadağın, perişan, yönsüz bir hale gelirler."¹³⁷⁶ Sonuç itibariyle Türklerin tekrar dünyada söz sahibi bir millet olabilmeleri ve dünyada söz sahibi oldukları dönemde olduğı gibi dünya nizamına katkı sağlayabilmeleri için bilim ve teknolojiye her daim ileride olmaları, Türk milliyetçiliğı ideolojisinin önemli yapı taşlarından bir tanesidir. Türkler'de bilim ve teknoloji meselesi ise özgüven meselesidir.¹³⁷⁷ Yüzyıllar süren geri kalmışlık psikolojisinden toplumu, özellikle gençlerden başlayarak biran önce kurtarmak elzemdir.¹³⁷⁸ Bu sayede kendine güveni gelen Türk gençleri, Türk milletin 21. yüzyıldaki bilimsel atılımının öncüleri olacaktır.

şartları ve beslenme biçimleridir. Sağlıksız beslenme, stres, geç evlilik, düzensiz uyku gibi "modern hayatın" gereklilikleri olarak gösterilen yaşam şekli, beraberinde birçok hastalığı da getirmekte ve bu hastalıklarının tedavisi içinse Batı'nın ürettiğı "modern tıp" teknikleri ve "modern ilaçlar" kullanılmaktadır.

¹³⁷⁴ <https://www.worlddata.info/iq-by-country.php>

¹³⁷⁵ Türk devletlerinde "kölelik" diye bir müessese olmadığı gibi, feodalite gibi bir sistem de mevcut olmamış ve sınıf anlayışı hiçbir Türk-İslam sosyal hayatında yer almamıştır. Bu durumda Türklerin militleşme aşamasına erken ulaşmalarına imkan tanımıştır. Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*. 167.

¹³⁷⁶ Berkes, *Batıcılık ...* 47-48.

¹³⁷⁷ Mehmet Öz bu konuya değinirken Osmanlı gibi bir devlet kuran Türklerin tekrar özgüven sahibi olmalarını salık verir: "Türkiye'de herkes tarih ve din konuşuyor, ama dönüp tarihin en büyük imparatorluklarından birinin nasıl adım adım, tedricî bir şekilde inşa edildiğini araştırmıyor. İmkânlarımıza ve gelecek tasavvurumuza dair kafa yorarken paranoyak olmayan bir *teyakkuz* hali ile tarihin en büyük imparatorluklarından birinin varisleri olmanın verdiği *özgüvenin* dengeli bir bileşimine ihtiyacımız var." Öz, *a.g.m.* 207.

¹³⁷⁸ "Eğitim ve öğretim ile verilecek değerler, okutulacak kitapların bireylere özgüven aşılacak olması, sosyal bilimlerde özellikle İslamiyet sonrası ilim ve bilim dünyasında ses getiren bilginlerin görüşlerinin,

Durmuş Hoccoğlu, Türklerin İslamiyet'in ilk dönemlerinde bilim adamı yetiştirmelerini, o dönem hakim olan rasyonalist/realist akımdan ve Maturidi¹³⁷⁹ inancından ileri geldiğini ifade etmektedir. Mavereünnehir bölgesinde egemenlik kuran Türklerin İslam öncesi dönemden getirdikleri bazı inançlarla akılcı bir yaklaşımla Maturidi mezhebini benimsemeleri, dünyevi ilimlere de önem vermelerini sağlamış ve bilimsel araştırmalar konusunda da metodoloji geliştirmelerine imkan tanımıştır.¹³⁸⁰ Ancak zamanla İran ve Hint geleneğinde hakim olan mistik ve düalistik akımların Türkler'de de egemen olmaya başlaması neticesinde, bu dünyanın boş ve geçici olduğu düşüncesi, dünyevi ilimlerin ikinci plana atılmasına ve hatta yok sayılmasına neden olmuştur.¹³⁸¹ Dünyevi ilimlere sadece gerekli olduğu hallerde önem verilirken, dini ilimler uzunca bir süre Türk Dünyasında egemen olmuştur.¹³⁸² Dünyevi ilimlerden uzak durmanın neticesi, Batı

fikirlerinin yeniden işlenerek sistemleştirilmesi, kuramsal düzeyde tasnif edilerek eğitim müfredatlarına sokulması ise kültürel özgüvenin oluşturulması noktasında çok önemlidir. Millî ve yerli düşünmeyi yeğleyen aydınlarımızın bu hususta emek vermeleri, yeni neslin kültürel özgüveninin oluşturulması ve güçlendirilmesi noktasında özveri ile çalışması icap etmektedir.” Karluk, *a.g.e.* 35.

¹³⁷⁹ 10. yüzyılda yaşamış olan İmam Maturidi'nin akla verdiği değer çok önemlidir. Maturidi'ye göre: “Nesne ve olayların meşru oluşu veya olmayışı, kötü fiillerle iyi fiiller, bütün bunlar hakkında duyuların algılayışı ve haberlerin gelişinden sonra bile elde edilebilecek nihaî bilgi sadece akıl çerçevesindedir ve bir de sadece tefekkür ve istidlâl ile ulaşılabilecek hususların ortaya çıkarılmasıyla mümkündür.” Macit, N. (2013). *Türk Milliyetçiliği Ya da Kültürel Akıl: Zihniyet ve Eylem*. Ankara: TASAV Yayınları. 7. “Türk kültür ve medeniyet tarihinin en önemli öncül ve zirve noktalarından biri olarak Mâturîdî, Türklerin İslâmiyet öncesi Göktürk inancının temel esasları ile Türklerin İslâmiyet ile tanışmış oldukları iman esasları çerçevesinde, evren, insan, dünya ve devlet tasavvurları arasında büyük bir uyum ve paralellik görmüştür. İmam Mâturîdî, hayatın merkezine vahyi koyar. Onun bu konudaki görüşüne göre, Allah çok değerli bir varlık olan insanı ve onun uğruna var ettiği evreni hikmetle (isabetli söz ve isabetli fiil) yaratır ve yönetir. Bu bağlamda, ilâhi mesajın kılavuzluğu bulunmadan hiçbir sistemde dirlik ve düzen kurulamaz. İmam Mâturîdî, “semî” kavramını kullandığı (Resûl'ün Allah'tan aldığı ilâhi vahiy ve bu kapsamda Resûl'den gelen mütevatir ve ahad haberleri içine alan) vahye dayalı bilgiler dışında, diğer bütün bilgi kaynaklarının merkezine ise insan aklını yerleştirir. Mâturîdî'ye göre, akıl, Allah'ın insanlara verdiği en yüce emanettir. Allah, aklı, doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü, yararlı ile zararlıyı ayırt etmede kullanılması gerekli bir vasıta olarak yaratmıştır. Aklın, bu âlemin bir parçası olması nedeniyle insan idraki, yani algılamaya gücü sınırlıdır. Aklın yegâne işlevi, analiz gerektiren özelliklere sahip nesne ve olayları analize, sentez gerektiren özellikler taşıyanları da senteze tabi tutmaktan ibarettir. Türk kökenli İmam Mâturîdî, dinî bilgilerin üretilmesinde ve öğrenilmesinde, vahyin ve aklın birlikte işletilmesini savunmaktadır. Mâturîdî, dinî bilgilerin üretilmesinde ve öğrenilmesinde, naklin yanında akla da başvurulması gereğini vurgulayarak, esas itibarıyla akıl-nakil ilişkisinin birbirini tamamladığını ve aralarında bir çatışma olamayacağını ortaya koyar. Ayrıca, Mâturîdî'ye göre, Müslümanlar bir devlet düzeni içinde yaşamalıdır. Çünkü düzenli ve töreli bir devlet olmadan toplumsal düzeni kurmak ve korumak imkansızdır. Ancak, devlet yöneticisinin adaletli ve liyakatli olması gerekir. Bu iki nitelik o kadar önemlidir ki, sadece bunların varlığına karşılık bu iki niteliğin dışındaki şartların tamamı mevcut olmayabilir.” Eroğlu, *a.g.m.* 224.

¹³⁸⁰ “Türk ne herşeyi, insana sağladığı fayda derecesinde değerlendiren maddeci eski Grek gibi, ne de kainatı meçhuller alemi sayıp çözemediği hadiseleri hemen ‘mucize’ye bağlayan Sami-İranlı-Hindli gibi düşünmektedir. Türk'ün mevcut düşünce tarzları arasındaki yeri, mutedil ölçüde akılcı-maneviyatçı olmaktadır. Bu husuiyet İslam felsefi tefekküründe mühim rol oynamış, dolayısıyla Türk kültür çevresine mensup şahsiyetler müsbet düşünce ve ilim sahasında büyük hizmetler ifa etmişlerdir. İslam ilim adamlarının çoğunlukla Maveaünnehir, Harezm, Fergane, Horasan bölgelerinde yetişmesi bunun bir delilidir.” Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*. 169.

¹³⁸¹ Hoccoğlu, *Türk Müslümanlığı...* 21-23.

¹³⁸² Türkler'de Farabi din ve felsefeyi birleştirme gayreti içerisindeyken, sonrasında Gazali felsefeyi hedef olarak Türklerin felsefeden uzaklaşmalarına sebebiyet vermiştir. “Farabi, ilmi meselelerde çok etkili olmuş

karşısında her alanda üstünlüğün yitirilmesi ve Batılı güçler tarafından sömürüye açık bir toplum haline getirilmesidir. Türklerin tekrar Batı karşısında rekabet edebileceği bir bilim metodolojisine ve felsefesine ihtiyacı vardır. Günümüzde bilimin öneminin bu denli bariz bir şekilde ön planda olmasına rağmen, hala bilime karşı mesafeli olan tutucu bir kesim, sürekli topluma ahireti salık vermekte ve bu dünya işlerine fazla dalmamayı öğütlemektedir. Türk milliyetçiliğine düşen görev ise “Ne kadar da az düşünüyorsunuz!” uyarısından hareketle, düşünmeyi, araştırmayı, okumayı ve bilimsel bilgi üretmeyi teşvik etmektir.

Türk-İslam düşünce geleneğinde tarihten beri gelen en büyük tartışma konularından bir tanesi akıl ve kalp tartışmasıdır. Büyük Türk-İslam alimi Farabi mutlak aklı öncelerken, ardılı yine Türk-İslam alimi Gazali ise aklın tek başına hakikatleri açıklamada yetersiz kalacağını söyleyerek kalbi dinlemenin yani doğa üstü güçleri dinlemenin de gerekliliğini ortaya koymuştur. Esasında Gazali’nin söylemi vahiy bilgisidir. Bilimsel bilgi bizlere bazı bilgileri sağlayabilir ancak bilimsel yöntemlerle elde edilemeyecek bilgileri vahiy bilgisiyle elde edebiliriz. Gazali’nin bu bakışı ve felsefeye karşı olması materyalist bilim anlayışına sahip olanlarca çokça eleştirilmiş ve hatta Türk-İslam dünyasının bilimde geri kalmışlığının sebebi olarak çoğu kez Gazali gösterilmiştir. Gazali’ni fikri buhranı ve şüpheciliği, İslam felsefesi tarihi açısından çok büyük önem arz eder. Bu özellik onu diğer kelimcilerden ve filozoflardan ayıran en önemli niteliktir. Gazali’nin şüpheciliği ileri boyutlara varınca, Gazali duyulara ve onlardan elde edilen bilgilere itimat edilemeyeceğini, aklının da duyulardan elde ettiği bilgilerden hareket ettiği gerekçesiyle de ona da itimat etmediğini ifade eder.¹³⁸³ Gazali’ye göre hakikatin gerçek bilgisine ulaşmak için tek gerçek yol kalır o da kalbine inen nur, yani Allah’ın ilahi keremiyle kalbe tecelli eden bilgidir.¹³⁸⁴ Gazali’ye göre “insan yalnız kalbi sayesinde Allah’ı bilip tanıdığı için, diğer varlıklardan ayrılır. ... Kalp bilginin doğduğu manevi bir cevherdir.”¹³⁸⁵ Akıl göze, din de ışığa benzer.

görülmektedir. Esasen Antik-çağ fikir hayatında Akıl, Zeka ve Muhakeme’ye karşı insandaki His, İdrak ve Şefkat (merhamet, karşılıksız yardım) melekelerini belirtmek suretiyle temsil ettiği itidalli Türk düşünce sisteminden filizlenmeğe başlayan yeni görüş ilmi anlayışta kendini göstermesi mümkün kılınmıştı. Nitekim İslam’da doğrudan tecrübe edilebilir hakikatler o çağlarda daha da ön plana çıkmış mesela Farabi ilimleri ilk tasnif eden bilgin olmuş, ayrıca Farabi, mantıki astronomi, psikoloji, devlet ve siyaset alanlarında 160 kadar kitap ve risale yazarak İslam dünyasına çok değerli katkılarda bulunmuştur.” Kafesoğlu, *a.g.e.* 170.

¹³⁸³ “Çünkü Gazali’ye göre, bütün doğal olaylarda sebep ve etken sadece Allah’tır. Sebep ile netice arasındaki münasebet zorunlu değil, sadece bir alışkanlık münasebetidir. Tabiat kanunları, zaruri varlığın tezahürleri olmayıp, kudret ve irade sahibi(fail-i muhtar) olan Allah’ın fiilleridir.” Taylan, N. (2010). *Anahatlarıyla İslam Felsefesi: Kaynakları- Temsilcileri- Tesirleri*. (Altıncı baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat. 284.

¹³⁸⁴ Taylan, *a.g.e.* 270-271.

¹³⁸⁵ Taylan, *a.g.e.* 279.

Işık olmazsa göz göremez.... Din, binadır, akıl ise onun temelidir. Kısaca Gazali, ruhi ve zihni arayışının karşılığını tasavvufta bulmuştur ve akıl ve din birbirini tamamlar. Akıl, dini bulup tanımağa, iyi ve kötüyü ayırmaya ve Allah'a yönelip yaklaştırmaya yardımcı olur.¹³⁸⁶ Gazali'nin Türk-İslam dünyasına getirmiş olduğu bu yaklaşım, aklın geri plana atılmasına bu nedenle bilimsel çalışmaların da malayani işler olarak görülmesine sebep olmuştur.¹³⁸⁷ Çünkü bu dünya boştur, asıl olan öbür dünyadır.¹³⁸⁸ Bu tartışma günümüzde halen devam etmektedir.

Son dönemde konuya eğilen bilim adamları Batı'da yaşanan kavgalardan uzak, din ve bilimi karşı karşıya getirmeden, bilimsel yöntemi kullanıp hakikati arama peşinde olmamız gerektiğini söylemektedir. Bunun yolu da bilim yuvaları olan üniversitelerin geliştirilmesi, üniversite hocalarının kendilerini yetiştirmesi için teşvik edilmesi, kaliteli öğrencilerin üniversitelere kabul edilmesi gibi birçok atılımdan geçmektedir.¹³⁸⁹ Daha önce de zikredilen Amerika örneğinde olduğu üzere Amerika'yı Amerika yapan üniversiteleridir. Dünyanın her yanından gelen milyonlarca öğrenci Amerikan üniversitelerinde eğitim aldıktan sonra bunların işe yarar küçük bir kısmı Amerikan rüyasına kapılıp ülkelerine dönmemektedir. Amerikan üniversitelerinin kalitesi, kısır çekişmeleri ve tartışmaları bir kenara bırakıp rekabete dayalı bir bilim yarışında olmalarında saklıdır. Türk üniversitelerinde ise, toplumsal hayatın her alanında olduğu

¹³⁸⁶ Taylan, *a.g.e.* 280-283.

¹³⁸⁷ Gazali en son tasavvufta karar kılmıştır. Gazali'ye göre tasavvufun ana özelliği, akıl aracılığıyla Tanrı'ya erişmeye çalışan bir hareket olmamasıdır. Arslan, A. (2009). *İbni Haldun*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 291.

¹³⁸⁸ “Çok farklı tasavvuf inançlarının ortak davranış kalıpları arasında, dünyayı aşağılama, insan nefisini değersiz bulma, zillet ve ezilmişliğe rıza gösterme, tembellik ve miskinliği yüceltme, atalet ve sefaletle övgü, bir lokma-bir hırkayı yeterli görme, başa gelenlerin tamamını Allah'ın iradesine bağlama (oysa, Allah insanların başına gelenlerin bir kısmının kendilerinin sınanmak üzere fitne, ama bir kısmının ise kendilerinin eliyle gelmiş olduğunu beyan eder), Kur'an dışı kader inancı, yanlış tevekkül anlayışı, mücadele ve direnmeyi reddetme, sorgusuz-sualsiz yöneticilere itaat etme ve güçlü olanlar kim olursa olsun bağlı kalma gibi, toplumsal bir ezilmişlik psikolojisi ile öğrenilmiş (ya da öğretilmiş) acizlik davranışları sayılabilir. Bütün Müslüman topluluklarda görülen bu öğrenilmiş acizlik davranışlarının yaygınlaşmasında, tarihi süreç içerisinde her toplum için hiç kuşkusuz çok sayıda başka faktörler de rol oynamıştır. Ancak, bu kadar birbirine benzer ve ortak olan öğrenilmiş acizlik ve teslimiyetçi davranış kalıplarının oluşumunda etkili olabilecek yegâne ortak zihniyet Kur'an ve sahih sünnet dışı yollardan bütün Müslüman coğrafya kültürlerine musallat olan çakma ve sözde tasavvuf inançlarıdır.” Eroğlu, *Türk Yönetim Tarihi...* 123-124.

¹³⁸⁹ Mümtaz Turhan'a göre, “üniversite demek, kaliteli ilim adamı demektir. Kaliteli ilim adamı olmayan üniversite ise diploma dağıtan bir müessese olmaktan öteye gidemez. Bir üniversitenin seviyesi ve gelişmesi üzerinde hiçbir faktör öğretim üyelerinin yetiştirilmesi ve seçimi kadar müessir değildir. Bu hususta etkili bir kriter sistemi ve denetim mekanizması olmayan bir üniversitenin değil gelişmesi, halihazırdaki seviyesini bile koruması beklenemez. Zira hiçbir ilim adamı, kendisinin erişemediği bir seviyeye başkasını ulaştıramaz. Kimse bilmediği bir şeyi başkasına öğretmez. Kaldı ki böyleleri, bazı beşeri zaatlardan dolayı, kendilerinden daha iyilerinin, daha üstünlerinin yetişmesini de istemeyecektir.” Seçen, H. (2012). “Türk Milliyetçiliği ve Bilim-1: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör'de Bilim Anlayışı”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 386.

gibi, siyaset, mezhep kavgası, adam kayırma vs. yaşandığı için üniversite hocalarının bilim yapacak huzurlu bir ortam bulmaları maalesef söz konusu değildir. Cemil Meriç der ki “aydın yanarak da aydınlatılabilir, ama yıldızlaşacağını bilirse yanar, bir kova suyla söndürülen yangın olmak hazindir.” Türkiye’de hocalarımız yanmaya taliptir ancak bu yangın sadece o kişiyi yakacağı için gereksiz bir yangın olacaktır. Bunun yanı sıra, üniversite kurmayı siyasal bir başarı zanneden siyasi iktidarlar, kurdukları üniversitelerin eğitim kalitesine bakmadan onlarca yeni üniversite açmaktadır. Tamamen oy kaygısıyla yürütülen bu üniversite açma politikası, üniversite kalitesini düşürürken, toplumda üniversite mezunlarına olan itibarı da bitirmiştir. Aydın insan yetiştirmek üzere kurulması gereken üniversiteler, yüksekokul seviyesine bile gelememiş, niteliksiz diplomalı genç işsiz ordusu yaratmıştır. Yine Meriç’in deyimiyle; “her asırda birkaç kişi düşünür. Gerisi düşünenleri düşünür sadece.” Buradan hareketle önemli olan her asırda birkaç Türk düşünür çıkarabilmektir. Bunun yolu her kasabaya üniversite açmaktan geçmese gerek.

İlanihaye, Kafesoğlu’nun deyimiyle; “İlim anlayışımızı kesin bir revizyondan geçirmek zaruret halini almıştır. İlim anlayışımızdaki aksaklığın bir tek sebebi vardı. O da, bizde ilmin metodu ile muhtevanın aynı şey sayılmasıdır. Halbuki, metod milletlerarası değer vasfında bulunmakla beraber, araştırmanın tatbik edildiği muhteva, her topluluğun kendine mahsus olduğu için, millidir. Usul değişmez fakat mevzu, başka başka hadiseler ve gelişmelerin yer aldığı, ayrı ayrı cemiyetlerde, birbirinden farklıdır. Bu itibarla, aynı ilmi metodla yapılan araştırmalar, topluluklara göre çeşitli sonuçlar verir. O halde yegane vazifesi gerçekleri ortaya çıkarmaktan ibaret olduğu bilinen ilmin millet yararına sağlam hükümlere varabilmesi için mevzu, muhteva veya malzemesini milli realitelerden alması icap eder.”¹³⁹⁰ Bir diğer husus ise bilim ve inancın karşı karşıya getirilmemesidir. İkisinin konusu ve yöntemleri tamamen birbirinden farklı olduğu için kıyaslamak dahi kişiyi yanılsıza sürüklemektedir. Bilimin hakkını bilime, inancın hakkına inanca bırakarak, bilim üretmek ve bilim adamları yetiştirmek temel gaye olmalıdır.

¹³⁹⁰ Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin...* 189-190.

3.2.2.8. Türk-islam medeniyeti

Medeniyet sorunsalı Türk milliyetçiliği tarihi içerisinde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir.¹³⁹¹ İsmail Gaspıralı'dan Yusuf Akçura'ya, Ziya Gökalp'ten Ahmet Ağaoğlu'na ve dahi sonraki dönem Nihal Atsız'dan, Mümtaz Turhan'a, İbrahim Kafesoğlu'dan, Erol Güngör'e ve Yılmaz Özakpınar'a, sonrasında ise günümüzde Türk milliyetçiliği ideolojisine dair çalışma yapan birçok fikir adamının üzerinde durduğu konu Türklerin hangi medeniyete dahil olmaları gerektiğidir.¹³⁹² Bu medeniyet tartışmaları da haddi zatında Türk milliyetçiliğinde daha önce zikredildiği üzere farklı fraksiyonların ortaya çıkmasında başat rol oynamıştır. Batı medeniyeti taraftarı olanlar Kemalizm'i savunurken, Anadolucular; İslam medeniyetini, Türk-İslam ülküsünü savunanlar, Türklüğün başat olduğu bir Türk-İslam medeniyetini savunmuşlardır.¹³⁹³ Özellikle ilk dönem Türk milliyetçilerinde medeniyet konusu bir hayli kafa karıştırıcı olmuştur. Ziya Gökalp ünlü üçlemesiyle (Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak)¹³⁹⁴ konuya bir çözüm getirmeye çalışmış ancak sonrasında bu üçlemesi bir hayli eleştiri almıştır.¹³⁹⁵ Özellikle

¹³⁹¹ Medeniyet kavramı da tek başına tartışmalıdır. Batı'da civilization olarak kullanılan kavramın yerine biz de Medine'den türetilen medeniyet kavramı tercih edilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise tarihte yerleşik hayata ilk geçen Türk boyu Uygurlar olması hasebiyle Arapça kökenli medeniyet yerine Türkçe kökenli uygarlık kullanılmaya başlanmıştır ancak medeniyet kavramı da halen aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Medeniyet kavramının anlamı şehirleşme demektir. Ali Şeriatî'ye göre ise Medine'den türetilen medeniyet kavramı, şehre bağlılık hissi demektir. Civilization kavramı da zaten siviliden türetilmiş olup sivil; şehre, memlekete, ülkeye ait demektir. Bu nedenle medeniyetin ölçütü şehirlileşmek olmuştur ancak şehirde ikamet etmek demek değil, şehirde oturma aşamasına ulaşmış insan demektir. Şeriatî, A. (2011). **Medeniyet Tarihi 1**, çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları. Ankara. 13.

¹³⁹² Bu tartışmalara paralel olarak Batı medeniyeti içerisinde doğmuş çeşitli akımlar da Türk toplumunda kutuplaşmalara neden olmuştur: "Sosyalizm, ateizm ve liberalizm gibi doktrinler, Avrupa'nın tarihsel gelişimi içindeki belli koşullarda ortaya çıkmış fikir akımları idi. O yüzden bu fikirler, bambaşka bir tarihten gelen Türkiye'de, sistemli ve ciddi bir temele oturmadan sadece kafa karışıklığına neden oldu ve medeniyet sarsıntısını şiddetlendirmekten başka bir işe yaramadı." Özakpınar, Y. (2002). "Türk Düşünce Tarihinde Ziya Gökalp'in Yeri" **Türkler Cilt 14: Osmanlı**. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1518.

¹³⁹³ Aslında Türk-İslam Medeniyeti'nin ilk nüveleri Selçuklular zamanında ortaya çıkmaya başlamıştır. Turan, O. (2010). **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**. (On ikinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat., Turan, O. (1971). **Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

¹³⁹⁴ Türk kültüründen, İslam ümmetinden ve Batı medeniyetinden oluşan yeni bir sentez önerisidir. Gökalp'ten önce de Hüseyinzade Ali Turan "Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak" şeklinde bir öneride bulunmuştur.

¹³⁹⁵ Özakpınar'a göre Gökalp'in yapmış olduğu ayırım kafa karıştırıcıdır: "Şu halde denilebilir ki ister bireysel irade ve metot ürünü olsun ister kendiliğinden ve doğal olarak meydana gelsin, bir toplumun yaşayışı çerçevesinde ortaya çıkan bütün eser ve eylemler kültür ögesidir. Bunların bir kısmına kültür, bir kısmına medeniyet demek sadece karışıklığa neden olur. Kültürün milli ve değişmez olduğu, medeniyetin ise milletlerarası ve istenildiğinde değiştirilebilir olduğu açıklama gerektirir. Koşullar değişince, o değişiklikleri karşılamak için toplumun yaşadığı hayatın, yani kültürün de değiştiğini daha önce söylemiştik. Kültür hem milli olabilir hem de değişir. Kültür, öğeleri birbirine ayarlı ve ahenkli bir bütündür. Bütünlüğün kendine özgü yapılanması nedeniyle kültür millidir. Fakat bu yapılanmanın temel karakteristiklerine uygunsuz olmadığı takdirde, bir kültür ögesi, başka bir kültürden, hatta değişik bir medeniyetin kültüründen alınabilir. Nitekim bütün kültürlerde bu olmaktadır. Bu olgu, Batı medeniyetinin oluşumundan önceki devirler için de

Türklerin Batı medeniyetine dahil olması gerektiğine dair görüş, sonraki dönemde Türk-İslam ülkücüleri tarafından çokça eleştirilerek, Türklerin İslam ile olan bağının kopartılmaya çalışıldığı iddia edilmiştir.¹³⁹⁶

Medeniyet kavramı dar anlamıyla Batılılar tarafından bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin toplumsal hayata yansımalarının genel adı olarak kullanılagelmiştir.¹³⁹⁷ Şöyle ki Batı’da Aydınlanma ve Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan toplumsal hayat düzeni medeniyet olarak adlandırılırken, Batı dışı toplumların yaşam tarzları da medeniyet dışılık olarak tanımlanmıştır. Medeniyet zaman içerisinde sömürgeci politikaları meşrulaştırmaya dönük bir işlevsellik kazanmıştır.¹³⁹⁸ Kendilerini ileri bir medeniyetin temsilcisi ve taşıyıcısı olarak gören Batılı sömürgeci güçler, Batı medeniyetinin dışarıya doğru yayılması misyonunu da üstlenmişlerdir. Bu çerçevede medeniyet, Fransa’nın Cezayir’i, İtalya’nın Trablusgarp’ı işgallerinde olduğu gibi öteki bütün yayılmacı sömürge hareketlerine “barbarlara medeniyet götürme” adı altında meşrulaştırma işlevini bile görmüştür.¹³⁹⁹ Aynı şekilde Ruslar’da Türkistan’ı işgal hareketinde bu söylemin arkasına sığınarak, oraya sözde medeniyet götürme vaadiyle, emperyalist politikalarına Batılı bir kılıf uydurmuşlardır.

Batı’da yaşanan bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan medeniyete daha sonra “Batı Medeniyeti” adı verilmiştir. Batı medeniyetin ölçütü ise sanayileşme, ulus devlet yapılanması, hukukun üstünlüğü, laik devlet düzeni gibi bazı kriterler olmuştur. Ancak Batı medeniyeti yükselirken içinde birçok hakkaniyetsizliği de barındırmaktadır ve bu

geçerlidir. Toplumlar yararlı buldukları ya da hoşlarına giden kültür öğelerini başka toplumlardan almışlardır ve bu alışveriş çok çeşitli vesilelerle yapılan temaslara hep olmuştur. Böyle oluyor diye toplumlar, kendi kültür kimliklerini kaybetmiyordu.” Özakpınar, *Türkler...* 1520.

¹³⁹⁶ Hilmi Demir de konuya şöyle yaklaşmaktadır: “Bir yerde Türk modernleşmesi karşı-modernleşme projesi olarak okunabilir. Bu karşı modernleşmenin en temel iddiası İslam ile medeniyet kavramlarının ayrıştırılamayacağı ve “millet” kavramını altında bu ikisinin yeniden Doğu’da doğabileceğinin gösterilmesidir. Diğer bir ifadeyle Türk milliyetçiliği, yerel kimliklerle evrensel kimlikleri uzlaştırma projesidir. Bir yerde yerel kimliklerde baskın gelen İslam ile evrensel kimlik olarak inşa edilen modernite arasında yeni bir medeniyet kurma projesidir. Yoksa dini dışarıda tutan bir proje değildir.” Demir, H. (2012). “Türk Milliyetçiliği: Dinli Hayat Hayatlı Din”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 379.

¹³⁹⁷ Huntington, S. P. (2010). *Medeniyetler Çatışması: Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (Yedinci baskı). çev. Mehmet Turhan vd. İstanbul: Okyanus Yayınları. 47.

¹³⁹⁸ Habermas’a göre; “Pozitif bilimin genel geçer doğruluk ve kesinlik yasalarına dayanarak kurulan modernleşme; yerküre üzerinde bulunan ‘geri kalmış’ ülkelere zenginlik, teknoloji ve medeniyet götürme vaatleri ile kapitalizmin yerleşmesini ve sömürmesini meşrulaştıran söylem oldu. İlerleme adına birçok bölge kapitalizmin etki alanına girdi ve sermaye rahat dolaşım imkanı buldu.” Özcan, *a.g.y.* 18.

¹³⁹⁹ Çelik, C. (2010). “Paradigmatik Bir Açıklama Kategorisi Olarak Medeniyet ve Medeniyet-Din İlişkisi”. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 21 (1), 54.

durum çoğu zaman eleştiri konusu olmuştur.¹⁴⁰⁰ Medeniyeti sadece Batı'nın ulaştığı teknoloji seviyesine indirgemek mümkün değildir. Nitekim medeniyet üzerine çalışan birçok bilim adamı Batı dışında da medeniyetlerin varlığını kabul etmektedir. Bu anlamda medeniyete Huntington, çoğul anlamda medeniyet demektedir.¹⁴⁰¹ Batılı düşünürlere göre dünyanın en ileri medeniyeti Batı medeniyeti olduğu için, geri kalmış toplumlar ilerlemek istiyorlarsa bu medeniyete dahil olmak zorundadır. Onların nazarında Batı medeniyetine alternatif bir modelin geliştirilmesi ise neredeyse imkânsızdır. Batılılar için önemli bir medeniyet tarihçisi olarak görülen Arnold Toynbee, “diğer medeniyetlerin var olabilmek - daha yumuşak bir ifade ile Batıyla yarışta var olabilmek- için bir gün muhakkak Batılılaşmak zorunda kalacaklarını öne sürmesidir. Toynbee Batı ile dünyanın tüm diğer medeniyetleri arasında böyle bir çekişmenin varlığını ve Batının tartışılmaz üstünlüğünü ilan eder.”¹⁴⁰² Ancak, SSCB yıkıldıktan sonra, Batılıların söylemlerinde de farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Mesela Huntington, “Medeniyetler Çatışması” teziyle dünyayı bir çatışmanın beklediğini ilan ederken, Fukuyama ise “Tarihin Sonu” teziyle Batı medeniyetinin mutlak galibiyetini ilan ederek artık Batı karşısında durabilecek alternatif bir model olmadığını ancak İslam'ın belki bir alternatif doğurabileceğini iddia etmiştir.¹⁴⁰³

Batılıların bu medeniyet götürme projelerinde, ilkel olarak gördükleri toplumların modernleşmeleri için yegane yöntemin Batılılaşma olduğuna dair yürüttükleri yoğun propaganda neticesinde, dünyada alternatifin olmadığına dair bir hakim hegemonik paradigmanın doğmasına yol açmıştır. “İlerlemeci perspektiften bakıldığında ilkel ve vahşi topluluklar yok olmalı veya Batılı anlamda modernleşmelidir.”¹⁴⁰⁴ Bunu sağlamaya yönelik çabalarını bilimselleştirilmiş meşru araçlara dayandırır. “Daha doğrusu dayandıkları teorilerin doğruluğuna bakmaksızın vazgeçilmez bir kader hükmünde sunarlar. Evrim ve ilerleme zorunlu yasalar içindeyse bundan kaçış yoktur ve bütün toplumlar buna boyun eğmek ve buna uymak durumundadırlar.”¹⁴⁰⁵ Küreselleşme bahsinde

¹⁴⁰⁰ Nitekim Türkiye’de bazı İslamcı yazarlar Batı medeniyetini çok ağır bir şekilde eleştirmekte ve Türklerin Batı medeniyetine dâhil olmamaları gerektiğini savunmaktadırlar. Türk İstiklal Marşı’nda bile Mehmet Akif Batı medeniyetini “tek diş kalmış canavar” olarak nitelendirmektedir.

¹⁴⁰¹ Huntington, *a.g.e.* 47.

¹⁴⁰² Kireççi, M.A. (2002). “Toynbee ve Gökalp’te Medeniyet Değiştirme Sorunsalı ve Osmanlı Devleti’nin Çöküşüne Bakışlar” *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1527.

¹⁴⁰³ Fukuyama, *a.g.e.* 79-80.

¹⁴⁰⁴ “Bütün toplumların Batı medeniyetini örnek alması gerektiği fikri, bir politik ve ekonomik egemenlik ideolojisinin propagandasıdır. Başka toplumlar Batı medeniyetini benimserse, onlar üzerinde egemenliğin daha kolay kurulacağı düşünülüyor. Batılı yaşayış tarzı benimsendiği ölçüde, Batı siyaseti kabul görecektir, Batı ülkelerinin mal ve hizmet üretimi için pazar genişleyecektir.” Özakpınar, Y. (2016). *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*. (Yedinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 69.

¹⁴⁰⁵ Atasoy, *Küreselleşme...* 53.

de anlatıldığı üzere küreselleşmenin de vazgeçilemez ve geri döndürülemez bir olgu olduğuna dair yürütülen propaganda, bir dönem de medeniyet ve modernleşme alanında yürütülmüştür.¹⁴⁰⁶ Bu tezleri kabul etmeyenler, ilkel, çağdışı, geri kafalı gibi sıfatlarla her ortamda tahkir edilerek, bu alanda da bir tekel oluşturulmaya çalışılmış ve Batı'nın yürüttüğü projelere karşı alternatif sesler bastırılmıştır. Yürüttükleri projelere bilimsel kılıflar uydurma peşinde olan Batı, bilimi de kendi emellerine alet etmekten hiçbir zaman geri durmamıştır.¹⁴⁰⁷ Hâlbuki ilerlemeciliğin bilimsel tek gerçek olarak kabul edilmesi ve sosyal gerçekliği açıklayabildiği tartışmalıdır. Yaşanan sosyal olaylar farklı kültürel birliklerin varlığını ve sosyal sürecin her zaman ve her toplumda düz çizgisel ilerlemediğini göstermektedir.”¹⁴⁰⁸

Kafesoğlu'na göre medeniyet; milletlerin ve insanlığın gelişiminde bedevilikten kurtulup, toprağa yerleşme, düzenli sosyal ilişkilere ulaşmasıdır. Medeniyet, insanlarca tabiattan faydalanmak amacıyla geliştirilen teknik aletlerin bütünüdür. Medeniyet, bir toplumun tarihin belli bir döneminde maddi ve manevi eserlerinin oluşturduğu “ortak bir bilinç”tir. Medeniyet ideal ve olgun bir toplum hayatını azami ölçülerde sağlayan bir insanlık devresi olması yanında, aynı zamanda bir sosyal bünyedeki sahip olan yapılar arasındaki kurum ortaklığından oluşan bir birliği de sağlamaktadır. Medeniyet, pek çok dünya toplumlarını, ortak değerler seviyesine yükselten ortak zihniyet, ortak davranış ve yaşama araçlarının bütünüdür. Bu ortak değerler düzeyine yükselten anlayış ise tutum, davranış ve yaşama unsurlarının bütünüdür. Ortak değerlerin kaynağı ise toplumların sahip oldukları kültürlerdir.¹⁴⁰⁹

Yılmaz Özakpınar kültür ve medeniyet teorilerine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre; “Rasyonelleşmiş bir inancı ve o inançtan kaynaklanan bir ahlak nizamını

¹⁴⁰⁶ Modernleşme kuramları, yirminci yüzyılın ikinci yarısından günümüze, artan bir ilgiyle ele alınmakta ve incelenmektedir. Temel olarak Batılı bilim adamlarının oluşturmuş olduğu modernleşme kuramları, modernleşmenin temeline Batı'yı oturtarak, kendi ifadeleriyle Doğu'nun geri kalmışlık sorununa bazı açıklamalar getirmeye, çözüm önerileri geliştirmeye çalışmışlardır. Özellikle Amerika'yı modernliğin sembolü olarak ele alan bu kuramcılar, Amerikan modelini tüm dünyaya örnek olarak sunmaktadırlar. Bu açıdan modernleşme kuramı; İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı'nın model alınması şekliyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımı şeklinde tanımlanmaktadır. Altun, F. (2005). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları. 13.

¹⁴⁰⁷ Daha önce de vurgulandığı üzere antropolojinin ortaya attığı ırk teorileri, sosyolojinin ortaya attığı küreselleşme teorileri, son zamanlarda ise sosyobiyojinin ortaya attığı genetik teorileri yanlı ve maksatlı bir şekilde yürütülmektedir.

¹⁴⁰⁸ Atasoy, *a.g.e.* 53.

¹⁴⁰⁹ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*. 16.

benimseyen insanların ruhsal yükselişi, onların, o inanç ve ahlak nizamına göre yaşamasını sağlayacak bilinçli bir teşkilatlanmaya yol açar. İnsanlar üzerinde böyle bir etkisi görülen inanç ve ahlak nizamı ‘medeniyet’ tir. Medeniyet, toplum çapında bir ruh enerjisi sağlar ve kendini ifade eden, kendiyle bağdaşan, kendinden ilham alan eserlerin meydana getirilmesini teşvik eder. Doğa ve toplum hayatı içinde meydana getirilen her türlü eser ‘kültür’ dür. Kültür eserleri, bir taraftan yaşamın gereklerini yerine getirirken, bir taraftan da içinde meydana geldiği medeniyetin inanç ve ahlak nizamını yansıtır.”¹⁴¹⁰ Özetle Özakpınar, kültürün insan eliyle üretilen eserler ve ürünler olduğunu, medeniyetin ise bu eserlerin ve ürünlerin arkasındaki ahlak ve inanç nizamının olduğunu belirtmektedir. Bu noktadan hareketle de Gökaltp gibi kültür ve medeniyeti birbirinden ayırarak yapılan analizlerin çok tutarlı olmadıkları ifade edilebilir. Kültürü ortaya çıkaran unsurlar medeniyetin içinde gizlidir. Bu koşullarda Türklerin kültürlerini koruyarak Batı medeniyetine girmesi gerektiğini savunan görüşler, beyhude bir çaba olarak kalacaktır. Çünkü Türk kültürü yaklaşık bin iki yüz yıldır İslamiyet’le yoğrulmuş ve İslam inanç ve ahlak nizamıyla Türk kültürünün sentezi neticesinde Türk-İslam medeniyetinin nüveleri ortaya çıkmıştır. Özakpınar’a göre;

Batı medeniyeti ve İslam medeniyeti iki ayrı inanç ve ahlak nizamıdır. İnanç ve ahlak nizamı olan medeniyet, kültürün kaynağıdır; kültür eserlerinin ilhamını, o eserleri meydana getirmenin ruhunu ve azmini verir. Medeniyetler birbirlerinden ayrı olsa da değişik iki medeniyet çerçevesinde meydana gelen kültür eserlerinden bir kısmı her iki medeniyetle de bağdaşabilir. Böyle olduğuna göre, İslam medeniyeti çerçevesindeki Türk kültürü, Batı medeniyeti çerçevesindeki kültürlerden, bilim, teknoloji ve sair kültür unsurlarını ihtiyaç duyduğu takdirde alabilir. Ama Türk kültürü, alma ihtiyacını duyduğu kültür unsurlarını kendi içinde kökleştirecek ruhu ve azmi, bağlı olduğu medeniyetin inanç ve ahlak nizamından alacaktır. Şu halde gayet açıklıkla görülüyor ki, Türkiye’nin meselesi, İslam medeniyeti bilincine sahip çıkarak, kendi medeniyet kaynağına uygun kültür değişmesini başarmaktır. Batı medeniyetine girme, Batı medeniyetinden etkilenme, medeniyet değiştirme gibi zihinleri karıştırıcı ifadeler kesinlikle terk edilmelidir. Milli kültürün değişmez, medeniyetin değişebilir olduğu yanılığsından kurtulmak gerekir. Hayatın gereklerine göre bir milletin kültürü değişir. Çünkü kültür bütünüyle hayattır. Yaşarken insanın zihniyle ve eliyle meydana getirdiği her şey kültürdür. Önemli olan, kültürün kendine has bütünlüğünü, istikrarını ve seçiciliğini sağlayan medeniyet kaynağını muhafaza etmek ve kültür değişmesini, medeniyetin gayesine ve gereklerine uygun olarak yapmaktır.¹⁴¹¹

Batı medeniyetinin temellerine inildiği zaman, Yunan ve Roma medeniyetlerinden alınan güce ve başarıya tapma, Hristiyanlık, hümanizm ve onun uzantısı olan bireycilik

¹⁴¹⁰ Özakpınar, *Bir Medeniyet Teorisi...* 47-48.

¹⁴¹¹ Özakpınar, *Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi*. 247.

gibi unsurlara rastlanmaktadır.¹⁴¹² Batı medeniyetinin ortaya çıkardığı neticelere bakıldığı zaman ise; kan, gözyaşı ve zulmün izlerini görmek, yüzyıllarca dünyaya nizam verme iddiasında olan bir milletin kolaylıkla kabul edebileceği bir durum değildir. Diğer başlıklarda da ifade edildiği üzere Batı medeniyetinin tarihinde, köle ticareti, sömürgecilik, emperyalizm, ırkçılık, soykırım gibi dünyanın gördüğü en habis hadiseler ve bunların neticesinde milyonlarca insanın katledildiği iki büyük dünya savaşı söz konusudur. Fahri Atasoy’a göre; “Batılı sömürgeciler ilkel olarak tarif ettikleri toplulukları medenileştirmek adına yok etmeyi veya kendilerine köle yapmayı gelişmenin bir gereği olarak görmüşlerdir. Bu dönemde bütünleşmiş, modernleşmiş ve medeni hale gelmiş bir insanlık önerisi sadece Batı merkez alınarak sunulmuştur. Batı dışında yapılan sömürgeci ve ırkçı tavır, içeride milletleri yok edemediği gibi ırkçılığın kendi aralarında da yükselmesine ve saldırganlığa yol açmıştır. Avrupa içinde de kendisini merkeze alan ülkeler diğerlerine karşı aynı yöntemle yaklaşmışlar ve kurmaya çalıştıkları hegemonya eğilimi ile büyük çatışmaların doğmasına sebep olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı buna bir örnek oluşturur.”¹⁴¹³ Halen de Batı, kendi menfaatleri icabı dünyanın değişik bölgelerinde insanların katledilmesine ya vesile olmakta ya da göz yummaktadır. Özellikle Afrika kıtasındaki kabile savaşlarında, Doğu Türkistan, Afganistan, Irak, Suriye, Filistin, Mymmar gibi Müslüman coğrafyalarda meydana gelen iç karartıcı hadiselerde, Batı’nın dahli söz konusudur. Bu denli zulüm ve vahşet üzerine kurulu bir medeniyete dâhil olmak, Türk milliyetçiliğinin bir hedefi olmamalıdır. Türk milliyetçileri, kadim Türk tarihinden gelen kültürel öğelerle ve İslamiyet’in getirdiği evrensel mesajlarla hali hazırda nüveleri oluşan Türk-İslam medeniyetiyle dünya tarihinde yerini alacak bir Türk milleti için çaba göstermek zorundadır.

Tanzimat’tan beri Türkler’de görülen Batı hayranlığı ve Batılılaşma sevdası, yüzyılların vermiş olduğu Batı karşısında yenilme ve geri çekilme hakikatinin neticesinde

¹⁴¹² Feyzullah Eroğlu bu durumu şöyle özetlemiştir; “Batı medeniyetinin bu son hâli, Batılı toplumların yaşamış oldukları tarihi bir tecrübenin kültür kodları ile özellikle aydınlanma ve modernleşme olgularının şekillendirdiği bir hayat tarzının sonucudur. Bu bağlamda, Batı medeniyetinin oluşumunda yer alan en önemli aşamalardan birisi, Eski Yunan tecrübesidir. Eski Yunan medeniyeti, sosyal ilişkilerin düzeni bakımından sınıfçı ve ayrımcıdır. Sınıfçı ve ayrımcı özellik o kadar güçlüdür ki birer “insan” gibi düşünülen tanrılar arasında bile belirli ayrımcılık yapılmıştır. Batı medeniyetinin oluşumunda rol oynayan diğer bir aşama Eski Roma’dır. Roma, ne pahasına olursa olsun güce, başarıya, diz çöktürmeye ve baş eğdirmeye, hükümranlığa ve iktidara tapınmayı temsil eder” Eroğlu, F. (2012). “Türk Modernleşmesindeki Temel Çelişkiler ve Türk Milliyetçiliği”. *Türk Yurdu Dergisi*. 32 (295), 220.

¹⁴¹³ Atasoy, a.g.e. 52.

oluşan geri kalmışlık psikolojisidir.¹⁴¹⁴ Bu duruma çare olarak Batı medeniyetinin “faziletleri” anlatılagelmiş ve Türkler’de Niyazi Berkes’in deyimiyle bir “Batı Peykçiliği” oluşmuştur. Batının geçtiği merhaleleri anlamadan, Batının kullandığı bilim ve teknolojik yenilikleri özümsemeden, sadece Batılı bir hayat tarzının taklidi veya Batı’nın pazarı olma yolunda isteklilik, Türkleri Batı’nın şamar oğlanına çevirmiştir.¹⁴¹⁵ Bir önceki başlıkta da ifade edildiği üzere, bilim mantığından uzak kalan Türkler, teknolojinin getirmiş olduğu üstünlüğü ancak bu teknolojik ürünleri satın alarak telafi edebilecekleri hissiyatına kapılarak yaklaşık iki yüz yıldır Batı’nın peşinden koşar adımlarla ilerlemektedir. Ancak her atılan adımda Batı’nın teknolojiye daha da ilerilere gittiği görülerek, daha bir azimle koşmaya devam edilmektedir. Yarış bu şekilde devam ettiği müddetçe de Türklerin teknolojiye Batı’yı yakalaması ve hatta geçmesi mümkün değildir. Bilime ve bilim üreten kurumlara gerekli önem verilmediği sürece, Batı teknolojinin ancak bir taklitçisi olarak hayatını devam ettirmek zorunda kalacak olan Türk milleti, bu yarışta bir müddet sonra pes etmek zorunda kalacaktır. Bakış açısını değiştirip, yeni yöntemlerle yola devam etmek, bu yarış tersine çevirecektir. Türk-İslam medeniyeti dairesinde oluşturulacak olan yeni bilim felsefesi sayesinde, insanlık onuruna yaraşır bir bilim üretim aşamasına geçilmesi ve bilimin tamamen insanlığın menfaatine hasredilmesi elbette ki mümkündür. Bu sayede

¹⁴¹⁴ “Sürdürülebilir bir Türk kültür ve eğitim politikasından yoksun Türkiye’nin, sürdürülemez fakat zorla sürdürülmeye çalışılan bilinçli veya bilinçsiz bir “Baticılık” politikasının olduğu da aşikardır. İşbu baticılıkta göze çarpan önemli davranış ve tutumlar arasında “Batılı” olabilme uğruna sürekli “Doğu”dan kopma, “Doğu”yu gereksiz, aşağı ve hor görme, kendini “Doğu”dan bilinçli veya bilinçsizce soyutlama çabası vardır. Baticılık anlayışının Tanzimat’tan beri özellikle Cumhuriyet’le hızlandırılan topyekun Batılılaşma sürecinde kemiklere kadar işlediği veya zihin dünyasında kök saldığı rahatlıkla söylenebilir. Son iki yüzyıllık süreçte oluşan ve baskın hale gelen “Batılılaşma” durumu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki Batı’ya “yönelme” durumundan çok daha farklıdır. Çünkü “muasırlaşma” kaygısı ile çıkılan yol modernleşmeye yönelmiştir. Modernleşme paradigmasının doğal olarak geleneği, daha doğrusu “Batılı” olmayan her şeyi dışlama durumu, Türkiye örneğinde ciddi bir Batı-Doğu çatışmasını ortaya çıkartmıştır. Resmi aygıtlar tarafından desteklenen ve tepeden indirilerek yayılmaya, özümsetilmeye çalışılan çağdaşlık kılıfı altındaki “Batılılık” zihniyeti ve işbu zihniyetin sosyal, kültürel alandaki uygulamaları, zıddını acımasız bir şekilde dışlamaya, ezmeye çalışmıştır. Hatta zıddına zaman zaman yaşam hakkı dahi tanımamıştır. Bunun yaratmış olduğu psiko-patolojik durum; sahte fakat gösterişçi, tekelci, bencil ötekileştirici ve tekelci davranış tarzlarının yaygınlaşmasını, toplumun bütün kesiminde farklı düzeylerde yerleşmesine yol açmıştır. İşbu davranış tarzları, bir taraftan aşağılık kompleksini okumuş kesimde yaygınlaştırırken diğer taraftan Türklüğe, İslam’a veya Doğu’ya ait olan değerleri sürekli değersizleştirme, aşındırma, sulandırma, anlamını kaydırma sürecini de hızlandırmıştır.” Karluk, A. C. (2018). “Türklüğü İlgilendiren Bazı Kavramların Sosyolojik Analizi ve Öneriler” *Türk Yurdu Dergisi*, Temmuz, S. 371. 10.

¹⁴¹⁵ “Batı medeniyeti başka bir inanç ve ahlak nizamıdır. Din ve ırk ayrımı yapmama, insan hakları, eşitlik gibi sloganlarla çalışmasına rağmen, Batı medeniyetinin ruhu, pratikte, sosyal sınıf bilincinden kopamaz, ayrımcılıktan vazgeçemez ve menfaatinin olduğu yerde insan haklarını göz ardı etmekten geri duramaz. Bu şartlar altında, kendi tarihini, dilini, geleneklerini hor görerek Batı toplumlarının yaşayış tarzına özenen bir toplum, asla giremeyeceği bir medeniyetin peşinde takılarak sadece kendi onurunu ayaklar altına almış olur.” Özakpınar, *İslam Medeniyeti...* 71.

toplumsal bozulmanın önüne de geçilebilecek, anlamsız Batı taklitçiliği nihayete erecektir.¹⁴¹⁶

Son dönemde Batı medeniyetinde gözlemlenen gerileme de zaten artık Batı medeniyetinin de çöküşe geçtiğini göstermektedir.¹⁴¹⁷ Tarihteki medeniyetlerin kuruluş ve çöküşüne bakıldığı zaman medeniyetlerin; muazzam bir inanç ve ahlak nizamının verdiği gayretle ve toplumsal birlik duygusu ile kurulduğu, ancak sonrasında bu inanç ve azmin neticesinde elde edilen zenginliğin getirdiği gevşeme, rahata düşkünlük, eğlenceye kapılma, inanç ve ahlak nizamından sapma neticesinde de çöktüğü görülmektedir.¹⁴¹⁸ Tarihte Babil, Mısır, Eski Yunan, Roma medeniyetlerinin çöküşü de bu şekilde olmuştur. Zenginliğin getirmiş olduğu sınır tanımazlık ve haddi aşma neticesinde bu medeniyetler tarih olmuştur.¹⁴¹⁹ Bugün Batı medeniyetinde de geçmiş medeniyetlerin çöküşünde yaşanan haddi aşmalara benzer hadiseler yaşanmaktadır. Uyuşturucu kullanımının aşırı derecede yaygınlaşması, cinsel sapkınlık, lüks ve zevke aşırı düşkünlük, güce tapma, aşırı bireyci ve faydacı insan tipolojisi vs. gibi Batı medeniyetinde karşılaşılan toplumsal hadiseler, bu medeniyetin de sonunun yaklaştığını göstermektedir. Türklerin böyle bir medeniyete girmek gibi bir hedeflerinin olması, yıkılmaya yüz tutmuş eski bir binada daire satın almaya benzer. Bu bina çöktüğünde, Türklerin de altında can vermesi muhtemeldir. Bunun yerine uzun yıllar dayanacak ve etrafına da sığınak teşkil edecek yeni bir bina, yani

¹⁴¹⁶ “Bugün geldiğimiz noktada, medeniyetimiz sarsılmış olduğu için kültürümüz kargaşa içindedir. Sahte kültür öğeleri toplum hayatını soysuzlaştırmaktadır. Büyük kültür eserleri meydana getirmenin ilhamını, ruh enerjisini, düşünce gücünü veren inanç ve ahlak nizamı sarsılmıştır. Bu sosyal çözülmeye ancak medeniyetimizin bilincine vararak kurtulabiliriz. Dürüst çalışmayı, işi ehline vermeyi, adaleti gözetmeyi, kamu bilinci ile hareket etmeyi, işbirliği içinde ekonomik verimi artırmayı, gerekli tedbirlerle refahı yayarak fakirliği azaltmayı, toplum huzurunu sağlamayı, birlik içinde daha büyük hedeflere ve dünya devleri arasında saygın bir mevkie erişmeyi ancak medeniyetimizin değerleriyle başarabiliriz. Medeniyetimizi canlandıırırsak, onun vereceği azim ve istikamet ile kültürümüzde eksik olan, fakat bugünkü dünyada son derece önem taşıyan kültür öğelerini, kültürümüzün bütünlüğünü sağlayarak kültürümüze katmak mümkün olacaktır.” Özakpınar, *İslam Medeniyeti...* 79-80.

¹⁴¹⁷ “Bizim gireceğimiz Avrupa, 19. yüzyılın beşeriyet tarihini değiştiren Avrupa değil. O Avrupa çok şeyler başaran, uygarlığı bilimle kuran Avrupa’ydı. 20. Yüzyılın Avrupası bu üstünlüğü çoktan kaybetti. İhtiyar, bezgin bir kıtadır. 19. Yüzyıl Avrupası çok hain ve yağmacıydı, doğrusu bugünkü Avrupa bu vasfını kaptırmak zorunda kaldı, artık daha güçsüz ve dahası mazisindeki şiddetten mahcupdur.” Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye’nin Yakın Tarihi*. İstanbul, Timaş Yayınları. 142.

¹⁴¹⁸ Özakpınar, *İslam Medeniyeti...* 79.

¹⁴¹⁹ “Medeniyetler, bir inanç ve ahlak nizamı temeli üzerinde, sosyal birlik içinde sade bir yaşam ve sıkı bir çalışma ile kuruluyor; bir genişleme ve servet artışı çerçevesinde bencil içgüdülerin ve bireysel heveslerin azması ve bu arada, yönetimi etkileyen tabakalarla sefalet içindeki halk kitleleri arasındaki sosyal bağın kopması sonucunda çöküyor. Çöküşe geçerken ve çöküş esnasında, askeri ve ekonomik birçok olaylar etken oluyor. Fakat olayların etkilerinin giderilememesi, çöküşün durdurulamaması ve hızlanması, inanç ve ahlak nizamı sarsıldığı içindir. Toplum, zararlı etkenlerin etkilerini giderecek çabayı göstermek için gerekli ruh enerjisinden ve sosyal birlikten yoksun kalmıştır. Bu noktaya gelince, bir ahlak ve inanç nizamı olan medeniyetler ile kültür arasındaki ilişki de açıkça görülür: Medeniyet kaybolunca büyük kültür eserleri de biter; insanlar yer içer, ürer, eğlenir; biyolojik hayat sınırına yakın bir ilkeliliğe geriler.” Özakpınar, *Bir Medeniyet...* 99.

yeni bir medeniyet inşa etmek elzemdir.¹⁴²⁰ Bu medeniyetin adı da ancak Türk-İslam medeniyeti olabilir.

Batılı bazı düşünürler de Batı medeniyetindeki gerileyişi anlatmaya çalışmışlardır. Oswald Spengler'e göre şu anda bir çöküş dönemi yaşayan Batı kültürü, her kültür gibi bir organizma gibi doğmuş, büyümüş, gelişmiş ve bir gün ömrünü doldurup ölecektir.¹⁴²¹ Spengler'e göre toplum yaratıcı enerjisini kaybettiğinde o kültür veya medeniyet çökmeye mahkûmdur. İnsanlık alemi birbiriyle yeknesak bir bütünlük göstermediği gibi, pozitif bir amaca doğru sürekli ilerliyor değildir. Medeniyetler ve kültürler halindeki insanlığın her birimi belli safhaları geçerek belli bir süreci yaşar. "Bir kültür veya medeniyetin doğumu insanlığın sürekli çocukluk devri olan iptidai psikolojik şartları içinde kudretli bir ruhun uyandığı ve kendini kurtardığı anda gerçekleşir. Bu ruh bir nebat gibi kendine bağlandığı sınırları kesinlikle belirlenmiş bir bölgenin toprağında çiçeklenmeye başlar. Böylece yeni bir medeniyet ve kültür doğar. Dünyada sayıları sınırlı miktarda medeniyetler vardır. Bunların bir kısmı ömrünü doldurmuş ve tarih sahnesinden silinmiştir. Mevcut durumdaki medeniyet ve kültürlerin de ömrünü tamamlayarak yok olmaları, yani çökmeleri doğal bir sürecin sonucu olarak görülür."¹⁴²²

Türkler gerek İslamiyet öncesi dönemde ve gerekse İslamiyet sonrasında dünya medeniyetine önemli katkılar sağlamış bir millettir.¹⁴²³ Batı karşısında geri kalmışlık psikolojisi ile ve hezeyanla Türk milleti 19. yüzyılda ne yapacağını şaşırmış bir vaziyette, kendine bir sığınak aramış ve bu sığınağın da Batı medeniyeti olmasına kanaat getirmiştir. Ancak Türk milliyetçisi aydınların Batı medeniyetinde gördükleri hakkaniyetsizlikler, bu

¹⁴²⁰ Mehmet Öz'e göre de; "XXI. yüzyılın değişen dünya şartlarında Türkiye'de milliyetçilik; milleti, onun kültürünü, imanını, hukukunu, geleceğini esas almak, tarihî medeniyetimizin insanlığın ortak iyiliğine yönelik hususiyetlerini dikkate almak suretiyle, asrın idrakine yeni bir medeniyet tasavvuru sunmak durumundadır. Bu medeniyet tasavvurunun temeli, hayalî ve icat edilmiş bir millet değil tarihî bir gerçeklik olan, İslam'la yoğrulmuş bir Türklüktür. Etnik ayrılıkları körükleyen entelektüel ve medyatik atmosfer karşısında, milletin organik aydınlarını, kapsayıcı ve içerici bir Türklük şuurunun geliştirilmesinde hayatî bir rol beklemektedir." Öz, *a.g.m.* 207.

¹⁴²¹ Onun için eserinin başlığını '*Batının Çöküşü*' olarak belirlemiştir. Bu eser Türkçe'ye de çevrilmiştir. Spengler, O. (1997). *Batının Çöküşü*. çev. Nuray Sengelli. İstanbul: Dergah Yayınları.

¹⁴²² Atasoy, *a.g.e.* 70-71.

¹⁴²³ Eski Türklere dair bir örnek; "Onların zanaatkarları ve çobanları özellikle kendi toplumlarının omuzlarına çöken imparatorluk masrafları ve gelenekleri bulunmadığından, kimi teknikleri geliştirmeyi başarmışlardı. Bu yeni teknikler şimdi Çin'e akıyordu-"atlardan yararlanmak, eyer ve üzeniyi kullanmak, köprüler ve dağ yolları inşa etme yöntemleri, tıbbi bitki ve zehirlere ilişkin bilgiler, denizcilik vs. Bu tür yenilikler zenginliği ve artık ürünü arttırdı. Örneğin, at daha önce savaşlarda hızlı iletişim için kullanılıyordu. Ama eski koşum yöntemleri onu neredeyse boğuyordu ve ağır yükleri ya da sabanı çekmesini olanaksız kılıyordu, Bu görevler ise çok daha ağır olan öküze kalıyordu. Kuzey steplerinden gelen yeni teknikler bu durumu değiştirmeye başladı." Harman, C. (2013). *Halkların Dünya Tarihi*. çev. Uygur Kocabaşoğlu, (Üçüncü baskı). İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.112-113.

medeniyeti toptan kabul etme konusunda onları tereddütte düşürmüş,¹⁴²⁴ bunun için formüller aramışlar ve medeniyet kültür ayırımına giden Ziya Gökalp gibi bir kısım Türk milliyetçisi iyiniyetli yaklaşımlarla, Türklerin Batı medeniyetine kültürünü ve değerlerini koruyarak girmeleri gerektiğini iddia etmişlerdir. Ancak zaman içerisinde yapılan çalışmalar göstermiştir ki, kültür ve medeniyet aslında iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan unsurlardan oluşan yapılardır.¹⁴²⁵ Bu noktadan hareketle, Türk-İslam medeniyetini savunanlar, Batı medeniyetinin toptan kabul etmek yerine, Batı'nın bilim ve teknik konusundaki yaşadığı merhaleleri iyi inceleyip, bilim ve tekniğin yöntemleriyle Türk-İslam dünyasının da bu aşamaya gelebileceğine dair fikirler ortaya çıkmıştır.

Batı medeniyeti, toptan iyi veya toptan kötü demek mümkün olamayacağı gibi, Batı'nın bilimsel yöntemlerini kullanarak, Türk-İslam değerlerini göz önüne alarak bilim ve teknik üretmek elbette mümkün olabilir kanaati hasıl olmuştur. Sonuç olarak denilebilir ki; “Türk Milleti'nin ve Türk Dünyası'nın kaderi ve geleceği, Türk bilgi sistemini yeniden inşa etmeye bağlıdır. Türk bilgi sistemi, bir kültür ve kimlik soykırımına uğratılmış Türklüğün kaderini ve geleceğini yeniden inşa ve ihya etmek vazifesini kendisine en büyük strateji ve ülkü edinmelidir. Böyle bir stratejik ülkünün yeniden inşası ve ihyası için yapılması gereken ilk şey, Türk Milleti'nin ve Türk Coğrafyasının karşılaşmış olduğu bütün sorunları nitelikli bilgi bileşimleri ile analiz etmek ve bu bilgi sistemi aracılığıyla etkili çözüm projeleri üretmektir.”¹⁴²⁶

3.2.2.9. Geleneğe bağlılık

Milleti oluşturan unsurların bir tanesi de kültür olması ve kültürü meydana getiren unsurların başında ise geleneğin gelmesi nedeniyle, Türk milletinin devamlılığının sağlanması için Türk milliyetçiliği ideolojisinin kabulleri arasında geleneğe bağlılık yer almaktadır. Türk milliyetçiliğinde geleneğe bağlılığın en önemli göstergeleri şahsiyet

¹⁴²⁴ İsmail Gaspıralı'nın Batı medeniyetine dair yaptığı tahliller, sonrasında diğer Türk milliyetçisi aydınların da konuya dikkatle yaklaşmalarına vesile olmuştur.

¹⁴²⁵ Yılmaz Özakpınar bu gayreti gösterenlerden bir tanesidir: “Özakpınar'ın alternatif medeniyet teorisine göre, ‘medeniyetin orta direği, bir inanç ve ahlak nizamıdır; destekleyici yan direkleri siyasi teşkilat ile iktisadi yapıdır’. Özakpınar söz konusu Batı bilgi sisteminin bu konuya dair temel kavramlarını, birçok Türk bilim insanının yaptığı üzere, olduğu gibi aktarmak yerine, tarihsel sürece ve olgulara daha uygun düşecek bir tutarlılıkla yeniden yorumlamaktadır. Özakpınar, bu yeni ‘medeniyet teorisi’ yaklaşımında vahiy bilgisi ile felsefe bilgisini ve bilimsel bilgiyi, alışkın olunan güdümlü bir bakış açısının dışında yerli ve milli bir zihniyetle birleştirmektedir. Böylece, Özakpınar, Batı'nın tabiat ve diğer toplumlar üzerindeki tasallut ve tahakkümünü en büyük gerekçesini ellerinden almış olmakta ve bu kavrama daha tarafsız ve tutarlı bir açıklama getirmiş olmaktadır.” Eroğlu, *Türk Yönetim Tarihi ve Düşüncesi*. 535-536.

¹⁴²⁶ Eroğlu, *a.g.e.* 535-536.

sahibi bireylerin yetiştirilmesi, aileye sadakat, örf ve âdete bağlılıktır. Mümtaz Turhan, “Gelenekler ve tarih bir millete başarıma hüneri, yaşama gücü ve güveni verir. Millete ileriye doğru hamleler yaptıran işte bu hüner, bu güç ve bu güvendir”¹⁴²⁷ demektedir ancak gelenek ve yeninin harmanlanması gerektiğini savunarak yapıcı milliyetçilik tezini öne sürer. Turhan’a göre milliyetçilik, geleneklere dayanarak modern ihtiyaçlara cevap verecek kurumları inşa edebilmelidir. Aksi takdirde, gelişimin ve dönüşümün gerisinde kalan toplumların bir müddet sonra tarih sahnesinden de silinmelere mukadderdir. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere bu değişim ve dönüşüm, tepeden inmeci, baskıcı veya körü körüne değil, kontrollü ve bilinçli bir şekilde yapılmalıdır.

Turhan; tarihin, şahsiyetle kurumlar arasında paralellik olduğunu gösterdiğini belirtir. Kurumları kuvvetli olan toplumlarda büyük şahsiyetler yetişir; büyük şahsiyetler yetiştiren toplumlarda kurumlar kuvvetlenir. Zamanla fikirler ve değerler de değişebileceğine göre, büyük şahsiyetin hem bir fikre ve değere bağlanması hem de gerektiğinde o fikir ve değeri açacak bir bağımsızlık ruhuyla hüküm vermesi beklenir. Bir sanatçı, bir filozof, bir ahlakçı, bir bilim adamı ancak bu noktaya yükselirse, fikirleri ve değerleriyle beslendiği toplumunu yükseltebilir. Turhan’a göre ideal toplum, en yüksek medeniyet seviyesine ve kendi hakiki ihtiyaçlarına uygun kurumlara sahiptir; ideal toplumda büyük şahsiyetler, hem kurumlardan etkilenir ve kurumları yaşatır hem de kurumları etkiler ve onları geliştirir. Turhan’a göre böyle bir toplum ancak millet yapısını kazanmış topluluklarda görülür.¹⁴²⁸ Buradan hareketle de Turhan, toplumun birliğini ve düzenini bozan anlamsız çekişmelerden ziyade yapıcı bir şekilde, geleneğe bağlı olarak modern ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde kurumlar inşa etmenin önemine değinmektedir.¹⁴²⁹

Halil İncılık, “Japonya’da geleneksel değerler sistemi ve sembolleri muhafaza olduğu halde, Türkiye’de bunlar evvela tedricen sonra topyekûn bertaraf edilmiştir.” demektedir. Japonya’da modernleşme geleneksel müesseselere ve sınıflara dayanmış, modernleşme eskiyi değiştirmek ve geliştirmek suretiyle gerçekleştirilmiş, Türkiye’de ise eski müessese ve sınıflar bertaraf edilmiştir. İhtilal, modernleşmenin bir vasıtası sayılmıştır.¹⁴³⁰ Gökalp’e göre “Milletin ruhunda yaşayan canlı gelenekler, milleti bir bütün

¹⁴²⁷ Özakpınar, *a.g.e.* 34.

¹⁴²⁸ Özakpınar, *Kültür Değişimleri...* 29.

¹⁴²⁹ Özakpınar, *a.g.e.* 33-34.

¹⁴³⁰ İncılık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye.* 136.

halinde tutar ve yükseltir. Buna karşı artık toplum bilincinde yaşamayan bir medeniyet veya dine ait kurallar, ölü alışkanlıklar olarak devam eder ve milleti gelişme yolundan alıkoyarlar. Tutucu kesim, mevcut kuralların değiştirilmesine küfür nazarı ile bakar; buna karşı radikal, devrimci, milli vicdana yabancı olup olmadığını düşünmeden birtakım yeni kurallar sokmaya çalışır. Gökalp’a göre her ikisi de, kültürün gerçek yapısını ve dinamiğini göz önünde tutmamaktadır.”¹⁴³¹ Bu durumda Türkiye’de geleneğin ve modernin çarpışmasına sebep olmuş, Türk siyasal hayatında derin ayrılıklara sebebiyet vermiştir.

Örf ve âdete bağlılığı Yılmaz Özakpınar “geleneksellik” kavramıyla açıklamıştır ve “gelenekçilik”ten tamamen farklı olduğunu öne sürmüştür.¹⁴³² Şöyle ki, geleneksellik gündelik hayatın işleyişi aksatmayacak şekilde geleneklerin yaşatılması iken, gelenekçilik ise günün şartlarına hiçbir şekilde uymadığı halde sırf gelenek diye eski örf ve adetlerin körü körüne yaşatılmaya çalışılmasıdır. Bunun en güzel örneği Türkler’de çok özel bir yeri olan “at”tır. Eski dönemlerde Türklerin en önemli varlıkları olan atlar, zamanla modern ulaşım araçlarının ortaya çıkması ile toplumsal karşılıklarını yitirmeye başlamışlardır ancak at yarışları, binicilik, atlı spor oyunları gibi faaliyetlerin ortaya çıkmasıyla birlikte Türk toplumunda ata olan ilgi ve alaka devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Buna karşılık sırf geleneklerimizde var diye günümüzde hiç kimse bir şehirden başka bir şehre atla seyahat etmemektedir. Olumsuz örnek ise büyükşehirlerde düzenlenen sokak düğünleridir. Eski adetlerimize göre bir köyün veya küçük bir yerleşim yerinin tamamının dahil olduğu köy ve mahalle düğünleri birkaç gün süreyle sokakta ve coşkulu bir şekilde icra edilirken, günümüz şehir sosyolojisinde sokak düğünleri, geleneğin yanlış bir şekilde sürdürülmeye çalışılmasından başka bir şey değildir. Şehir hayatı ve gereklilikleri sokak düğünlerine elverişli olmadığı gibi, o mahallede düğüne davetli olmayan insanların yaşam haklarına da ayrıca saygısızlık yapmaktır. Bu noktada bu geleneğin salon düğünleri geleneğiyle ikame edilmesi, örf ve âdete ihanet olarak algılanmamalıdır.¹⁴³³

Geleneğe bağlılığın ve bağımsız düşüncenin ön şartı da tarih bilincidir.¹⁴³⁴ Tarihini bilmeyen milletlerin örfünü, âdetini, töresini bilmesi mümkün olmadığı gibi, tarihini yanlış

¹⁴³¹ İnalçık, *a.g.e.* 181.

¹⁴³² Özakpınar, *Kültür Değişmeleri...* 32-33.

¹⁴³³ Sosyolojik ve çevresel koşulların elverdiği köy ve küçük ilçe gibi yerlerde bu geleneğin devam ettirilmesinde hiçbir mahzur olmadığı gibi, devam ettirilmesinde de zannımızca fayda vardır.

¹⁴³⁴ Tarih şuuru konusunda verilen şu veciz örnek, milletlerin hayatiyeti konusunda tarihin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir: “Çekler doksan yıl Almanların hegemonyası altında kaldıklarından dillerini, tarihlerini unutmuşlardı. 1918’de bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen, zamanın yetersizliğinden dolayı

kaynaklardan öğrenenlerin de istikametleri yanlış olmaktadır.¹⁴³⁵ Türk milliyetçiliği, kişiye kimlik kazandırması ve kişinin geleceğine yön verebilmesi için tarih bilinci edinilmesine özel önem verir. Doğru kaynaklardan ve doğru kişilerden erişilecek olan bu bilinç, toplumsal yapının kuvvetlenmesine ve geleceğe dair yapılan planlarda geçmişten ders alınmasına vesiledir. Bilinen tarihi itibarıyla üç bin yıllık Türk tarihi, günümüzde yaşayan çok az millete nasip olmuştur. Süreklilik arz eden Türk tarihini de çeşitli şekillerde İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası gibi dönemlere ayırarak, herhangi bir dönemi ön plana çıkartmak ve diğerini küçümsemek veya yok saymak mümkün değildir.¹⁴³⁶ Türk tarihi bir bütünlük içindedir ve kadim Türk tarihinden süzülüp gelen Türk geleneklerini yaşatmak, Türk milliyetçiliği için hayati önemdedir.¹⁴³⁷

Mümtaz Turhan'ın, Erol Güngör'ün ve Yılmaz Özakpınar'ın eserlerinde önemle vurguladıkları üzere geleneğe bağlılık, tutuculuk veya bağnazlık şeklinde tezahür eden bir yapı değildir. Gelenekler, kültür yapıcı unsurlardır ancak zaman içerisinde hayatta meydana gelen değişim ve dönüşümler neticesinde eski geleneklerle yaşanan değişim anlamlı bir şekilde bütünlenebilir. Mesela, eskiden dini bayramlarda insanların birbirlerine mektup veya kart postalla bayram tebriği göndermesi bir gelenekken, iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme neticesinde bu gelenek tarih olmuş ancak yerini telefonla, sesli/görüntülü mesajla, görüntülü aramayla bayramlaşma geleneği almıştır. Bu

1939 yılına kadar dillerini ihya edemediler, yetişen çocuklarına istenilen seviyede tarih şuuru veremediler. Tarih şuuru eksikliği sebebiyle, yirmi beş tümeni, ağır sanayisi bulunan Çekoslovakya, tek kurşun atmadan Alman ordularına teslim oldu. Aynı yıllarda birkaç tümeni bulunan ve sanayisi Çekoslovakya ile mukayese edilemeyecek kadar geri olan Finlandiya dev Sovyet Rusya'ya karşı olağanüstü bir savunma yaptı. Kendinden yüzlerce defa güçlü Rusya'ya teslim olmadı ve bağımsızlığını korudu. Zira uzun kış gecelerinde destanları "Kalevela"yı okuyup dinleyen Fin çocukları tarih şuuruna sahiptiler." Niyazi, *Millet ve...* 176.

¹⁴³⁵ "Millet tarihiyle de şimdiki zamandır. Gelenekler ve tarih bir millete başarma hüneri, yaşama gücü ve güven verir. Millete ileriye doğru hamleler yaptıran işte bu hüner, bu güç ve bu güvendir." Özakpınar, *Kültür Değişimleri...* 33-34.

¹⁴³⁶ Türk milliyetçileri arasında etnisiteye ağırlık verenlerin İslamiyet öncesi Türk tarihine ve dine ağırlık verenlerin ise İslamiyet sonrası Türk tarihine ağırlık vererek diğerini yok saydıkları görülmektedir. Bugün Araplar bile İslamiyet öncesi dönemlerini her ne kadar "cahiliye" dönemi olarak adlandırsalar da Arap tarihinden saymaktalar ve çocuklarına anlatmaktalar. Türklerin ise tarihin hiçbir döneminde cahiliye devri olmadığı gibi, unutulması veya utanılması gereken hiçbir tarihi dönemi de yoktur.

¹⁴³⁷ Özakpınar'a göre; "Mensup olduğumuz milleti sevmek, ona bağlılık duymak, evrensel bir adalet duygusu içinde milletimizin menfaatini gözetmek, onun siyasi teşkilatı olan devlete sadakat göstermek millet hayatının güzelliği ve devamı için şarttır. Milliyetçiliği gericilik, insaniyet düşmanlığı, illiklik gibi göstermeye çalışanlar yanılıyor. Milliyetçilik bilinci, evrensel değerlere katkı yapabilecek millet yapısını ve milli kültürü kurma hedefini benimsemek ve o yolda kamu vicdanı ile şahsiyetin bağımsızlığını bağdaştırarak dürüstlikle çalışmaktır. Millet ve şahsiyet ilişkisi ile beslenmeden evrensel değerlere katkıda bulunmak mümkün değildir. Hakiki kültür, bu topraklarda kökü bulunmayan bir hayat tarzı içinde kurulamaz; ancak bu toprakların tarihteki derinliklerinden gelen değerler üzerinde kurulabilir. Mümtaz Turhan'ın bütün söylediği, içinde yaşadığımız zamanın ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, bu değerleri barındıran milli kültür bitkisinin toprağına bilim gübresi atmak gerektiğidir." Özakpınar, *a.g.e.* 106-107.

yeniliğe direnmek, çağın gerisinde kalmak anlamına gelebileceği gibi, yeni geleneğe ayak uydurmak da kişinin değerleriyle çatışmadığı müddetçe faydalıdır.

SONUÇ

Siyaset biliminin araştırma konularından birisi de siyasal ideolojilerdir. Türk milliyetçiliğinin de siyasal bir ideoloji olarak incelenmesi, kabullerinin, önermelerinin, dünyaya ve insana bakışının açıklanması ve nasıl bir dünya tahayyül ettiğinin açıklanması, siyaset biliminin asli işlerindendir. Bir ideoloji olarak ele alıp, izah etmeye çalıştığımız Türk milliyetçiliği, ideoloji kavramına yükledikleri olumsuz anlamlar nedeniyle bazı fikir adamları tarafından ideoloji olarak kabul edilmemekte, dünya görüşü, fikir sistemi, yaşam biçimi gibi çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. İdeoloji ve ideolojik kavramları, Türkiye’de genellikle bilim dışı, zararlı, ütöpik gibi kendi anlamının dışında kullanıldığı için, Türk milliyetçiliğinin de ideoloji olarak anılması, bir kısım Türk milliyetçisi aydında rahatsızlık sebebidir. Oysaki ideoloji, siyaset bilimi literatüründe; “mevcut iktidar sistemini muhafazaya, biraz değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelmiş örgütlü siyasal eylem için zemin oluşturan, tutarlı fikir kümeleri” olarak tanımlanır. Buradan hareketle de ideolojiler, (a) genellikle ‘dünya görüşü’ biçiminde mevcut düzene ait bir açıklama sunarlar, (b) arzulanan geleceğe ilişkin bir model, bir ‘iyi toplum’ görüşü geliştirirler ve (c) siyasal gelişmenin nasıl yapılacağı ve nasıl yapılması gerektiğini, a’dan b’ye geçişin nasıl olacağını açıklarlar. Bu zaviyeden bakıldığında Türk milliyetçiliği de tarihi süreç içerisinde bir ideolojiye dönüşmüş ve hatta bu ideolojiyi savunan siyasal partiler de zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Ancak tezde açıklandığı üzere Türk milliyetçiliğinin ideolojik ve psikolojik olmak üzere iki boyutu vardır, bu çalışmanın esas konusu Türk milliyetçiliği ideolojisidir.

Batı’da milliyetçiliğe dair son dönemde yapılan kuramsal çalışmalarda; ilkçi yaklaşım, modernist yaklaşım, etno-sembolcü yaklaşım ve son olarak Azar Gat’ın ortaya koyduğu etno-sembolizme yakın ama tarih ve devlet vurgusu baskın olan bir yaklaşım söz konusudur. Türk milliyetçiliğini açıklamada etno-sembolcü yaklaşımın bazı yönleri, Azar Gat’ın bazı görüşleri ve nihayetinde Türk milliyetçiliğine katkı sağlamış birçok fikir adamının görüşlerinden hareketle *Tarih Temelli Yaklaşımı* esas alınarak Türk milliyetçiliği ideolojisi açıklanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar modernist kuramcılar ve etno-sembolcü yaklaşım, milletleri ve milliyetçiliği modernizme indirgiyorsa da, etno-sembolcüler modernizm öncesi milletlerin nüveleri olan etnisitelere vurgu yaparak milletlerin birden bire tarih sahnesine çıkmadığını öne sürmektedir. Modernist birçok teorisyen ise, milliyetçiliği ve milleti, hayali, tasarlanmış, kurgulanmış, kapitalizmin ürünü ve kapitalist

üretim biçimine hizmet eden bir araç olarak ele almışlar ve bu postülalardan hareketle batılı milliyetçilik hareketlerini incelemişlerdir. Son dönemde ise Azar Gat, modernistlere karşı yazmış olduğu eserlerde, milleti modernizmle ilişkilendirmenin yanlış bir yaklaşım olduğunu örnekleriyle ortaya koymuştur. Elbette ki modern anlamda ve ideolojik manada milliyetçilik eski çağlarda yoktur ancak milletler vardır ve tarihte büyük devletleri kuran milletler olmuştur. Türkleri buna örnek olarak gösteren Gat, Babür Devleti'ni, Selçukluları ve Osmanlı'yı Türklerin kurduğunu açıkça ifade ederek, Türk milletinin varlığının modern dönem öncesinde olduğunu ifade etmiştir.

Tarih temelli yaklaşımda, milletler modern uluslar ve kadim milletler olarak ikiye ayrılmıştır. Kadim milletler tarihin eski dönemlerinde milletleşme aşamasını tamamlamış, tarihte devlet kurmuş ve günümüze kadar varlığını devam ettirmiş, Türkler, Araplar, Farslar gibi topluluklardır. Modern uluslar ise daha çok Fransız İhtilali ile son halini almış, genellikle toprak esasına dayalı ve vatandaşlığı ön plana çıkartan Fransız, İtalyan, İngiliz, Amerikan gibi toplumlardır. Tarih temelli yaklaşımda esas ayırt edici sav ise, milliyetçiliğin de iki boyutlu olarak incelenmesi, Fransız İhtilali sonrasında millet egemenliğine dayalı yönetimleri esas olan milliyetçiliğin, ideolojik milliyetçilik olarak görülmesi ve eski çağlarda Türkler gibi milletlerde görülen milliyetçi söylemlerin ise psikolojik milliyetçilik olarak adlandırılmasıdır. İdeolojik milliyetçiliğin önermelerini Anthony Smith'in önerdiği şekliyle kullanmamızda bir mahsur yoktur. Kısaca ideolojik milliyetçilik, dünyayı milletlere bölünmüş olarak kabul eder ve milleti bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağı olarak görür. Milliyetçilik ideolojisine göre; millete bağlılık bütün sadakat bağlarının üstündedir ve insanların özgür ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa bir milletle özdeşleşmeleri gerekir. Dünyada barış ve adaletin hâkim olması için milletlerin özgürlük ve güvenlik içinde bulunmaları gerektiği de milliyetçilik ideolojisinin kabulleri arasındadır.

Psikolojik milliyetçilik ise modern öncesi dönemde milletleşme aşamasını tamamlamış ve bazı tarihçilere göre tarihin ilk milleti olan Türkler'de görülen; dünya hâkimiyeti, Tanrı'nın adaletini yeryüzünde egemen kılma, soydaşını sevme ve hakkını gözetme gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkan, daha çok bireysel düzeyde kalmış duygu durumudur. Göktürk Abideleri'nde açıkça ifadesini gördüğümüz ve sonrasında Kaşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevai, Yusuf Has Hacı, Sultan Alparslan ve Abbasi Halifeleri'nin ifadeleri gibi birçok tarihi vesikada gördüğümüz Türklere dair yüceltici ifadeler ve

Türklere yüklenen misyonlar, Türkler’de modern dönem öncesi milliyetçi söylemlerin bariz örnekleridir. Bu minvalde, tarihin erken döneminde milletleşme aşamasını tamamlamış olması nedeniyle, milliyetçilik şuurunun da Türkler’de erken dönemlerde gelişmesi söz konusudur.

Tarih temelli yaklaşımın millete bakışı, batılı anlamda modernist veya ırkçı olmadığı gibi, bütün insanlığın ortak bir atadan türemesi nedeniyle tek bir ırktan yani insan ırkından türeyerek dünyaya yayıldığını iddia etmektedir. Nitekim son dönemde Batı’da yapılan çalışmalar da insanlığın Afrika kıtasından ve tek kaynaktan türediğine dair bulgular vardır. Tek kaynaktan dünyaya yayılan insanoğlu, coğrafyanın verdiği imkânlar ve imkânsızlıklar neticesinde farklı şekiller almışlar, dilleri ve dış görünüşleri farklılaşmış, farklı inanç şekilleri geliştirmişlerdir. Bu farklılaşma en nihayetinde insanların deri renklerinde dahi bir çeşitlenmeye neden olmuştur. Dünyanın farklı coğrafyalarında kabileler halinde yaşayan ve zamanla birbiriyle temas haline geçen insanlarda, ben ve öteki duygusu oluşmaya da başlamıştır. Kendi konuştuğu dilden farklı bir dil konuşan, kendi geleneklerinden farklı gelenekleri ve dini inançları olan insanların farkına varan kabilelerde, millet şuru daha erken dönemde gelişmeye başlamıştır. Eski çağda iletişimi ve ulaşımı hızlandıran bir araç olan “at”ın evcilleştirilmesi ise bu süreci hızlandırmıştır. Bir kısım tarihçilerin iddia ettiği üzere, atı ilk olarak evcilleştiren ve uzak mesafelerin keşfi ve fethi için ilk kullanan toplum Türkler’dir.

Türklerin Batılılar’dan farklı olarak at üstünde seyahat etmeleri ve hatta at üstünde yaşam sürmeleri, Türklerin diğer kavimleri daha önce tanımalarına ve kendi aralarında birlik şuuruna erken bir dönemde erişmelerine sebep olmuştur.¹⁴³⁸ Bir diğer önemli husus ise devletli yaşam şeklidir. Türkler tarihin eski çağlarından beri devlet örgütüne sahip olmuşlar ve bu sayede de büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Devletli bir yaşam sürmenin vermiş olduğu birlikte hareket etme, cihana hükmetme, bütün Türkleri tek bir çatı altına alma gibi ülküler sayesinde de Türkler arasında psikolojik milliyetçilik, yine erken bir dönemde ortaya çıkmıştır. Osman Turan’ın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi* olarak adlandırdığı, Türk devlet felsefesi sayesinde, Türkler Altaylar’dan Alplere kadar olan

¹⁴³⁸ Batılılar uzun yıllar atı çeki aracı olarak kullanmışlar ve at üstünde seyahat etmemişlerdir. Türkler ise at üstünde seyahat eden tarihte bilinen en eski toplumdur. Hatta son yıllarda yapılan kazılar neticesinde milattan önce binli yıllara ait ve Türklerin kullandığı pantolon bulunmuştur. At üstünde rahat hareket edebilmek için tarihte ilk defa pantolonun Türkler tarafından kullanıldığı artık yaygın bilinen bir gerçektir. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pantolon-3000-yil-once-orta-asya-da-icat-edildi-2311564>

bilinen dünyanın neredeyse yarısında, büyük devletler kurmayı başarmışlardır. Nitekim artık Batılı yazarların da kabul ettikleri üzere, Hun, Göktürk, Uygur, Selçuklu, Osmanlı, Babür, Gazneli, Memlükler gibi tarihte bilinen büyük devletleri kuranlar Türk'tür.¹⁴³⁹ Bu örnekler çalışmada fazlasıyla yer almaktadır. Tezin esas konusu ise Türk milliyetçiliği ideolojisidir ve Smith'in önermeleriyle ortaya koyduğu ideolojik milliyetçilik Türkler'de 20. yüzyılın başlarında oluşmaya başlamıştır. Ayrıca bu çalışmada Türk milliyetçiliğinin dönemler itibarıyla geçirdiği aşamaların ve ayrımların ortaya konması amaçlanmıştır. Batılı toplumlara göre görece geç bir dönemde Türklerin ideolojik milliyetçiliğe sarılmalarının nedenleri ise siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Siyasi nedenler arasında, Rus Çarlığı ve Avrupalı büyük devletlerin Türk yurtlarını işgal etmesi neticesinde ortaya çıkan antiemperyalist duruş, yine Batı'da Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan millet egemenliğine dayalı ulus devlet yapılanması sayılabilir.

Ekonomik nedenler arasında ise, Batı'da Sanayi Devrimi neticesinde ortaya çıkan kapitalizm karşısında Türklerin ekonomik olarak geri kalması ve Türk yurtlarının yarı-sömürge haline gelmesi karşısında Türkler'de beliren geri kalmışlık duygusu ve Batı'ya yetişme sevdasıdır. Sosyo-kültürel nedenler olarak Batı'da yürütülen Türkoloji çalışmaları ve Rusya Türkleri ile Osmanlı Türkleri'nin yaptıkları edebi çalışmalar gösterilebilir. Neticesinde Türkçülük akımı Rusya ve Osmanlı Türklerinde güçlenmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde tartışılan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerinden, Türkçülük galip gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti devleti Türkçülerin savundukları üzere kurulmuştur. Bu sürece katkı sağlayan birçok düşünce adamı olmakla birlikte, İsmail Gaspıralı, Hüseyinzade Ali Turan, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul gibi fikir adamlarının isimlerini zikretmek önemlidir ve 1920'ye kadar olan bu döneme "*kuruluş dönemi*" denmesi uygundur.

1920 yılında TBMM'nin açılması ile hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğunun ilan edilmesi, akabinde Cumhuriyetin ilan edilerek saltanatın ve hilafetin kaldırılması gibi inkılap hareketleri, ulus devlet esasına dayalı olarak devletin yeniden örgütlenmesi gibi gelişmeler, Türk milliyetçilerinin desteklediği siyasal gelişmeler

¹⁴³⁹ Her ne kadar Türki Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Forsunda 16 Türk devletine karşılık 16 yıldız bulunuyorsa da Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Türklerin tarihte 80'den fazla devlet kurduğunu iddia etmektedir. Hüseyin Nihal Atsız ise Türklerin tek bir devlet kurduklarını zaman zaman sadece hanedanların değiştiğini iddia eder.

olmuştur. Hakeza Atatürk döneminde kültür ve tarih alanında atılan adımlar da Türk milli kimliğinin geliştirilmesi ve Türk tarihinin netleştirilmesi adına önemlidir. Yine Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın da anlayabileceği bir şekilde Arapça ve Farsça terkiplerden arındırılması da Türkçülük adına atılan önemli bir adımdır. Milliyetçi aydınların büyük çoğunluğu tarafından Türk milletinin muasır medeniyetler seviyesine çıkartılması gibi bir hedef her zaman söz konusudur ancak yöntem olarak çeşitli farklılıklar vardır. Ziya Gökalp, *Türkleşmek*, *İslamlaşmak*, *Muasırlaşmak* olarak Türk modernleşmesini formüle ederken, Türklerin kendi kültürel değerlerini, geleneklerini, inançlarını ve dillerini koruyarak Batı medeniyetine dahil olabileceklerini savunmuş ancak Gökalp'in bu fikirleri ilerleyen zamanlarda çok fazla tenkide maruz kalmıştır. Yusuf Akçura ise Batı medeniyetini bir bütün olarak görmüş ve Türklerin bu medeniyete girmelerinde bir sakınca görmemiştir. İsmail Gaspıralı ise sıkı bir Batı medeniyeti eleştirisi yapmış, Türkler için Türk-İslam medeniyetini önerirken, Batı'nın bilimsel yönlerinin alınmasında bir mahzur görmemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkler için kalkınma modeli olarak benimsenecek yöntem, Türk milliyetçiliği ideolojisindeki ayrışmaların da temel dayanak noktası olmuştur. Atatürk büyük ölçüde fikirlerimin babası Ziya Gökalp'tir dese de ve Gökalp'in Türkçülüğün Esasları'nda önerdiği birçok fikri hayata geçirse de, modernleşme konusunda Gökalp'in önerdiği *Türkleşmek*, *İslamlaşmak*, *Muasırlaşmak* önerisi, Atatürk'te *Türkleşmek*, *Batılılaşmak*, *Muasırlaşmak* şekline dönüşmüştür. Atatürk, Türk kimliğini koruyarak Batılı bir toplum modeli yaratabileceğine inanmıştır. Genel olarak dönemin aydınlarındaki topluma pozitivist bakış, toplumu gerekli müdahalelerle istedikleri gibi dönüştürebilecekleri zannına sebep olmuştur. Yine Batı'dan esinlenerek kabul edilen katı laiklik politikaları, Türk toplumunda derin yaralar açmış ve Türk milliyetçiliğini dinsizlikle eşdeğer tutan bir güruhun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk siyasal hayatında laikliğe bakış da önemli bir kıstas olarak siyasal partilerin ayrışmasında kullanılan bir unsur haline gelmiştir. Atatürk sonrası tek parti dönemi ise, Atatürk'ün Türklüğe verdiği önemi bir kenara bırakarak, tamamen her ne pahasına olursa olsun *Batılılaşmak* şeklinde bir zihniyeti ortaya çıkartmıştır. Katı laiklik politikaları devam ettirilirken, kozmopolit bir bakış açısıyla Türk kimliği de zamanla devletten ve toplumsal hayattan silinmeye çalışılmıştır.

1944 Milliyetçilik Olayları, Türk milliyetçiliğinin devletten tamamen tasfiye edildiği ve milliyetçiliğin sivil alana kayarak süreli yayınlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla

yürütüldüğü bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde CHP, Kemalizm/Atatürkçülük adıyla yeni bir ideoloji icat ederek, Türk milliyetçiliğini gündeminden düşürmüştür. Anayasal vatandaşlık esasına dayalı olarak 1930'lu yıllarda icat edilen ulus kavramı daha popüler olmuş ve Türk milleti yerine Türk ulusu kavramı kullanılır hale gelmiştir. Fransız modeli bir milliyetçilik bakışı geliştirmeye çalışan CHP elitleri, vatandaşlık bağıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olan herkese Türk denir diyerek, Türkiye dışındaki Türkleri tamamen gündeminden çıkartmış, dış Türklerle ilgilenenleri ise Irkçı/Turancı şeklinde yaftalamaya, toplum nezdinde itibarlarını küçültmeye çalışmıştır. Artık CHP tarafından benimsenen ideolojinin Türk milliyetçiliğiyle de bir alakası kalmamıştır. Özellikle 1960 sonrası ortanın solu gibi bir söylem benimseyen CHP, zaman içerisinde Atatürkçülük'den de uzaklaşmıştır. Atatürk sonrası tek partili dönemi Türk milliyetçiliği açısından “*devletten ayrışma dönemi*” olarak görmek mümkündür.

Çok partili hayata geçildiği ve CHP'nin iktidarı DP'ye devrettiği dönemde de Türk milliyetçiliği devletten dışlanmış ve hatta DP iktidarı Türk Milliyetçiler Derneği gibi Türkçülerin teşkilatlandıkları bir kuruluşu hukuksuz bir şekilde kapattırıştır. 1950-60 arası dönemde Türk milliyetçileri sivil alanda dergi ve dernekler aracılığıyla Türklük bilincinin geliştirilmesi ve Türk tarihinin derinlemesine araştırılmasına ağırlık vermişlerdir. DP politikalarından rahatsız olan Ordu'nun 1960 Darbesi'ni yapması sonrasında ise bazıları Türkçü olan MBK üyesi 14 kişinin tasfiye edilerek sürgüne gönderilmesi, yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Sürgünden dönen 14'lerin bir kısmı siyasete atılacak ve partilere üye olacaktır. Alparslan Türkeş'le birlikte bazı Türkçüler, kendilerine yakın olarak gördükleri CKMP'ye üye olmuşlar ve 1965 yılında Türkeş bu partinin genel başkanı seçilerek partide bir dönüşüm başlatmıştır. 9 Işık Doktrini olarak adlandırdığı Türk milliyetçiliği ülküsünü partinin programı haline getiren Türkeş, 1969 kongresinde partinin ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmiş ve Türk siyasal hayatında milliyetçiliği parti programı olarak resmen kabul eden bir siyasi parti de hayata geçmiştir. Ancak bu dönem yeni ayrışmaların da yaşandığı bir dönem olmuştur.

MHP, Türk-İslam Ülküsü şeklinde dini değerleri Türk milliyetçiliğine eklemlerken, Türkçü/Turancı olarak görülen ve daha çok Atsız'ın fikirleri tesirinde kalan grup, Türk-İslam Ülküsünü kabullenmemiş ve farklı bir oluşum olarak sivil alanda STK'lar aracılığıyla varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemin bir diğer ayrışması ise Anadolucular olarak bilinen ve İslami değerlere daha fazla ağırlık vererek Türklüğün esasen İslamiyet'le

birlikte Anadolu’da şekillendiğini öne sürerek, İslamiyet öncesi Türkleri yok farz eden bir akımın ortaya çıkmasıdır. Türk-İslam Ülküsünden onlar da ayrışarak sivil alanda varlıklarını devam ettirmişlerdir. Türk-İslam Ülküsüne benzer şekilde Aydınlar Ocağı mensuplarınca şekillendirilen ve büyük ölçüde İbrahim Kafesoğlu tarafından kitaplaştırılan Türk-İslam Sentezi, bu dönemde olgunlaşmıştır. Esasında Hüseyinzade Ali Turan ve Ziya Gökalp’ten beri, Türklerin kimliklerini ve inançlarını koruyarak modernleşmesi gerektiği fikri, Türk-İslam Senteziyle yeni bir şekil almıştır. Türklük ve İslamiyet’in birbirini tamamlayan ve bütünleyen iki yüce değer olması nedeniyle, etle tırnak gibi birbirinden ayrıştıramayacak bir yapı olduğunu savunan bu görüş, ayrıca bilim taraftarı ve Cumhuriyet’in temel değerlerine sadık bir söylemdir.

1970-80 arası dönemde; Türk milliyetçiliği, siyasal alanda partileşip zaman zaman hükümette temsil edilse de, esas olarak komünizmle mücadele Türk milliyetçiliğinin gerçek uğraş alanı olmuştur. Gerek esir Türklerin özgürlüklerine kavuşması için söylemlerde bulunan ve gerekse Türkiye’deki komünizm tehlikesinin bertaraf edilmesi için faaliyet yürüten Türk milliyetçileri, şiddete bulaşmış ve bu durum da Türk milliyetçiliğinin şiddet yanlısı bir görüntü kazanmasına sebep olmuştur. İlanihaye bu dönem Türk milliyetçiliği için, bir ekol hariç, İslam’la yeniden bütünleşme ve Türk-İslam medeniyetine tekrar dönüş olarak görülebilir. Ayrıca komünizmle mücadele de bu dönemin en belirgin özelliğidir. Bu sebeple bu döneme “*yeniden maneviyat ve mücadele dönemi*” denilebilir.

1980 öncesi yaşanan çatışma ortamını bahane göstererek gerçekleştirilen 12 Eylül Darbesi’nin, Türk milliyetçiliği için yeni bir ayrışmaya sebep olduğu söylenebilir. 12 Eylül Rejiminin Türk milliyetçilerine cezaevlerinde gösterdiği sert tutum karşısında maneviyata yönelen bir kısım ülkücü genç, cezaevinden çıktıktan sonra, tekrar siyasete dönemin milliyetçi partisi MÇP’de devam etmek istemiş ancak yaşanan fikir ayrılıkları neticesinde bu partiden ayrılarak BBP adında yeni bir parti kurmuşlardır. İslami söylemelere ağırlık veren, devletin laiklik politikasını ve vatandaşa karşı katı politikalarını eleştiren BBP, daha çok İslamcı bir politika gütmeye çalışmış ancak zaten Türk siyasal hayatında var olan İslamcı parti geleneği nedeniyle, kendisine siyasal sistemde çok fazla yer bulamamıştır.

Diğer taraftan 1980 sonrası ilk önce MÇP adıyla kurulan ve sonrasında yasakların kalkmasıyla birlikte eski adını alan MHP politikalarında, SSCB’nin 1991’de dağılması neticesinde komünizm tehdidinin ortadan kalkması ve Türk Cumhuriyetleri’nin

bağımsızlıklarını kazanması neticesinde bir takım söylem değişiklikleri olmuştur. Öncelikle SSCB'nin dağılması ile komünizm tehdidinin ortadan kalkması ve Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsız olması, Türk milliyetçilerinde 1980 öncesi söylemlerinin haklı olduklarına dair bir gurur yaşanmasına ve özgüven tazelenmesine sebep olmuştur. Özellikle Türk Cumhuriyetleriyle iyi ilişkiler kurmak adına Türkeş'in gayretleri, dönemin siyasal iktidarları tarafından da destek görmüş ve Türk Kurultayları tertiplenmeye başlanmıştır. Bütün Türkler arasında kültür ve dil birliği adına faaliyetlerin yürütülmesi hedefiyle, sonrasında çeşitli kamu kurumlarının da kurulması, 1980 öncesi esir Türkler veya dış Türkler olarak adlandırılan ve zaman zaman Türk milliyetçiliğini emperyalist bir hareketmiş gibi göstermeye çalışanlara da cevap niteliğinde bir hareket olmuştur. TİKA, TÜRKSOY, YTB, Türk Konseyi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Manas Üniversitesi gibi kurumlar zamanla tesis edilmiş ve Türk Dünyasında kültür birliği için hizmet vermeye başlamışlardır.

1990 sonrası MHP söylemlerinde bir diğer değişim, İslami vurguların ikinci planda kalmasıdır. Özellikle komünizm tehdidinin ortadan kalkması neticesinde 1980 öncesinde daha çok vurgulanan İslami söylem zamanla azalmıştır. Devletin temel politikalarıyla çatışmaz bir görüntü sergileyen MHP, devletçi, laik, demokrat, insan haklarına saygılı bir söylemi ön plana çıkartarak, Türk siyasetinde yerini sağlamlaştırmak istemiştir. 1990 sonrası artan bölücü terör eylemleri karşısında da sert bir tutum takınan MHP, etnik siyasetin bölücü tuzakları karşısında Kürtlerin de Türklerin bir boyu olduğuna dair tezler üreterek, bölücü hareketlere karşı sert bir tutum takınmıştır. Üniter devlet yapısını ve ulus devleti savunan MHP, hiçbir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin etnik temelli bir yapıya dönüştürülmesini ve federal bir yönetime kapı aralayacak politikalara meyledilmesini kabul etmemiştir. 1997 yılında Türkeş'in vefat etmesi ve genel başkanlığına Devlet Bahçeli'nin seçilmesi sonrasında ise partinin politikalarından çok büyük bir değişim olmamakla birlikte Bahçeli, 1999 seçimlerinde elde edilen başarıyla birlikte MHP'nin daha az çatışmacı bir görüntü vermesi için 1980 öncesi düşman olarak görülen Ecevit'in partisiyle koalisyon kurulmasına onay vermiş ve MHP-DSP-ANAP üçlüsünün kurduğu Anasol-M hükümeti, cumhuriyet tarihinin en uzun süreli koalisyon hükümeti olma vasfına erişmiştir. Koalisyon hükümeti döneminde de çatışmacı bir tutum sergilemeyen MHP, ülke sorunlarına karşı devletçi bir bakış açısıyla yaklaşmış, terör, AB üyeliği, ekonomik krizler gibi zor konularda uzlaşmacı bir tavır içine girmiştir. Koalisyon sonrasında dönemin Meclis'te temsilcisi bulunan bütün partileri Türk siyasal hayatından silinmesine rağmen,

MHP, bir dönem Meclis dışında kalmış ancak sonrasında sürekli olarak Meclis'te temsil edilmiştir. Günümüzde de MHP Türk siyasal hayatı için önemli ve politika belirleyici bir konumdadır. Bu sebeple bu dönem artık Türk milliyetçiliğinin içselleştirildiği ve kabul gördüğü bir dönem olarak kabul edilebilir. Zira her siyasi parti kendi zaviyesinden hareketle bir milliyetçi söylemi de öne çıkartmanın telaşındadır. Bu sebeple bu döneme “*milliyetçilikler dönemi*” de denilebilir.

1990 sonrası Türk milliyetçiliği ideolojisi açısından önemli bir mesele de küreselleşme iddiaları karşısında takınılacak tutum ve üretilecek politikalar. SSCB'nin dağılması sonrasında akademik alanda etraflıca tartışılmaya başlanan küreselleşmenin hedefinde; millet, ulus devlet ve milliyetçilik de yer almaktadır. Ancak 1980 sonrası dönemde fikir bunalımı yaşayan Türk milliyetçiliği, küreselleşme tartışmalarına yeterince ağırlık vermemiş veya verememiştir. Radikal küreselcilerin temelde iddiaları dünyada sermaye hareketlerinin devletlerden bağımsız hale gelmesi ve ulusötesi şirketlerin küresel ekonomide başat bir konuma yükselmesi nedeniyle, devlete olan gereksinimin azaldığı yönündedir. Özellikle, radikal küreselcilerin iddiasına göre; ulus devlet yapılanmasının kapitalizm ve liberal demokrasiyle birlikte yükselmesi söz konusudur ancak son dönemde kapitalizmin şekil değiştirmesi neticesinde ulus devletlere olan ihtiyaç kalmamıştır. Hakeza kapitalizmin yönetim şekli olarak görülen liberal demokrasi de tartışmalı hale gelmiştir.

Son yıllarda ulusötesi şirketlerin demokrasi hassasiyeti gözetmeksizin yatırımlarını otoriter rejimlerle yönetilen ülkelere kaydırması ve hatta zaman zaman diktatörlerin doğrudan bu şirketler tarafından desteklenmesi de demokrasiye olan inancın zayıfladığına işaret etmektedir. Liberal küreselciler ise radikallerin iddiaları karşısında devletin ve ulus devletin eskiye nazaran güç kaybettiğini kabul etmekle birlikte; kısa vadede ulus devletin yerini dolduracak bir modelin olmaması nedeniyle devam edeceğini ancak uzun vadede ulus devlet modelinin ortadan kalkmasının mümkün olacağını iddia etmektedirler. Türk milliyetçilerinin büyük çoğunluğu ise küreselleşmeyi Batı'nın dünya üzerinde yeni bir hegemonya kurma aracı olarak görmektedir. Bir kısım milliyetçi aydın ise, küreselleşmeyi eleştirerek, ulusötesi şirketler aracılığıyla, devletlerin egemenliklerinin sarsılmaya ve gelecekte devletsiz, milletsiz, küresel kültürün hakim olduğu bir dünyanın yapı taşlarının döşenmeye çalışıldığını iddia etmektedirler.

Modernist bir bakışla konuya yaklaşan fikir adamlarının genellikle düştükleri hata, milleti ve milliyetçiliği salt modernizme indirgemeleri ve milletleri kurgusal, icat edilmiş yapılar olarak görmeleridir. Bu sebeple, küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni kapitalist modelde millete ihtiyaç olmadığından bahisle doğal olarak milletlerin de zamanla yok olması gibi bir iddia vardır. Ancak çalışmanın başından beri izah edildiği üzere, millet ve milliyetçilik, modernizmin veya kapitalizmin bir ürünü değildir. Modern öncesi dönemde de millet ve psikolojik manada ise milliyetçilik vardır. Bu sebeplerle modernizmin sona ermesi, post modernizmin ortaya çıkması, klasik kapitalizmin evrim geçirerek yeni bir şekil alması, ulusötesi şirketlerin dünya sermayesinin büyük bir kısmını kontrol ediyor olması gibi saiklerle, milletlerin sonunun yaklaştığını iddia etmek abesle iştigal olur, Anthony Smith'in deyiimiyle de ahmaklıktır.

Milletlerin ortadan kalkmadığı bir dünyada ise milliyetçiliğin yok olacağını iddia etmek hakeza mümkün değildir. Ulus devlet yapılanmasına ilişkin olarak ise net bir öngöründe bulunmak zordur. Halk egemenliğine dayalı, demokratik rejimlerden kısa vadede vazgeçilmesi ve yerine daha rasyonel bir yönetim şeklinin konulması söz konusu değildir. Bu durumda ulus devletin yerini dolduracak olan ulusüstü bir mekanizma ufukta gözükmemektedir. Birçok umutla inşa edilen Avrupa Birliği projesi, İngiltere'nin birlikten ayrılması ile çatırdamaktadır. Genelde siyaset bilimcilerin ulus devlete alternatif olarak gösterdikleri AB projesinin başarısızlıkla sonuçlanması halinde, ulusüstü veya hiper ulus devlet gibi yapıların nasıl kurulacağına dair elimizde bir veri yoktur. Bu nedenle Anthony Smith, Azar Gat, Fukuyama, Acemoğlu, Öksüz ve konuya dair fikir üreten birçok yazarın da belirttiği üzere, millet ve milliyetçilik gerçeğinin de tarihsel köklülükleri göz önüne alındığında, ulus devletlerin 21. yüzyılda da varlığını devam ettireceğini iddia etmek mümkündür.

Son olarak Türk milliyetçiliğinin ideolojik kabullerine kısaca değinmek gerekir. Türk milliyetçiliğinin de bir ideoloji olması hasebiyle birtakım kabullerinin olması, mevcut düzene dair açıklama yapması, arzulanan geleceğe ilişkin bir model sunması ve siyasal gelişmenin nasıl olması gerektiğine dair bir takım öneriler geliştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türk milliyetçiliğinin; millete, Türk dünyasına, dile, inanca, devlete, yönetime, bilime, medeniyete ve geleneğe bakışı, ideolojik kabuller arasındadır.

Milliyetçilik ideolojisi, dünyanın çeşitli milletlerden teşekkül ettiğini, her milletin özgür bir şekilde hayatını sürdürme hakkı olduğunu kabul eder. Bu noktada, Türk milliyetçiliğinin insana bakışı önemlidir ve Batılı milliyetçilik hareketlerinde ortaya çıkan ırk esasına dayalı veya üstünlüğe dayalı bir kabul Türk milliyetçiliğinde yoktur. Bunun sebebi ise Batı’da ortaya çıkan materyalist felsefe ve uzantılarının insanın evrimsel bir süreç geçirerek bugüne geldiğini yani aslında konuşan bir hayvan olduğunu, diğer canlılara nazaran daha bütüncül bir evrim süreci geçirerek, doğa üzerinde hâkimiyet kurduğunu kabul etmesidir. Buradan hareketle insanlar arasında da bir eşitsizliğin olduğu Batılılar tarafından yüzyıllar boyunca işlenmiştir. İnsana yüklenen anlam ise maddeci bir bakışla, dünya üzerinde rekabet eden topluluklardır ve doğal seleksiyon gereği güçlü olanın yaşam hakkını elde etmesi inancı vardır. İnsan doğasına bu bakışın neticeleri ise, kölelik, ırkçılık, sömürge hareketleri, emperyalizm ve vahşi kapitalizm gibi insan şahsiyetiyle hiçbir şekilde bağdaşmayacak hareketlerin ortaya çıkmasıdır. Türk milliyetçiliğinde ise insana bakış sadece maddeci değil, madde ve mananın bütünleşmesi sonucu ortaya çıkan sentezci bir yapıdır. İslamiyet öncesi Türkler’de olduğu gibi, İslamiyet sonrasında da insan; dünyada tesadüfler eseri var olan, konuşan, düşünen bir hayvan değil; aksine dünyaya bir amaç uğruna gelmiş mütekâmil bir varlıktır. Yani yaratılmışların en şerefliisidir ve bütün insanlar sadece insan olmaları nedeniyle eşittir. İnsan doğasına yüklenen bu ulvi anlam neticesinde insanın insanı sömürmesi, köleleştirmesi ve keyfi bir şekilde yok etmesi, Türkler’de hiçbir dönem var olan bir düşünce yapısı değildir. İnsan, bütün sıfatlarından münezze bir şekilde sadece insan olduğu için kıymetlidir. Batı’nın insana bakışı ile Türklerin insana bakışı arasındaki bu derin ayrılıklar neticesinde, Batı’da ortaya çıkan ideolojik milliyetçiliklerden Türk milliyetçiliğinin ayrışması tabiidir. Bu sebeple, Türk milliyetçiliği, insanın tüm sıfatlarından münezze bir şekilde değerli olduğuna inanarak, milleti çeşitli özellikleri bir arada barındıran insan toplulukları olarak kabul etmektedir. Türk milliyetçiliğinde millet; dil, irade, inanç, soy, kültür, tarih, vatan, bilinç, gelecek tasavvuru gibi unsurların tamamı veya birçoğunu barındıran, tarihte devlet sahibi olmuş veya halihazırda bir devleti olan toplumlardır.

Türk Dünyası ise, Türk milliyetçiliğinin, zaman zaman farklı adlarla adlandırdığı ancak özünde dünya üzerinde yaşayan bütün Türklerin özgür ve insan şahsiyetine yaraşır bir şekilde yaşam sürmesini ve Türk devletleri arasında sıkı işbirliğini hedefleyen görüşüdür. Türk milletini yaklaşık iki bin yıldır dünyada söz sahibi bir millet haline getiren büyük ülkelerin varlığı idi. İslamiyet öncesi dönemde Gök Tanrı’nın yeryüzündeki

temsilcisi olan hakan, Tanrı adına yeryüzünü adaletle yönetmeye vazifelendirilmişti. İslamiyet sonrası dönemde ise bu inanca ilaveten fütuhât-cihat inancı eklenmiş ve Türk hakanı “Zillullah-ı fil arz” yani Allah’ın yeryüzündeki gölgesi kabul edilmiş ve bu sebeple zalime karşı mücadele edilerek, yeryüzünde Allah’ın Kelamını yaymak gibi bir büyük ülkü takip edilmiştir. Allah’ın kelamının emirlerinden en önemlisi ise adaletle yönetmek, zalime karşı durmak ve mazlumun yanında olmaktır. Bu büyük ülküler, Türk milletini tarihin en önemli milleti haline getirmiştir. Ancak Batı karşısında yenilmeye ve geri çekilmeye başladığı son yüzyıl, Türkler için karanlık çağdır. Türk milleti Batı karşısında yaşadığı yenilgilerin travmasını üzerinden yeni yeni atmaktadır. Kişilerin yaşadıkları şokları, travmaları üzerlerinden atması birkaç yıl sürerken, milletlerin ise onlarca yıl sürmektedir. Türk milletinin Batı karşısındaki yenilgilerin ve ezilmişliğin travması ancak sona ermekte ve yeniden tarih sahnesinde büyük bir devlet olarak yer almak istediğini eylemleriyle göstermektedir. Ancak eylemlerin amaçsızca ve hedefi olmadan yürütülmesi sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, karanlık çağın sona ermesi ve yeniden dünya milletleri arasında itibarlı bir yer edinebilmesi Türklerin, büyük bir ülkünün peşinden gitmesine bağlıdır. Bu büyük ülkü ancak dünyanın tüm mazlum milletlerine nefes olacak bir söylem içermeli, adaleti ve hakkaniyeti esas almalıdır. Nitekim Gökâlp, “mefkuresiz milletler her an kopacak bir kıyameti beklerler” diyerek ideallerin önemine değinmektedir. Bu noktada Türk Dünyası’nda birlik ideali Türk milliyetçiliği ideolojisinin bir diğer kabulüdür.

Türk milliyetçiliği ideolojisinde kültürün özel bir yerinin olması ve kültürün en temel unsurunun da dil olması nedeniyle dilin korunması ve geliştirilmesi ayrıca önemlidir. Türk Dünyasında ortak Türkçe konusunda geçmişte İsmail Gaspıralı’nın başlattığı çalışmalar günümüzde de devam ettirilmeli ve teknolojinin imkânlarından da faydalanılarak görsel medya aracılığıyla Türk Dünyası arasındaki etkileşimin artırılması gerekmektedir. Özellikle küreselcilerin son dönemde yeni medya araçları vasıtasıyla küresel bir dil yaratma çabaları karşısında, Türk dilinin korunması gerekmektedir. Gençler arasında hızlı bir şekilde yayılan sosyal medya dili ve emoji dili, gençlerin okuma alışkanlıklarını köreltmekte, sembollerle anlaşmaları nedeniyle okumak gençler için sıkıcı bir hal almaktadır. Okuma alışkanlığı zaten zayıf olan Türk milletinin, yakın bir zamanda kitaptan iyice uzak kalmasının çok hazin sonuçları olacaktır.

Türk milliyetçiliği ideolojisi için inanç özgürlüğünün önemli bir yeri vardır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte pozitivist bir bakışla toplumsal hayatta dine

karşı geliştirilen tutumlar, Türk milletini çeşitli kamplara bölmüş ve zaman zaman bazı maksatlı çevrelerce milliyetçiliğin dine karşı olduğuna dair bir algı yaratılmak istenmiştir. Milliyetçilik için inançlar önemlidir. Özellikle toplumu derleyen, bir araya getiren, hedefler koyan dini inançlar, milletin varlığı için lüzumludur. Her ne kadar bireysel anlamda kişinin dini yaşantısı millet oluşumu için şart değilse de, bir milletin varlığını sürdürebilmesi için dini inançlar veya bunun yerine konulabilecek büyük idealler şarttır. Türk milleti içinse İslamiyet, bin yıllık bir terkinin neticesinde ayrılmaz bir bütün olmuş ve Türk-İslam kültürü ortaya çıkmıştır. Türklüğü, İslamiyet'ten soyutlamak veya dinsiz bir milliyetçilik hayali kurmak beyhude bir çaba olacaktır.

Türk milliyetçiliğinin devlete bakışı ise Batılı tezlerle taban tabana zıttır. Batı'da gerek modern öncesi dönemde ve gerekse sonrasında devlete dair orta atılan tezler insan doğasına bakışta olduğu gibi olumsuzdur. Batılıların devlete dair ürettikleri teoriler, devletin zorunlu bir kötülük olduğu ve bu sebeple sınırlandırılması veya Marksizm'de olduğu gibi ortadan kaldırılması gerektiği üzerine kuruludur. Devlet genellikle egemen sınıfların sömürü aracı veya doğası gereği kötü olan insanların yarattıkları kaos ortamından kurtarılma için icat edilmiş kutsal bir canavardır. İnsanlar devletsiz yaşadıkları dönemde kaosu sona erdirmek için özgümlüklerinin bir kısmından feragat ederek, devlet canavarını yaratmak zorunda kalmışlardır. Zamanla devlet, egemen sınıfların çıkarlarını koruyan bir mekanizmaya dönüşmüş, sömürü aracı haline gelmiş ve insanlara zulüm eden bir aygıt dönüşmüştür.

Batılı tezlerin karşısında ise Türk devlet felsefesi tamamen farklı bir tablo çizmektedir. Türklere göre kutsal addedilen devlet, milletin varlığının garantisi ve adaletin teminatıdır. İslamiyet öncesi dönemde ve İslamiyet sonrasında devlete bakış hiçbir zaman Batılı manada olmamış, devlet sömürü ve zulüm aracı olarak görülmemiştir. Türk atasözlerine ve deyimlerine de yansıtıldığı halde devlet, toplumda bir "baba" şeklinde görülmüş, devleti yaşatmanın milleti yaşatmak için bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır. Türk toplum yapısının Batılı manada sınıflı bir yapı olmaması ve toplumda sınıflararası bir mücadelenin de olmaması nedeniyle devletin de bir sınıfa hizmet etmesi söz konusu değildir. Devlete dair yapılan eleştiriler genellikle devletin kötü yönetilmesine ilişkindir ve devlet üzerine fikir üretenler, ideal devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği üzerine çalışmışlardır. Bu nedenlerle Türk milliyetçiliğinde devlet, varlığı zorunlu ancak yönetimde adil ve paylaşımcı bir yapıda olmalı, bugünkü manada sosyal bir yapıda

olmalıdır. Netice itibariyle milliyetçilik için halk egemenliğine dayalı demokratik bir devlet yönetimi esası şarttır.

Adil yönetim ve bölüşüm ilkesi de Türk milliyetçiliği ideolojisinin kabulleri arasındadır. İdeal devletle bağlantılı olarak, Türk milliyetçileri yönetimde adaleti savunmuş bugünkü manasıyla hukuk devleti ilkesini savunmuştur. Türk devlet geleneğinde hukukun üstün tutulması esastır ve adalet mülkün temeli olarak kabul görmüştür. Adil yönetime paralel olarak adil bir bölüşüm sistemi de Türk milliyetçileri tarafından tartışılan bir konudur. Kapitalizmin, komünizmin ve uzantılarının insan şahsiyetine uygun bir üretim ve dağıtım mekanizması sunmadığının bilincinde olan Türk aydınlarının ısrarla vurguladıkları, devletin milletin her ferdini insan onuruna yaraşır bir yaşam şekli sağlaması, az kazananadan az, çok kazananadan da çok alarak elde edilen gelirin dezavantajlı gruplara hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasıdır. İnsan doğasına aykırı bir şekilde özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı hedefleyen komünist sistemin çökmesi, Batılılarca kapitalist sistemin zaferi olarak görülmüştür ancak kapitalist sistemde de zenginlik toplumun küçük bir kesiminin elinde toplanmakta, toplumun önemli bir kısmı hayatını sosyal yardımlarla geçirmek zorunda bırakılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere kapitalist devlet düzenin en belirgin örneği olan ABD’de elli milyona yakın insan sosyal yardımlar sayesinde hayatta kalabilmektedir. Hiçbir şekilde insan onuruna uygun düşmeyen bu eşitsiz sistemin model alınması Türk milliyetçileri tarafından çoğu zaman eleştirilmiştir. Ancak, 1980 sonrası dönemde Türkiye hızlı bir şekilde serbest piyasa ekonomisi denen bu kapitalist yapıya eklemleme politikası izlemekte ve adil bölüşüm göz ardı edilerek ve sosyal devlet mantığı da yanlış işletilerek çeşitli politikalar yürütülmektedir. Sosyal devlet ilkesi vatandaşlarını dilenci konumuna düşüren bir yapıya dönüşmüş, ayrıca oy verme davranışlarını etkilemede bir araç haline gelmiştir. Bu yapının sürdürülebilir olmadığı aşıkardır.

Türk milliyetçiliği için önemli bir kabul de bilim arayışıdır. Modern sömürü yöntemleri karşısında çaresiz kalan insanoğlu, aynı zamanda yeni medya araçları üzerinden yürütülen kültür operasyonlarıyla da insanlığından vazgeçmeye zorlanmaktadır. Kimliksiz, kişiliksiz, inançsız ve hatta cinsiyetsiz bir dünya toplumu hedefleyen küreselci güçler, her geçen gün ellerindeki maddi imkanların vermiş olduğu güçle insanoğlunun kutsal addettiği ne varsa saldırmaktadır. Bu büyük operasyon geçmişteki Haçlı Seferleri veya Moğol İstilasası gibi ne zaman sert bir kayaya çarparsa ancak o vakit durdurulabilecektir. Ancak

bugün mücadele daha zor şartlarda yürütülecek, bu zor şartların Türklerin lehine olabilmesi için bilgiye ve doğal olarak bilime ihtiyaç vardır. Bilgi güçtür ve bilgiye sahip olan ise güçlüdür. Daha öncede değinildiği üzere Amerikan üniversitelerinde okuyan yabancı öğrenci sayısı bir milyondan fazladır.¹⁴⁴⁰ Bu öğrencilerin yüzde onu yüksek lisans ve doktora yapmak suretiyle Amerika'ya hizmet eder hale getirilmişlerdir. Bu sayede dünyanın en zeki insanların ülkelerinde kalmaya ikna eden Amerikalılar, etnik kökeni, dini inancı, yaşam tarzı gibi hiçbir kritere bağlı olmaksızın ülkelere hizmet edecek kişileri ellerinde tutmanın çabası içerisinde. Her yıl on binlerce iyi yetişmiş elemanın ülkeye kazandırılmasının meyveleri ise dünyada söz sahibi olan bir ekonomi, ordu ve medya gücüdür. Dünyanın ilk üniversitelerini kuran Türk milletinin, söz konusu dönemde dünyayı yönetmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Bugün tekrar dünyada söz sahibi bir millet olmanın yolu, dünyada hatırı sayılır bilim üreten üniversitelere sahip olmaktan geçmektedir. Bilimi ve üniversiteleri gündelik siyasetin uzağında tutarak ve maddi anlamda güçlendirerek gerçek bilim adamlarının yetiştirilmesi elzemdir.¹⁴⁴¹ İzlenecek olan bilim metodu ise Batı'nın evrim teorisinden hareketle sadece madde üzerine inşa ettiği pozitivist bilim mantığı değil, ontolojisi, epistemolojisi ve metodolojisi madde ve mananın birleşiminden oluşan bir bilim anlayışı üzerine kurulmalıdır.

Türk milliyetçiliği ideolojisinin bir diğer önemli kabulü Türk-İslam medeniyetidir. Batı karşısında geri kalmış olmanın verdiği hezeyanla kurtuluş yolunun Batı medeniyeti olduğu kanaatine varan bazı Türk aydınları, Tanzimat'tan beri Batı taklitçiliği yapmakta, Batı medeniyetini oluşturan saikleri göz ardı ederek, Batı kültürünün kopyalanması neticesinde modernleşmenin gerçekleşeceğine inanmaktadır. Ziya Gökalp'in yaptığı medeniyet-kültür ayrımının esasında bir önemi olmadığı, Türklerin medeniyet değiştirmekten ziyade bilim metodunu geliştirerek kendi medeniyet değerlerinden hareketle bir kültür inşa etmesi gerektiği Yılmaz Özakpınar tarafından net bir şekilde ortaya konulmuştur. İsmail Gaspıralı'dan günümüze kadar Batı medeniyetinin insan doğasına yüklediği olumsuz kabullerin farkında olan birçok fikir adamı, Türkler için Batı medeniyetini ve batılılaşmayı önermemektedir. Türkler kendi inanç değerlerinden hareketle ve insana eşrefi mahlûkat gözüyle bakarak Türk-İslam medeniyetinin inşacısı olmak zorundadır.

¹⁴⁴⁰ Sayılar için bkz: <https://www.iie.org/Why-IIE/Announcements/2019/11/Number-of-International-Students-in-the-United-States-Hits-All-Time-High>

¹⁴⁴¹ Türkiye'nin iki yüzün üzerinde üniversitesi olmasına rağmen dünya sıralamasında ilk iki yüze girebilen üniversitesi yoktur.

Son olarak Türk milliyetçiliği geleneğe bağlıdır. Kültürün önemli yapı taşlarından biri olan gelenekler sayesinde, değerler aktarımı olmakta ve nesiller boyunca millete mensubiyet şuuru canlı kalmaktadır. Ancak Mümtaz Turhan'dan Yılmaz Özakpınar'a kadar gelişen fikri inkişaf sürecinde tespit edildiği üzere “geleneksellik”i “gelenekçilik”le karıştırmamak şarttır. Geleneksellik, gündelik hayatın işleyişini aksatmayacak şekilde geleneklerin yaşatılması iken, gelenekçilik ise günün şartlarına hiçbir şekilde uymadığı halde sırf gelenek diye eski örf ve adetlerin körü körüne yaşatılmaya çalışılmasıdır. Gelenekleri çağın gereklilikleri esasında tekâmüle tabi tutmak da milletlerin çağdışı kalmamasında etkindir.

Sonuç olarak Yılmaz Özakpınar; “eğer başlangıçta apaçık hakikat görünen fikir yanlış ise, ne kadar sıkı ve sağlam bir mantıkla muhakeme yapılırsa yapılsın, çıkarılan sonuçlar yanlış olur” demektedir. Türk milliyetçiliği ideolojisi hakkında bazı bilim adamlarınca hakikat olarak görünen fikirler yanlış olduğu için, bu bilim adamlarınca Türk milliyetçiliğine dair yapılan çalışmaların sonuçları da yanlış olmuştur. Batı'da ortaya çıkan ve Batı'nın kendi toplumlarının tarihsel gerçekliğinden hareketle kurguladıkları teorileri, Türk milliyetçiliği için modernist bir bakış açısıyla uygulamaya çalışmak elbette ki yanlış neticeler doğurmuş, Türk milliyetçiliği; ırkçı, burjuva milliyetçiliği, emperyalist, faşist gibi uzaktan yakından ilgisi olmayan birçok olumsuz fikirle yan yana getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın en başından beri Türk milliyetçiliğinde Batılı anlamda bir ırk vurgusu olmadığı delilleriyle açıklanmıştır. Türk milliyetçiliğinin burjuva milliyetçiliği olabilmesi için 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir Türk burjuvazisi olması gerekir ki böyle bir sınıf yoktur ve son çeyrek yüzyıla kadar da oluşamamıştır. Yeni yeni oluşan bu burjuva sınıfının da siyasal tercihleri arasında Türk milliyetçiliğiyle uzaktan yakından alakası olmayan siyasal partiler vardır. Türk milliyetçiliğinin emperyalizme karşı verdiği savaş malumken, Türk milliyetçiliğini emperyalist bir hareket olarak göstermek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Hakeza faşizm gibi Türk kültürüne, geleneklerine ve inançlarına aykırı Batılı bir siyasal hareketin de Türk milliyetçiliğiyle yan yana anılması gerek bilim mantığına ve gerekse tarihi hakikatlere terstir. Türk milliyetçiliği ideolojisi, tarihi süreç içerisinde kendine has gelişim süreçlerinden geçerek ve özgün bir yapı oluşturarak şekillenmiş ve bugünkü halini almıştır.

KAYNAKLAR

- Acar, H. (2018). *Türkiye’de Milliyetçi Hareket Düşüncesinin Gençlik Teşkilatlarına Etkisi: Ülkü Ocakları Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Acemoğlu, D., Robinson J. A. (2020). *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*. (çev. Yüksel Taşkın). İstanbul: Doğan Kitap.
- Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2016). *Diktatörlük ve Demokrasinin Ekonomik Kökenleri* (İkinci Baskı). (çev. Ebru Tutu vd.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2018). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. (Kırkıncı Baskı). (çev. Faruk Rasim Velioğlu). İstanbul: Doğan Kitap.
- Adabağ, N. (2003). “Ziya Gökalp’ın Türk Diline İlişkin Görüşleri”. *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. (yay. haz. Dündar Karaca), Ankara: Türksoy Yayınları.
- Adji, M. (2019). *Türklerin Saklı Tarihi*. (çev. Varol Tümer). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Adorno, T. W., Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. (çev. Nihat Ülner, Elif Ö. Karadoğan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Afetinan, A. (1969). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1985). *İslamiyette Kadın*, Ankara: Birey Toplum Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (1983). “Milliyetçi Hareket Partisi”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. 8. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (1969). *The Young Turks, The Committee of Union and Progress in Turkish Politics:1908-1914*. Oxford: Clarendon Press.
- Ahmad, F. (2007). *İttihat ve Terakki: 1908-1914*. (Yedinci baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2008). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. (Yedinci baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçalı, P. (2003). “Türk Kimliğinin İki Öncü İsmi: İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp”. *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. (yay. haz. Dündar Karaca), Ankara: Türksoy Yayınları.
- Akçura, Y. (1925). “Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife”. *Türk Yurdu*. Ekim, S. 13, 1-16.
- Akçura, Y. (1940). *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Akçura, Y. (1981). *Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Akçura, Y. (1982). “Birinci Türk Tarihi Kongresi”. *Ülkü Seçmeler (1933-1941)*. Ankara: Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları.
- Akçura, Y. (2004). *Muâsır Avrupa’da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikrî Cereyanlar*. (İkinci baskı). İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- Akçura, Y. (2007). *Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Akçura, Y. (2008). *Üç Tarz-ı Siyaset*. (Üçüncü baskı). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Akçura, Y. (2009). *Türk Yılı 1928*. (yay. haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgören). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aksakal, E. (2015). “Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış” *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 54, 203-221.
- Alter, P. (1989). *Nationalism*. Newyork: Routledge.
- Altun, F. (2005). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (Dördüncü baskı). (çev. İskender Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Andican, A. (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Arabacı, M. (2009). *Kur’an’ın Terk Edilen Emri Bilim*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Arai, M. (2008). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. (Dördüncü baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arık, R. O. (1992). *Türk Milliyetçiliği*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Arıkan, S. (2006). *Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı’nın İdealleri İşleri Tavsiyeleri ve Haberleri I*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aristoteles. (2005). *Politika*. (Sekizinci baskı). (çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Armaoğlu, F. (2007). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armstrong, J. A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler*. (çev. Erdem S. Türközü). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arsal, S. M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları: Milliyet Duygusunun Sosyolojik, Psikolojik ve Tarihi Temelleri Üzerine Araştırmalar*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Arslan, A. (2007). *Felsefeye Giriş*. (Onuncu baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, A. (2009). *İbni Haldun*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arvasi, S. A. (2015). *Türk-İslam Ülküsü III*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.

- Arvasi, S. A. (2018). *Türk-İslam Ülküsü I*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Arvasi, S. A. (2018). *Türk-İslam Ülküsü II*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Atabay, M. (2005). *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları*. İstanbul: Kaynak yayınları.
- Atalay, B. (2002). “Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1513-1527.
- Atasoy, F. (2012). “Yeniçağda Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Türk Milliyetçiliği”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 352-358.
- Atasoy, F. (2018). *Küreselleşme ve Milliyetçilik*. (İkinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk*. İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları.
- Atsız, H. N. (1997). *Makaleler I*. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (1997). *Makaleler III*. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (1997). *Makaleler IV*. (İkinci baskı). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Atsız, H. N. (2003). *Türk Ülküsü*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Atsız, H. N. (2010). *Türk Tarihinde Meseleler*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Avcıoğlu, D. (2001). *Türkiye’nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*. Birinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Avcıoğlu, D. (2003). *Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*. İkinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ayvazoğlu, B. (2017). “Tanrıdağ’dan Hira Dağı’na Uzun İnce Yollar”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). (Ed. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları. 541-583.
- Bahçeli, D. (2001). “Milliyetçi Bakış Açısından Küreselleşme, Dünya ve Türkiye”. *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Kasım-Aralık. 5, 5-13.
- Bahçeli, D. (2001). *Milliyetçi Hareket ve Türkiye’nin Geleceği*. Ankara: Hareket Yayınları.
- Bardakçı, M. (2018). *Enver*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Batur, A. D. (2013). *1200 Yıllık Sürgün*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçlar*. (Üçüncü baskı). (çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayat, A. H. (1992). *Ali Bey Hüseyinzade ve Türkiye’de Yayınladığı Eserleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 1-2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baykara, T. (2003). “Gelecekte Yaşayan İnsan: Türk Kavramının Öne Çıkmasında Ziya Gökalp’in Yeri”, *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*, (yay. haz. Dünder Karaca), Ankara: Türksoy Yayınları.
- Bayraklı, B. (2000). *Farabi’de Devlet Felsefesi*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Bayraktutan, Y. (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayram, C. (2013). *Türk Milliyetçiliği: Tarihi Seyri Yeni Hedefleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarih*. II. Cilt, Kısım 4, (Üçüncü baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*. I. Cilt, Kısım I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bedir, M. (2018). *Ebu Hanife: Entelektüel Biyografi*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları.
- Bennigsen, A. (1984). *SSCB’deki Müslümanlar*. (çev. Selim Taygan). Ankara: Mavi Yayınları.
- Beriş H. E. (2009). *Tek Parti Döneminde Devletçilik: Türkiye’de Otoritarizmin Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Berkes, N. (2007). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (Yirmi yedinci baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birand, M. A. (1984). *12 Eylül Saat: 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Birand, M. A., Yalçın, S. (2001). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bora, T., Can, K. (2004). *Devlet ve Kuzgun: 1990’lardan 2000’lere MHP*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., Can, K. (2015). *Devlet, Ocak, Dergah: 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*. (Onuncu baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bostancı, N. (2009). “Ulus Devlet Soruşturması”. *Türk Yurdu Dergisi*, 29(265), 13-15.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2019). “Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975)”. *Türk Milliyetçiliği: Portreler*. (ed. Şenol Durgun). Ankara: A Kitap, 263-292.
- Breuilly, J. (2008). *Gellner’in Uluslar ve Ulusçuluk Kitabına Sunuş*. (İkinci baskı). İstanbul: Hil Yayınları.

- Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*. (çev. Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bulaç, A. (2009). *Göçün ve Kentin Siyaseti: MNP'den SP'ye Milli Görüş Partileri*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Busbecq, O. G. (2018). *Türk Mektupları: Kanuni Sultan Süleyman Zamanına Ait Bir Frenk Sefaretnamesi*. (çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*. (Üçüncü baskı). (çev. Bilgen Sütçüoğlu). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Carr, E. H.(2007). *Milliyetçilik ve Sonrası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cemal, H. (2000). *Özal Hikâyesi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Cengiz, O. (2015). *Alparslan Türkeş*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Cengiz, O. (2018). *Türk Milliyetçiliği ve Ülkücülük*. (İkinci Baskı). İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Cöhce, S. (2002). “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri: Babür İmparatorluğu”. *Türkler VIII*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 689-730.
- Çakmak, H. (2012). “Türklüğün ve Milliyetçiliğin 21. Yüzyıl Sorunları”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 372-376.
- Çakmak, O., Yücel, A. (2002). *Yusuf Akçura*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Çalen, M. K. (2017). *Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çalen, M. K. (2018). *Modern Türk Düşüncesinde Bir Derkenar: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çalen, M. K. (2019). “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-16.
- Çalen, M. K., Kayıcı, H. (2014). *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*. İstanbul: Bilge Oğuz yayınları.
- Çalık, M. (1995). *Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi*. İstanbul: Cedit Neşriyat.
- Çalık, M. (2009). *Milli Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çavdar, T. (1970). *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950*. (Üçüncü baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çeçen, A. (2007). *Kemalizm*. (Yedinci baskı). Ankara: Fark Yayınları.

- Çelik, C. (2006). “Gökalp’in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (21), 43-63.
- Çelik, C. (2010). “Paradigmatik Bir Açıklama Kategorisi Olarak Medeniyet ve Medeniyet-Din İlişkisi”. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 21 (1), 52-68.
- Çelik, H. S. (2016). *İnönü Döneminde Kemalizm: Değişim ve Süreklilik (1938-1950)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Çiğdem, A. (2009). *Aydınlanma Düşüncesi*. (Altıncı baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoban, M. (2012). “Milliyetçilik Teorileri”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32(295), 345-351.
- Dabağyan, L. P. (2009). *Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik: Siyasi Hayatım ve Düşüncelerim*. İstanbul: Yedirenk Yayıncılık.
- Damatlar, M. K. (2012). “12 Eylül Darbesi Araştırma Komisyonunu Mülakatı”. *TBMMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı*. Ankara.
- Danişmend, İ. H. (1988). *Türklük Meseleleri*. İstanbul: İstanbul Kitabevi Yayınları.
- Darendelioğlu, E. İ. (1977). *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Toker Yayınları.
- Darwin, C. (1976). *Türlerin Kökeni*. (çev. Öner Ünalın). Ankara: Onur Yayınları.
- Daşkiran, L. (2015). “Dünyada Herkesin Anlayacağı Ortak Bir Dil Doğuyor: Emoji.” *Bilim ve Teknik Dergisi*, 48 (572), 74-81.
- Davison, R. H. (1981). *Turkey: A Short History*. Walkington: The Eother Press.
- Demir, H. (2012). “Türk Milliyetçiliği: Dinli Hayat Hayatlı Din”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 377-380.
- Demir, H., Tan, M. (2019). *Ehl-i Sünnetin Reislerinden İmam-ı Matüridi*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları.
- Demir, N. (2019). *Oğuz Kağan Destanı*. (Dördüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirel, M. (2007). “Artvin ve Batum Göçmenleri: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra”. *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*. III. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. 1123-1145.
- Demirtaş, B. (2008). “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”. *Akademik Bakış*, 1 (2), 155-176.
- Devlet, N. (1981). “Rusya Türlerinde Milliyetçilik (Türklük) Şuurunun Gelişmesi”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1981 (14), 148-160.
- Devlet, N. (1987). “Batı’da Rusya Türkleri ile İlgili Çalışmalar”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1987 (50), 117-126.

- Diamond, J. (2004). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. (On birinci baskı). (çev. Ülker İnce). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Divitçioğlu, S. (1987). *Kök Türkler: Kut, Küç ve Ülüg*. İstanbul: Ada Yayınları.
- Duman, D., Yorgancılar, S. (2018). *Türkçülükten İslamcılığa Millî Türk Talebe Birliği*. İstanbul: Maarif Mektepleri Yayınları.
- Dural, A. B. (2011). *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*. İstanbul: Bilge Karınca Yayıncılık.
- Dural, A. B. (2012). “Milletten Milliyetçiliğe Uzanan Kuramsal Bir Değerlendirme”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 329-344.
- Dural, A.B. (2018). *Batı’da ve Türkiye’de Kuramsal Milliyetçilik*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Durgun Ş. (2010). *Modernleşme ve Siyaset*. Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Durgun, Ş. (2000). “Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet Midir? Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (3), 109-124.
- Durgun, Ş., Bayraktar, G. (Çeviren). (1999). *İngiliz Gizli Sevisi M15’e Göre Turanlılar ve Pan-Turanizm*. (çev. Şenol Durgun, Gonca Bayraktar). İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme Değişim ve Başkaldırı*. (çev. Ufuk Coşkun). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2003). “Milliyetçilik Tartışmaları”. *Türk Yurdu Dergisi*, 23 (189), 15-21.
- Ercilasun, B. (2002). “XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını: Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoglu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet”. *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1541-1557.
- Erdem, Ç. (2014). *Kemalist Kameralizm: Kameralizmin Türkiye’de Tek Parti Dönemine Yansımaları (1930-1939)*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Erdem, D. F. (2016). *Dünya’da ve Türkiye’de Avrasya ve Avrasyacılık: Algılamalar Yaklaşımlar ve Stratejiler*. Ankara: Barış Kitap.
- Erdem, G. (2008). *Türk Kimdir, Türklük Nedir*. İstanbul: Töre Devlet Yayınları.
- Erdem, T. (2016). *Sosyoloji Notları*. (İkinci baskı). İstanbul: Otorite Kitap.
- Erdem, T. (2017). “Erol Güngör’de Milliyetçilik ve Aydın” *Türk Yurdu Dergisi*, 362, 22-29.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Hisar Neşriyat.
- Eriksen, T. H. (1993). *Etnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

- Erken, A. (2014). “Örgüt ve Strateji: 1965-1980 arasında Milliyetçi Hareket Partisi”. *İnsan & Toplum Dergisi*, 4(7), 135-163.
- Eroğlu, F. (2012). “Türk Modernleşmesindeki Temel Çelişkiler ve Türk Milliyetçiliği”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 220-229.
- Eroğlu, F. (2018). *Türk Yönetim Tarihi ve Düşüncesi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eroğlu, H. (1989). *Atatürk ve Cumhuriyet*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eroğlu, H. (2010). *Türk İnkılâp Tarihi*. (Dördüncü baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Erol, M. S. (2011). “İniş-Çıkışlarıyla Türkiye’nin Türk Dünyası Politikası: 20. Yılım Genel Bir Muhasebesi”. *Türk Yurdu Dergisi*, 31 (287), 174-178.
- Ertekin, O. (2017). “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). (Ed. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları. 345-387.
- Eyicil, A. (2002). “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”. *Türkler Cilt 13: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 404-436.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. (İkinci baskı). (çev. Lütfü Fevzi Topaçoğlu). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Feyizoğlu, T. (2000). *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Findley, C. V. (2008). *Dünya Tarihinde Türkler*. (İkinci baskı). (çev. Ayşen Anadol). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*. (çev. Eşref Özbilen). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Fukuyama, F. (2005). *Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*. (çev. Devrim Çetinkasap). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Fukuyama, F. (2011). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. (çev. Zülfü Dicleli). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gaspıralı, İ. (2004). *Seçilmiş Eserleri-II: Fikri Eserleri*. (yay. haz. Yavuz Akpınar), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gat, A. (2016). “Premodern Nations, National Identities, National Sentiments and National Solidarity” *The Roots of Nationalism: National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600-1815*. (Ed. Lotte Jensen). Amsterdam: Amsterdam University Press. 31-46.
- Gat, A., Yakobson, A. (2019). *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*. (çev. Şeyma Özcan). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gellner, E. (1997). “The Turkish Option in Comparative Perspective”. *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*. (Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba). Seattle: Washington University Press.

- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (İkinci baskı). (çev. Büşra Ersanlı). Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: Hil Yayınları.
- Gellner, E. (2009). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (Üçüncü baskı). (çev. Simten Coşar vd.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Georgeon, F. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*. (Dördüncü baskı). (çev. Alev Er). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Georgeon, F. (2009). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*. (İkinci baskı). (çev. Ali Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. (İkinci baskı). (çev. Cumhuriyet Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (çev. Hüseyin Özel vd.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press.
- Gilpin, R. (2017). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*. (Beşinci baskı). (çev. Murat Duran vd.) Ankara: Kripto Basım Yayın.
- Göçek, F. M. (2003). "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (İkinci baskı). (ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Devletinin Tekamülü*. (yay. haz. Kazım Yaşar Koprıman). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Yeni Hayat Doğru Yol*. (yay. haz. Müjgan Cumbur). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977). *Makaleler III*. (yay. haz. M. Orhan Durusoy). Ankara: Gündüz Matbaası.
- Gökalp, Z. (1977). *Makaleler IV*. (yay. haz. Ferit Ragıp Tuncor). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977). *Malta Konferansları*. (yay. haz. Fahrettin Kırzioğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1981). *Makaleler V*. (yay. haz. Rıza Kardaş). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1981). *Makaleler VIII*. (yay. haz. Ferit Ragıp Tuncor). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler II.* (yay. haz. Süleyman Hayri Bolay). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler IX.* (yay. haz. Şevket Beysanoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2008). *Kızıl Elma.* (der. Hikmet Tanyu). İstanbul: Elips Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (2009). *Türkçülüğün Esasları.* (İkinci baskı). Ankara: Elips Kitap.
- Gökalp, Z. (2010). *Fırka Nedir?* İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökdağ, B. A. (1991). “Türklerde Alfabe ve Bugünkü Gelişmeler”. *Türk Yurdu Dergisi*, 11 (42), 50-53.
- Gömeç, S. (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi.* (Üçüncü baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Görmez, K. (2005). “Küreselleşme ve Yerelleşme”. *Küreselleşme ve Yerelleşme.* (ed. Kemal Görmez). Ankara: Odak Yayıncılık. 1-19.
- Griffiths, M., Roach, S. C., Salamon, M. S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler.* (çev. Cesran). Ankara: Nobel Yayınları.
- Güler, K. K. (2017). *Alparslan Türkeş: Türk Milliyetçiliği Fikri ve CKMP.* Ankara: Deli Dumrul Kitap.
- Gümüsoğlu, F. (2003). “Türk Yurdu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik.* (İkinci baskı). (Ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güngör, E. (1972). “Taşer’in Büyük Türkiye’si.” *Töre Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, S.17-18-19.
- Güngör, E. (1994). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik.* (Sekizinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2005). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik.* (Onuncu baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2007). *Tarihte Türkler* (On dördüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2009). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik.* (On dokuzuncu baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gürün, K. (1984). *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi.* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Habermas J. (2008). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti.* (çev. Medeni Beyaztaş). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Hablemitoğlu, N. (2004). *Gaspıralı İsmail.* İstanbul: Bir Harf Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1976). *Milliyetçilik Ülkücülük Aydınlar.* (İkinci baskı). Ankara: Töre-Devlet Yayınları.

- Hacib, Y. H. (2017). *Kutadgu Bilig*. (Altıncı baskı). (çev. Ayşegül Çakan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. M. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harman, C. (2013). *Halkların Dünya Tarihi*. (Üçüncü baskı). (çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.
- Hastings, A. (1997). *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hayek, A. F. (1973). *Law, Legislation and Liberty: Rules and Order*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, A. F. (1997). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*. (çev. Mehmet Öz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayek, A. F. (2004). *Kölelik Yolu*. (çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hearn, J. (2015). "Nationalism and Globalization: Challenging Assumptions". *The SAIS Review of International Affairs*, 35 (2), 5-11.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. (İkinci baskı). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (çev. Ahmet Kemal Bayram). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobbes, T. (2014). *Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (On üçüncü baskı). (çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik*. (Beşinci basım). (çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hocaoğlu, D. (1996). "Bilim ve İnanç/İman Üzerine Felsefi Bir İrdeleme". *Köprü Dergisi*, 53, Kış (Ocak-Şubat-Mart), 58-89.
- Hocaoğlu, D. (1997). "Alparslan Türkeş ve Ülkücülük". *Türk Yurdu Dergisi*, 17 (118), 12-15.
- Hocaoğlu, D. (1999). "Türk Müslümanlığı Üzerine Bazı Notlar" *Köprü Dergisi*, 66, 8-23.
- Hocaoğlu, D. (2000). "Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri". *Türk Ocakları Yüzyıllığı*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 59-111.
- Hocaoğlu, D. (2003). "Durmuş Hocaoğlu İle Milliyetçilik Üzerine Söyleşi". *Siyaset Ekseni*, 2003 (7), 11.

Hocaoğlu, D. (2003). “Milli Devletimizin Geleceği” *Cumhuriyetin Kuruluşunun 80. Yıl Dönümü Vesilesiyle ‘Millî Devlet ve Türkiye Cumhuriyeti’ Paneli*. yay. haz. Mustafa Kahramanyol. Ankara: Azim Matbaacılık, 28-40.

Hocaoğlu, D. (2014). *Laisizm’den Milli Sekülerizm’e*. İstanbul: Kocav Yayınları.

Hostler, C. W. (1976). *Türkler ve Sovyetler: Türklerin, Bugünün Dünyasında Tarihsel Durumu ve Politik Önemi*. (çev. Mithat San). Ankara: Şanal Matbaası.

Huberman, L. (2015). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (On altıncı baskı). (çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.

Huntington, S. P. (2010). *Medeniyetler Çatışması: Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (Yedinci baskı). (çev. Mehmet Turhan vd.) İstanbul: Okyanus Yayınları.

Huntington, S. P. (2011). *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*. (Üçüncü baskı). (çev. Ergun Özbudun), İstanbul: Kilit Yayınları.

Hutchinson, J. (2008). “Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyet”. *21. Yüzyılda Milliyetçilik*. (çev. Yetkin Başkavak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 77-100.

İnalcık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

İnalcık, H. (2011). *Rönesans Avrupası: Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan, A. (2000). *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal’in El Yazıları*. Ankara: AAM Yayınları.

İnternet: Büyük Birlik Partisi Programı (1993). Erişim: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/758/199600983-1993.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Son Erişim Tarihi: 12.04.2020.

İnternet: Dural, A. B. (2019). “Ülkücü Hareketin Analitik Yakın Tarihi”. https://www.academia.edu/10750789/%C3%9CLK%C3%9CC%C3%9C_HAREKE_T%C4%B0N_ANAL%C4%B0T%C4%B0K_YAKIN_TAR%C4%B0H%C4%B0, Son Erişim Tarihi: 12.03.2020.

İnternet: Frieden, J. (2018). “The Backlash Against Globalization and The Future of International Economic Order.” *The Next Phase of Globalisation: Capitalism nad Inequality in the Industrilized World*. https://scholar.harvard.edu/files/jfrieden/files/frieden_future_feb2018.pdf, Son Erişim Tarihi: 05.06.2020.

İnternet: <http://aydinlarocagi.org/>, Son Erişim Tarihi: 08.05.2020.

İnternet: <http://www.fortuneturkey.com/fotohaber/dunyanin-en-degerli-markalari-2017-42674/11>, Son Erişim Tarihi: 19.06.2020

İnternet: <http://www.milliyetcilikarastirmalari.com/>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2020.

İnternet: <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, Son Erişim Tarihi: 26.05.2020.

İnternet: <http://www.ysk.gov.tr/>, Son Erişim Tarihi: 23.05.2020.

İnternet: <https://home.unicode.org/>, Son Erişim Tarihi: 22.05.2020

İnternet: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2020.

İnternet: <https://www.bbp.org.tr/>, Son Erişim Tarihi: 16.04.2020.

İnternet: <https://www.coe.int/en/web/no-hate-campaign>, Son Erişim Tarihi: 17.05.2020.

İnternet: <https://www.globalfirepower.com/>, Son Erişim Tarihi: 12.05.2020.

İnternet: <https://www.iie.org/Why-IIE/Announcements/2019/11/Number-of-International-Students-in-the-United-States-Hits-All-Time-High>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2020

İnternet: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, Son Erişim Tarihi: 14.03.2020.

İnternet: <https://www.mhp.org.tr>, Son Erişim Tarihi: 13.03.2020.

İnternet: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pantolon-3000-yil-once-orta-asya-da-icat-edildi-2311564>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2020.

İnternet: <https://www.resmigazete.gov.tr/>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2020.

İnternet: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10515.pdf>, Son Erişim Tarihi: 26.04.2020.

İnternet: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19572.pdf>, Son Erişim Tarihi: 17.03.2020

İnternet: <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, Son Erişim Tarihi: 11.03.2020.

İnternet: <https://www.turkkon.org/tr>, Son Erişim Tarihi: 06.04.2020.

İnternet: <https://www.turkocaklari.org.tr/>, Son Erişim Tarihi: 14.02.2020.

İnternet: <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>, Son Erişim Tarihi: 14.02.2020.

İnternet: <https://www.turkyurdu.com.tr/>, Son Erişim Tarihi: 14.02.2020.

İnternet: <https://www.ulkuocaklari.org.tr/>, Son Erişim Tarihi: 14.02.2020.

İnternet: <https://www.worlddata.info/iq-by-country.php>, Son Erişim Tarihi: 24.05.2020.

İnternet: <https://www.youtube.com/watch?v=31Hvk-f785A>, Son Erişim Tarihi: 16.04.2020.

İnternet: <https://www.youtube.com/watch?v=s35TW70K4CU>, Son Erişim Tarihi: 19.05.2020.

İnternet: <https://www.ytb.gov.tr/>, Son Erişim Tarihi: 10.05.2020.

- İnternet: Kohn, H. (1929). *A History of Nationalism in the East*. London: Routledge LTD. Erişim: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.217888/page/n5>, Son Erişim Tarihi: 14.05.2019.
- İnternet: MHP Parti Programı “Geleceğe Doğru” 8 Kasım 2009 Ankara. Erişim: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/program/mhp/mhp_tarihcesi.html, Son Erişim Tarihi: 14.01.2020.
- İnternet: Milliyetçi Çalışma Partisi Programı (1986). Erişim: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/635/198700270.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Son Erişim Tarihi: 15.05.2020.
- İnternet: Sefercioğlu, N. (2001). “Türk Ocaklarının Kısa Tarihçesi”, *Türk Ocakları Sitesi* (erişim) <https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi-3496>, Son Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- İnternet: Yılmaz, T. (2012). “Özal 12 Eylül Darbecileriyle İşbirliği Yapmıştır.” (Erişim) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ozal-12-eylul-darbecileriyle-isbirligi-yapmistir-22004158>, Son Erişim Tarihi: 28.05.2020.
- Jensen, L. (2016). *The Roots of Nationalism: National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600-1815*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kafesoğlu, İ. (2002). “Tarihte Türk Adı”. *Türkler I: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 422-437.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk Milli Kültürü*. (Otuz üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Türk-İslam Sentezi*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. (Altıncı baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kafkasyalı, A. (2011). *İran Coğrafyasında Türkler*. Ankara: Bilge Oğuz Yayınları.
- Kafkasyalı, M. S. (2010). *Uluslararası Sistemin İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algısı Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kahya, E., Topdemir, H. G. (2002). “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Bilim”. *Türkler Cilt 5: Orta Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1106-1163.
- Kalafat, Y. (1995). *Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Karabekir, K. (1995). *İttihat ve Terakki Cemiyeti: 1896-1909*. (İkinci baskı). İstanbul: Emre Yayınları.
- Karabulak, O. (2018). *Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı: Süreli Yayınlarda Türk Milliyetçiliğinin Seyri 1931-1975*. (İkinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karaer, İ (1992). *Türk Ocakları (1912-1931)*. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı.

- Karakaş, M. (2000). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1998). *Atatürk ve Devrim: Konferans ve Makaleler 1935-1978*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Karal, E. Z. (1998). *Büyük Osmanlı Tarihi*. I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1998). *Büyük Osmanlı Tarihi*. IV. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karataş, A. (2017). *İmam Matürüdi: Ku'an'ı Kur'an'la Te'vil*. İstanbul: Yesevi Yayınları.
- Karatay, O. (2018). *Türklerin İslam'ı Kabulü*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Karluk, A. C. (2016). "Türk Dünyasındaki Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Kültürel Özgüven Sorunu". *Türk Yurdu Dergisi*, 36 (352), 30-33.
- Karluk, A. C. (2018). "Türklüğü İlgilendiren Bazı Kavramların Sosyolojik Analizi ve Öneriler". *Türk Yurdu Dergisi*, 38 (371), 9-14.
- Karpat, H. K. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (çev. Recep Boztemur). Ankara: İmge Kitapevi.
- Karpat, H. K. (2007). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi:1876-1980*. (çev. Esin Soğancılar). Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, H. K. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*. (Üçüncü baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, H. K. (2017). *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*. (çev. M. Haluk Timurtaş). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kemal, N. (2005). *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri: Bütün Makaleleri I*. (yay. haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kengerli, A. A. (2008). *Azerbaycan'da Romantik Türkçülük*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Keskin, M. (1999). *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Keyder, Ç. (2003). *Türkiye'de Devlet Sınıflar*. (Dokuzuncu baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, M. (2007). "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007 (16), 113-140.

- Kılıç, M. (2011). *Liberalleşme Sürecinde Türk Milliyetçiliği ve Türk Milliyetçiler Derneği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kırımlı, H. (2003). “İsmail Bey Gaspıralı ve Birlik Kavramı Üzerine”. *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. (yay. haz. Dündar Karaca). Ankara: Türksoy Yayınları.
- Kırımoglu, M. A. (2004). *Kırım Tatar Milli Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihi*. (yay. haz. Hakan Kırımlı). Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2007). *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Kili, S., Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifak’tan Günümüze*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kireççi, M. A. (2002). “Toynbee ve Gökalp’te Medeniyet Değiştirme Sorunsalı ve Osmanlı Devleti’nin Çöküşüne Bakışlar”. *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1526-1540.
- Kitapçı, Z. (1996). *Hız. Peygamberin Hadislerinde Türkler: Selçuklular-Moğollar-Osmanlılar*. (Üçüncü baskı). Konya: Kitapçı Yayınları.
- Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1448-1488.
- Koçak, C. (2017). “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). (Ed. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları. 37-43.
- Kohn, H. (1944). *Türk Milliyetçiliği*. (çev. Ali Çetinkaya). İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- Kohn, H. (1946). *The Idea of Nationalism: A Study in It’s Origins and Background*. New York: The Macmillan Company.
- Kohn, H. (1991). *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*. (Üçüncü baskı). (çev. Ağah Oktay Güner). Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Komatsu, H. (1993). *20. Yüzyıl Başlarında Orta Asya’da Türkçülük ve Devrim Hareketleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kök, M. (2011). “Türkiye Milliyetçiler Cemiyetine-1: 1950’li-60’lı Yılların Millet Tanımı ve Günümüz İçin Önemi”. *Türk Yurdu Dergisi*, 31 (289), 141-148.
- Kök, M. (2012). “Türk Milliyetçiler Derneği’nden, Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti’ne”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 86-98.
- Kök, R. (2012). “Küreselleşme İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği: Yeni Bir Medeniyet Tasavvuruna Katkı Önerisi”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 359-365.
- Köktürk, M. (2008). “Koordinat Şemasında Fikirlerin Konumu”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7 (8), 166-200.

- Köktürk, M. (2012). “Milliyetçi Düşüncenin Dünü ve Bugünü Üzerine”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 324-328.
- Köktürk, M. (2016). *Millet ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köktürk, M. (2017). “Siyasal İslamcı Muhayyilede Milletin Ümmete Dönüşümü”. *Türk Yurdu Dergisi*, 37 (367), 13-18.
- Kösoğlu, N. (2002) “Kızılelma”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1510-1512.
- Kösoğlu, N. (2003). “Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (İkinci baskı). (Ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kösoğlu, N. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul. Ötüken Neşriyat.
- Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*. (Beşinci baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Kur’an-ı Kerim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tercümesi. İstanbul: Seda Yayınları.
- Kushner, D. (1977). *The Rise of Turkish Nationalism: 1876-1908*. Londra: Routledge.
- Kuzu, A. (2017). *Alparslan Türkeş Dokuz Işık: Ülkücü Hareketin Tarihi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Küçükömer, İ (2007). *Batılılaşma: Düzenin Yabancılaşması*. (Beşinci baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Landau, M. J. (1974). *Radical Politics in Modern Turkey*. New York: Routledge.
- Landau, M. J. (1999). *Pantürkizm*. (çev. Mesut Akın). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Landau, M. J. (2001). *Pan-İslam Politikaları: İdeoloji ve Örgütlenme*. (çev. Nigar Bulut). İstanbul: Anka Yayınları.
- Lane, J. E. (2003). “Conceptualising Globalisation, Cultural Identity and Democracy”. *Brazilian Journal of Political Economy*, 23 (4), 74-96.
- Lawrance, P. (2005). *Nationalism: History and Theory*. London: Pearson Longman Press.
- Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (Onuncu baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Macfie, A. L. (1998). *The End of The Ottoman Empire:1908-1923*. London: Longman.
- Machiavelli, N. (2019). *Hükümdar*. (On sekizinci baskı). (çev. Necdet Adabağ). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Macit, N. (2011). *Türk Milliyetçiliği: Kültürel Akıl, İçtihat ve Siyaset*. Ankara: Berikan Yayınevi.

- Macit, N. (2013). *Türk Milliyetçiliği Ya da Kültürel Akıl: Zihniyet ve Eylem*. Ankara: TASAV Yayınları.
- Mahmud, K. (2017). *Divan-ü Lugat-İt-Türk*. (İkinci baskı). (yay. haz. Fuat Bozkurt). İstanbul: Salon Yayınları.
- Malesevic, S. (2004). *The Sociology of Ethnicity*. London: Sega Publications Ltd.
- Mardin, Ş. (2006). *İdeoloji*. (On birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. (On beşinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2008). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*. (On sekizinci baskı). (der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto*. (İkinci baskı). (çev. Celal Üstel, Nur Deriş). İstanbul: Can Yayınları.
- Mccarthy, J. (2006). *Osmanlı'ya Veda: İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*. (çev. Mehmet Tuncel). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- McNeill, H. W. (2008). *Dünya Tarihi*. (On üçüncü baskı). (çev. Alaeddin Şenel). Ankara: İmge Kitabevi.
- Meriç, C. (2008). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. (On birinci baskı). (yay. haz. Ümit Meriç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- MHP (1973). *Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Konuşmaları Rehberi*. Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.
- Moore, B. (2012). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. (Üçüncü baskı). (çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Mumcu, A. (1986). *Atatürk'e Göre Milli Egemenlik*. Ankara: TMBB Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Neuman, L. W. (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II*. (çev. Sedef Özge). İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- Niyazi, M. (2018). *Millet ve Türk Milliyetçiliği*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Niyazi, M. (2018). *Türk Devlet Felsefesi*. (On üçüncü Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Nizamülmülk (1987). *Siyasetname*. (İkinci baskı). (Türkçesi: Nurettin Bayburtlugil). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Noviçev, A. D. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, (çev. Nabi Dinçer). Ankara: Onur Yayınları.
- O'Sullivan, J. L. (2007). "Geleceğin Büyük Milleti" (çev. Deniz Akgüner). *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 88, 92-95.

- Oba, A. E. (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Okandan, R. G. (1959). *Umumi Amme Hukuku Dersleri*. (İkinci baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Okur, M. A. (2016). “Krizdeki Küreselleşme(cilik) – 1: Yeni Bir Milletler/Milliyetçilikler ve Büyük Mücadeleler Çağına Doğru mu?”. *Türk Yurdu Dergisi*, 36 (346), 10-12.
- Okur, M. A., Güç, K. (2019). “Amerikan Belgelerinde Alparslan Türkeş: Kurgular ve Gerçekler” *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 60-77.
- Okutan, Ç. M. (2004). *Bozkurt’tan Kur’an’a Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okyar, A. F. (1987). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?* İstanbul: İstanbul Yayıncılık.
- Orkun, H. N. (1977). *Türkçülüğün Tarihi*. (İkinci baskı). Ankara: Kömen Yayınları.
- Orkun, H. N. (1987). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1968). *Çarlık Rusyasında Türkçülük Hareketleri ve Gaspıralı İsmail Bey*. Ankara: Anadolu Matbaası.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*. (Dokuzuncu baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2008) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (Yirmi yedinci baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye’nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osterhammel, J. (2013). “Nationalism and Globalization”. *History of Nationalism*. (Ed. John Breuilly). Oxford: Oxford University Press, 694-712.
- Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ögel, B. (2002). “Devlet Meclisi ve Kurultay”. *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1540-1563.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi 1-2*. (Beşinci baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. (İkinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ökmen, M. (2005). “Küresel Sistem, Demokratikleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Demokrasi”. *Küreselleşme ve Yerelleşme*. (ed. Kemal Görmez). Ankara: Odak Yayıncılık. 21-66.

- Öksüz İ. (2015). *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi- Teori*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öksüz, İ. (2013). *Niçin? – Tarih, Devlet, Ekonomi, Yönetim*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öksüz, İ. (2016). *Millet ve Milliyetçilik*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve Siyaset*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Öz, E. (2017). “21. Yüzyılda Milli Devlet, Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). (ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları. 751-762.
- Öz, M. (2012). “Tarih, Millet ve Milliyetçilik Üzerine Bazı Notlar”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 204-207.
- Özarpınar, Y. (1999). “*Kültür Değişimleri*” ve *Batılılaşma Meselesi*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özarpınar, Y. (2002). “Türk Düşünce Tarihinde Ziya Gökalp’in Yeri”. *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1501-1525.
- Özarpınar, Y. (2016). *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*. (Yedinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özarpınar, Y. (2018). *Bir Medeniyet Teorisi: Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*. (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Özcan, A. (2008). “Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti Üzerine” (içinde) Habermas, J. (2008). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. (çev. Medeni Beyaztaş). İstanbul: Bakış Yayınları. 7-20.
- Özcan, F. Y. (2011). *Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özcan, F. Y. (2018). “27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların Örgütlenme Çabaları ve Siyasi Gelişmeler Üzerine Etkileri: Aydınlar Ocağı”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi: Muhafazakârlık*, 10 (40), 107-134.
- Özdağ, M. (2017). *Türklük ve İslamiyet*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Özdağ, M. (2018). *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2003) “Türk Milliyetçiliğine Eleştirel Yaklaşım”. *Türk Yurdu Dergisi*, 23 (189), 14-23.

- Özdağ, Ü. (2003). “Türk Milliyetçiliği ve Jeopolitik”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (İkinci baskı). (ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. (İkinci baskı). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Özdağ, Ü. (2006). *Yeniden Türk Milliyetçiliği*, (İkinci baskı). İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Özdoğan, G. G. (2017). “Dünyada ve Türkiye’de Turancılık”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). (ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları. 388-405.
- Özdoğan, G. G. (2019). *Turan’dan Bozkurt’a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*. (Beşinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket: CKMP’den MHP’ye 1. Cilt*. (Üçüncü baskı). Ankara: Alternatif Yayınları.
- Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler 2. Cilt*. (Üçüncü baskı). Ankara: Alternatif Yayınları.
- Öznur, H. (2012). *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı: Makaleler, Konuşmalar, Şiirler. Cilt I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztuna, Y. (1998). *Büyük Türkiye Tarihi*. VII. Cilt. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Öztürk, S. (2003). “5-6-2 Tamam Reis...” /Kırcı, Ağca ve Bir Dönemin Cinayetleri. İstanbul: Ümit Yayıncılık.
- Öztürk, Y. N. (2010). *İmamı Azam Savunması: Şehit Bir Önder İçin Apolocya*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Pamuk, Ş. (1999). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. (Beşinci baskı). İstanbul: K Kitaplığı.
- Parla, T. (2008). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*. 3. Cilt (Üçüncü Baskı). İstanbul: Deniz Yayınları.
- Parla, T. (2020). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Pazarbaşı, E. (2006). “Araisu’l Kur’an’da Türkler”. *Bilimname Dergisi*, 2006 (1), 13-31.
- Pazarcı, E. (2005). *Kurt Bakışı*. İstanbul: Burak Yayınları.
- Quataert, D. (1987). *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş: 1881-1908*. (çev. Sabri Tekay). Ankara: Yurt Yayınları.

- Quataert, D. (2000). *The Ottoman Empire: 1700-1922*. New York: Cambridge University Press.
- Rathmann, L. (1976). *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*. (çev. Ragıp Zaraklı). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Reyhan, H. (2006). *Doğunun Büyük Devrimcileri Mollanur Vahidov ve Sultan Galiyev: Yıldızlı, Hilalli, Kalpaklı Ulusal Devrimci Güçler Birliği*. Ankara: Alter Yayınları.
- Ricardo, D. (2004). *The Principles of Political Economy and Taxation*. New York: Dover Publications.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. (çev. Ümit Hüsrev Yolsal). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme*. (çev. Burcu Aksu). İstanbul: Efil Yayınevi.
- Roux, J. P. (2008). *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. (Beşinci baskı). (çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Safa, P. (2019). *Türk İnkılabına Bakışlar*. (On üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sağlam, S. (1996). "Ziya Gökalp'in İktisadi Düşünceleri". *Türk Yurdu Dergisi*, 16 (103), 83-91.
- Sağlam, S. (2015). *Türk Sosyolojisinin 100. Yılında Ziya Gökalp: Türk Yurdu Yazıları*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Sançar, N. (1976). *Türkçülük Üzerine Makaleler*. Ankara: Töre-Devlet Yayınevi.
- Sanlı, F. S. (2018). "13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi". *Hacettepe Üniversitesi: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 (27), 213-249.
- Sanlı, F. S. (2019). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne: Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Saray, M. (1994). *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Saray, M. (2003). *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Saray, M. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Sarınay, Y. (1990). *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sarınay, Y. (2002). "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi". *Türkler Cilt 14: Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1471-1500.
- Sarınay, Y. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Sartre, J. P. (2007). “Yeryüzünün Lanetlileri’ne Önsöz”. *Yeryüzünün Lanetlileri*. (İkinci baskı), (çev. Lütfü Fevzi Topaçoğlu). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Satılmış, A., Turhan, M. (2004). *Derin Devletin Solcuları*. (Üçüncü baskı). Ankara: Platin Yayınları.
- Sayın, Y., Koçak, G. (2017). “Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin İzlediği Politikalar.” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 10-24.
- Seçen, H. (2012). “Türk Milliyetçiliği ve Bilim-1: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör’de Bilim Anlayışı” *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 383-387.
- Sefercioğlu, N. (1999). “1950-1960 Arasında Milliyetçi Kuruluşlar”. *Türk Yurdu Dergisi*, 19 (139-140-141), 295-298.
- Seydahmet, K. C. (1997). *Gaspıralı İsmail Bey: Dilde, Fikirde, İşte Birlik*. İstanbul: Avrasya Bir Vakfı Yayınları.
- Sezgin, F. (2019). *Tanınmayan Büyük Çağ: İslam Bilim ve Teknoloji Tarihinden*. (Beşinci baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Shissler, A. H. (2005). *İki İmparatorluk Arasında: Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye*. (çev. Taciser Ulaş Belge). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Smith, A. D. (1999). *Myths and Memories of the Nations*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, A. D. (2002). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*. (çev. Derya Kömürcü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. (çev. Sonay Bayramoğlu vd). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. D. (2004). *The Antiquity of Nations*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, A. D. (2008). *Nationalism and Modernism*. (Seventh edition). New York: Routledge Press.
- Smith, A. D. (2008). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, A. D. (2009). *Milli Kimlik*. (Beşinci baskı). (çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2012). “Milletin Savunusu”. *Milletler ve Milliyetçilikler*. (der. Mümtazer Türköne). İstanbul: Etkileşim Yayınları. 70-82.
- Smith, A. D. (2017). *Etno- Sembolizm ve Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Basım.
- Soysal, A. G. (2017). “Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Beşinci baskı). (ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları. 483-504.

- Spengler, O. (1997). *Batının Çöküşü*. (çev. Nuray Sengelli). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Starr, S. F. (2019). *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı*. (çev. Yusuf Selman İnanc). İstanbul: Kronik Kitap.
- Süleymanoğlu, Ö. F. (2004). *Ali Bey Hüseyinzade'nin Makaleleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Sümer, F. (2017). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri –Boy Teşkilatı –Destanları*. (Altıncı baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Şenoğlu, K. (2009). *Yusuf Akçura: Kemalizmin İdeoloğu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şeriati, A. (2011). *Medeniyet Tarihi 1*. (çev. Ejder Okumuş). Ankara: Fecr Yayınları.
- Şimşek, O. (2012). “21. Yüzyıl Türk Milliyetçiliğinin Metodolojisindeki Yeni Yol Ayrımı”. *Toplumsal Hareketler: Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya Teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar*. (ed. Gülcan Işık). Ankara: Nobel Yayınevi, 45-86.
- Şimşir, S. (2009). *Dünden Bugüne Türkistan'da Türkler*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Taneri, A. (1997). *Türk Devlet Geleneği*. (Üçüncü baskı). İstanbul: MEB Yayınları.
- Tanör, B. (2010). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. (On dokuzuncu baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanyu, H. (2006). *Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Elips Yayıncılık.
- Taşagıl, A. (2018). *Kök Tengri'nin Çocukları: Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*. (On dördüncü baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Taylan, N. (2010). *Anahatlarıyla İslam Felsefesi: Kaynakları-Temsilcileri-Tesirleri*. (Altıncı baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Tekin, A. (2005). *Son Başbuğ: Alparslan Türkeş*. Ankara: Elips Kitap.
- Temir, A. (1987). *Yusuf Akçura*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tocqueville, A. (2015). *Amerika'da Demokrasi-I*. (çev. Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Togan, Z. V. (1972). *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*. (İkinci baskı). (yay. haz. Tuncer Baykara). İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Togan, Z. V. (2019). *Umumi Türk Tarihine Giriş: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. (İkinci baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tokatlı, O. (1999). *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özal'lı Yılları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Topçu, N. (1978). *Milliyetçiliğimizin Esasları*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Topçu, N. (2012). *Kültür ve Medeniyet*. (Altıncı baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2013). *Yarınki Türkiye*. (Dokuzuncu baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Toynbee, A. J., KirkWood, K. P. (1927). *Turkey*. New York: Charles Svribner's Sons.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*. I. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2000). *Türkiye'de Siyasi Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. III. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2002). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2003). *İslamcılık Akımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, E. (2011). "Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği". *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 2011 (1), 136-147.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (2002). "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi". *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1489-1509.
- Turan, O. (2006). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları*. (On altıncı baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2010). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. (On ikinci baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, Ş. (2005). *Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*. (İkinci baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turhan, M. (1964). *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Turhan, M. (2016). *Başbuğ Türkeş: Konuşma, Mülakat ve Sözleri*. (Dördüncü baskı). Ankara: Kripto Yayıncılık.
- Turhan, M. (2016). *Alparslan Türkeş: 1963-1980*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Turhan, M. (2016). *Alparslan Türkeş: 1980-1997*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Turhan, M. (2016). *Ülkü Ocakları (1966-1980)*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Tutar, A. (2002). "İslam Öncesi Türk Devlet Geleneğinde Adalet Anlayışı". *Türkler Cilt 2: İlk Çağ*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1528-1539.
- Türk Milliyetçiler Derneği'nin Nizamname ve Faaliyetleri Hakkında Rapor*. (1953). BCA, Yer: 123-784-2.

- Türkdoğan, O. (2005). *İslam Değerler Sistemi ve Max Weber*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (1981). *Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Türkeş, A. (2000). *1944 Milliyetçilik Olayı*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Türkeş, A. (2017). *Milli Doktrin: Dokuz Işık*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Türkeş, A. (2018). *Dava*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, A. (2018). *Savunma*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkkan, R. O. (2006). *Hedefe Doğru: Türkçülüğün Yeni Esasları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Ubicini, M. A. (1998). *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*. (çev. Cemal Aydın). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uçar, F. (2008). *Üç Tarz-ı Siyaset, Türkçülüğün Manifestosu: Osmanlıcılık-İslamcılık-Türkçülük*. Ankara: Fark Yayınları.
- Uçar, F. (2015). *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Umudoğlu, V. (2000). "Kuzey Azerbaycan'ın Çar Rusyası Tarafından İşgali ve Sömürgeciliğe Karşı Mücadele (1801-1826)". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2000 (124), 55-76.
- Umur, Ö. (2016). *Türk Siyasi Tarihinde "Büyük Birlik Partisi" (Siyasi Gelişimi-Fikri Kaynakları-Teşkilatlanma Yapısı, 1993-2009)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Uzun, T. (2010). "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010 (28).
- Uzun, T. (2011). "Türk Siyasal Yaşamında MHP". *Türk Yurdu Dergisi*, 31 (289), 192-214.
- Uzun, T. (2012). "Küreselleşme Sürecinde Milliyetçilik ve Ulus Devlet". *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 366-371.
- Ülken, H. Z. (1966). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Ünüvar, K. (2002). "Ziya Gökalp". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Milliyetçilik*. (ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1921-1931)*. (İkinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vambery, A. (1993). *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*. (yay. haz. Ahmet Özalp). İstanbul: Ses Yayınları.

- Vergin, N. (2008). *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. (Altıncı baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Vurucu, İ. (2017). *Turan Ülküsü: Türk Milliyetçiliği ve Turancılık*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Yalçın, A. K. (2018). “Türk Siyasal Hayatında Muhafazakâr Parti Deneyimi (1983-1985)”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (24), 369-385.
- Yalçın, E. S. (2017). *Başbuğ Alparslan Türkeş*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yaman, E. (2002). *İsmail Gaspıralı ve Ortak Türkçe*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Yanık, C., Kara, M. (2016). “Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Yaklaşım”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 559-582.
- Yayla, A. (2000). *Liberal Bakışlar*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeniçeri, Ö. (2003). “Türk Milliyetçiliğinin Geleceğini Düşünmek: Sorunlar, Analizler, Görüşler ve Öneriler”. *Türk Yurdu Dergisi*, 23 (190), 7-20.
- Yeniçeri, Ö. (2011). *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Yeniçeri, Ö. (2012). “Milliyetçi Düşünce ve Tartışmalar”. *Türk Yurdu Dergisi*, 32 (295), 214-219.
- Yesevi, Ç. G. (2018). *Türk Milliyetçiliği, Doğuşu, Yükselişi ve Siyasal Yansımaları*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2012). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*. (Beşinci baskı). İstanbul: Kilit Yayınları.
- Yücel, Y., Sevim, A. (1992). *Türkiye Tarihi IV. Osmanlı Dönemi (1730-1861)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yüksel, Z. (2003). “Gaspıralı ve Dil Birliği”. *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler*. (yay. haz. Dündar Karaca). Ankara: Türksoy Yayınları.
- Zahidullin, I. K. (2004). “İsmail Gaspıralı ve Çarlık Hükümetinin Ruslaştırma Siyaseti”, (içinde), *İsmail Bey Gaspıralı İçin*. (ed. Hakan Kırımlı). Ankara: Kırım Türkleri Yardımlaşma Derneği Yayınları.
- Zürcher E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine Bir Ulusun İnşası: Jön Türk Mirası*. (çev. Lütfi Yalçın). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. (On yedinci baskı) (çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Soyadı, adı : DURAN, Murat
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 23.02.1985
Medeni hali : Evli
Telefon : 0312 596 6136
e-posta : murat.duran@gsb.gov.tr

Eğitim

Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Doktora	Gazi Üniversitesi/ Siyaset ve Sosyal Bilimler	Devam Ediyor
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi / Siyaset ve Sosyal Bilimler	2011
Lisans	Orta Doğu Teknik Üniversitesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2008
Lise	Çorum Anadolu Öğretmen Lisesi	2003

İş Deneyimi,

Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2012 –Halen	Gençlik ve Spor Bakanlığı	Gençlik ve Spor Uzmanı
2009-2012	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

